

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
Razred za zgodovinske in družbene vede

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU
Inštitut za arheologijo

ARHEOLOŠKI VESTNIK

60
2009

ZALOŽBA
Z R C

LJUBLJANA
2009

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ISSN 0570-8966

Izdala in založila / Published by: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in / and
Znanstvenoraziskovalni center SAZU

Glavna urednica / Editor-in-chief: Marjeta Šašel Kos

Izvršna urednica / Managing editor: Andreja Dolenc Vičič

Uredniški odbor / Editorial board: Dragan Božič, Slavko Ciglenečki, Bojan Djurić, Andreja
Dolenc Vičič, Janez Dular, Stane Gabrovec, Jana Horvat,
Primož Pavlin, Marjeta Šašel Kos, Biba Teržan, Peter Turk, Paul
Gleirscher, Claudio Zaccaria

Lektorji / Proof-readers: Marjeta Humar, Sonja Likar, Barbara Smith Demo, Alan
McConnell Duff, Marija Javor Briški

Risarki / Illustrators: Dragica Knific Lunder, Tamara Korošec

Računalniška grafika /
Computer graphics: Mateja Belak, Tamara Korošec, Drago Valoh

Prelom / DTP: Mateja Belak

Naslov uredništva / Address: ZRC SAZU, Arheološki vestnik, Novi trg 2,
SI-1000 Ljubljana, Slovenija
tel. + 386 1 47 06 380, fax + 386 1 42 57 757

E-naslov / E-mail: andreja.dolenc@zrc-sazu.si

Spletni naslov / Website: <http://av.zrc-sazu.si>

Tisk / Printed by: Present d. o. o., Ljubljana

Naklada / Printrun: 750 izvodov / copies

Vsebina

Prazgodovinske dobe

Jonathan BENJAMIN in Clive BONSALL: <i>Prazgodovinsko roženčevo bodalo iz Pirana, Slovenija: podvodna najdba iz severnega Jadrana (Povzetek)</i>	14
Alma BAVDEK, Andrej MIHEVC, Borut TOŠKAN in Anton VELUŠČEK: <i>Arheološke najdbe iz Križne jame</i>	17
Alenka RAMŠAK: <i>Gomile starejše železne dobe na Godeško-Reteških dobravah pri Škofji Loki</i>	33
Dragan BOŽIČ: <i>K halštatskemu grobu z oklepom, ki ga je leta 1913 pri Stični izkopala vojvodinja Mecklenburška. O zanesljivosti grobnih celot Mecklenburške zbirke</i>	86
Boštjan LAHARNAR: <i>Železnodobno gradišče Žerovnišček pri Bločicah na Notranjskem</i>	128
Janez DULAR in Marjana TOMANIČ JEVREMOV: <i>Sledovi poznolatenske poselitve v Ormožu</i>	159
Andrej GASPARI in René MASARYK: <i>Na sledi prazgodovinskega Navporta. Gradišče na hribu Tičnica na Vrhniki</i>	185

Rimska doba

Edisa LOZIČ: <i>Rimske klesarske delavnice na Izanskem</i>	218
--	-----

Pozna antika

Tina MILAVEC: <i>Samostrelne fibule 5. in 6. stoletja na jugovzhodnoalpskem prostoru</i>	239
--	-----

Zgodnji srednji vek

Tina MILAVEC: <i>Pregled raziskav zgodnjega srednjega veka v Sloveniji</i>	263
--	-----

Numizmatika

Peter KOS in Beatrice ŽBONA TRKMAN: <i>Zakladna najdba rimskih republikanskih in noriških novcev iz okolice Kobarida</i>	277
Alenka MIŠKEC: <i>Avgustejska zasedba jugovzhodnoalpskega prostora in zahodne Panonije: posamične in zakladne novčne najdbe</i>	293

Diskusija

Anton VELUŠČEK: <i>Ljubljansko barje, problemi razlage virov</i>	297
Maja ANDRIČ: <i>Holocenske paleoekološke in paleohidrološke razmere na Ljubljanskem barju – prispevek k diskusiji</i>	317

In memoriam

<i>Vera Kolšek – celjska arheologinja in muzealka (1930–2007)</i> (Irena LAZAR)	333
<i>Izbrana bibliografija Vere Kolšek</i> (Irena LAZAR)	334
<i>Ljudmila Plesničar Gec (1931–2008)</i> (Irena SIVEC)	337
<i>Bibliografija Ljudmile Plesničar Gec</i> (Bernarda ŽUPANEK in Božena DIRJEC)	338

Knjižne ocene in prikazi

Martina Blečić, Matija Črešnar, Bernhard Hänsel, Anja Hellmuth, Elke Kaiser and Carola Metzner-Nebelsick (eds.): <i>Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan</i> , 2007 (J. V. S. MEGAW)	345
Tudor Soroceanu: <i>Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien / Vasele de metal prescritice de pe actualul teritoriu al României</i> , 2008 (Matija ČREŠNAR)	348
Shannon Lewis-Simpson (ur.): <i>Youth and age in the medieval North, The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400–1700. A.D.</i> , 2008 (Tina MILAVEC)	349

Bibliographia archaeologica Slovenica selecta

<i>Bibliographia archaeologica Slovenica selecta</i> (Tina MILAVEC)	350
---	-----

Contents

Prehistory

- Jonathan BENJAMIN and Clive BONSALE: *The prehistoric chert dagger from Piran, Slovenia: an underwater find from the northern Adriatic*9
- Alma BAVDEK, Andrej MIHEVC, Borut TOŠKAN and Anton VELUŠČEK: *Archaeological finds from Križna jama cave* (Translation)26
- Alenka RAMŠAK: *Early Iron Age tumuli at Godeško-Reteške dobrave near Škofja Loka* (Summary)56
- Dragan BOŽIČ: *A Hallstatt grave containing a cuirass, excavated near Stična by the Duchess of Mecklenburg in 1913. The reliability of grave groups from the Mecklenburg Collection* (Translation)63
- Boštjan LAHARNAR: *The Žerovnišček Iron Age hillfort near Bločice in the Notranjska region* (Translation)97
- Janez DULAR and Marjana TOMANIČ JEVREMOV: *Spuren spätlatènezeitlicher Besiedlung in Ormož* (Zusammenfassung)180
- Andrej GASPARI and René MASARYK: *Tracing the prehistoric Nauportus. The hillfort on Tičnica hill near Vrhnika* (Translation)203

Roman Period

- Edisa LOZIČ: *Roman stonemasonry workshops in the Ig area* (Translation)207

Late Antiquity

- Tina MILAVEC: *Crossbow fibulae of the 5th and 6th centuries in the southeastern Alps* (Translation)223

Early Middle Ages

- Tina MILAVEC: *A review of research into the Early Middle Ages in Slovenia* (Translation)249

Numismatics

- Peter KOS and Beatriče ŽBONA TRKMAN: *A Hoard of Roman Republican and Norican coins from the vicinity of Kobarid* (Translation)271
- Alenka MIŠKEC: *The Augustan conquest of southeastern Alpine and western Pannonian areas: coins and hoards* (Translation)283

Discussion

Anton VELUŠČEK: <i>The Ljubljansko barje, problems of interpretation</i> (Translation)	309
Maja ANDRIČ: <i>The Holocene palaeoecological and palaeohydrological conditions at Ljubljansko barje – a contribution to discussion</i> (Translation)	326

In memoriam

Vera Kolšek – celjska arheologinja in muzealka (1930–2007) (Irena LAZAR)	333
Izbrana bibliografija Vere Kolšek (Irena LAZAR)	334
Ljudmila Plesničar Gec (1931–2008) (Irena SIVEC)	337
Bibliografija Ljudmile Plesničar Gec (Bernarda ŽUPANEK in Božena DIRJEC)	338

Book reviews

Martina Blečić, Matija Črešnar, Bernhard Hänsel, Anja Hellmuth, Elke Kaiser and Carola Metzner-Nebelsick (eds.): <i>Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan</i> , 2007 (J. V. S. MEGAW)	345
Tudor Soroceanu: <i>Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien / Vasele de metal prescritice de pe actualul teritoriu al României</i> , 2008 (Matija ČREŠNAR)	348
Shannon Lewis-Simpson (ur.): <i>Youth and age in the medieval North, The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400-1700. A.D.</i> , 2008 (Tina MILAVEC)	349

Bibliographia archaeologica Slovenica selecta

<i>Bibliographia archaeologica Slovenica selecta</i> (Tina MILAVEC)	350
---	-----

List of abstracts

Jonathan BENJAMIN and Clive BONSALE: <i>The prehistoric chert dagger from Piran, Slovenia: an underwater find from the northern Adriatic</i>	9
Alma BAVDEK, Andrej MIHEVC, Borut TOŠKAN and Anton VELUŠČEK: <i>Archaeological finds from Križna jama cave</i>	17
Alenka RAMŠAK: <i>Early Iron Age tumuli at Godeško-Reteške dobrane near Škofja Loka</i>	33
Dragan BOŽIČ: <i>A Hallstatt grave containing a cuirass, excavated near Stična by the Duchess of Mecklenburg in 1913. The reliability of grave groups from the Mecklenburg Collection</i>	63
Boštjan LAHARNAR: <i>The Žerovnišček Iron Age hillfort near Bločice in the Notranjska region</i>	97
Janez DULAR and Marjana TOMANIČ JEVREMOV: <i>Traces of Late La Tène settlement at Ormož</i>	159
Andrej GASPARI and René MASARYK: <i>Tracing the prehistoric Nauportus. The hillfort on Tičnica hill near Vrhnika</i>	195
Edisa LOZIČ: <i>Roman stonemasonry workshops in the Ig area</i>	207
Tina MILAVEC: <i>Crossbow fibulae of the 5th and 6th centuries in the southeastern Alps</i>	223
Tina MILAVEC: <i>A review of research into the Early Middle Ages in Slovenia</i>	249
Peter KOS and Beatriče ŽBONA TRKMAN: <i>A Hoard of Roman Republican and Norican coins from the vicinity of Kobarid</i>	271
Alenka MIŠKEC: <i>The Augustan conquest of southeastern Alpine and western Pannonian areas: coins and hoards</i>	283
Anton VELUŠČEK: <i>The Ljubljansko barje, problems of interpretation</i>	297
Maja ANDRIČ: <i>The Holocene palaeoecological and palaeohydrological conditions at Ljubljansko barje – a contribution to discussion</i>	317

The prehistoric chert dagger from Piran, Slovenia: an underwater find from the northern Adriatic

Jonathan BENJAMIN and Clive BONSTALL

Izveček

Mednarodna skupina arheologov je poleti leta 2005 opravila podvodno rekognosciranje slovenskega dela Jadranskega morja. V sklopu raziskav je bila v bližini piranske punte odkrita redka prazgodovinska najdba iz roženca, ki je opredeljena kot majhno obojestransko retuširano bodalo oz. nož s popravljenim rezilom. Najdba ima v bližini proksimalnega roba izjedi, ki sta predvidoma olajšali nasaditev na ročaj, opazne pa so tudi sledi ponovnega ostrenja. Tipološko je najdba povezana s primerki, datiranimi v bakreno dobo severne Italije in na konec neolitika na Bavarskem. Verjetno je bila uvožena s severnoitalijanskega predalpskega območja.

Gljučne besede: bodalo, roženec, neolitik, bakrena doba, Piran, Slovenija, Jadran, vodna najdba

INTRODUCTION

In June and July of 2005, an underwater archaeological survey of the Slovenian Adriatic was conducted and involved archaeologists, students, military and recreational divers¹ (Benjamin, Bonsall 2009). During the survey, a single prehistoric stone artefact was recovered approximately 200 metres north of Punta Piran² at a depth of 26 metres. The discovery was made by an off-duty Slovenian military diver³ assisting the project, who spotted

¹ The survey was organised by the University of Edinburgh, UK, and involved divers from the UK, USA, Ireland and Slovenia, and was a component of the principal author's doctoral research.

² GPS WGP 84: N 45 31.926 E 13 33.883

³ Sgt Jernej Celestina.

Abstract

In the summer of 2005, an underwater survey of the Slovenian Adriatic was conducted by a group of international archaeologists. A rare prehistoric chert artefact classified as a small bifacial dagger or "fixed blade" knife was recovered near Punta Piran. The artefact has bilateral notches near the proximal end, presumably to facilitate hafting, and shows evidence of resharpening. Typologically, this find is most closely related to Northern Italian Chalcolithic and Bavarian Final Neolithic examples, and is likely an import from the northeast Italian Pre-Alpine region.

Keywords: Dagger, chert, Neolithic, Chalcolithic, Piran, Slovenia, Adriatic, underwater

the artefact on the seabed composed of sandy silt. The artefact was surfaced, recorded and reported to the Institute for the Protection of Cultural Heritage (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Piran) and is now housed in the Pomorski muzej Sergej Mašera, Piran.

The artefact exhibits bifacial retouch and opposed, bilateral notches at the proximal/basal end; this could also be described as a "notched tang". The notches exhibit wear polish that may result from movement in a wooden haft. The piece is 4 cm long and 2 cm wide. The material is light to medium brown in colour. Some darker reddish-brown markings are visible near the notched end on one side, which may be staining by iron oxide. The very tip of the piece appears to have been broken off. Although the artefact was found

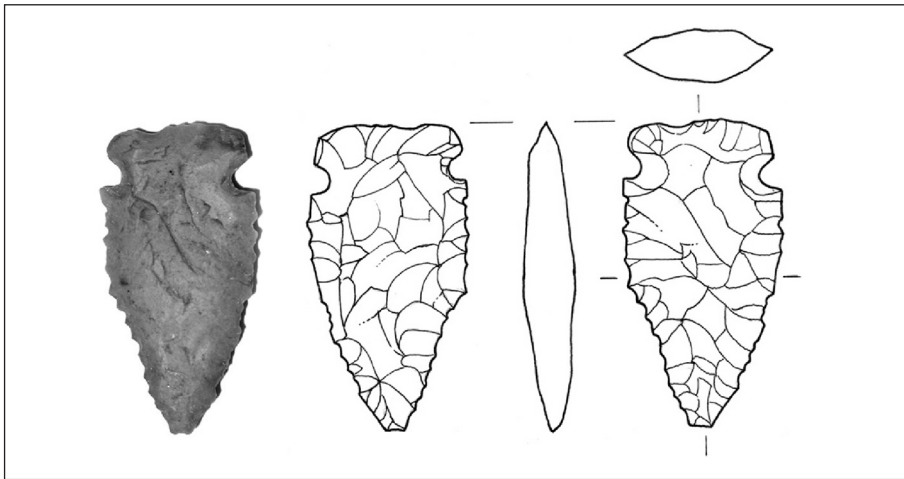

Fig. 1: Piran. Photograph and sketch of the chert point (photo by J. Benjamin; drawing by I. Murgelj, courtesy of the Pomorski muzej Sergej Mašera). Scale = 1:1.

Sl. 1: Piran, podvodna najdba. Fotografija in risba konice iz roženca (foto: J. Benjamin; risba: I. Murgelj, z dovoljenjem Pomorskega muzeja Sergej Mešera). M. = 1:1.

underwater, it shows no signs of water rolling or abrasion; the edges and ridges between flake scars are sharp (fig. 1).

The Piran find has no clear typological parallels in the Adriatic region, or further afield in Europe, before the Late Neolithic. Bifacially flaked daggers and projectile points with notched tangs have been

recorded from a number of sites in northern Italy and the Alpine region (fig. 2). Examples are known from Chalcolithic contexts at Monte Aiona, Prato Mollo and Val Frascaresse in Liguria (Maggi 1984; 1987) and other sites in the Ligurian-Piedmontese Apennines (Arnaboldi 1998, fig. 2) as well as from a few Chalcolithic (burial) caves in northwestern

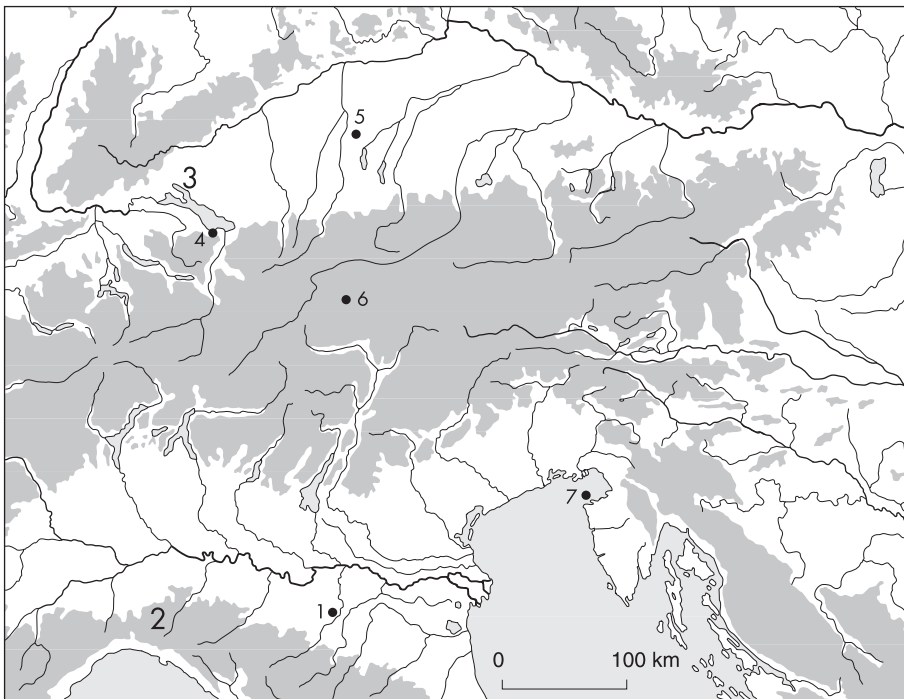

Fig. 2: Sites mentioned in text: 1 Spilamberto; 2 Ligurian sites; 3 Allensbach and Unteruhldingen; 4 Arbon Bleiche; 5 Pestenacker; 6 Similaun (Ötzi findspot); 7 Piran.

Sl. 2: Najdišča, omenjena v besedilu: 1 Spilamberto; 2 ligurska najdišča; 3 Allensbach in Unteruhldingen; 4 Arbon Bleiche; 5 Pestenacker; 6 Similaun (najdišče Ötzi); 7 Piran.

Tuscany (Cremonesi 1985, 185 – Tana delle Fate; Cocchi Genick, Grifoni Cremonesi 1989, fig. 13: 7). However, the points from these sites differ in shape from the Piran find.

TYOLOGICAL COMPARISONS

Morphologically, the closest parallels for the Piran find are not among projectile points, but among Late Neolithic and Chalcolithic knives and daggers, such as the one found in the Spilamberto Cemetery (fig. 3: 1) (Bagolini 1984) and finds from several sites in the Alpine region (fig. 4) (Tillmann 2002; Schlichtherle 2003, 2005). Whilst similar in form, the Chalcolithic dagger from Spilamberto is much larger (fig. 3). Late Neolithic daggers from southern Germany/northern Switzerland are smaller, and closer in size to the chert point from Piran. From the wetland site of Pestenacker in Bavaria there is a very similar specimen with notched tangs, made from north Italian chert, which is dated indirectly by dendrochronology to c. 3500 BC (fig. 4: 5) (Tillmann 2002). A bifacial, notched dagger blade made from north Italian chert was also recovered from the lakeside settlement of Arbon Bleiche 3 on the Swiss shore of Lake Constance, which has been dated dendrochronologically to 3384–3370 BC (Leuzinger 2002; Schlichtherle 2005). From the German site of Unteruhldingen, Lake Constance, there are two notched daggers made from “Knollenmergel” silex (fig. 4: 4) (Schlichtherle 2005, fig. 11.1, 11.2) which are suggested to be late Neolithic by Schlichtherle. At the nearby site of Allensbach, Germany, there is a fine, hafted specimen (fig. 4: 1) and what have been described as small “fixed-blade daggers” that are between 5 and 7 cm long and made of local chert (fig. 4: 3).

The knives from Allensbach are said to show clear signs of reworking and progressive reduction in size during the lifetime of the object (Schlichtherle 2003). Another well-known example from the region is that found with the famous Neolithic “Ice Man”, known as *Ötzi* (Egg, Spindler 1992); his dagger also shows signs of “resharpening” (fig. 4: 2). Based on this evidence, the practice of reworking knives (with concomitant reduction in size) was commonplace, and it is likely that the knife found near Piran was also reworked; this is suggested by the secondary, semi-abrupt retouch around the edges of the piece (clearly visible on fig. 5: 3). If the Piran knife has been reworked,

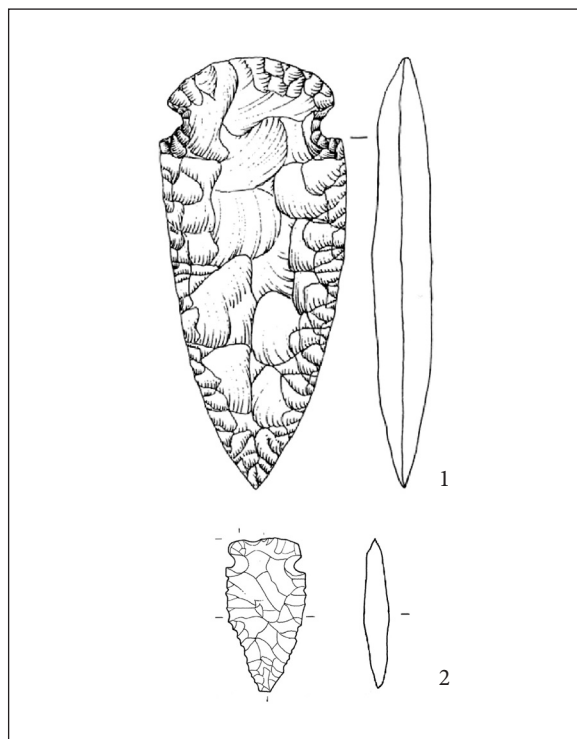

Fig. 3: Chert knife/dagger blade with notched tang from a Chalcolithic grave in the Spilamberto Cemetery (1) (after Bagolini 1984), shown alongside the notched point from Piran (2). Scale = 1:2.

Sl. 3: Pecljati nož/bodalo iz roženca iz bakrenodobnega groba z grobišča Spilamberto (1) (po Bagolini 1984) v primerjavi z izjedeno konico iz Pirana (2). M. = 1:2.

then its original length was probably greater than 5 cm, which would bring it within the size range of the chert “daggers” from the Late Neolithic of the central Alpine region (Schlichtherle 2003).

MATERIAL AND EXCHANGE NETWORKS

Low power microscopic examination of the Piran find was undertaken⁴ and findings were reported as follows, “*The chert has no inner sedimentary textures. At 20X magnification the surface of the material has a visibly granular structure, the individual grains measuring c. 0.05 mm. In spite of its granular character, the material has retained its massive characteristics, has no preferential planes, but contains no shell diffraction. The granularity appears to be diagenetic in formation and no spongi-*

⁴ By Tomaž Verbič, Oddelek za geologijo, Naravoslovnotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani (at the request of the Museum Sergej Mašera, Piran).

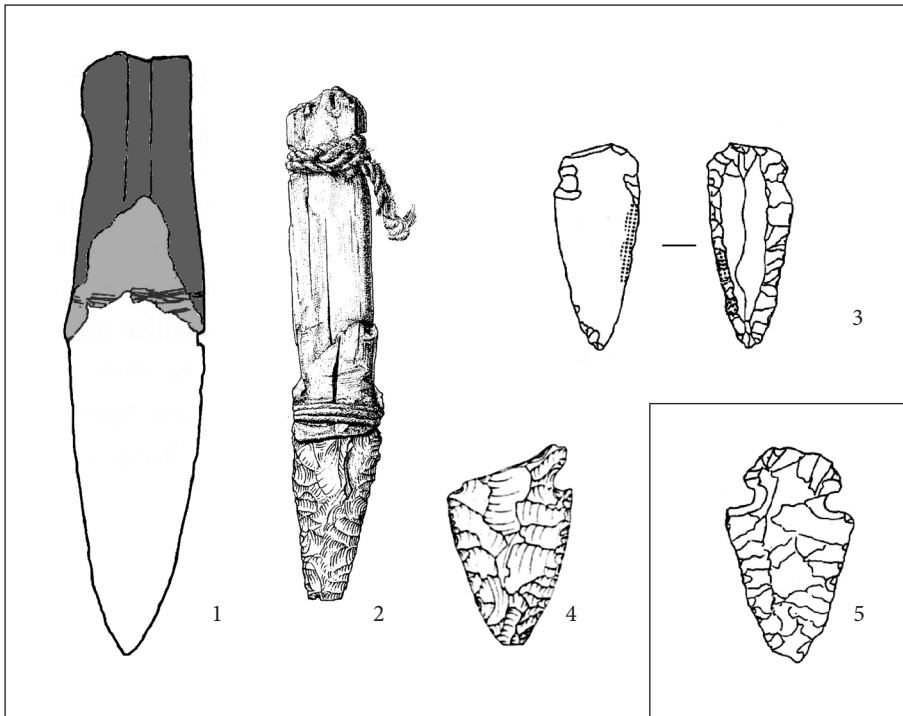

Fig. 4: Late Neolithic knives/daggers from the Alpine region: 1 hafted flint dagger from Allensbach (after Schlichtherle 2003); 2 the dagger found with Ötzi, 13 cm long including wooden handle (after Egg, Spindler 1992; Barfield 1994); 3 the dagger from Allensbach with shallow notches (after Schlichtherle 2003); 4 notched dagger from Unteruhldingen, Lake Constance, Germany, attributed to the late Neolithic by Schlichtherle (2005); 5 notched dagger from Pestenacker with northern Italian origins dated to c. 3500 cal BC (after Tillmann 2002; Schlichtherle 2003). Scale 1–4 = 1:2; 5 = no scale.

Sl. 4: Poznoneolitiski noži/bodala z območja Alp: 1 bodalo z ročajem iz Allensbacha (po Schlichtherle 2003); 2 bodalo, najdeno ob Ötzi (vključno z ročajem dolgo 13 cm) (po Egg, Spindler 1992; Barfield 1994); 3 bodalo s plitkimi izjedami iz Allensbacha (po Schlichtherle 2003); 4 bodalo z izjedami iz Unteruhldingna ob Bodenskem jezeru v Nemčiji, ki ga Schlichtherle (2005) pripisuje poznemu neolitiku; 5 bodalo z izjedami iz Pestenackerja, ki izvira iz Italije in je datirano okoli 3500 cal BC (po Tillmann 2002; Schlichtherle 2003). M. 1–4 = 1:2; 5 = brez merila.

osum radiolaria or spicula were visible. The brownish freckly pigmentation is probably the result of iron oxides present as impurities in the material".

In all, several hundred examples of bifacial stone dagger blades are known from northern Italy and surrounding regions, dating from the Final Neolithic to the Early Bronze Age (Mottes 2001, fig. 5), although most are attributed to the Chalcolithic, c. 3500–2100 cal BC. It has been suggested that bifacial daggers were produced as finished products or preforms at workshops near raw material sources, and distributed through exchange networks (e.g. Barfield 1999; Mottes 2001). In the case of the Piran find, the precise origin of the material could not be determined on the basis of the microscopic examination but the material used is not from the Trieste Karst, Friuli, nor the Lessini Hills (Biagi, pers. comm.; Dal Santo

2003; Barfield 2004). Limestone formations with this type of chert are not found in Slovenia, or anywhere in Istria to the south. The most likely source is the Adige, in the Italian Pre-Alps. Chert bands in the Val di Non (Della Casa 2005, fig. 2b) appear similar in colour to the Piran find and are a possible source. Furthermore, other artefacts made from Adige chert have been recorded from prehistoric contexts in the Caput Adriae region suggesting cultural links between the two regions during the Middle and Late Neolithic (Boschian, Montagnari-Kokelj 2000, fig. 1). The Piran find suggests these links continued into the Chalcolithic; Della Casa (2005, fig. 5) has observed that bifacial daggers and arrowheads appeared abruptly in the Adige region/southeastern Pre-Alps at the beginning of the Chalcolithic c. 3400 cal BC, which is broadly contemporaneous with their appearance in the North Alpine Foreland.

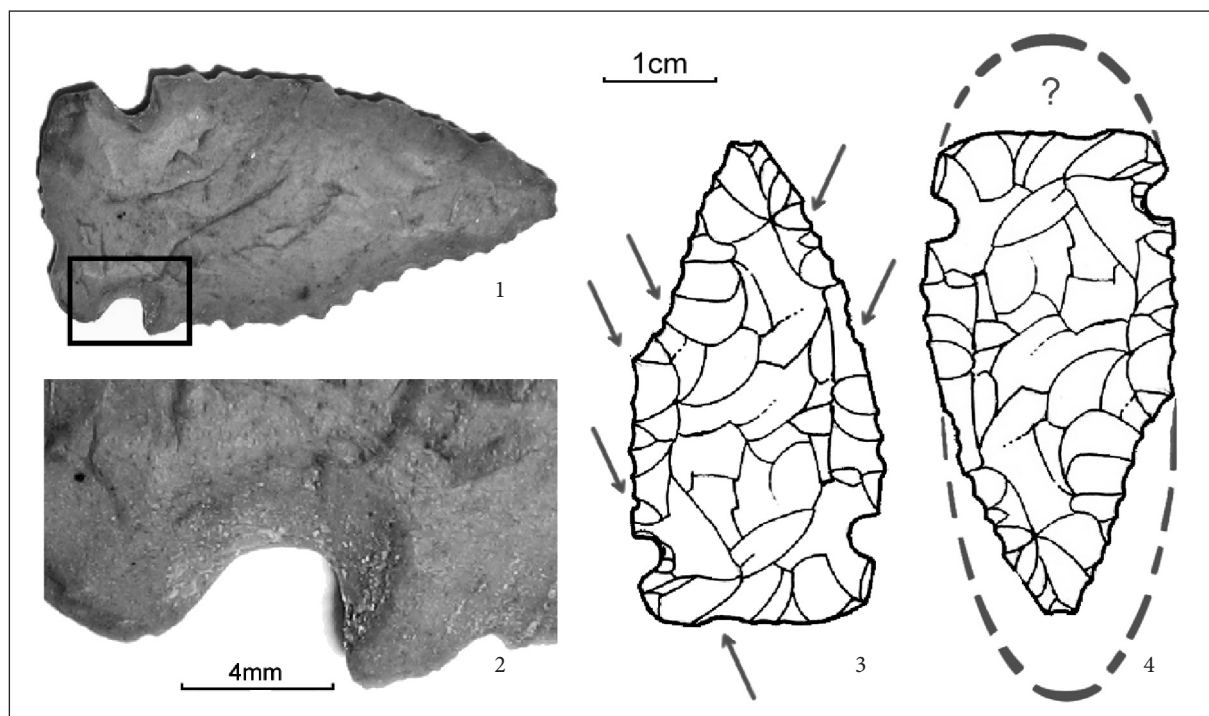

Fig. 5: The chert point from Piran (1). A photograph of the notched tang shows a polished surface where white inclusions are visible (2). The polish is probably the result of wear from hafting. Arrows point to areas of re-working (3). The evidence of re-working indicates that originally the tool would have been larger (4): the dotted line represents the hypothesized original dimensions of the piece.

Sl. 5: Konica iz roženca iz Pirana (1). Detajl ene od izjed, ki oblikujeta pecelj, kaže zglajeno površje z belimi vključki (2). Zglajena površina je rezultat obrabe, posledica pričvrstitve in premikanja v ročaju. Puščice kažejo mesta ponovne obdelave (3), ki nakazuje, da je bilo orodje prvotno večje (4): prekinjena črta označuje hipotetične originalne dimenzije izdelka.

CONCLUSION

In conclusion, the knife found near Punta Piran appears to have been made from non-local chert, probably originating in northern Italy. Typological comparisons with securely dated, similar specimens from the North Alpine Foreland, also fashioned from north Italian chert, suggest the Piran specimen dates to the Final Neolithic/Chalcolithic, c. 3500/3400 cal BC. If so, then the Piran find was not *in situ*. The findspot is 26m below present sea level (see Benjamin, Bonsall 2009) and, according to the post-glacial sea-level curve for the Northern Adriatic (Lambeck *et al.* 2004, fig. 4), would have been transgressed before the beginning of the local Neolithic. We can only speculate on how the knife reached the place where it was found. It may have been lost or discarded over the side of a boat. Alternatively, it may originally have been deposited on the shore and carried by wave or current action to where it was found (if the blade had been attached to a wooden handle, then the complete artefact would have been relatively buoyant). Regardless,

from the typology and raw material it is likely the Piran dagger blade was an import, probably from the southeastern Pre-Alps. It represents a significant addition to the small number of finds of bifacial flint daggers from the northeast Adriatic, and (to our knowledge) is the most easterly find of a dagger with two lateral notches (cf. Mottes 2001, 528) yet reported, and the first from Slovenia.

Acknowledgements

The authors would like to thank Jernej Celestina, who discovered the artefact and Snježana Karinja of Pomorski muzej Sergej Mašera, Piran, who organised the drawing and geological study of the material. We are also grateful to Paolo Biagi and Helmut Schlichtherle for their comments on an earlier draft of the paper and for pointing us toward several important publications on flint daggers from northern Italy and the Alpine region. Our gratitude is extended to Dimitrij Mlekuž and Mihael Budja for their support in Slovenia and to Lara Day and Matthias Merkl for their input and aid with translations. Special thanks are due to Matija Črešnar for his efforts and assistance, both in the field, and beyond.

- ARNABOLDI, S. 1998, Rinvenimenti sporadici dell'Appennino Ligure-Piemontese nelle collezioni del Museo Civico di Archeologia Ligure di Genova. – In: A. Del Lucchese, R. Maggi (eds.), *Dal Diaspro al Bronzo. L'Età del Rame e l'Età del Bronzo in Liguria: 26 secoli di storia fra 3600 e 1000 anni avanti Cristo*, Quaderni della Soprintendenza Archeologica della Liguria 5, 118–119.
- BAGOLINI, B. 1984, Il Neolitico e l'età del Rame. Documentazione dei resti culturali. – In: *Archeologia a Spilamberto. Ricerche nel territorio (Spilamberto-S. Cesario)*, 27–95, Bologna.
- BARFIELD, L. H. 1994, The Iceman reviewed. – *Antiquity* 68, 10–26.
- BARFIELD, L. H. 1999, Neolithic and Copper Age flint exploitation in northern Italy. – In: P. Della Casa (ed.), *Prehistoric alpine environment, society, and economy. Papers of the international colloquium PAESE '97 in Zurich*, Universitàsforungen zur prähistorischen Archäologie 55, 245–252.
- BARFIELD, L. H. 2004, Lithics, Culture and Ethnic Identity. – *Lithics* 25, 65–77.
- BENJAMIN, J. and C. BONSALE 2009, A Feasibility Study for the Investigation of Submerged Sites along the Coast of Slovenia. – *International Journal of Nautical Archaeology* 38, 163–172.
- BOSCHIAN, G. and E. MONTAGNARI-KOKELJ 2000, Prehistoric Shepherds and Caves in the Trieste Karst (Northeastern Italy). – *Geoarchaeology* 15/4, 331–371.
- COCCHI GENICK, D. and R. GRIFONI CREMONESI (eds.) 1989, *L'Età del Rame in Toscana*. – Pisa.
- CREMONESI, G. 1985, Tana della Volpe (Valdicastello, Lucca). – In: D. Cocchi Genick, R. Grifoni Cremonesi (eds.), *L'Età del Rame nella Toscana nord-occidentale*, 182–186, Pisa.
- DAL SANTO, N. 2004, Provenienza e utilizzo delle rocce silicee scheggiate del sito neolitico di Palù di Livenza (Pordenone). – *Atti della Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia* 14, 103–147.
- DELLA CASA, P. H. 2005, Lithic Resources in the Early Prehistory of the Alps. – *Archaeometry* 47, 221–234.
- EGG, M. and K. SPINDLER 1993, Die Gletschermumie vom Ende der Steinzeit aus den Ötztaler Alpen. Vorbericht. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 39, 3–100.
- LAMBECK, K., F. ANTONIOLI, A. PURCELLO and S. SILENZI 2004, Sea-level Change Along the Italian Coast for the past 10,000 yr. – *Quaternary Science Reviews* 23, 1567–1598.
- LEUZINGER, U. 2002, Steinartefakte. – In: A. De Capitani, S. Deschler-Erbe, U. Leuzinger, E. Marti-Grädel, J. Schibler, Die jungsteinzeitliche Seeufersiedlung Arbon Bleiche 3. Funde, *Archäologie im Thurgau* 11, 22–75.
- MAGGI, R. 1984, Val Frascaiese. – *Archeologia in Liguria* 2, 77–80.
- MAGGI, R. 1987, Monte Aiona-Prato Mollo. – *Archeologia in Liguria* 3/1, 57–66.
- MOTTES, E. 2001, Bell Beakers and beyond: flint daggers of northern Italy between technology and typology. – In: F. Nicolis (ed.), *Bell Beakers today: pottery, people, culture, symbols in prehistoric Europe*. International Colloquium (11–16 May 1998, Riva del Garda, Trento), 519–545, Riva del Garda.
- SCHLICHOTHERLE, H. 2003, Remedellodolch in fremdem Griff? Ein geschäfteter Feuersteindolch aus der endneolithischen Ufersiedlung Allensbach-Strandbad am Untersee/Bodensee. – *Nachrichtenblatt Arbeitskreis Unterwasserarchäologie* 10, 77–85.
- SCHLICHOTHERLE, H. 2005, Jungsteinzeitliche Dolche aus den Pfahlbauten des Bodenseeraumes. – *Plattform* 13/14, 61–86.
- TILLMANN, A. 1993, Gastgeschenke aus dem Süden? Zur Frage einer Süd-Nord-Verbindung zwischen Südbayern und Oberitalien im späten Jungneolithikum. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 23, 453–460.
- TILLMANN, A. 2002, Transalpinen Handel in der jüngeren Steinzeit. – In: G. Schneckeburger (ed.), *Über die Alpen. Menschen, Wege, Waren*, Almanach 7/8, 119–135.

Prazgodovinsko roženčevo bodalo iz Pirana, Slovenija: podvodna najdba iz severnega Jadrana

Povzetek

Mednarodna skupina arheologov je poleti leta 2005 opravila podvodno rekognosciranje slovenskega dela Jadranskega morja. V sklopu raziskav je bila približno 200 m severno od piranske punte na globini 26 m odkrita prazgodovinska kamnita najdba (sl. 1) – bodalo iz roženca, ki je obojestransko retuširano in ima na obeh robovih proksimalnega dela izjedi, kar lahko opišemo kot "pecelj". Predmet meri 4 cm v dolžino in 2 cm v širino, kamnina pa je svetlo do srednje rjave barve. Ob izjedah so opazne zgladitve, nastale pri premikanju bodala v lesenem ročaju (sl. 5: 2). Ponovna obdelava na več mestih pa nakazuje, da je bil prvotni izdelek večjih dimenzij (sl. 5: 3,4).

Tipološko je najdbo najlaže primerjati z najdbami, datiranimi v bakreno dobo severne Italije in na konec neolitika na Bavarskem (sl. 2–4). Najverjetneje gre za uvožen predmet iz predalpskega sveta severne Italije, kjer pečljata obojestransko obdelana bodala in puščične osti izvirajo z vrste najdišč. Po zanesljivo časovno določenih najdbah iz severnoalpskega predgorja, ki so prav tako narejene iz severnoitalijanskega roženca, lahko piransko najdbo postavimo v čas okoli 3500/3400 cal BC.

Prevod: Matija Črešnar

Jonathan Benjamin
School of History, Classics, and Archaeology
University of Edinburgh
Old High School
Infirmary Street
Edinburgh, EH1 1LT
jonathan.benjamin@ed.ac.uk

Clive Bonsall
School of History, Classics, and Archaeology
University of Edinburgh
Old High School
Infirmary Street
Edinburgh, EH1 1LT
Clive.Bonsall@ed.ac.uk

Arheološke najdbe iz Križne jame

Alma BAVDEK, Andrej MIHEVC, Borut TOŠKAN in Anton VELUŠČEK

Izvleček

V prispevku obravnavamo arheološke najdbe iz speleološko pomembne Križne jame na Notranjskem, ki je od leta 1955 odprta tudi za turistične obiske.

V znanstveni literaturi je jama od konca 19. stoletja znana predvsem po paleontoloških ostankih jamskega medveda (*Ursus spelaeus*). Kot arheološko najdišče pa je bila zabeležena šele leta 1973, vendar je širši strokovni javnosti ostala do danes neznana.

Antropogenih struktur v jami še ne poznamo. Izjema je morda plato 1 v vhodnem delu jame, kjer so raziskovalci našli na drobce oglja in fragmente keramike.

Najstarejše arheološke najdbe lahko sodijo v bakreno dobo, kronološko bolj zanesljive pa uvrščamo okvirno v srednjo bronasto dobo, kamor moremo datirati tudi prve obiske človeka v jami. Posamične najdbe in napisi na jamskih stenah kažejo, da je človek jamo obiskoval zaradi različnih razlogov tudi v poznejših obdobjih, vse do danes.

Ključne besede: Slovenija, Križna jama, bronasta doba, jamska arheologija

Abstract

This paper discusses the archaeological finds from the speleologically important Križna jama cave, located in the Notranjska region. Since 1955, the cave has been open for tourist visits.

From the end of the 19th century, the cave had been known in scientific circles mostly because of the paleontological remains of cave bear (*Ursus spelaeus*). It was only as late as 1973 when the cave was recognised as an archaeological site; however, it has remained unknown to the wider professional public until the present.

No anthropogenic structures have been discovered in the cave. One exception is perhaps plateau 1, at the entrance of the cave, where researchers came across some charcoal flecks and pottery fragments.

The earliest archaeological finds can be dated to the Copper Age. However, chronologically reliable finds originate broadly from the Middle Bronze Age, which is also the period of the earliest human visits to the cave. Individual finds and inscriptions on the walls of the cave indicate that people have been, for one reason or another, visiting the cave ever since.

Keywords: Križna jama cave, Slovenia, Bronze Age, cave archaeology

UVOD IN GEOLOŠKI ORIS

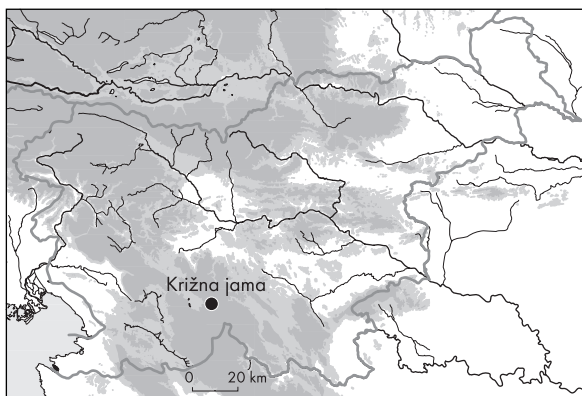
Križna jama¹ sodi med večje in pomembnejše kraške jame v Sloveniji. Leži v gričevnatem kraškem površju med Cerkljanskim in Loškim poljem severno od Loža (*sl. 1*). Vhod je na nadmorski višini 630 m pod severovzhodnim vznožjem Križne gore

ob robu večje vrtače. Površje pri jami je kamnito, poraslo z bukovim in jelovim gozdom.

Jama je nastala v spodnjejurskih apnencih z vložki dolomitov in dolomitiziranih apnencih.²

¹ Kat. št. JZS 65. Križna jama je danes v registru arheološke dediščine s št. EŠD 560216.

² Geološko zgradbo in geološki opis okolice jame prikazuje osnovna geološka karta, list Postojna, v merilu 1 : 100.000 (Buser, Grad, Pleničar 1963). Podrobneje je geološke razmere v jami s poudarkom na tektonskih strukturah kartiral R. Gospodarič (1974).

Sl. 1: Lega najdišča.

Fig. 1: Site location.

Skladi teh kamnin v jami vpadajo pod kotom okrog 25° proti jugovzhodu, plastovitost je povsod lepo izražena.

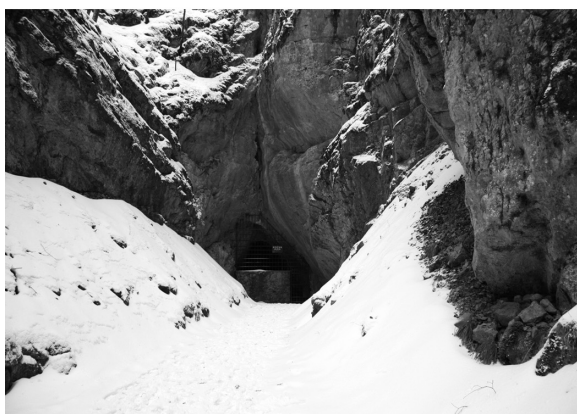
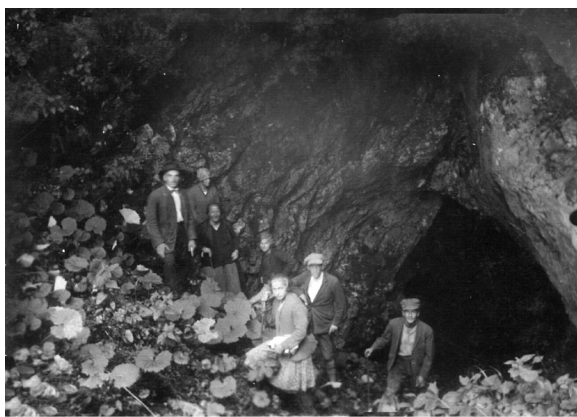
Znana jama je dolga 8.273 m. Za ozkim vhodom se razširi v do 20 m širok, sprva suh rov z nekaj stranskimi rovi na višini okrog 615–620 m in se nato nadaljuje v vodne rove, skozi katere teče podzemni potok. Njegova voda zastaja za sigovimi pregradami v jezerih, ki zalivajo celotno širino glavnega rova. Jama se nadaljuje proti vzhodu do Kalvarije (618 m), kjer se razdeli na dva rova, Blato in Pisani rov, od koder priteka voda. Rova vodita proti severu in se končata s podori in sifonom.

Vhod v jamo je trikotne oblike (sl. 2), širok okrog 4 m in prav toliko visok in je nekoliko umetno spremenjen. Za vhodom se spustijo tla po melišču v Cerarjevo dvorano. Melišče sestavljajo podorne skale in grušč, ki so v jamo spolzeli s površja skozi vhod. Neravno dno dvorane pokriva s stropa odpadlo skalovje, različni skalni drobir in ilovica, ponekod pa tudi siga. V južnem delu dvorane se podorna tla nekoliko vzpenjejo in nadaljujejo v notranje dele jame. Iz dvorane se cepi več stranskih rovvov ali krajših niš.

Ponekod so na skalah medvedji obrusi; ti nam pričajo o stalnih poteh te živali, pa tudi o nepremičnosti tega podornega dna. Na nekaterih mestih, zlasti v bližini vhoda, ali kjer skozi strop kaplja, se jamska tla premikajo, polzijo ali se posedajo, saj voda spira drobnejše delce. Drugje spet voda odlaga sigo, ki jamska tla cementira oziroma ustvarja sigove kope in kapnike.

Najnižje dele Cerarjeve dvorane ob visokih poplavalah zalije voda. Ta se mirno dvigne skozi tla in ne erodira, lahko pa spira drobnejše delce in povzroča polzenje tal.

V Cerarjevi dvorani je zaradi vhoda v jamo močna zračna cirkulacija in z njo so povezani

Sl. 2: Jamski vhod nekoč in danes. Zgornja fotografija je iz obdobja med obema svetovnjima vojnoma (foto: neznani avtor), spodnja iz leta 2009 (foto: P. Križman).

Fig. 2: Entrance to the cave in the past and today. The upper photograph was taken in a period between the two World Wars (photo: anon.); the lower one in 2009 (photo: P. Križman).

zunanji vplivi na jamo. V zimski, hladni polovici leta priteka v jamo hladen zrak. V vhodnem delu, nekaj deset metrov za vhodom, tla zamrznejo in tu rastejo tudi ledeni kapniki. Tu je možno tudi krioturbatno premikanje in polzenje jamskih tal.

Globlje v jamo zmrzal ne seže, hladen zrak pa vsako zimo močno izsuši jamske stene in tla. V poletnem času se na hladnih skalnih stenah in tleh kondenzira vlaga. Kondenzacija vlage na apnencu povzroča šibko korozijo, ki raztaplja predvsem karbonatno vezivo med zrni v kamnini, zlasti še ob njenih sedimentacijskih strukturah. Tako so nastale v delih jame, kjer poteka ta proces, do Prvega jezera in v Medvedjem rovu, značilne pravilne mrežaste korozijske zajede. Ob zimskem izsuševanju zrna odpadejo s sten na tla. Pomemben je učinek izsuševanja na rast sige ob stenah rova. Ko se pozimi siga izsuši, se kapilarna voda iz nje dviguje do površja, kjer izhlapi. Pri tem se iz nje izločijo kalcitni kristali. Površina

sige je zato v tem delu jame hrapava in pogosto pokrita z belim poprhom.

ZGODOVINA RAZISKAV

Zgodovina odkrivanja notranjih delov jame in raziskave v njej kažejo, da sodi Križna jama v skupino jam, ki so zelo zgodaj zbudile pozornost raziskovalcev. Kljub temu pa so speleološke, geološke in paleontološke raziskave potekale počasi, tako da je jama v nekaterih pogledih ostala še danes dokaj neraziskana.

Prvi, s podpisom dokumentirani obisk jame je datiran z letnico 1557. Letnica je napisana na jamski steni v rovu "V". Še več podpisov s konca 16. in iz 17. stoletja je v različnih delih jame v bližini vhoda (sl. 3). Zelo verjetno je jamo poznal tudi Janez Vajkard Valvasor. V Slavi vojvodine Kranjske omenja tri jame v okolici gradu Šteberk, v katere so domačini ob sušnih obdobjih hodili po vodo (Valvasor 1971, 560).

Ne v prvi (dnevnik J. J. Tobina iz leta 1828, glej Shaw 2000, 47, 126, 128 s, 135 s; 2008, 50, 136, 139, 146 s) in ne v drugi (Zörrer 1838) znani objavi o Križni jami ni omenjeno, da so v njej ostanki jamskega medveda. O najdbah kosti jamskega medveda je šele leta 1847 pisal Aleksander Skofitz, ki je kosti, ki jih je našel v jami, odnesel v Deželni muzej Kranjske, kjer jih je sprejel kustos Henrik Freyer (Skofitz 1847; Schmidl 1854, 285 s). Freyer je bil že takrat dober poznavalec jamske favne in še posebno kostnih ostankov jamskega medveda (Cimerman 1966, 10 s).

Ravno najdba kosti jamskega medveda je spodbudila predsednika Prazgodovinske komisije pri dunajski Akademiji znanosti Ferdinanda v. Hochstetterja, da je v letih 1878 in 1879 s sodelavci opravil izkopavanja v Medvedjem rovu (takrat imenovanem *Knochenhöhle* ali *Bären-Grotte*). Izkopali so veliko količino medvedjih kosti in izdelali natančen načrt do takrat odkritih jamskih rogov (Hochstetter 1881; glej še Dular 2003, 36).

V prvi polovici 20. stoletja so postopno in sistematično raziskovali in odkrivali notranje dele Križne jame (Puc 1986, 9 s). Leta 1940 je jugoslovanska vojska nameravala jamo urediti v vojaški objekt, zato je vhod vanjo razširila in ga poglobila. Z izgradnjo ceste pa jo je povezala z glavno prometnico Bloška polica–Lož (Puc 1986, 9).

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je geologija in morfologija Križne jame in njenih sedimentov raziskoval geolog Rado Gospodarič

Sl. 3: Podpisa na steni v Medvedjem rovu. Levo podpis J. Szombathyja iz leta 1881 in desno starejši podpis iz leta 1571.

Fig. 3: Signatures on a wall in Medvedji rov. The signature of J. Szombathy from 1881 can be seen on the left and an older signature dating to 1571 on the right.

(Gospodarič 1974). Gospodarič je v Medvedjem rovu datiral kosti jamskega medveda v sedimentih med plastmi sige (Ford, Gospodarič 1989). Kasnejša ponovitev datacije (Zupan Hajna et al. 2008, 137–145) je potrdila veliko starost (125 ka) kosti jamskega medveda v teh profilih.

Leta 1971 je Gospodarič skupaj z raziskovalcem paleolitika Mitjo Brodarjem v okviru mladinskega raziskovalnega tabora v Medvedjem rovu tudi izkopaval. Našli so le kosti jamskega medveda, kamnitih artefaktov ali lesnega oglja niso zasledili (Brodar, Gospodarič 1973; Brodar 1985, 25).

Leta 1973 je skupina tujih jamarjev ob obisku jame na manjšem platoju 1, ob levi steni Cerarjeve dvorane, našla obdelan jelenov rog (*t. 1: 5*). Najdbo in načrt, na katerem je bilo označeno mesto najdbe, so izročili Inštitutu za raziskovanje krasa SAZU v Postojni.

Že naslednje leto si je območje Cerarjeve dvorane ogledal speleoarheolog France Leben.³ Na območju prve najdbe, na platoju 1, je pod peščeno plastjo naletel na ostanke žganine in okoli nje na odlomke keramike (*t. 1: 1,3,4*).

Še več keramičnih fragmentov in drugih najdb je bilo odkritih v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Večino predmetov je našel oskrbnik jame Alojz Troha.⁴ Ležali so v različnih delih Cerarjeve dvorane na že omenjenem platoju 1, na skalnatem

³ F. Leben, Zapiski terenskih ogledov. Arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, inv. št. 219, Ljubljana, 1974, 24.

⁴ Za posredovane predmete in informacije ter za spremljanje ob arheoloških obiskih jame se A. Trohi iskreno zahvaljujemo.

pobočju pod platojem 1, ki se spušča proti sredini dvorane (*t. 1: 6,7*), in na platoju 2, ob desni steni dvorane (*t. 2: 1,2*). Le človeška golenica – tibia, je bila odkrita v Šulcevi razpoki. V Dežmanovem rovu je bil leta 1998 na pobočju ilovnate kope najden tudi človeški skelet, za katerega se je kasneje izkazalo, da je novodoben.⁵

Raziskovalci so se v Križno jamo ponovno vrnili na prelomu stoletja. Leta 1999 in 2001 je mešana skupina slovenskih in avstrijskih ekspertov v Medvedjem rovu in pri Kittlovih breznihi izkopavala kosti jamskega medveda (Pohar et al. 2002). Manjše število predvsem arheoloških najdb pa izvira tudi iz kasnejših obiskov v jami, ko se je zbiralo gradivo za pripravo tega prispevka.

ARHEOLOŠKE NAJDBE

Vse arheološke najdbe iz Križne jame izvirajo iz njenega vhodnega dela, iz t. i. Cerarjeve dvorane, ki je od vhoda v jamo oddaljena manj kot 100 m. Ostanke človeškega skeleta so bili najdeni globlje v jami, v enem izmed stranskih rovov, t. i. Dežmanovem rovu. Človeška golenica pa je bila najdena v stranskem delu Cerarjeve dvorane, v Šulcevi razpoki.

Za keramične najdbe in druge artefakte, o katerih imamo natančne podatke, je znano, da so ležali na treh različnih lokacijah Cerarjeve dvorane (*sl. 4*).⁶ Največ predmetov je bilo odkritih na dvignjenem, razgibanem platoju ob levi steni dvorane (plato 1) s peskastim sedimentom, ki je le delno prekrit s sigo (*t. 1: 1–5*). Druga lokacija je pod platojem 1, na skalnatem pobočju 3, ki se spušča proti sredini dvorane in kjer sta bila najdena še najbolj prepoznavna in posebna keramična artefakta (*t. 1: 6,7*). Na tretji lokaciji, ob desni steni dvorane na platoju 2, ki je delno prekrit s sigo in delno z ilovico, so bili odkriti fragmenti ostenj posod in prevrtan zob (*t. 2: 1*). V razpoki jamske stene nad platojem 2 pa je še vedno posoda oziroma

del posode, ki je skoraj popolnoma prekrit s sigo (*sl. 5; t. 2: 3*).

Keramika

Notranjskemu muzeju iz Postojne je uspelo pridobiti 51 fragmentov prazgodovinske keramike, ki izvirajo iz Križne jame. K tej številki je treba prišteti tudi omenjeno posodo, ki leži pod sigo v razpoki nad platojem 2 (*sl. 5; t. 2: 3*).

Večino fragmentov prekriva ali tanka plast sige ali pa plast ilovice. Med prazgodovinskimi najdbami prevladuje keramika temnorjavih oziroma temnordečih do temnosivih barvnih tonov, ki je za ugotavljanje obdobja prvih obiskov v jami zelo pomembna. Pri večini fragmentov je opaziti, da so posode narejene iz gline z veliko primesjo peska.

Med oblikami smo prepoznali različne tipe loncev (*t. 1: 1,3,4; 2: 4*), med katerimi naj postavimo lonec z visokim stožčastim vratom (*t. 2: 4*) in lonec z držajem, od katerega se je ohranilo le ležišče (*t. 1: 1*). Fragment ročaja (*t. 1: 7*) je verjetno pripadal vrču, morda celo škodeli s presegajočim ročajem. Prepoznavna oblika je tudi škodela oziroma skleda z ročajem (*t. 1: 6*). V jami, kot že omenjeno, pa je ostal fragment bikonične skleda z izvihanim ustjem (*t. 2: 3*), ki je tipološko podobna skledi, najdeni na platoju 1 (*t. 1: 2*). Številna so tudi dna (*t. 2: 5–7*) in ostenja, ki pa jim ni mogoče določiti oblike.

Ostale najdbe

Ostalih najdb je malo. Vredne omembe so prevrtana sekira iz jelenovega rogovja (*t. 1: 5*), obesek iz podočnika domačega psa (*t. 2: 1*) in rjast železen nož (*t. 2: 2*).

Ostanki sesalcev

Med ostanki sesalcev, mednje sodita tudi zgoraj omenjeni najdbi sekire iz jelenovega rogovja in obeska iz zoba, je treba najprej omeniti najdbe iz Cerarjeve dvorane (glej *sl. 4*):

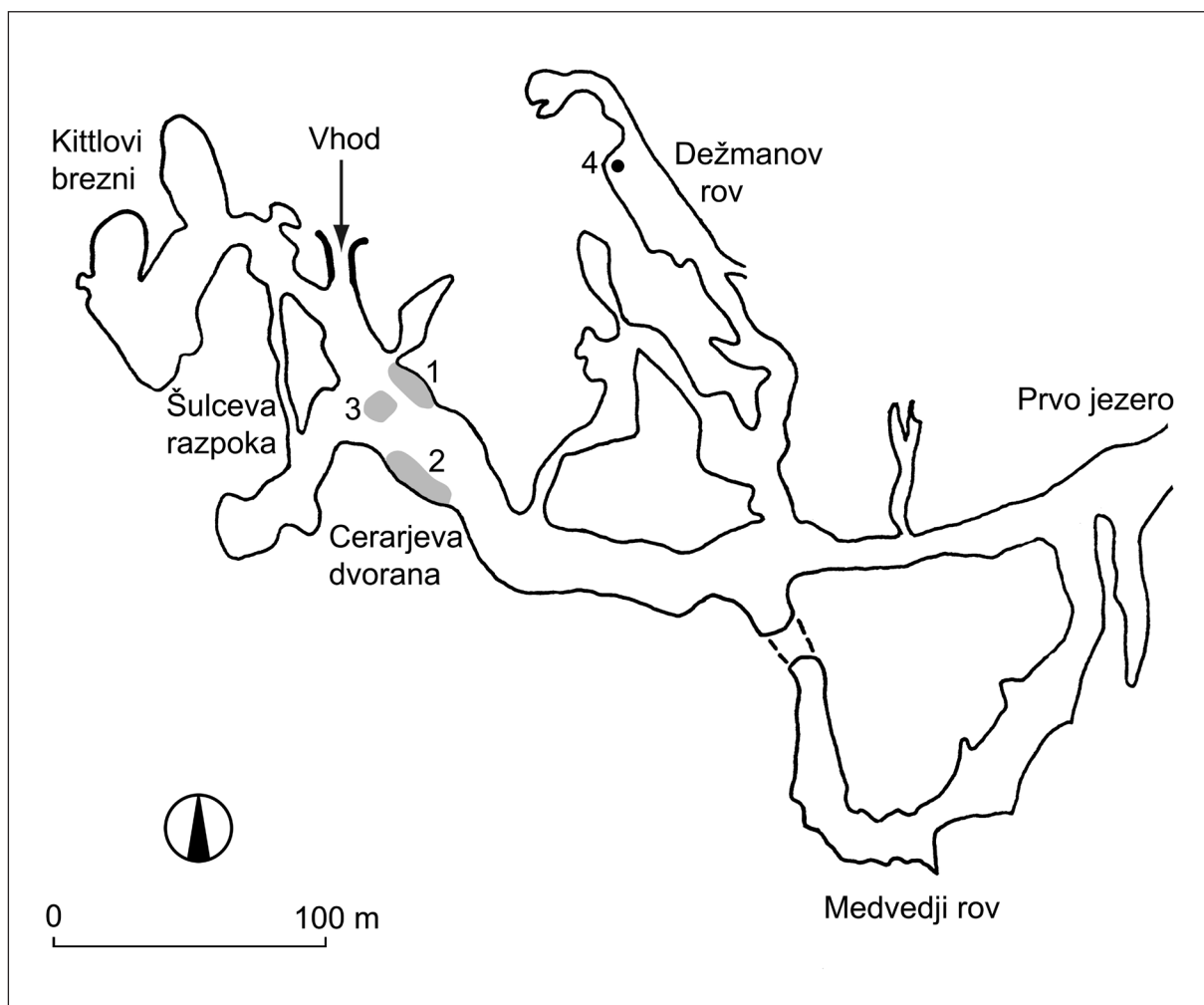
a) *Plato 1:*

Cervus elaphus (jelen): cornua (fragment); inv. št. 5357 (*t. 1: 5*).

b) *Skalnato pobočje 3:*

⁵ Izkop skeleta v Dežmanovem rovu je opravila Uprava za notranje zadeve Postojna v sodelovanju z Notranjskim muzejem Postojna. Analizo skeleta so naredili na Inštitutu za sodno medicino Medicinske fakultete v Ljubljani. Na podlagi preiskav je bilo ugotovljeno, da skelet pripada mlajšemu moškemu (staremu med 30 in 40 let). Okostje pa je staro med 50 in 100 let (kopijo analize skeleta hrani Notranjski muzej Postojna).

⁶ Kopijo tlorisa Križne jame hrani kataster IZRK ZRC SAZU. Načrt je dopolnil P. Križman, Notranjski muzej Postojna.

Sl. 4: Križna jama. Tloris vhodnih delov jame z označenimi območji najdb: 1 – plato 1, 2 – plato 2, 3 – skalnato pobočje, 4 – lokacija človeškega skeleta. (Dopolnjen izsek tlorisa Križne jame, DZRJS 1961 in IZRK 1971).

Fig. 4: Križna jama cave. Ground plan of the entrance parts of the cave with marked findspot locations: 1 – plateau 1, 2 – plateau 2, 3 – stony slope, 4 – location of the human skeleton. (Revised section of a ground plan of Križna jama cave, DZRJS 1961 and IZRK 1971).

Sl. 5: Skalna razpoka nad platojem 2 (levo) in fragment zasigane keramične posode *in situ* (desno). Značilna je hrapava površina sige, ki je zalila črep (foto: P. Križman).

Fig. 5: Crack above plateau 2 (left) and a fragment of sintered ceramic vessel *in situ* (right). The rough surface of calcareous sinter, which was poured into the vessel, is characteristic (photo: P. Križman).

Meles meles (jazbec): ulna (dex.).

Bos taurus (domače govedo): vertebra cervicalis (fragment).

Ovis aries s. *Capra hircus* (drobnica): vertebra thoracalis (juvenilni primerek).

Indet. species: 2 anatomsko nedoločljiva primerka.

c) Plato 2:

Sus scrofa (divji prašič): P³ (dex.).

Indet. species: 1 anatomsko nedoločljiv primerk.

Ovis aries s. *Capra hircus* (drobnica): M₂ (sin.).

Canis familiaris (pes): C¹ (dex.), predelan v obesek (t. 2: 1).

Sledijo najdbe iz Šulceve razpoke (*Homo sapiens* (človek): tibia (dex.)), Dežmanovega rova (*Homo sapiens* (človek): nepopolni človeški skelet) in najdba iz profila na desni strani pred vhodom v jamo (*Ursus spelaeus* (jamski medved): os penis (frag.)).

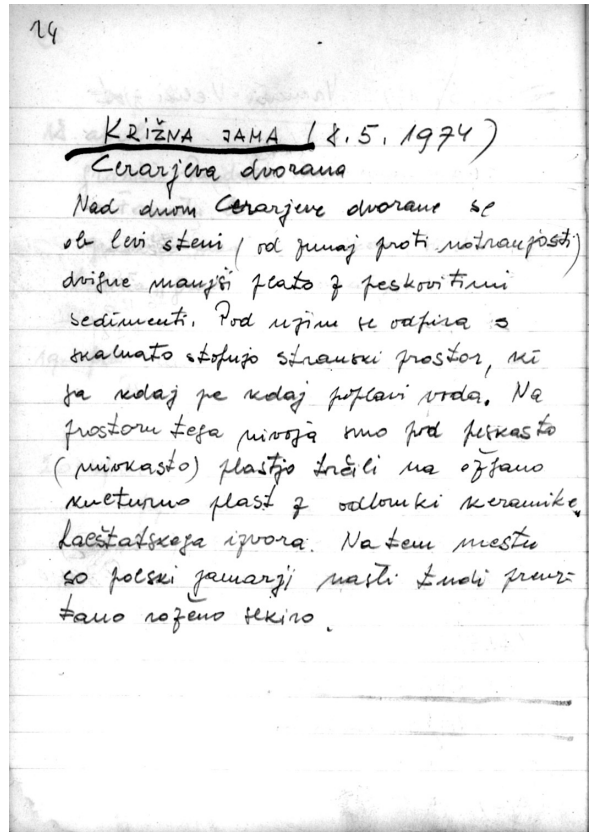
KRONOLOŠKA OPREDELITEV NAJDB

V jami raziskovalci niso našli na kakršnekoli jasne antropogene strukture. Omembe vredno je le poročilo Franca Lebna (sl. 6), kjer piše o plasti z ogljem. Gre za ostanke kurišča, ki so z razpršenimi drobci oglja še danes opazni na območju platoja 1 (sl. 7). V bližini je bilo tudi več fragmentov prazgodovinske keramike (npr. t. 1: 1–4).

O antropogenih strukturah v jami v glavnem ne moremo govoriti, a hkrati ne moremo trditi, da so najdbe bile v jamo naplavljenе, kot je to v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja za najdbe iz nekaterih jam menil Josip Korošec (npr. Korošec 1960, 6 s), saj se v Križni jami artefakti pojavljajo izključno na območju vhodne Cerarjeve dvorane, skozi vhodno odprtino pa voda v jamo ne priteka. Tako se zdi najverjetnejša teza, da je v jamo najdbe zanesel človek, kasneje pa jih je po Cerarjevi dvorani bodisi premikala prenikajoča voda v obliki močnih curkov bodisi polzenje oz. premikanje tal.

Izjema so najdbe s platoja 1, ki ležijo blizu prvotne lege, in večji odlomek keramične posode, ki leži v skalni razpoki nad platojem 2. Zdi se verjetno, da je najdba, ki prvotno izvira iz jame, v razpoko bila vstavljena kasneje.

Čeprav pomen teh najdb še ni ugotovljen, kljub vsemu dokazujejo, da je človek jamo vsaj občasno obiskoval, morda zaradi vode v sušnih obdobjih,

Sl. 6: Stran iz terenskih zapiskov Franceta Lebna iz leta 1974 (glej op. 3).

Fig. 6: A page from F. Leben's field notes from 1974 (see note 3).

kot navaja Valvasor (1971, 560), morda pa je v jami našel tudi kratkotrajno pribežališče.

Več kot o pomenu teh najdb, lahko povemo o njihovi starosti, vsaj nekaterih izmed njih. Keramične najdbe so bile izdelane prostoročno. Po obliki, strukturi keramike in barvi preloma

Sl. 7: Plato 1, kjer je na površju najti drobce oglja in fragmente keramike (foto: P. Križman).

Fig. 7: Plateau 1. Charcoal and fragments of pottery can be found on the surface (photo: P. Križman).

jih lahko nedvomno uvrstimo v prazgodovino. Debele stene in rdečkastorjav/črn prelom nekaterih fragmentov kažejo na obdobje bronaste in železne dobe, kar potrjujeta tudi v bližini nad jamo najdena gradišče in grobišče na območju Križne gore (Urleb 1974). Nedaleč proč so tudi Turščeva skednenca, z domnevno bakrenodobnimi najdbami (Leben 1957, 308–310, t. 3; 4), Žerovnišček, z dvema poznobronastodobnima srpoma (Šinkovec 1995, 127, t. 144: 14; Laharnar 2009, t. 7: 20,21), Metulje, z najdbami verjetno tudi iz bronaste dobe (glej Guštin 1979, 34 s, t. 14–16), bronasta doba je znana tudi na Gorenjem jezeru.⁷

Za rekonstruirani fragment sklede iz skalne razpoke (*t. 2: 3*) in fragment sklede s platoja 1 (*t. 1: 2*) najdemo analogije že v bakreni dobi. Natančneje na najdiščih iz 4. tisočletja pr. Kr. na Ljubljanskem barju (glej Bregant 1975, t. 25: 7,9; 26: 3; 28: 6 itd.), pa tudi v jamah na Krasu (npr. Turk et al. 1993, t. 5: 3; 6: 11). Dobro analogijo najdemo tudi med kronološko premalo občutljivimi, a zagotovo prazgodovinskimi najdbami iz Predjame pri Postojni (glej Korošec 1956, t. 39: 9; Velušček 2004a, 238–242, sl. 5.3.7: 5). Še boljša pa se zdi analogija z najdišča Zalog (I) pri Verdu na obrobju Ljubljanskega barja, ki datira v pozno srednjo in mlajšo bronasto dobo (Gaspari 2006b, t. 32: 7), kar kaže, da gre očitno za splošno obliko, ki je ni mogoče ožje datirati.

Zelo stara je lahko tudi sekira iz jelenovega rogovja (*t. 1: 5*). Analogije zanjo najdemo na mezolitskem najdišču Zalog pri Verdu na Ljubljanskem barju (Gaspari 2006a, t. 25; 26 itd.). Pogostejše so npr. na bakrenodobnih koliščih, med katerimi pa vsaj nekatera sodijo tudi v zgodnjo bronasto dobo (glej Korošec, Korošec 1969, t. 93 itd.; Gaspari 2008, t. 1: 1 in komentar pri Velušček 2004b, 79). Ker pa se orodja oz. najdbe iz rogovja pojavljajo tudi na mlajših najdiščih (glej Guštin 1979, t. 16: 12), celo v halštatskem obdobju (npr. Dular, Dular 1995, t. 72: 22; Sakara Sučević 2004, 38 s, sl. 293 itd.), nam sekira iz rogovja iz Križne jame ne more služiti kot opora za tezo, da je v jamo zahajal že kameno ali bakrenodobni človek. Podobno lahko trdimo tudi o obesku iz pasjega podočnika (*t. 2: 1*), saj najdemo prevrtane artefakte iz živalskih ostankov tudi v bronastodobnih plasteh (glej npr. Leben 1991, t. 7: 5).

Iz Križne jame je kronološko najbolj izpovedna skodela oziroma skleda z ročajem (*t. 1: 6*). Bolj ali manj prepričljive analogije zanjo najdemo na naj-

diščih od zgodnje do mlajše bronaste dobe tako v Sloveniji in Istri kot tudi širše (Svoljšak 1988–1989, t. 5: 4,6,8,10; Horvat-Šavel 1988–1989, t. 3: 3; Buršič-Matjašič 1998, t. 33: 506,507,508; Lonza 1981, t. 27: 1,4; Drechsler-Bižić 1979–1980, 35, t. 36: 1,5). Znana je tudi na kolišču Šivčev prekop na Ljubljanskem barju (Korošec 1953, sl. 5), ki naj bi sodilo v srednjo bronasto dobo.

Nič manj zanimive niso niti mlajše najdbe: rjast nož in ostanki človeškega skeleta, ki vsaka zase dokazujejo, da je človek zaradi različnih razlogov obiskoval jamo in se v njej tudi ponesrečil, vse do današnjih dni. V novejši čas uvrščamo tudi napise na jamskih stenah (*sl. 3*).

SKLEP

Križna jama je ena večjih in pomembnejših kraških jam v Sloveniji. Od leta 1955 je odprta za turizem, in ker je izjemen naravni spomenik, je njen obisk omejen in nadzorovan.

V znanstveni literaturi je od konca 19. stoletja znana predvsem po paleontoloških ostankih jamskega medveda. Kot arheološko najdišče je bila zabeležena šele leta 1973, vendar je širši strokovni javnosti ostala do danes neznana.

Paleontološke in razpršene arheološke ostanke lahko najdemo le v vhodnih, večinoma suhih delih jame, ne pa v notranjih, ki so zaradi globoke vode v jezerih težje dostopni.

Antropogenih struktur v jami še ne poznamo. Izjemo morda predstavlja plato 1, ki ga voda nikoli ne doseže in kjer so raziskovalci naleteli na drobce oglja in fragmente keramike. Gre za območje, ki bi ga bilo vredno arheološko raziskati s sondiranjem.

Najstarejše arheološke najdbe iz Križne jame lahko sodijo v bakreno dobo, kronološko bolj zanesljive so tiste, ki jih uvrščamo v najmanj srednjo bronasto dobo, kamor moremo datirati tudi prve obiske človeka v jami. Posamične najdbe in napisi na jamskih stenah kažejo, da je človek jamo obiskoval oz. vanjo prihajal zaradi različnih razlogov, tudi v kasnejših obdobjih, vse do danes.

Za zdaj se torej zdi, da je v prazgodovini in tudi kasneje človek jamo obiskoval le občasno, morda, ker je v sušnih obdobjih v njej iskal vodo, morda pa mu je jama ponudila tudi kratkotrajno pribežališče (plato 1).

⁷ Neobjavljeno, hrani Notranjski muzej Postojna.

KATALOG NAJDB

Tabla 1

1. Frag. ustja z ostenjem; ležišče za držaj; keramika; površina: temnorjava; drobozrnata; lega: plato 1; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5359; datum pridobitve: 8. 5. 1974; način pridobitve: ob ogledu jame.

2. Frag. ustja z ostenjem; keramika; površina: temnorjava; grobozrnata; lega: plato 1; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5369/1; datum pridobitve: 15. 1. 2009; način pridobitve: ob ogledu jame.

3. Frag. ostenja; keramika; površina: sivorjava; grobozrnata; lega: plato 1; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5360; datum pridobitve: 8. 5. 1974; način pridobitve: ob ogledu jame.

4. Frag. dna z ostenjem; keramika; površina: temnorjava do rjavordeča; grobozrnata; lega: plato 1; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5358; datum pridobitve: 8. 5. 1974; način pridobitve: ob ogledu jame.

5. Prevrtana sekira iz jelenovega rogovja (*Cervus elaphus*); lega: plato 1; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5357; datum pridobitve: 1973; način pridobitve: ob ogledu jame.

6. Frag. ustja z ostenjem; ročaj; keramika; površina: temnorjava; drobozrnata; lega: skalnato pobočje 3 pod platojem 1; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5361; datum pridobitve: 19. 12. 1996; način pridobitve: s površinskimi pregledi.

7. Frag. ročaja; keramika; vrezi; bela inkrustacija; površina: temnorjava; grobozrnata; lega: skalnato pobočje 3 pod platojem 1; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5362; datum pridobitve: 19. 12. 1996; način pridobitve: s površinskimi pregledi.

Tabla 2

1. Prevrtan pasji zob (*Canis familiaris*); lega: plato 2; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5369; datum pridobitve: 1997; način pridobitve: A. Troha.

2. Nož; železo; lega: plato 2; hrani: Notranjski muzej Postojna; datum pridobitve: 20. 11. 1998; način pridobitve: ob ogledu jame.

3. Frag. ustja z ostenjem; keramika; površina: temnosiva; grobozrnata; lega: skalna razpoka nad platojem 2; hrani: najdba se nahaja v jami; risba je izdelana po mavčnem odtisu profila fragmenta posode, ki je ostal v jami (glej sl. 5).

4. Frag. ustja; keramika; površina: temnorjava; grobozrnata; lega: Cerarjeva dvorana; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5363; datum pridobitve: 21. 10. 1996; način pridobitve: A. Troha.

5. Frag. dna; keramika; površina: temnorjava; grobozrnata; lega: Cerarjeva dvorana; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5366; datum pridobitve: 1998; način pridobitve: A. Troha.

6. Frag. dna; keramika; površina: temnorjava; grobozrnata; lega: Cerarjeva dvorana; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5364; datum pridobitve: 1998; način pridobitve: A. Troha.

7. Frag. dna; keramika; površina: temnorjava; drobozrnata; lega: Cerarjeva dvorana; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5368; datum pridobitve: 1998; način pridobitve: A. Troha.

8. Frag. ročaja; keramika; površina: temnosiva – črna; drobozrnata; lega: Cerarjeva dvorana; hrani: Notranjski muzej Postojna; inv. št. 5365; datum pridobitve: 1998; način pridobitve: A. Troha.

BREGANT, T. 1975, Kolišče ob Maharskem prekopu pri Igu – raziskovanja 1973. in 1974. leta (Der Pfahlbau am Maharski-Kanal – Forschungen aus dem Jahren 1973 und 1974). – *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 4, 7–114.

BRODAR, M. 1985, Iskanje novih paleolitskih postav v letih 1971–1982. – *Arheološki vestnik* 36, 25–38.

BRODAR, M. in R. GOSPODARIČ 1973, Medvedji rov v Križni jami in tamkajšnji ostanki jamskega medveda. – V: *Mednarodni mladinski raziskovalni tabori 1971–1972*, 30–46, Ljubljana.

BURŠIĆ-MATJAŠIĆ, K. 1998, *Gradina Monkodonja / The Monkodonja Hillfort*. – Monografije i katalozi 9, Pula.

BUSER, S., K. GRAD in M. PLENIČAR 1963, List Posotjna. – V: *Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100.000*, Beograd.

CIMERMAN, F. 1966, Henrik Freyer – geolog in paleontolog, Ob stoletnici smrti Henrika Freyerja. – *Proteus* 28/9–10, 1–32.

DRECHSLER-BIŽIČ, R. 1979–1980, Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina (Das bronzzeitliche Gräberfeld in der Höhle Bezdanjača

bei Vrhovin). – *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* 12–13, 3. serija, 27–78.

DULAR, J. 2003, *Halštatske nekropole Dolenjske / Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 6.

DULAR, A. in J. DULAR 1995, Katalog. – V: J. Dular, S. Ciglenečki, A. Dular (ur.), *Kučar. Železnodobno naselje in zgodnjekrščanski stavbni kompleks na Kučarju pri Podzemlju / Eisenzeitliche Siedlung und frühchristlicher Gebäudekomplex auf dem Kučar bei Podzemelj*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 1, 207–242.

FORD, D. in R. GOSPODARIČ 1989, U series dating studies of *Ursus spelaeus* deposits in Križna jama, Slovenia (Z U serijo določene starosti plasti z jamskim medvedom iz Križne jame, Slovenija). – *Acta carsologica* 18, 39–51.

GASPARI, A. 2006a, Artefakti iz kosti in jelenovih rogovij / Artefacts of bone and red deer antler. – V: A. Gaspari (ur.), *Zalog pri Verdu, tabor kamenodobnih lovcev na zahodnem robu Ljubljanskega barja / Zalog near Verd – Stone Age hunters' camp at the western edge of the Ljubljansko barje*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 11, 125–154.

- GASPARI, A. 2006b, Bronastodobne najdbe iz potoka Ljubija pri Verdu / Bronze Age finds from the Ljubija Stream near Verd. – V: A. Gaspari (ur.), *Zalog pri Verdu, tabor kamenodobnih lovcev na zahodnem robu Ljubljanskega barja / Zalog near Verd – Stone Age hunters' camp at the western edge of the Ljubljansko barje*, 205–221.
- GASPARI, A. 2008, Bronastodobno kolišče Mali Otavnik pri Bistri na Ljubljanskem barju / Bronze Age pile-dwelling site at Mali Otavnik near Bistra in the Ljubljansko barje. – *Arheološki vestnik* 59, 57–89.
- GOSPODARIČ, R. 1974, Fluvialni sedimenti v Križni jami (Fluvial sediments in Križna jama). – *Acta carsologica* 6, 326–366.
- GUŠTIN, M. 1979, *Notranjska – k začetkom železne dobe na severnem Jadranu / Notranjska – zu den Anfängen der Eisenzeit an der nördlichen Adria*. – Katalogi in monografije 17.
- HOCHSTETTER, v F. 1881, Die Kreuzberghöhle bei Laas in Krain. – *Denkschriften der mathematisch-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* 43, 1–18.
- HORVAT-ŠAVAL, I. 1988–1989, Bronastodobna naselbina Oloris pri Dolnjem Lakošu (Die bronzzeitliche Siedlung Oloris bei Dolnji Lakoš). – *Arheološki vestnik* 39–40, 127–145.
- KOROŠEC, J. 1953, Nova kolišča na Ljubljanskem barju. – *Arheološki vestnik* 4, 256–263.
- KOROŠEC, J. 1956, Arheološke ostaline v Predjami (The archaeological remains at Predjama). – *Razprave I. razreda SAZU* 4/1.
- KOROŠEC, J. 1960, Neolit na Krasu in v Slovenskem primorju (the Neolithic Age in the Slovene Karst Area and in the Slovene Littoral). – *Zgodovinski časopis* 14, 5–33.
- KOROŠEC, P. in J. KOROŠEC 1969, *Najdbe s koliščarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju / Fundgut der Pfahlbausiedlungen bei Ig am Laibacher Moor*. – Arheološki katalogi Slovenije 3.
- LAHARNAR, B. 2009, The Žerovnišček Iron Age hillfort near Bločice in the Notranjska region / Železnodobno gradišče Žerovnišček pri Bločicah na Notranjskem. – *Arheološki vestnik* 60, 97–157.
- LEBEN, F. 1957, Nove arheološke najdbe v jamah na Notranjskem (Nuovi scavi nella Slovenia interiore). – *Arheološki vestnik* 8, 302–316.
- LEBEN, F. 1991, Veliki zjot, bakreno- in bronastodobno jamsko bivališče v Beli krajini (Veliki zjot, kupfer- und bronzzeitliche Höhlenwohnstätte in der Bela krajina). – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 19, 169–191.
- LONZA, B. 1981, La ceramica del castelliere degli Elleri. – *Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia* 4.
- POHAR, V., P. KRALJ, G. RABEDER in M. MIŠIČ 2002, Cave sediments and fossil mammal remains Križna jama, Southern Slovenia. – *Abhandlung zur Karst- und Höhlenkunde* 34, 49–51.
- PUC, M. 1986, Križna jama pri Ložu. – *Notranjski listi* 3, 7–24.
- SAKARA SUČEVIČ, M. 2004, *Kaštelir, prazgodovinska naselbina pri Novi vasi / Brtonigla (Istra) (Kaštelir, prehistoric settlement near Nova vas/Brtonigla (Istria))*. – *Annales Mediterranea*, Koper.
- SCHMIDL, A. 1854, *Die Grotten und Höhlen von Adelsberg. Lueg, Planina und Laas*. – Wien.
- SHAW, T. R. 2000, *Foreign Travellers in the Slovene Karst 1537–1900*. – Ljubljana.
- SHAW, T. R. 2008, *Foreign Travellers in the Slovene Karst 1486–1900*. – Ljubljana.
- SKOFITZ, A. 1847, Reisebilder eines Turisten. – *Illirisches Blatt* 54, 6. Juli 1847, 213–214.
- SVOLJŠAK, D. 1988–1989, Posočje v bronasti dobi (Das Sočagebiet in der Bronzezeit). – *Arheološki vestnik* 39–40, 367–386.
- ŠINKOVEC, I. 1995, Katalog posameznih kovinskih najdb bakrene in bronaste dobe / Catalogue of Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages. – V: B. Teržan (ur.), *Depojke in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia* 1, Katalogi in monografije 29, 29–127.
- TURK, I., Z. MODRIJAN, T. PRUS, M. CULIBERG, A. ŠERCELJ, V. PERKO, J. DIRJEC in P. PAVLIN 1993, Podmol pri Kastelcu – novo večplastno arheološko najdišče na Krasu, Slovenija (Podmol near Kastelec – A New Multi-layered Archaeological Site on the Karst in Slovenia). – *Arheološki vestnik* 44, 45–96.
- URLEB, M. 1974, *Križna gora pri Ložu / Hallstattzeitliches Gräberfeld Križna gora*. – Katalogi in monografije 11.
- VALVASOR, J. W. 1971, *Die Ehre des Herzogthums Crain, Theil 3*. – Ljubljana, München, faksimilirani ponatis.
- VELUŠČEK, A. 2004a, Hočevarica in horizont keramike z brazdastim vrezom (HKBV) v osrednji Sloveniji in sosednjih pokrajinah / Hočevarica and the pottery with furrowed incisions horizon (HKBV) in central Slovenia and neighboring regions. – V: A. Velušček (ur.), *Hočevarica – eneolitsko kolišče na Ljubljanskem barju / Hočevarica an eneolithic pile dwelling in the Ljubljansko barje*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 8, 231–262.
- VELUŠČEK, A. 2004b, Past and present lake-dwelling studies in Slovenia: Ljubljansko barje (the Ljubljana Marsh). – V: F. Menotti (ur.), *Living on the lake in prehistoric Europe. 150 years of lake-dwelling research*, 69–82, London, New York.
- ZÖRRER, J. 1838, Beschreibung einer Berghöhle Heiligen Kreuz unweit Laas in Adelsberger Kreise. – *Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain* 1, 76–88.
- ZUPAN-HAJNA, N., A. MIHEVC, P. PRUNER in P. BOSAK 2008, *Palaeomagnetism and Magnetostratigraphy of Karst Sediments in Slovenia*. – *Carsologica* 8.

Archaeological finds from Križna jama cave

Translation

INTRODUCTION AND GEOLOGICAL OUTLINE

Križna jama¹ is one of the larger and more significant Karstic caves in Slovenia. It is located in the hilly karstic region between the Cerknjsko polje and the Loško polje, to the North from the village of Lož. The entrance is located some 630 m a.s.l., below the north-eastern foot of the mountain of Križna gora, next to a larger doline. The cave is surrounded by stony ground, overgrown with beech and silver fir forest (*fig. 1*).

The cave is located in lower Jurassic limestone with interbeds of dolomites and dolomitised limestone.²

Beds of these rocks enter the cave c. 25 ° towards the southeast; layers are clearly visible.

The cave is 8273 m long. A narrow entrance is followed by a 20 m wide, at first dry passage with some side passages at c. 615–620 m a.s.l. Water passages with an underground stream follow. Its water stagnates behind calcareous sinter barriers and forms lakes that cover the entire width of the passage. The cave extends in the eastwardly direction to Kalvarija (618 m), where it divides into two branches, Blato and Pisani rov from where the water flows. Passages lead towards the North and end with rockfalls and a siphon.

The cave entrance is of a triangular shape (*fig. 2*), c. 4 m wide, 4 m high and somewhat artificially changed. As we go deeper into the cave, the floor descends down the scree to the chamber of Cerarjeva dvorana. The scree consists of rockfalls and rubble that slid into the cave from the surface through the entrance. The floor of the Cerarjeva dvorana is uneven and covered by rocks that fell off the ceiling, rocky debris, loam and also calcareous sinter at places. The rockfall floor rises slightly in the southern part of the chamber and continues to the cave interior. Several side passages and shorter niches lead out of the chamber.

Cave bear wall-marks can be seen on some walls, indicating permanent routes of these animals and also the immovability of the rockfall floor. On some areas, particularly close to the entrance or where drops of water surface on the cave ceiling, the floor can move, slide or subside due to the rinsing of smaller particles. In contrast, water deposits calcareous flowstone at places, which cements the cave floor or creates flowstone mounds and stalagmites.

At high floods, water emerges in the lowest part of the Cerarjeva dvorana. It rises steadily from the floor and does not erode, but it can rinse smaller particles and creates sliding of the floor.

The Cerarjeva dvorana boasts strong air circulation because of the nearby entrance to the cave and is con-

sequently subjected to strong external impacts. Cool air flows into the cave during the cold winter months. The floor freezes in the entrance part, some ten metres deep into the cave, and ice stalagmites grow here. Furthermore, this can be the area of cryoturbatic movement and sliding of the cave floor.

Frost does not reach deeper into the cave, but cold air dries the cave walls and floor every winter. Moisture condenses on the cold stone walls and floor during summers. Condensation of moisture causes weak corrosion of limestone, which primarily dissolves carbonate cement between grains in the stone, especially in sedimentation structures in rocks. Consequently, characteristic precise fishnet corrosion notches were formed in areas where this process is present, i.e. in the area towards the Prvo jezero lake and in the passage of Medvedji rov. Grains, attached to the walls, fall onto the floor during winter desiccation. The effect of drying on the growth of calcareous sinter on the walls of the cave is important. When calcareous flowstone dries out in winter, capillary water migrates to its surface, where it evaporates. Evaporating, it deposits calcite crystals. Because of this process the surface of calcareous sinter is rough and often covered with a dusty-white coating in this part of the cave.

HISTORY OF RESEARCH

The history of uncovering the interior of the cave and its research indicate that Križna jama was categorised into a group of caves that evoked the attention of researchers very early. Speleological, geological and paleontological researches were carried out very slowly over a long period, and still today the cave has stayed rather non-researched on some of these topics.

The earliest visit to the cave, documented with a signature, is dated to 1557, that is inscribed on a cave wall in passage "V". Several other signatures from the end of the 16th and 17th century can be seen in different areas near the cave entrance (*fig. 3*). There is a strong possibility that Johann Weichard Valvasor was familiar with this cave. In his *Die Ehre des Hertzogthums Crain* he mentioned three caves near Šteberk castle, which were used by the locals as water sources during dry periods (Valvasor 1971, 560).

Neither the first (J. J. Tobin's diary from the Year 1828, see Shaw 2000, 47, 126, 128 f., 135 f.; 2008, 50, 136, 139, 146 f.) nor the second (Zörner 1838) known publication on Križna jama cave mentions any remains of cave bears. They were first mentioned by Aleksander Skofitz as late as in 1847. Skofitz took the bones found in the cave to the *Krainisches Landesmuseum* in Ljubljana, where they were admitted by the curator Henrik Freyer (Skofitz 1847; Schmidl 1854, 285 f.). At that time, Freyer was an expert on cave fauna and particularly on cave bear remains (Cimerman 1966, 10 f.).

It was the find of cave bear bones that encouraged Ferdinand v. Hochstetter, the president of the Prehistoric

¹ Cadastre no. JZS 65. Križna jama is registered as archaeological heritage no. EŠD 560216.

² The geological structure and description of the cave surroundings are noted on the Basic Geological Map, Sheet Postojna, 1: 100.000 (Buser, Grad, Pleničar 1963). The geology of the cave and its tectonic structures is described in more detail by R. Gospodarič (1974).

committee at the Viennese Academy of Science, to start excavating in the passage of Medvedji rov (called *Knochenhöhle* or *Bären-Grotte* in that time) in 1878 and 1879. He and his co-workers discovered large amounts of bear bones and made an accurate plan of the then known cave tunnels (Hochstetter 1881; see also Dular 2003, 36).

In the first half of the 20th century, systematic research was conducted in the Križna jama cave (Puc 1986, 9 f.). In 1940, the Yugoslav army intended to transform the cave into a military installation and the cave entrance was widened and deepened. Construction of a road connected it to the main traffic route Bloška polica–Lož (Puc 1986, 9).

During the 1970s, geologist Rado Gospodarič researched the geology and morphology of the Križna jama cave and its sediments (Gospodarič 1974). Gospodarič dated the cave bear bones from sediments flanked by layers of calcareous sinter (Ford, Gospodarič 1989). Repeated dating (Zupan Hajna *et al.* 2008, 137–145) confirmed an early date (125 ka) of the cave bear bones in these profiles.

In 1971, Gospodarič, together with Mitja Brodar, a researcher of the Palaeolithic era, performed an excavation in Medvedji rov during a youth research camp. They only found cave bear bones and no stone artefacts or charcoal were discovered (Brodar, Gospodarič 1973; Brodar 1985, 25).

In 1973, a group of foreign cavers found a worked antler (*pl. 1: 5*) while visiting the cave. It was discovered on the smaller plateau 1 next to the left wall of the cave chamber Cerarjeva dvorana. The find and a plan with marked findspot were presented to the The Karst Research Institute at the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (IZRK ZRC SAZU) in Postojna.

A year later, speleoarchaeologist France Leben studied the Cerarjeva dvorana.³ On plateau 1, which is the area where the first find was discovered, he came across some flecks of charcoal and fragments of pottery below a sandy layer (*pl. 1: 1,3,4*).

More ceramic fragments and other finds were discovered in the 1990s. The majority of objects were found by Alojz Troha, the caretaker of the cave.⁴ They were discovered in different parts of the Cerarjeva dvorana: on the already mentioned plateau 1, on a stony slope below plateau 1, which is descending towards the middle of the chamber (*pl. 1: 6,7*), and on plateau 2, located next to the right wall of the chamber (*pl. 2: 1,2*). Only a human tibia was discovered in the passage of Šulceva razpoka. In 1998, a human skeleton, which later proved to be modern, was found in the passage of Dežmanov rov, on a slope of a loamy mound.⁵

³ F. Leben, Zapiski terenskih ogledov (Field notes). Archive of the Institute of Archaeology at the ZRC SAZU, inv. no. 219, Ljubljana 1974.

⁴ We are grateful to A. Troha for providing information and found objects.

⁵ The skeleton in passage of Dežmanov rov was excavated by the Ministry of the Interior, Administrative Unit Postojna in collaboration with the Notranjska Museum, Postojna. Examination of the skeleton was carried out at the Forensic Institute of the Faculty of Medicine in Ljubljana. Analyses indicate that it is a skeleton of a younger male

Researchers returned to Križna jama cave at the turn of the century. In 1999 and 2001, a group of Slovene and Austrian experts was excavating cave bear bones at the passage of Medvedji rov and near Kittlova brezna (Pohar *et al.* 2002). A smaller amount of mostly archaeological finds was yielded also from later visits to the cave, when we were gathering data for this paper.

ARCHAEOLOGICAL FINDS

All archaeological finds from Križna jama cave originate from its entrance part, from the so-called Cerarjeva dvorana that lies less than 100 m deep into the cave. Remains of a human skeleton were found deeper in the cave in one of the cave tunnels, the so-called Dežmanov rov. A human tibia was found on the side of the Cerarjeva dvorana, in the so-called Šulceva razpoka.

Ceramic finds and other artefacts for which exact findspots are known originate from three different locations in the Cerarjeva dvorana (*fig. 4*).⁶ Most objects were discovered on a raised, undulating plateau next to the left wall of the chamber (plateau 1) containing sandy sediment that is only partly covered with calcareous sinter (*pl. 1: 1–5*). The second location is below plateau 1, on a stony slope 3, descending towards the middle of the chamber. Two most determinable and exceptional ceramic artefacts were found here (*pl. 1: 6,7*). The third location, next to the right wall of the hall on plateau 2, that is partly covered with calcareous sinter and partly with loam, yielded fragments of pottery bodies and a drilled tooth (*pl. 2: 1*). A vessel or a fragment of a vessel that is almost completely covered with calcareous sinter (*fig. 5; pl. 2: 3*) is still present in a crack of the cave wall above plateau 2.

Pottery

The Notranjska Museum from Postojna managed to gain 51 fragments of prehistoric pottery from Križna jama cave. We also need to add the already mentioned vessel that lies under calcareous sinter in a crack above plateau 2 (*fig. 5; pl. 2: 3*).

The majority of fragments are covered with a thin layer of calcareous sinter or loam. Pottery, which is diagnostic for determination of the first visits to the cave, prevails among prehistoric finds. It is dark brown/dark red to dark grey in colour. The majority of fragments show that the vessels were made of clay with large amounts of sand inclusions.

We recognized diverse forms of pots (*pl. 1: 1,3,4; 2: 4*); let us emphasise a pot with a high conical neck (*pl. 2: 4*) and a pot with a lug, of which only the attachment spot

(30 to 40 years old). The skeleton itself is 50 to 100 years old (a copy of the analyses is stored by the Notranjska Museum, Postojna).

⁶ A Copy of the ground plan of Križna jama cave is stored at the Cadastre of the Karst Research Institute at the ZRC SAZU. Revisions were drawn by P. Križman of the Notranjska Museum, Postojna.

is preserved (*pl. 1: 1*). The fragment of a handle (*pl. 1: 7*) probably belongs to a pitcher, perhaps even a bowl with the rim-exceeding handle. Another recognizable form is a bowl or a handled dish (*pl. 1: 6*). As mentioned above, a fragment of a biconical dish with an everted rim (*pl. 2: 3*) that is typologically similar to a dish found on plateau 1 (*pl. 1: 2*), was left in the cave. Many fragments of bases (*pl. 2: 5–7*) and bodies of vessels were also found, however, it was not possible to establish their forms.

Other finds

Other finds are rare. We have to mention a perforated antler axe (*pl. 1: 5*), a pendant made of a canine of a domestic dog (*pl. 2: 1*) and a rusty iron knife (*pl. 2: 2*).

Mammal remains

Among mammal remains, which also include the already mentioned antler axe and a pendant made of a tooth, we first have to mention finds from the Cerarjeva dvorana (see *fig. 4*):

a) Plateau 1:

Cervus elaphus (red deer): cornua (fragment); inv. no. 5357 (*pl. 1: 5*).

b) Stony slope 3:

Meles meles (badger): ulna (dex.).

Bos taurus (cattle): vertebra cervicalis (fragment).

Ovis aries s. *Capra hircus* (ovicaprids): vertebra thoracalis (juvenile specimen).

Indet. species: 2 anatomically undetermined specimens.

c) Plateau 2:

Sus scrofa (wild boar): P³ (dex.).

Indet. species: 1 anatomically undetermined specimen.

Ovis aries s. *Capra hircus* (ovicaprids): M₂ (sin.).

Canis familiaris (dog): C¹ (dex.), worked to a pendant (*pl. 2: 1*).

This is followed by finds from Šulceva razpoka (*Homo sapiens* (human): tibia (dex.)), Dežmanov rov (*Homo sapiens* (human): incomplete human skeleton) and a find from a profile on the right side in front of the cave entrance (*Ursus spelaeus* (cave bear): os penis (frag.)).

CHRONOLOGICAL DEFINITION OF FINDS

No anthropogenic structures have been found in the cave. However, let us mention a report written by F. Leben (*fig. 6*), where he mentions a layer with charcoal. These are remains of a hearth that is, with pieces of charcoal on the area of plateau 1, noticeable to this day (*fig. 7*). Several fragments of prehistoric pottery were found nearby (e.g. *pl. 1: 1–4*).

Although anthropogenic structures have not been found in the Križna jama cave there is no reason to claim that finds were washed into the cave; namely, in the 1950s

and 1960s Josip Korošec suggested this for some caves (e.g. Korošec 1960, 6 f.); artefacts in Križna jama cave only occur in the entrance area of the Cerarjeva dvorana and water does not flow through the entrance. It appears that people brought objects into the cave, and either by the percolating of water with its strong trickles, or sliding of the floor, the artefacts were redeposited across the Cerarjeva dvorana.

An exception here are finds from plateau 1 that lie near their primary position and a larger fragment of a ceramic vessel, positioned in a stony crack above plateau 2. It appears that the latter originated from the cave and was later inserted into the crack.

The significance of these finds has not yet been established. However, they confirm that people were, at least occasionally, visiting the cave, perhaps searching for water in dry periods as mentioned by Valvasor (1971, 560), or the cave was used as a short-term shelter.

We cannot say much about the significance of these finds, but we can discuss the age of at least some of them. Ceramic finds were hand-thrown. Forms, fabrics and colours of some of the fractures doubtlessly date them to prehistory. Thick walls and red-brown/black fractures of some fragments chronologically place them to the Bronze and Iron Age, which is contemporaneous with the hillfort and a cemetery, located just above the cave at Križna gora (Urleb 1974). Moreover, the cave named Turščeva skednenca with allegedly Copper Age finds (Leben 1957, 308–310, pl. 3; 4), hillfort of Žerovnišček with two Late Bronze Age sickles (Šinkovec 1995, 127, pl. 144: 14; Laharnar 2009, pl. 7: 20,21), hillfort of Metulje with finds that probably also originate from the Bronze Age (Guštin 1979, 34 f., pl. 14–16), and the Bronze Age site of Gorenje jezero⁷ are not far away.

The earliest analogies for the reconstructed fragment of a dish from the crack (*pl. 2: 3*) and a fragment of a dish from plateau 1 (*pl. 1: 2*) date to the Copper Age. They were found at the Ljubljansko barje, on the sites dating to the 4th millennium BC (see Bregant 1975, pl. 25: 7,9; 26: 3; 28: 6 etc.) and also in caves on Kras (e.g. Turk *et al.* 1993, pl. 5: 3; 6: 11). Another good analogy comes from chronologically less sensitive, but definitely prehistoric finds from Predjama at Postojna (see Korošec 1956, pl. 39: 9; Velušček 2004a, 238–242, *fig. 5.3.7: 5*). The analogy from the site of Zalog (I) near Verd on the outskirts of the Ljubljansko barje appears even closer and it is dated to the late Middle and Late Bronze Age (Gaspari 2006b, pl. 32: 7). The above indicates that the form of these dishes is common and cannot be precisely dated.

The antler axe can also be extremely early (*pl. 1: 5*). Analogies can be found on the Mesolithic site of Zalog near Verd at the Ljubljansko barje (Gaspari 2006a, pl. 25; 26 etc.). They are common at e.g. the Copper Age pile-dwellings, with at least some of them dating also to the Early Bronze Age (see Korošec, Korošec 1969, pl. 93 etc.; Gaspari 2008, pl. 1: 1 and commentary at Velušček 2004b,

⁷ Unpublished, stored by the Notranjska Museum in Postojna.

79). Antler tools/finds are also present on later sites (see Guštin 1979, pl. 16: 12) even in the Hallstatt period (e.g. Dular, Dular 1995, pl. 72: 22; Sakara Sučević 2004, 38 f., fig. 293 etc.); therefore the appearance of the antler axe cannot support a thesis that Stone- or Copper Age man was visiting the Križna jama cave. Similar can be claimed for the pendant made of a dog canine (*pl. 2: 1*), since drilled artefacts made of animal remains were also found in the Bronze Age layers (see e.g. Leben 1991, pl. 7: 5).

A handled dish is chronologically the most significant find discovered in Križna jama (*pl. 1: 6*). More or less convincing analogies come from sites dating from the Early to the Late Bronze Age in Slovenia, Istria and wider (Svoljšak 1988–1989, pl. 5: 4,6,8,10; Horvat-Šavel 1988–1989, pl. 3: 3; Buršič-Matjašič 1998, pl. 33: 506,507,508; Lonza 1981, pl. 27: 1,4; Drechsler-Bižič 1979–1980, 35, pl. 36: 1,5). A parallel is also known from the Šivčev prekop pile-dwelling at the Ljubljansko barje (Korošec 1953, fig. 5) that presumably dates to the Middle Bronze Age.

Later/modern finds are also interesting: a rusty knife and remains of a human skeleton, both proving that people have been visiting the cave, and perhaps got injured in it, for one reason or another. Inscriptions seen on the cave walls are also modern (*fig. 3*).

CONCLUSION

Križna jama is one of the larger and most significant karst caves in Slovenia. It has been open for tourism since 1955 and because the cave is an exceptional natural monument, its visits are limited and supervised.

From the end of the 19th century, the cave has been known in scientific papers mostly because of paleontological remains of cave bear. It was as late as 1973 when the cave was recognised as an archaeological site; however, it has stayed unknown to the wider professional archaeological public until today.

Paleontological and dispersed archaeological remains can only be found at the mainly dry entrance part of the cave and not in the interior, which, due to deep lakes, is hard to access. No anthropogenic structures have been discovered in the cave. The only exception is perhaps plateau 1, which is never reached by water and where researchers came across pieces of charcoal and pottery fragments.

This area would be worth considering for archaeological investigation by opening some trenches.

The earliest archaeological finds could be dated to the Copper Age. However, chronologically reliable finds originate broadly from the Middle Bronze Age, which is also a period of the earliest verifiable human visits to the cave. Individual finds and inscriptions on the walls of the cave indicate that people, for various reasons, have been visiting the cave ever since.

It appears, for now, that people have been visiting the cave only occasionally. They were perhaps searching for water in arid periods, or perhaps the cave offered a short-term shelter (plateau 1).

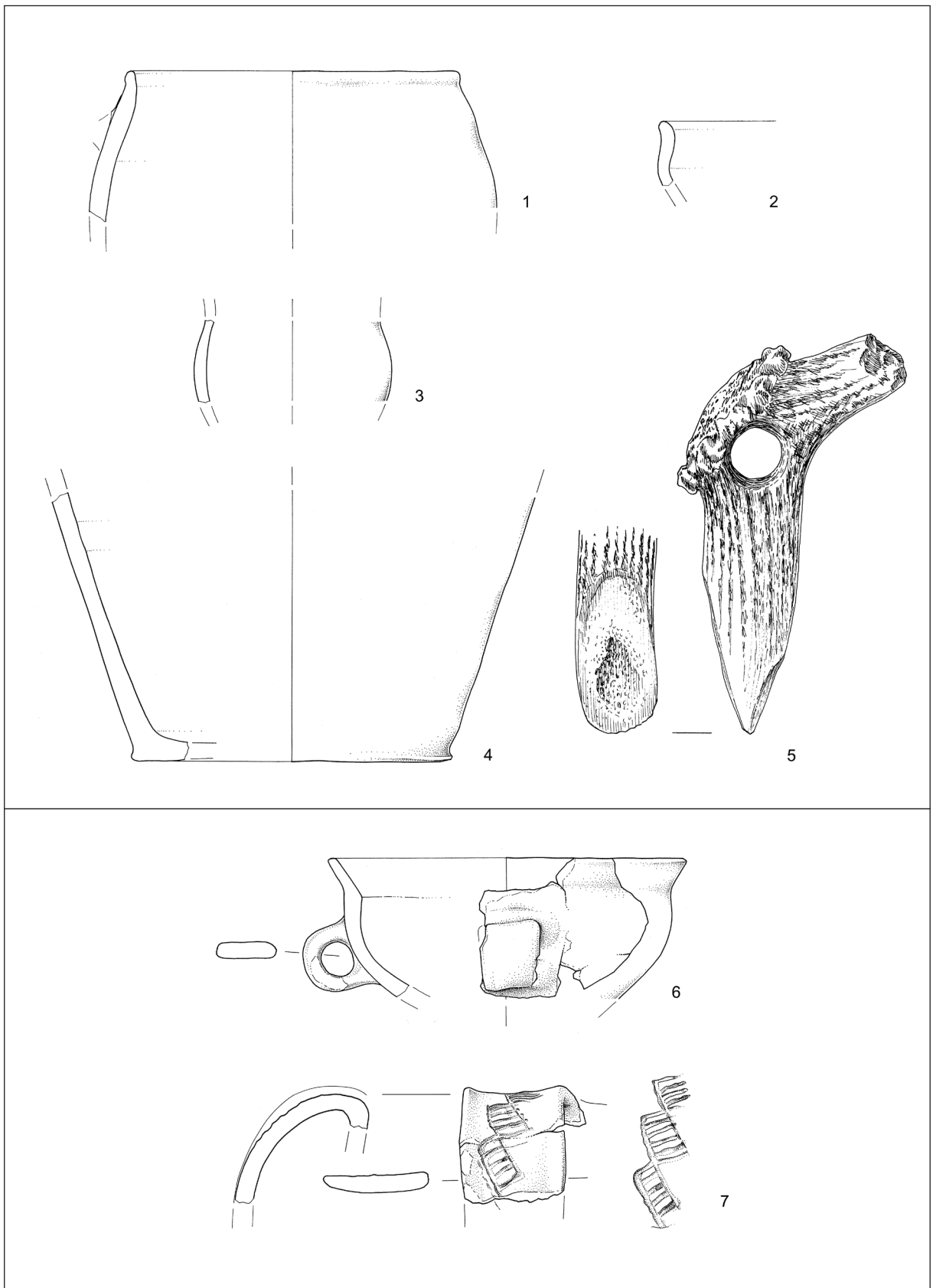
Translation: Nives Kokeza

Alma Bavdek
Notranjski muzej Postojna
Ljubljanska c. 10
SI-6230 Postojna
alma.bavdek@guest.arnes.si

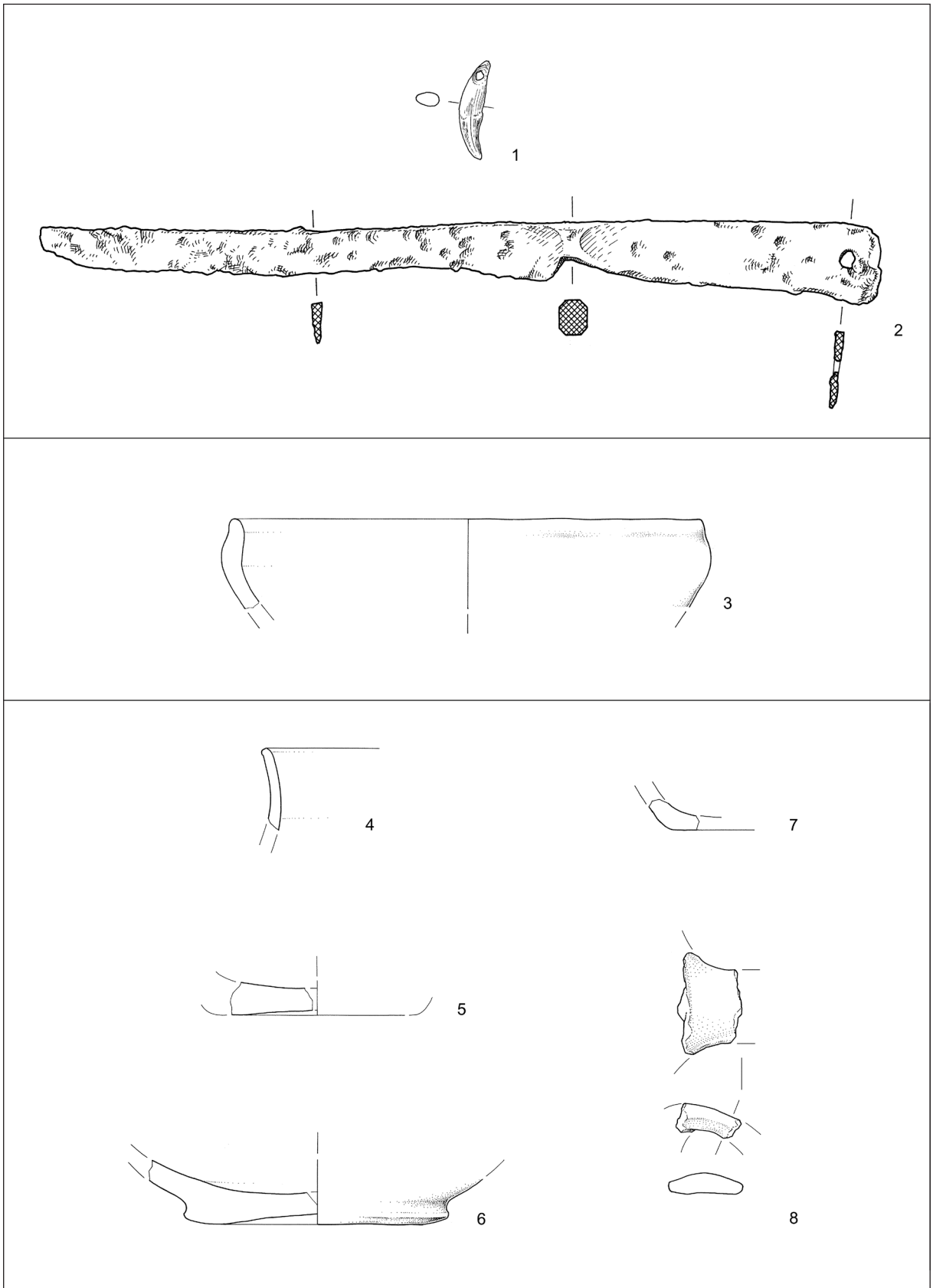
Andrej Mihevc
Inštitut za raziskovanje krasa
Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU
Titov trg 2
SI-6230 Postojna
andrej.mihevc@zrc-sazu.si

Borut Toškan
Inštitut za arheologijo
Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
borut.toskan@zrc-sazu.si

Anton Velušček
Inštitut za arheologijo
Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
anton.veluscek@zrc-sazu.si

T. 1: 1–4,6,7 keramika; 5 jelenovo rogovje. *M.* = 1:3 (keramika); 1:2 (ostalo).
Pl. 1: 1–4,6,7 pottery; 5 antler. Scale = 1:3 (pottery); 1:2 (other).

T. 2: 1 zobovina; 2 železo; 3–8 keramika. M. = 1:3 (keramika); 1:2 (ostalo).

Pl. 2: 1 teeth; 2 iron; 3–8 pottery. Scale = 1:3 (pottery); 1:2 (other).

Gomile starejše železne dobe na Godeško-Reteških dobravah pri Škofji Loki

Alenka RAMŠAK

Izvleček

V članku je predstavljeno starejšeželeznodobno gomilno grobišče pri Godešiču in Retečah pri Škofji Loki na Gorenjskem. Objavljeni so rezultati terenskega pregleda grobišča in ovrednoteni dokumenti in arhivski viri, ki govorijo o izkopavanju šestih izmed 55 gomil.

Gomile so bile prvič omenjene leta 1897, v pričujočem članku objavljene najdbe izvirajo iz raziskav in tudi nestrokovnih posegov v letih 1939, 1940 in 1958. Grobišče lahko datiramo v starejšo železno dobo, v čas od 7. do sredine 5. stoletja pr. n. št.

Ključne besede: Slovenija, Gorenjska, Godešič, Reteče, starejša železna doba, topografija, gomilno grobišče, žgani grobovi, grob s kamnito grobno konstrukcijo

Abstract

The article presents the results of a field survey of the Early Iron Age tumulus cemetery by Godešič and Reteče near Škofja Loka in Gorenjska. A plan was made and the cemetery was spatially located. Documents and archival sources were consulted, which referred to the excavation of six of the 55 tumuli. The tumuli were first mentioned in 1897, while the finds published in this article come from excavations and also from amateur interventions in 1939, 1940, and 1958. The cemetery can be dated to the early Iron Age, in the period between the 7th and the middle of the 5th centuries BC.

Keywords: Slovenia, Gorenjska, Godešič, Reteče, Early Iron Age, topography, tumulus cemetery, cremation graves, grave with a stone construction

TOPOGRAFIJA

Na južnem robu Sorškega polja, na dobravah severovzhodno od vasi Godešič in severno od Reteč, leži prazgodovinsko gomilno grobišče (*sl. 1*). Po nekaterih nepreverjenih podatkih naj bi se grobišče z okoli 150 gomilami raztezalo proti severu vse do naselja Drulovka pri Kranju (Eržen 1963, 74).

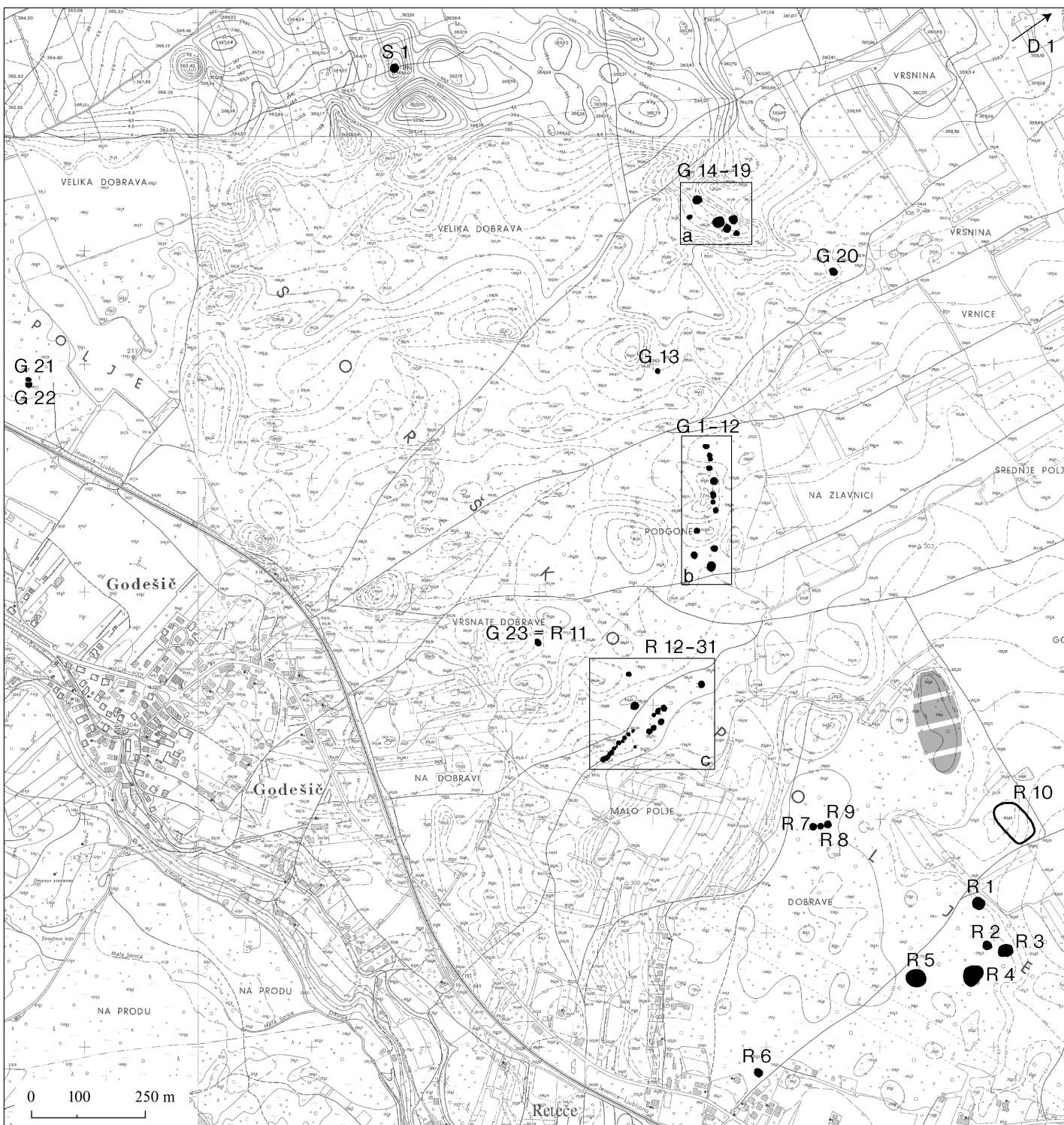
Prve terenske ogledne in meritve gomil sta leta 1955 izvedla geograf France Planina in lokalni ljubitelj starin, zobozdravnik Jože Rant. Planina je evidentiral in narisal lokacije gomil na območju Godeških in Reteških dobrav (neobjavljeno, prim. Rant 2000, 191).¹ Skušala sta tudi poiskati nasel-

bino, ki naj bi pripadala grobišču, in domnevala, da je bila ta na območju dvignjenega platoja na ledini Zidančkov boršt, parc. št. 356–362 k. o. Reteče (l. c.) (*sl. 1*).

Aprila leta 1963 sta bila na Sorškem polju, na območju k. o. Godešič in k. o. Reteče, organizirana topografski pregled in dokumentiranje gomil. Povod za akcijo je bil načrt arondacije in posek večjega kompleksa gozda na Sorškem polju. Izdelava topografske karte arheoloških objektov in spremnega elaborata je bila zaupana Loškemu muzeju.² Pregled gomilnega grobišča je opravil

¹ Terenske ogledne in meritve gomil leta 1955 v svojem prispevku v Loških razgledih omenja A. Rant (sin Jožeta Ranta). Pri njem sem skušala pridobiti informacije o dokumentaciji omenjenih meritev, vendar neuspešno.

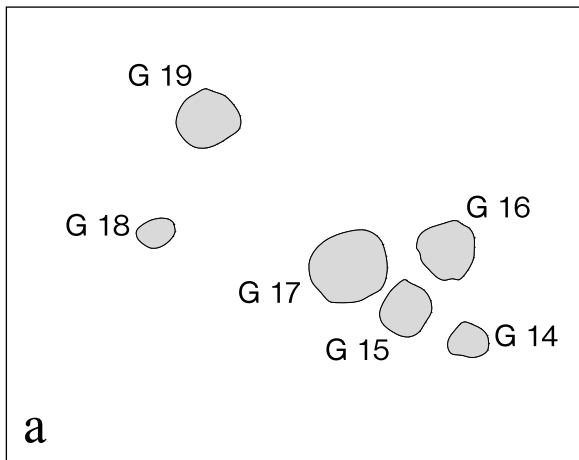
² Sredstva za topografsko akcijo sta prispevala Loški muzej in Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS. Pri terenskem delu je sodeloval Katastrski urad ObLO Škofja Loka. Zaradi finančnih in drugih razlogov je bilo zajeto le območje, ki je bilo vključeno v arondacijski načrt Kmetijskega gospodarstva Škofja Loka.

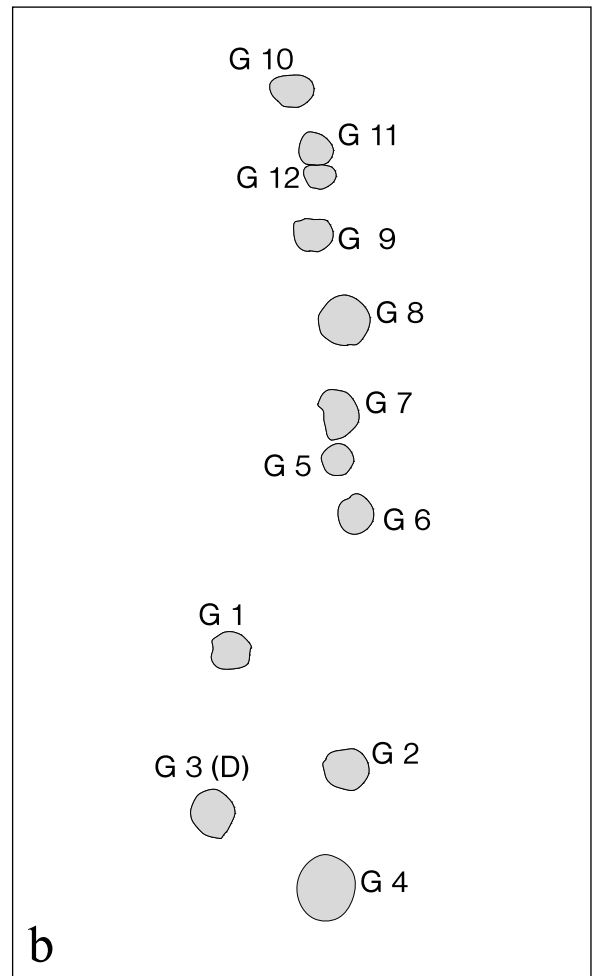
Janez Eržen, tedanji kustos. Načrt ni bil objavljen, objavljen pa je seznam gomil (Eržen 1963). Območje, ki je bilo leta 1963 arheološko topografsko pregledano, je omejeno s cestama Škofja Loka-Jeperca, Kranj-Jeperca in s potjo št. 1342, ki vodi čez Sorško polje. Ugotovljenih in lociranih je bilo 52 gomil in domnevna naselbina. Dve gomili sta bili

ugotovljeni zunaj tega območja, ena na območju k. o. Suha, druga na območju k. o. Dorfarje. Skupaj so takrat locirali 54 gomil.

Ob izdelavi karte gomilnega grobišča je Eržen ugotovil večje in manjše skupine gomil. Znotraj teh skupin je opazil vrste, med samimi vrstami pa ni podobnosti ali pravila. Edino pravilo, ki

G 14-19

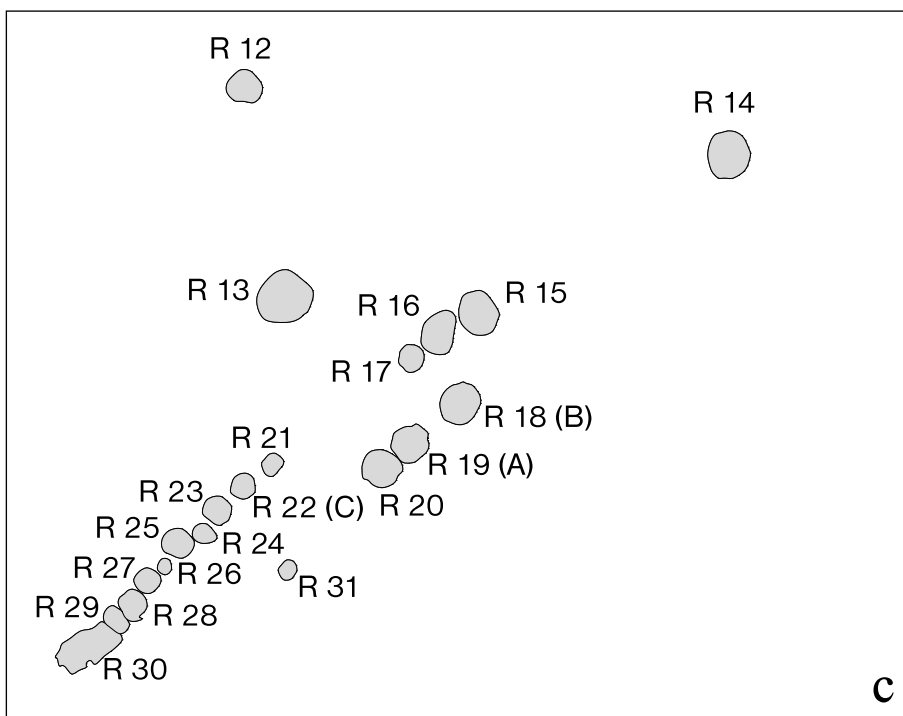
G 1-12

Sl. 1: Godeško-Reteške dobrave. Načrt gomilnega grobišča. M. = 1: 12.500 (izmera 2007; vir: TTN 5, 2005, © Geodetska uprava republike Slovenije).

Fig. 1: Godeško-Reteške dobrave. Geodetic shot of the cemetery. Scale = 1: 12.500 (measured in 2007, source: TTN 5, 2005, © The Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia).

0 50 m

C R 12-31

ga je zaznal, je, da večje gomile ležijo posamič, manjše pa se grupirajo v nepravilnih skupinah, vendar pa tudi manjše lahko stojijo posamezno. V odnosu gomil do domnevne naselbine so bile njegove ugotovitve naslednje: največ gomil stoji v dveh skupinah jugozahodno od domnevne naselbine. Ti dve skupini imata skupaj 30 gomil. Tretja skupina šestih gomil leži zahodno, skupina treh gomil pa južno od naselbine. Ostale gomile stojijo posamično, pet jih leži vzhodno oziroma jugovzhodno od naselbine, druge pa so bolj oddaljene v raznih smereh. Dve gomili sta v neposredni bližini železniške proge pod vasjo Trata in sta najbolj oddaljeni od domnevne naselbine, saj ležita že zunaj arondacijskega načrta. Gomile so bolj ali manj polkrožne oblike, premeri nihajo med 10 in 50 m, višine med 1,5 in 5 m. 5 m je bila visoka le ena gomila, premer 50 m pa sta imeli 2 gomili. Nekaj gomil stoji tako tesno skupaj, da se obodi njihovih tlorisov dotikajo ali sekajo (Eržen 1963, 75–78, 81 s).

V okviru svojega diplomskega dela³ sem bila ob poizvedbi o dokumentaciji s tega topografskega pregleda v arhivu Loškega muzeja obveščena, da je načrt gomilnega grobišča s spremnim elaboratom izgubljen in da kopija ne obstaja.⁴ Tako sem v letih 2006 in 2007 opravila ponoven topografski pregled območja in dokumentiranje gomil. Na podlagi geodetskih meritev v aprilu in maju 2007 smo izdelali nov načrt gomilnega grobišča na Godeško-Reteških dobravah v merilu 1 : 5.000 (sl. 1).⁵ Primerjali smo dimenzije gomil s seznama iz leta 1963 s stanjem na terenu. Obdržali smo originalne oznake gomil, kot jih je leta 1963 oštevilčil J. Eržen. S pomočjo opisa in seznama mi je uspelo locirati vse gomile, ena je dvomljiva (D 1), ena pa je bila odkrita na novo (R 31).

Vse gomile razen ene ležijo v gozdu, izjema leži na njivski površini. Veliko gomil je poškodovanih;

³ Članek predstavlja del diplomske naloge z naslovom Škofjeloško ozemlje v bronasti in železni dobi, ki sem jo pod mentorstvom prof. Bibe Teržan izdelala leta 2008 na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

⁴ Podatek nekdanjih kustosov Janeza Eržena in Zorke Šubic. Po dokončani diplomski nalogi in izdelavi načrta gomil sem izvedela, da načrt in elaborat iz leta 1963 hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj (kopija na OE Ljubljana). Primerjava načrtov iz let 1963 in 2007 še ni bila izvedena.

⁵ Izmera in izdelava geodetskega posnetka: A. Ramšak, M. Gaspari, S. Štular, P. Legat. Posnetek hrani avtorica.

8 gomil ima detektorske vkope pravokotnih oblik, čez dve vodi gozdna pot, že omenjena gomila na njivi pa je močno razorana.

Glede na dimenzije lahko razdelimo gomile v tri velikostne razrede. 12 gomil ima premer manj kot 10 m, večina (36) v premeru meri med 10 in 20 m, več kot 20 m premera ima 7 gomil. Večina v višino meri do 1 m, 7 je visokih od 1 do 2 m, ena pa je višja od 2 m. Skupina največjih gomil leži v jugovzhodnem delu grobišča.

Načrt grobišča kaže na razporeditev gomil v posamezne skupine. Opazne so 4 večje skupine in ena manjša. 8 gomil leži posamično zunaj teh grupacij, od teh dve stojita skupaj. Predvsem odstopa gomila D1, ki je zaradi oddaljenosti verjetno ne moremo pripisati obravnavanemu gomilnemu grobišču. Ob terenskem ogledu je bilo opaženo, da je gomila zasuta s prodniki, zato morda niti ne gre za gomilo, ampak za odstranjene kamne z njivskih površin v neposredni bližini. Tako je končno število ugotovljenih gomil 55.

Zanimiva je lega dveh skupin gomil, R 14–31 in G 1–12 (sl. 1 in 1: izsek c), ki morda nakazuje smer nekdanje poti, ob kateri bi bile nanizane gomile.

SEZNAM GOMIL

(sl. 1)

Gomile so oštevilčene zaporedno po katastrskih občinah – kakor jih je označil že Janez Eržen (1963). Črka pred zaporedno številko gomile je začetnica imena katastrske občine: G = k. o. Godešič; R = k. o. Reteče; D = k. o. Dorfarje; S = k. o. Suha. 1963 in 2007 sta leti prve in druge izmere.

Gomila **G 23** je **R 11** (Eržen, 1963, 78). Nova je gomila z vkopom, ki leta 1963 ni bila dokumentirana. Leži na območju k. o. Reteče in je označena z zaporedno številko **R 31**.

Poleg omenjene oznake k. o. imajo gomile, ki so bile raziskane leta 1958 še oznake **A**, **B**, **C** in **D**.

G 1

Parc. št.: 654, 655

1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m

2007: pr. 13,20 m; viš. 0,73 m

G 2 (pril. 1: 4)

Parc. št.: 654

1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m

2007: pr. 14,15 m; viš. 0,69 m

G 3 = D (sl. 19)

Parc. št.: 654

Izkopavanja: 1958

1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m

2007: pr. 14,20 m; viš. 0,67 m

G 4

Parc. št.: 654
1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 13,65 m; viš. 0,58 m

G 5

Parc. št.: 655
1963: pr. 10 m; viš. 1 m
2007: pr. 10,58 m; viš. 0,36 m

G 6

Parc. št.: 655
1963: pr. 10 m; viš. 1 m
2007: pr. 11,95 m; viš. 0,40 m

G 7

Parc. št.: 655, 656
1963: pr. 15 m; viš. 2 m
2007: pr. 16,33 m; viš. 0,80 m

G 8 (pril. 1: 5)

Parc. št.: 656
1963: pr. 20 m; viš. 2 m
2007: pr. 16,27 m; viš. 1,20 m
Posebnost: vkop

G 9

Parc. št.: 656
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 12,64 m; viš. 0,59 m

G 10 (pril. 1: 6)

Parc. št.: 658/1
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 11,83 m; viš. 0,42 m
Posebnost: čez gomilo vodi gozdna pot

G 11 (pril. 1: 6)

Parc. št.: 658/1
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 11,92 m; viš. 0,61 m
Posebnost: gomili G 11 in G 12 se dotikata

G 12

Parc. št.: 658/1
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 9,35 m; viš. 0,65 m
Posebnost: gomili G 12 in G 11 se dotikata

G 13

Parc. št.: 799
1963: pr. 10 m; viš. 1 m
2007: pr. 11,98 m; viš. 0,47 m

G 14

Parc. št.: 831, 832
1963: pr. 30 m; viš. 3 m
2007: pr. 12,96 m; viš. 0,69 m

G 15 (pril. 1: 7)

Parc. št.: 834
1963: pr. 15 m; viš. 2 m
2007: pr. 17,46 m; viš. 0,90 m

G 16

Parc. št.: 834, 837
1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 18,85 m; viš. 0,82 m

G 17

Parc. št.: 834, 837
1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 26,18 m; viš. 0,92 m

G 18

Parc. št.: 838
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 12,73 m; viš. 0,36 m

G 19

Parc. št.: 841, 842
1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 19,76 m; viš. 0,67 m

G 20

Parc. št.: 867
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 18,45 m; viš. 0,80 m
Posebnost: vkop

G 21

Parc. št.: 162/1, 162/2
1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 13,64 m; viš. 0,77 m

G 22

Parc. št.: 162/1, 162/2
1963: pr. 10 m; viš. 1 m
2007: pr. 10,25 m; viš. 0,69 m

G 23 = R 11

Parc. št.: 603
1963: pr. 20 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 16,86 m; viš. 0,58 m

R 1 (pril. 1: 1)

Parc. št.: 308
1963: pr. 20 m; viš. 5 m
2007: pr. 28,72 m; viš. 2,16 m

R 2

Parc. št.: 833/1, 834
1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 19,68 m; viš. 0,55 m

R 3 (pril. 1: 2)

Parc. št.: 829/1, 829/2
1963: pr. 30 m; viš. 2,5 m
2007: pr. 32,52 m; viš. 1,59 m

R 4

Parc. št.: 830/1
1963: pr. 50 m; viš. 3 m
2007: pr. 44,18 m; viš. 1,15 m

R 5

Parc. št.: 837/2
1963: pr. 20 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 34,21 m; viš. 0,88 m

R 6

Parc. št.: 273/2
1963: pr. 20 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 19,45, viš. 0,78 m

R 7

Parc. št.: 256/2
1963: pr. 20 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 16,36 m; viš. 1,00 m
Posebnost: vkop

R 8

Parc. št.: 256/1
1963: pr. 15 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 13,54 m; viš. 0,82 m

R 9

Parc. št.: 256/1
1963: pr. 20 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 16,36 m; viš. 0,83 m

R 10

Parc. št.: 351/1, 351/2
1963: pr. 50 m; viš. 2 m
2007: pr. 100 m; viš. 1,47 m
Posebnost: razorana

R 11 = G 23**R 12**

Parc. št.: 224
1963: pr. 20 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 11,58 m; viš. 0,21 m
Posebnost: vkop

R 13

Parc. št.: 220
1963: pr. 20 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 18,05 m; viš. 0,71 m
Posebnost: vkop

R 14

Parc. št.: 225
1963: pr. 20 m; viš. 1 m
2007: pr. 16,17 m; viš. 0,58 m

R 15

Parc. št.: 221
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 15,05 m; viš. 0,78 m

R 16

Parc. št.: 221
1963: pr. 20 m; viš. 2 m
2007: pr. 14,83 m; viš. 1,14 m
Posebnost: vkop

R 17

Parc. št.: 221, 218
1963: pr. 18 m; viš. 1,5 m
2007: pr. 8,92 m; viš. 0,44 m

R 18 = B (sl. 12)

Parc. št.: 218
Izkopavanja: 1958
1963: pr. 20 m; viš. 2 m
2007: pr. 14 m; viš. 0,75 m

R 19 = A (sl. 5, 10)

Parc. št.: 218
Izkopavanja: 1958
1963: pr. 20 m; viš. 2 m
2007: pr. 13 m; viš. 0,42 m

R 20 (pril. 1: 3)

Parc. št.: 217, 218
Izkopavanja: načeta že pred 1940; izkopavanja 1940 (kamnita struktura)
1963: pr. 20 m; viš. 2 m
2007: pr. 13,49 m; viš. 0,47 m
Posebnost: kamnita struktura

R 21

Parc. št.: 217
1963: pr. 20 m; viš. 2 m
2007: pr. 7,74 m; viš. 0,33 m

R 22 = C (sl. 18)

Izkopavanja: 1958
Parc. št.: 217/1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 8,72 m; viš. 0,43 m

R 23

Parc. št.: 214, 217
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 9,74 m; viš. 0,59 m

R 24

Parc. št.: 214
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 7,96 m; viš. 0,38 m

R 25

Parc. št.: 214
1963: pr. 15 m; viš. 1 m
2007: pr. 9,95 m; viš. 0,68 m
Posebnost: vkop

R 26

Parc. št.: 213, 214
1963: pr. 20 m; viš. 1–2 m
2007: pr. 4,78 m; viš. 0,03 m

R 27

Parc. št.: 213, 214
 1963: pr. 20 m; viš. 1–2 m
 2007: pr. 8,86 m; viš. 0,50 m

R 28

Parc. št.: 213, 214
 1963: pr. 20 m; viš. 1–2 m
 2007: pr. 10,59 m; viš. 0,57 m

R 29

Parc. št.: 213, 214
 1963: pr. 20 m; viš. 1–2 m
 2007: pr. 9,57 m; viš. 0,60 m

R 30

Parc. št.: 213, 214
 1963: pr. 20 m; viš. 1–2 m
 2007: pr. 22,63 m; viš. 0,63 m

R 31

Parc. št.: 217
 1963: gomile Eržen ni dokumentiral, locirana in izmerjena je bila ob meritvah leta 2007
 2007: pr. 6,72 m; viš. 0,22 m
Posebnost: vkop

S 1 (pril. 1: 8)

Parc. št.: 9, 10
 1963: pr. 25 m; viš. 1,5 m
 2007: pr. 19,21 m; viš. 1,06 m

D 1

Parc. št.: 1640
 1963: pr. 20 m; viš. 1,2 m
 2007: pr. 7,17 m; viš. 0,48 m

ZGODOVINA RAZISKAV IN KATALOG NAJDB

Raziskave do leta 1940

Prvo omembo gomilnega grobišča zasledimo v rokopisu Jerneja Pečnika, ki je leta 1896 hodil po Gorenjski in dokumentiral svoja terenska opazovanja. V poročilu Dunajskemu muzeju⁶ med drugim navaja gomile v gozdu na območju med Gorenjo vasjo⁷ (*Oberdorf*) in Bitnjami (*Bitna*) (omenja Leben 2001, 46).

V Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko pa je Pečnik zapisal (1904, 127), da je v okolici mesta Škofja Loka več prazgodovinskih grobov,

pri čemer so verjetno mišljene prazgodovinske gomile pri Godešiču.

Gomile, predvsem pa predmeti, ki se skrivajo v njih, so že zelo zgodaj zanimali lokalne ljubitelje starin, ki so jih prekopavali. Nekaj teh najdb je v Loškem muzeju, največ pa jih je v privatnih zbirkah (Leben 1959, 88).

V virih zasledimo dve osebi, ki sta se zanimali za godeške oz. reteške gomile: odvetnik Niko Lenček ter zdravnik in stomatolog Jože Rant.

O prvem dokumentiranem posegu v gomile poročajo trije viri, ki jih moramo obravnavati s previdnostjo, saj vsebujejo različne podatke tako o letu posega kot o najdbah.

France Leben navaja, da je leta 1939 Lenček omogočil izkopavanje ene od gomil takoj za vasjo Reteče⁸ (Leben 2001, 46). V žarnem grobu so našli odlomke lončenine in bronaste zapestnice. V »poročilu« ob poznejših izkopavanjih gomil (leta 1940) v časopisu Slovenec (6. okt. 1940)⁹ je ob opisu izkopa ene izmed gomil omenjen predhodni poseg Lenčka na isti gomili, vendar brez letnice starejšega posega. Časopis še navaja, da je Lenček najdbe iz gomile – tri votle zapestnice iz bronaste pločevine in odlomke lončenine, podaril Loškemu muzeju.

Očitno o istem posegu v gomili govori tudi Andrej Rant (sin Jožeta Ranta) v članku o začetkih arheoloških raziskav na škofjeloškem ozemlju (Rant 2000, 190). Avtor navaja, da je J. Rant leta 1936 v gomili odkril žarni grob z ostanki žare in tri votle in eno masivno bronasto zapestnico.

V Loškem muzeju danes hranijo pet bronastih zapestnic in dva bronasta uhana, ki jih je muzeju podaril Lenček, keramika pa je izgubljena. V članku so te najdbe obravnavane pod imenom *Zbirka Lenček*. Iz omenjenega posega najverjetneje izvirajo tri prazgodovinske zapestnice, dve votli cevasti zapestnici in ena masivna (*t. 3: 1–3*), ostale najdbe iz zbirke pa verjetno izvirajo od drugod (*t. 3: 4–7*).

Najdbe:

1. Masivna bronasta trakasta zapestnica z nesklenjenima koncema. Ornamentirana je z vzporednimi prečnimi in cikcakastimi vrezi, vmesna trikotna polja so zapolnjena z vtolčenimi pikami. Pr. 6,4 cm. Inv. št. AP 1, hrani LM; (*t. 3: 1*).

⁶ Pismo Pečnika Szombathyju z dne 10. februarja 1897 (kopijo hrani arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU).

⁷ Gorenja vas pri Retečah.

⁸ Identifikacija gomile ni možna (verjetno z območja gomil R 1–6, glej izkopavanja 1940).

⁹ Predzgodovinske najdbe v okolici Škofje Loke, Slovenec, 6. oktober 1940, 5–6.

2. Poškodovana votla zapestnica iz bronaste pločevine. Okrašena s snopi drobnih prečnih vrezov. Inv. št. AP 7, hrani LM; (t. 3: 2).

3. Poškodovana votla zapestnica iz bronaste pločevine, okrašena s snopi drobnih prečnih vrezov. Inv. št. AP 6, hrani LM; (t. 3: 3).

4. Poškodovana bronasta trakasta zapestnica. Konca sta speta z zakovico. Okrašena z vtolčenimi vdolbinami, ki tvorijo motiv smrekove vejice oz. cikcaka. Pr. 6,6 cm. Inv. št. AP 3, hrani LM; (t. 3: 4).

5. Bronasta zapestnica z nesklenjenima koncema s stilizirano okrašenima zaključkoma. Zaključka sta sploščena in ornamentirana s prečnimi vrezi in koncentričnimi krogi. Pr. 7 cm. Inv. št. AP 2, hrani LM; (t. 3: 5).

6. Bronast uhan iz tanke žice okroglega preseka. Na eni strani se zoži, na drugi preide v kvadratni presek. Pr. 6,2 cm. Inv. št. AP 4, hrani LM; (t. 3: 6).

7. Bronast uhan iz tanke žice okroglega preseka. Na eni strani se močno zoži, na drugi preide v kvadraten presek. Okrašen s prečnimi vrezi. Pr. 6, 2 cm. Inv. št. AP 5, hrani LM; (t. 3: 7).

Izkopavanja 1940

Prva strokovna izkopavanja gomil na Godeških dobravah so bila opravljena avgusta leta 1940 pod vodstvom Rajka Ložarja, tedanjega kustosa Narodnega muzeja (Gorišek 1956, 264; Šubic 1998, 23; Šubic 1999, 228). Rezultati izkopavanj so bili objavljeni v časopisu Slovenec dne 6. oktobra 1940.¹⁰ Iz opisa izkopavanj lahko povzamemo, da si je tega leta Muzejsko društvo v Škofji Loki zastavilo načrt arheološko raziskati ožjo in širšo okolico mesta. Njihova prva naloga je bila raziskati gomile v gozdovih okoli Reteč, Godešiča in Gorenje vasi. Avgusta leta 1940 so tako izkopali dve gomili.¹¹ Raziskovanje sta za Muzejsko društvo vodila zgodovinar Pavle Blaznik in geograf France Planina, ki je izkopavanja fotografsko dokumentiral.

V opisu izkopavanj dimenzije gomil niso navedene, prav tako gomile nimajo posebnih oznak.

Kot prva je bila raziskana gomila na parceli Janeza Križaja na Vrsnati dobravi. Gre za gomilo, ki je v seznamu in načrtu gomil označena kot gomila R 20 (pril. 1: 3). V njej razen oglja niso odkrili nobenih najdb. Gomila je bila v jugovzhodni četrtini nekoč že prekopana, zato so izkopavalci na tem mestu predvideli grob.

Po končanem izkopavanju te gomile so se raziskovalci lotili ene izmed gomil, ki ležijo takoj za

Sl. 2: Leta 1940 raziskana gomila (foto: F. Planina, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 2: Tumulus excavated in 1940 (photo F. Planina, archives of Loški muzej).

vasjo Reteče. Lokacija gomile ni znana, iskati pa jo moramo severno od Reteč, na območju gomil R 1–6 (sl. 1). To gomilo je pred opisanimi raziskovanji, leta 1936 ali 1939, kopal že Lenček oziroma Rant, v njej pa so bile odkrite zgoraj omenjene bronaste zapestnice. V opisu izkopavanj iz leta 1940 je navedeno, da so našli odlomke lončenine in ostanke sežganih človeških kosti. Blizu nivoja tal so naleteli na zelo močan sloj pepela, okrog katerega so očitno ležali še neki drugi predmeti, ki so bili že prej nestrokovno prekopani.

Potek izkopavanj leta 1940 je opisal tudi A. Rant (Rant 2000, 191), vendar podaja obrnjen vrstni red kopanja gomil. Tako navaja, da so raziskovalci po opravljenih meritvah 6. avgusta začeli kopati prvo gomilo. Kopati so začeli z južne strani in pustili dve vmesni steni za ugotavljanje profila (sl. 2). V gomili so našli odlomke lončenine in dve koščici.¹² Drugo gomilo¹³ so začeli kopati 16. avgusta in v njej odkrili kamnit venec centralnega groba. Kamnitega venca avtor članka v Slovincu ne omenja, je pa v članku dodana fotografija (sl. 3).

Najdbe:

1. Odlomek ustja latvice iz rdečerjavo žgane gline. Vel. 2,2 × 2,3 cm. Brez inv. št., hrani LM; (t. 3: 8).

Izkopavanja 1958

Do naslednjih izkopavanj gomil je prišlo po drugi svetovni vojni, oktobra leta 1958.

¹⁰ O morebitni dokumentaciji s teh izkopavanj sem poizvedovala v arhivu Narodnega muzeja, vendar dokumentacija očitno ne obstaja.

¹¹ Izkopavanja je financiral Jože Rant.

¹² Pri tem ne navaja, ali gre za človeške kosti.

¹³ Gomila R 20.

Sl. 3: Kamnita struktura v gomili, raziskani leta 1940 (foto: F. Planina, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 3: Stone structure in tumulus, excavated in 1940 (photo F. Planina, archives of Loški muzej).

Raziskane so bile štiri gomile. Strokovno vodstvo izkopavanj je prevzela Sekcija za arheologijo Slovenske akademije znanosti in umetnosti v sodelovanju z Loškim muzejem. Dela je vodil arheolog France Leben (sl. 4), pri izkopavanjih je sodelovala tudi Zorka Šubic (kustodinja oddelka za arheologijo v Loškem muzeju od leta 1975 do 1999).¹⁴ Namen teh poskusnih izkopavanj je bil ugotoviti stratigrafijo plasti v gomilah, način pogrebne rituala in natančnejšo kulturno in kronološko opredelitev najdb (Leben 1959, 88).

Opis poteka izkopavanj je rekonstruiran na podlagi terenskega dnevnika, ki sta ga pisala Leben in Šubičeva, ter poročila, ki je bilo objavljeno v Loških razgledih (Leben 1959, 88–90).

Izkopavanja so potekala v času od 2. do 22. oktobra leta 1958. V dvajsetih delovnih dneh so bile raziskane štiri gomile, označene s črkami A–D. Vse gomile ležijo v gozdu vzhodno od vasi Godešič.

V obeh virih so navedene parcelne številke napačne, kar je bilo ugotovljeno in preverjeno na terenu. Za gomilo A je zapisano, da leži na parcelni številki 216, ki je bila v času izkopavanj last Janeza Jenka iz Reteč 16, vendar pa dejansko leži na parcelni številki 218, ki je bila v času izkopavanj last Janeza Križaja.

Izkopavati so torej začeli na parcelni številki 218 k. o. Reteče, kjer sta gomili A in B. Nekaj metrov jugozahodno od gomile A leži na meji med parcelnima številka 218 in 217 gomila s kamnitim vencem, kopana leta 1940 (gomila R 20).

¹⁴ Sredstva za izkopavanja so prispevali Loški muzej in okrajna spomeniška komisija.

Sl. 4: France Leben, vodja izkopavanj leta 1958, pri raziskovanju gomile A (foto: J. Kloboves, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 4: France Leben, leader of excavations in 1958, exploring tumulus A (photo J. Kloboves, archives of Loški muzej).

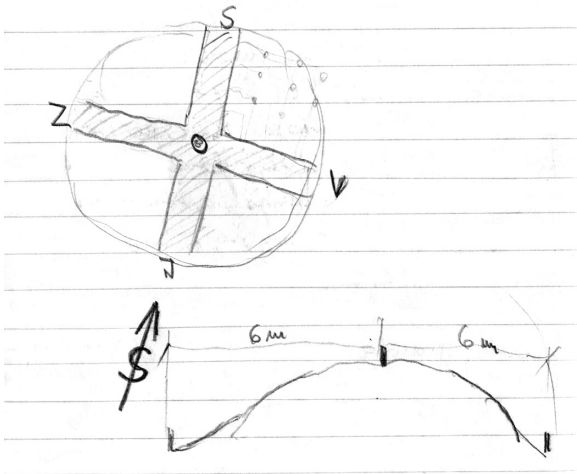
Gomila A

V seznamu gomil je navedena pod oznako R 19 (sl. 5). Gomila je imela 12 m premera, v višino je merila 1,20 m. Raziskana je bila v trinajstih dneh, pri izkopavanju je bila uporabljena tehnika

Sl. 5: Gomila R 19 s sledovi kopanja iz leta 1958 (= gom. A), pogled s severa.

Fig. 5: Tumulus R 19 with traces of digging from 1958 (= tum. A), view from north.

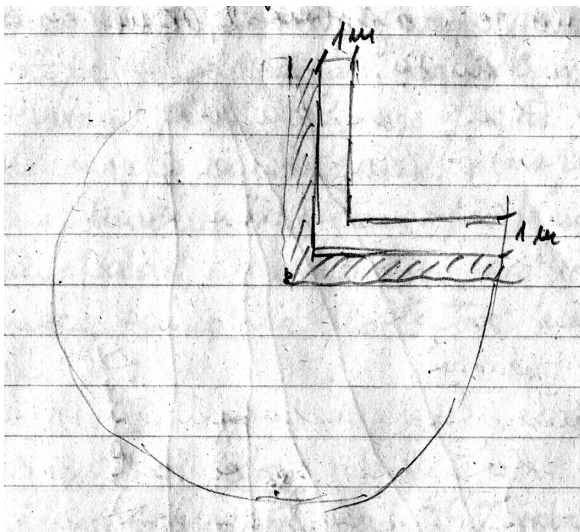

Sl. 6: Skica gomile A/1958 iz terenskega dnevnika (arhiv Loškega muzeja).

Fig. 6: Drawing of tumulus A/1958 from field diary (archives of Loški muzej).

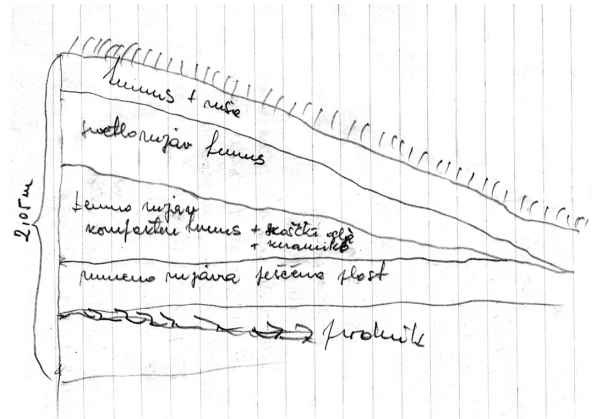
kontrolnega križa. Kraki kontrolnega križa, širine 1 m, so bili usmerjeni sever-jug in vzhod-zahod (sl. 6).

Kopati so začeli na severovzhodnem delu gomile (sl. 7). Njena vrhnja plast, označena je bila kot plast A, je bila zbita, vrsnata in polna korenin, pod njo se je pokazala za odtenek svetlejša in popolnoma čista plast humusa, plast B. V spodnji, temnejši humozni plasti C, ki je bila kompaktnjša in pomešana z manjšimi kamni, so na globini približno enega metra naleteli na odlomke lončenine – zgornje

Sl. 7: Skica severovzhodnega izkopanega dela gomile A/1958 (izrez iz terenskega dnevnika izkopavanj, arhiv Loškega muzeja).

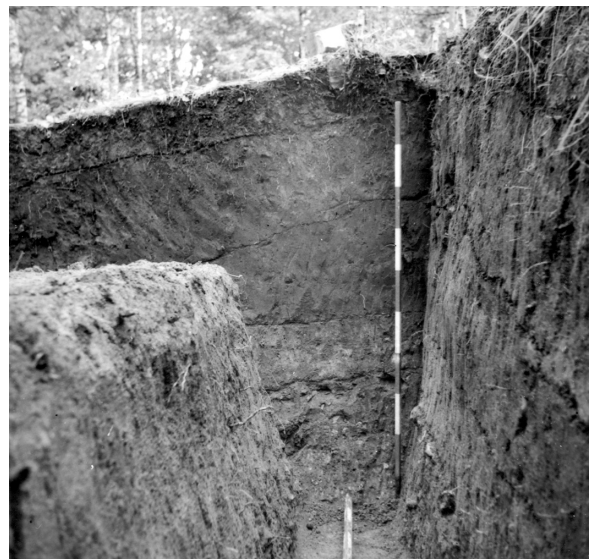
Fig. 7: Drawing of northeast excavated part of tumulus A/1958 (extract from field diary, archives of Loški muzej).

Sl. 8: Profil severne stene severovzhodnega odkopa gomile A/1958 (izrez iz terenskega dnevnika izkopavanj, arhiv Loškega muzeja).

Fig. 8: Drawing of a north wall section in northeast part of tumulus A/1958 (extract from field diary, archives of Loški muzej).

dele posod z ustji. Severovzhodni del gomile so v celoti odkopali le do globine enega metra. Izkopavanje so nadaljevali tako, da so ob severni in vzhodni steni odkopa izkopali 1 m široka kontrolna jarka do globine 2,30 m. Na globini 1,45 m se je pojavila plast rjavorumene peščene ilovice (plast D), ki je vsebovala manjše peščenjake. Na globini 1,75 m se je začela prodnata plast E, pomešana z zgornjo rjavorumeno plastjo D, še nekoliko globlje je plast dobila temnejši odtenek. Plasti D in E sta sterilni.

Sl. 9: Profil vzhodne stene severovzhodnega dela gomile A/1958 (foto: F. Leben, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 9: Section of the east wall of northwest part of Tumulus A/1958 (photo F. Leben, archives of Loški muzej).

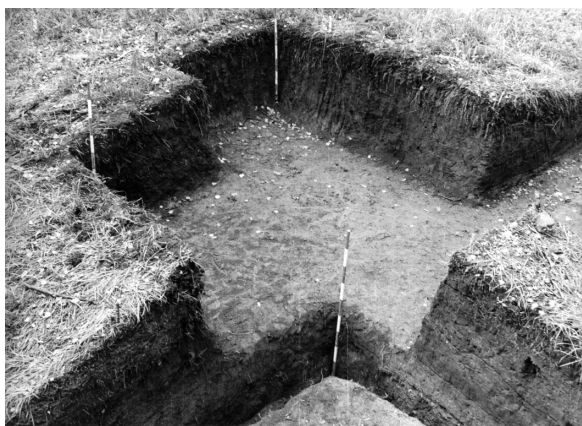
Sl. 10: Severovzhodni in severozahodni del gomile A/1958 (foto: F. Leben, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 10: Northeast and northwest part of tumulus A/1958 (photo F. Leben, archives of Loški muzej).

Profil severne stene severovzhodnega odkopa (sl. 8 in 9):

- plast A: ruša in humus, prepreden s koreninami
- plast B: svetlorjav humus, pomešan z majhnimi kamenčki
- plast C: temnorjava zbita humozna plast z ostanki oglja, keramike in kamenčki / *grob*
- plast D: rumenorjava peščena plast (*sterilna plast*)
- plast E: rjavorumena prodnata plast, pomešana z vrhnjo plastjo D.

Hkrati z izkopom severovzhodnega dela gomile so izkopavali tudi njen severozahodni del (sl. 10). V južni steni odkopa so na globini 1 m naleteli na 0,6 m debelo ogljeno plast in odlomke lončenine. Na tem delu gomile so kopali do plasti D (globina plasti ni navedena). Sledilo je odkopavanje v središču gomile, kjer so izkopali dva jarka. Najprej

Sl. 11: Gomila A/1958 po koncu izkopavanj (foto: J. Kloboves, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 11: Tumulus A/1958 after excavation (photo J. Kloboves, archives of Loški muzej).

so v jugozahodnem delu izkopali jarek velikosti 2×3 m, nato pa še v jugovzhodnem delu jarek velikosti 2×2 m (sl. 11). Na tem delu so našli nekaj odlomkov lončenine (poročilo ne navaja plasti ali globine mesta najdbe).

Ohranjene najdbe, opisane v katalogu (t. 1: 1–4), nimajo podatkov o izvoru in jih ni mogoče povezati z opisi v dnevniku izkopavanja.

Najdbe:

1. Dva odlomka ustja in ostenja posode s stožčastim vratom iz črno žgane gline. Površina posode je glajena, na največjem obodu je okrašena s prečnimi kanelurami. Vel. $5,2 \times 5$ cm in $7 \times 7,6$ cm. Inv. št. AP 145, hrani LM; (t. 1: 1).

2. Dva odlomka ostenja večje posode iz opečnatordeče žgane gline: 1 odl. ostenja in ročaja, vel. $3 \times 2,8$ cm in 1 odl. ostenja z odtisom odlepljene aplikacije; vel. $3 \times 3,5$. Inv. št. AP 139 in 140, hrani LM; (t. 1: 2a,b).

3. Močno poškodovana skodela iz sivorjava žgane gline (odlomek dna, ostenja in ročaja). Vel. ročaja $3 \times 2,7$ cm. Inv. št. AP 144, hrani LM; (t. 1: 3).

4. Poškodovan brus. Vel. $4,6 \times 3,2$ cm. Inv. št. AP 137, hrani LM; (t. 1: 4).

Gomila B

V seznamu gomil je navedena pod oznako **R 18** (sl. 12). Od gomile A je oddaljena približno dvajset metrov v severovzhodni smeri. Premer gomile je 14 m, višina je 1,20 m. Izkopana je bila v šestih dneh. Pri tej gomili ni bila uporabljena tehnika kontrolnega križa, ampak so kopali do osi gomile (sl. 13–15). Izkopavati so začeli na njenem jugozahodnem robu, kjer so najprej izkopali 2 m širok jarek v smeri zahod-vzhod in pri tem naleteli na odlomek kera-

Sl. 12: Gomila R 18 (= B/1958), pogled z jugozahoda.

Fig. 12: Tumulus R 18 (= B/1958), view from southwest.

mike. Pri nadaljnjem odkopavanju jarka so 1 m od središča gomile na globini 0,9 m naleteli na naložene prodnike, pomešane s humusom (sl. 16). Sledilo je

Sl. 13: Izkopavanje gomile B/1958 (foto: F. Leben, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 13: Excavation of tumulus B/1958 (photo F. Leben, archives of Loški muzej).

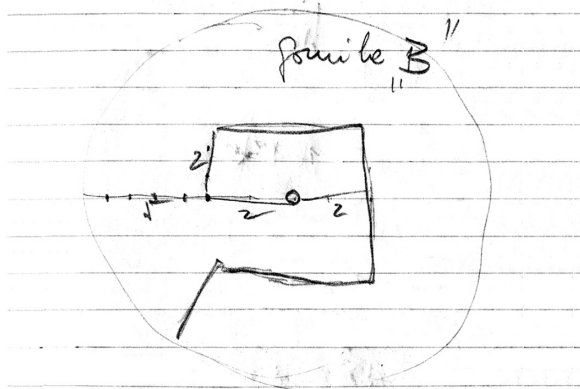

Sl. 14: Gomila B/1958 po koncu izkopavanj (foto: F. Leben, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 14: Tumulus B/1958 after excavation (photo F. Leben, archives of Loški muzej).

odkopavanje gomile od sredine na vse tri strani po 2 m. Prodniki so bili naloženi v krogu, med kamni so našli: odlomek rjave posode in odlomke dveh posod z rdeče barvano površino, na nekaterih kosih so bili tudi sledovi grafitiranja. Z odmikanjem od osi gomile je kamenje postopoma izginilo. Sonda je bila izkopana do globine 1,40 m, plasti so bile enake kot v gomili A, sterilna rumenorjava peščena plast se je pojavila na globini 1,25 m.

Podobno kot pri gomili A tudi v tem primeru ohranjene najdbe, opisane v katalogu (t. 1: 5–8),

Sl. 15: Skica odkopa gomile B/1958 iz terenskega dnevnika (arhiv Loškega muzeja).

Fig. 15: Drawing of excavated part of tumulus B/1958 from field diary, (archives of Loški muzej).

Sl. 16: Kamnit tlak v gomili B/1958 (foto: J. Kloboves, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 16: Stone pavement in tumulus B/1958 (photo J. Kloboves, archives of Loški muzej).

nimajo podatkov o izvoru in jih ni mogoče povezati z opisi v dnevniku izkopavanj.

Najdbe:

1. Poškodovana situla z nogo iz fine, peščenorjavo žgane gline. Zunanja površina situle je rdeče barvana, po ramenu potekata dva črna horizontalna pasova. Rekon. pr. ustja 22 cm, rekon. pr. noge 12,6 cm. Inv. št. AP 148 in 149, hrani LM; (t. 1: 8).

2. Odlomek noge rdeče barvane situle iz fine, peščenorjavo žgane gline. Ohranjena viš. 2 cm; rekon. pr. noge 13,6 cm. Inv. št. AP 148, hrani LM; (t. 1: 6).

3. Odlomek ustja in vratu posode iz rjavo žgane gline. Vel. $5,2 \times 5$ cm. Inv. št. AP 146, hrani LM; (t. 1: 7).

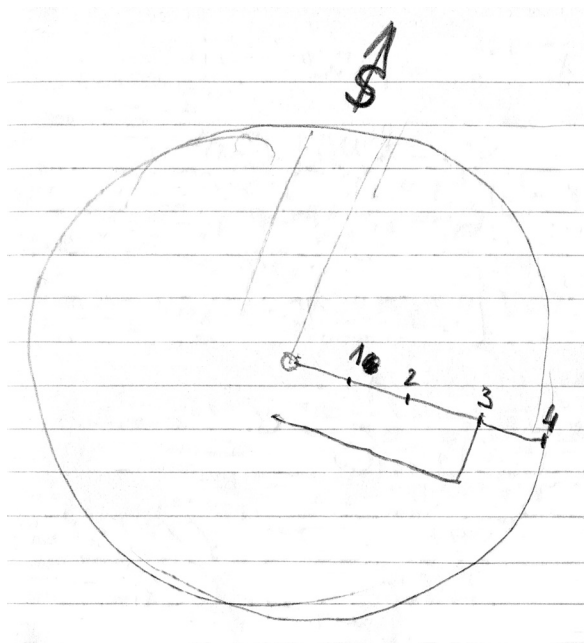
4. Odlomki dna in ostenja posode, neopredeljivi, slabo ohranjeni (niso bili primerni za izris).

5. Odlomek železnega noža s trnastim nastavkom za ročaj. Dolž. 8,2 cm. Inv. št. AP 150, hrani LM; (t. 1: 5).

Gomila C

V seznamu gomil je navedena pod oznako **R 22** (sl. 18). Leži na parcelni številki 217 k. o. Reteče. V terenskem dnevniku je napačno zapisano, da leži na parceli, ki je bila v lasti Sovinca iz Reteč. Parcela je bila v času izkopavanja last Ivana Jenka iz Reteč 15.

Od gomile A je oddaljena 58 m proti severozahodu. Gomila ima premer 8 m. Odkopana je

Sl. 17: Gomila C/1958. Skica jarka iz terenskega dnevnika izkopavanja (arhiv Loškega muzeja).

Fig. 17: Tumulus C/1958. Drawing of an excavation ditch from field diary, archives of Loški muzej).

Sl. 18: Gomila R 22 (= C/1958), pogled s severovzhoda.

Fig. 18: Tumulus R 22 (= C/1958), view from southeast.

bila v enem dnevu. Vanjo so izkopali kontrolni jarek v smeri vzhod-zahod (sl. 17). Kopali so do sterilne peščene plasti, globina posega v virih ni navedena. V odkopanem jarku gomile niso odkrili nikakršnih najdb.

Gomila D

Leži na parcelni številki 654 k. o. Godešič (sl. 19). V seznamu gomil je navedena pod oznako **G 3**. V terenskem dnevniku je zapisano, da leži na parcelni številki 848, ob terenskem pregledu pa sem ugotovila, da na omenjeni parceli ni nikakršnih arheoloških struktur. Na podlagi karte z lego gomil (Leben 1959, 88) sem ugotovila, da gre za gomilo G 3 na parcelni številki 654 k. o. Godešič.

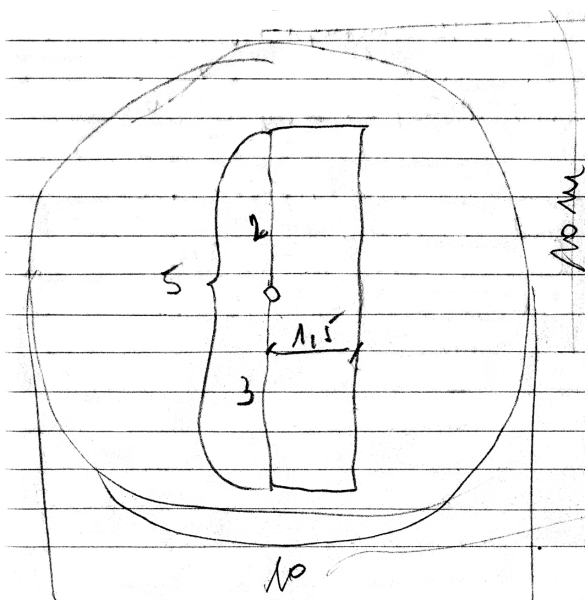

Sl. 19: Gomila G 3 (= D/1958), pogled z vzhoda.

Fig. 19: Tumulus G 3 (= D/1958), view from east.

Skupina gomil, ki ji pripada gomila D, leži približno sto metrov severno od skupine gomil, kjer so bile kopane gomile A, B in C.

Gomila D je bila odkopana v dveh dneh. Prvi dan so v smeri sever-jug izkopali 1 m širok in 4 m dolg jarek (sl. 20). Na globini 0,7 m so v sredini jarka naleteli na žgan grob, ki je bil zaradi vlažnosti zemlje slabo ohranjen (sl. 21). Grob je vseboval žaro (t. 2: 7) in več posod, ki so bile močno deformirane in fragmentirane. Na dnu in okrog žare so ležali sežgani ostanki človeških kosti in veliko pepela. Vmes so našli bronasto samostrelno certoško fibulo (t. 1: 9), odlomek bronaste narebrene zapestnice (t. 1: 11) in bronast obroček. Na skrajnem južnem koncu jarka so našli 3 odlomke železnega predmeta. Vsi predmeti so bili očitno zaradi izpostavljenosti ognju slabo ohranjeni. Naslednji dan so grob očistili in fotografirali, pobrali žaro in pri tem odkrili še dva odlomka bronaste narebrene zapestnice, del

Sl. 20: Gomila D/1958. Skica jarka iz terenskega dnevnika izkopavanj, Loški muzej).

Fig. 20: Tumulus D/1958. Drawing of an excavation ditch from field diary (archives of Loški muzej).

Sl. 21: Žarni grob v odkopanem jarku gomile D/1958 (foto: F. Leben, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 21: Urn grave in the excavation ditch of tumulus D/1958 (photo F. Leben, archives of Loški muzej).

bronaste certoške fibule s kaneliranim lokom (*t. 1: 10*) ter dva odlomka železnega predmeta. Na tem mestu so bila izkopavanja končana. Maja naslednjega leta (1959) so ob nestrokovnem posegu na istem mestu¹⁵ na globini 0,8 m našli še odlomek spodnjega dela rdeče barvane posode in bronasto pravokotno pasno spono (*t. 1: 12*).

Leben je grob interpretiral kot ženski grob, gomile in najdbe pa uvrstil v 5. stoletje pr. n. št. (Leben 1959, 90).

Certoška fibula II. vrste, noga certoške fibule XIII. vrste in bronast obroček so danes izgubljeni. Vse omenjene najdbe so bile objavljene v poročilu z izkopavanj (Leben 1959, 89). Ohranjene so tudi fotografije predmetov, hrani jih arhiv Loškega muzeja.

Najdbe:

1. Poškodovana bronasta certoška fibula XIII. vrste s polkrožnim lokom in samostrelno peresovino, noga ni ohranjena. Ohr. dolž. 3,5 cm. Inv. št. AP 153, hrani LM; (*sl. 21: spodaj; t. 1: 9*).

2. Poškodovana bronasta trakasta certoška fibula II. vrste, lok je okrašen z vzdolžnimi žlebovi in prečnimi vrezi. Ohr. dolž. loka 3,5 cm (mera je določena na podlagi fotografije fibule z ohranjenim nogo *sl. 21: zgoraj*). Izgubljena; (*t. 1: 10*).

3. Bronasta narebrena zapestnica z nesklenjenima koncema okroglega preseka. Med posameznimi odebelitvami je okrašena s tremi vrezi. Pr. 7,4 cm. Inv. št. AP 164, hrani LM; (*t. 1: 11*).

4. Bronasta pravokotna pasna spona s štirimi zakovicami na eni strani, na drugi sta okras iz iztolčenih bunčic in kavelj, ki je z zakovico pritrjen na spono. Dolž. 14,5 cm. Inv. št. AP 162, hrani LM; (*t. 1: 12*).

5. Odlomek železnega noža. Dolž. 9,6 cm. Inv. št. AP 160, hrani LM; (*t. 2: 1*).

6. Odlomek železnega noža s trnastim nastavkom za ročaj. Na nastavku za ročaj je ohranjen les. Dolž. 12 cm. Inv. št. AP 161, hrani LM; (*t. 2: 2*).

7. Poškodovana situla z nogo iz fine, peščenorjavo žgane gline. Zunanja površina je rdeče barvana, s črnimi vodoravnimi pasovi na ostenju in nogi. Rekon. viš. 16 cm; pr. noge 13,5 cm. Inv. št. AP 158, hrani LM; (*t. 2: 8*).

8. Poškodovan narebren pitos iz peščenorjavo žgane gline. Ostenje je razčlenjeno z vodoravnimi plastičnimi rebri. Ustje in vrat sta črno barvana, ostenje je rdeče, pasovi med plastičnimi vodoravnimi rebri pa so črno barvani. Pribl. pr. ustja 30 cm, rekon. pr. dna 21 cm. Inv. št. AP 157 in 159, hrani LM; (*t. 2: 7*).

9. Odlomki ustja, ostenja in noge kupe iz opečnatordeče žgane gline s sledovi črnega premaza. Rekon. pr. noge 14,2 cm. Inv. št. AP 154, hrani LM; (*t. 2: 6*).

¹⁵ Najditelj: Jože Kloboves, sodelavec pri izkopavanjih leta 1958. Leben v poročilu ne navaja natančne lokacije najdbe. Verjetno gre za območje jarka, kjer je bil odkrit grob.

10. Odlomki ustja in ostenja keliha iz rdečerjavo žgane glinice. Na ostenju je okrašen s plastičnimi rebri in ima sled rdečega premaza. Rekon. pr. ustja 14,6 cm. Inv. št. AP 155, hrani LM; (t. 2: 5).

11. Odlomek ustja posode iz svetlorjavo žgane glinice. Na obeh površinah so sledovi premaza črne barve. Viš. 2,5 cm; rekon. pr. ustja 25,4 cm. Inv. št. AP 152, hrani LM; (t. 2: 3).

12. Odlomek ustja in vratu situle iz fine, peščenorjavo žgane glinice. Zunanja površina je rdeče barvana, na notranji strani je črn premaz. Viš. 2 cm; rekon. pr. ustja 24,5 cm. Inv. št. AP 156, hrani LM; (t. 2: 4).

13. Bronast obroček, izgubljen.

POSKUS KRONOLOŠKE OPREDELITVE

Gomila A (= R 19)

(t. 1: 1–4)

Iz gomile A izvira več različnih odlomkov lončenine, ki so pripadali najmanj trem različnim posodam, in kamnit brus. Natančneje lahko opredelimo le kose lončenine, ki smo jih opredelili kot posodo s stožčastim vratom.

Posoda s stožčastim vratom ima rahlo izvihano ustje (t. 1: 1). Na najširšem obodu ima okras prečnih kanelur. Obe površini posode sta glajeni in črne barve. Podobna je posodam z visokim stožčastim vratom s Poštele, ki predstavljajo vodilno obliko II. horizonta, kar ustreza časovnemu obdobju Ha C (Teržan 1990, 32 in 35, sl. 2: 1–5; t. 3: 1; 10: 8,13; 11: 4,5; 21: 22). Od pošteljskih primerkov se razlikuje predvsem po oblikovanosti ustja, ki v našem primeru ni tako močno izvihano. Posode z visokim stožčastim vratom s Poštele so pogosto okrašene s kanelurami. Kanelirani ornamenta različnih kompozicij se pojavljajo na ramenu, pogoste so vodoravne kanelure na vratu (Teržan 1990, 32). Okraševanje s kanelurami je »postbasarabska« prva na keramiki v Podonavju in vzhodnoalpskem ter zahodnopanonskem svetu, ki se je uveljavila najpozneje v sredini 7. stoletja (Teržan 1990, 35 in 75). Tovrstne posode so v času Ha C splošno razširjene v vzhodnoalpskem in zahodnopanonskem svetu. Podobne primere posod z visokim stožčastim vratom in okrasom kanelur poznamo iz Klein Gleina iz 32. gomile v Hörschusterwaldu in 49. ter 55. gomile v Grellwaldu (Dobiat 1980, t. 8: 1; 85: 4,5; 86: 3,5; 89: 2,3). Gomila 32 iz Hörschusterwalda je datirana v drugi horizont stopnje Klein Glein I (Teržan 1990, 138). Glede na značilno keramiko oziroma njeno okraševanje (kaneliranje, rdeče-črna barva-

nje) je ta horizont ustrezen horizontu Poštele II (Teržan 1990, 138). Gomila 55 iz Grellwalda je datirana v II. stopnjo Klein Gleina, gomila 49 pa sodi v najmlajšo stopnjo (Teržan 1990, 128). V Klein Gleinu se tako posode s stožčastim vratom in okrasom kanelur pojavljajo od drugega horizonta I. stopnje do konca trajanja grobišča, do III. stopnje, oziroma od 7. do prve polovice 6. stoletja pr. n. št.

Na Koroškem, v dvojnem grobu ženske in otroka v gomili 99 z grobišča Führholz, je bila posoda s stožčastim vratom in poševnimi kanelurami. Gomila je datirana v Ha C (Wedenig et al. 1997, 67, t. 1: 3).

Ostale posode iz gomile A:

V grobu sta verjetno še dve posodi. Natančno število in tip je težko določiti zaradi majhnosti odlomkov, predvsem pa zaradi pomanjkanja značilnih delov. Eno od posod bi lahko opredelili kot lonec – na enem od odlomkov je ohranjena sled odlepljene aplikacije (bradavica), drugi kos kaže na odlomljen ročaj (t. 1: 2a,b). Drugo posodo morda lahko opredelimo kot skodelo (t. 1: 3).¹⁶

Brus (t. 1: 4) nakazuje, da je bil v grobu verjetno pokopan možki.

Grob v gomili A datiramo na podlagi posode s stožčastim vratom v časovno obdobje Ha C oziroma horizont Podzemelj 2, Stična-Novo mesto 1, v čas 7. stoletja pr. n. št.

Gomila B (= R 18)

(t. 1: 5–8)

V grobu gomile B so bili pridani štiri posode in železen nož.

Situla z ного (t. 1: 8) ima rahlo izvihano ustje, kratek pokončen vrat in ostro zalomljena ramena. Na notranji strani posode so na površini vidne krožne raze, kar morda kaže na to, da je bila situla dodelana na lončarskem vretenu. Poslikana je z rdečo barvo. Po ramenu in na prehodu ramena v ostenje potekata vodoravna pasova črne barve. Noga je okrašena z dvema vodoravnima žlebovoma, prav tako je z žlebom okrašen tudi rob noge.

Situle z ного so priljubljena oblika v svetolucijskih in dolenskih grobiščih, pojavljajo pa se tudi v gorenjskem prostoru. Izvor situl z ного moramo iskati v severnoitalskem prostoru, v estenskih najdiščih, kjer ta oblika posodja predstavlja eno

¹⁶ Ohranjeni le odlomki dna, ostenja in ročaja. Za izris je bil primeren le ročaj.

vodilnih keramičnih oblik, preko katerih sta situle prevzeli svetolucijska in dolenska halštatska skupina (Dular 1982, 54–56). Situle z ного so bile priljubljene v svetolucijski nekropoli. Pojavijo se v stopnji Ib, s stopnjo IIB pa uporaba preneha (Dular 1982, 103). Dular situle z ного iz svetolucijske halštatske skupine deli na tri tipe, medtem ko za dolensko skupino to obliko posodja uvršča v en sam tip (Dular 1982, 55 s in 97). Našo situlo bi lahko na podlagi svetolucijskih situl opredelili kot tip 3 po Dularju (Dular 1982, 55). Ta tip predstavlja mlajšo varianto in je bil predvsem v uporabi v stopnji Sv. Lucija IIa (Dular 1982, 103). Več primerkov poslikanih situl je iz svetolucijske nekropole (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, npr.: t. 23 B: 1,2; 59 C: 4; 144 G: 155 C: 2; 177 B: 2; 180 B: 4; 196 B: 24; 202 B: 6; 217 H: 4; 225 D: 7; 233 B: 5). Ta oblika posode je znana tudi iz Kobarida (Gabrovec 1976, t. 1: 9; 7: 4), medtem ko je v bohinjskih nekropolah ni. Na Dolenjskem se situle z ного pojavljajo na vseh pomembnejših grobiščih: Stična, Vače, Brezje, Magdalenska gora, Libna, Novo mesto, Podzemelj (Dular 1982, 55 s). Prve situle z ного se pojavijo v horizontu Stična-Novovo mesto 2, vendar so v tem času še maloštevilne. Največji razmah dosežejo v kačastem in certoškem horizontu (Dular 1982, 56). Na Gorenjskem so bile situle z ного doslej znane le iz Kranja (Stare 1954). Takšna situla je bila pridana v moškem grobu skupaj s terino, dvema suličnima ostema, plavutasto sekuro, pravokotno spono in dvema certoškima fibulama IV. vrste po Teržanovi, ki grob datira v stopnjo Sv. Lucija IIB (Teržan 1976, 322 s in 346). Starejša je poslikana situla z ного in okrasom vodoravnih reber, ki je bila odkrita v Ljubljani v grobu 281 skupaj s kačasto fibulo (Puš 1982, t. 8: 7).

Ostale posode iz gomile B:

Poleg situle z ного so bile v grob gomile B pridane še tri posode, od katerih so ohranjeni skromni odlomki, ki ne omogočajo natančne tipološke opredelitve. Od ene posode se je ohranil le del noge, ki je bila prav tako kot situla rdeče poslikana (t. 1: 6). Zelo verjetno je, da gre še za eno situlo. Preostali posodi lahko najverjetneje opredelimo kot lonca; od enega sta se ohranila rahlo izvihano ustje in vrat (t. 1: 7).

Grob v gomili B nima kronološko otipljivejših pridakov, na podlagi situle z ного ga lahko okvirno datiramo v čas horizontov Sv. Lucija IIa, b oziroma v čas 6. do sredine 5. stoletja pr. n. št.

Gomila D (= G 3)

(t. 1: 9–12; 2)

Bogat žgan grob gomile D je vseboval dve certoški fibuli, bronasto zapestnico, pasno spono, bronast obroček, dva železna noža in verjetno šest posod.

Certoška fibula II. vrste po Teržanovi (Teržan 1976, 320–322) se je ohranila le na fotografiji (sl. 22: zgoraj; t. 1: 10). Lok fibule je profiliran z žlebovi, ob strani je okrašen s prečnimi vrezji. Fibula ima na prehodu loka v iglo diskasto ploščico. Nadalje lahko fibulo uvrstimo v varianto a ali b, za kateri je značilen prav vzdolžno nažlebljen lok z okrasom prečnih vrezov na vsaki strani (Teržan 1976, 320, sl. 2). Razlika med obema variantama je v oblikovanju noge, ki pa se pri naši fibuli ni ohranila, zato natančnejša opredelitev ni mogoča.

Certoške fibule II. vrste se pojavljajo v okviru stopnje Sv. Lucija IIB. V splošni uporabi so bile v času noše pavkastih, drobnih trortastih, trakastih in kačastih fibul, ki so značilne za stopnjo Sv. Lucija IIB1 (Teržan 1976, 348–351). To vrsto fibul je izoblikoval svetolucijsko-dolenski kulturni krog. Zunaj slovenskega prostora se certoške fibule II. vrste, variante a in b, pojavljajo na vzhodu, kjer jim lahko sledimo od Velem St. Vida in Gyulaya na Madžarskem do Kompolja in Donje doline. Na zahodu jih zasledimo na najdiščih južnoalpskih dolin: Gurini, Campu Paraisu in Villi d'Este (Teržan 1976, 320 s in 351 s).

Kot že rečeno, so certoške fibule II. vrste proizvod domače halštatske kulture. Tako najdemo več

Sl. 22: Fibuli iz gomile D/1958 (foto: A. Pavlovec, fototeka Loškega muzeja).

Fig. 22: Fibulae from tumulus D/1958 (photo A. Pavlovec, archives of Loški muzej).

primerkov teh fibul (upoštevani sta le varianti a in b) na Mostu na Soči, npr. v grobovih 666, 678, 701, 728, 740, 1561, 1725, 2303, 2307 in v grobu 3 z izkopavanj D. Svoljšaka leta 1972 (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 62 C: 2,3; 64 B: 1; 67 B: 2; 71 D: 1; 73 F: 1,2; 145 A: 6; 165 D: 1,2; 244 G: 1–3; 243 B: 1–4). Značilne so predvsem za starejše grobove stopnje Sv. Lucija IIb1 (Teržan, Trampuž 1973, 433, t. 14: 13). Zanimivi so zlasti grobovi, ki kažejo podobno sestavo pridakov kot naš grob. Grob 1561 je vseboval certoško fibulo II. vrste z nažlebljenim lokom, pet certoških fibul s posameznim ali parom prečnih reber na loku (certoške fibule V. vrste), tri trakaste fibule z diskom, nažlebljen bronast uhan, pravokotno bronasto pasno spono in dele pasne garniture, bronast prstan, očalaste bronaste obeske, stekleno jagodo, odlomke bronaste situle in narebren pitos. Trakasta fibula z diskom, ki predstavlja nadaljevanje mode iz stopnje Sv. Lucija IIa v naslednjo stopnjo, in situla z navzven zavitim robom ustja postavljata grob v starejši horizont v okviru stopnje Sv. Lucija IIb (Teržan, Trampuž 1973, 432).

Grob 740 je vseboval dve certoški fibuli II. vrste z nažlebljenim lokom, bronasto pasno spono in dele pasne garniture (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 73 F: 1,2). Grob 2307 je vseboval 4 certoške fibule II. vrste, poslikano situlo in še dve posodi (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 243 B: 1–5). Grob 3 (izkopavanja leta 1972) je poleg dveh fibul II. vrste z nažlebljenim lokom vseboval še dve trakasti certoški fibuli, kačasto fibulo s ploščicama, okrašenima z žigosanimi krožci, odlomke še treh drugih fibul, bronasto uho situle in narebren pitos (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 285 A: 1,2). Obravnavano vrsto fibul iz svetolucijske skupine srečamo tudi na najdiščih Kobarid (Teržan 1976, sl. 15: 3,4) in Bitnje pri Bohinju, kjer je bila fibula pridana v ženskem grobu 12 s celo vrsto fibul (dve svetolucijski, ena z okraski, čolničasta s cikcakastim ornamentom, sanguisuga fibula, samostrelna fibula), ovratnico iz jantarnih jagod, zapestnico in drugim nakitom. Grob je Gabrovec uvrstil v stopnjo IIb (Gabrovec 1974, 291 s in 301, t. 5).

Certoške fibule II. vrste so zelo pogoste na Dolenjskem. Več primerkov obravnavane fibule je bilo najdenih na Magdalenski gori v ženskih grobovih, večkrat skupaj z narebrenimi zapestnicami in nanožnicami, cilindričnimi uhani ter ogrlico iz jantarnih ali steklenih jagod; npr. grobovi 2/52, 4/2, 13/49, 2/19, 2/20 (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan

2004, t. 40 B: 8; 65 B: 8; 80 B: 3; 138: 19; 139 A: 2). V ženskem grobu 2/30 je bila certoška fibula II. vrste skupaj z ogrlico, dvema zapestnicama, od katerih je ena narebrena, konca pa sta speta z zakovico (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 31 C: 2). Take zapestnice so datirane v Ha D3 (Teržan 1973, 683). V enem primeru gre za posamično najdbo (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 153: 10). V Stični je bila taka fibula v grobu 48/8 skupaj s certoško fibulo II. vrste, drobno ločno fibulo, steklenimi in jantarnimi jagodami, dvema votlima narebrenima zapestnicama z vdetima koncema, dvema narebrenima nanožnicama, dvema ciborijema in pokrovoma (Gabrovec et al. 2006, t. 3: 3).

V Dobrniču sta bili dve certoški fibuli II. vrste v grobu 18/7. Poleg fibul so bili v grob pridani igla z uvito glavico, prstan, jantarne jagode in vijček (Parzinger 1988–1989, t. 33: 6,7). Gomila 19/13 je vsebovala certoško fibulo brez diska, dve masivni zapestnici, odlomek certoške fibule, steklene in jantarne perle in uhane (o. c., t. 38: 14).

Po ena fibula se pojavlja v ženskem grobu gomile iz Okroga pri Krajnih Brdih pri Sevnici. Poleg fibule so bili priloženi še dve bronasti narebreni zapestnici, dve narebreni nanožnici in naguban ciborij (Dular 2003, 227; t. 55). V Rojah pri Trebelnem je bila v grobu skupaj s kačasto fibulo, uhani, jantarno ogrlico, narebrenimi zapestnicami in nanožnicami ter posodo (Dular 2003, 196 s; t. 29). V Dolenjem Boštanju sta bili v grobu 6 dve fibuli obravnavane vrste brez drugih pridakov (Guštin 1974, t. 7: 7,8). V Volčjih njivah je bila taka fibula pridana v otroški grob skupaj z ogrlico in skledico (Gabrovec 1956, t. 15: 2). Na grobišču Brezje pri Trebnjem je bila taka fibula v grobu 12 gomile 13 (Kromer 1959, t. 38: 7). Z grobom XI/4 je v Brusnicah na Dolenjskem zastopan certoški horizont. V moški grob sta bili pridani dve fibuli skupaj z dvema suličnima ostema, tulasto sekiro, pasno garnituro in nožem (Teržan 1974, 45; t. 8: 4–6).

Kot posamične najdbe poznamo certoške fibule II. vrste z najdišč Stražnik nad Vratnem pri Novem mestu (Dular 2003, 178, t. 14: 1), dva primerka pa sta z najdišča Hočevanjevinograd v Čužnji vasi (Dular 2003, 182 s; t. 16: 8,11).

Ta vrsta fibule je znana tudi z notranjskih najdiščih Socerb in Šmihel pri Postojni (Teržan 1976, 321).

Obravnavane vrste fibul ne moremo pripisati izključno enemu od spolov, saj se pojavljajo tako v ženskih kot moških grobovih, v enem primeru tudi v otroškem.

Certoška fibula XIII. vrste po Teržanovi (Teržan 1976, 338–341) ima lok polkrožne oblike in lečast presek (*sl.* 22: spodaj; *t.* 1: 9). Glavna značilnost te vrste fibul je samostrelna peresovina, ki je hkrati tudi posebnost certoških fibul na slovenskem ozemlju. V jugovzhodnoalpskem prostoru se fibule s samostrelno peresovino pojavijo v stopnji Sv. Lucija Iib1 (Teržan, 1976, 357 in 359). Teržanova je pokazala, da so fibule XIII. vrste mlajše, pojavile so se v času groba XIII/55 z Magdalenske gore s figuralno okrašeno situlo. Eden izmed najstarejših grobov s to fibulo je grob iz gomile Kocijan z Magdalenske gore, v katerem so tudi certoške fibule II. in V. vrste ter pavkasta fibula. Da gre za fibulo, ki je mlajša v okviru certoškega horizonta, kaže vrsta grobov. V Novem mestu se pojavljajo v grobu II/19, ki leži v notranjem, starejšem krogu grobov gomile iz časa Ha D2/3. Podobno velja za gomili VI in VII iz Dolenjskih Toplic. V ta horizont se uvrščajo še grobne celote iz Malenškove gomile iz Novega mesta, Vintarjevca in Koritnice. V Mostu na Soči so te vrste fibul znane iz grobov, značilnih za horizont Sv. Lucija Iib2. Certoške fibule XIII. vrste so v uporabi tudi v negovskem horizontu, ko se pojavljajo skupaj z jugovzhodnoalpsko živalsko fibulo, posamezne primerke pa poznamo tudi iz latenskega časa, na primer iz Idrije pri Bači (Teržan 1976, 361). Certoške fibule XIII. vrste so bile razširjene na območju od Vzhodnih Alp, Slovenije – tu so predvsem značilne za svetolucijsko in dolensko skupino – pa vse do Donave in osrednjega Balkana, kjer najdemo tudi lokalne variante teh fibul (Teržan 1976, 362).

Obravnavano certoško fibulo iz Godeško-Reteških dobrav je Teržanova uvrstila v različico e, ki ni ravno pogosta oblika fibul na naših najdiščih (Teržan 1976, 340). Na Mostu na Soči najdemo dve taki fibuli v moškem grobu 224 skupaj z odlomkom pasne sponse (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 22: 1,2). Na Dolenjskem imamo eno fibulo na najdišču Brezje pri Trebelnem v ženskem grobu 48 gomile 1, najdena je bila skupaj z ogrlico iz jantarnih jagod in dvema vijčkoma (Kromer 1959, t. 21: 10). Druga je v moškem grobu 13/53 na Magdalenski gori, najdena skupaj s samostrelno fibulo z naprej gledajočo konjsko glavo, pasno garnituro in zapestnico s presegajočima koncema (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 82 B: 2).

Najbližje analogije certoških fibul XIII. vrste na Gorenjskem so znane z Bleda, iz Kranja, Lukovice in z Molnika (Teržan 1976, 338–340; Žontar 1939; Puš 1991, 49).

Bronasta narebrena zapestnica ima med posameznimi odebelitvami po tri drobne vreze (*t.* 1: 11). Narebrenne zapestnice se pojavljajo v različnih oblikah, ki se kažejo v različnem oblikovanju odebelitev in okraševanju vmesnega polja med odebelitvami. Različno je tudi samo oblikovanje zapestnic, pojavljajo se s sklenjenimi, dotikajočimi se ali presegajočimi se konci. Podobno oblikovanje velja tudi za nanožnice. Narebrenne zapestnice se pojavijo na stopnji Stična–Novo mesto in se pojavljajo v raznih variantah vse do negovskega horizonta (Gabrovec 1987, 68 in 74; Dular 2003, 135 in 144; Grahek 2004, 146 s). Razširjene so predvsem na območju Dolenjske in Bele krajine, medtem ko so na najdiščih ostalih halštatskih skupin redke.

Podobne naši so zapestnice z Magdalenske gore. V grobu 2/27 je bila takšna zapestnica pridana skupaj s certoško in trakasto fibulo, cilindričnimi uhani in jantarno ogrlico (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 30 D: 9). Večina ostalih primerkov z Magdalenske gore, ki bi ustrezali oblikovanju naše zapestnice, ima presegajoče konce. Kot posamična najdba je primerek zapestnice iz Stične (Gabrovec et al. 2006, t. 186: 37). Dve taki zapestnici sta bili pridani v ženskem grobu XIX/1 iz Brusnic na Dolenjskem skupaj z dvema narebrenima nanožnicama, ciborijem, obeski, ogrlico iz jantarnih jagod in vijčki (Teržan 1974, t. 61: 6,7). Narebrenne zapestnice različnih variant so pogost pridatek na grobišču Brezje pri Trebelnem, upoštewane so samo variante s po tremi vrezmi. V grobu 7 gomile 7 sta bili pridani dve taki zapestnici skupaj z ogrlico iz jantarnih jagod (Kromer 1959, t. 33: 1). Ena zapestnica je bila v grobu 29 gomile 13 skupaj z dvema narebrenima nanožnicama, dvema piramidalnima utežema, dvema loncema z nogo in pokrovom (Kromer 1959, t. 39: 5). V isti gomili je bila zapestnica pridana še v grobu 19 skupaj z dvema narebrenima nanožnicama in vijčkom (Kromer 1959, t. 44: 1). Narebrenne zapestnice s tremi vrezmi med odebelitvami se pojavljajo tudi na najdiščih Radijeva hosta pri Rožnem, Gomile pri Rovišču (Dular 2003, t. 56: 5; 63: 2; 67: 3,4,8,9). Iz svetolucijske skupine imamo na Mostu na Soči dva primerka narebrenne zapestnice. V grobu 783 je široko narebrena zapestnica skupaj z očalasto in čolničastimi fibulami ter z iglo z uvito glavico (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 79 A: 8). Drug primer drobno narebrenne zapestnice je bil najden v grobu 780 skupaj s čolničastimi fibulami, dolgonožnimi ločnimi fibulami, vozlasto ovratnico in ostalim obročastim nakitom (Teržan,

Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 78: 24). Na Gorenjskem imamo dve podobni narebreni zapestnici v Kranju, vendar izhajata iz nezanesljivih grobnih celot (Gabrovec 1960, 11, op. 2, t. 4: 6,7). Najbližji primerek narebrenne zapestnice poznamo z gomilnega grobišča Jama pri Mavčičah. V gomili je bil poleg zapestnice pridan še ukrivljen železen nož (Valič 1982, V).

V vseh naštetih primerih se narebrenne zapestnice pojavljajo v ženskih grobovih.

Bronasta pasna spona (t. 1: 12). V svetolucijski skupini so se pasne sponne pojavile v stopnji Sv. Lucija IIB (Teržan, Trampuž 1973, 430). Na Dolenjskem so se pojavile že prej, v horizontu Stična-Novo mesto, najbolj pa so bile priljubljene v času kačastega in certoškega horizonta (Gabrovec 1987, 48, 58 in 66). Morda je k pasni sponi sodil tudi izgubljeni bronast obroček.

Železna noža: V grob gomile D sta bila pridana tudi dva železna noža (t. 2: 1,2), eden ima ohranjen trnast nastavek za ročaj. Noži s trnastim nastavkom za ročaj so tipično halštatski in so predvsem pridatek v moških grobovih (Gabrovec 1966, 257).

Poleg kovinskih pridatkov je bilo v grob pridanih šest posod: pitos, dve situli, kupa z ного, kelih in lonec.

Pitos: Narebren pitos (t. 2: 7) tipa 4 po Dularju (Dular 1982, 21) je bil uporabljen kot žara. Površina je porozna, rumenorjave barve s temnejšo, sivo do črno sredico. Ustje je močno izvihano in nažlebljeno. Površina pitosa je okrašena z vodoravnimi plastičnimi rebri, ki trup posode delijo na pasove. Pasovi so izmenično poslikani z rdečo in črno barvo. S črno barvo sta bila poslikana tudi ustje in dno pitosa.

Pitosi tipa 4 so redka oblika na območju dolenske halštatske skupine, najdeni so bili na najdiščih Libna, Magdalenska gora, Stična in v Vačah (Dular 1982, 21). Pojavili so se v času stopnje Stična-Novo mesto 2 in so bili v uporabi do certoškega horizonta (Dular 1982, 21 s). Narebreni pitosi so v tipologiji svetolucijske keramike opredeljeni kot tip 2 (Dular 1982, 93). Gre za pogosto obliko posodja v svetolucijski nekropoli, kjer se pojavijo v fazi Ic, zelo so bili priljubljene v naslednji stopnji IIa in ostali v uporabi do konca halštata (Dular 1982, 103 s, sl. 10). Najdemo jih v grobovih 955, 1008, 1561, 2191, 2194 in že omenjenem grobu 3 z izkopavanj leta 1972 (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 98 A: 13; 104 A: 14; 145 A: 21; 226 C: 4; 227 A: 17; 285 A: 10).

Oblikovno so svetolucijski in dolenski narebreni pitosi povezani, vendar so med njimi razlike,

npr. različni detajli okoli ustij, drugače modeliran prehod vratu v ustje, kar kaže na različne lokalne lončarske delavnice (Dular 1982, 22 in 135). Izvor rdeče-črno barvanih posod (situle, pitosi) moramo iskati na zahodu; tako oblikovanje in krašenje posod je značilno za severnoitalski prostor, na območju od Bologne do obrobja Alp (Dular 1982, 22). Svetolucijska skupina prevzame ta način oblikovanja in krašenja posod in ga posreduje na Dolenjsko.

Situla z ного (t. 2: 8) ima koničen trup. Poslikana je z rdečo barvo, po zgornji polovici ostenja in nogi potekata vodoravna pasova črne barve. Noga situle je okrašena še z dvema žlebovoma. Najverjetneje lahko kot situlo opredelimo tudi odlomke ustja rdeče barvane posode (t. 2: 4).

Kupa z ного (t. 2: 6) ima ravno ustje, ki je prirezano. Ostenje se proti nogi zožuje, noga ima navzgor zavihan rob. Kupa je bila poslikana, saj so na ostenju vidni sledovi črnega premaza. Kupe z ного so omejene na prostor svetolucijske skupine, na Dolenjskem jih niso našli. Dular ta tip posode v tipologiji svetolucijske skupine opredeli kot kelih tipa 4 (Dular 1982, 97 s, sl. 18). Naš primer se od tipa 4 razlikuje po oblikovanju ustja, ki je pri svetolucijskem tipu 4 izvihano. Kelih so mladohalštatska oblika posodja. Pojavijo se v stopnji Ic, vendar so maloštevilčni. Najbolj so priljubljeni v fazi IIa, prav tako redki so v naslednji stopnji IIB, ko tudi izginejo iz uporabe oziroma jih prenehajo pridajati v grobove (Dular 1982, 103). Podobne kupe z ного v literaturi nisem zasledila.

Kelih: Ohranili so se odlomki ustja in vratu narebrenega keliha (t. 2: 5). Ustje je rahlo izvihano, rob ni ohranjen. Odlomek vratu ima okras dveh vodoravnih žlebov. Spodnji del odlomka ima slabo vidne sledi rdeče barve. Te so opazne tudi na nekaterih drugih odlomkih. Dular to obliko keliha uvršča v tip 2 (Dular 1982, 97 s). Kronološko ga opredeli kot sočasnega z zgoraj opisano kupo z ного, z začetkom v stopnji Sv. Lucija Ic in prenehanjem uporabe v IIB. Iz svetolucijske nekropole je znanih več primerkov narebrenih kelihov, največkrat so bili njadeni skupaj s kačastimi fibulami, pa tudi rtastimi in svetolucijsko fibulo, ki so značilne za stopnjo Sv. Lucija IIa, njihova uporaba pa se nadaljuje tudi v naslednji stopnji (Teržan, Trampuž 1973, 428). Podobno oblikovane kelihe, kot je naš, najdemo v grobu 433, kjer je bil pridan skupaj s pitosom, latvico in še eno posodo na nogi (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984, t. 35 B: 1). Grob 645 je poleg keliha vseboval svetolucijsko fibulo, nažlebljena uhana in prstan (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 58 A: 7). V grobu 655

so bili pridani dva keliha, kačasta fibula, nazlebljen uhan in prstan (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, t. 61 E: 4,5).

Iz bohinjske nekropole v Jereki je znan podoben primerek keliha iz groba 3 (Gabrovec 1974, t. XI: 10). Kelihi sta bili pridani še dve kačasti fibuli z diskom. Grob je Gabrovec datiral v stopno Sv. Lucija IIa (Gabrovec 1974, 301).

Druge posode: V grob je bila pridana še večja posoda s temnejšim premazom (t. 2: 3).

Najzanesljivejšo datacijo gomile D omogočata certoški fibuli. Certoška fibula II. vrste je bila pretežno v rabi v starejšem delu stopnje Sv. Lucija IIb, vendar mlajši primerki kažejo na uporabo v celotni stopnji Sv. Lucija IIb. Malo mlajša je certoška fibula XIII. vrste, na podlagi te grob datiramo v stopnjo Sv. Lucija IIb2, kar je mlajši del certoškega horizonta na Dolenjskem oziroma prva polovica in sredina 5. stoletja pr. n. št. Glede na prdatke, predvsem zapestnico, gre morda za dvojni pokop moškega in ženske.

ZBIRKA LENČEK

Loški muzej je dne 26. 8. 1939 od Lenčka dobil v dar 7 kovinskih predmetov (inv.št. AP 1–7) in nekaj lončenine (ta je danes izgubljena). Omenjeni predmeti domnevno izvirajo iz gomile na območju Reteč (glej še poglavje *Raziskovanja do leta 1940* v tem članku).

Prazgodovinske najdbe

Iz gomile v Reteški gmajni, ki nam je ni uspelo locirati, najverjetneje izhajajo tri zapestnice – par votlih spiralno uvitih in trakasta zapestnica.

Votle zapestnice: Par votlih zapestnic iz bronašte pločevine z okrasom prečnih vrezov. Ena od zapestnic, ohranjena je v dveh delih (t. 3: 3), je bila dvakrat spiralno uvita in ima zožena konca. Druga zapestnica je ohranjena v treh delih (t. 3: 2). Votle zapestnice različnih variant so predvsem moda mladohalštatskega časa (Teržan 1974, 39). Pojavile so se v stopnji Stična-Novo mesto 2 in so bile v različnih oblikah v uporabi vse do negovskega horizonta (Gabrovec 1987, 50, 59 in 74). Dvakrat spiralno uvite votle zapestnice z zoženima koncema je Teržanova na podlagi novomeških grobov uvrstila v časovni razpon Ha D1, D2 oziroma v horizonta Stična-Novo mesto 2, kačasti horizont (Teržan 1974, 40). Najbližji primerek tega tipa zapestnic

je s kamniškega ozemlja, vendar brez najdiščnih podatkov (Gabrovec 1965, t. 14: 19). Značilne so predvsem za dolenski prostor, kjer jih najdemo na najdiščih Stična, Valična vas, Novo mesto (Teržan 1973, 682; 1974, 39 s). V svetolucijski skupini teh zapestnic ni, pozna pa jih notranjska skupina, vendar brez ohranjenih grobnih celot. M. Guštin je votle spiralne zapestnice na podlagi podobnih zapestnic z Vač uvrstil v stopnjo Notranjska IV in V, v 6. in 5. stoletje pr. n. št. (Guštin 1973, 476 in 478). Okvirno stopnji IV in V sovpadata z Gabrovčevim horizontom Stična-Novo mesto 2 in horizontoma dvogrebenastih čelad ter certoških fibul (Guštin 1973, 474 in 478).

Trakasta zapestnica: Najboljše primerjave trakasti zapestnici z vrezanim okrasom prečnih in cikcakastih linij ter vtolčenimi pikami (t. 3: 1) najdemo v bohinjski nekropoli v Bitnjah, kjer imamo več kosov fragmentiranih trakastih zapestnic s podobnim ornamentom v grobu 3 (Gabrovec 1974, t. II: 21; t. III: 6,8,11). Od vseh primerkov je še najzanimivejši kos s podobnim okrasom dveh prečnih vrezov in cikcakastim vrezom, ki ga ima naša zapestnica na zaključku (Gabrovec 1974, t. III: 6). Grob je Gabrovec (o. c., 301) datiral v stopnjo Sv. Lucija IIa. Take zapestnice najdemo tudi v grobu 22, ki je prav tako datiran v stopnjo Sv. Lucija IIa (o. c., 301, t. VII: 11,14). Podobna zapestnica je bila najdena v grobu v Duplici pri Kamniku, vendar je grobna celota nezanesljiva (Gabrovec 1965, t. 7: 5).

Keramični odlomki, ki izhajajo iz iste gomile kot zapestnice, so bili izkopani leta 1940 na Godeško-Reteških dobrih, vendar jih obravnavam na tem mestu (odlomki niso inventarizirani). Odlomke lahko najverjetneje pripišemo dvema posodama, od teh je tipološko opredeljav le odlomek ustja latvice (t. 3: 8).

Poznoantične najdbe

Dve zapestnici iz zbirke Lenček sta poznoantični. Ena sodi v tip *nesklenjenih zapestnic* s stilizirano okrašenima zaključkoma (t. 3: 5). Zanje so značilni sploščeni in plastični zaključki v obliki stiliziranih kačjih, ovnovih glav itd. (Pahič 1969, 248–250, sl. 15). Sodijo v čas po 340 do zgodnjega 5. stoletja n. št. (Pleterski, Belak 2002, 248). V Sloveniji jih najdemo na poznoantičnih grobiščih, npr. na Brezju nad Zrečami, na Ptujju (na Bregu, na Hajdini, v Rabelčji vasi in na Ptujskem gradu), v Drnovem, na Puščavi nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu in drugje (Pahič

1969, 249; Jevremov, Tomanič Jevremov, Ciglencečki 1993, t. 1: 2,3, sl. 4; Vomer Gojkovič 1997, t. 2/23: 4,5, t. 4/42: 1, t. 4/43: 1; Pleterski, Belak 2002, t. 2: 5–7, t. 3: 4–7,11; t. 4: 38,39).

Trakasta zapestnica je iz bronaste pločevine z vgraviranim ornamentom smrekovih vejic oziroma cikcakastim ornamentom, zaključka sta zakovičena (t. 3: 4). Trakaste zapestnice različnih variant so značilne za pozno antiko. Zapestnice imajo na eni strani zaključka luknjico, na drugi pa kaveljček za spenjanje ali pa imajo zakovičena konca (Pleterski, Belak 2002, 248). Okvirno jih lahko datiramo od 4. do prve polovice 6. stoletja n. št. (o. c., 249). Na Slovenskem jih najdemo v grobiščih v Rabelčji vasi na Ptujju, na Puščavi nad Starim trgom, v Smokuču na Gorenjskem (Vomer Gojkovič 1997; Pleterski, Belak 2002). Oblikovno je naša zapestnica podobna trakastima zapestnicama z zakovičenima koncema iz groba 11 s Puščave in iz Smokuča, le da ima drugačen ornament (Pleterski, Belak 2002, t. 2: 8; sl. 8: 3,4).

Bronasta uhana: Tudi bronasta uhana iz žice sta poznoantična (t. 3: 6,7). Verjetno gre za tip uhanov s košarico (prim. Knific T. 2004).

ČASOVNA IN KULTURNA PODOBA GROBIŠČA

Na območju Godeških dobrav je bilo do danes raziskanih 6 gomil. Leta 1940 dve – v eni sta bila odkrita kamnita struktura in oglje brez pridatkov, vendar je bila gomila že prej prekopana, poseg pa ni bil dokumentiran. V zapisih se omenja, da je bil v gomili odkrit kamnit venec, na podlagi fotografije, na kateri je vidna ravna linija kamnov, pa bi lahko domnevali tudi kamnito kamro. Tudi druga gomila je bila dvakrat odkopana; ob prvem posegu leta 1936 ali 1939 je bil odkrit žarni grob z ostanki lončenine in zapestnicami (očitno gre za par votlih bronastih zapestnic in eno masivno zapestnico). Ob drugem posegu leta 1940 so bili odkriti odlomki lončenine, ostanki človeških kosti in plast pepela. Glede na odlomke lončenine iz drugega posega na gomili bi rekli, da sta bili v žgani grob poleg zapestnic pridani vsaj dve posodi, ena od teh je latvica.

Po drugi svetovni vojni so bile raziskane 4 gomile, v eni niso zasledili pokopa (gomila C), v ostalih pa so bili odkriti žgani grobovi s pridatki.

V gomili A so bili v plasti C (grob in zasip gomile) odkriti 6 cm debela plast oglja, ostanki vsaj treh posod, od teh lonec s stožčastim vratom s

poševnimi kanelurami, in kamnit brus, ki nakazuje, da gre za moški grob.

V gomili B so bili odkriti kamnit tlak iz manjših prodnikov, tri posode, dve od teh situli z ного, in železen nož. O spolu pokojnika v tem primeru ne moremo govoriti, saj so pridatki, kot je nož, značilni tako za ženske kot moške grobove (Teržan 1990, 186).

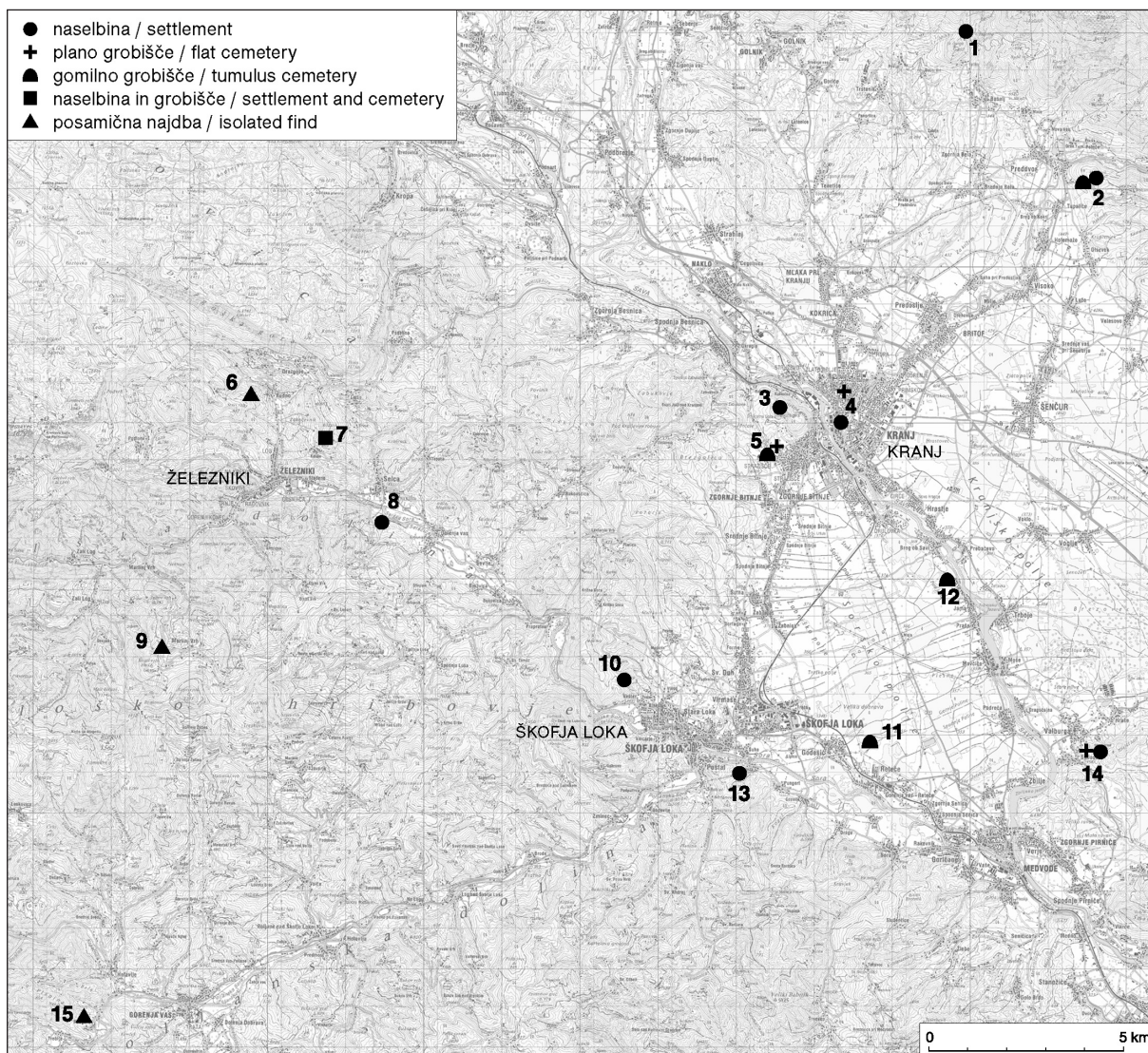
Gomila D je glede na pridatke vsebovala bogat moški žarni grob, morda pa je šlo tudi za dvojni pokop moškega in ženske, kar bi lahko nakazovala zapestnica. Kot žara je služil narebren pitos, poleg so bili še dve situli (od tega ena z ного), kupa z ного, narebren kelih in še en večji lonec. Poleg posod so bili kovinski pridatki: dve certoški fibuli, narebrena zapestnica, pasna spona z obročkom in dva železna noža.

Datacija

Grobišče lahko okvirno datiramo v čas od 7. do sredine 5. stoletja pr. n. št., v obdobje od Ha C do Ha D3. Najstarejša je gomila A s posodo s stožčastim vratom in prečnimi kanelurami. Tovrstne posode so v vzhodnoalpskem in zahodnopanonskem prostoru značilne za čas Ha C oziroma 7. stoletje pr. n. št. Gomilo B z dvema situlama z ного zaradi pomanjkanja kronoloških indicev nekoliko težje umestimo. V grobem jo lahko datiramo v čas stopenj Sv. Lucija IIa, b, v 6. do sredine 5. stoletja pr. n. št. Najoprijemljivejšo datacijo omogoča gomila D, ki jo na podlagi certoške fibule XIII. vrste datiramo v stopnjo Sv. Lucija II b2, v prvo polovico in sredino 5. stoletja pr. n. št.

Način pokopa

Zapisi z izkopavanj so skromni in nepopolni, vendar si lahko ustvarimo približno sliko o načinu pokopa na Godeških dobravah. Glavna značilnost pokopavanja je posamezen žgan pokop pod gomilo. V gomili R 20 je bila odkrita kamnita struktura – venec ali kamra, brez pridatkov. V gomili B je bil odkrit kamit tlak okrogle oblike iz prodnikov, na katerega so bile postavljene posode. V nobenem primeru nimamo podatkov o grobnih jamah, tako moramo domnevati, da je bila žganina pokojnikov nasuta na nekdanja tla ali pa so jo shranili v žaro. Pokop v žari se v virih omenja dvakrat, v primeru gomile D in gomile z zapestnicami. Izkopavalci v gomili A in B niso našli sežganih ostankov pokopj-

Sl. 23: Pomembnejša najdišča starejše železne dobe na območju Sorškega polja in Kranjske ravnj.

1 – Gradišče pri Bašlju, 2 – Tupaliče pri Preddvoru, 3 – Šmarjetna gora nad Kranjem, 4 – Kranj, 5 – Stražišče pri Kranju, 6 – Rudno, 7 – Sv. Križ – Kališe pri Železnikih, 8 – Babnik nad Selci, 10 – Puštal nad Trnjem, 11 – Godeško-Reteške dobrave, 12 – Jama pri Mavčičah, 13 – Kremplnov hrib nad Hosto, 14 – Smlednik, 15 – Podgora pri Hotavljah. (Vir: DTK50, 2005, © Geodetska uprava Republike Slovenije).

Fig. 23: Important sites from the old Iron Age in the area of Sorško polje and Kranjska ravan (source: DTK50, 2005, © The Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia).

nikov, kar je morda posledica načina izkopavanj. O pokopu v gomili A priča ogljena plast z ostanki lončenine, ki je ležala na nekdanjih tleh, ostanke pa so pokrili z zemljeno gomilo. Podobno lahko rečemo tudi za gomilo B s kamnitim tlakom in ostanki lončenine na njem.

Način pokopavanja na Godeških dobravah v mnogočem spominja na pokopavanje, ki je značilno za gomilna grobišča na Koroškem in Štajerskem – npr. na Lepi ravnj, v Pivoli (Teržan 1990, 60–70). Tudi tu se pojavljajo različni načini pokopa pod majhnimi gomilami. Sežgane ostanke so položili

na tla v grobno jamo ali pa so jih shranili v žari. V posameznih gomilah so bile odkrite kamnite kamre in tlakovana tla (Teržan 1990, 56–58, 185, sl. 12).

MESTO GODEŠKO-RETEŠKIH GOMIL NA PROSTORU JUGOVZHODNIH ALP

Gomile z žganimi pokopi so na Gorenjskem znane iz cele starejše železne dobe. Na območju Sorškega polja poznamo poleg godeško-reteških gomil tudi gomile pod vznožjem Šmarjetne gore v

Stražišču pri Kranju, v Zgornjih Bitnjah (verjetno v povezavi z gomilami pri Stražišču) in na Jami pri Mavčičah (Valič 1982). Zunaj tega območja se gomilna grobišča z žganimi pokopi znana z Vrtničjaka pri Tupaličah pri Preddvoru, Selišč pri Bledu in iz Srednje vasi pri Bohinju (Valič 1995, 9 s; Vojakovič 2008). Gabrovec je v gomilah z žganimi pokopi na Gorenjskem videl nekakšen »kompromis« med svetolucijsko in dolensko halštatsko skupino (Gabrovec 1960, 15). Vendar pa način pokopa verjetneje kaže na povezave z grobnim ritualom koroške in štajerske skupine, kar je za gomilno grobišče starejše železne dobe (Ha B3/Ha C1) v Tupaličah pokazala P. Vojakovič (2008).

Pogrebni ritual na Godeških dobravah se navezuje na koroško in štajersko skupino. Očitno se na ti dve skupini, vsaj v starejšem obdobju grobišča, navezuje tudi materialna kultura, na kar zaenkrat kaže posoda s stožčastim vratom, okrašena s kanelurami. V mlajšem obdobju se v grobnih pridatkih kažejo povezave z obema največjima slovenskima halštatskima skupinama – dolensko in svetolucijsko. Dejstvo seveda ne preseneča, saj vemo, da je življenje koroške in štajerske skupine prenehalo v sredini 6. stoletja pr. n. št. Večji del gradiva, kakršno je bilo odkrito na Godeških dobravah, se pojavlja tako v svetolucijski kot dolenski halštatski skupini: certoške fibule II. in XIII. vrste, narebreni pitosi – ti so sicer na Dolenskem zelo redki –, poslikane situle z nogo, pasna spona. Dvakrat spiralno uvite votle bronaste zapestnice in narebreni zapestnice (z odebelitvami in vmesnimi vrezi) so značilne predvsem za dolensko

halštatsko skupino, v svetolucijski skupini jih ne poznamo, posamezne primere tovrstnih zapestnic pa najdemo na Gorenjskem in Notranjskem. Noži so v dolenskem krogu prisotni celotno halštatsko obdobje, v svetolucijski skupini pa se v grobovih verjetno pojavijo šele v stopnji IIc (Gabrovec 1974, 299 in 301). Po drugi strani pa so kupe z nogo in narebreni kelihli značilen pridatek v svetolucijskih nekropolah in jih Dolenska ne pozna.

Na tej stopnji raziskanosti gomilnega grobišča na Godeških dobravah lahko ocenimo njegovo trajanje od 7. stoletja do sredine 5. stoletja pr. n. št. V času starejšega halštata so tako v grobnem ritualu kot v materialni kulturi opazne navezave na koroško in štajersko skupino, v mlajšem halštatu pa vpliv svetolucijske in dolenske skupine, ki se kaže v prevzemu materialne kulture, ne pa tudi pogrebnih običajev.

ZAHVALE

Mentorici prof. Bibi Teržan se zahvaljujem za napotke, podporo in vodstvo pri pripravi dela.

Za napotke in pomoč pri risanju gradiva se zahvaljujem Mileni Horvat (Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani), za dostop do gradiva in vpogled v dokumentacijo Jožetu Štuklu iz Loškega muzeja, za izvedbo meritev in pripravo geodetskega posnetka vsem, ki so mi ob tem pomagali: Vladimirju Roussu, Sašu Štularju, Marku Gaspariju in Petru Legatu, za finančno pomoč pri realizaciji projekta KS GODEŠIČ, še posebej pa Aleksandru Igličarju.

DOBIAT, C. 1980, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik*. – Schild von Steier, Beih. 1.
 DULAR, J. 1982, *Halštatska keramika v Sloveniji*. – Dela 1. razreda SAZU 23.
 DULAR, J. 2003, *Halštatske nekropole Dolenske / Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolensko*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 6.
 ERŽEN, J. 1963, Arheološki objekti na Sorškem polju. – *Loški razgledi* 10, 74–83.
 GABROVEC, S. 1956, Ilirska gomila v Volčjih njivah. – *Arheološki vestnik* 7, 62–130.
 GABROVEC, S. 1960, Mesto Kranja v prazgodovini slovenskega ozemlja. – V: *900 let Kranja*, 11–30, Kranj.
 GABROVEC, S. 1965, Kamniško ozemlje v prazgodovini. – *Kamniški zbornik* 10, 89–134.
 GABROVEC, S. 1966, Zagorje v prazgodovini. – *Arheološki vestnik* 17, 19–50.
 GABROVEC, S. 1974, Halštatske nekropole v Bohinju. – *Arheološki vestnik* 25, 287–318.

GABROVEC, S. 1976, Železnodobna nekopola v Kobari-
 du. – *Goriški letnik* 3, 44–64.
 GABROVEC, S. 1987, Jugoistočnoalpska regija sa zapadnom Panonijom (Uvod, Dolenska grupa, Svetolucijska grupa, Notranjska grupa, Ljubljanska grupa). – V: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, 23–181, Sarajevo.
 GABROVEC, S., A. KRUIH, I. MURGELJ in B. TERŽAN 2006, *Stična 2/1, Gomile starejše železne dobe / Grabhügel aus der älteren Eisenzeit*. – Katalogi in monografije 37.
 GORIŠEK, D. 1956, Ob dvajsetletnici muzejskega dela v Škofji Loki. – *Loški razgledi* 3, 264–267.
 GRAHEK, L. 2004, Halštatska gomila na Hribu v Metliki – *Arheološki vestnik* 55, 111–206.
 GUŠTIN, M. 1973, Kronologija notranjske skupine. – *Arheološki vestnik* 24, 461–506.
 GUŠTIN, M. 1974, Gomile starejše železne dobe iz okolice Boštjanja. – V: M. Guštin (ur.), *Varia archaeologica, Posavski muzej Brežice* 1, 87–119.

- JEVREMOV, B., M. TOMANIČ JEVREMOV in S. CIGLENEČKI 1993, Poznorimsko grobišče na Ptujskem gradu. – *Arheološki vestnik* 44, 223–233.
- KNIFIC T. 2004, Arheološki sledovi blejskih prebivalcev. – V: *Bled 1000 let. Blejski zbornik 2004*, 93–118, Radovljica.
- KROMER, K. 1959, *Brezje*. – Arheološki katalogi Slovenije 2.
- LEBEN, F. 1959, Nova arheološka odkritja v okolici Škofje Loke. – *Loški razgledi* 6, 83–90.
- LEBEN, F. 2001, Arheološka podoba Dobrav. – V: *Kronika župnije Reteče*, 46–48, Reteče.
- PAHIČ, S. 1969, Antični in staroslovanski grobovi v Brezju nad Zrečami. – *Razprave 1. razreda SAZU* 6, 217–308.
- PAHIČ, S. 1972, *Pobrežje*. – Katalogi in monografije 6.
- PARZINGER, H. 1988–1989, Halštatske gomile pri Dobrničju. – *Arheološki vestnik* 39–40, 588–587.
- PEČNIK, J. 1904, *Prazgodovinska najdišča na Kranjskem*. – Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 14, 127.
- PLETERSKI, A. in M. BELAK 2002, Grobovi s Puščave nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu. – *Arheološki vestnik* 53, 233–300.
- PUŠ, I. 1982, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani*. – Razprave 1. razreda SAZU 13/2.
- PUŠ, I. 1991, *Molnik, sedež prazgodovinskih knezov*. – Ljubljana.
- RANT, A. 2000, Začetki arheoloških raziskav na Škofjeloškem ozemlju. – *Loški razgledi* 47, 189–191.
- STARE, F. 1954, Dva ilirska grobova iz Kranja. – *Arheološki vestnik* 5, 112–122.
- STARE, F. 1955, *Vače*. – Arheološki katalogi Slovenije 1.
- ŠUBIC, Z. 1998, Poselitev loškega ozemlja v arheoloških obdobjih. – *Loški razgledi* 45, 19–31.
- ŠUBIC, Z. 1999, Enota za arheologijo. Ob 60 letnici Loškega muzeja v Škofji Loki. – *Loški razgledi* 46, 227–238.
- TECCO HVALA, S., J. DULAR in E. KOCUVAN 2004, *Železnodobne gomile na Magdalenski gori / Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora*. – Katalogi in monografije 36.
- TERŽAN, B. 1973, Valična vas. – *Arheološki vestnik* 24, 660–729.
- TERŽAN, B. 1974, Halštatske gomile iz Brusnic na Dolenjskem. – V: M. Guštin (ur.), *Varia Archaeologica, Posavski muzej Brežice* 1, 31–66.
- TERŽAN, B. 1976, Certoška fibula. – *Arheološki vestnik* 27, 317–537.
- TERŽAN, B. 1990, *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem / The Early Iron Age in Slovenian Styria* – Katalogi in monografije 25.
- TERŽAN, B., F. LO SCHIAVO in N. TRAMPUŽ-OREL 1984–1985, *Most na Soči (S. Lucia)* 2. – Katalogi in monografije 23.
- TERŽAN, B. in N. TRAMPUŽ 1973, Prispevek h kronologiji svetolucijske skupine. – *Arheološki vestnik* 24, 416–460.
- VALIČ, A. 1982, Arheološka raziskovanja na Kranjskem območju v preteklih štirih desetletjih. – V: J. Žontar (ur.), *Zgodovina mesta Kranja, V–XXII*, Kranj.
- VALIČ, A. 1995, Kokra - Corcac. – V: *Kranjski zbornik 1995*, 7–12, Kranj.
- VOJAKOVIČ, P. 2008, Starejšezelznodobna gomila z Vrtničnjaka nad Tupaličami pri Preddvoru na Gorenjskem. – *Arheološki vestnik* 59, 149–188.
- VOMER GOJKOVIČ, M. 1997, Poznorimski grobovi pri Dijaškem domu v Rabelčji vasi na Ptujju. – *Arheološki vestnik* 48, 301–324.
- WEDENIG, R., P. GLEIRSCHER, E. GROLLEGER in G. HEINRICH 1997, Vorbericht über die Ausgrabung 1996 im hallstattzeitlichen Gräberfeld von Führholz in Unterkärnten. – *Carinthia I* 187, 64–93.
- ŽONTAR, J. 1939, *Zgodovina mesta Kranja* – Kranj.

Early Iron Age tumuli at Godeško-Reteške dobrave near Škofja Loka

Summary

The first mention of the tumulus cemetery at Godešič and Reteče near Škofja Loka in Gorenjska can be found in the manuscript of Jernej Pečnik, who documented his field observations while on a tour of inspection in 1896 (report to the museum in Vienna, 1897).

Three interventions in the tumuli have been verified: an amateur attempt before 1940, and excavations in 1940 and 1958.

The tumulus cemetery was first documented professionally in 1963, when the local museum (Loški muzej, Škofja Loka) carried out a topographic survey and measurement of the tumuli in the southern part of Sorško polje. They registered and documented 54 tumuli and a possible settlement. Survey and measurement were again performed in 2007 (*fig. 1*).

Six tumuli have been excavated to the present.

– The first, opened before 1940, contained a cremation grave with the remains of pottery and bronze bracelets.

It was again excavated in 1940, and they found pottery fragments, the remains of human bones, and a layer of ashes. Analysis of the grave finds and sources about the excavation of the tumulus has shown that the cremated grave in this tumulus contained three bronze bracelets (*pl. 3: 1–3*) and at least two vessels.

– In 1940 they excavated another tumulus and uncovered a stone structure – a stone wreath or perhaps a grave chamber (tum. R 20). They found little pieces of charcoal, but no grave goods. Although this tumulus had also been broken into previously, this was not documented.

– In 1958 they excavated 4 tumuli (A–D), in one they could find no traces of burial (tumulus C), while the other three had cremation graves with grave goods.

In *tumulus A* (*fig. 1: R 19; pl. 1: A*) they discovered a 6 cm thick layer of charcoal, the remains of at least three vessels (one pot with a conical neck with oblique channeling) and a whetstone, which indicates that it was probably

a male grave. On the basis of the above vessel, tumulus A can be dated to the Ha C period or the 7th century BC.

In *tumulus B* (fig. 1: R 18; pl. 1: B) they documented a circularly shaped stone paving made of small cobbles. On the paving stood three vessels (two footed situlae) and an iron knife. The sex of the deceased remains unknown, as grave goods such as the knife are as characteristic for female graves as for male ones. The lack of chronological indicators makes tumulus B somewhat more difficult to classify chronologically. It can be dated in general to the period of the Sv. Lucija IIa or b phase, to the 6th to the middle of the 5th centuries BC.

Tumulus D (fig. 1: G 3; pl. 1: D; pl. 2) contained a wealthy cremation grave. A ribbed pithos served as the urn, and the pottery grave goods were: two situlae (one footed), a footed cup, a ribbed chalice, and a large pot. The metal finds consisted of: two Certosa fibulae, a ribbed bracelet, a belt buckle with a loop, and two iron knives.

In terms of the grave goods, this could have been a double burial of a man and a woman – as might be indicated by the bracelets. The tumulus can be dated on the basis of the Certosa fibula of type XIII to the Sv. Lucija II b2 phase, in the first half and middle of the 5th century BC.

The current state of research enables the basic characteristics of the burials to be determined, along with the dating of the tumulus cemetery at Godeško-Reteške dobrave from the 7th century to the middle of the 5th century BC. These were individual cremation graves under a tumulus.

Grave structures were discovered in two tumuli – the stone paving in tumulus B (R 18) and the stone grave chamber or wreath in tumulus R 20. No data is available about the grave finds. The cremated remains of the deceased were buried in two manners: scattered on the former ground surface or placed in an urn.

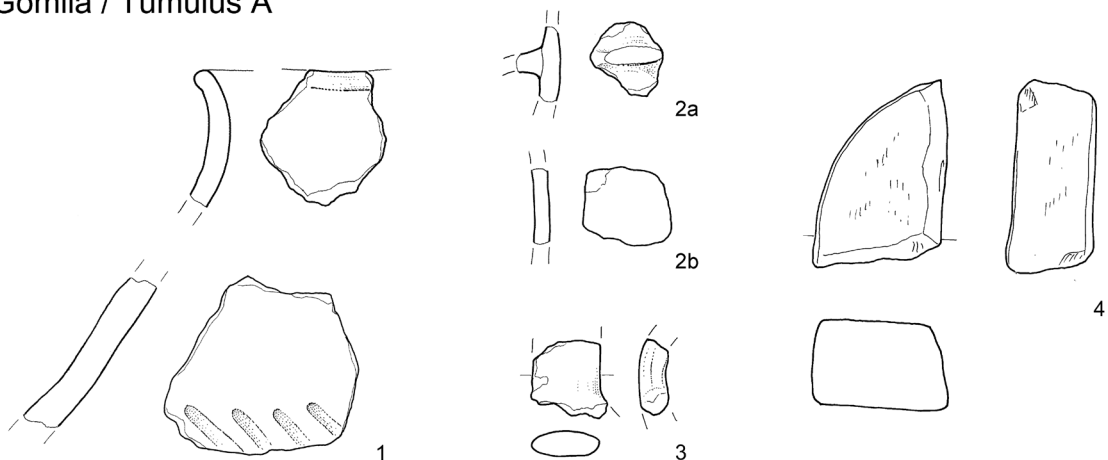
The manner of burial indicates similarities with the burial ritual characteristic for the tumulus cemeteries in Koroška and Štajerska. These areas were also characterized by varied burials under small tumuli, with the cremated remains simply placed in the grave pit or preserved in an urn. Similarly, individual tumuli had stone chambers and paved surfaces.

Influences can be seen in this region in the period of the early Hallstatt both in the burial ritual and in the material culture from the Koroška and Štajerska groups. Influences from the Sv. Lucija and Dolenjska groups are evident in the late Hallstatt, which is shown in the material culture, but not in the burial rituals.

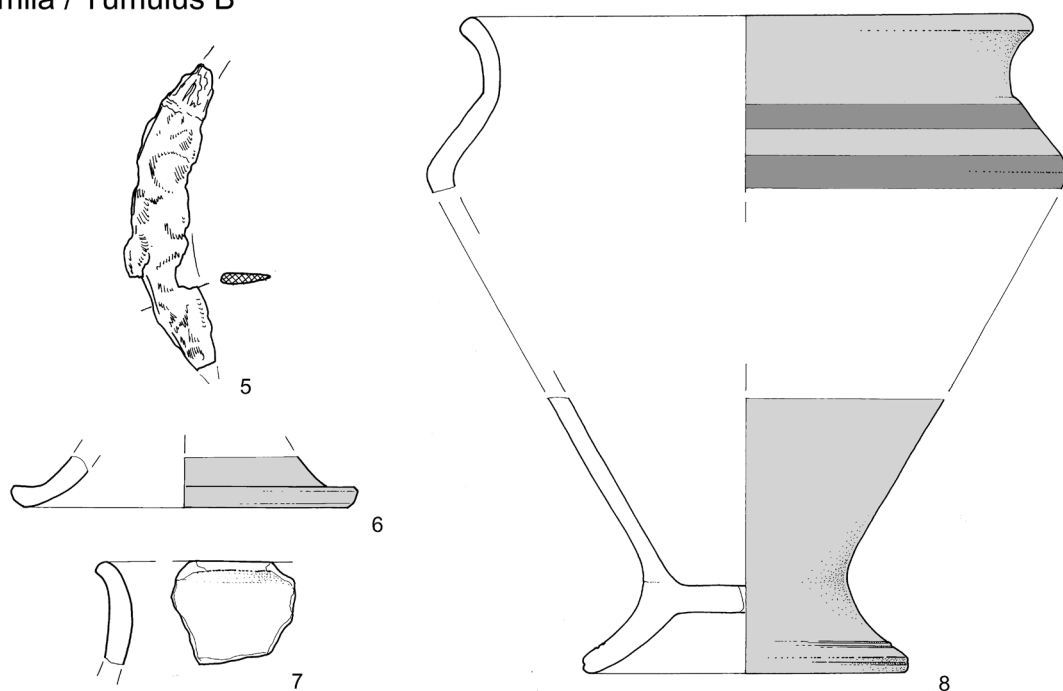
Translation: Barbara Smith Demo

Alenka Ramšak
Podlubnik 160
SI-4220 Škofja Loka
alenkaramsak@gmail.com

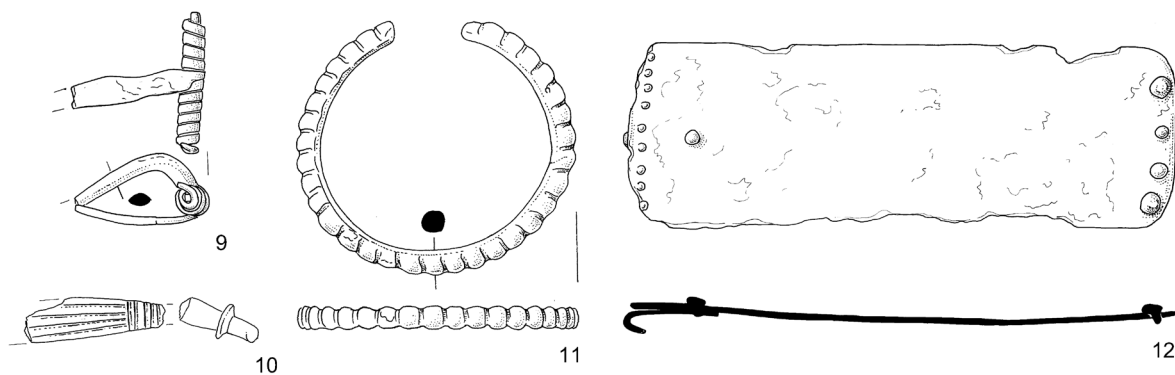
Gomila / Tumulus A

Gomila / Tumulus B

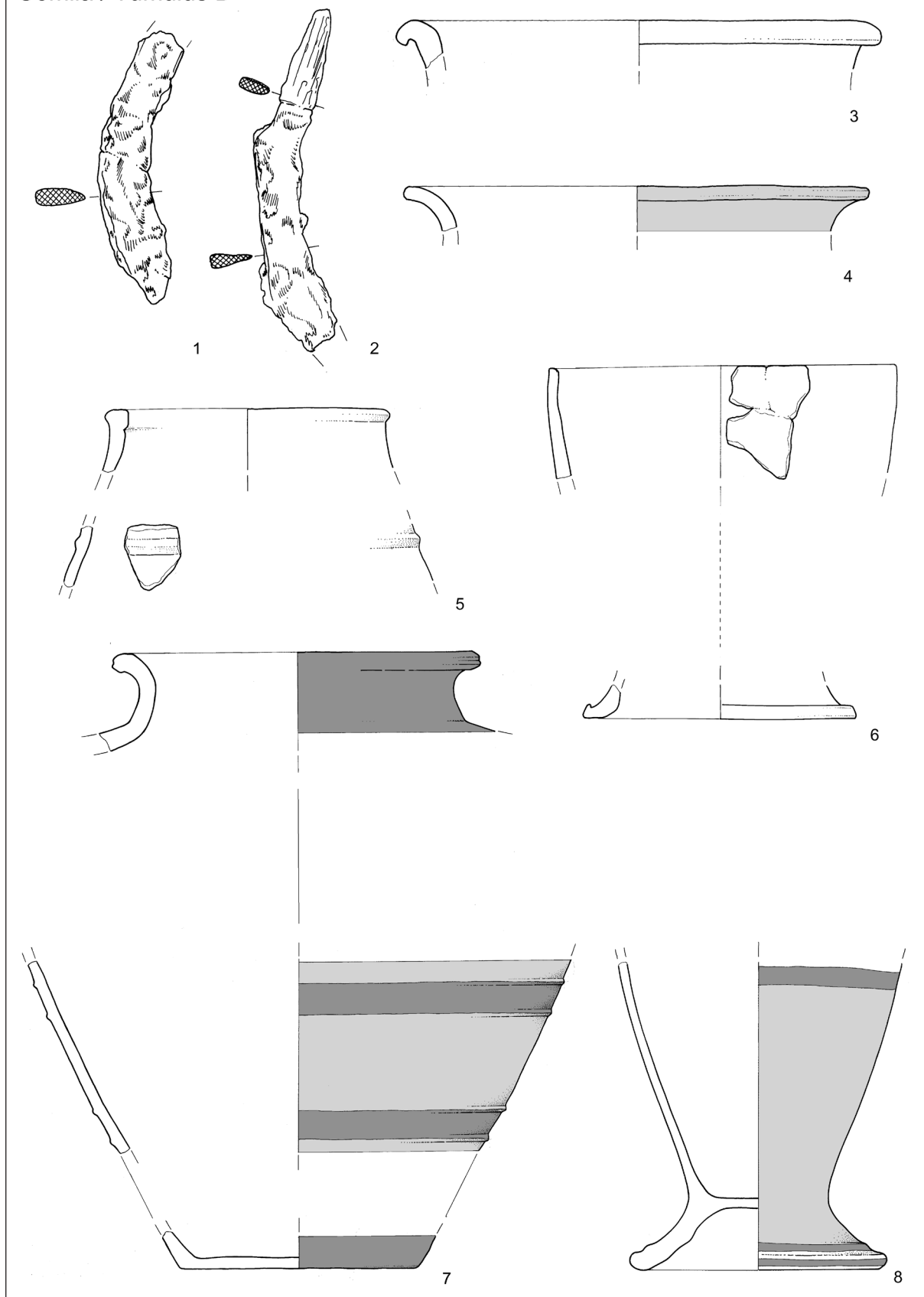
Gomila / Tumulus D

T. 1: Godeško-Reteške dobrave, gomile A (1-4), B (5-8) in D (9-12). 4 kamen; 8 železo; 9-12 bron; ostalo keramika. M. 4,5,9-12 = 1:2; 1-3,6-8 = 1:3.

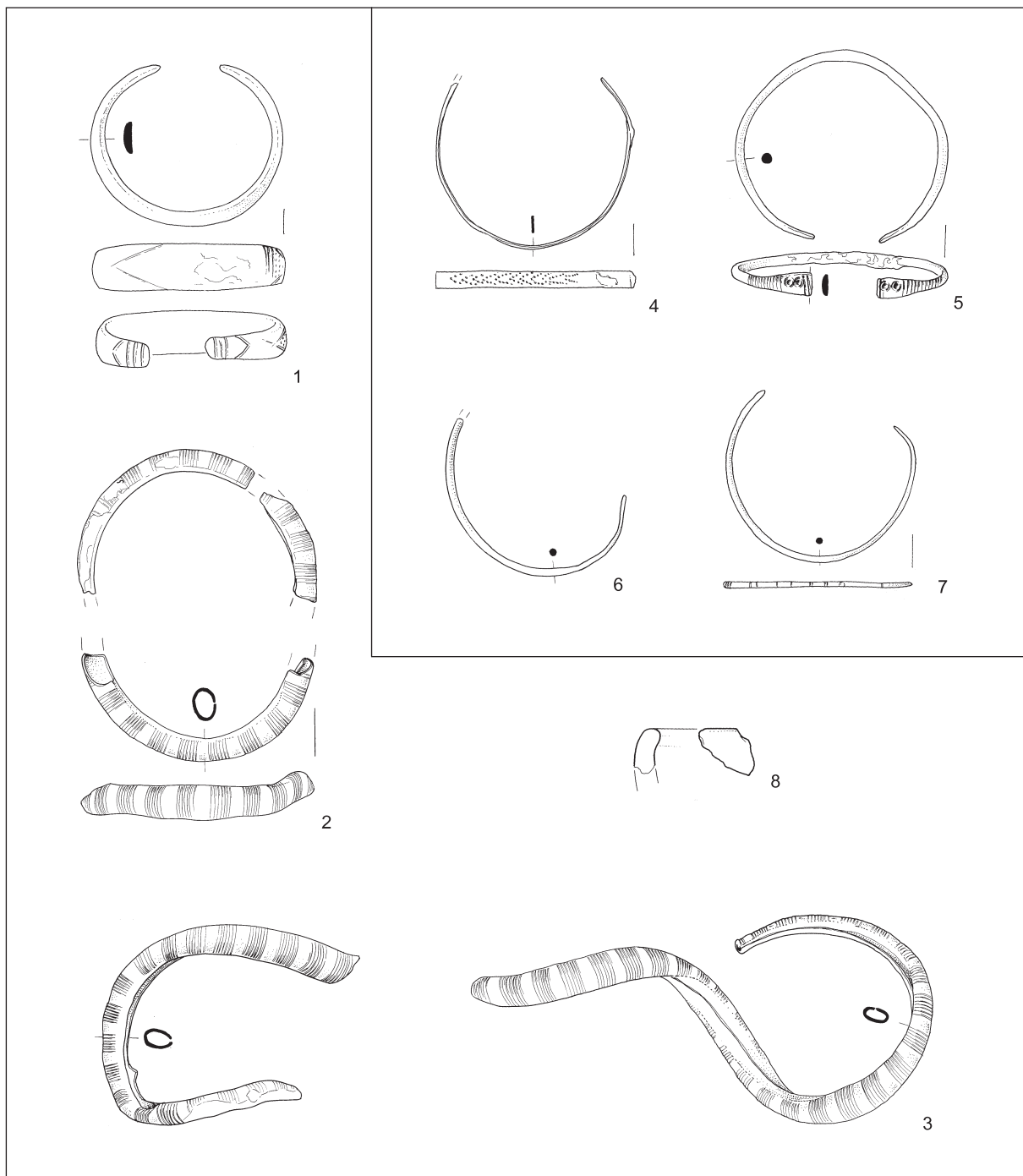
Pl. 1: Godeško-Reteške dobrave, tumuli A (1-4), B (5-8) and D (9-12). 4 stone; 8 iron; 9-12 bronze; rest pottery. Scale 4,5,9-12 = 1:2; 1-3,6-8 = 1:3.

Gomila / Tumulus D

T. 2: Godeško-Reteške dobrave, gomila D. 1,2 železo, ostalo keramika. M. 1,2 = 1:2; 7 = 1:4; ostalo = 1:3.

Pl. 2: Godeško-Reteške dobrave: tumulus D. 1,2 iron, rest pottery. Scale 1,2 = 1:2; 7 = 1:4; rest = 1:3.

T. 3: Zbirka Lenček. 1-3,8 Godeško-Reteške dobrave, 4-7 nezanesljiva lokacija. 1-7 bron; 8 keramika. M. 1-7 = 1:2; 8 = 1:3.

Pl. 3: Lenček collection. 1-3,8 Godeško-Reteške dobrave, 4-7 uncertain location. 1-7 bronze; 8 pottery. Scale 1-7 = 1:2; 8 = 1:3.

Pril. 1: Godeško-Reteške dobrave, gomile: R 1 (1); R 3 (2); R 20, kopana leta 1940 (3); G 2 (4); G 8 (5); G 10 in G 11 (6); G 15 (7); S 1 (8). Pogled: 1,3,6,7 s severozahoda; 4 z jugozahoda; 2 z zahoda; 5 z vzhoda; 8 s severa.

App. 1: Godeško-Reteške dobrave, tumuli: R 1 (1); R 3 (2); R 20, excavated in 1940 (3); G 2 (4); G 8 (5); G 10 in G 11 (6); G 15 (7); S 1 (8). View from: 1,3,6,7 northwest; 4 southwest; 2 west; 5 east; 8 from north.

A Hallstatt grave containing a cuirass, excavated near Stična by the Duchess of Mecklenburg in 1913 The reliability of grave groups from the Mecklenburg Collection

Dragan BOŽIČ

Izvleček

Grobna celota groba z oklepom iz gomile 52 oziroma IV v Stični, ki ga je leta 1913 izkopala vojvodinja Mecklenburška, je bila že štirikrat predstavljena, vsakokrat nekoliko drugače. Nobena od štirih različic pa se ne ujema povsem s podatki v zapiskih vojvodinjinega tajnika Gustava Goldberga. Od najdb, ki so jih doslej pripisovali grobu, so bili zanesljivo najdeni v njem samo oklep, kernos in lonček. Morda izvirajo iz njega tudi ciborij z nagubanim trupom in sulični osti. Zagotovo pa mu ne pripadajo pokrova, manjša ciborija in 67 kalotastih gumbov z zanko. Manjša ciborija in pokrova so iz kakega drugega stiškega groba, z Magdalenske gore ali celo s kakega drugega grobišča dolenjske halštatske kulture, kalotasti gumbi pa so z grobišča v Stražnem dolu blizu Goleka pri Vinici.

Figuralno okrašena pasna spona s sprevidom moških in ženske, ki jo je Rainer-Maria Weiss pripisal grobu z oklepom iz gomile 52, Biba Teržan pa grobu z dvogrebenasto čelado iz gomile 55 oziroma VI v Stični, ni iz nobenega od teh grobov.

Grobne celote Mecklenburške zbirke so nezanesljive. Med pridatke halštatskih grobov z Magdalenske gore in iz Stične so bile zamešane najdbe iz drugih grobov z istega ali celo z drugega najdišča. V nekaterih so najdbe, ki zagotovo izvirajo s poznohalštatsko-latenskega grobišča v Stražnem dolu blizu Goleka pri Vinici (npr. kalotasti gumbi vrste Vinica, bronasti obročki z izrastki, bronaste igle v obliki pastirske palice in jantarne jagode vrst 8d in 8e po Palavestri). Po drugi strani pa so bile halštatske najdbe, ki jih je vojvodinja izkopala na Magdalenski gori in pri Stični, npr. deli sestavljene čelade, zaključka votle ovratnice in odlomek figuralno okrašene situle, zamešane v nekatere grobne celote iz Stražnega dola blizu Goleka pri Vinici.

Gljučne besede: Slovenija, Dolenjska, Stična, Magdalenska gora, Bela krajina, Golek pri Vinici, Metlika; Hrvaška, Grobnik, Kastav, Lika; Bosna in Hercegovina, dolina Une; starejša železna doba, grob z oklepom, mlajša železna doba, kalotasti gumbi vrste Vinica, obročki z izrastki, jantarne jagode, Mecklenburška zbirka

Abstract

The burial deposits from the grave with a cuirass from tumulus 52 or IV at Stična, excavated by the Duchess of Mecklenburg in 1913, have already been published four times and have been differently presented each time. None of the four versions completely corresponds with the data in the notes of the Duchess's secretary, Gustav Goldberg. Of the finds that have previously been attributed to this grave, only a cuirass, a *kernos* and a small pot can definitely be ascribed to it. In addition, a fluted ciborium and spearheads may derive from the grave. Two lids, two smaller ciboria and 67 dome-shaped loop-backed buttons are certainly not from this burial. The smaller ciboria and the lids are from another Stična grave, from Magdalenska gora or perhaps some other cemetery of the Dolenjska (Lower Carniola) Hallstatt culture, while the dome-shaped buttons originate from the cemetery at Stražni dol near Golek pri Vinici.

Rainer-Maria Weiss ascribed a belt-plate with figurative ornament depicting a procession of men and a woman to a grave with a cuirass from tumulus 52. Biba Teržan ascribed the same belt-plate to a grave with a double-crested helmet from tumulus 55 or VI at Stična. However, the belt-plate is not from any of these graves.

The grave groups of the Mecklenburg Collection are unreliable. Finds from other graves from the same or even from a different site have sometimes been added to the Hallstatt period graves from Magdalenska gora and Stična. Some are undoubtedly from the Latest Hallstatt-La Tène cemetery at Stražni dol near Golek pri Vinici (e.g. dome-shaped buttons of the Vinica type, bronze sun rings, bronze shepherd's crook pins and amber beads of Palavestra's types 8d and 8e). Conversely, some grave groups from Golek pri Vinici contain Hallstatt period finds that were excavated by the Duchess on Magdalenska gora and at Stična.

Keywords: Slovenia, Dolenjska, Stična, Magdalenska gora, Bela krajina, Golek pri Vinici, Metlika; Croatia, Grobnik, Kastav, Lika; Bosnia and Hercegovina, the Una valley; Early Iron Age, grave with a cuirass, Late Iron Age, dome-shaped buttons of the Vinica type, sun rings, amber beads, the Mecklenburg Collection

Wells 1981, 55, Tumulus IV:

“Thus I judge the associations in this tumulus to be thoroughly trustworthy.”

INTRODUCTION

Three bronze cuirasses have been discovered in graves of the Slovenian Hallstatt culture, all in the Dolenjska region: two at Stična and one at Kandija near Novo mesto (Dular, Tecco Hvala 2007, 242, note 481, figs. 139 and 141). The cuirass from Novo mesto was the last to be discovered. It was found in 1939 in tumulus 5 at Kandija, during the construction of a sports stadium (Knez 1986,

19f, 51, no. 6, fig. 26: 5); it was not until 1941 that Rajko Ložar examined the rest of the finds from this grave (Gabrovec 1960). A few years earlier, in 1935, a local man, Albin Hrast, discovered the second grave with a cuirass from Stična. It was found in tumulus 40, 41 or 43 of the tumulus cemetery at Stična (Ložar 1937; Gabrovec 1966b, 26, figs. 4–7; Dular 2003, 117, figs. 65 and 66; Gabrovec, Kruh 2006). However, the purpose of the present study is to discuss the first grave with

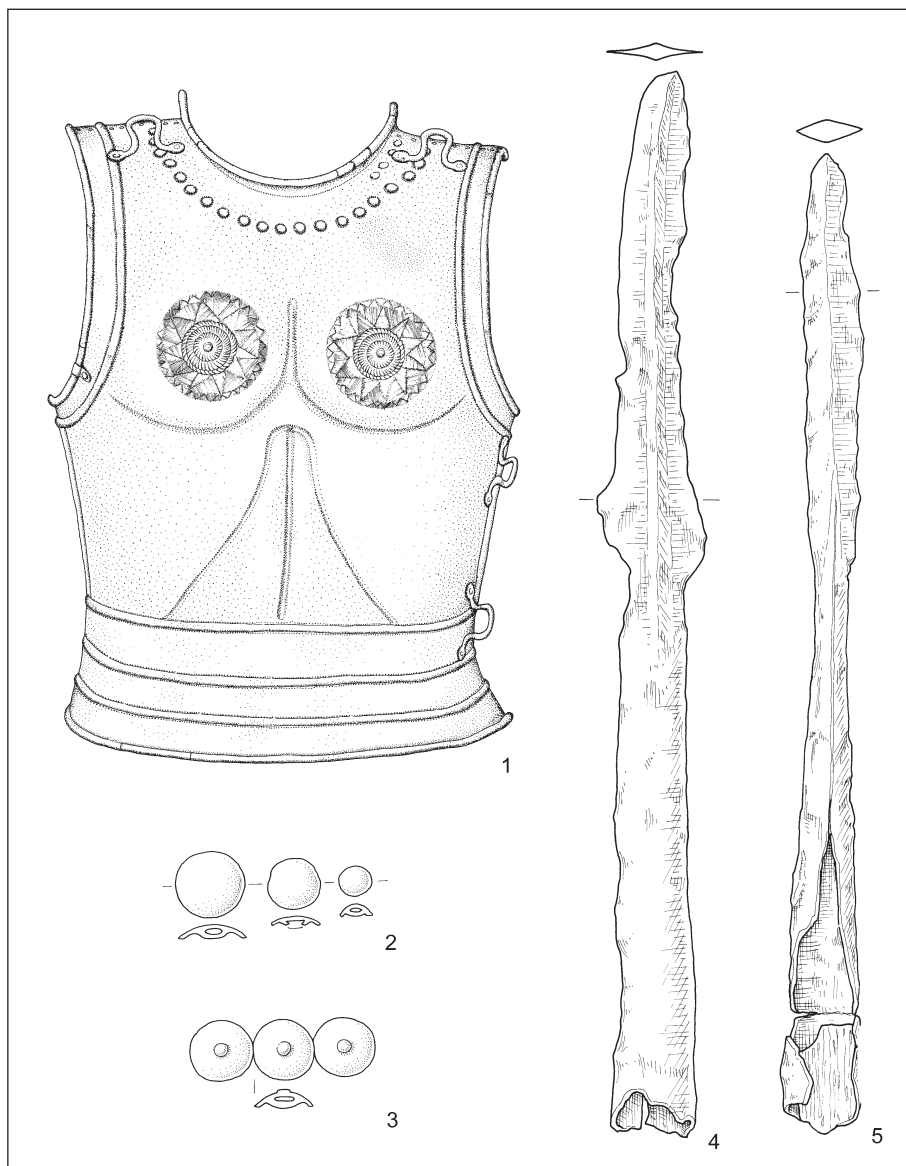

Fig. 1: Metal grave goods from grave 30, tumulus 52 from Stična, after Biba Teržan. Scale 1 = 1:6; 2–5 = 1:2.
Sl. 1: Kovinski pridatki groba 30 gomile 52 iz Stične po Bibi Teržan. M. 1 = 1:6; 2–5 = 1:2.

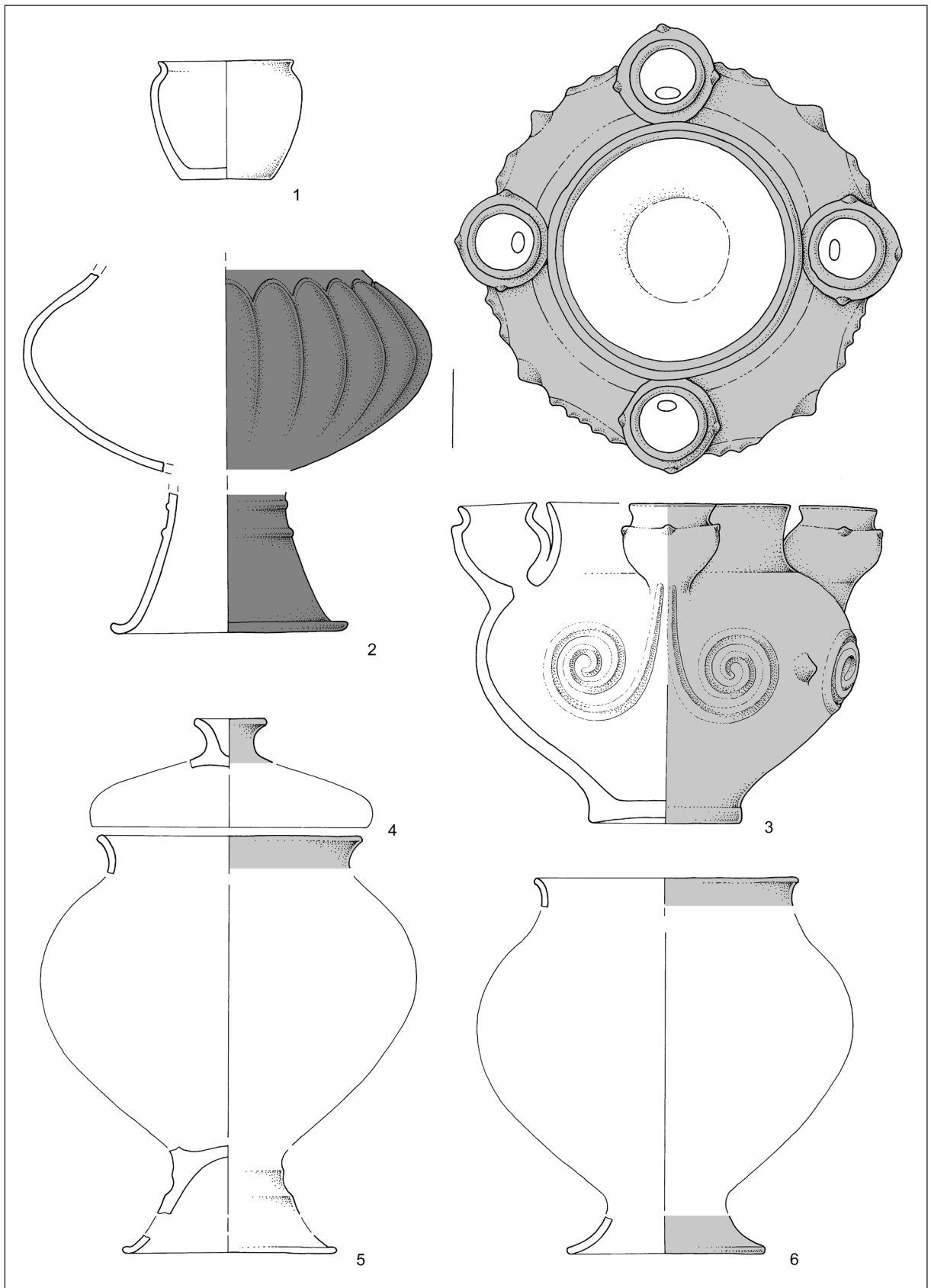

Fig. 2: Ceramic grave goods from grave 30, tumulus 52 from Stična, after Biba Teržan. Scale = 1:4.

Sl. 2: Keramični dodatki groba 30 gomile 52 iz Stične po Bibi Teržan. M. = 1:4.

a cuirass from Stična, opened on 14th April 1913 by the Duchess of Mecklenburg in tumulus 52 of the large Stična tumulus cemetery.

The most recent study of this grave was by Biba Teržan. Her work was published three years ago in the first part of the publication on the Hallstatt tumuli near Stična in Dolenjska (Teržan 2006, 263–266, pls. 207–208 – *figs. 1–2*). In this volume Stane Gabrovec, Ana Kruh, Ida Murgelj and Biba Teržan mainly present finds kept at the National Museum of Slovenia in Ljubljana. This was the fourth publication of the first Stična cuirass grave, which had previously been studied by Gabrovec (1978, 142f, *figs. 5–7 – fig. 4*), Peter S. Wells (1981, 62, *fig. 85*) and Rainer-Maria Weiss (1993). The grave goods are stored in the Peabody Museum of Harvard University in Cambridge, Massachusetts, USA, and in the Museum for Prehistory and Early History in Berlin. Teržan decided that another publication was necessary because in 1992 the cuirass, which for a long time was believed to have been lost, came back to the Museum in Berlin (Teržan 2006, 263).

TUMULUS 52 (TUMULUS IV AFTER THE DUCHESS OF MECKLENBURG)

Between 1905 and 1914 the Duchess excavated 11 tumuli near Stična (Wells 1981, 47). At the time of the excavation the tumulus containing the cuirass grave had been named the Trontelj tumulus (“Gomila Trondel”) or the large tumulus (“grosse Gomila”) at Šentvid (Mahr 1934, 112, *cat. no. 126*; Gabrovec 1978, 134, *fig. 3*; Weiss 1993, 177, *note 26*). In the auction sale catalogue of the Mecklenburg Collection it is described as tumulus IV at Šentvid (“St. Veit”) (Mahr 1934, 112–114). The same description was used by Wells in his publication of the Hallstatt period graves from Hallstatt and Stična (Wells 1981, 55–68). It is marked with number 52 on the plan of the Stična tumulus cemetery, which comprises 125 tumuli that were still visible (Gabrovec 1994a, 37, 39, *fig. 26*; Gabrovec *et al.* 2006, 270, *fig. 72*; Dular, Tecco Hvala 2007, 167, 276, *cat. no. 98, app. 5*). It is located at Vrhpolje pri Šentvidu in a group of tumuli that lay furthest away southward from the Iron Age settlement. Tumulus 125 was adjacent to it on its eastern side. This was excavated in 1906 for the Berlin Museum by Alfred Götze, the head of its prehistoric department, and was fully levelled after excavation (Gabrovec 1978, 132ff, *fig.*

Fig. 3: The first sheet of the card index concerning grave 30, tumulus 52 from Stična. (Held in the Archives of the Peabody Museum, Harvard University. Width of original: 20.8 cm).

Sl. 3: Prvi list kartoteke o grobu 30 gomile 52 iz Stične. (Hrani: Arhiv Muzeja Peabody pri Harvardski univerzi. Širina izvornika 20,8 cm).

3; Gabrovec 1994b; Gabrovec *et al.* 2006, 226ff, *figs. 45 and 46*).

THE GRAVE WITH A CUIRASS (GRAVE 30)

The grave with a cuirass was labelled with reference number 30 at the time of excavation. According to the notes of the Duchess's secretary Gustav Goldberg, transcribed in 1933 in Zurich on the first sheet of the card index referring to this grave (*fig. 3*) by Adolf Mahr, who led the preparations of the Mecklenburg Collection for the auction sale in New York, and to the photographs taken during excavation, the grave pit was 3.1 m long, 1.1 m wide and covered with large stone slabs.¹ A compressed, but well-preserved cuirass lay beneath the slabs, surrounded by three ceramic vessels, two of them exceptionally well made and of very rare forms. One of the two had four small vessels attached to its body. Two iron spearheads, less well preserved, and a few circular buttons had been deposited beneath the cuirass. No other grave goods were present (Wells 1981, 47, 62, *fig. 85: a*; Weiss 1993, 177, *note 27, figs. 10–12*;² Teržan 2006, 264).

In 1977, without knowing about Goldberg's notes and based only on a photograph of an open grave

¹ The Archaeological Department of the National Museum of Slovenia has photocopies of the majority of the card index sheets about this grave (nos. 1, 2, 3b, 3c, 4b and 6), sent to Stane Gabrovec by Hugh Hencken of the Peabody Museum. I would like to thank Janez Dular for bringing my attention to them. The originals are stored in: Mecklenburg Collection Records, #40–77, Box 24, Folder 2, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University.

² Weiss mentions that Wells' knowledge of the circumstances of discovery was based on A. Mahr's handwritten notes from 1934 (correctly 1933). These notes presumed to be by Mahr and cited by Weiss word for word in his note are in fact Mahr's transcription of Goldberg's notes from April 14th 1913. His excavation notes are preserved for every grave of tumulus IV (Wells 1981, 55, tumulus IV).

Grav 30 14.4.1913

St. Vail gr. vom Grab 30
 1 Bronzener Gürtel
 3 Tonnen
 2 Eisenlinsen
 2 Eisenlinsen
 2 Eisenlinsen
 2 Eisenlinsen

großes Steinplattenpackung
 Panzer Grab 30

unter Eisenbildung Brandschicht im Boden
 eingeschlagen in Tefl 4'9 m Länge 3'1 m breit 1'10
 tief Boden angeschl. 30 cent im ganzen 5'2 m

mit Steinplatten verdeckt
 Funde direkt unter großen Steinplatten ein
 Bronze Panzer durch den Druck der schweren
 Platten in sich zusammengeedrückt sonst
 aber noch sehr gut erhalten, im Kreis
 wurden 3 Tonnen, 2 davon sehr hübsch
 gearbeitet, und sehr seltener Form, am
 oberen Rand der Wanne sind 4 Kl. Wannen
 Sonstige Funde im Grab unterhalb
 des Panzers wurden 2 Eisenlinsen ge-
 funden die weniger gut erhalten
 waren sowie einige runde Knöpfe
 sonderbarerweise waren keine anderen
 Sachen vorhanden.

Kl. Wanne
 aus Grab 30. (a)
 gr. Wanne h. Vail
 15 April 1913

[Handwritten scribbles and signatures]

- (a) Blech, Panzerst. 2. ~~1~~
- (b) 67 runde Ösen
- (c) Ton, Gefäß mit 4 Aufsatz-
Gefäßchen no such vase now
with grave Dec 12/1961/HH
- (d) Kl. Gefäß
- (e) größeres Gefäß 128
- (f) 2 Eis. Linsen
2 handles of lists
 1 foot of large wire
 6 parts of large graphite wire
 1 part of 1 foot of red wire perhaps same
 hat

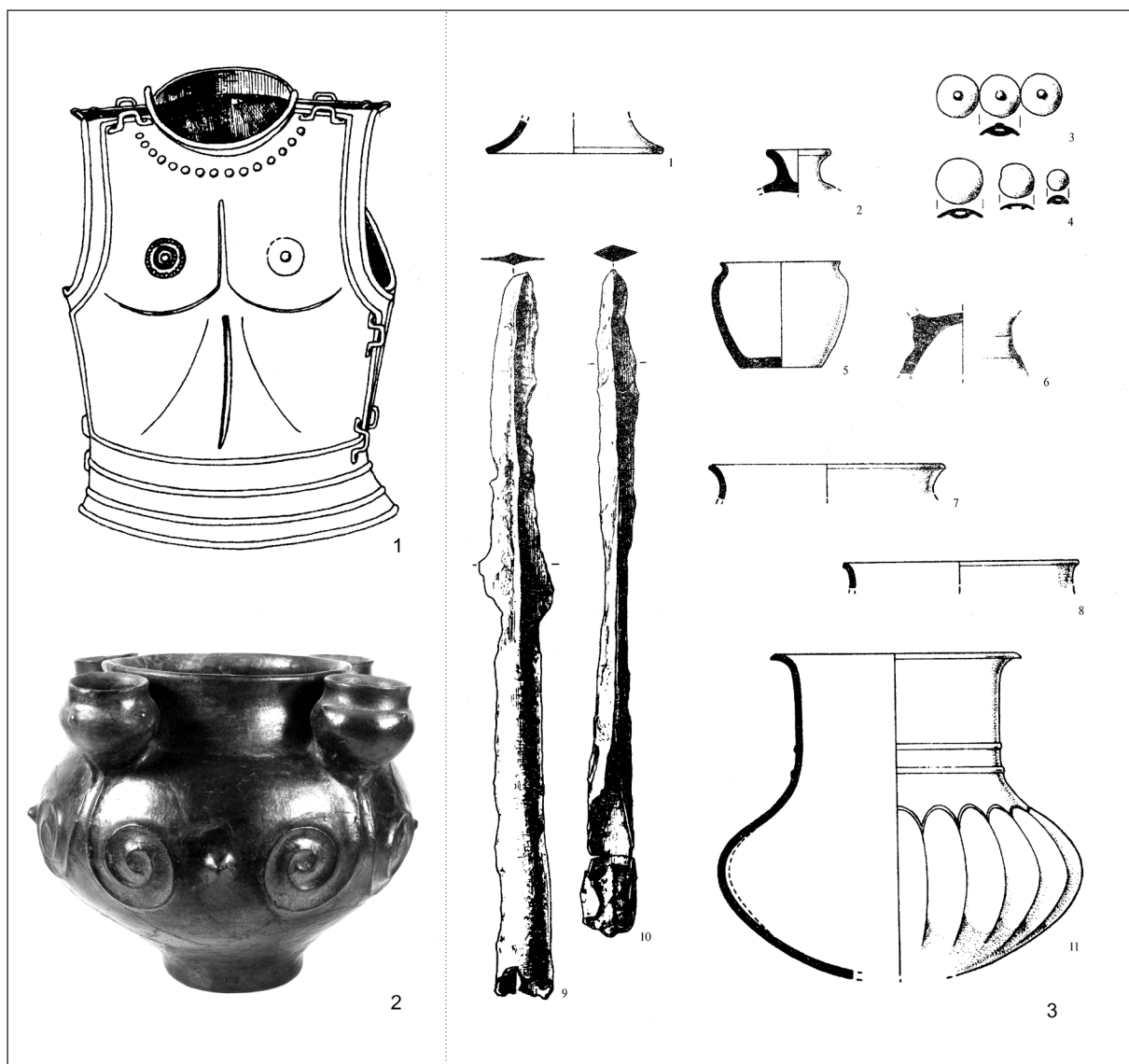

Fig. 4: Grave goods from grave 30, tumulus 52 from Stična, after Stane Gabrovec.
Sl. 4: Pridatki groba 30 gomile 52 iz Stične po Stanetu Gabrovcu.

kept in the National Museum of Slovenia, Gabrovec concluded that, as well as the cuirass, a *kernos* with four small vessels and four antithetic plastic spirals stored in the Berlin Museum belonged to the grave (Gabrovec 1978, 142f, figs. 2 and 5 – fig. 4: 1–2). The Duchess gave the *kernos* together with the cuirass to the German Emperor Wilhelm II. Gabrovec also published a series of drawings of other grave goods (1978, 143, fig. 7 – fig. 4: 3), the first part of which had been assigned to the grave with a cuirass in 1933 in Zurich by Mahr (Dobiat 1982, 1f and 16 – fig. 3: b,d–f) while the second was assigned to it in the Peabody Museum at Harvard University by its head Hugh Hencken (fig. 3: g–j). Hencken and Peter Wells, who was preparing a

publication of these objects at the time, made the drawings available for Gabrovec's study.³ Wells' publication of grave 30, tumulus 52 or IV, offers a description of the circumstances of discovery based upon Goldberg's original notes and description of finds, further photographs of the open grave, the

³ Teržan claims (2006, 263) that neither Wells 1981 nor Weiss 1993 and 1999 mention that Gabrovec was the first who reconstructed the burial deposits from the cuirass grave in his article from 1978. It is true that Wells did not mention Gabrovec's article, which was published three years earlier, but Weiss did acknowledge that Gabrovec had presented for the first time the entire contents, known at that time, of the grave excavated by the Duchess of Mecklenburg (Weiss 1993, 183, note 59).

cuirass and the *kernos*, as well as drawings of the *kernos* and other finds (Wells 1981, 62, 175–177, fig. 85). In this version the grave group consists of the cuirass, spearheads and the *kernos*, three more ceramic vessels and two lids (sherds of a large reddish brown fluted pot with cylindrical neck and reddish slip, a plain light brown small pot, sherds of a brownish ciborium with graphite coating, and sherds of two reddish lids with traces of graphite coating – *ibid.*, fig. 85: h,j,i and k – figs. 4: 3/11; 2: 1,4,5) and also 67 bronze loop-backed buttons, most of which have a small boss in the centre of the obverse (*ibid.*, fig. 85: l,m – fig. 1: 2,3).⁴ There are a few differences to Gabrovec's publication. Three sherds were identified as fragments of a single smaller ciborium by Wells (*ibid.*, fig. 85: i – fig. 2: 5) and as parts of three vessels by Gabrovec (Gabrovec 1978, fig. 7: 6–8): a base and upper part of a foot, an everted rim and the lower edge of a foot, drawn as a rim by Gabrovec (fig. 4: 3/6–8). Moreover, Gabrovec published a drawing of a lower edge of a foot (*ibid.*, fig. 7: 1 – fig. 4: 3/1) that does not appear in Wells.

I have already mentioned that as early as 1913 the Duchess gave the two most valuable grave goods from the cuirass grave, the *kernos* and the cuirass itself, to the German Emperor Wilhelm II, who afterwards provided generous financial support for her excavations. The finds were displayed in the hallway of his Berlin palace until the November revolution in 1918 and were later taken to the Berlin Museum. They were part of a permanent exhibition there, accompanied by a note "on loan from His Majesty the Emperor". In 1945 the Red Army sent the cuirass, together with almost 44,000 other objects from the Museum of Ethnography (the Department for Prehistory and Early History being a part of it) to Saint Petersburg. All this material was transported to Leipzig as part of a secret initiative in 1977 and 1978 and finally started to return to the Museum of Ethnography in Berlin in 1990, after the fall of the Berlin Wall. The Stična cuirass was part of a parcel dated 5th June 1992 (Weiss 1993, 168f and 176f).

⁴ Illustrations of six bronze buttons, spearheads, an undecorated small pot, one of the two lids and a brownish ciborium published by Teržan (figs. 1: 2–5; 2: 1,4,5) are copied from Wells' publication. She does not agree with the reconstruction of the large fluted pot published by Wells (1981, fig. 85: h) and Gabrovec (fig. 4: 3/11), as the pot's cylindrical neck is the hollow foot of a ciborium (Teržan 2006, 266, note 8, pl. 208: 10 – fig. 2: 2).

The return of the cuirass encouraged Weiss to prepare an article about the cuirass grave in the following year (Weiss 1993). He used Wells' published reconstruction of the grave group and added a rectangular belt-plate, decorated in the Situla style (*ibid.*, 181, figs. 15: 9; 16) with a depiction of a crouching animal figure on its right edge with a procession of fifteen males and one female walking towards it. All that was known of this belt-plate was that it was one of the finds from the Carniola sites that have been given to Emperor Wilhelm by the Duchess of Mecklenburg and that it came to Berlin Museum as part of his loan in 1918 (Dobiat 1982, 11f). It was not known where it had been discovered. It was first published by Wolfgang Lucke and Otto-Herman Frey (Lucke, Frey 1962, 71, cat. no. 20, pl. 33) and later by Frauke Geupel (Geupel 1972, 203f, fig. 1). Weiss found out, based on archival documents, that the belt-plate had been among the prehistoric finds given by the Emperor to the Berlin Museum for restoration on 21st October 1913 (Weiss 1993, 181; Weiss 1996, 44, note 20). The belt-plate had a tag saying "Šentvid, Grave with stone slabs 30, 14th April 1913" (*ibid.*, fig. 3, right column below). As the grave with a cuirass was opened on 14th April 1913, covered with stone slabs and labelled as grave 30, Weiss concluded that the belt-plate doubtless originated from this grave.

The grave with a cuirass excavated near Stična by the Duchess of Mecklenburg, and other cuirass graves found in the south-eastern Alpine area, were dated by Weiss to c. 600 BC (Weiss 1993, 185). Moreover, the belt-plate was considered by him to be one of the oldest Slovenian objects ornamented with the Situla style decoration (*ibid.*, 184).

Teržan did not agree with Weiss' assumption that the decorated belt-plate forms a part of the first cuirass grave from Stična. In her publication, which I mentioned at the beginning of this article, she gave two reasons for this (Teržan 2006, 264).⁵ First, Goldberg explicitly mentioned in his notes that, except for the cuirass, spearheads, buttons and

⁵ Teržan expressed her disagreement with Weiss' attribution of the belt-plate to the grave with a cuirass and with his dating of the belt-plate to the time around 600 BC twice before 2006: Teržan 1997, 665, note 44; Teržan 2001, 210, note 15. His assignment of the belt-plate to the grave with a cuirass was also characterized as erroneous by Alexandrine Eibner (2000, 138, note 9) and it was not even accepted by Peter Turk, who dated the belt-plate to the end of the 6th and to the 5th century BC (Turk 2005a, 63, cat. no. 52).

ceramic vessels, there were no other grave goods. Second, she believed that the belt-plate is much later than the cuirass and the remaining grave goods. On the basis of its style it can be dated to the Certosa and the Early Negova horizons.

Two notes stored in the archives of the Berlin Museum (one dated to 27th or 30th October and the other one to 21st November 1913) listed the belt-plate as originating from a grave with stone slabs 30 (Steinplattengrab 30). Teržan therefore believed that the belt-plate belonged to another grave that was labelled similarly to that with the cuirass. Only grave 30 from tumulus 55 or VI, which had a belt-plate listed as a grave good, would be applicable (*ibid.*, 264f).

This grave was not covered with stone slabs according to Goldberg's description (Wells 1981, 80). However, as many as 13 (of 32) graves discovered in tumulus VI had been covered with stone slabs, which makes this tumulus different from all the other tumuli excavated by the Duchess of Mecklenburg at Stična (Mahr 1934, 115, cat. no. 132). Teržan therefore did not doubt ("daher besteht kein Zweifel daran") that grave 30 had also been covered with stone slabs, even though Goldberg did not mention them (Teržan 2006, 267), and chiefly for this reason she ascribed the belt-plate depicting a procession to this grave (*ibid.*, 266–269, fig. 71). According to Goldberg's notes, the grave contained a fragmented double-crested helmet with iron fragments scattered inside and around it, perhaps remains of a shield or harness, and also a badly preserved belt-plate and a fragment of a spearhead (Wells 1981, 80). A helmet and a circular *phalera* with two loops, part of harness, can be seen on a photograph of a block, lifted from the grave (*ibid.*, 212, fig. 160).

THE GRAVE GROUP WITH THE BELT-PLATE WITH AN EXCEPTIONAL FIGURATIVE ORNAMENT REMAINS UNKNOWN

It appears that the belt-plate with a procession of figures was not discovered in grave 30, tumulus IV, as assumed by Weiss, nor in grave 30, tumulus VI, as believed by Teržan.

Goldberg clearly stated that there had been no other finds in the grave with a cuirass except for those listed, which do not include a belt-plate. This militates against Weiss' assumption, as was mentioned by Teržan (2006, 264). Moreover, the style of decoration on the belt-plate itself is not as

old as the cuirass and the other grave goods. This means that the tag "St. Veit, Steinplattengrab 30, 14. April 1913", attached or glued to the belt-plate (Weiss 1993, 181; Weiss 1996, 44, fig. 3), contained the wrong data. A tag with such content definitely referred to the grave with a cuirass from tumulus IV. It could have only been associated with the cuirass or the *kernos* in a parcel with finds from Carniola sent to the Emperor Wilhelm, which was brought to the Emperor's ship in Hamburg by Goldberg, the Duchess's secretary, as early as June 1913 (Gabrovec 1978, 130; Weiss 1993, 176, notes 19 and 20). Who attached it to the belt-plate, and for what reasons, remains unknown.

However, it is evident that the belt-plate is not even from grave 30, tumulus VI. Although as many as 13 graves were covered with stone slabs (Mahr 1934, 115, cat. no. 132), which is almost half the graves from this tumulus, it is not likely that Goldberg would have forgotten to mention that stone slabs covered this particular grave. As with the other burials, he noted the size of this grave and the depth at which it was discovered. As we can see from descriptions published by Wells, graves 3, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 19, 22, 23, 24 and 26 were covered with slabs (Wells 1981, 72–79). If grave 30 had also been covered with slabs, then there would be 14 graves covered with slabs. Moreover, zoomorphic and anthropomorphic figures were visible before restoration, which means that the belt-plate was comparatively well preserved (Weiss 1993, 181). Goldberg on the contrary noted that grave 30, tumulus VI, contained a badly preserved belt-plate (Wells 1981, 80), but did not state whether it was iron or bronze. Teržan did not mention that the tag, attached or glued to the decorated belt-plate, also stated the date of 14th April 1913.⁶ Steinplattengrab 30, discovered on that day is undoubtedly grave 30, tumulus IV, which is the grave with a cuirass, and not grave 30, tumulus VI.

There is another reason, which confirms that the decorated belt-plate did not come from grave 30, tumulus VI. The tumulus was excavated between 10th November and 15th December 1913 (Wells 1981, 72). Considering that it contained 32 graves, grave 30 was among the last to be excavated, most

⁶ Incorrect data on this label were obviously cited in the previously mentioned documents stored in the Archive of the Berlin Museum and dating to 27th or 30th October and to 21st November 1913. They note that the belt-plate was discovered in the grave with stone slabs no. 30.

likely in December. The archival documents from the Berlin Museum, mentioned above, prove that the belt-plate came to Berlin as early as the second half of October 1913. This is before they even started to excavate tumulus VI. Moreover, archival documents mentioned by Gloria Polizzotti Greis a few years ago also state the exact date when the Emperor received the belt-plate (Polizzotti Greis 2006, 42–44, notes 26 and 27). The Duchess sent him a new parcel of finds in October 1913, this time with the help of a Swedish archaeologist Oscar Montelius, who had visited her excavations at Stična. He met the Emperor in Bonn on 16th October. As stated in a telegram sent to Montelius by the Duchess on the same day, and from Montelius' letter to the Duchess written right after his meeting with the Emperor, a belt-plate decorated with a unique scene was among the finds. It was particularly valuable for the Emperor. He believed that the figure of an animal depicted a god rather than a votive donation. Weiss notes that the Emperor sent it for restoration only a few days later, on 21st October 1913 (Weiss 1993, 181).

BRONZE BUTTONS

Bronze buttons from the grave with a cuirass

According to Goldberg's notes, the cuirass grave contained a few circular buttons ("einige runde Knöpfe" – Weiss 1993, 177, note 27; Teržan 2006, 264). However, the number of buttons assigned to the grave by Mahr in 1933 is no less than 67 (Mahr 1934, 113, cat. no. 128 – "Gr. 30: sixty-seven bronze buttons with loops"; *fig. 3: b*). Drawings of the same six specimens occur in all four previous publications of the cuirass grave (Gabrovec 1978, 143, *fig. 7: 3,4*; Wells 1981, 62, *fig. 85: l,m*; Weiss 1993, 177, *fig. 15: 3*; Teržan 2006, 265f, pl. 208: 3,4 – *figs. 1: 2,3; 4: 3/3,4*). Three are of the same size and have a central boss on the obverse (*fig. 1: 3*). The other three differ in size and are plain (*fig. 1: 2*). As we can tell from Wells' description, which refers to all 67 buttons, all are dome-shaped and loop-backed. They differ in size, although most have a diameter of 1.6 to 1.7 cm. More than half have a small central boss, which is solid according to the cross-section of one of the buttons.

Gabrovec, Wells and Teržan did not pay them much attention. Weiss mentioned them, but did not engage in a more detailed typological or chronological definition (Weiss 1993, 184, *fig. 15:*

3). He only noted that their purpose was unknown and that they did not tell us much as their position and distribution in the grave were not well documented.

The plain dome-shaped and loop-backed buttons (*fig. 1: 2*) ascribed to the grave do not tell us much, as they are present in different cultural environments of the Urnfield culture and the Early and Late Iron Ages (e.g. Sakara Sučević 2004, 34, bronze dome-shaped buttons of type 1; Blečić 2003; Šribar 1974, 321, no. 23, pl. 3: 10). However, as we will see later, their difference in size is not unimportant. Moreover, buttons with a small solid boss in the centre of the obverse, usually with a wide loop on the reverse, tell a different story (*fig. 1: 3*).

Bronze dome-shaped buttons with a central boss and a loop of type 2 after Sakara Sučević

Maša Sakara Sučević, while studying the material from Kaštelir at Nova vas in Istria, categorised buttons with a central boss on the obverse and a wide loop on the reverse as bronze dome-shaped buttons of type 2 (Sakara Sučević 2004, 34). Type 2 was thought by her to be the latest version of these buttons, which first appeared in the Late Hallstatt period (comp. Dular, Tecco Hvala 2007, 68) and was still used during the La Tène period (Sakara Sučević 2004, 35). Buttons categorised as type 2 by Sakara Sučević can differ widely. Moreover, some even differ from the type as she defined it. To be precise, a button from grave 110 of the Hallstatt period cemetery at Križna gora above Lož (Urleb 1974, 96, pl. 22: 4) is not dome-shaped and has a high solid boss and a comparatively narrow loop. Two buttons from Šmihel pod Nanosom (Guštin 1979, 79, pl. 68: 33 a and c) and one from grave Sz 1484 from Most na Soči (Teržan, Trampuž 1973, pl. 16: 12; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 245, pl. 137: 25) do not even have a boss, but a flat apex. Their loops are angular. Buttons from grave Benvenuti 278 in Este have hollow bosses and diametrically arranged small holes on the edges instead of loops (Frey 1969, 15, *fig. 3: 5*).

Only buttons from Kaštelir at Nova vas (Sakara Sučević 2004, 34, *fig. 202 – fig. 5: 4*), Veli Mišincac at Kastav near Rijeka (Guštin 1987, *figs. 7: 7 and 8: 3 – fig. 6: 11,12*) and buttons from grave 52 at Prozor in Lika (Drechsler-Bižić 1972–1973, 50, pl. 28: 14 – *fig. 6: 7*), which were categorised as type 2 after Sakara Sučević, have, just like the majority

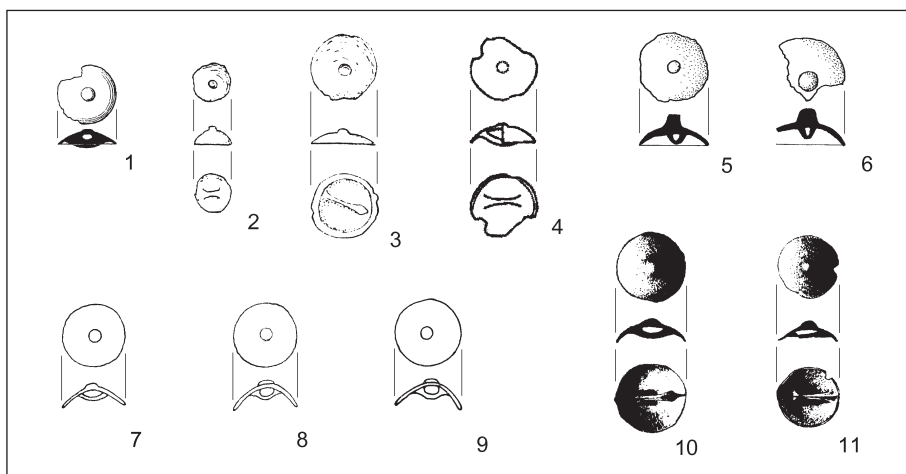

Fig. 5: Bronze dome-shaped buttons of the Vinica type. 1–3 Golek pri Vinici – Stražni dol (1 ascribed to tumulus 55 from Stična – after Wells 1981 and Dobiati 1982); 4 Nova vas – Kaštelir (after Sakara Sučević 2004); 5,6 Nesactium (after Mihovilić 2001); 7,8 Baška, graves 1 and 3 (after Lo Schiavo 1970); 9 Krk (after Lo Schiavo 1970); 10,11 Ribić, graves 33 and 273 (after Marić 1968). Scale = 1:2.

Sl. 5: Bronasti kalotasti gumbi vrste Vinica. 1–3 Golek pri Vinici – Stražni dol (1 pripisan gomili 55 iz Stične, po Wells 1981 in Dobiati 1982); 4 Nova vas – Kaštelir (po Sakara Sučević 2004); 5,6 Nezakcij (po Mihovilić 2001); 7,8 Baška, grobova 1 in 3 (po Lo Schiavo 1970); 9 Krk (po Lo Schiavo 1970); 10,11 Ribić, grobova 33 in 273 (po Marić 1968). M. = 1:2.

of buttons from the Stična cuirass grave (fig. 1: 3), solid bosses and more or less wide loops. Buttons from Nesactium (Mihovilić 2001, 233, pl. 76: 47 – fig. 5: 5,6) are somewhat different. A solid boss with a trapezoid cross-section is very high, while the V-shaped loop is very narrow. Fifteen buttons with a low boss from Grobišće at Grobnik (Blečić 2004, 77, pl. 8: 5.1.11) also possess narrow loops, but they are angular.

Dome-shaped buttons of the Vinica type

(list 1 and fig. 13)

I suggest a term “dome-shaped buttons of the Vinica type” to describe dome-shaped buttons, usually bronze, rarely iron, with a solid boss in centre of the obverse and usually with a wide loop on the reverse. Besides buttons from Nova vas and Nesactium in Istria, from Kastav and from grave 52 at Prozor, some buttons from Ribić in the Una valley (fig. 5: 10,11) and from the island of Krk (fig. 5: 7–9), numerous buttons from Grobnik near Rijeka (fig. 6: 14–16) and four buttons from grave 22 of the La Tène period necropolis Pungart at Metlika (fig. 6: 5) classify as this type. This type of button has not been found in the Early or Late Iron Age graves of Dolenjska. The only exception should be buttons from two Stična tumuli excavated by the Duchess of Mecklenburg, namely the

buttons from the cuirass grave from tumulus 52 or IV (figs. 1: 3; 6: 1) and among the isolated finds from tumulus 55 or VI (fig. 5: 1).

In addition, at least 12 graves from the cemetery Stražni dol near Golek pri Vinici excavated by the Duchess of Mecklenburg (Dular 1985, 106f, figs. 103 and 126) contained this type of buttons.⁷ The Duchess discovered c. 350 flat graves (Polizzotti Greis 2006, 26). Most of the grave goods are now kept in the Peabody Museum at Harvard University; they are, however, almost entirely unpublished (Mahr 1934, 47–56, 85–109, cat. nos. 49–121; Polizzotti Greis 2006, 25–28 and 55, pls. 2; 5–9). Their photographs are available from the Peabody Museum web pages. An advanced search of the museum collections (<http://140.247.102.177/col/advanced.cfm>)⁸ enables the user to search on four data at a time. With a search of place: Vinica (WHERE) and object: button (WHAT), 72 photographs of buttons become available. Numerous dome-shaped buttons of the Vinica type can be recognised from the photographs.

The presence of the Vinica type buttons in two Hallstatt period tumuli from Stična would indicate

⁷ My knowledge of the finds from the flat Latest Hallstatt-La Tène cemetery near Golek pri Vinici was enabled by Michael Geselowitz, who had many years ago sent me photocopies of the drawings.

⁸ Retrieved on Sept. 22. 2009.

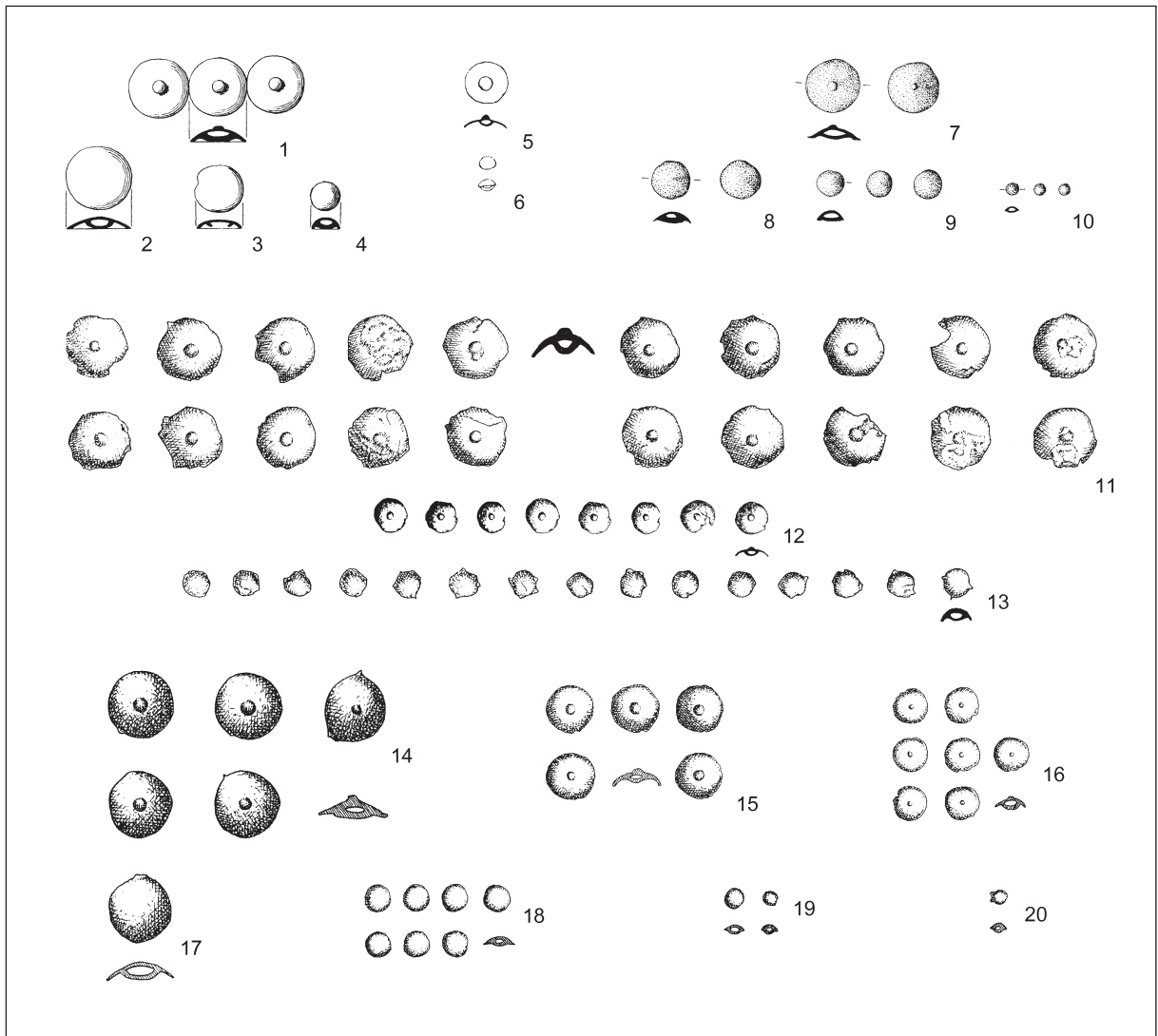

Fig. 6: Bronze dome-shaped buttons (the Vinica type and plain). 1–4 Golek pri Vinici – Stražni dol (ascribed to grave 30, tumulus 52 from Stična – after Wells 1981); 5,6 Metlika – Pungart (grave 22, after Šriбар 1974); 7–10 Prozor, grave 52 (after Drechsler-Bižić 1972–1973); 11–13 Kastav – Veli Miščinac (after Blečić 2002); 14–20 Grobnik – Grobišće (after Blečić 2004). Scale = 1:2.

Sl. 6: Bronasti kalotasti gumbi (vrste Vinica in preprosti). 1–4 Golek pri Vinici – Stražni dol (pripisani grobu 30 gomile 52 iz Stične, po Wells 1981); 5,6 Metlika – Pungart, grob 22 (po Šriбар 1974); 7–10 Prozor, grob 52 (po Drechsler-Bižić 1972–1973); 11–13 Kastav – Veli Miščinac (po Blečić 2002); 14–20 Grobnik – Grobišće (po Blečić 2004). M. = 1:2.

that they originate from as early as the Hallstatt period. However, as we will see later, the buttons ascribed to the Stična tumuli are not from Stična. It transpires that some of the presumed grave groups from the cemetery Veli Miščinac at Kastav are not reliable grave groups (Blečić 2002, 79). Moreover, grave groups from Golek pri Vinici are neither published nor reliable. It therefore appears that only grave 1/1979 from Kastav, grave 52 from Prozor, grave 2/1987 from Grobnik and grave 22 from Pungart at Metlika can help with dating the Vinica type buttons.

Moreover, the first of these four graves, *i.e.* the grave from Kastav, is not much help. As far as anthropological analysis is concerned, this is a burial of an adult male. Blečić notes that a badly preserved iron knife and four buttons of the Vinica type were discovered in this grave (*ibid.*, 85, 98f, no. 10.8; 100, no. 12, pl. 1: grave 1/1979). Based on the knife, the grave cannot be precisely dated. Nevertheless, Blečić dated it to the La Tène C1 after the central European chronology. This dating was based on a chain pectoral, discovered close by the grave, but outside it (*ibid.*, 85, fig. 5). A

connection of four buttons with a male skeleton is also highly questionable. As seen on a ground plan, only two buttons lay in the grave pit and not four, as claimed by Blečić. The other two buttons lay outside the grave, among bones that, according to Šlaus, belong to an adult donkey, a cow and two humans (*ibidem*).

However, the grave group of the female inhumation grave 52 from Prozor, which has comparatively rich grave goods, is reliable. Besides four bronze fibulae and 114 bronze dome-shaped buttons (plain and the Vinica type), stitched to a leather belt (*fig. 6: 7–10*), it also contained numerous glass and amber beads (Drechsler-Bižić 1972–1973, 50, pls. 27–28; Bakarić 1993). Drechsler-Bižić initially concluded that the grave dated to La Tène D, based on two fibulae with two springs, a true and a false one, and a fibula with a boat-shaped bow (Drechsler-Bižić 1972–1973, 50). She later offered a different date of phase 6 of the Iapodic group, corresponding with La Tène C after the central European chronology or 3rd–2nd centuries BC (Drechsler-Bižić 1987, 411 and 414). Lidija Bakarić did not agree with this and dated the grave to the 1st century BC (Bakarić 1993, 114, cat. no. 96). Sakara Sučević however, accepted this altered date (2004, 35): “Grave can be, based on ... dated to phase 6 of the Iapodic group, *i.e.* 3rd century BC”. Aleksandar Palavestra placed it in his publication on prehistoric amber first to the period between 300 to 1 BC (Palavestra 1993, 82 and 84), and secondly to La Tène C2 (*ibid.*, chronological table on p. 274).

The first date that Drechsler-Bižić suggested, *i.e.* the Late La Tène period, was well founded. It was supported with a statement that fibulae comparable to the fibulae with two springs and the fibula with a boat-shaped bow in grave 52 occur in grave groups from Jezerine and Ribić, ascribed by Marić to his phase Vb, and in the hoard from Lički Ribnik (Drechsler-Bižić 1972–1973, 20 and 50). Fibulae with a boat-shaped bow similar to the one from grave 52 (*ibid.*, 37, pl. 27: 8) have been found in extremely late graves of the Jezerine and Ribić necropoleis (Marić 1968, 34, pls. 5: 6; 16: 20; 17: 12,19,22,23,31; 18: 29,30). Some of them contain fibulae of Jezerine and Alesia types, characteristic of La Tène D2 after the central European chronology (*ibid.*, pls. 5: 7; 16: 21; 18: 31; Božić 2008, 145, tab. 5). Moreover, the latest grave dates as late as the Early Imperial period because of its strongly profiled fibulae (Marić 1968, pl. 17: 29–34). Some of these graves also contain fibulae with two springs and a bead on the bow (*ibid.*,

pls. 5: 3; 16: 22,28; 18: 25,26) and amber beads of Palavestra’s type 10 (*ibid.*, pls. 5: 8,12; 16: 29; 18: 34; Palavestra 1993, typological plate 1 on p. 33). These are forms that are also present in grave 52 from Prozor (Drechsler-Bižić 1972–1973, pl. 27: 1,4–7; Palavestra 1993, 82, 300–1 BC).

Buttons of the Vinica type date to the Late La Tène, according to the evidence from grave 52 from Prozor. Because it is a female burial they were part of a female costume, stitched to a belt together with plain dome-shaped buttons. I have already mentioned that 114 buttons of both types had been preserved in this grave. Their sizes vary a lot; the largest buttons are almost four times as large as the smallest (*fig. 6: 7–10*). Numerous dome-shaped buttons (plain and the Vinica type) found at Kastav and Grobnik were most probably also parts of similar belts; they also occur in various sizes (Blečić 2002, pls. 10 and 11; Blečić 2004, pls. 7 and 8 – *fig. 6: 11–13 and 14–20*).

Inhumation grave 2/1987 from Grobnik also contained a 4 cm wide belt with dome-shaped buttons of two different sizes and two types attached (Cetinić 1996, 195, *fig. 11*; Blečić 2003; Blečić 2004, 57f, 63, 91f, *fig. 17, pl. 1: 1–2*). Two sets of larger buttons were stitched along the edges, with smaller buttons stitched between them in the shape of five-leaf flowers. Blečić did not pay much attention to these buttons, she only noted that they are dome-shaped or half dome-shaped buttons (*ibid.*, 58, 63, 2. Pojasna pločica, 91). She did not publish any drawings of them. A photograph showing a reconstruction of the belt with buttons and two rectangular plates (*ibid.*, *fig. 17*) is small, but still allows us to see that the larger buttons stitched along the edges have a boss in the centre. These are dome-shaped buttons of the Vinica type. In trench 3, where grave 2/1987 was discovered, another 57 buttons of this type were found (*ibid.*, 75, nos. 5.1.1, 5.1.2 and 5.1.3, pl. 7: 5.1.1 and 5.1.2). A cast rectangular belt-plate of Bela Cerkev type attached to the belt (*ibid.*, *fig. 17* and pl. 1: grave 2/1987, no. 2) enables the grave to be dated to the phase Mokronog IIIa or La Tène D1 (Božić 1999, 198). The belt also possessed a rectangular mount with four attachment points, cast in the same mould as the belt-plate.

A fragment of an amber bead, most probably all that remains of a necklace, was also discovered in the grave. The skeleton was very badly preserved. According to the anthropological analysis it was male (Blečić 2004, 58). However, this is very unlikely.

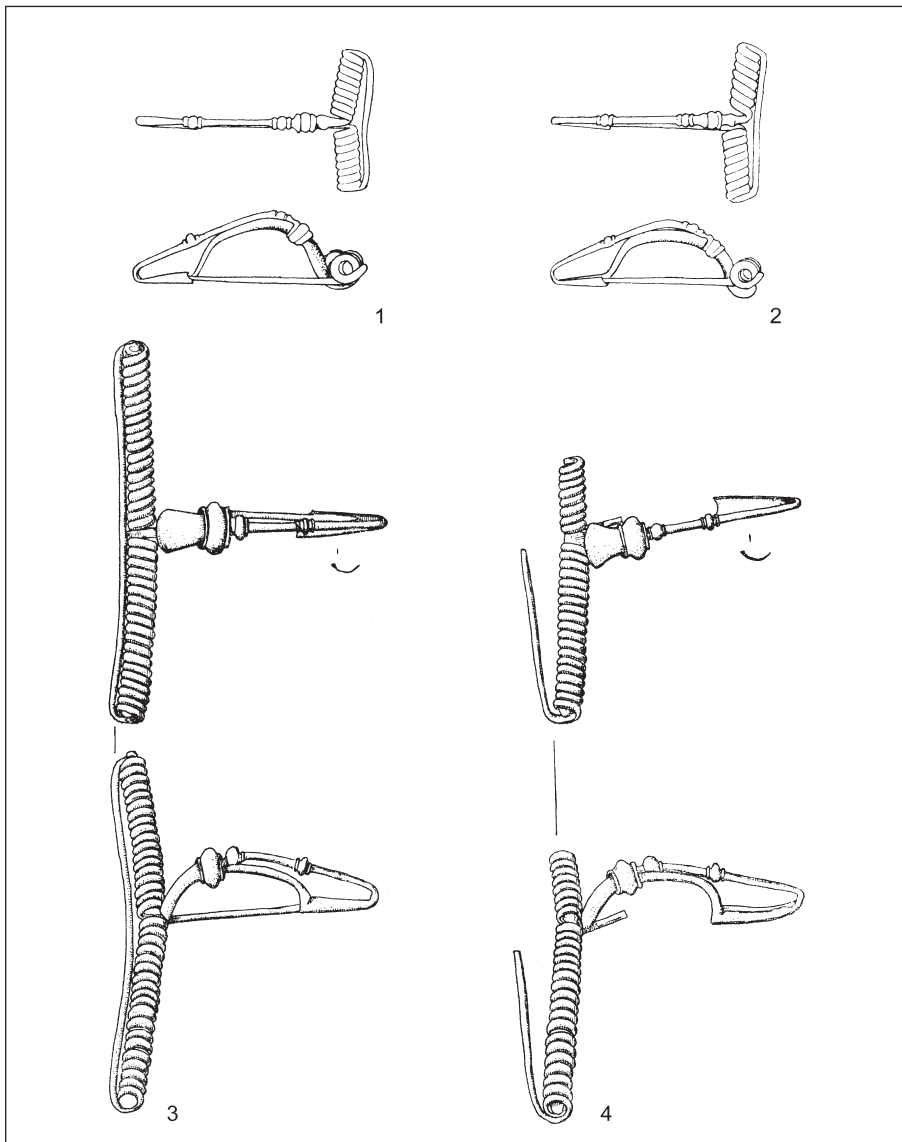

Fig. 7: Silver fibulae of the Middle La Tène scheme with wide springs. 1,2 Metlika – Pungart, grave 22 (after Šribar 1974); 3,4 Bela Cerkev – Strmec (after Stare 1973). Scale = 1:2.

Sl. 7: Srebrne fibule srednjelatenske sheme z dolgo peresovino. 1,2 Metlika – Pungart, grob 22 (po Šribar 1974); 3,4 Bela Cerkev – Strmec (po Stare 1973). M. = 1:2.

Grave 22 from Pungart at Metlika also contained buttons of the Vinica type. It was a cremated female grave with a pair of silver fibulae of the Middle La Tène scheme with wide springs (Šribar 1974, 321, pl. 3: 3,4 – fig. 7: 1,2) and numerous buttons; *i.e.* four larger buttons with a diameter of around 12 mm and c. 100 smaller buttons with a diameter of 4 mm (*ibid.*, pl. 3: 10). Larger buttons have a central boss, which is shown on the drawing in Šribar's paper as hollow, although in reality it is solid (fig. 6: 5,6).⁹

The fibulae have a tripartite clip and two tripartite mouldings, which are flat on the underside and located on the bent part of the foot (Božič 1983, 119, fig. 37). One of the mouldings lies before the clip, and the other just before the bow. Silver fibulae found mostly at Mihovo (Aubelj 1999, fig. on p. 172) but also on Strmec above Bela Cerkev (Stare 1973, 76, nos. 879 and 880, pl. 47: 2,3 – fig. 7: 3,4) are very similar. They were a characteristic of female costume in the Mokronog IIIa period of the Mokronog group (Božič 1999, 198; Božič 2008, 58), which correlates to La Tène D1 after the central European chronology. The only differ-

⁹ Information from Janez Dular.

ence between these fibulae is that the fibulae from Metlika do not have a flat bow and their springs are narrower. The fibulae thus indicate that grave 22 from Metlika and grave 2/1987 from Grobnik, which both contained a belt with large dome-shaped buttons of the Vinica type and with small plain dome-shaped buttons, are contemporary.

Leaving the specimens from Stična aside, we can see that buttons of the Vinica type have a limited distribution, from Istria in the West to the Una valley in the East (*fig. 13*). The ones found in grave 22 from Metlika, in grave 2/1987 from Grobnik¹⁰ and in grave 52 from Prozor were stitched to female belts together with plain dome-shaped buttons. This most probably also applies to buttons from graves at Golek pri Vinici and numerous buttons from Kastav and Grobnik not assigned to grave groups. The evidence from the three graves mentioned dates them to the Late La Tène. That is why it is unlikely that a button, ascribed to grave 3 from Baška (*fig. 5: 8*) really originates from this grave (Lo Schiavo 1970, 426, pl. 24: 14). Two graves from Ribič are already Early Roman and, like grave 3 from Baška, also contained just one button of the Vinica type each. Marić classified these buttons among the earlier forms that still occurred in some graves of period VI in the Una valley (Marić 1968, 37, pls. 20: 20; 22: 3 – *fig. 5: 10, 11*).

A NEW RECONSTRUCTION OF THE GRAVE WITH A CUIRASS FROM STIČNA

As noted before, there are no buttons of the Vinica type in Dolenjska, except for those from Stična. Buttons of this type that have been ascribed to the cuirass grave excavated in 1913 (*figs. 1: 3; 6: 1*) were, judging on the basis of the cited comparisons, stitched to a female belt dating to the Late La Tène period together with plain dome-shaped buttons of three different sizes (*figs. 1: 2; 6: 2–4*). It is, therefore, not possible that they originate from this grave. However, according to Goldberg's notes the grave contained a few circular buttons, which are either not preserved or were assigned to some other grave in the Mecklenburg Collection.

These buttons prove that previous publications of the cuirass grave group are incorrect. Buttons that

¹⁰ As noted before, it is very unlikely that grave 2/1987 from Grobnik belonged to a male.

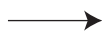

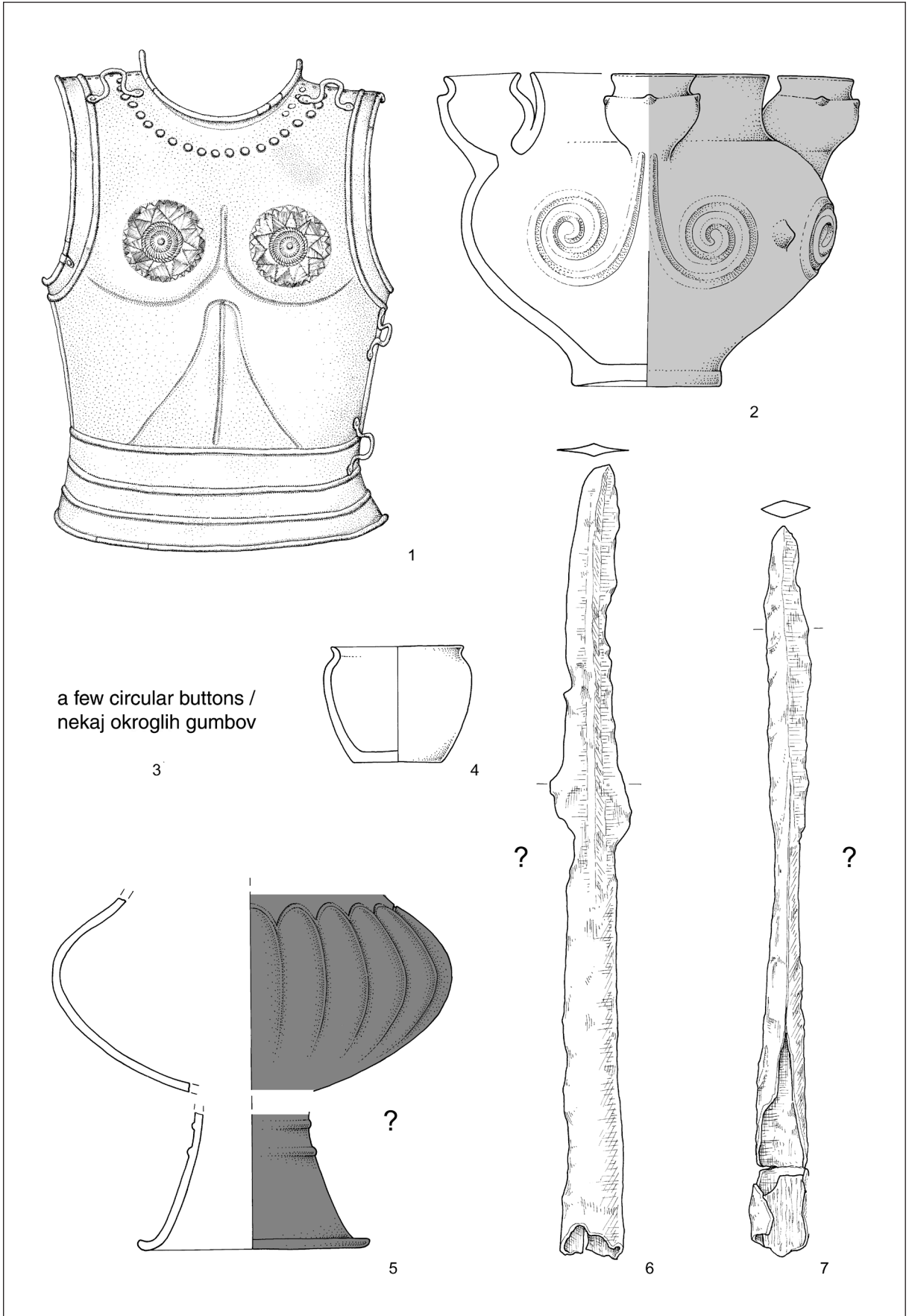
Fig. 8: Stična, grave 30, tumulus 52. Grave goods that do not certainly originate from the grave are marked with a question mark. 1,2,4–7 after Teržan 2006; 3 after Goldberg's notes. Scale 1 = 1:6; 2,4,5 = 1:4; 6,7 = 1:2.

Sl. 8: Stična, grob 30 gomile 52. Z vprašajem so označeni pridatki, katerih pripadnost grobni celoti ni zanesljiva. 1,2,4–7 po Teržan 2006; 3 po Goldbergovih zapiskih. M. 1 = 1:6; 2,4,5 = 1:4; 6,7 = 1:2.

are not only from another grave, but from another site, have been ascribed to this grave instead of the buttons really found in the grave. They date to the Late La Tène and are certainly not from Stična, because Stična tumuli did not contain subsequent burials of the La Tène period (Gabrovec 1994a, 41). They are also not from Magdalenska gora, because no such buttons were found in the Late La Tène graves there. They can only be from Golek pri Vinici, where buttons of the Vinica type, with, as a rule, accompanying plain dome-shaped buttons, were found in at least 12 graves. Moreover, buttons of the Vinica type, appearing among isolated finds from tumulus 55 or VI from Stična (list 1, no. 2 – *fig. 5: 1*), certainly originate from the same site. They were obviously stitched to a female belt together with plain dome-shaped buttons, while three sizes of plain loop-backed buttons also appear among isolated finds from tumulus VI (Wells 1981, 80, isolated finds from tumulus VI, 213, *fig. 161: a*, fourth row). Such a combination precisely corresponds to dome-shaped buttons ascribed to grave 30, tumulus IV (*fig. 6: 1–4*), and to the buttons from grave 52 from Prozor (*fig. 6: 7–10*).

If dome-shaped and loop-backed buttons do not originate from the cuirass grave, the same can also apply to other grave goods. Only objects recognized from descriptions or visible on photographs are certainly from this grave. According to Mahr's transcription of Goldberg's notes (*fig. 3*), three ceramic vessels were deposited in the grave; two of them exceptionally well made and of very rare forms. The first one, marked by Mahr in 1933 with (c), had, according to Goldberg, four small vessels attached to its upper part ("am oberen Rand der Urne sind 4 kl. Urnen"). This is the *kernos* (*figs. 4: 2; 8: 2*), which can also be seen on a photograph.¹¹

¹¹ The Duchess of Mecklenburg had already given the cuirass and *kernos* to the Emperor Wilhelm II in June 1913, two months after the grave with a cuirass was discovered (Weiss 1993, 175ff, notes 19 and 24). Gabrovec was the first to ascribed the *kernos* to this grave, based on a photograph of an open grave, in which the cuirass and *kernos* are visible (Gabrovec 1978, 142f, *fig. 5 – fig. 4: 2*).

It was missing in Zurich, because it had already been given to the German Emperor in June 1913. In accordance with Goldberg's information about three vessels, in 1933 Mahr assigned two other vessels to the cuirass grave along with the *kernos*. The second vessel, marked by him with (d), was small ("kl. Gefäß") and the third, marked with (e), was larger ("größeres Gefäß"). Only the small pot (fig. 8: 4) could be the afore-mentioned small vessel,¹² clearly labelled with a tag that is now attached to the first sheet of the card index (fig. 3). It says: "Kl Urne aus Grab 30. (d) Gr Gomila St Veit 15 April 1913." In addition, only the large fluted pot (fig. 4: 3/11) could be the afore-mentioned larger vessel, because it was certainly not assigned to the grave in the Peabody Museum, as it does not correspond to Hencken's descriptions (fig. 3: g-j).

According to Wells' and Weiss' publications, in addition to the *kernos*, the small pot and the large fluted pot the grave also contained parts of three other vessels, a smaller ciborium with graphite coating (fig. 2: 5) and two lids (fig. 2: 4), which had been assigned to the cuirass grave by Hencken (fig. 3: g-j). Teržan transformed the large pot into a ciborium (fig. 2: 2) and added another smaller ciborium (Teržan 2006, 266, pl. 208: 7 – fig. 2: 6). She reconstructed it from two fragments, published by Gabrovec (Gabrovec 1978, fig. 7: 1,8 – fig. 4:

Wells, Weiss and Teržan (fig. 2: 3) did the same. The same conclusion might have been reached much earlier especially by some of the prehistorians in the Museum for Prehistory and Early History in Berlin, where the cuirass and *kernos* formed parts of a permanent exhibition from 1922 (Weiss 1993, 177, note 24; Weiss 1999, 64). On a careful reading of the auction sale catalogue, published in 1934 in New York (cfr. Weiss 1993, 182, note 47), it would have been obvious that Ferenc de Tompa from Budapest, in his article about the tumulus cemetery at Stična (Mahr 1934, 59f) mentioned that the late Duchess of Mecklenburg had handed over the bronze cuirass from grave 30, tumulus IV to the former German Emperor and consequently split up the grave group ("The whole grave in which this armor was found was thus split up"). The cuirass from grave 30, tumulus IV, is not mentioned in the catalogue part of the auction sale catalogue. However, other grave goods from this grave are listed: 67 bronze buttons with loops, two iron spearheads and three characteristic ceramic vessels, including a vessel with four small beakers attached to it ("one with four little cups attached to the upper part of the vessel" – *ibid.*, 113, cat. no. 128). This data was misleading for an eventual buyer, as the *kernos*, which arrived in Berlin in 1913, was not auctioned.

¹² Teržan states (2006, 266, pl. 208: 5) that it is 6 cm high. From the 1:4 scale in Wells' publication (Wells 1981, 176, fig. 85: j), it is 8 cm high.

3/1,8). The first is not included in Wells' publication, while the other was considered by him to be the lower edge of a foot and not a rim, as believed by Gabrovec (Wells 1981, fig. 85: i).

As well as the *kernos* (fig. 8: 2), the grave with a cuirass had certainly contained the small pot (fig. 8: 4), which had been labelled with the tag now attached to the first sheet of the card index. As the small pot is plain and of a simple form, Goldberg's data, saying that two out of three vessels are exceptionally well made and of very rare forms, could only refer to the *kernos* and the third vessel. Although this designation (well made and of a very rare form) is still too general for a reliable determination, the fluted ciborium (Teržan 2006, 266, note 8, pl. 208: 10 – fig. 8: 5), which had already been assigned to the cuirass grave by Mahr in 1933, corresponds well to it. If, however, we consider other replacements, this vessel might also have come from another grave. The same applies to the spearheads (fig. 8: 6,7); they could be from the cuirass grave, but they could also come from a different grave. Since according to Goldberg the cuirass grave contained only three ceramic vessels, of which the *kernos* and the small pot could be determined while the third one was exceptionally well made and of a very rare form (maybe the fluted ciborium), it is certain that the fragments of the two lids and of the one or two ciboria with graphite coating that had been assigned to the grave by Hencken are not from this grave.

Considering the above, only the cuirass, the *kernos*, the small pot and a few circular buttons, now lost or in an unknown place, certainly originate from the grave with a cuirass (fig. 8: 1–4). The fluted ciborium and spearheads (fig. 8: 5–7) may also belong to it. The two lids, the one or two smaller ciboria with graphite coating and 67 dome-shaped and loop-backed buttons (of the Vinica type and plain) (figs. 2: 4–6; 1: 2,3) are undoubtedly not from this grave.

THE RELIABILITY OF GRAVE GROUPS FROM THE MECKLENBURG COLLECTION

Grave groups from Stična and Magdalenska gora

In previous literature describing the Mecklenburg Collection, which besides a smaller number of finds from some other sites comprises finds

from Hallstatt, Vače, Hallstatt period tumuli on Magdalenska gora and at Stična and a flat Latest Hallstatt-La Tène cemetery at Golek pri Vinici (Mahr 1934; Hencken 1978; Wells 1981; Dobiak 1982; Polizzotti Greis 2006), it has not been stressed strongly enough that many of the published grave groups are incorrect (comp. Weiss 1996) because the material has been mixed up. It is not yet possible to make the same conclusion for the grave groups from Vače, as they have not been published. However, a lot of finds, doubtlessly originating from Golek pri Vinici, were ascribed to Hallstatt period graves from Stična and Magdalenska gora. This fact has not been so obvious before now, because the majority of the Vinica finds have not yet been published. Finds of “Vinica character” only occur in those graves from Magdalenska gora and Stična that were excavated by the Duchess of Mecklenburg and are now kept in the Peabody Museum. They are not present among the grave goods from graves from these two sites which are kept in the National Museum of Slovenia in Ljubljana and the Natural History Museum in Vienna (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004; Gabrovec *et al.* 2006). Moreover, they are, of course, absent from graves from the other Hallstatt period sites in Dolenjska.

Let me mention only some examples. Rings with protrusions, referred to as “sun rings” in the auction sale catalogue of the Mecklenburg Collection and in Hencken’s publication, cast in a two-piece mould, occur in some of the Hallstatt period graves from Magdalenska gora (Mahr 1934, 80, cat. no. 25, grave 30, pl. 7: 25; 82, cat. no. 34, grave 44, pl. 1: 34; Hencken 1978, figs. 63: b; 127: d; 204: e; 265: d; 359: q – fig. 9: 1). Such rings are otherwise only known from Golek pri Vinici (Gabrovec 1966a, 179, no. 43, pl. 20: 12,14–16,18; Lo Schiavo 1970, 469, no. 29, pl. 37: 25 – figs. 9: 2,3; 10), Podzemelj (Dular 1978, pl. 14: 5) and Sv. Duh in Črnomelj (Božič 1992, 191, note 10).¹³ The La Tène period shepherd’s crook pins, found only at Golek pri Vinici (Gabrovec 1966a, pl. 19: 1–9), Podzemelj (Dular 1978, pls. 15: 23; 16: 1–6; Božič 2001, 196f, figs. 15; 18–20; 198, list 4) and

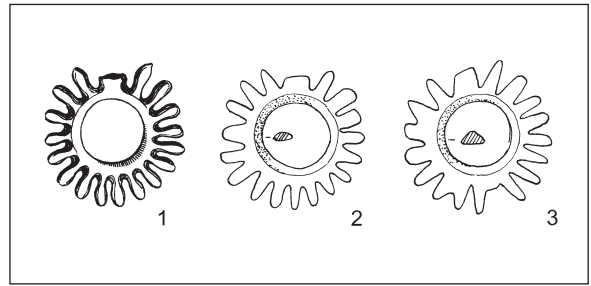

Fig. 9: Golek pri Vinici – Stražni dol. Sun rings (1 ascribed to grave 25, tumulus IV from Magdalenska gora). 1 after Hencken 1978; 2,3 after Gabrovec 1966a. Scale = 1:2.

Sl. 9: Golek pri Vinici – Stražni dol. Obročki z izrastki (1 pripisan grobu 25 gomile IV z Magdalenske gore). 1 po Hencken 1978; 2,3 po Gabrovec 1966a. M. = 1:2.

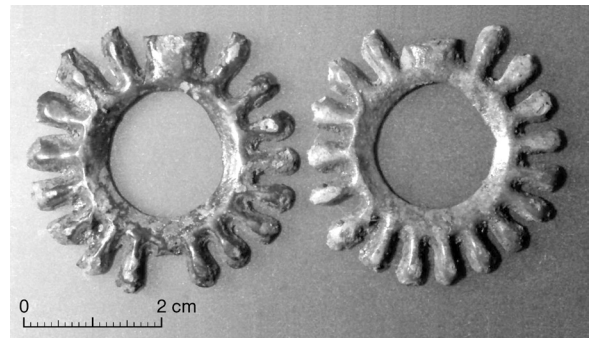

Fig. 10: Golek pri Vinici – Stražni dol. Sun rings. (Photo: Rudolf Berce. Stored by: the Archaeological Department of the National Museum of Slovenia).

Sl. 10: Golek pri Vinici – Stražni dol. Obročka z izrastki. (Foto: Rudolf Berce. Hrani: Arheološki oddelek Narodnega muzeja Slovenije).

Kastav (Blečić 2002, 82f, 92f, cat. no. 2, fig. 4, pl. 1: 2) were ascribed to two Hallstatt graves from the Mecklenburg Collection excavated on Magdalenska gora (Hencken 1978, 24, grave 37, fig. 78: a) and at Stična (Wells 1981, 59, grave 19, fig. 73: a,b), and even occur among isolated finds from the cemetery of Hallstatt (*ibid.*, 24, fig. 27: a).¹⁴ It is obvious from the above examples, that the pins from Golek pri Vinici were added to material from other sites (Božič 2001, 197).

¹³ According to information sent by Phil Mason on 25th May 2009, the sun ring from Črnomelj – 2 fragments of the same ring – was discovered in 1990 in stratigraphic unite 160, *i.e.* in the Late Roman layer of a conical shaped dump of waste material in the northern, external side of the Late Roman defensive tower at the church of Sv. Duh. These finds obviously originate from the Late La Tène layers that were damaged with the construction of the Late Roman fortification.

¹⁴ Wells did not recognize the pin and thought that the fragments probably belonged to one or two handles of a bronze vessel. The pin’s decoration on one side of the head and the lower part, rectangular in cross-section and with a bent terminal, are identical to well preserved shepherd’s crook pins from Podzemelj (Dular 1978, pl. 16: 2,4; Božič 2001, 196f, figs. 15 and 19).

Amber beads of Palavestra's types 8d and 8e

There are many amber beads of special type among the unpublished material from Golek pri Vinici; besides a vertical perforation in the centre, they also have a horizontal tangential perforation. The circumferences of some of the beads are cut out around the terminals of the horizontal perforations. Palavestra (1993, 31, typological plate 1) categorised such beads as type 8d (rounded circumference) or 8e (cut out circumference). He did not know the beads from Vinica. His distribution map (*ibid.*, p. 187) shows that such beads only occur in Lika (Kompolje and Prozor – Bakarić 2004, cat. no. 5.1; Bakarić 2008), at the Jezerine necropolis in the Una valley, on Magdalenska gora, at Stična (Hallstatt period graves of the Mecklenburg Collection) and in the La Tène period grave from Kapiteljska njiva at Novo mesto (Palavestra 1993, 174, types 8d and 8e).

Bead of type 8d from the comparatively early grave 139 at Kompolje (*ibid.*, 77, 750–650, 79, type 8d), discovered during the old Brunšmid excavations, is the only example from the early Hallstatt period. On the Jezerine necropolis, such

beads (see graves, listed *ibid.*, 99, type 8d and grave 264) occur in graves of Marić's phases II, IV, Va, Vb and VI:

phase II: Jezerine 129 and 216 (Radimský 1895, 94f and 112; Marić 1968, 17, note 142 on p. 68);

phase IV: Jezerine 264, 318 and 520 (Radimský 1895, 123, fig. 306, 137 and 177f; Marić 1968, 27, note 221 on p. 73);

phase Va: Jezerine 325 (Radimský 1895, 138, fig. 378 on p. 130; Marić 1968, pl. 4: 12; 32, note 244 on p. 74 – *fig. 11: 2*);

phase Vb: Jezerine 136b and 175 (Radimský 1895, 96 and 104; Marić 1968, 35, notes 272 and 274 on p. 75);

phase VI: Jezerine 68 (Radimský 1895, 81, fig. 127; Marić 1968, pl. 6: 17; 38, note 300 on p. 76).

One of the two graves from phase II, dating from 500 to 360 BC according to Marić (1968, 40), has not been published, *i.e.* inhumation grave 129 containing a semicircular bow fibula, while grave 216, like grave 121a, contained a Certosa type fibula of Xg variant after Teržan (Radimský 1895, 93, fig. 169; 112; Marić 1968, pl. 2: 20 and tab. 3: 85; Teržan 1976, 334). Marić (1968, 17) believed that these two fibulae indicated direct connections with the

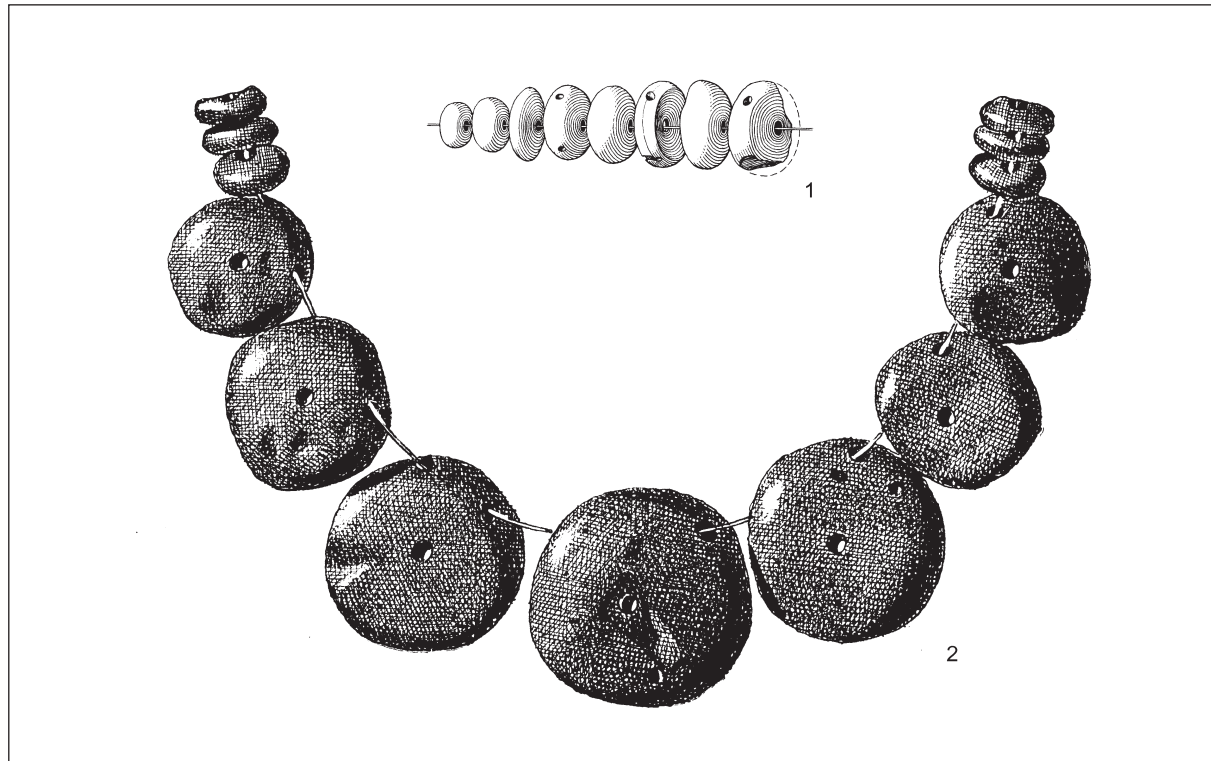

Fig. 11: Amber beads of Palavestra's type 8d. 1 Golek pri Vinici – Stražni dol (ascribed to grave 4, tumulus 52 from Stična – after Wells 1981); 2 Jezerine, grave 325 (after Radimský 1895). Scale = 1:2.

Sl. 11: Jantarne jagode vrste 8d po Palavestri. 1 Golek pri Vinici – Stražni dol (pripisane grobu 4 gomile 52 iz Stične, po Wells 1981); 2 Jezerine, grob 325 (po Radimský 1895). M. = 1:2.

eastern Alpine area and found good comparisons only among finds from Šmihel pod Nanosom. Teržan (1976, 334, fig. 52) showed that fibulae of the Xg variant occurred in Posočje, Notranjska and Kras, in Rijeka hinterland, in Dolenjska, Bela krajina and in the valley of the river Una. She did not agree with Marić's absolute dating of phase II, as it does not have prominent elements that would justify such an early date (*ibid.*, note 164 on p. 421). Graves 121a and 216 containing fibulae of the Xg variant and grave 95 with fibula of the type XII were dated to the first Late Hallstatt horizon of Jezerine graves, which she did not believe began before the middle of the 4th century (*ibid.*, 435).

Considering the dates of the Jezerine graves that contain beads of Palavestra's type 8d, we can claim that they originate from the end of the Hallstatt period and were also used during the whole La Tène period and exceptionally still at the beginning of the Roman period. On the other hand, beads of type 8e perhaps date only to the La Tène period, because they only occur on the necropolis of Jezerine, in graves of Marić's phases III, IV, Va and Vb (see graves, listed in Palavestra 1993, 99, type 8e, and graves 467 and 518):

phase III: Jezerine 103 (Radimský 1895, 87, fig. 154; Marić 1968, 23, note 193 on p. 72 – fig. 12: 1);

phase IV: Jezerine 318, 515, 520 and 524 (Radimský 1895, 137, 176, fig. 570, 178; Marić 1968, 27, notes 221 and 222 on p. 73);

phase Va: Jezerine 308, 359 and 467 (Radimský 1895, 135, 145, fig. 415, 168, fig. 523; Marić 1968, pl. 4: 28; 32, notes 244 and 245 on p. 74 – fig. 12: 2).

phase Vb: Jezerine 518 (Radimský 1895, 177, fig. 575; Marić 1968, 35, note 273 on p. 75).

Some amber beads of type 8e were also discovered in Prozor (Palavestra 1993, 85, type 8e) but cannot be closely dated.

As noted before, beads of types 8d and 8e have been said to derive from Hallstatt period graves on Magdalenska gora and at Stična, all from the Mecklenburg Collection (Magdalenska gora: Hencken 1978, figs. 20: b; 75: a,b; 89: d; 98: a; 262: l,m; 365: c; Palavestra 1993, 174; Stična: Wells 1981, figs. 58: b; 78: a; 84: a; 96: a; 147: c; 150: g; 157: c; Palavestra 1993, 174 – figs. 11: 1; 12: 3), and in the La Tène period grave 35 in tumulus A on Kapiteljska njiva at Novo mesto (Knez 1986, 97, pl. 48: 13).

Beads of types 8d and 8e certainly occur only in graves of the Jezerine necropolis in the Una valley dated from the Latest Hallstatt to the Late La Tène, and exceptionally even the Early Roman period, at Kompolje and Prozor in Lika, in numerous graves at Golek pri Vinici and in one of the La Tène period graves at Novo mesto. They are absent from the Hallstatt period graves in Dolenjska, other than the Mecklenburg Collection graves from Magdalenska gora and Stična. It is therefore evident that beads that have been published as parts of Hallstatt period necklaces from Magdalenska gora and Stična are not from these two sites. Instead, finds from Golek pri Vinici have been mixed up with finds from the Hallstatt period graves from the two Dolenjska sites. Moreover, a necklace, published by Polizzotti Greis as the one originating from Magdalenska gora, can only be from Golek pri Vinici (Polizzotti Greis 2006, 94f, pl. 19).

Fig. 12: Amber beads of Palavestra's type 8e. 1,2 Jezerine, graves 103 and 467 (after Radimský 1895); 3 Golek pri Vinici – Stražni dol (ascribed to grave 25, tumulus 55 from Stična – after Wells 1981). Scale = 1:2.

Sl. 12: Jantarne jagode vrste 8e po Palavestri. 1,2 Jezerine, grobova 103 in 467 (po Radimský 1895); 3 Golek pri Vinici – Stražni dol (pripisane grobu 25 gomile 55 iz Stične, po Wells 1981). M. = 1:2.

Grave groups from Golek pri Vinici

Apart from the Magdalenska gora and Stična grave groups, the ones from Golek pri Vinici are also unreliable. Some of the grave goods from certain Vinica burials were, without a doubt, ascribed to

different graves. Moreover, some finds from the Hallstatt period tumuli from Magdalenska gora and Stična were ascribed to Vinica grave groups. I shall cite just two obvious examples.

According to the auction sale catalogue of the Mecklenburg Collection, Grave 97 from Golek pri Vinici contained remains of a bronze vessel (Mahr 1934, 93, cat. no. 69).¹⁵ These are actually the remains of the rim of a composite helmet;¹⁶ considering the decoration, they belonged to the helmet discovered in grave 15, tumulus V near Stična (Gabrovec 1962–1963, 308, note 65; 321, no. 3, 322, pl. 9: 2; Egg 1980, 246, fig. 3: 1; Wells 1981, 71, grave 15, fig. 125: f; Egg 1986, 167, cat. no. 105, fig. 115: 2, pl. 49: b; Božič 1992, 191, notes 13 and 14). In the same Vinica grave group two terminals shaped like animal heads from a hollow torc also occur.¹⁷ It is highly questionable whether these two objects originate from Golek pri Vinici. Similar terminals have been found mostly in western Slovenia, in Posočje (Most na Soči – Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 30f, no. 8, hohler Halsring, 368, grave 2337, no. 5, pl. 246: C5; Mlinar 2009, 221, fig. 4: 3; 5), Gorenjska (Mošnje – *ibid.*, 221, note 43) and Notranjska (Šmihel pod Nanosom – Guštin 1979, 78, pl. 65: 7). Two terminals of a single torc have been found at Magdalenska gora in Dolenjska (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 164, grave 1/1, no. 14, pl. 127: 14; Mlinar 2009, 221, note 39), but they are completely absent eastwards from this site. It is therefore most probable that the terminals from grave 97 at Golek pri Vinici actually originate from Magdalenska gora. There is even a possibility that they, just like the parts of a composite helmet from the same grave, originate from Stična.

Moreover, a fragment of a situla with figurative repoussé ornament supposedly originates from grave 222 at Golek pri Vinici. An ornament of five embossed dots, arranged in a crisscross pattern, can be seen between the rivets that fix the situla body. No other objects decorated in the Situla style were discovered in Hallstatt period graves in Bela krajina. Observing the decoration of the “Vinica” fragment, this is very probably a fragment of a situla from grave 6-7-7a, tumulus V from Magdalenska

gora (Hencken 1978, 30, fig. 111), which has a corresponding fragment missing.

Conclusion

The above article states that grave groups from Magdalenska gora, Stična and Golek pri Vinici, all in the Mecklenburg Collection, have to be studied with extreme caution. If a find cannot be reliably recognized, based on data in Goldberg’s notes, on sketches or in photographs (e.g. like the *kernos* from the grave with a cuirass, which can be seen on a photograph and was described by Goldberg as a ceramic vessel with four small vessels attached), there is no guarantee that it came from the grave to which it has been assigned in publications. It could be from another grave from the same site or even from a different site. If we consider Janez Dular’s report on handling the finds from the Mecklenburg Collection in the period from 1905 to 1933, while the collection was being prepared for the auction in Zürich (Dular 2009), it is not astonishing that numerous transpositions occurred. Finds of the “Vinica character” from the Hallstatt period graves discovered on Magdalenska gora and at Stična doubtlessly originate from Golek pri Vinici.

If I once again mention Peter Wells’ belief, stated at the beginning of this article, that grave groups from Stična, tumulus 52 or IV, after the Duchess of Mecklenburg, are completely reliable, I unfortunately have to argue that this is incorrect. The evidence for this are, e.g., the grave with a cuirass (no. 30), a grave with two shepherd’s crook pins (no. 19 – Wells 1981, 59, fig. 73)¹⁸ and graves from the same tumulus that contain amber necklaces with beads of types 8d and 8e (nos. 4, 23, 29 and 41a). The smaller ciboria and the two lids (Teržan 2006, 266, nos. 7–9 – *fig. 2: 4–6*) ascribed to the cuirass grave are from a different Stična grave, from Magdalenska gora or even from some other site of the Dolenjska Hallstatt culture excavated by the Duchess of Mecklenburg. Dome-shaped buttons (plain and the Vinica type) from the same grave (*fig. 1: 2,3*), two shepherd’s crook pins from grave 19 and amber beads of types 8d and 8e from graves 4 (*fig. 11: 1*), 23, 29 and 41a are, on the contrary, from the cemetery Stražni dol near Golek pri Vinici in Bela krajina.

¹⁵ “69. Vinica, continued: graves 96, 97, 98a, and 98b. Comprising fragments of a rare bronze vessel (?) with herring-bone ornamentation, found in gr. 97. Unfortunately it was only possible to preserve fragments.”

¹⁶ Online collection. <http://140.247.102.177/col/longDisplay.cfm?ObjectKey=117004> [retrieved on Sept. 22. 2009].

¹⁷ Online collection. <http://140.247.102.177/col/longDisplay.cfm?ObjectKey=116417> [retrieved on Sept. 22. 2009].

¹⁸ Teržan and Gabrovec presume, that a bowl-shaped helmet, stored in the Berlin Museum, originates from this grave (Gabrovec *et al.* 2006, 262, pl. 206).

Acknowledgements

Many thanks to Janez Dular for the information on the history of the Mecklenburg Collection and for providing me with some literature. The information on the finds was kindly provided by Martina Blečić Kavur from the Faculty of Philosophy, University of Rijeka and by Phil Mason from the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slo-

venia, Regional Unit Novo mesto. I am grateful to Polona Bitenc, Barbara Jerin, Ida Murgelj and Peter Turk, all from the National Museum of Slovenia in Ljubljana, Manfred Nawroth from the Museum for Prehistory and Early History in Berlin and Patricia Kervick from the Peabody Museum, Harvard University, Cambridge, USA, for their help with the illustrations. Finally, I warmly thank to Nina Crummy from Colchester who kindly checked the translation.

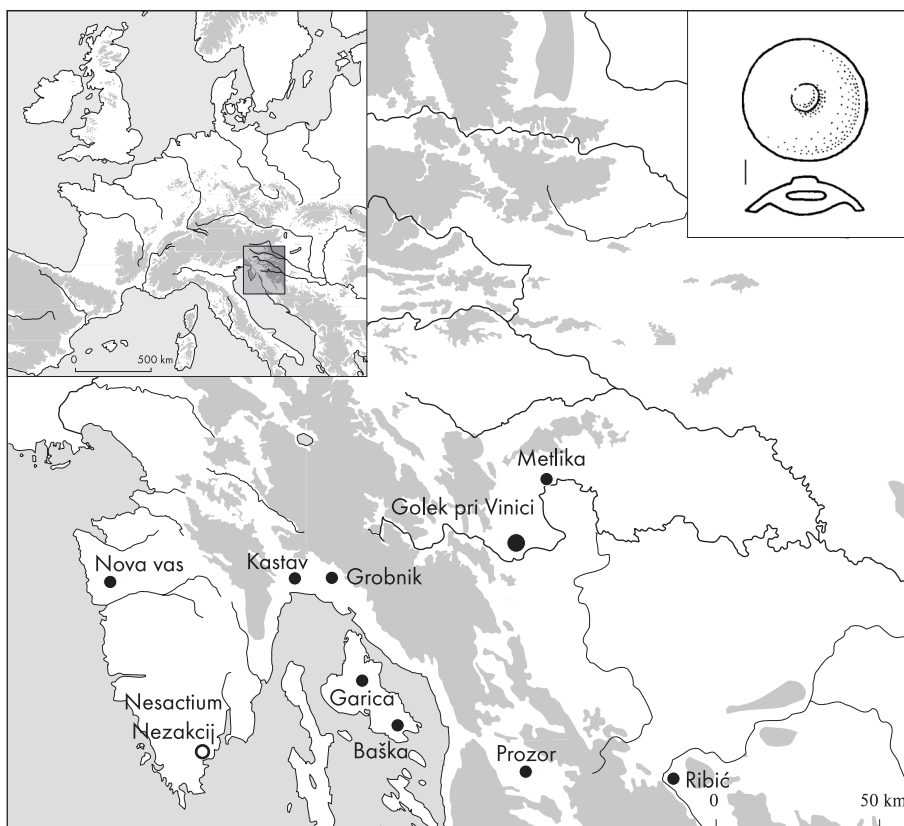

Fig. 13: Distribution map of dome-shaped buttons of the Vinica type (list 1).
Sl. 13: Karta razprostranjenosti kalotastih gumbov vrste Vinica (seznam 1).

LIST 1 (fig. 13)

Dome-shaped buttons of the Vinica type¹⁹

1. Metlika – Pungart, grave 22 (fig. 6: 5)

4 buttons, diam. around 1.2 cm.

Šribar 1974, 321, grave no. 22, no. 23, pl. 3: 10.

2. Golek pri Vinici – Stražni dol, graves 1, 3, 30, 34, 35,

43A, 78, 127, 145, 204, 215 and 277 and isolated finds

Buttons from graves are unpublished.

At least 34 buttons with diam. mostly 1.6 to 1.7 cm (ascribed to grave 30, tumulus 52 from Stična – figs. 1: 3; 6: 1).

Wells 1981, 62, grave 30, 176, fig. 85: 1.

A small number of buttons (ascribed to isolated finds from tumulus 55 at Stična – fig. 5: 1).

Wells 1981, 80, isolated finds from tumulus VI, 213, fig. 161: a, third row right.

2 buttons (fig. 5: 2,3).

Dobiat 1982, 43, nos. 3412–3421, pl. 10: 39,45.

3. Nova vas – Kaštelir (fig. 5: 4)

One button, diam. 1.8 cm.

Sakara Sučević 2004, 137, fig. 202.

4. Nesactium (fig. 5: 5,6)

2 buttons, diam. 1.8 cm. Somewhat different.

Mihovilić 2001, 233, pl. 76: 47.

¹⁹ Dome-shaped buttons of the Vinica type are usually bronze. Apart from the bronze examples, 12 iron buttons were found at Kastav. I am grateful to Martina Blečić Kavur from Rijeka for the information on the buttons from Baška and Garica on the island of Krk, from an unknown site on the island of Krk and from Ribič.

5. **Kastav – Veli Mišinac**, grave 1/1979 and isolated finds (fig. 6: 11,12)

Guštin 1987, 47f, figs. 7: 7; 8: 3.

Cetinić 1996, 196, fig. 12.

Blečić 2002, 97f, cat. no. 10.2 (44 buttons, diam. 1.8 cm and smaller); 98, pl. 10: 10.3 (5 iron buttons, diam. 1.67 cm); 98, pl. 11: 10.5 (20 buttons, diam. 1.75 cm); 98, cat. no. 10.6 (7 iron buttons, diam. 1.7 cm); 85, 98f, pl. 1: 10.8 (grave 1/1979 – 4 buttons, diam. 0.82 cm); 99, pl. 11: 10.09 (8 buttons, diam. 0.83 cm); 99, cat. no. 10.10 (2 buttons, diam. 1.8 cm); 99, cat. no. 10.11 (one button, diam. 1.87 cm).

6. **Grobnik – Grobišće**, grave 2/1987 and isolated finds (fig. 6: 14–16)

Ljubić 1889, 155, no. 11.

Blečić 2004, 57f, fig. 17 (grave 2/1987); 75, pl. 7: 5.1.1 (7 buttons, diam. 0.82–0.93 cm), 5.1.2 (7 buttons, diam. 1.31 cm); 75, cat. no. 5.1.3 (43 buttons, diam. 1.34 cm); 76, pl. 7: 5.1.6 (61 buttons, diam. 1.72 cm); 76, cat. no. 5.1.7 (1 button, diam. 1.24 cm); 77, pl. 8: 5.1.11 (15 buttons, diam. 1.24 cm).

7. **Garica**

Unpublished. Information from Martina Blečić Kavur.

8. **Baška**, graves 1 and 3 (fig. 5: 7,8)

9 dome-shaped buttons (the Vinica type and plain), diam. 1.1 to 1.7 cm (grave 1) and one button, diam. 1.2 cm (grave 3).

Lo Schiavo 1970, 425, grave 1, no. 2, pl. 24: 2; 426, grave 3, no. 3a, pl. 24: 14.

9. **Island of Krk** (fig. 5: 9)

Larger number of different sized buttons.

Lo Schiavo 1970, 425, cat. no. 230, pl. 23: 12a.

10. **Prozor**, grave 52 (fig. 6: 7)

114 dome-shaped buttons of different sizes (the Vinica type and plain) with diam. from 0.4 to 1.5 cm. Buttons were stitched to a leather belt.

Drechsler-Bižić 1972–1973, 37, grave 52, no. 14, pl. 28: 14.

Bakarić 1993, 115, cat. no. 96, n.

11. **Ribić**, graves 33 and 273 (fig. 5: 10,11)

One button, diam. 1.8 cm (grave 33) and the second, diam. 1.6 cm (grave 273).

Čurčić 1900, 9, grave 33; 28, grave 273, no. 9.

Marić 1968, 37, pls. 22: 3; 20: 20.²⁰

²⁰ After the paper had already been finished, Blečić Kavur drew my attention to the Hallstatt period grave 18 of the necropolis of Gradina near Dragišić in Dalmatia, which contained at least two dome-shaped buttons (Brusić 1999, pl. 16: 1,2). Brusić's publication having no catalogue, their position in the grave remains unknown. The larger one has a solid boss, but the smaller is plain. The button with a boss is similar to the buttons of the Vinica type, but it differs from them in having an extremely small opening in the loop and a relatively high boss. Because of these characteristics it is close to the button from grave 19 of the same necropolis (*ibid.*, pl. 17: 6), which also has a very small opening, a still higher boss and a peaked, not rounded, section. Fairly similar to it are the two buttons from Nesactium (fig. 5: 5,6), mentioned above, which differ from the common buttons of the Vinica type.

Grave 18 from Dragišić is undoubtedly female because of the inclusion of amber beads and a bronze needle (*ibid.*, pl. 16: 5,6). As Brusić has published a drawing of just one (*ibid.*, pl. 4: 4) out of 160 dome-shaped buttons in grave 4B of the necropolis near Dragišić (*ibid.*, 8, pl. 27: 2), it is probable that in grave 18 there were in fact more than two buttons. If they lay in the region of the waist, they would have decorated a belt; they may therefore represent a predecessor of the Late La Tène female belts, to which buttons of the Vinica type and plain dome-shaped buttons were attached.

Translation: Nives Kokeza

AUBELJ, B. (ed.) 1999, *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. – Ljubljana.

BAKARIĆ, L. 1993, 96. Inventar groba 52. – In: *Arheološki muzej u Zagrebu. Izbor iz fundusa*, 114–115, Zagreb.

BAKARIĆ, L. 2004, 5. Ogrlice (2 kom.) (5. Necklaces [2 specimens]). – In: *Ratnici na razmeđu istoka i zapada* (Warriors at the crossroads of East and West), 359, Zagreb.

BAKARIĆ, L. 2008, 142. Halskette. – In: *Dreitausend Jahre Vorgeschichte. Meisterwerke der Metallzeit im kontinentalen Kroatien*, Schriftenreihe des Keltenmuseums Hochdorf/Enz 7, 194.

BLEČIĆ, M. 2002, Kastav u posljednjem tisućljeću prije Krista (Kastav im letzten Jahrtausend vor Christus). – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 35, 67–146.

BLEČIĆ, M. 2003, Ukrasna pojasna pločica iz Grobnika (Gürtelzierplättchen aus Grobnik). – *Opuscula Archaeologica* 27, 331–335.

BLEČIĆ, M. 2004, Grobnik u željezno doba (Grobnik in the Iron age). – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 37, 47–117.

BOŽIČ, D. (ed.) 1983, *Keltoi. Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije* (Keltoi. Die Kelten und ihre Zeitgenossen auf dem Gebiet Jugoslawiens). – Ljubljana.

BOŽIČ, D. 1992, *Mokronoška skupina latenske kulture v poznolatskem obdobju*. – Unpublished PhD thesis, Faculty of Arts of the University of Ljubljana / Neobjavljena disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

BOŽIČ, D. 1999, Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahr 1964 / Raziskovanje latenske dobe

- na Slovenskem po letu 1964. – *Arheološki vestnik* 50, 189–213.
- BOŽIČ, D. 2001, Ljudje ob Krki in Kolpi v latenski dobi / Zur latènezeitlichen Bevölkerung an Krka und Kolpa. – *Arheološki vestnik* 52, 181–198.
- BOŽIČ, D. 2008, *Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto. Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo. Studies on fibulae and on the relative chronology of the Late La Tène period / Poznolatensko-rimsko grobišče v Novem mestu. Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo. Študije o fibulah in o relativni kronologiji pozne latenske dobe.* – Katalogi in monografije 39.
- CETINIČ, Ž. 1996, Rezultati novijih arheoloških istraživanja Grobišča (Die Ergebnisse neuerer archäologischer Forschungen auf der Lokalität Grobišče). – *Grobnički zbornik* 4, 188–204.
- ČURČIČ, V. 1900, Ein Flachgräberfeld der Iapoden in Ribič bei Bihač. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 7, 4–32.
- DOBIAT, C. 1982, *Funde aus der Sammlung Mecklenburg.* – Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg 12.
- DRECHSLER-BIŽIČ, R. 1972–1973, Nekropola prahistorijskih Japoda u Prozoru kod Otočca (Gräberfelder vorgeschichtlicher Iapoden in Prozor bei Otočac). – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 6–7, 1–54.
- DRECHSLER-BIŽIČ, R. 1987, Japodska grupa. – In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, *Željezna doba*, 391–441, Sarajevo.
- DULAR, J. 1985, *Arheološka topografija Slovenije. Topografsko področje* 11 (*Bela krajina*). – Ljubljana.
- DULAR, J. 2003, *Halštatske nekropole Dolenjske / Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko.* – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 6.
- DULAR, J. 2009, Kako je nastala in zakaj je odšla na tuje Mecklenburška zbirka (The origin of the Mecklenburg Collection and why it was moved abroad). – *Argo* 52/1–2, 30–47.
- DULAR, J. and S. TECCO HVALA 2007, *South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age. Settlement - Economy - Society / Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi. Poselitev - gospodarstvo - družba.* – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 12.
- EGG, M. 1980, Zum Helmfragment von Magdalenska gora (Fragment čelade z Magdalenske gore). – *Situla* 20–21, 241–249.
- EGG, M. 1986, *Italische Helme. Studien zu den ältereisenzeitlichen Helmen Italiens und der Alpen.* – Monographien / Römisch-Germanisches Zentralmuseum 11.
- EIBNER, A. 2000, Zu den Gürtelblechen von Stična – ein machtgeladenes Symbol der Kriegerausrüstung? – In: B. Gediga, D. Piotrowska (eds.), *Kultura symboliczna kręgu pól popielnicowych epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej / Die symbolische Kultur des Urnenfelderkreises in der Bronze- und frühen Eisenzeit Mitteleuropas*, Prace Komisji Archeologicznej / Polska Akademia Nauk, Oddział we Wrocławiu 13, 129–156.
- FREY, O.-H. 1969, *Die Entstehung der Situlenkunst.* – Römisch-Germanische Forschungen 31.
- GABROVEC, S. 1960, Grob z oklepom iz Novega mesta (Panzergrab von Novo mesto). – *Situla* 1, 27–79.
- GABROVEC, S. 1962–1963, Halštatske čelade jugovzhodnoalpskega kroga (Die hallstättischen Helme des südostalpinen Kreises). – *Arheološki vestnik* 13–14, 293–347.
- GABROVEC, S. 1964–1965, Halštatska kultura v Sloveniji (Die Hallstattkultur Sloweniens). – *Arheološki vestnik* 15–16, 21–63.
- GABROVEC, S. 1966a, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji (Zur Mittellatènezeit in Slowenien). – *Arheološki vestnik* 17, 169–242.
- GABROVEC, S. 1966b, Zur Hallstattzeit in Slowenien. – *Germania* 44, 1–48.
- GABROVEC, S. 1978, Dolga pota stiških izkopanin. – *Zbornik občine Grosuplje* 10, 127–145.
- GABROVEC, S. 1994a, *Stična 1, Naselbinska izkopavanja / Siedlungsausgrabungen.* – Katalogi in monografije 28.
- GABROVEC, S. 1994b, Zur Geschichte der Hallstattforschung in Slowenien. – In: *Festschrift für Otto-Herman Frey zum 65. Geburtstag*, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 16, 219–234.
- GABROVEC, S. and A. KRUIH 2006, Gomila 40, 41 ali 43. Grob z oklepom / Grabhügel 40, 41 bzw. 43. Grab mit Panzer. – In: *Gabrovec et al.* 2006, 158–162.
- GABROVEC, S., A. KRUIH, I. MURGELJ and B. TERŽAN 2006, *Stična 2/1, Gomile starejše železne dobe / Grabhügel aus der älteren Eisenzeit.* – Katalogi in monografije 37.
- GEUPEL, F. 1972, Funde der späten Hallstattzeit aus Krajina, Slovenija. – *Forschungen und Berichte* 14, 203–208.
- GUŠTIN, M. 1979, *Notranjska. K začetkom železne dobe na severnem Jadranu / Notranjska. Zu den Anfängen der Eisenzeit an der nördlichen Adria.* – Katalogi in monografije 17.
- GUŠTIN, M. 1987, La Tène fibulae from Istria. – *Archaeologia Jugoslavica* 24, 43–56.
- HENCKEN, H. 1978, *The Iron Age Cemetery of Magdalenska gora in Slovenia.* – Bulletin / American School of Prehistoric Research 32.
- KLEMENC, J. 1935, Ostava u Ličkom Ribniku (Der Schatzfund von Lički Ribnik). – *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 16, 83–125.
- KNEZ, T. 1986, *Novo mesto 1, Halštatski grobovi / Hallstattzeitliche Gräber.* – Carniola Archaeologica 1.
- LJUBIČ, S. 1889, *Popis arkeološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu* I/1, *Egipatska sбирka – predhistorička sбирka.* – Zagreb.
- LO SCHIAVO, F. 1970, Il gruppo liburnico-japodico. – *Memorie. Atti della Accademia nazionale dei Lincei, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche* 14, 363–525.
- LOŽAR, R. 1934, Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske, v luči zbirke Mecklenburg (Die Vorgeschichte Sloweniens, insbesondere Krains, im Lichte der Sammlung Mecklenburg). – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 15, 5–91.
- LOŽAR, R. 1937, Bronasti oklep z Vrhpolja pri Stični (Armure de bronze provenant de Vrhpolje près de Stična). – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 18, 73–86.
- LUCKE, W. and O.-H. FREY 1962, *Die Situla in Providence (Rhode Island). Ein Beitrag zur Situlenkunst des Osthallstattkreises.* – Römisch-Germanische Forschungen 26.
- MAHR, A. 1934 (ed.), *Prehistoric Grave Material from Carniola excavated in 1905–14 by H. H. the late Duchess Paul Friedrich of Mecklenburg.* – New York.

- MARIČ, Z. 1968, Japodske nekropole u dolini Une. – *Glasnik Zemaljskog muzeja* 23, 5–80.
- MIHOVILIĆ, K. 2001, *Nezakcij. Prapovijesni nalazi 1900. - 1953. / Nesactium. Prehistoric finds 1900 - 1953.* – Monografije i katalozi / Arheološki muzej Istre 11.
- MLINAR, M. 2009, About three Iron Age finds, excavated in the year 1927 at Most na Soči. – In: G. Tiefengraber, B. Kavur, A. Gaspari (eds.), *Keltske študije / Studies in Celtic Archaeology 2, Papers in honour of Mitja Guštin*, Protohistoire Européenne 11, 217–223.
- PALAVESTRA, A. 1993, *Praistorijski čilibar na centralnom i zapadnom Balkanu* (Prehistoric amber in Central and Western Balkans). – Posebna izdanja / Srpska akademija nauka i umetnosti. Balkanološki institut 52.
- POLIZZOTTI GREIS, G. 2006, *A Noble Pursuit. The Duchess of Mecklenburg Collection from Iron Age Slovenia.* – Cambridge, Mass.
- RADIMSKÝ, W. 1895, Die Nekropole von Jezerine in Pritoka bei Bihač. – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 3, 39–218.
- SAKARA SUČEVIĆ, M. 2004, *Kaštelir. Prazgodovinska naselbina pri Novi vasi / Brtonigla (Istra)* (Prehistoric Settlement near Nova vas / Brtonigla [Istria]). – Koper.
- STARE, V. 1973, *Prazgodovina Šmarjete.* – Katalogi in monografije 10.
- ŠRIBAR, V. 1974, Žgano srednjelatensko grobišče v Metliki (Brandgräber aus dem mittleren La-Tène in Metlika). – *Arheološki vestnik* 25, 319–352.
- TECCO HVALA, S., J. DULAR and E. KOCUVAN 2004, *Železnodobne gomile na Magdalenski gori / Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora.* – Katalogi in monografije 36.
- TERŽAN, B. 1976, Certoška fibula (Die Certosafibel). – *Arheološki vestnik* 27, 317–536.
- TERŽAN, B. 1997, Heros der Hallstattzeit. Beobachtungen zum Status an Gräbern um das Caput Adriae. – In: C. Becker et al. (eds.), *Hrónos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*, Internationale Archäologie. Studia honoraria 1, 653–669.
- TERŽAN, B. 2001, Dolgoživ spomin. Prežitki halštatskega obredja v pustnih šegah na Slovenskem? (A long-lived memory. Can the survival of Hallstatt rituals be seen in carnival celebrations in Slovenia?). – *Arheološki vestnik* 52, 207–219.
- TERŽAN, B. 2006, Gomila IV po vojvodinji Mecklenburški / Grabhügel 52. Grabhügel IV nach Herzogin von Mecklenburg. – In: Gabrovec et al. 2006, 263–269.
- TERŽAN, B. and N. TRAMPUŽ 1973, Prispevek h kronologiji svetolucijske skupine (Contributo alla cronologia del gruppo preistorico di Santa Lucia). – *Arheološki vestnik* 24, 416–460.
- TERŽAN, B., F. LO SCHIAVO and N. TRAMPUŽ-OREL 1984–1985, *Most na Soči (S. Lucia) 2.* – Katalogi in monografije 23.
- TURK, P. 2005a, *Images of life and myth. Exhibition Catalogue.* – Ljubljana.
- TURK, P. 2005b, *Podobe življenja in mita. Katalog arheološke razstave.* – Ljubljana.
- URLEB, M. 1974, *Križna gora pri Ložu. Halštatska nekropola* (Hallstattzeitliches Gräberfeld Križna gora). – Katalogi in monografije 11.
- WEISS, R.-M. 1993, Der Brustpanzer von Stična-St. Veit. – *Acta Praehistorica et Archaeologica* 25, 168–185.
- WEISS, R.-M. 1996, Ein reiches Kreigergrab aus Magdalenska gora – Neue Erkenntnisse zu einem alten Fund. – *Acta Praehistorica et Archaeologica* 28, 40–58.
- WEISS, R.-M. 1999, Des Kaisers alte Funde. Die Sammlung hallstattzeitlicher Funde aus Krain, Slowenien. – In: I. Griesa, R.-M. Weiss, *Hallstattzeit, Die Altertümer im Museum für Vor- und Frühgeschichte* 2, 48–73.
- WELLS, P. S. 1981, *The Emergence of an Iron Age Economy. The Mecklenburg Grave Groups from Hallstatt and Stična.* – Bulletin / American School of Prehistoric Research 33.

K halštatskemu grobu z oklepom, ki ga je leta 1913 pri Stični izkopala vojvodinja Mecklenburška O zanesljivosti grobnih celot Mecklenburške zbirke

Wells 1981, 55, *Tumulus IV:*

“Thus I judge the associations in this tumulus to be thoroughly trustworthy.”
 (“Zato menim, da so grobne celote v tej gomili popolnoma zanesljive.”)

UVOD

V grobovih halštatske kulture v Sloveniji so bili odkriti trije bronasti oklepi, vsi trije na Dolenjskem: dva pri Stični in eden v Kandiji pri Novem mestu (Dular, Tecco Hvala 2007, 242, op. 481, sl. 139 in 141). Novomeški oklep je bil odkrit kot zadnji leta 1939 pri gradnji športnega stadiona v gomili 5 v Kandiji (Knez 1986, 19 s, 51, št. 6, sl. 26: 5), sam grob pa je šele leta 1941 raziskal Rajko Ložar (Gabrovec 1960). Samo nekaj let pred tem, leta 1935, je domačin Albin

Hrast v gomili 40, 41 ali 43 stiškega gomilnega grobišča izkopal drugi grob z oklepom iz Stične (Ložar 1937; Gabrovec 1964–1965, 34, op. 53, t. 2–5; Dular 2003, 117, sl. 65 in 66; Gabrovec, Kruh 2006). Predmet pričujoče študije pa je prvi grob z oklepom iz Stične, ki ga je 14. aprila 1913 v gomili 52 velikega stiškega gomilnega grobišča odprla vojvodinja Mecklenburška.

Zadnje predstavitev tega groba je pripravila Biba Teržan pred tremi leti v prvem delu publikacije o halštatskih gomilah v okolici Stične na Dolenjskem (Teržan 2006, 263–266, t.

207–208; *sl.* 1–2). V njem Stane Gabrovec, Ana Kruh, Ida Murgelj in Teržanova predstavljajo predvsem najdbe, ki se hranijo v Narodnem muzeju Slovenije v Ljubljani. To je že četrta objava tega groba, ki so ga pred tem objavili Gabrovec (1978, 142 s, *sl.* 5–7; *sl.* 4), Peter S. Wells (1981, 62, *sl.* 85) in Rainer-Maria Weiss (1993). Njegove pridanke hranijo v Muzeju Peabody Harvardske univerze v Cambridgeu v ZDA in v Muzeju za prazgodovino in zgodnjo zgodovino v Berlinu. Teržanova se je odločila za ponovno objavo zato, ker je oklep, ki je dalj časa veljal za izgubljenega, leta 1992 spet prišel v berlinski muzej (Teržan 2006, 263).

GOMILA 52

(GOMILA IV PO VOJVODINJI MECKLENBURŠKI)

Vojvodinja je v času med 1905 in 1914 v bližini Stične izkopal 11 gomil (Wells 1981, 47). Gomila, ki je vsebovala grob z oklepom, je bila v času izkopavanja imenovana gomila Trontelj ("Gomila Trondel") ali velika gomila ("grosse Gomila") pri Šentvidu (Mahr 1934, 112, kat. št. 126; Gabrovec 1978, 134, *sl.* 3; Weiss 1993, 177, op. 26). V dražbenem katalogu Mecklenburške zbirke nosi oznako gomila IV pri Šentvidu ("St. Veit") (Mahr 1934, 112–114), ki jo je zadržal tudi Wells v svoji knjigi o halštatskih grobovih iz Hallstatta in Stične (Wells 1981, 55–68). Na načrtu stiškega gomilnega grobišča, ki obsega 125 še vidnih gomil, je označena s številko 52 (Gabrovec 1994a, 40, *sl.* 26; Gabrovec et al. 2006, 270, *sl.* 72; Dular, Tecco Hvala 2007, 167, 276, kat. št. 98, pril. 5). Leži v Vrhpolju pri Šentvidu v skupini gomil, ki so v smeri proti jugu najbolj oddaljene od železnodobnega naselja. Proti vzhodu je bila tik ob njej gomila 125, ki jo je za berlinski muzej leta 1906 izkopal vodja prazgodovinskega oddelka Alfred Götze in je bila po izkopavanju povsem zravnana (Gabrovec 1978, 132 ss, *sl.* 3; Gabrovec 1994b; Gabrovec et al. 2006, 226 ss, *sl.* 45 in 46).

GROB Z OKLEPOM (GROB 30)

Grob z oklepom je dobil med izkopavanjem zaporedno številko 30. Iz zapiskov tajnika vojvodinje Gustava Goldberga, ki jih je leta 1933 v Zürichu na prvi list kartoteke groba z oklepom (*sl.* 3) prepisal Adolf Mahr, ki je vodil pripravo Mecklenburške zbirke za dražbo v New Yorku, in s fotografij, posnetih ob izkopavanju, izhaja, da je bila 3,1 m dolga in 1,1 m široka grobna jama pokrita z velikimi kamnitimi ploščami.¹ Pod njimi so ležali stisnjen, sicer pa zelo dobro ohranjen oklep in okoli njega tri keramične posode, dve od njih zelo lepo izdelani in zelo redke oblike. Ena od teh dveh je imela na robu 4 posodice. Pod

¹ Arheološki oddelek Narodnega muzeja Slovenije hrani fotokopije večine kartotečnih listov o tem grobu (št. 1, 2, 3b, 3c, 4b in 6), ki jih je Stanetu Gabrovcu poslal Hugh Hencken iz Muzeja Peabody. Nanje me je ljubeznivo opozoril kolega Janez Dular. Izvirniki so shranjeni v arhivu Mecklenburške zbirke, #40–77, škatla 24, mapa 2, ki ga hrani Muzej Peabody za arheologijo in etnologijo pri Harvardski univerzi.

oklepom so ležali še dve slabše ohranjeni železni sulični osti in nekaj okroglih gumbov. Drugih pridatkov v grobu ni bilo (Wells 1981, 47, 62, *sl.* 85: a; Weiss 1993, 177, op. 27, *sl.* 10–12;² Teržan 2006, 264).

Gabrovec je leta 1977, ko še ni poznal Goldbergovih zapiskov, samo na podlagi fotografije odprtega groba, ki jo hrani Narodni muzej Slovenije, ugotovil, da sodi vanj poleg oklepa tudi kernos s štirimi čašicami in štirimi antitetičnimi plastičnimi spiralami, shranjen v berlinskem muzeju (Gabrovec 1978, 142 s, *sl.* 2 in 5; *sl.* 4: 1–2). Vojvodinja ga je hkrati z oklepom podarila nemškemu cesarju Wilhelmu II. Gabrovec (1978, 143, *sl.* 7; *sl.* 4: 3) je objavil tudi risbe drugih pridatkov, katerih prvi del je grobu z oklepom leta 1933 v Zürichu pripisal Mahr (Dobiat 1982, 1 s in 16; *sl.* 3: b,d–f), drugega pa šele v Muzeju Peabody pri Harvardski univerzi njegov direktor Hugh Hencken (*sl.* 3: g–j). Na razpologo sta mu jih dala Hencken in Peter Wells, ki je takrat že pripravljaval njihovo objavo.³

Wellsova objava groba 30 gomile 52 oziroma IV vsebuje poleg opisa najdiščnih okoliščin, ki temelji na Goldbergovih izvirnih zapiskih, in opisov najdb tudi fotografije odprtega groba, oklepa in kernosa ter risbe kernosa in drugih najdb (Wells 1981, 62, 175–177, *sl.* 85). Grobna celota obsega poleg oklepa, suličnih osti in kernosa še tri keramične posode in dva pokrova (črepinje velikega rdečkasto rjavega lonca z nagubanim trebuhom, valjastim vratom in rdečkastim premazom, neokrašen svetlorjav lonček, črepinje rjavkastega ciborija z grafitnim premazom in črepinje dveh rdečkastih pokrovov s sledovi grafitnega premaza, *ib.*, *sl.* 85: h,j,i in k; *sl.* 4: 3/11; 2: 1,4,5) ter 67 bronastih gumbov z zanko na spodnji strani, ki imajo na sredini večinoma majhno izboklino (*ib.*, *sl.* 85: l,m; *sl.* 1: 2,3).⁴ V primerjavi z Gabrovčevo objavo je nekaj drobnih razlik. Wells je eni sami posodi, in sicer manjšemu ciboriju (*ib.*, *sl.* 85: i; *sl.* 2: 5), pripisal tri dele, ki jih je bil Gabrovec opredelil kot dele treh posod (Gabrovec 1978, *sl.* 7: 6–8): dno in zgornji del noge, izvihano ustje in spodnji rob noge, ki je

² Weiss navaja, da se je Wells pri svojih izvajanjih glede najdiščnih okoliščin oprl na rokopisne zapiske A. Mahra iz leta 1934 (prav 1933!). Domnevni Mahrovi zapiski, ki jih je Weiss v opombi dobesedno navedel, so Mahrov prepis zapiskov tajnika Goldberga z dne 14. aprila 1913. Njegovi izkopavalni zapiski so ohranjeni za vsak grob gomile IV (Wells 1981, 55, gomila IV).

³ Po Teržanovi (2006, 263) niti Wells l. 1981 niti pozneje Weiss l. 1993 ali 1999 nista omenila, da je sestav groba z oklepom ponovno rekonstruiral prav Gabrovec v članku iz leta 1978. Wells Gabrovčevega članka, ki je izšel tri leta pred njegovo knjigo, res ni omenil, Weiss pa ga je, in sicer z besedami, da je Gabrovec v njem prvič predstavil popolno takrat znano vsebino groba, ki ga je izkopal vojvodinja Mecklenburška (Weiss 1993, 183, op. 59).

⁴ Risbe šestih bronastih gumbov, suličnih osti, neokrašenega lončka, enega od dveh pokrovov in rjavkastega ciborija v objavi Teržanove (*sl.* 1: 2–5; 2: 1,4,5) so prerisane po Wellsovi objavi. Po njenem mnenju je risarska rekonstrukcija velikega lonca z nagubanim trebuhom, ki jo je pred Wellsom (1981, *sl.* 85: h) objavil že Gabrovec (*sl.* 4: 3/11), napačna. Valjasti vrat lonca naj bi bil dejansko votla noga ciborija (Teržan 2006, 266, op. 8, t. 208: 10; *sl.* 2: 2).

pri Gabrovcu narisano kot ustje (sl. 4: 3/6–8). Gabrovec je poleg tega objavil risbo spodnjega roba noge (ib., sl. 7: 1; sl. 4: 3/1), ki je pri Wellsu ni.

Omenil sem že, da je vojvodinja dva najdragocenejša pridatka groba z oklepom, sam oklep in kernos, že leta 1913 poklonila nemškemu cesarju Wilhelmu II., ki je izdatno financiral njena izkopavanja. Do novembrske revolucije leta 1918 sta bila razstavljena v predsobi cesarja v Mestnem gradu, potem pa sta bila prenesena v muzej, kjer sta bila z oznako "na posodo od njegovega veličanstva cesarja" vključena v stalno razstavo. Leta 1945 je Rdeča armada oklep skupaj s skoraj 44.000 predmeti Muzeja za narodopisje, h kateremu je sodil Oddelek za prazgodovino in zgodnjo zgodovino, odpeljala v Sankt Peterburg. Vse to gradivo je bilo v letih 1977 in 1978 v tajni akciji prepeljano v Leipzig, po padcu berlinskega zidu pa je leta 1990 končno pričelo prihajati nazaj v Muzej za narodopisje v Berlinu. V pošiljki z dne 5. junija 1992 je bil med drugim stiški oklep (Weiss 1993, 168 s in 176 s).

Vrnitev oklepa je spodbudila Weissa, da je že naslednje leto o grobu z oklepom pripravil članek (Weiss 1993). Pri rekonstrukciji grobne celote se je naslonil na Wellsovo objavo, vanjo pa je vključil tudi pravokotno pasno spono, okrašeno v situlskem slogu (ib., 181, sl. 15: 9; 16). Na njej je poleg čepeče živalske figure na desnem robu upodobljen proti tej figuri usmerjen sprevod petnajstih moških in ženske. O sponi se je vedelo, da sodi med tiste najdbe s kranjskih najdišč, ki jih je vojvodinja Mecklenburška poklonila cesarju Wilhelmu in ki so leta 1918 kot njegovo posojilo prišle v berlinski muzej (Dobiat 1982, 11 s). Njeno točno najdišče ni bilo znano. Najprej sta jo objavila Wolfgang Lucke in Otto-Herman Frey (Lucke, Frey 1962, 71, kat. št. 20, t. 33), pozneje pa še Frauke Geupel (Geupel 1972, 203 s, sl. 1). Weiss je na podlagi arhivskih dokumentov ugotovil, da je bila spona med prazgodovinskimi najdbami, ki jih je cesar oddal muzeju v restavriranje 21. oktobra 1913 (Weiss 1993, 181; Weiss 1996, 44, op. 20). Spona je bila ob prihodu v muzej opremljena z oznako "Šentvid, Grob s kamnitimi ploščami 30, 14. april 1913" (ib., sl. 3, desni stolpec spodaj). Ker je bil 14. aprila 1913 odprt grob z oklepom, ki je bil pokrit s kamnitimi ploščami in označen s številko 30, je Weiss iz tega sklepal, da je spona nedvomno iz tega groba.

Grob z oklepom, ki ga je pri Stični izkopala vojvodinja Mecklenburška, in druge grobove z oklepom z območja jugovzhodnih Alp je Weiss datiral v čas okrog 600 pr. Kr. (Weiss 1993, 185), pasno spono pa uvrstil med najstarejše v situlskem slogu okrašene predmete iz Slovenije (ib., 184).

Teržanova je v svoji objavi, ki sem jo omenil na začetku članka, Weissovo predpostavko, da v grob z oklepom iz Stične sodi tudi okrašena pasna spona, označila kot napačno predvsem iz dveh razlogov (Teržan 2006, 263 s).⁵

⁵ Teržanova je svoje nestrinjanje z Weissovo uvrstitvijo pasne spona v grob z oklepom in z njeno datacijo v čas okrog leta 600 pr. n. št. izrazila dvakrat že pred letom 2006: Teržan 1997, 665, op. 44; Teržan 2001, 210, op. 15. Dodelitev pasne spona grobu z oklepom je kot nevzdržno označila tudi Alexandrine Eibner (2000, 138, op. 9), ni pa je sprejel niti Peter Turk, ki je sicer pasno spono datiral na konec 6. in v 5. stoletje pr. n. št. (Turk 2005b, 63, kat. št. 52).

Goldberg je v zapiskih izrecno omenil, da v grobu razen oklepa, suličnih osti, gumbov in keramičnih posod ni bilo drugih pridatkov. Poleg tega je spona po njenem mnenju precej mlajša od oklepa in ostalih pridatkov v grobu, saj se stilno uvršča v čas certoškega in zgodnjega negovskega horizonta.

Ker pa je v dveh dopisih, ki ju hrani arhiv berlinskega muzeja (v dopisu z dne 27. oziroma 30. oktobra in v dopisu z dne 21. novembra 1913), navedeno, da spona izvira iz groba s kamnitimi ploščami 30 (Steinplattengrab 30), je Teržanova menila, da je spona pripadala nekemu drugemu grobu, ki je bil označen podobno kot grob z oklepom. V poštevnaj bi prišel le grob 30 iz gomile 55 oziroma VI, med pridatki katerega je navedena tudi pasna spona (ib., 264).

Po Goldbergovem opisu ta grob sicer ni bil pokrit s kamnitimi ploščami (Wells 1981, 80). Ker pa je bilo v gomili VI kar 13 od skupno 32 grobov prekritih s kamnitimi ploščami, po čemer se je ta gomila razlikovala od vseh drugih, ki jih je pri Stični raziskala vojvodinja Mecklenburška (Mahr 1934, 115, kat. št. 132), po Teržanovi skoraj ni dvoma, da je bil tudi grob 30 prekrit s kamnitimi ploščami, čeprav jih Goldberg ni omenil (Teržan 2006, 267). Zato je pasno spono z upodobljenim sprevodom pripisala temu grobu (ib., 266–268, sl. 71). Grob je po Goldbergovih zapiskih vseboval fragmentirano dvogrebenasto čelado, v njej in okrog nje železne odlomke, ki naj bi bili ostanki štita ali konjske opreme, slabo ohranjeno pasno spono in odlomek sulične osti (Wells 1981, 80). Na fotografiji bloka, ki je bil dvignjen iz groba, sta vidni čelada in okrogla falera konjske opreme z dvema ušescema (ib., 212, sl. 160).

GROBNA CELOTA PASNE SPONE Z IZJEMNO FIGURALNO UPODOBITVIJO OSTAJA NEZNANA

Kot kaže, pasna spona s figuralnim sprevodom ni bila najdena niti v grobu 30 gomile IV, kot je domneval Weiss, niti v grobu 30 gomile VI, kot domneva Teržanova.

Proti Weissovi predpostavki govorita, kot je navedla že Teržanova (2006, 264), izrecna navedba Goldberga, da v grobu z oklepom ni bilo drugih najdb razen naštetih, med katerimi pa ni pasne spona, in pa dejstvo, da je spona po slogu upodobitve precej mlajša od oklepa in ostalih pridatkov v grobu. To pa pomeni, da je listek z oznako "St. Veit, Steinplattengrab 30, 14. April 1913", ki je bil priložen pasni sponi ali nalepljen nanjo (Weiss 1993, 181; Weiss 1996, 44, sl. 3), vseboval napačne podatke. Listek s tako vsebino se je nedvomno nanašal na grob z oklepom iz gomile IV. Priložen bi bil lahko edino oklepu ali kernosu, ki sta bila v pošiljki izkopani vojvodinje Mecklenburške iz Kranjske, ki jo je cesarju Wilhelmu na ladjo v Hamburgu pripeljal njen tajnik Goldberg že junija 1913 (Gabrovec 1978, 130; Weiss 1993, 176, op. 19 in 20). Kdo in iz kakšnih razlogov ga je priložil pasni sponi, ostaja neznan.

Iz več razlogov je jasno, da spona ne izvira niti iz groba 30 gomile VI. Čeprav je bilo s kamnitimi ploščami pokritih 13 grobov (Mahr 1934, 115, kat. št. 132), to je skoraj polovica grobov te gomile, pa nikakor ni verjetno, da bi bil Goldberg prav pri tem grobu, pri katerem je tako kot pri drugih navedel velikost in globino, v kateri je bil odkrit, pozabil omeniti kamnite plošče. Iz opisov, ki jih je

objavil Wells, izhaja, da so bili s ploščami pokriti grobovi 3, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 19, 22, 23, 24 in 26 (Wells 1981, 72–79). Če bi bil na enak način pokrit tudi grob 30, bi bilo takih grobov 14. Poleg tega je bilo na sponi s sprevidom že pred restavriranjem mogoče prepoznati živalsko in človeške figure, kar pomeni, da je bila razmeroma dobro ohranjena (Weiss 1993, 181). Grob 30 gomile VI pa je po Goldbergovih podatkih (Wells 1981, 80) vseboval slabo ohranjeno pasno spono, o kateri niti ne vemo, ali je bila železna ali bronasta. Teržanova ni omenila, da je bil na listku, ki je bil priložen okrašeni sponi ali prilepljen nanjo, naveden tudi datum 14. april 1913.⁶ Tega dne odkriti Steinplattengrab 30 pa je zanesljivo grob 30 gomile IV, to je grob z oklepom, ne pa grob 30 gomile VI.

Še iz enega razloga je nemogoče, da bi okrašena pasna spona izvirala iz groba 30 gomile VI. Gomilo so začeli izkopavati 10. novembra 1913, izkopavanje pa je bilo končano 15. decembra (Wells 1981, 72). Glede na to, da je imela 32 grobov, je bil grob 30 izkopan med zadnjimi, torej zelo verjetno že decembra. Zgoraj omenjeni arhivski dokumenti v berlinskem muzeju pa dokazujejo, da je bila pasna spona v Berlinu že v drugi polovici oktobra 1913, to je prej, kot so gomilo VI začeli izkopavati. Iz arhivskih dokumentov, na katere je pred nekaj leti opozorila Gloria Polizzotti Greis, je mogoče razbrati celo, katerega dne jo je cesar dobil (Polizzotti Greis 2006, 42–44, op. 26 in 27). Oktobra 1913 mu je vojvodinja poslala novo pošiljko izkopanin, tokrat po švedskem arheologu Oscarju Monteliusu, ki je pred tem obiskal njena izkopavanja v Stični. S cesarjem sta se srečala v Bonnu 16. oktobra. Kot je razvidno iz telegrama, ki ga je vojvodinja tega dne poslala Monteliusu, in iz Monteliusovega pisma, ki ji ga je napisal takoj po obisku pri cesarju, je bila med najdbami tudi pasna spona, okrašena z edinstvenim prizorom. Za cesarja je bila posebno dragocena. Menil je, da na njej upodobljena žival prej predstavlja boga kot pa votivni dar. V restavriranje jo je predal, kot navaja Weiss, že čez nekaj dni, 21. oktobra 1913 (Weiss 1993, 181).

BRONASTI GUMBI

Bronasti gumbi iz groba z oklepom

Po zapiskih tajnika Goldberga je grob z oklepom vseboval nekaj okroglih gumbov ("einige runde Knöpfe", Weiss 1993, 177, op. 27; Teržan 2006, 264). Gumb, ki jih je grobu pripisal Mahr leta 1933, pa je kar 67 (Mahr 1934, 113, kat. št. 128, "Gr. 30: sixty-seven bronze buttons with loops"; sl. 3: b). V vseh štirih dosedanjih objavah groba z oklepom so risbe istih šestih primerkov (Gabrovec 1978, 143, sl. 7: 3,4; Wells 1981, 62, sl. 85: l,m; Weiss 1993, 177, sl. 15: 3; Teržan 2006, 265, t. 208: 3,4; sl. 1: 2,3; 4: 3/3,4). Trije od njih so enako veliki in imajo na sredini zunanji strani izboklino (sl. 1: 3), trije pa so različno veliki in

niso okrašeni (sl. 1: 2). Iz Wellsovega opisa, ki se nanaša na vseh 67 gumbov, izhaja, da so vsi kalotasti in da imajo na zadnji strani zanko. Po velikosti so različni, vendar jih ima večina premer 1,6 do 1,7 cm. Več kot polovica jih ima na sredini majhno izboklino, ki je sodeč po preseku enega gumba polna.

Gabrovec, Wells in Teržanova se z njimi niso posebej ukvarjali. Weiss jih je sicer omenil, podrobnejše tipološke in kronološke opredelitve pa se tudi on ni lotil (Weiss 1993, 184, sl. 15: 3). Navedel je le, da njihova namembnost ni določena in da so malo izpovedni, ker njihova lega in razporeditev v grobu nista bili v zadostni meri dokumentirani.

Od gumbov, pripisanih grobu z oklepom, so preprosti kalotasti gumbi z zanko (sl. 1: 2) res malo izpovedni, saj se v različnih kulturnih okoljih pojavljajo v žarnogrobiščni, starejši in mlajši železni dobi (prim. npr. Sakara Sučević 2004, 34, bronasti kalotasti gumbi vrste 1; Blečić 2003; Šribar 1974, 321, št. 23, t. 3: 10). Kot bomo videli, pa ni zanemarljivo dejstvo, da so različno veliki. Precej drugače pa je z gumbi, ki imajo na sredini zgornje strani majhno polno izboklino in na spodnji strani večinoma široko zanko (sl. 1: 3).

Bronasti kalotasti gumbi z izboklino in zanko vrste 2 po Sakari Sučević

Maša Sakara Sučević je v svoji obravnavi gradiva s Kaštelirja pri Novi vasi v Istri gumbe z izboklino na vrhu zgornjega dela kalote in s široko zanko opredelila kot vrsto 2 bronastih kalotastih gumbov (Sakara Sučević 2004, 34). Ta vrsta naj bi predstavljala najmlajšo različico teh gumbov, ki naj bi se prvič pojavila v mlajšem halštatskem obdobju in trajala še v latensko obdobje (ib., 35). Pregled gumbov, ki jih je Sakara Sučević uvrstila v vrsto 2, je pokazal, da se med seboj precej razlikujejo in da nekateri od njih niti ne sodijo vanjo. Gumb iz groba 110 na halštatskem grobišču na Križni gori nad Ložem (Urleb 1974, 58, t. 22: 4) ni kalotast in ima visoko polno izboklino ter razmeroma ozko zanko. Dva gumba iz Šmihela pod Nanosom (Guštin 1979, 46, t. 68: 33 a in c) in eden iz groba Sz 1484 z Mosta na Soči (Teržan, Trampuž 1973, t. 16: 12; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 245, t. 137: 25) sploh nimajo izbokline, ampak sploščen vrh. Njihove zanke so oglate. Pri gumbih iz groba Benvenuti 278 iz Este je izboklina votla, namesto zanke pa imajo diametralno razporejeni luknjici ob robovih (Frey 1969, 15, sl. 3: 5).

Od gumbov, ki jih je vrsti 2 prištela Sakara Sučević, imajo tako kot večina gumbov iz stiškega groba z oklepom (sl. 1: 3) polno izboklino in bolj ali manj široko zanko samo en gumb s Kaštelirja pri Novi vasi (Sakara Sučević 2004, 34, sl. 202; sl. 5: 4), gumbi iz Velega Mišince pri Kastvu blizu Reke (Guštin 1987, sl. 7: 7 in 8: 3; sl. 6: 11,12) in gumbi iz groba 52 iz liškega Prozora (Drechsler-Bižić 1972–1973, 37, t. 28: 14; sl. 6: 7). Gumba iz Nezakcija (Mihovilić 2001, 233, t. 76: 47; sl. 5: 5,6) sta nekoliko drugačna. Polna izboklina trapezastega preseka je zelo visoka, zanka v obliki črke V pa zelo ozka. Ozko zanko ima tudi 15 gumbov z nizko izboklino z Grobišča pri Grobniku (Blečić 2004, 77, t. 8: 5.1.11), vendar je ta oglata.

⁶ Napačni podatki na tem listku so bili očitno povzeti v prej omenjenih dopisih v arhivu berlinskega muzeja z dne 27. oziroma 30. oktobra in z dne 21. novembra 1913, ki navajata, da je bila spona najdena v grobu s kamnitimi ploščami št. 30.

Kalotasti gumbi vrste Vinica

(seznam 1 in sl. 13)

Za navadno bronaste, izjemoma pa tudi železne kalotaste gube s polno izboklino na sredini zunanje strani in z večinoma široko zanko na spodnji strani predlagam ime "kalotasti gumbi vrste Vinica". Poleg gumbov iz Nove vasi in Nezakcija v Istri, iz Kastva in iz groba 52 iz Prozora sodi v to vrsto še nekaj gumbov iz Ribiča v dolini Une (sl. 5: 10,11) in z otoka Krka (sl. 5: 7–9), dalje številni gumbi z Grobnika blizu Reke (sl. 6: 14–16) ter štirje gumbi iz groba 22 latenske nekropole na Pungartu v Metliki (sl. 6: 5). V grobovih starejše in mlajše železne dobe na Dolenjskem takih gumbov niso našli. Edina izjema naj bi bili gumbi iz dveh gomil, ki ju je v Stični izkopala vojvodinja Mecklenburška, in sicer gumbi iz groba z oklepom iz gomile 52 oziroma IV (sl. 1: 3; 6: 1) in med posamičnimi najdbami iz gomile 55 oziroma VI (sl. 5: 1).

Poleg tega je gube te vrste vsebovalo vsaj 12 grobov grobišča, ki ga je vojvodinja Mecklenburška raziskala v Stražnem dolu blizu Goleka pri Vinici (Dular 1985, 106 s, sl. 103 in 126).⁷ Odkrila je okrog 350 planih grobov (Polizzotti Greis 2006, 26). Veliko večino njihovih pridatkov hrani zdaj Muzej Peabody pri Harvardski univerzi, vendar so skoraj v celoti neobjavljeni (Mahr 1934, 47–56, 85–109, kat. št. 49–121; Polizzotti Greis 2006, 25–28 in 55, t. 2; 5–9), njihove fotografije pa si je mogoče ogledati na spletni strani Muzeja Peabody. Napredno iskanje po muzejskih zbirkah (<http://140.247.102.177/col/advanced.cfm>)⁸ omogoča iskanje po štirih podatkih hkrati. Z iskanjem po kraju Vinica (podatek WHERE) in predmetu gumb (button, podatek WHAT) pridemo do povezave do 72 fotografij gumbov. Na fotografijah je mogoče prepoznati številne kalotaste gube vrste Vinica.

Prisotnost gumbov vrste Vinica v dveh halštatskih gomilah iz Stične bi nakazovala, da so se pojavili že v halštatski dobi, vendar kot bomo videli, gumbi, pripisani stiškiška gomilama, sploh niso iz Stične! Ker se je izkazalo, da nekatere domnevne grobne celote z grobišča Veli Mišinac pri Kastvu to niso (Blečić 2002, 79), in ker grobne celote z Goleka pri Vinici niso niti objavljene niti zanesljive, so za datacijo gumbov vrste Vinica tako na voljo samo grob 1/1979 iz Kastva, grob 52 iz Prozora, grob 2/1987 z Grobnika in grob 22 s Pungarta v Metliki.

Vendar si tudi s prvim od teh štirih grobov, z grobom iz Kastva, ne moremo kaj prida pomagati. V njem je bil glede na antropološko analizo pokopan odrasel moški. Po Blečićevi so bili v grob pridani slabo ohranjen železen nož in štirje gumbi vrste Vinica (ib., 85, 98 s, št. 10.8; 100, št. 12, t. 1). Groba na podlagi noža ni mogoče natančneje datirati. Blečićeva ga je kljub temu pripisala stopnji LT C1 po srednjeevropski kronologiji zaradi verižnega pektoral, ki je bil odkrit v bližini, vendar zunaj groba (ib., 85, sl. 5). Tudi sicer je povezava štirih gumbov z moškim okostjem zelo vprašljiva. Kot je razvidno iz tlorisa, v nasprotju s

trditvijo Blečićeve ne drži, da so bili v grob pridani vsi štirje gumbi, ampak sta v grobni jami ležala samo dva. Druga dva sta se nahajala zunaj groba med kostmi, ki so po Šlausu pripadale odraslemu oslu in kravi ter še dvema osebam (ib.)!

Pač pa je zanesljiva grobna celota ženskega groba 52 iz Prozora, ki je poleg okostja vseboval razmeroma bogate prdatke. Poleg štirih bronastih fibul in 114 bronastih kalotastih gumbov (preprostih in vrste Vinica), ki so bili prišiti na usnjen pas (sl. 6: 7–10), so v njem našli številne steklene in jantarne jagode (Drechsler-Bižić 1972–1973, 37, t. 27–28; Bakarić 1993). Drechsler-Bižićeva je sprva menila, da bi grob zaradi dveh fibul s po dvema peresovinama in fibule s čolničastim lokom lahko pripadal stopnji LT D (Drechsler-Bižić 1972–1973, 20). Pozneje je datacijo spremenila. Grob je postavila v stopnjo 6 japonske skupine, ki ustreza stopnji LT C po srednjeevropski kronologiji oziroma 3.–2. stoletju pr. n. št. (Drechsler-Bižić 1987, 411 in 414). Lidije Bakarić nova datacija groba v srednjo latensko dobo očitno ni prepričala, ker ga je datirala v 1. stoletje pr. n. št. (Bakarić 1993, 114, kat. št. 96). Je pa spremenjeno datacijo prevzela Sakara Sučević (2004, 35): "Grob lahko na podlagi ... datiramo v japonsko šesto stopnjo, 3. stol. pr. n. št." Aleksandar Palavestra ga je v svoji knjigi o prazgodovinskem jantaru prvič datiral v čas od 300 do 1 pr. n. št. (Palavestra 1993, 82 in 84), drugič pa v stopnjo LT C2 (ib., kronološka tabela na str. 274).

Prva datacija Drechsler-Bižićeve v poznolatsko dobo je bila utemeljena, saj jo je podkrepila z ugotovitvijo, da so bile fibule, ki so primerljive fibulama z dvema peresovinama in fibuli s čolničastim lokom v grobu 52, najdene v grobnih celotah z Jezerin in iz Ribiča, ki jih je Marić pripisal svoji stopnji Vb, in v zakladni najdbi iz Ličkega Ribnika (Drechsler-Bižić 1972–1973, 20). Fibule s čolničastim lokom, kakršnih ena je bila v grobu 52 (ib., 37, t. 27: 8), se res pojavljajo v izrazito poznih grobovih nekropol Jezerine in Ribič (Marić 1968, 34, t. 5: 6; 16: 20; 17: 12,19,22,23, 31; 18: 29,30). Nekateri od njih vsebujejo fibule vrst Jezerine in Alezija, značilne za stopnjo LT D2 po srednjeevropski kronologiji (ib., t. 5: 7; 16: 21; 18: 31; Božić 2008, 145, tab. 5), najmlajši grob pa sodi zaradi močno profiliranih fibul že v zgodnjecesarstvo dobo (Marić 1968, t. 17: 29–34). V nekaterih od teh grobov so našli tudi fibule z dvema peresovinama in jagodo na loku (ib., t. 5: 3; 16: 22,28; 18: 25,26) ter jantarne jagode vrste 10 po Palavestri (ib., t. 5: 8,12; 16: 29; 18: 34; Palavestra 1993, tipološka tabla 1 na str. 33), torej oblike, ki jih je vseboval tudi grob 52 iz Prozora (Drechsler-Bižić 1972–1973, t. 27: 1,4–7; Palavestra 1993, 82, 300–1 pr. n. št.).

Gumbi vrste Vinica so torej glede na grob 52 iz Prozora poznolatski. Ker gre za pokop ženske, so sodili k ženski noši, in sicer so bili skupaj s preprostimi kalotastimi gumbi prišiti na pas. Omenil sem že, da se je v grobu ohranilo skupno 114 gumbov obeh vrst. Njihova velikost je zelo različna, saj imajo največji skoraj štirikrat večji premer kot najmanjši (sl. 6: 7–10). Zelo verjetno so deli podobnih pasov tudi številni različno veliki kalotasti gumbi (preprosti in vrste Vinica) iz Kastva in z Grobnika (Blečić 2002, t. 10 in 11; Blečić 2004, t. 7 in 8 – sl. 6: 11–13 in 14–20).

S kalotastimi gumbi dveh velikosti in dveh vrst je bil okovan tudi 4 cm širok pas, ki je ležal v okostnem grobu

⁷ Poznavanje najdb s planega poznohalštatsko-latenskega grobišča blizu Goleka pri Vinici mi je omogočil Michael Geselowitz, ki mi je pred mnogimi leti poslal fotokopije njihovih risb.

⁸ Zadnji dostop 22. 9. 2009.

2/1987 na Grobniku (Cetinić 1996, 195, sl. 11; Blečić 2003; Blečić 2004, 57 s, 63, 91 s, sl. 17, t. 1: 1–2). Dva niza večjih gumbov sta bila prišita ob robovih, na vmesnem pasu pa so bili prišiti manjši gumbi, razporejeni v obliki cvetov s petimi venčnimi listi. Blečićeva gumbov ni podrobno opisala, ampak je samo navedla, da gre za kalotaste oziroma polkalotaste gumbe (ib., 58, 63, 2. Pojasna pločica, 91). Tudi risb gumbov ni objavila. Fotografija, ki prikazuje gumbe in ploščici (ib., sl. 17), je sicer majhna, vendar se na njej kljub temu vidi, da imajo večji gumbi, prišiti ob robovih, na sredini izboklino. Gre torej za kalotaste gumbe vrste Vinica, ki jih je bilo v sondi 3, v kateri je bil odkrit grob 2/1987, najdenih še 57 (ib., 75, št. 5.1.1, 5.1.2 in 5.1.3, t. 7: 5.1.1 in 5.1.2). Pas se je spenjal s pravokotno ulito spono vrste Bela Cerkev (ib., sl. 17 in t. 1: grob 2/1987, št. 2), ki omogoča datacijo groba v stopnjo Mokronog IIIa oziroma LT D1 (Božič 1999, 211). Na pasu je bil tudi pravokoten ovok, ki je bil nanj pritrjen na štirih mestih in je bil ulit v istem kalupu kot spona.

V grobu je bil najden tudi odlomek jantarne jagode, najverjetneje ostanek ogrlice. Okostje je bilo zelo slabo ohranjeno. Po antropološki analizi naj bi šlo za moškega (Blečić 2004, 58), vendar je to zelo malo verjetno.

Gumbe vrste Vinica je vseboval tudi grob 22 s Pungarta v Metliki. V tem žganem ženskem grobu je bilo poleg para srebrnih fibul srednjelatenske sheme z dolgo peresovino (Šribar 1974, 321, t. 3: 3,4; sl. 7: 1,2) še veliko gumbov, in sicer štirje večji s premerom pribl. 12 mm in okoli sto manjših s premerom 4 mm (ib., t. 3: 10). Večji gumbi imajo izboklino, ki je na risbi v Šribarjevem članku narisana kot votla, čeprav je polna (sl. 6: 5,6).⁹

Fibuli imata tričleno objemko in po dve tričleni in spodaj ravni odebelitvi na zapognjeni nogi (Božič 1983, 119, sl. 37). Ena leži pred objemko, druga pa pred lokom. Zelo podobne srebrne fibule, najdene predvsem v Mihoovem (Aubelj 1999, sl. na str. 172) in tudi na Strmcu nad Belo Cerkvijo (Stare 1973, 41, št. 879 in 880, t. 47: 2,3; sl. 7: 3,4), so značilnost ženske noše stopnje Mokronog IIIa mokronoške skupine (Božič 1999, 210; Božič 2008, 56 s), ki ustreza stopnji LT D1 po srednjeevropski kronologiji. Razlika med njimi in fibulama iz Metlike je le v tem, da pri metliških lok ni ploščat in peresovina ni tako izrazito dolga. Fibuli torej nakazujejo, da je grob 22 iz Metlike sočasen grobu 2/1987 z Grobnika. Oba sta vsebovala pas, okovan z velikimi kalotastimi gumbi vrste Vinica in majhnimi preprostimi kalotastimi gumbi.

Gumbi vrste Vinica imajo, če ne upoštevamo primerkov iz Stične, omejeno razprostranjenost od Istre na zahodu do doline Une na vzhodu (sl. 13). Tisti, ki so jih našli v grobu 22 iz Metlike, v grobu 2/1987 z Grobnika¹⁰ in v grobu 52 iz Prozora, so bili skupaj s preprostimi kalotastimi gumbi prišiti na ženske pasove. To velja zelo verjetno tudi za gumbe iz grobov na Goleku pri Vinici in številne gumbe brez grobnih celot iz Kastva in z Grobnika. Glede na starost omenjenih treh grobov so poznolatenški. Zato ni verjetno, da gumb, pripisan grobu 3 iz Baške (sl. 5: 8), res sodi v ta grob (Lo Schiavo 1970, 426, t. 24: 14). Grobova

iz Ribiča sta že zgodnjerimska in sta tako kot grob 3 iz Baške vsebovala samo po en gumb vrste Vinica. Gumba je že Marić prištel med starejše oblike, ki se še pojavljajo v nekaterih grobovih stopnje VI v Pounju (Marić 1968, 37, t. 20: 20; 22: 3; sl. 5: 10,11).

NOVA REKONSTRUKCIJA GROBA Z OKLEPOM IZ STIČNE

Povedal sem že, da gumbov vrste Vinica na Dolenjskem razen v Stični ni. Gumbi te vrste, pripisani leta 1913 izkopenemu grobu z oklepom (sl. 1: 3; 6: 1), so bili glede na navedene primerjave skupaj s preprostimi kalotastimi gumbi treh velikosti (sl. 1: 2; 6: 2–4) prišiti na poznolatenški ženski pas. Zato je seveda izključeno, da bi bili res iz tega groba. Po Goldbergovih zapiskih je grob sicer vseboval nekaj okroglih gumbov, ki pa se niso ohranili ali pa so bili dodani nekemu drugemu grobu iz Mecklenburške zbirke.

Gumbi so dokaz, da je sestava groba z oklepom, kot jo prinašajo dosedanje objave, napačna. Namesto pravih gumbov so bili grobu pripisani gumbi, ki niso samo iz drugega groba, ampak celo z drugega najdišča. Ker so poznolatenški, zagotovo niso iz Stične, saj stiške gomile niso vsebovale naknadnih pokopov latenske dobe (Gabrovec 1994a, 40). Tudi z Magdalenske gore niso, ker v tamkajšnjih poznolatenških grobovih takih gumbov niso našli. Lahko so samo z Goleka pri Vinici, kjer so gumbe vrste Vinica, ki jih praviloma spremljajo preprosti kalotasti gumbi, našli v najmanj 12 grobovih. Z istega najdišča so gotovo tudi gumbi vrste Vinica, pomešani med posamične najdbe gomile 55 oziroma VI iz Stične (seznam 1, št. 2; sl. 5: 1). Tudi pri teh gre očitno za gumbe, ki so bili skupaj s preprostimi kalotastimi gumbi prišiti na ženski pas, saj so med posamičnimi najdbami gomile VI poleg njih tudi preprosti gumbi z zanko in gladko kaloto treh velikosti (Wells 1981, 80, posamične najdbe gomile VI, 213, sl. 161: a, četrta vrsta), kar natanko ustreza kalotastim gumbom, pripisanim grobu 30 gomile IV (sl. 6: 1–4), in tistim iz groba 52 iz Prozora (sl. 6: 7–10).

Če v grobu z oklepom niso bili najdeni kalotasti gumbi z zanko, lahko to velja tudi za druge pridane. Zanesljivo so iz njega le predmeti, ki jih lahko prepoznamo iz opisa oziroma so vidni na fotografijah. Po Mahrovem prepisu Goldbergovih zapiskov (sl. 3) so bile v grobu tri keramične posode, dve od teh zelo lepo izdelani in zelo redke oblike. Prva, ki jo je Mahr leta 1933 označil s (c), je imela po Goldbergu na zgornjem delu 4 posodice ("am oberen Rand der Urne sind 4 kl. Urnen"). Gre torej za kernos (sl. 4: 2; 8: 2), ki je viden tudi na fotografiji.¹¹

¹¹ Vojvodinja Mecklenburška je oklep in kernos že junija 1913, to je dva meseca po odkritju groba z oklepom, podarila cesarju Wilhelmu II. (Weiss 1993, 175 ss, op. 19 in 24). Kernos je grobu prvi pripisal Gabrovec na podlagi fotografije odprtega groba, na kateri sta vidna oklep in kernos (Gabrovec 1978, 142 s, sl. 5; sl. 4: 2), za njim so to storili tudi Wells, Weiss in nazadnje Teržanova (sl. 2: 3). Do iste ugotovitve pa bi bil lahko že veliko prej prišel zlasti kateri od prazgodovinarjev Muzeja za prazgodovino

⁹ Podatek Janeza Dularja.

¹⁰ Kot sem že omenil, je zelo malo verjetno, da bi bil grob 2/1987 z Grobnika moški.

V Zürichu ga ni bilo, saj je bil že junija 1913 poklonjen nemškemu cesarju. Skladno z Goldbergovim podatkom o treh posodah je Mahr leta 1933 grobu z oklepom poleg kernosa pripisal še dve posodi. Druga, ki jo je označil z (d), je bila majhna ("kl. Gefäß"), tretja, ki jo je označil z (e), pa večja ("größeres Gefäß"). Z majhno posodo je lahko označil samo lonček (sl. 8: 4),¹² v katerem je bil očitno listek, ki je zdaj nalepljen na prvi kartotečni list (sl. 3). Na njem piše: "Kl Urne aus Grab 30. (d) Gr Gomila St Veit 15 April 1913." Z večjo posodo pa je Mahr lahko označil samo veliki lonec z nagubanim trebuhom (sl. 4: 3/11), ki grobu zagotovo ni bil dodan šele v Muzeju Peabody, saj ne ustreza Hencknovim opisom (sl. 3: g–j).

Po objavah Wellsa in Weissa naj bi h grobu poleg kernosa, lončka in lonca z nagubanim trebuhom sodili tudi deli treh posod, manjšega ciborija z grafitnim premazom (sl. 2: 5) in dveh pokrovov (sl. 2: 4), ki jih je grobu z oklepom dodal šele Hencken (sl. 3: g–j). Teržanova je lonec spremenila v ciborij (sl. 2: 2) in dodala še en manjši ciborij (Teržan 2006, 266, t. 208: 7; sl. 2: 6). Rekonstruirala ga je iz dveh pri Gabrovcu objavljenih odlomkov (Gabrovec 1978, sl. 7: 1,8; sl. 4: 3/1,8). Prvega od njiju Wells nima, drugega pa ni opredelil tako kot Gabrovec za ustje, ampak za spodnji rob noge (Wells 1981, sl. 85: i).

Grobu z oklepom lahko poleg kernosa (sl. 8: 2) zanesljivo pripišemo tudi lonček (sl. 8: 4), v katerem je bil očitno listek, ki je zdaj nalepljen na prvem kartotečnem listu. Ker je lonček preproste oblike in neokrašen, se Goldbergov podatek, da sta dve od treh posod zelo lepo izdelani in zelo redke oblike, nanaša na kernos in na tretjo posodo. Oznaki "zelo lepo izdelan in zelo redke oblike", ki pa je za zanesljivo določitev še vedno presplošna, sicer dobro ustreza ciborij z nagubanim trebuhom (Teržan 2006, 266, op. 8, t. 208: 10; sl. 8: 5), ki ga je grobu z oklepom pripisal že Mahr leta 1933. Vendar pa je glede na druge zamenjave možno, da je tudi ta posoda dejansko iz kakega drugega groba. Isto velja za sulični osti (sl. 8: 6,7): lahko sta iz

in zgodnjo zgodovino v Berlinu, kjer sta bila od leta 1922 dalje oklep in kernos vključena na stalno razstavo (Weiss 1993, 177, op. 24; Weiss 1999, 64). Pri pazljivem branju dražbenega kataloga, ki je izšel leta 1934 v New Yorku (prim. Weiss 1993, 182, op. 47; Weiss 1999, 66), bi bil namreč lahko ugotovil, da je Ferenc de Tompa iz Budimpešte v članku o gomilnem grobišču pri Stični (Mahr 1934, 59 s) omenil, kako je pokojna vojvodinja Mecklenburška predala bronasti oklep iz groba 30 gomile IV nekdanjemu nemškemu cesarju in na ta način razbila grobno celoto ("The whole grave in which this armor was found was thus split up"). V kataloškem delu dražbenega kataloga oklep iz groba 30 gomile IV ni omenjen, so pa v njem naštet drugi pridatki tega groba: 67 bronastih gumbov z zanko, dve železni sulični osti in trije značilni primerki keramike, med temi posoda s štirimi čašicami na zgornjem delu ("one with four little cups attached to the upper part of the vessel", ib., 113, kat. št. 128). Za morebitnega kupca je bil ta podatek zavajajoč, saj kernosa, ki je že leta 1913 prispel v Berlin, seveda ni bilo na dražbi.

¹² Teržanova (2006, 266, t. 208: 5) navaja, da je visok 6 cm. Glede na merilo 1:4 v Wellsovi objavi (Wells 1981, 176, sl. 85: j) je visok 8 cm.

groba z oklepom, lahko pa tudi iz kakega drugega groba. Ker je po Goldbergu grob z oklepom vseboval samo tri glinaste posode, od katerih smo lahko določili kernos in lonček, medtem ko je bila tretja zelo lepo izdelana in zelo redke oblike (morda ciborij z nagubanim trupom), iz njega zanesljivo niso deli dveh pokrovov in enega ali dveh ciborijev z grafitnim premazom, ki jih je grobu dodal šele Hencken.

Glede na to so bili v grobu z oklepom zanesljivo najdeni samo oklep, kernos in lonček ter nekaj okroglih gumbov, ki so zdaj izgubljeni ali neznano kje (sl. 8: 1–4), morda pa tudi ciborij z nagubanim trupom in sulični osti (sl. 8: 5–7). Zanesljivo pa mu ne pripadajo pokrova, eden oziroma dva manjša ciborija z grafitnim premazom in 67 kalotastih gumbov z zanko (vrste Vinica in preprostih) (sl. 2: 4–6; I: 2,3).

ZANESLJIVOST GROBNIH CELOT MECKLENBURŠKE ZBIRKE

Grobne celote iz Stične in z Magdalenske gore

V dosednji literaturi o Mecklenburški zbirki, ki poleg manjšega števila najdb z nekaterih drugih najdišč obsega zlasti najdbe iz Hallstatta, z Vač, iz halštatskih gomil na Magdalenski gori in pri Stični ter s planega halštatsko-latenskega grobišča na Goleku pri Vinici (Mahr 1934; Hencken 1978; Wells 1981; Dobiati 1982; Polizzotti Greis 2006), ni bilo dovolj poudarjeno dejstvo, da so objavljene grobne celote velikokrat napačne (prim. Weiss 1996), saj je gradivo pomešano. Kako je z grobnimi celotami z Vač, ni mogoče reči, ker še niso objavljene. V halštatske grobove iz Stične in z Magdalenske gore pa je zašlo precej najdb, ki nedvomno izvirajo z Goleka pri Vinici. To dejstvo doslej ni bilo tako očitno, ker velik del viniških najdb še ni bil objavljen. Najdbe viniškega značaja se pojavljajo samo v tistih grobovih z Magdalenske gore in iz Stične, ki jih je izkopala vojvodinja Mecklenburška in katerih gradivo se zdaj hrani v Muzeju Peabody, ne pa v grobovih s teh dveh najdišč, katerih pridatke hranita Narodni muzej v Ljubljani in Naravoslovni muzej na Dunaju (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004; Gabrovec et al. 2006), in seveda tudi ne v grobovih z drugih halštatskih najdišč na Dolenjskem.

Na tem mestu bi rad opozoril le na nekaj primerov. V nekaterih halštatskih grobovih z Magdalenske gore se pojavljajo v dvodelnem kalupu uliti obročki z izrastki, ki so v dražbenem katalogu Mecklenburške zbirke in v Hencknovi knjigi imenovani sončni obročki – "sun rings" (Mahr 1934, 80, kat. št. 25, grob 30, t. 7: 25; 82, kat. št. 34, grob 44, t. 1: 34; Hencken 1978, sl. 63: b; 127: d; 204: e; 265: d; 359: q; sl. 9: 1). Taki obročki so sicer znani samo z Goleka pri Vinici (Gabrovec 1966a, 179, št. 43, t. 20: 12,14–16,18; Lo Schiavo 1970, 469, št. 29, t. 37: 25; sl. 9: 2,3; 10), iz Podzemlja (Dular 1978, t. 14: 5) in iz naselbinskih plasti pri Sv. Duhu v Črnomlju (Božič 1992, 191, op. 10).¹³ Tudi

¹³ Po podatkih, ki mi jih je 25. maja 2009 poslal izkopavalec Phil Mason, je bil sončni obroček iz Črnomlja – gre za 2 kosa istega obročka – najden leta 1990 v stratigrafski enoti 160, to je v poznorimski plasti odpa-

latenskodobne igle v obliki pastirske palice, zanesljivo izpričane samo na Goleku pri Vinici (Gabrovec 1966a, t. 19: 1–9), v Podzemlju (Dular 1978, t. 15: 23; 16: 1–6; Božič 2001, 187, sl. 15; 18–20; 192, seznam 4) in Kastvu (Blečić 2002, 82 s, 92 s, kat. št. 2, sl. 4, t. 1: 2), so se znašle v dveh halštatskih grobovih iz Mecklenburške zbirke, izkopanih na Magdalenski gori (Hencken 1978, 24, grob 37, sl. 78: a) in v Stični (Wells 1981, 59, grob 19, sl. 73: a,b), pa celo med posamičnimi najdbami v samem Hallstattu (ib., 24, sl. 27: a).¹⁴ Očitno gre tudi v teh treh primerih za igle z Goleka pri Vinici, ki so bile dodane gradivu z drugih najdišč (Božič 2001, 197).

Jantarne jagode vrst 8d in 8e po Palavestri

Med neobjavljenim gradivom z Goleka pri Vinici je veliko jantarnih jagod, ki imajo poleg navpične luknjice na sredini še eno vodoravno tangencialno luknjico. Pri nekaterih je obod na mestih, kjer se luknjica konča, izjedeno. Palavestra (1993, 31, tipološka tabla 1) je take jagode označil kot vrsto 8d (z zaobljenim obodom) oziroma 8e (z izjednim obodom). Viniških primerkov ni poznal. Z njegove karte razprostranjenosti (ib., stran 187) izhajajo, da se take jagode pojavljajo samo v Liki (na najdiščih Kompolje in Prozor – Bakarić 2004, kat. št. 5.1; Bakarić 2008) in na nekropoli Jezerine v Pounju, na Magdalenski gori in v Stični (v halštatskih grobovih Mecklenburške zbirke) ter v latenskem grobu na Kapiteljski njivi v Novem mestu (Palavestra 1993, 174, vrsti 8d in 8e).

Jagoda vrste 8d iz razmeroma zgodnjega groba 139 v Kompolju (ib., 77, 750–650, 79, tip 8d), znana s starih Brunšmidovih izkopavanj, je po starosti povsem osamljena. Na nekropoli Jezerine so tovrstne jagode (glej grobove, našete ib., 99, tip 8d, in tudi grob 264) našli v grobovih faz II, IV, Va, Vb in VI po Mariću:

faza II: Jezerine 129 in 216 (Radimský 1895, 94 s in 112; Marić 1968, 17, op. 142 na str. 68)

faza IV: Jezerine 264, 318 in 520 (Radimský 1895, 123, sl. 306, 137 in 177 s; Marić 1968, 27, op. 221 na str. 73)

faza Va: Jezerine 325 (Radimský 1895, 138, sl. 378 na str. 130; Marić 1968, t. 4: 12; 32, op. 244 na str. 74; sl. 11: 2)

faza Vb: Jezerine 136b in 175 (Radimský 1895, 96 in 104; Marić 1968, 35, op. 272 in 274 na str. 75)

faza VI: Jezerine 68 (Radimský 1895, 81, sl. 127; Marić 1968, t. 6: 17; 38, op. 300 na str. 76).

Od dveh grobov iz faze II, ki naj bi po Mariću (1968, 40) trajala od 500 do 360 pr. n. št., skeletni grob 129 s

polkrožno ločno fibulo ni objavljen, grob 216 pa je tako kot grob 121a vseboval certoško fibulo vrste Xg po Teržanovi (Radimský 1895, 93, sl. 169; 112; Marić 1968, t. 2: 20 in tab. 3: 85; Teržan 1976, 334). Po Mariću (1968, 17) naj bi fibuli kazali na neposredne povezave z vzhodnoalpskim prostorom in naj bi imeli dobre primerjave samo med najdbami iz Šmihela pod Nanosom. Po Teržanovi (1976, 334, sl. 52) pa so fibule različice Xg razprostranjene v Posočju, na Notranjskem in Krasu, v zaledju Reke, na Dolenjskem, v Beli krajini in dolini Une. O dataciji Marićeve II. faze je menila, da nima izrazitih elementov, ki bi upravičili tako zgodnjo datacijo (ib., op. 164 na str. 421). Grobova 121a in 216 s fibulama različice Xg in grob 95 s fibulo vrste XII je postavila v prvi mladohalštatski horizont grobov v Jezerinah, ki se po njenem mnenju ni začel pred sredino 4. stol. (ib., 382).

Glede na datacijo grobov iz Jezerin, ki vsebujejo jantarne jagode vrste 8d po Palavestri, lahko trdimo, da so se te pojavile na koncu halštatske dobe, da so bile v rabi celotno latensko dobo in izjemoma tudi na začetku rimske. Jagode vrste 8e pa so, kot se zdi, latenskodobne, saj so bile na nekropoli Jezerine (glej grobove, našete v Palavestra 1993, 99, tip 8e, in tudi grobova 467 in 518) najdene samo v grobovih faz III, IV, Va in Vb po Mariću:

faza III: Jezerine 103 (Radimský 1895, 87, sl. 154; Marić 1968, 23, op. 193 na str. 72; sl. 12: 1)

faza IV: Jezerine 318, 515, 520 in 524 (Radimský 1895, 137, 176, sl. 570, 178; Marić 1968, 27, op. 221 in 222 na str. 73)

faza Va: Jezerine 308, 359 in 467 (Radimský 1895, 135, 145, sl. 415, 168, sl. 523; Marić 1968, t. 4: 28; 32, op. 244 in 245 na str. 74; sl. 12: 2)

faza Vb: Jezerine 518 (Radimský 1895, 177, sl. 575; Marić 1968, 35, op. 273 na str. 75).

Nekaj primerkov jantarnih jagod vrste 8e je bilo najdenih tudi v Prozoru (Palavestra 1993, 85, tip 8e), vendar niso datirani.

Kot že rečeno, vsebujejo jagode vrst 8d in 8e tudi halštatski grobovi z Magdalenske gore in iz Stične v Mecklenburški zbirki (Magdalenska gora: Hencken 1978, sl. 20: b; 75: a,b; 89: d; 98: a; 262: l,m; 365: c; Palavestra 1993, 174; Stična: Wells 1981, sl. 58: b; 78: a; 84: a; 96: a; 147: c; 150: g; 157: c; Palavestra 1993, 174; sl. 11: 1; 12: 3) ter latenski grob 35 gomile A na Kapiteljski njivi v Novem mestu (Knez 1986, 97, t. 48: 13).

Glede na to, da so bile jagode vrst 8d in 8e zanesljivo najdene samo v grobovih nekropole Jezerine v Pounju, datiranih od pozne halštatske do pozne latenske dobe, in izjemoma še v zgodnjerrimskih grobovih, dalje v Kompolju in Prozoru v Liki, v številnih grobovih z Goleka pri Vinici in v enem od latenskih grobov v Novem mestu, medtem ko jih v halštatskih grobovih na Dolenjskem z izjemo grobov z Magdalenske gore in iz Stične iz Mecklenburške zbirke ni bilo, je na dlani, da tudi tiste jagode, ki so bile objavljene kot deli halštatskih ogrlic z Magdalenske gore in iz Stične, niso od tam, ampak gre za viniško gradivo, ki je bilo zamešano med najdbe iz halštatskih grobov s teh dveh dolenskih najdišč. Tudi ogrlica, ki jo je objavila Polizzotti Greis in naj bi izvirala z Magdalenske gore, ne more biti od tam, ampak je lahko samo z Goleka pri Vinici (Polizzotti Greis 2006, 94 s, t. 19).

dnega materiala stožčaste oblike na severni, zunanji strani poznorimskega obrambnega stolpa pri cerkvi sv. Duha. Očitno gre za najdbe iz poznolatskih plasti, ki so bile poškodovane ob gradnji poznorimskodobne utrdbe na mestnem pomolu.

¹⁴ Wells igle ni prepoznal in je mislil, da sta njena odlomka verjetno eden ali dva ročaja bronaste posode. Igla po okrasu na eni strani glave in po spodnjem delu, ki je v preseku pravokoten in ima zapognjen konec, povsem ustreza tistim iglam v obliki pastirske palice iz Podzemlja, ki so dobro ohranjene (Dular 1978, t. 16: 2,4; Božič 2001, 187, sl. 15 in 19).

Grobne celote z Goleka pri Vinici

Niso pa pomešane samo grobne celote z Magdalenske gore in iz Stične, ampak tudi tiste z Goleka pri Vinici. Gotovo je tudi pri viniškem gradivu prihajalo do tega, da so bile najdbe iz določenega groba pripisane kakemu drugemu grobu. Poleg tega so bile nekaterim viniškim grobnim celotam dodane najdbe iz halštatskih gomil na Magdalenski gori in pri Stični. Dva primera sta zelo zgovorna.

Grob 97 z Goleka pri Vinici je po dražbenem katalogu Mecklenburške zbirke vseboval ostanke bronaste posode (Mahr 1934, 93, kat. št. 69).¹⁵ V resnici gre za dele krajcev sestavljene čelade,¹⁶ in sicer glede na okras natanko tiste, ki je bila odkrita v grobu 15 gomile V pri Stični (Gabrovec 1962–1963, 308, op. 65, t. 9: 2; Egg 1980, 246, sl. 3: 1; Wells 1981, 71, grob 15, sl. 125: f; Egg 1986, 167, kat. št. 105, sl. 115: 2, t. 49: b; Božič 1992, 191, op. 13 in 14). Iz istega viniškega groba naj bi bila tudi dva zaključka votle ovratnice v obliki živalske glave.¹⁷ Tudi za ta je komaj verjetno, da sta res z Goleka pri Vinici. Podobni zaključki se namreč pojavljajo predvsem na zahodu Slovenije, v Posočju (na Mostu na Soči, Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 30 s, št. 8, votla ovratnica, 368, grob 2337, št. 5, t. 246: C5; Mlinar 2009, 221, sl. 4: 3; 5), na Gorenjskem (v Mošnjah, ib., 221, op. 43) in Notranjskem (v Šmihelu pod Nanosom, Guštin 1979, 46, t. 65: 7). Na Dolenjskem sta znana dva zaključka ovratnice z Magdalenske gore (Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 82, grob 1/1, št. 14, t. 127: 14; Mlinar 2009, 221, op. 39), bolj proti vzhodu pa niso bili najdeni. Še najverjetneje je torej, da sta tudi zaključka iz groba 97 na Goleku pri Vinici z Magdalenske gore, ni pa izključena niti možnost, da sta iz Stične tako kot deli sestavljene čelade v istem grobu.

Iz groba 222 na Goleku pri Vinici pa naj bi bil odlomek figurarno okrašene situle. Med zakovicami, ki spenjajo plašč, je okras petih križno razporejenih iztolčenih bunčic. V halštatskih grobovih v Beli krajini sicer niso našli nobenega predmeta, ki bi bil okrašen v situlskem slogu. Glede na okras sodi "viniški" odlomek zelo verjetno k situli iz groba 6-7-7a gomile V na Magdalenski gori (Hencken 1978, 30, sl. 111), kjer ustrezen odlomek manjka.

Sklep

Zgornje ugotovitve nas opozarjajo, da je treba grobne celote z Magdalenske gore, iz Stične in z Goleka pri Vinici v Mecklenburški zbirki obravnavati skrajno previdno. Kadar najdb ni mogoče zanesljivo prepoznati na podlagi podatkov v Goldbergovih zapiskih, skic ali fotografij (kot npr. kernos iz groba z oklepom, ki je viden na fotografiji in ga Goldberg opisuje kot keramično posodo s 4 posodi-

¹⁵ "69. Vinica, continued: graves 96, 97, 98a, and 98b. Comprising fragments of a rare bronze vessel (?) with hering-bone ornamentation, found in gr. 97. Unfortunately it was possible to preserve fragments only."

¹⁶ Spletni katalog. <http://140.247.102.177/col/longDisplay.cfm?ObjectKey=117004> [zadnji dostop 22. 9. 2009].

¹⁷ Spletni katalog. <http://140.247.102.177/col/longDisplay.cfm?ObjectKey=116417> [zadnji dostop 22. 9. 2009].

cami), pri nobeni ni trdnega jamstva, da je res iz groba, v katerega je uvrščena v objavi. Lahko je iz kakega drugega groba z istega najdišča ali pa celo z drugega najdišča. Da je prihajalo do številnih zamenjav, ni niti najmanj presenetljivo, če upoštevamo ugotovitve Janeza Dularja, kaj vse se je z najdbami Mecklenburške zbirke dogajalo od leta 1905 do leta 1933, ko so jo v Zürichu pripravljali za dražbo (Dular 2009). Najdbe viniškega značaja iz halštatskih grobov na Magdalenski gori in v Stični so nedvomno z Goleka pri Vinici.

Če se na koncu dotaknem še na začetku navedenega prepričanja Petra Wellsa, češ da so grobne celote gomile 52 oziroma IV po vojvodinji Mecklenburški iz Stične popolnoma zanesljive, moram žal ugotoviti, da je napačno. Dokaz za to so med drugim grob z oklepom (št. 30), grob z dvema iglama v obliki pastirske palice (št. 19 – Wells 1981, 59, sl. 73)¹⁸ in tisti grobovi iz te gomile, ki vsebujejo jantarne ogrlice, ki imajo v svoji sestavi tudi jagode vrst 8d in 8e (št. 4, 23, 29 in 41a). Manjša ciborija in pokrova (Teržan 2006, 266, št. 7–9; sl. 2: 4–6), pripisani grobu z oklepom, so iz kakega drugega stiškega groba, z Magdalenske gore ali celo s kakega drugega najdišča dolenjske halštatske kulture, na katerem je izkopavala vojvodinja Mecklenburška. Kalotasti gumbi (preprosti in vrste Vinica) iz istega groba (sl. 1: 2,3), igli v obliki pastirske palice iz groba 19 in jantarne jagode vrst 8d in 8e iz grobov 4 (sl. 11: 1), 23, 29 ter 41a pa so z grobišča v Stražnem dolu blizu Goleka pri Vinici v Beli krajini.¹⁹

SEZNAM 1 (sl. 13)

Kalotasti gumbi vrste Vinica²⁰

1. **Metlika – Pungart**, grob 22 (sl. 6: 5)

4 gumbi pr. približno 1,2 cm.

Šribar 1974, 321, grob št. 22, št. 23, t. 3: 10.

2. **Golek pri Vinici – Stražni dol**, grobovi 1, 3, 30, 34, 35, 43A, 78, 127, 145, 204, 215 in 277 ter posamične najdbe

¹⁸ Po mnenju Teržanove in Gabrovca je iz tega groba verjetno skledasta čelada, ki je prišla v berlinski muzej (Gabrovec et al. 2006, 262, t. 206).

¹⁹ Za dragocene podatke v zvezi z zgodovino Mecklenburške zbirke in posredovano literaturo se zahvaljujem sodelavcu Janezu Dularju. Za podatke o najdbah sem hvaležen Martini Blečić Kavur s Filozofske fakultete Univerze na Reki in Philu Masonu z območne enote Novo mesto Javnega zavoda RS za varstvo kulturne dediščine, pri pripravi slikovnega gradiva pa so mi ljubezno pomagali Polona Bitenc, Barbara Jerin, Ida Murgelj in Peter Turk iz Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani, Manfred Nawroth iz Muzeja za prazgodovino in zgodnjo zgodovino v Berlinu ter Patricia Kervick iz Muzeja Peabody pri Harvardski univerzi v Cambridgeu v Združenih državah Amerike." Toplo se zahvaljujem tudi Nini Crummy iz Colchestra za skrbno opravljeno lekturo prevoda.

²⁰ Kalotasti gumbi vrste Vinica so navadno bronasti, v Kastvu pa so poleg bronastih našli tudi 12 železnih. Na gumbе iz Baške in Garice na Krku, s Krka in iz Ribiča me je ljubezno opozorila Martina Blečić Kavur z Reke.

Gumbi iz grobov so neobjavljeni.

Najmanj 34 gumbov pr. večinoma 1,6 do 1,7 cm (pripisani grobu 30 gomile 52 iz Stične, *sl. I*: 3; 6: 1).

Wells 1981, 62, grob 30, 176, sl. 85: l.

Nekaj gumbov (pripisani posamičnim najdbam gomile 55 pri Stični, *sl. 5*: 1).

Wells 1981, 80, posamične najdbe gomile VI, 213, sl. 161: a, tretja vrsta desno.

2 gumba (*sl. 5*: 2,3).

Dobiat 1982, 43, št. 3412–3421, t. 10: 39,45.

3. Nova vas – Kaštelir (*sl. 5*: 4)

En gumb pr. 1,8 cm.

Sakara Sučević 2004, 137, sl. 202.

4. Nezakcij (*sl. 5*: 5,6)

2 gumba pr. 1,8 cm. Nekoliko drugačna.

Mihovilić 2001, 233, t. 76: 47.

5. **Kastav – Veli Mišinac**, grob 1/1979 in posamične najdbe (*sl. 6*: 11,12)

Guštin 1987, 47 s, sl. 7: 7; 8: 3.

Cetinić 1996, 196, sl. 12.

Blečić 2002, 97 s, kat. št. 10.2 (44 gumbov pr. 1,8 cm in manjših); 98, t. 10: 10.3 (5 železnih gumbov pr. 1,67 cm); 98, t. 11: 10.5 (20 gumbov pr. 1,75 cm); 98, kat. št. 10.6 (7 železnih gumbov pr. 1,7 cm); 85, 98 s, t. 1: 10.8 (grob 1/1979: 4 gumbi pr. 0,82 cm); 99, t. 11: 10.09 (8 gumbov pr. 0,83 cm); 99, kat. št. 10.10 (2 gumba pr. 1,8 cm); 99, kat. št. 10.11 (en gumb pr. 1,87 cm).

6. **Grobnik – Grobišće**, grob 2/1987 in posamične najdbe (*sl. 6*: 14–16)

Ljubić 1889, 155, št. 11.

Blečić 2004, 57 s, sl. 17 (grob 2/1987); 75, t. 7: 5.1.1 (7 gumbov pr. 0,82–0,93 cm), 5.1.2 (7 gumbov pr. 1,31 cm); 75, kat. št. 5.1.3 (43 gumbov pr. 1,34 cm); 76, t. 7: 5.1.6 (61 gumbov pr. 1,72 cm); 76, kat. št. 5.1.7 (1 gumb pr. 1,24 cm); 77, t. 8: 5.1.11 (15 gumbov pr. 1,24 cm).

7. Garica

Neobjavljeni. Podatek Martine Blečić Kavur.

8. Baška, grobova 1 in 3 (*sl. 5*: 7,8)

9 kalotastih gumbov (vrste Vinica in preprostih) pr. 1,1 do 1,7 cm (grob 1) in en gumb pr. 1,2 cm (grob 3).

Lo Schiavo 1970, 425, grob 1, št. 2, t. 24: 2; 426, grob 3, št. 3a, t. 24: 14.

9. Otok Krk (*sl. 5*: 9)

Večje število različno velikih gumbov.

Lo Schiavo 1970, 425, kat. št. 230, t. 23: 12a.

10. Prozor, grob 52 (*sl. 6*: 7)

114 različno velikih kalotastih gumbov (vrste Vinica in preprostih) s pr. od 0,4 do 1,5 cm. Gumbi so bili prišiti na usnjen pas.

Drechsler-Bižić 1972–1973, 37, grob 52, št. 14, t. 28: 14.

Bakarić 1993, 115, kat. št. 96, n.

11. Ribić, grobova 33 in 273 (*sl. 5*: 10,11)

En gumb pr. 1,8 cm (grob 33) in eden pr. 1,6 cm (grob 273).

Čurčić 1900, 9, grob 33; 28, grob 273, št. 9.

Marić 1968, 37, t. 22: 3; 20: 20.²¹

Dragan Božić

Inštitut za arheologijo

Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU

Novi trg 2

SI-1000 Ljubljana

dragan.bozic@zrc-sazu.si

²¹ Potem ko je bil članek že končan, me je Blečić Kavurjeva opozorila še na halštatskodobni grob 18 nekropole Gradine pri Dragišiću v Dalmaciji. V njem sta bila najdena vsaj dva kalotasta gumba (Brusić 1999, t. 16: 1,2). Ker Brusićeva objava nima kataloga, ne vemo, kje v grobu sta ležala. Večji ima polno izboklino, manjši pa je neokrašen. Gumb z izboklino je podoben gumbom vrste Vinica, vendar se od njih razlikuje po tem, da je odprtina v zanki izredno majhna in da je izboklina razmeroma visoka. Po tem mu je blizu gumb iz groba 19 iste nekropole (ib., t. 17: 6), ki ima prav tako zelo majhno odprtino, a še višjo izboklino in strešast, ne pa zaobljen presek. Razmeroma blizu sta mu tudi gumba iz Nezakcija (*sl. 5*: 5,6), o katerih sem že navedel, da sta drugačna od običajnih gumbov vrste Vinica. Grob 18 iz Dragišića je zaradi jantarnih jagod in bronaste šivanke (ib., t. 16: 5,6) nedvomno ženski. Glede na to, da je Brusić od 160 kalotastih gumbov v grobu 4B nekropole pri Dragišiću (ib., 8, t. 27: 2) objavil risbo enega samega (ib., t. 4: 4), je verjetno, da je bilo tudi v grobu 18 precej več gumbov kot samo dva. Če so ležali v predelu pasu, je bil z njimi okrašen pas, ki bi ga lahko šteli za predhodnika poznolatskih ženskih pasov, okovanih z gumbi vrste Vinica in preprostimi kalotastimi gumbi.

The Žerovnišček Iron Age hillfort near Bločice in the Notranjska region

Boštjan LAHARNAR

Izvleček

Prispevek obravnava drobne najdbe z utrjene naselbine na Žerovniščku pri Bločicah. Glavnina opredeljivih najdb je iz starejše in mlajše železne dobe, zlasti iz poznega latenskega obdobja. Kaže, da je bila z rimsko osvojitvijo tega dela Notranjske naselbina opuščena. Razlog je verjetno strateški, saj je utrjena naselbina nadzirala pomembno komunikacijo, ki je vodila od Jantarne poti proti Dolenjski, Beli krajini in Kvarnerju.

Ključne besede: Slovenija, Notranjska, Žerovnišček pri Bločicah, utrjena naselbina, drobne najdbe, starejša železna doba, mlajša železna doba, zgodnja rimska doba

Abstract

The paper presents small finds from the fortified settlement at Žerovnišček near Bločice in the Notranjska region. The majority of finds are dated to the Early and Late Iron Age, particularly to the Late La Tène period. It seems that the abandonment of the settlement at the end of Late Iron Age or at the beginning of the Roman period denotes political changes – the Roman conquest of the Cerknisko polje area. The reason was probably the good strategic position, as Žerovnišček allowed control over an important communication route running from the Amber Route towards Dolenjska, Bela krajina and Kvarner Bay.

Key words: Slovenia, Notranjska region, Žerovnišček near Bločice, fortified settlement, small finds, Early Iron Age, Late Iron Age, Early Roman period

1. INTRODUCTION

The fortified settlement at Žerovnišček¹ is located on the eastern edge of Cerknisko polje (*fig. 1*). An ancient route ran below it, which diverged from the famous Amber Route at the Postojna gates. From Žerovnišček, it was possible to control a section of this route, from Cerknisko polje to Bloke, where it divided: one route ran over the Loško and Babno polje towards the valley of Kolpa or over Gorski Kotor to Kvarner, and the other towards the Krka valley (*fig. 2*).

¹ Apart from the name “Žerovnišček” (*e.g.* Atlas Slovenije 1:50000, 160 © Geodetski zavod Slovenije and Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 2005), also Žerunček (*e.g.* Urleb 1971), Žerunšček (*e.g.* Urleb 1981, 190), Žerovinšček near Cerknica (Šinkovec 1995, 127, no. 14; Guštin 2003, 115) and Žerunšek (Guštin 2003, 115) have been used.

Visible stone ramparts, numerous terraces, plateaus and other potential remains of structures

Fig. 1: Žerovnišček near Bločice. View from the west.
Sl. 1: Žerovnišček pri Bločicah. Pogled z zahoda.

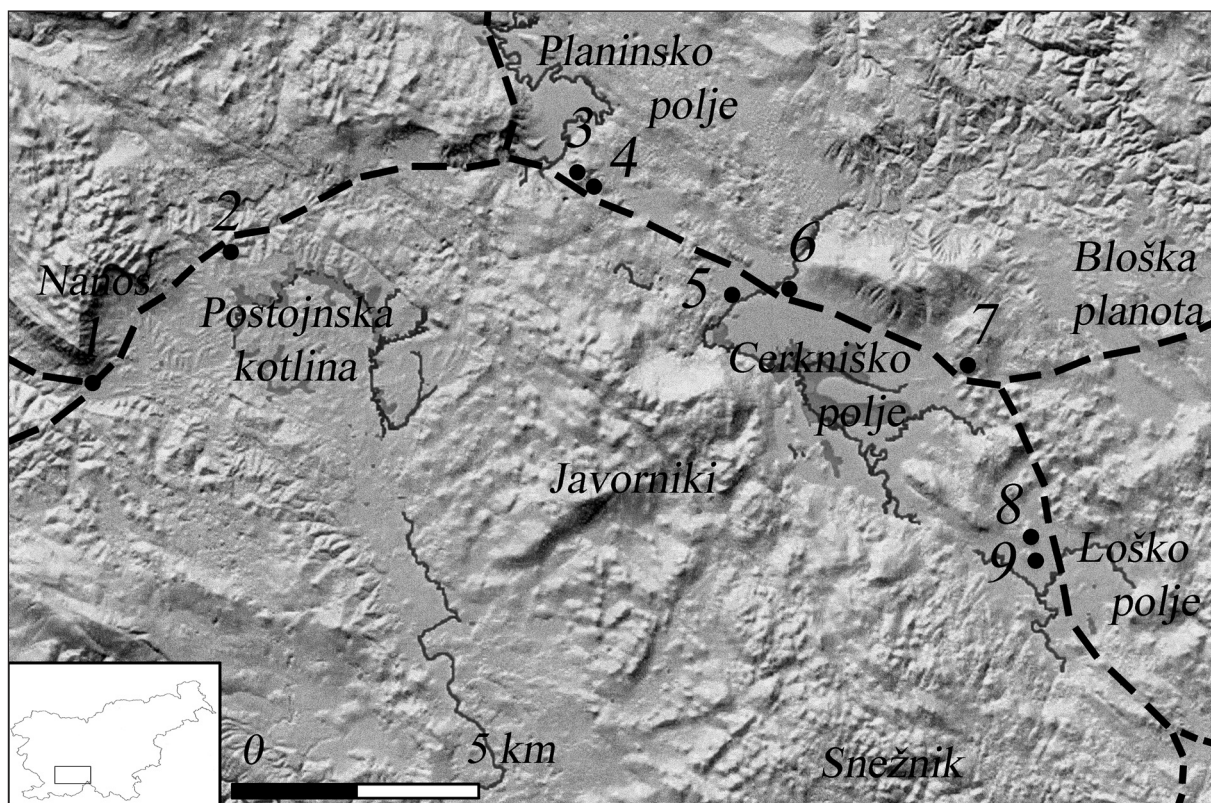

Fig. 2: Selected prehistoric and Roman archaeological sites between Postojnska kotlina, Planinsko polje and Snežnik with the main lines of communications. 1 Mandrga near Razdrto – Roman outpost; 2 Grad near Šmihel pod Nanosom – fortified settlement; 3 Stari grad above Unec – fortified settlement; 4 Hribce near Unec – Roman cemetery; 5 Tržišče near Dolenja vas – fortified settlement; 6 Svinja gorica near Cerknica – Roman cemetery; 7 Žerovnišček near Bločice – fortified settlement; 8 Ulaka above Stari trg pri Ložu – fortified settlement; 9 Nadleški hrib near Nadlesk – Roman stronghold (source: DMV 25 © The Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia).

Sl. 2: Nekatera prazgodovinska in rimska najdišča med Postojnsko kotlino, Planinskim poljem in Snežnikom z glavnimi komunikacijami. 1 Mandrga pri Razdrtem – rimska naselbina; 2 Grad pri Šmihelu pod Nanosom – utrjena naselbina; 3 Stari grad nad Uncem – utrjena naselbina; 4 Hribce pri Uncu – rimsko grobišče; 5 Tržišče pri Dolenji vasi – utrjena naselbina; 6 Svinja gorica pri Cerknici – rimsko grobišče; 7 Žerovnišček pri Bločicah – utrjena naselbina; 8 Ulaka nad Starim trgom pri Ložu – utrjena naselbina; 9 Nadleški hrib pri Nalesku – rimska utrdba (vir za relief: DMV 25, nov. 2005 © Geodetska uprava Republike Slovenije).

are preserved on Žerovnišček. No archaeological sample trenching or excavations have been done on the site.

Several treasure hunters discovered a large number of objects at the settlement during the 1990's. The National Museum of Slovenia in Ljubljana and the Notranjska Museum in Postojna acquired some of these, mostly metal finds. The present paper deals with this material. We also visited the site with one of the finders, in order to gain more accurate information on location of the finds.

During our research, we also carried out geodetic measurements and produced a plan of the site, including the remains of the settlement structures (fig. 6).

The time-span of the settlement on Žerovnišček is indicated by the typological and chronological

analyses of small finds. Based on publications of the Notranjska sites (e.g. Horvat 1995a, 1995b and 2005; Gaspari 2000; Miškec 2003), ancient routes (e.g. Šašel 1974 and 1975b; Ciglencečki 1985) and the historical situation (e.g. Šašel 1976; Šašel Kos 2005), we also tried to explain the role of the site in a wider historical and geographical context.

2. DESCRIPTION OF THE SITE AND ITS GEOGRAPHICAL LOCATION

Žerovnišček is a dome-like hill on the eastern fringe of the Cerknjsko polje, above the road between Grahovo and Bločice (fig. 1). There is an approx. 170m difference in altitude between the top of the hill and Cerknjsko polje. From 726m a.s.l.,

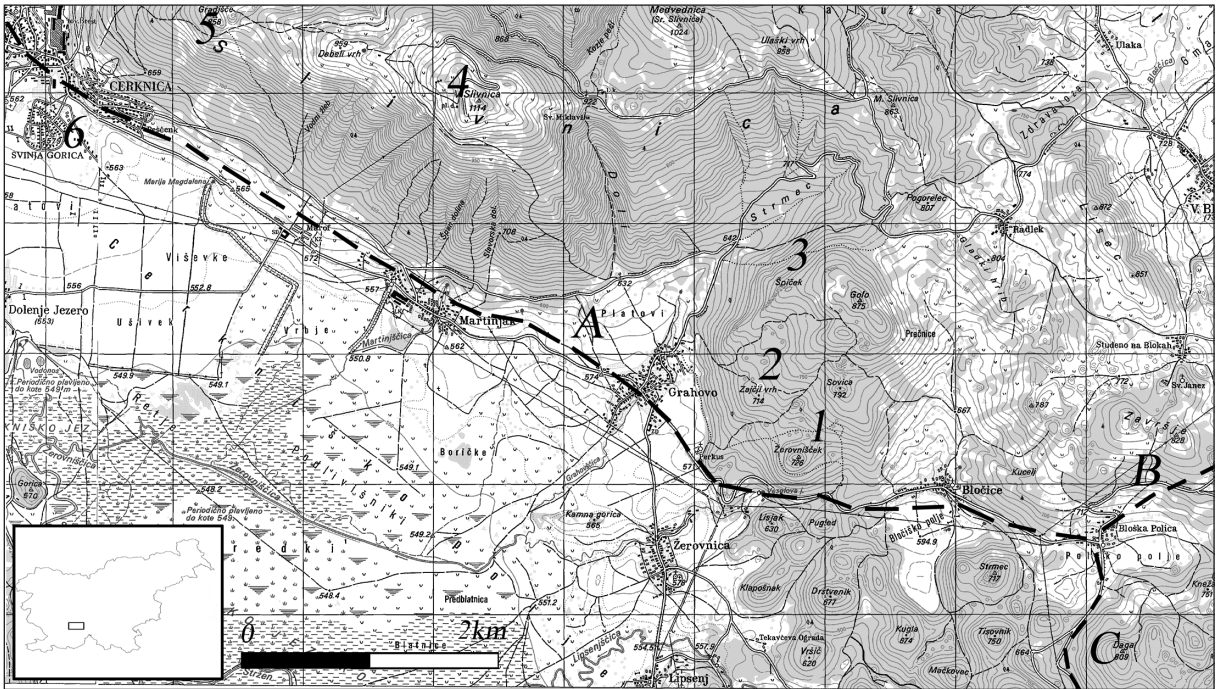

Fig. 3: Archaeological sites along the north-eastern edge of the Cerknjško polje. 1 Žerovnišček near Bločice – fortified settlement; 2 Zajčji grič – fortified settlement; 3 Špiček – fortified settlement; 4 Velika Slivnica – prehistoric settlement (?); 5 Gradišče – fortified settlement; 6 Svinja gorica – Roman cemetery. Main lines of communication: A – towards Amber Route; B – towards Krka Valley; C – over Loško polje towards Kvarner bay or Kolpa Valley (source: DTK 25 © The Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia)

Sl. 3: Arheološka najdišča ob severovzhodnem robu Cerknjškega polja. 1 Žerovnišček pri Bločicah – utrjena naselbina; 2 Zajčji grič – utrjena naselbina; 3 Špiček – utrjena naselbina; 4 Velika Slivnica – prazgodovinska naselbina (?); 5 Gradišče – utrjena naselbina; 6 Svinja gorica pri Cerknici – rimsko grobišče. Poti: A – v smeri jantarne poti; B – proti dolini Krke; C – čez Loško polje v Kvarner ali v dolino Kolpe (vir: DTK 25 © Geodetska uprava Republike Slovenije).

the whole of Cerknjško polje and its hinterland, with Snežnik, Javornik, Slivnica, Unec with Stari Grad and Planinska gora can be observed.

The slopes of the hill are limestone beds, which turn into walls up to 5m high. The area is overgrown

with common hornbeam and beech woods. The closest water source is the spring of the Žerovniščnica stream, at the south-western foot of the hill.

Žerovnišček is one of several poorly examined fortified settlements (fig. 3) located along the north-

Fig. 4: Žerovnišček near Bločice. The entrance to the central part of the settlement.

Sl. 4: Žerovnišček pri Bločicah. Vhod v osrednji del naselbine.

Fig. 5: Žerovnišček near Bločice. Potential traces of partly dug building.

Sl. 5: Žerovnišček pri Bločicah. Domneven vkop za stavbo.

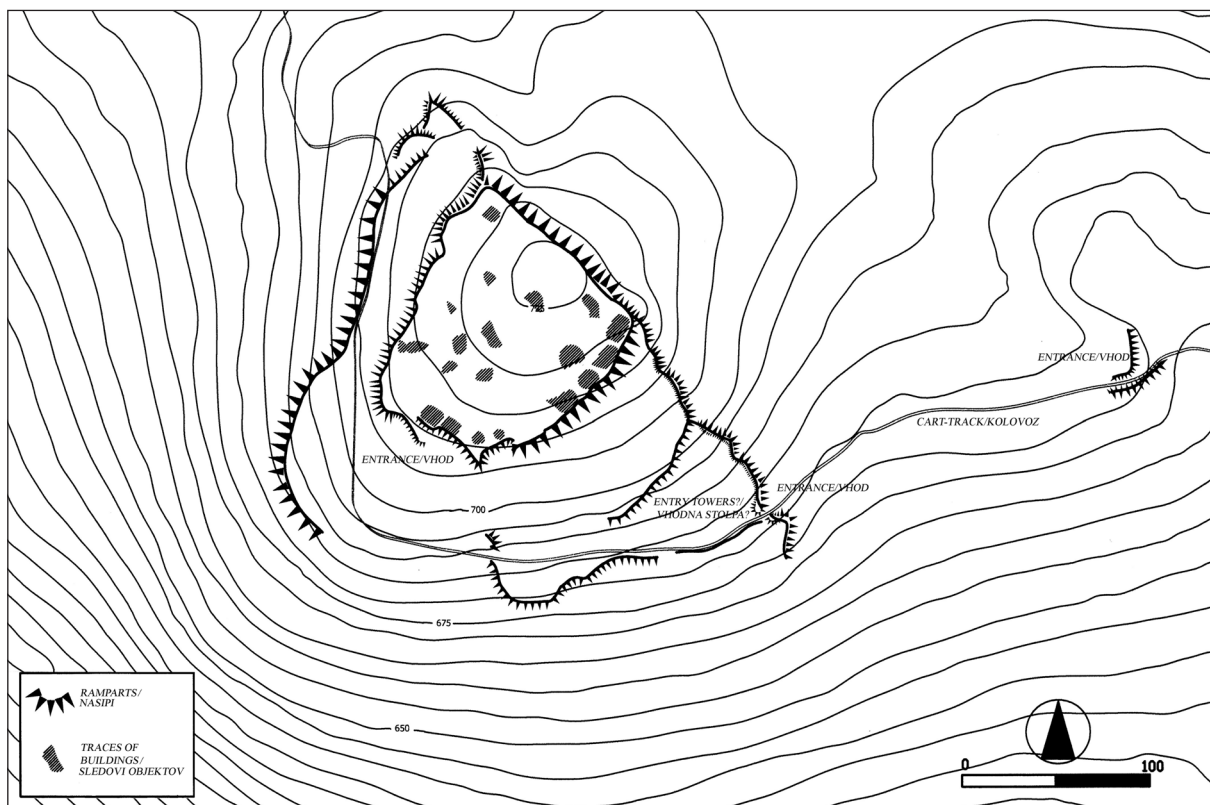

Fig. 6: Žerovnišček near Bločice. Plan of the site, Scale = 1:400 (source: TTN 5 © The Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia; measurements A. Gaspari and A. Ogorelec).

Sl. 6: Žerovnišček pri Bločicah. Načrt najdišča, M. = 1:400 (vir: TTN 5 © Geodetska uprava Republike Slovenije; meritve A. Gaspari in A. Ogorelec).

eastern and eastern edges of Cerknjiško polje (Urleb 1975b, 149; Urleb 1981, 186–190; Schein 1988). It is a well-preserved archaeological site. The rounded top of the hill, surrounded by a strong stone rampart (fig. 6), can be interpreted as an “acropolis”. The entrance is preserved in the south-western part, where the two ends of the rampart form a corridor (fig. 4, e.g. Dular, Tecco Hvala 2007, 104, fig. 55, so called “*tangential entrance*”).

Artificial plateaus, terraces and deepening are visible on the “acropolis”. The majority of these features are probably traces of buildings partly dug into the ground (fig. 5). They are also characteristic of some other settlements of the Notranjska region (e.g. Horvat 1995a, 199–201; Gaspari 2000, 29).

Stone ramparts also surround numerous terraces on the western, south-eastern and southern hillsides of the “acropolis”. They are still one to almost two metres high, and follow the terrain, connecting to the natural limestone walls or wedging out into them (fig. 6 and 7).

Apart from the entrance leading directly to the “acropolis”, two more can be observed on the eastern side of the fort. The first, lying some 200m east of

the central settlement complex, is preserved as two stone ramparts along an incoming cart-track. The second entrance runs through a gap in the rampart. Two larger heaps of stones on its interior are perhaps the remains of entry towers (fig. 6).

Fig. 7: Žerovnišček near Bločice. View of a rampart from the east.

Sl. 7: Žerovnišček pri Bločicah. Pogled na del nasipa z vzhodne strani.

3. HISTORY OF RESEARCH

Žerovnišček Hill, with its architectural remains, allowed wide scope to the imagination. Mehtilda Urleb recorded a legend from the village of Bločice about an underground tunnel that connected the castle on Žerovnišček with Castle Šteberk above the village of Lipsenj, and of buried treasure. A legend about a path called Ajdovska pot (Ajd: a native/Pagan), which ran below Žerovnišček, is also known at Bločice. Moreover, a third legend recalls an old wooden village located near Bločice being destroyed by fire (Urleb 1971; Schein 1988).

Jernej Pečnik was the first to recognise Žerovnišček as an archaeological site. In a description of a map of prehistoric sites in the surroundings of Višnja Gora and Lož, he mentioned that a Celtic or Hallstatt settlement, from where Roman finds also derive, had been discovered on a hill near the village of Bločice (Pečnik 1889). Peter Petru made reference to this note (Petru 1975, 148). Mehtilda Urleb (1971) conducted a field walk of the site and described the visible remains and local legends in her topographic diary. Tine Schein made the first sketch of the site (Schein 1988).

4. SMALL FINDS

4.1 Attire

A fragment of a *Vače type knobbed brooch* from the Early Hallstatt period (*pl. 1: 1*) is the oldest brooch from the site. Its disc-shaped knob finds good parallels in brooches from Bela krajina (Dular 1975, *pl. 11: 1; 13: 1*).

Fourteen *brooches are of Certosa type (pl. 1: 2–15)*. Among them, we recognise several variants of types VII and X (after Teržan 1976).

Fragments of the feet of brooches (*pl. 1: 5,6*) and a fragment of a massive bow (*pl. 1: 7*) are of Certosa type X (Teržan 1976, 331). A plain and smooth biconical-shaped knob (*pl. 1: 14*) is the most characteristic of the X d variant, while a profiled or incised knob (*pl. 1: 13*) is characteristic of the X g variant (*o.c.*, 331, fig. 4). The biconical knob (*pl. 1: 15*) was part of a large Certosa type brooch of the X e or l variant (*o.c.*, 331, fig. 4). The biconical knob and a small part of a bow on one side (*pl. 1: 12*) also derive from a Certosa type brooch.

Certosa type X brooches have frequently been found at Notranjska sites (Guštin 1979, *e.g. pl. 57:15, pl. 62: 22,25–28*; Horvat 1995a, *pl. 1: 3*). They were

distributed in the hinterland of the northern Adriatic Sea, from Bologna over the Po Valley, Alpine valleys and present-day Slovenia to Lika (Teržan 1976, 368, fig. 35). They were mostly used in the Late Hallstatt period, with some examples worn until the Middle La Tène period (*o.c.*, 331–334, 364–368, fig. 31; Guštin 1973, 478–479).

Three brooches from Žerovnišček are of the latest Certosa type (*pl. 1: 2–4*), named variant VII f after Biba Teržan (Teržan 1976, 325, fig. 3: f). A fragment of a rhombic-shaped bow (*pl. 1: 9*), a fragment of a bow with tripartite ribbed thickening (*pl. 1: 11*), a fragment of a foot terminating in a hollow hemispherical knob (*pl. 1: 8*) and a fragment of a bow with two ribs and a coiled spring (*pl. 1: 10*) are of this variant.

Vesna Svetličič published a study of Certosa VII f brooches in her work on prehistoric small finds from Sermin (Svetličič 1997, 31–34, fig. 16). The latest distribution map of these brooches was published by Peter Jablonka (Jablonka 2001, 232, map 5). These studies indicate that Certosa brooches of the VII f variant were worn in the area between the rivers Una and Soča and in central Dalmatia. One item was discovered at Gurina and two in northern Italy. These brooches seem to have enjoyed a long time span. In Jezerine and Ribič cemeteries at the River Una, they were found in graves of a local phase IV, that is, between La Tène B2 and La Tène C. A brooch from Gradina in the Jagodnja Gornja hoard dates to the 4th or 3rd century BC. A hoard from Mazin, dated on coin evidence to the late 2nd or to the beginning of the 1st century BC, also included such a brooch (Teržan 1976, 382).

Three fragments of brooches are characteristic of the Notranjska and Karst regions (*pl. 1: 8–10*). Apart from this area, three examples were found in the River Ljubljanica (Gaspari 2002, 147). Jana Horvat classified them as “Notranjska variants” of the Certosa brooches (Horvat 1995a, 198). The only reliably dated brooch of this variant comes from the Mandrga site at Razdrto, from a layer dated on ceramic evidence to the La Tène D1, that is, to the end of the 2nd century BC (*o.c.*, 198; Horvat, Bavdek 2009).

The brooch in *pl. 1: 20* resembles *Late La Tène iron brooches* with a prolonged rectangular bow, a wide spring and open foot from the *oppidum* at Manching (Gebhard 1991, *pl. 49: 760,761*). The solid foot of the brooch has analogies among Late La Tène iron brooches from Kempton (Schleiermacher, Flügel 1993, *pl. 25, 29*).

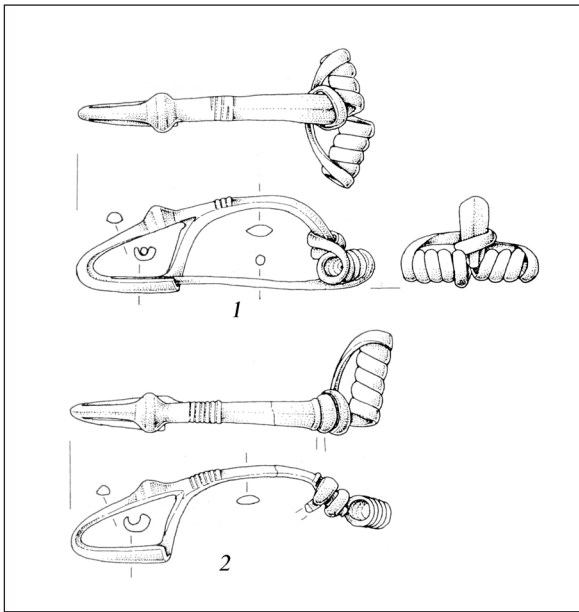

Fig. 8: Brooches of the Ulaka variant of the Kastav type. 1 Šmaraški vrh above Šmarata, 2. Ulaka above Stari trg pri Ložu (drawing: I. Murgelj).

Sl. 8: Fibule različice Ulaka vrste Kastav. 1 Šmaraški vrh nad Šmarato, 2 Ulaka nad Starim trgom pri Ložu (risba: I. Murgelj).

Four brooches are *La Tène* type cast brooches (pl. 1: 16–19). Two of them (pl. 1: 18,19) have good comparisons with brooches from Ulaka (Guštin 1979, 65, pl. 5: 4), Šmaraški vrh (fig. 8: 1) and from the River Ljubljanica (Gaspari 2000, 35, notes 185, 186; 2002, 149). Their springs wound around the bow resemble brooches of the Middle *La Tène* scheme of the Kastav type (Guštin 1987, 50–51, fig. 11; Guštin 1991, 36–37). Such brooches are known only from sites between Loško polje and the Ljubljansko barje (fig. 9; Gaspari 2002, 149).

A brooch formed and made similarly to the example in pl. 1: 16 was associated with an Early or Middle *La Tène* iron brooch in grave 182 at a *La Tène* cemetery on Kapiteljska njiva at Novo mesto (Križ 2005, 77–78, pl. 51: 5).

A characteristic local product of the Dolenjska Mokronog group in the phase Mokronog III a (*La Tène* D 1) is a brooch of the *Magdalenska gora* type (pl. 1: 17). Grave finds indicate they were worn in pairs by women (Božič 1993a, 151; 1999, 198).

The brooch in pl. 1: 24 is variant A of the *Nauheim* type after Božič (Božič 1993a, 150–151, fig. 4: 1–4; 2008, 59–65), or variant II.1a after Demetz (Demetz

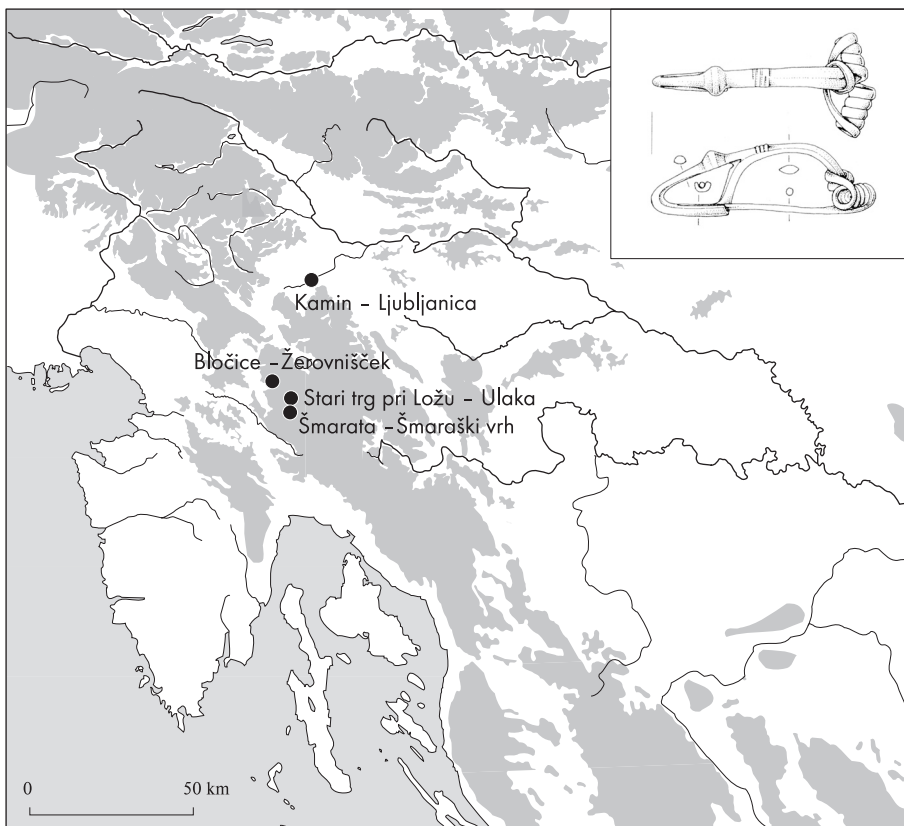

Fig. 9: Distribution of the Ulaka variant of the Kastav type brooches.

Sl. 9: Razprostranjenost fibul različice Ulaka vrste Kastav.

1999, 83, 244, 2.1, map 25). These brooches were imported to central Slovenia from north-eastern Italy, where they were produced during the La Tène D1b period, according to central European chronology (Božič 1993a, 150–151, Božič 2008, 64–65²).

Brooches of the Almgren 65 type (Demetz 1999, 33–38; Božič 2008, 144–148) and so-called “*Schüssselfibeln*” were presumably manufactured in Italy during the same period as the Nauheim II brooches (Demetz 1999, 70). The foot of the brooch in *pl. 1: 23* is of the first type, while the fibula in *pl. 1: 22* is of the second. The “*Schüssselfibel*” can be determined more accurately as a variant II b, after Demetz (*o.c.*, 67, 70, 238: list IX: 2.1, map 18).

Five brooches (*pl. 1: 25–29*) are of the *Jezerine type*. The basic features of these brooches are the strap-like section of the bow, a spring with four coils and internal chord, and a rectangular or trapezoidal foot, which is usually perforated, and has a raised button at the end. The foot and bow are separated by a knob which resembles a cuff (“*Manschette*”).

Brooches of this type have frequently been discussed (Ettlinger 1973, 14, 42–43; Rieckhoff 1975, 24–26; Adam, Feugère 1982), most recently by Stefan Demetz (Demetz 1999, 99–105, 247–252: list XVI, *pl. 25–26*, distribution maps: 29–31). He distinguishes Jezerine I and II groups. For the Jezerine I group, a bow without ribs is characteristic, with or without low relief decoration. This small group consists of 20 examples, most from northern Italy and southern Gaul (Demetz 1999, 99–105, *pl. 25: 1–2*, distribution map no. 30).

Brooches of the Jezerine II group have longitudinal ribs on the bow, and probably originate from northern Italy. They were used over a wide area, with most examples being found in southern France, central and northern Italy, Slovenia, Dalmatia and the central Danubian area (*o.c.*, 103–104, distribution map n. 29, 31; Adam, Feugère 1982, fig. 13).

Chronological definitions of the occurrence and duration of usage of the Jezerine type fibulae vary from author to author. According to the analysis of decoration on the Jezerine I (Feugère 12 b) group, Anne Marie Adam and Michel Feugère dated the beginning of Jezerine brooches to c. 40–30 BC and their largest distribution between the 3rd

decade BC and the 1st decade AD (Adam, Feugère 1982, 167–168). Stefan Demetz dated brooches of the Jezerine type on grave finds. In his opinion, brooches from grave 30 from the Late La Tène cemetery at Ornavasso – San Bernardo and grave 1958/59 from the Late La Tène cemetery at Verdello indicate the early use of Jezerine brooches in the pre-Augustan period. He dates the grave group at Verdello, which is perhaps not reliable, between 50 and 30 BC, considering its position inside the cemetery, and the grave at Ornavasso-San Bernardo to the 40s, 30s or early 20s BC at the latest (Demetz 1999, 104–105). The latest grave with a Jezerine type brooch is grave 50 at Jezerine. It is associated with an Almgren 67 b1 brooch from the early Tiberian period (*o.c.*, 105). Demetz concludes that Jezerine type brooches did not appear before the mid- 1st century BC – but definitely before 30 BC – and that most were made and worn in the last three decades BC; however, they still occur until the 3rd decade AD (*o.c.*, fig. 7).

Analyses of metals of the Jezerine type brooches from Slovenia showed that the Jezerine I group brooches were of brass, while the Jezerine II brooches were bronze, brass or gunmetal (Istenič, Šmit 2007, 142–146). The brass brooches were probably Roman products, while the numerous bronze brooches of the Jezerine II from the south-eastern Alps and the Balkans were presumably produced locally (*o.c.*, 145).

Following Demetz’s classification, the three fibulae from Žerovnišček (*pl. 1: 25–27*) may be classified as Jezerine II c2 subtype (Demetz 1999, 100–101, 250, 2.3.2). A fragment of a bow (*pl. 1: 27*), apparently bent and perhaps used as a pendant or a ring, is of the same variant. A fragment of a poorly preserved bow (*pl. 1: 28*) is a Demetz variant II b1 (*o.c.*, 249, 2.2.1).

All the brooches of the Jezerine type from Žerovnišček can be classified as Jezerine II type and dated to the second half of the 1st century BC.

Norico-Pannonian *brooches of the Almgren type 236 c* (*pl. 1: 30*) formed part of a woman’s attire in south-western Pannonia and southern Noricum during the Augustan period (Piccottini 1989, fig. 24; Jablonka 2001, 121, *pl. 85: 1,2,3,7*) and throughout the 1st century AD. These are the most common form of the Norico-Pannonian double-knobbed brooches (Garbsch 1965, 29–33; Istenič 1999, 57–58).

Most of the *double belt hooks with open rectangular frame* and hooks shaped as bird’s heads (*pl. 2: 17*) originate from Slovenia. Besides the example from

² The absolute date of the La Tène D1b – following central European chronology – is between 100 and 70 BC according to Dragan Božič (Božič 2008, 86–87).

Žerovnišček, they are known from Novo mesto – Okrajno glavarstvo (Božič 2008, 173–174, pl. 23: 11,12), Ljubljana (Plesničar-Gec 2006, 152, pl. 23: 38), the River Ljubljanica (NMS, ZN 264/1, unpublished), Mihovo, and Stari grad above Podbočje (unpublished, D. Božič pers. comm.). The listed items originate from La Tène-Roman contexts that cannot be more precisely dated.

Plate 2: 18 shows a fragment of a *ribbed anklet*. Similar anklets and bracelets were found in the Notranjska region (Guštin 1979, 68, t. 22: 14) and in Late Hallstatt graves in the Dolenjska region (e.g. Knez 1986, 75, pl. 13: 4–5; pl. 74: II/2 and III/33). We have not found a suitable comparison for the bracelet with snakehead terminals (*pl. 2: 21*).

Finger-rings (*pl. 2: 19–20*) are typical Roman metal rings of the 1st century BC and the Early Imperial period. Examples set with gemstones, such as in *pl. 2: 19*, were distributed throughout the Empire and beyond, e.g. in Bohemia (Mihovilić 1979, 226–227, pl. 1: 16–8,22; Galliazzo 1979, 169; Guiraud 1989, fig. 53, finger-ring of types 1 and 2 a, b, c and g; Jablonka 2001, 130, pl. 91: 16–23; Pič 1906, pl. 8: 13–34; Motyková *et. al.* 1991, 542–543).

The hollow segmented object (*pl. 2: 15*) is a *belt chain link*. Belt chains made of variously shaped bars and rounded links were part of women's attire in a wide area of the Celtic world. They were particularly characteristic of the Middle La Tène period (Filip 1956, 171–172). The example from Žerovnišček is similar to a so-called Hungarian form of belt chain which has flat or hollow rectangular links (Reitinger 1966, 214; Teržan 1973, 689, t.12: 6; Challet 1992, 76, tab. 12, fig. 61: 3,5,6; fig. 62: 6).

The pendant in the form of a human head (*pl. 2: 16*) is probably also part of a belt chain. Dragan Božič classified such objects as a 3rd variant of Notranjska belt chain pendants, dating them to the Late La Tène period (Božič 1999, 202).

Triangular pendants (*pl. 2: 9*) could be worn individually or, most often, as parts of belt sets, brooches, cult objects or horse equipment (Warneke 1999, 90–91). They were worn as early as the Urnfield Culture (Kossack 1954, 42, list D), but mainly during the Early Hallstatt period (Warneke 1999, fig. 41). They were still in use during the La Tène period in the Tyrolean Alps (Gleirscher 2002, 62).

The suspension loop of the damaged object (*pl. 2: 10*) has not survived. Nevertheless, it is possible to recognize it as a *flat pendant* characteristic of the Iapodian, Liburnian and Picenum areas during the Iron Age (e.g. Lo Schiavo 1970, 466–467, pl. 35: 8–17).

The cast *basket-shaped pendant* with a profiled ending (*pl. 2: 8*) is characteristic of the Late Hallstatt period (Teržan 1973, 684, note 61; Peroni *et. al.* 1975, 57–59; De Marinis 1981, 229–232). Cast specimens are rarer than hollow ones. The closest comparison can be found among Iron Age pendants from graves found near Socerb (Crismani, Righi 2002b, 80–81, no.121–127), where burials began in the 6–5th century BC (Crismani, Righi 2002a, 89).

The *spherical pendant* with ribbed neck (*pl. 2: 6*) is similar to a pendant from the Hallstatt period cemetery at Caverzano di Belluno (Nascimbene 1999, 111, fig. 24: 280) and to pendants from the Socerb cemetery (Moser 1903, 123, fig. 144, 147).

The *cast pendant with a suspension loop and two thickenings* (*pl. 2: 7*) has parallels in the Škocjan hoard, which dates to the first half of the 4th century BC (Guštin 1973, 479, pl. 3: 11; Ruaro Loseri 1983, 151, fig. 26 B).

The *vase-shaped pendants* with a suspension loop (*pl. 2: 11–12*) are from the La Tène period. Similar pendants are known from an ornamental plate and a pendant from graves 266 and 268 at the cemetery of Golek near Vinica (Vogt 1934, 102, pl. 19: 102). The ornamental plate fastened to the pin of the Gemeinlebern variant of the Mötschwil type brooch from the Podzemelj La Tène graves also has similar pendants (Gabrovec 1966, pl. 23: 8; Božič 1993b, 200, group C, no. 4).

Wheel-shaped pendants (*pl. 2: 1–2*) are usually interpreted as amulets. They had a long tradition in European prehistory, dating from the Urnfield Culture to the Late La Tène (Endert 1991, 16–18).

The *cog-wheel pendant* (*pl. 2: 3*) was perhaps used as an amulet. The best comparisons can be found in Celtic settlements at Stare Hradisko (Meduna 1970, pl. 7: 13,16) and Leopoldsberg (Urban 1999, fig. 33) and at the sanctuary at Sandberg, near Roseldorf (Holzer 2008, 75, fig. 5), where these objects were interpreted as star-shaped pendants or amulets.

The *knobbed ring* (*pl. 2: 4*) is a characteristic Late La Tène find. Such rings are frequently found in female graves and settlements of the Mokronog group, and in southern Germany, Austria, Bohemia, Slovakia and Hungary (Guštin, Cunja, Predovnik 1993, 18–20; Božič 1993b, 190–193).

The *bell-shaped object* (*pl. 2: 14*) is similar to two objects from the La Tène grave 14 from Zagorica near Bič. The objects from Zagorica differ slightly from our item in having thickened edges.³

³ I am grateful to Dragan Božič, Danilo Breščak and Ahac Šinkovec for this information.

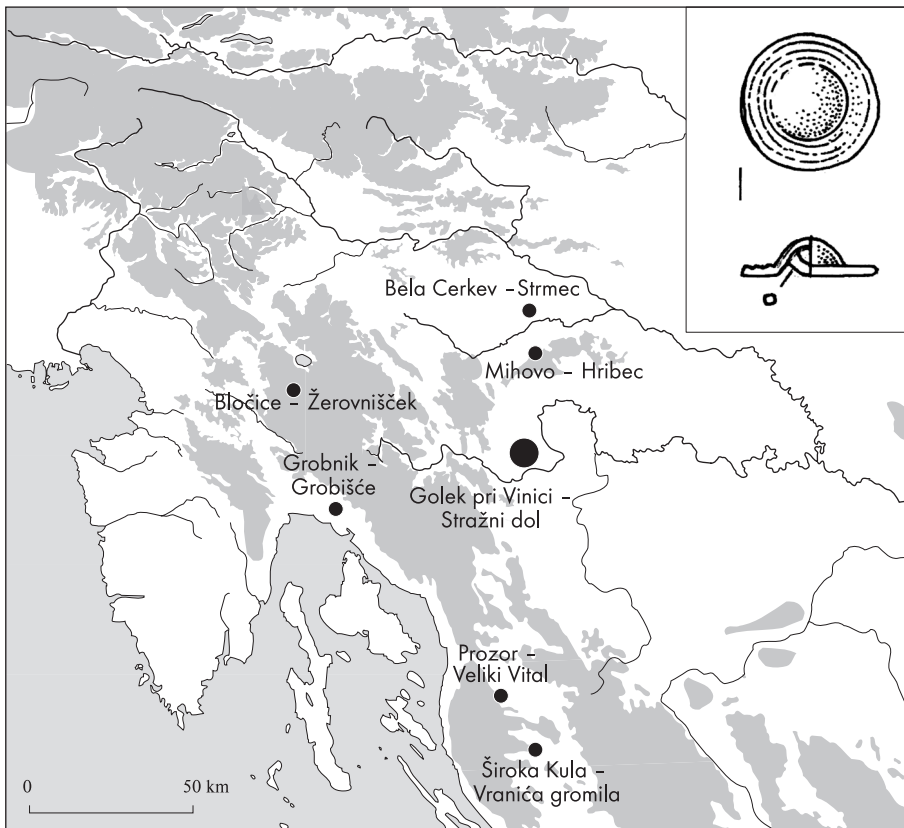

Fig. 10: Distribution of the hat-shaped buttons.
Sl. 10: Razprostranjenost klobučastih gumbov.

A small hole in this statuette (pl. 2: 5) indicates that it was used as a pendant. Small *animal figurines* made of copper alloys are also known from other sites in the Notranjska region (Bavdek 1996, 299, fig. 6: 3; Gaspari 2000, pl. 31: 10) and elsewhere across Europe. They generally date to the Late Hallstatt and Early La Tène periods (Warneke 1999, 123–125).

Bronze *dome-shaped buttons* with a loop on the back (pl. 2: 22) were characteristic items of attire over a long period. They occur frequently in Late Urnfield graves and during the Early and Late Iron Ages (e.g. Sakara Sučević 2004, 34–35; Guštin 1987, 47, fig. 7: 3).

Hat-shaped buttons (pl. 2: 23–24, fig. 10) are very probably part of Late La Tène Colapio-Iapodian attire. Most were found at the Golek cemetery near Vinica.⁴ Buttons from the Mecklenburg collection that were mistakenly ascribed to Stična (Wells 1981, 80, 213, fig. 161: a) and Magdalenska gora (Hencken 1978, 14, 99, fig. 17: c and 31, 148, fig.

114: f) probably also originate from Golek.⁵ Two examples have been found in Strmec above Bela Cerkev (Stare 1973, 67, no. 200, pl. 18:14; Božič 1992, 30, no. 20, pl. 4:12 and 64, no. 26, pl. 12: 7) and Mihovo (Windl 1981, 130, inv. no. 53140, pl. 58: 10). They also occur at sites in Lika (Brunšmid 1901, 63–72, 70: c, pl. 3: 9; Drechsler-Bižić 1975, 168; Drechsler-Bižić 1986, 123, pl. 12: 3,4) and at a cemetery at Grobnik, near Rijeka (Blečić 2004, 77–78, 5.2 *Stožčasta dugmad*, 92–93, fig. 18, pl. 8: 5.2.1).

Buttons with a lattice ornament (pl. 3: 1,2,3) are characteristic Late La Tène items (e.g. Schönfelder 2002, 267–269, fig. 168–170, pl. 46; Čižmar 2002, 218, fig. 21). They occur at Mokronog group sites and indicate connections between the Mokronog group and Central Europe during the Late La Tène period (Božič 1993a, 149, 144: fig. 5, 152: list 1; Pavlin 2007, 763, fig. 2: 3).

The *button with a hollow boss* is also part of Late La Tène Celtic attire (pl. 3: 4). Comparisons

⁴ They were found in graves 27, 134, 283 and 299 of the Golek cemetery near Vinica (D. Božič pers. comm.).

⁵ On the reliability of grave groups from the Mecklenburg Collection, see Božič 2009.

can be found in Serbia and Moravia (Stojić 2001, 53–54, fig. 19–24; Čižmář 2002, 216, fig. 19: 2).

The form of the loop and characteristic shallow groove on the reverse of the small button (*pl.* 2: 26) indicate its date to the Late La Tène period. A similar button was found on Magdalensberg (Deimel 1987, 299, pl. 79: 4).

4.2 Tools

The oldest tools from the site are two *sickle* fragments. The blade fragment of a flange-handled sickle (*pl.* 7: 20) dates to the Late Bronze Age (Šinkovec 1995, 127, pl. 144: 14, interpreted as a handle). The second blade fragment (*pl.* 7: 21) is probably from the same period.

An *adze* with a blade on one side and a hammerhead on the other is a carpenter's tool, used for the rough treatment of wood (Pietsch 1983, 25–29). Adzes (*pl.* 6: 1,2) have the best parallels in tools used in the Alpine area from the Middle La Tène period onwards (Dolenz 1998, 196, note 855). Martin Pietsch categorised similar adzes as type 3. Adze-hammers of this type were found on *limes* and date before AD 260 (Pietsch 1983, 28, 81, fig. 26, t. 7: 114–115). All the mentioned comparisons have oval sockets, while the sockets on both examples from Žerovnišček are circular.

Knives with a curved back such as in *pl.* 4: 8 were used in the Hallstatt (*e.g.* Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984, pl. 76: 775 A/4), La Tène (*e.g.* Guštin 1991, pl. 14: 5) and Roman periods (*e.g.* Petru 1972, pl. 11: 22).

The iron tools (*pl.* 4: 1,2) are *spoon augers*. One (*pl.* 4: 1) has a parallel among finds from Manching (Jacobi 1974, pl. 10: 162). The forms of the hilt tangs of the Žerovnišček spoon augers differ from the typical La Tène and Roman examples, which usually have flattened triangular or pyramidal tangs (*e.g. o.c.*, pl. 10: 159–160; Pietsch 1983 pl. 14: 326–330; Dolenz 1998, pl. 72: W 273–278).

The iron *awls* (*pl.* 4: 3–6) have good comparisons among finds from Manching (Jacobi 1974, pl. 11: 199–209), Sanzeno (Nothdurfter 1979, pl. 14: 232,238) and among the Late La Tène and Roman period finds from Gurina (Jablonka 2001, pl. 99: 17).

Reinhard Pohanka and Gerhard Jacobi dated the *knives with hooked ends* (*cf. pl.* 4: 7) to the Late La Tène period (Jacobi 1974, 45–46, pl. 24: 402–405; Pohanka 1986, 212–214, pl. 40: 158–170). The tangs of the knives in this group vary. Rounded tangs ending in a hook or a ring are the most common.

Such knives are known from *e.g.* Ambroževo gradišče at Slavina (Horvat 1995, 201, pl. 13: 18), Manching (Jacobi 1974, pl. 24: 402, 404–405), Magdalensberg (Dolenz 1998, 209–210, pl. 74: W293–W299), the Late La Tène hoard from the La Tène settlement at Kelheim (Pauli 1983, 61, 186–187, fig. 63: 4–5, pl. 134), and are also among La Tène finds from the Chuire cave near Lyon (Perrin 1991, 37, 39: fig. 13: 11–12). Examples with a straight tapered tang, like the example from Žerovnišček, are rarer. One was found in grave 24 at Bitnje (Gabrovec 1974, 294, pl. 8: 4) and another during excavations of the La Tène settlement and Roman *vicus* at Seebruck in Bavaria (Burmeister 1998, 109, pl. 36: 213).

Tinder pliers (*cf. pl.* 6: 4) have been used since the end of the 18th century, and are still in use to this day (Orel 1951, 75–86, fig. 5).

4.3 Weapons and military equipment

The iron *cheek-piece* (*pl.* 5: 1) is a fragment of a Celtic helmet known as the Trbinc type. These helmets, with a hemispherical bowl and separately made neck-guard, were used by warriors over a wide area from Spain and France to Romania in the 4th and 3rd centuries BC (Schaaff 1988, 297–300, fig. 11). An inhumation grave with this type of helmet from Trbinc near Mokronog (Gabrovec 1990, 105–119) probably dates to the latest phase of the Negova horizon, the closing stages of the Hallstatt period (Božič 1999, 196). Most helmets of this type have been found in Carnia and Carinthia (Righi 2001b, 116, fig. 12: 37–38, fig. 13: 39–42, Vannacci Lunazzi 2001, 154, 165, fig. 5: 3; Schaaff 1990, 5–10; Dolenz 2004, 548, fig. 6–7; Gleirscher 2009, 155–157). Geographically, the nearest to Žerovnišček are the helmets from Early Iron Age cemeteries at Kapiteljska njiva at Novo mesto (Križ 2001, 120, no. 282; Križ 2005, 30, pl. 94; pl. 100), Trbinc at Mirna (Gabrovec 1990, 107–108, fig. 4 and 6) and Mihovo (Vinski-Gasparini 1959, 291, pl. 2: 15).

The *missile* (*pl.* 5: 4) dates, presumably, to the Early Roman period, as it is similar to Early Roman missiles from the St. Bernard Pass (Deschler-Erb 2008, fig. 15: 3–7), Vindonissa (Unz, Deschler-Erb, in 1997, pl. 24: *e.g.* 523, 530) and Augst (Deschler-Erb 1999, pl. 1: 13, pl. 2: 30–33).

The lead *slingshot* (*pl.* 5: 5) can be classified as type I b, and *pl.* 5: 6 as type II b, after Völling. The former date from the end of the 2nd century BC to the second half of the 2nd century AD, and the

latter were used from the 2nd century BC until the Late Roman period (Völling 1990, 34–35). Lead slingshot is indicative of Roman military activities, and frequently found at Notranjska sites (Horvat 1993, 340; Horvat 1995a, 202).

A fragment of a *fitting* (pl. 5: 7) also belongs, perhaps, to Roman military equipment. Early Imperial Roman military belt plates from Vindonissa (Unz, Deschler-Erb 1997, pl. 36: e.g. 889–900) and Augst (Deschler-Erb 1999, pl. 19: 361,364–365) have a similar decoration of concentric circles around small fastening holes.

The *buckle with a hinged strap fitting* (pl. 5: 9) was used to fasten the shoulder-guard of the Roman composite cuirass (*lorica segmentata*) to the breastplate. Roman legionaries used it from the Augustan period to the 3rd century (Bishop, Coulston 2006, 95; Radman-Livaja 2004, 82). The oldest *lorica segmentata* fittings are known from the Roman fortress at Dangstetten, and are dated between 20/15 and 9/8 BC (Fingerlin 1986, 285, 5; Fingerlin 1998, 681, 2). Finds from Kalkriese (near Osnabrück), where Varo's legions were defeated in AD 9, comprise a *lorica segmentata* breast plate (Bishop 2002, 23–29, 91).

The armour strap fitting from Žerovnišček is hinged and has vertical ribs and notched edges. It finds analogies among fittings from Magdalensberg, *Vindonissa*, Augst and Kalkriese (e.g. Deschler-Erb 1999b, 236–237, fig. 8). Examples from the Late Augustan fortress of Haltern (Müller 2002, pl. 41: 447) and the Early Roman settlement situated below Castle Hill in Ljubljana (Vičič 2002, 204, pl. 12: 2) are also of this type. It seems that such armour fittings were used from the Augustan to the Tiberian - Claudian period.

The soles of Roman military footwear were attached with iron *hobnails*. The hobnails from Žerovnišček (pl. 5: 10–17) comprise all the four groups of hobnails known from Alesia, classified according to the pattern on the underside (Brouquier-Reddé, Deyber 2001, 303–304, pl. 93: 138/A–D). Most of the hobnails from Žerovnišček fall within a group characterised by a cruciform pattern of ribs and protuberances between them (pl. 5: 10–14). This type of hobnail is by far the most common in Alesia (o.c., 304, t. 93: 138/D [4–4]).

Numerous hobnails of this group from other sites in France have been published. They are probably related to Caesar's Gallic Wars between 59 and 52 BC (Poux *et. al.* 2007, 216, fig. 14: 8, Poux 2008, 376–381, fig. 54 and 56).

Such hobnails were found also at Andagoste in northern Spain, in a military context dated from the numismatic evidence to the 4th decade BC (Ocharan Larrondo, Portilla 2002, 322–323, fig. 2: 11–12).

Geographically, the closest hobnails of the same type are from Grad near Reka, and Gradišče near Cerkno (Istenič 2005a, 83, fig. 5: 1–13). Roman artillery missiles, lead slingshots, arrow heads, brooches of the Alesia type, hobnails of the type mentioned above, and the coins from these two sites all indicate Roman sieges – in the 4th decade BC, considering the historical situation, at the beginning of Octavian's Wars in Illyricum in 35 BC (o.c., 83–84; Istenič 2005b, 190, note. 11).

Hobnails of this type have also been found, in addition to others, at Gurina in the Gail valley. The majority derive from a layer with small finds from different periods, most from the 1st century BC (Gamper 2007, 371, fig. 11: 18–61). Peter Gamper relates these hobnails, and the other Roman military finds from the site, to the Roman annexation of Noricum in c.15 BC.

Hobnails of this type are also among the finds from the Crap-Ses Gorge in the area of Oberhalbstein in eastern Switzerland. Jürg Rageth relates them, as well as other Roman *militaria* from the site, with the Roman military conquest of the Alps in 15 BC (Rageth 2004, fig. 5: 6–15; Rageth 2005, 306, fig. 3: 2–14).

According to Werner Zanier, *militaria* from Döttenbichl (Oberammergau) relate to the same conquest. Among several hobnails, the type under discussion is the most frequent (Zanier 2009, 273, 276, no. 3.7.11).

Such hobnails were not found at the well-investigated fortresses at Dangstetten (20/15 and 9/8 BC) and Oberaden (11 and 9/8 BC). Smaller hobnails without pattern, or hobnails with protuberances in a circular arrangement on the underside were found there (e.g. Fingerlin 1986, set 2: 2, set 54: 14, set 104: 5, set 182: 13; Kühlborn 1992, 150). The same applies to the hobnails from the Late Augustan fortress of Haltern (Harnecker 1997, 87, pl. 69: 754–755) and the site of Varus' defeat in AD 9 at Kalkriese (Harnecker, Tolksdorf-Lienemann 2004, pl. 4: 1110, pl. 5: 2401, pl. 6: 77,85, pl. 7: 843, pl. 9: 162, 1047,1089,1105,1119, pl. 10: 2551).

We can conclude that hobnails with the characteristic pattern of crossed ribs and four protuberances on the underside were mainly in use during Caesar's conquest of Gaul and in the period of civil wars after his death. Finds from Crap-Ses

Gorge and Döttenbichl (Oberammergau) seem to suggest that such hobnails were still in use at the very beginning of the Middle Augustan Period. However, the fact that only hobnails of a later type – with a circular arrangement of protuberances, or no pattern on the underside – were found at Dangstetten, dated to 20/15 and 9/8 BC and related to the same military events, calls for caution in the interpretation.

4.4 Other metal objects

The lead *spindle whorl* (*pl. 7: 1*) is similar to specimens discovered at Magdalenska gora in grave X/46, which probably dates to the second half of the 5th century BC, and to an individual find from the same site (Hencken 1978, 74, fig. 337: f; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 174, pl. 161: 16). Such spindle whorls were also found at the Iron Age settlement at Montereale Valcellina (Vitri 1996, 443, fig. 20: 88) and in the River Brenta at Altichiero, near Padua (Leonardi, Zaghetto 1993, fig. 21: 10–12, fig. 24; Zaghetto, Zambotto 2005, 72, 74–75, pl. 11: D 5,1–5,3); these are dated between the 5th and the 2nd centuries BC. A lead spindle whorl from Montereale Valcellina was found inside the so-called house of *dolii*, which was destroyed by fire in the second half of the 5th century BC (Vitri 1996, 401). The spindle whorl from the Škocjan hoard is from the first half of the 4th century BC (Marchesetti 1909, 194–195, pl. 22; Ruaro Loseri 1983, 150–151, fig. 26 A). Luciano Salzani dates most of the spindle whorls from Oppeano to a period between the 5th and the 1st centuries BC; he presumes that lead spindle whorls were produced within the settlement itself (Salzani 2008, 152, fig. 94).

A spindle whorl very similar to the one from Žerovnišček was found in the Mirandola cemetery at Santa Maria di Zevio near Verona, in grave 124, where it was associated with a Roman *as*, indicating a date after 211 BC (Biondani 1996, 218). A woman buried in grave 21 of the Valeggio sul Mincio cemetery held such a spindle whorl in her hand. The grave dates to the beginning of the La Tène D2, following North Italian relative chronology (Salzani 1995, 32–33, pl. 14: A16), which corresponds to the first three decades of the 1st century BC (Božič 2008, 87, 144–148). In the opinion of Luciano Salzani, the spindle whorl is an old reused object with a possible monetary function (Salzani 1996, 100–101).

It seems that lead spindle whorls occur from the Early Hallstatt to the Late La Tène period. Their purpose and meaning are unknown.

A damaged *ladle* (*pl. 3: 34*) can be classified as type Radnóti 40. Dragan Božič dates this type of ladle to the Middle and Late Augustan periods, based on a study of grave goods from France, northern Italy and Slovenia, the Comacchio shipwreck and military sites on the Rhine (Božič 2002, 422–425).

The fragment of a small handle (*pl. 3: 35*) probably belonged to a small ladle or *strainer*. A handle of an analogous simple form was found at Magdalensberg, where it is dated to the first half of the 1st century (Deimel 1987, 151, pl. 24: 3).

The iron arch-shaped handle (*pl. 6: 3*) belonged to a *bucket*. Such handles are known from Iron Age sites and are also frequent Roman period finds throughout the Roman Empire (e.g. Hübener 1973, 67, pl. 33: 22–23; Ciglencečki 1990, 166, pl. 2: 2).

The object depicted in *pl. 2: 13* is perhaps a *handle* terminal. Mitja Guštin compared it with a knife handle from the Celtic settlement of Zemplin in Slovakia (Guštin 2006, 115–117, fig. 2), drawing attention to the motif of the god Janus, a characteristic antithetic motif in classical Celtic art (*o.c.*, 116–117). Similar in form, but with only one face mask, is a scraper from the Early La Tène warrior grave in Dürrenberg (Penninger 1972, 78, pl. 42: a3).

The objects in *pl. 3: 5,6* are probably *fittings* of a wooden box. They have good parallels in a fitting with a surviving hinge from the *oppidum* of Manching (Endert 1991, 99–100, pl. 33: 501, fig. 24), occupied during the La Tène B, C and D 1b periods, following central European relative chronology (*o.c.*, 106–107; Gebhard 1991, 100–104). Wooden boxes were used to store personal belongings in the Celtic, as well as the Roman world (*o.c.*, 99; Deimel 1987, 331 (89/2); Riha 2001). XRF EDS analysis showed the presence of zinc and tin in the patina of the copper alloy fitting (*pl. 3: 6*), which would indicate that the object was made from gunmetal. The presence of zinc in the alloy dates the object to the second half of the 1st century BC, at the earliest (*cf.* Istenič 2005b, 200–201).

The partly preserved decorated metal *plate* (*pl. 3: 9*) has good parallels at Manching (Endert 1991, pl. 33: 497), in grave 88 at Jezerine (Marić 1968, pl. 3: 20–21), and in grave 47 at Kompolje (Lo Schiavo 1970, 467, pl. 35: 14). This indicates

that such metal plates formed part of Celtic and Iapodian material cultures.

The head of an iron ornamented *rivet* (pl. 2: 25) is similar to rivets from the iron helmet of the Novo mesto type from grave 1656/58 at Mihovo (Schaaff 1980, 402, fig. 23: 2). Similarly decorated rivet heads, buttons and studs are typical of the Late La Tène culture to the North of the Alps. Red enamel often decorates the heads of these objects. Their surface was grooved, so that the enamel would adhere well (Božič 1993a, 151; Challet 1992, 118–123, fig. 76–77).

Nine completely preserved *rings* and two fragments (pl. 3: 10–20) were discovered on Žerovnišček. Their purpose is unknown. They might be parts of equine equipment, attire or other accessories.

4.5 Metal ingots and amorphous metal objects

Among these finds, we identified various fragments of axes – blades, butts and collars (pl. 7: 25–33). At least four items are fragments of *shaft-hole axes* (pl. 7: 25–28, perhaps pl. 8: 1–3). There are good parallels from settlements in the Notranjska region (Trampuž Orel, Heath 1998, 241, fig. 4; Turk 2000, 85, 2.1.8.).

These axes were made of an alloy containing an unusually high percentage of lead, which made them impossible for use as tools or weapons. They are semi-finished products, or ingots which may have had a pre-monetary value or a votive role (o.c., 246; Turk 2000, 158–159).

Accurate typological classification of several fragments from Žerovnišček is impossible, as they are badly preserved. However, they can be interpreted according to recent studies of similar objects (Trampuž-Orel 1996, 165–242; Trampuž-Orel, Heath 1998, 237–248; 223–236; Turk 2000, 157–165). Comparison with analogous objects from western and central Slovenia suggests a date between the 10th and 8th centuries BC, when western and central Slovenia were important shaft-hole axe production regions. A later date is also possible, as in some hoards they are associated with finds from the 7th and perhaps 6th century BC (Turk 2000, 165).

In addition to fragments of shaft-hole axes, finds from Žerovnišček comprise many other fragments of cast and, thereafter, deliberately cut metal *ingots*. The basic criterion for the classification of these highly fragmented objects as parts of ingots was

either recognition of the basic shape, or a surviving edge surface.

Some examples can reliably be classified as *bar-shaped* (pl. 8: 4–9,11) or *flat ingots* (pl. 8: 10,12–16,18–24,26,31,34, pl. 9: 2–4,6,7,10,12,14,18,19,21). Two fragments show casting seams (pl. 8: 17,18), which indicates that they were primarily cast in a two-part mould. Two fragments are probably parts of small plano-convex ingots (pl. 8: 28,30).

These objects cannot be accurately dated. They are perhaps from the Late Bronze Age, together with fragments of sickles and shaft-hole axes. However, they could as well be later. This applies particularly to the fragments of flat ingots, as they have parallels among early pre-monetary forms (*aes rude*) on the Apennine peninsula, dating from the Villanova to the Late Republican period (o.c., 154–157).

The numerous *amorphous pieces of metal* (fig. 11, pl. 9: 13,16,17,22–36, pl. 10: 10–25) are the remains of metal-working activities. Lead pieces are the most common (fig. 11, pl. 10: 10–23) and are mostly the remains of casting. Some lead items (e.g. pl. 7: 2–19, pl. 10: 1–9) are perhaps semi-finished products used for storage or the distribution of lead.

4.6 Coins

The Numismatic Cabinet of the National Museum of Slovenia keeps several coins from Žerovnišček: 20 Roman Republican coins, 10 large Celtic silver coins of different types minted by the Taurisci

Fig. 11: Žerovnišček near Bločice. Amorphous lead objects (photo: T. Lauko).

Sl. 11: Žerovnišček pri Bločicah. Amorfní kosi svinca (foto: T. Lauko).

Tab. 1: A list of Roman coins from Žerovnišček (after FMRSI IV and V).

1	Victoriatus	211–170 BC	Roman	LJ 14983, FMRSI IV, 32: 1
2	Victoriatus	211–170 BC	Roman	LJ 26950, FMRSI V, 29: 1
3	As	2 nd century BC	Roman	LJ 12001, FMRSI IV, 32: 2
4	As	1 st half of the 2 nd ct. BC	Roman	LJ 12002, FMRSI IV, 32: 3
5	As	1 st half of the 2 nd ct. BC	Roman	LJ 26680, FMRSI V, 29: 3
6	Denarius	189–180 BC	Roman	LJ 24683, FMRSI V, 29: 2
7	Denarius	179–170 BC	Roman	LJ 14981, FMRSI IV, 32: 4
8	Denarius	155 BC	Roman	LJ 14980, FMRSI IV, 32: 5
9	Denarius	153 BC	Roman	LJ 14979, FMRSI IV, 32: 6
10	Denarius	150 BC	Roman	LJ 14984, FMRSI IV, 32: 7
11	Denarius	148 BC	Roman	LJ 14978, FMRSI IV, 32: 8
12	Denarius	141 BC	Roman	LJ 12003, FMRSI IV, 32: 9
13	Denarius	137 BC	Roman	LJ 26951, FMRSI V, 29: 4
14	Denarius	136 BC	Roman	LJ 24700, FMRSI V, 29: 5
15	Denarius	130 BC	Roman	LJ 14977, FMRSI IV, 32: 10
16	Denarius	128 BC	Roman	LJ 24699, FMRSI V, 29: 6
17	Denarius	126 BC	Roman	Private collection, FMRSI IV, 32: 11
18	Denarius	106 BC	Roman	LJ 14976, FMRSI IV, 32: 12
19	Denarius	89 BC	Roman	LJ 14975, FMRSI IV, 32: 13
20	Denarius	87 BC	Roman	LJ 14974, FMRSI IV, 32: 14
21	Denarius	81 BC	Roman	Private collection, FMRSI IV, 32: 15
22	Denarius	47 BC	Roman	LJ 17124, FMRSI IV, 32: 16

and the Norici, and 4 small Celtic silver coins.⁶ The latest coin from the site is a *denarius* from 47 BC (*tab. 1*).

Two *victoriati*, three *asses* and 21 *denarii* have been found. Most of the *denarii* were minted in the mid 2nd century BC (FMRSI IV, 93, no. 32; FMRSI V, 62, no. 29).

Victoriati were minted between 211 and 170 BC, and remained in use until 150–130 BC. Individual finds of unworn *victoriati* can therefore be dated to the end of the 3rd and the first half of the 2nd century BC. The *victoriati* from Žerovnišček and other Notranjska sites reflect the gradual spread of Roman influence along the Amber Route and its branches (*fig. 2*), leading to Notranjska soon after the *colonia* of *Aquileia* was founded in 181 BC (Miškec 2003, 372–374).

⁶ We would like to thank Alenka Miškec of the Numismatic Cabinet for this information.

4.7 Pottery

Prehistoric pottery

The rim (*pl. 11: 1–4,6*) and base fragments (*pl. 11: 1*) are of hand-thrown coarse ware. Several fragments of round ceramic stands or pot mats used in cooking (*pl. 12: 1–4*) have been found. These are common in Iron Age settlement inventories (e.g. Svoljšak 1976, *fig. 7*; Gabrovec 1994, *pl. 3: 2,20; 5: 7,8,17*).

Imported Roman pottery

The fragment of thin-walled pottery (*pl. 11: 9*) is from an undecorated beaker of Marabini form 3 (Marabini Moevs 1973, 58–59). Such beakers were manufactured in Tyrrhenian central Italy from the first half of the 2nd to the mid 1st century BC, and

were distributed throughout the Italic peninsula and in the western Mediterranean. They occur sparsely in the south-eastern Alpine area (Fasano 1995, 165–172; Horvat 1995b, 28, fig. 7: 3; Horvat, Bavdek 2009).

Black ware is represented by a fragment (*pl. 11: 10*). Its production areas geographically closest to Žerovnišček were the Po Valley and, perhaps, Aquileia (*e.g.* Sfredda 1998, 21–36; Schneider 2000, 104). This pottery was exported to Noricum and the south-eastern Alps at the end of the 2nd and in the 1st century BC (Schindler 1967, 40–60; Sfredda 1998, 21–36).

4.8. Statuette

The statuette (*fig. 12*) depicts the god Mars. Formerly called Mavors, the Italic god Mars initially had powers to protect herds, fields and peasants. He assured a good harvest and healthy herds. Later, he became associated with war and came to be identified with the Greek god Ares (Šašel Kos 1999, 148; *LIMC* II/1 1984, 505–507).

Mars was also very popular in the Celtic world, where he was identified with various local deities and present in cults or rituals associated with water sources, springs and trees (Kenner 1958, 70–71, 80).

Annemarie Kaufmann-Heinimann classified the statuettes of Mars from Augst into three main groups (Kaufmann-Heinimann 1977, 26–28). In *LIMC* (II/1 1984, 516–522) they are in four basic groups and several combinations of these.⁷ The statuette from Žerovnišček exhibits features of several of these groups; it is, however, most similar to a small group of statuettes holding a *patera* in the right hand (*LIMC* II/1 1984, 520–521, no. 108–117).

The libation dish (*patera*) in the extended right hand is an Italic-Etruscan motif characteristic of donor statuettes between the 3rd and 1st centuries

BC (Cassola Guida 1989, 16, 84–85: no. 34, 88–89: no. 36). Most of these statuettes are from central and northern Italy, particularly Veneto and Friuli, the southern Alpine valleys, and western and central Slovenia (*e.g.* Cassola Guida 1978, 33: no. 18; 39: no. 24; 59–61: nos. 44–46; 66: no. 51; 80: no. 64; Walde-Psenner 1983, 126–129: nos. 108–110, 112; Žbona-Trkman 1983; Osmuk 1987; Plesničar-Gec 1991–1992; Rupel 2000, 252; Zampieri, Lavarone 2000, 70–71: nos. 65, 67, 69; 73: no. 77; Buora 2001, 319–327, fig. 1; Tirelli 2002, 194–195, fig. 3: a–b, e, 200–201; Istenič 2002; Gaspari, Krempuš 2002; Rupel 2005, 45–46, fig. 2).

In terms of iconography, a statuette of a Mars donor from the sanctuary at Altino near Venice is the best parallel for the example from Žerovnišček. Margherita Tirelli related it to products of central Italy between the 3rd and the 2nd centuries BC (Tirelli 2002, 200–201, fig. 3: e).

The statuette from Žerovnišček has a horned helmet, which is an exceptionally rare attribute of Mars. To our knowledge, the only statuette of Mars with a horned helmet, probably from an early imperial period, comes from an unknown site and is kept in the Central Archaeological Museum in Madrid (*LIMC* II/1, 517, no. 39; *LIMC* II/2, 386, no. 25).

Horned helmets are known from several chronologically and geographically distant cultures from the Bronze Age onwards (*e.g.* Hencken 1971, 169–173).

The horned helmets known from depictions on Iron Age Situla art are geographically the closest to Žerovnišček. A fragment of a situla from Matrei shows a crested helmet, with horns, laid as a trophy between two boxers (Lucke, Frey 1962, 81, pl. 58). A warrior wearing a horned helmet is depicted on the situla from *Nesactium* depicting a naval battle (Mihovilić 1996, pl. 3: 66, app. 3). Also, a statuette of a warrior from Idrija pri Bači was perhaps wearing a horned helmet (Eibner 2000, 317–318, 324, sl. 4).

Ancient sources mention that Celtic warriors attached horns to their helmets (Stary 1990, 77). A Celtic horned helmet is known from a depiction of a warrior on an Early La Tène stone slab from Bormio (Pauli 1973, 92, tab. 7: 1; 8). Etrusco-Italic helmets with large horns have been found in Celtic graves in Italy (Vitali 2004, cat. no. 8.21; Lejars 2008, 144–145).

A statuette of the goddess Athena/Minerva with a votive inscription from the Middle and Late La Tène settlement at Dornach (Aschheim, Munich) in

⁷ The basic typology of statuettes of Mars after *LIMC*: type U (Ultror) / type 2 after Kaufmann-Heinimann (standing, bearded, wearing a helmet, cuirass and greaves, with a spear in lifted right hand); type P (Pantheon) / type 1 after Kaufmann-Heinimann (standing, beardless, naked, wearing a helmet, holding a spear in the raised right hand, and a shield or a sword in the left hand); type C (standing, beardless, wearing a helmet, cuirass and greaves; one hand holds a spear, the other holds or is resting on a shield); type T / type 3 after Kaufmann-Heinimann (beardless, naked, wearing a helmet, depicted as a dancer, holds a legionary eagle or a *tropaeum*).

southern Bavaria (Irlinger, Winghart 1999, 71–162, figs. 30 and 31) has a Corinthian high-plumed helmet with cattle horns. The statuette was found in a Late La Tène well or ritual shaft, in a layer dated to the “developed” LT D1, between 80 and 50/30 BC (*o.c.*, 134). The statuette is stylistically of Late Hellenistic form. A votive inscription on the statuette’s base indicates a Late Republican or Augustan date (Dietz 1999, 144–147). Stefan Winghart sees an iconographic analogy for this statuette in a 2nd century statuette of Athena with a horned helmet from Pella in Greek Macedonia. Athena, probably named *Alkidemos*, depicted with a crested helmet with horns, was the protector and main goddess of Pella (Irlinger, Winghart 1999, 129–134).

A tomb painting from Capua depicting an Oscan cavalier with a horned helmet (Stary 1990, 91, 98, 104, fig. 18; Lejars 2008, 144, fig. 7: D) indicates that such helmets were known also in the Italic world. The horns may be related to an old Italic tradition, according to which Mars was also a guardian of herds. The statuette of Mars from Madrid supports this assumption, as the god’s cuirass is decorated with a depiction of cattle, in addition to Gorgonian heads and two stars (*LIMC* II/1, 517, no. 39, II/2, 386, no. 25).

It can be concluded that the iconography of the statuette from Žerovnišček follows an Italico-Etruscan tradition of depicting donors, as well as the Italic and Roman idea of Mars as a deity of war (indicated by cuirass, greaves and helmet) and a protector of herds (indicated by the cattle horns on the helmet). Presumably, the statuette of Mars from Žerovnišček was made in a central or north Italian workshop. The roughly executed details and awkward proportions of the statuette suggest its origin in Veneto or Friuli, where 3rd to 1st century statuettes of donors are more frequent than in other parts of central and northern Italy.

Statuette of Mars (*figs. 12, 13*); copper alloy. H. 12 cm. The proportions of the head, body, arms and legs give an impression of awkwardness. Details of the eyes, eyebrows, mouth, nose and hair are roughly executed. The statuette stands with its weight on the left leg, while the right one is slightly bent at the knee and positioned behind and beside the left one. The raised left arm probably held a spear, which has not survived. The right arm is stretched, slightly bent at the elbow and holds a ceremonial vessel (*patera*). The incisions above the knees and Achilles’ tendons depict greaves. The cuirass shapes the musculature of the body; the navel is indicated by a small hole. The cuirass edges are explicitly emphasised in the lower and shoulder parts; four circular incisions on the side represent fasteners. The

figure is dressed in a *tunica* under a cuirass. The helmet has a large crest with incised plumes. Two semi-circular incisions, placed opposite to one another are on the lower, and two on the upper frontal part of the bowl. The crest is divided into three sections and undulates towards the right shoulder blade. The bowl is decorated with two large horns, which are curved inward.

Analyses: XRF (1: Cu 40.1%, Pb 25.9%, Sn 34%; 2: Cu 40.5%, Pb 25.2%, Sn 34.3%). These results derive from two measured spots which indicate lead bronze as the most probable alloy composition.

5. DEFINING THE SETTLEMENT

Žerovnišček was probably first settled in the late Bronze Age. fragments of sickles (*pl. 7: 20–21*), and shaft-hole axes, axe blades and some copper alloy ingots (*pl. 7: 25–33, pl. 8: 1–33, pl. 9: 2–4, 6, 7, 10, 14*) date to this period.

Žerovnišček was undoubtedly occupied during the Early and Late Iron Ages, in the period of the Notranjska cultural group in the Notranjska and Karst regions (Guštin 1973, 461–506; Gabrovec 1987, 151–177; Božič 1999, 202–203). The oldest object from this period is a fragment of a Vače type knobbed brooch (*pl. 1: 1*). Several objects are characteristic of the Late Hallstatt period, such as fragments of Certosa brooches (*pl. 1: 2–7, 11–15*), pendants (*pl. 2: 7–8*, perhaps 6) and an anklet (*pl. 2: 18*).

Most of the classified small finds date to the La Tène period. Only a few are from the Early or Middle La Tène periods; a belt chain link (*pl. 2: 15*), perhaps an object with two face masks (*pl. 2: 13*), and a helmet cheek-piece (*pl. 5: 1*), which could also be Late Hallstatt.

The Late La Tène finds include brooches (*pl. 1: 8–10, 17, 20–29*), buttons (*pl. 2: 23–24, 26, 3: 1–4*), a knobbed ring (*pl. 2: 4*) and a double belt hook with open rectangular frame (*pl. 2: 17*).

Italic brooches (*pl. 1: 22–24*) are characteristic of the La Tène D1b period and also predominate in La Tène D2 (*pl. 1: 25–29*). It is notable that there is a lack of arched brooches, which are characteristic of the Central European La Tène D2 period.

The Iron Age finds indicate influences from different areas. The Vače knobbed brooch (*pl. 1: 1*) suggests that the inhabitants of Žerovnišček were in contact with the Dolenjska and Bela krajina regions as early as the Early Iron Age.

Some forms of brooches (*pl. 1: 16–17*), a knobbed ring (*pl. 2: 4*), a cog-wheel pendant (*pl. 2: 3*), a belt chain link (*pl. 2: 15*), buttons (*pl. 2: 26, pl.*

Fig. 12a–d: Statuette from Žerovnišček (photo: T. Lauko).
Sl. 12a–d: Kipec z Žerovniškega (foto: T. Lauko).

3: 1–4), a bell-shaped object (*pl. 2: 14*) and an ornamental stud (*pl. 2: 25*) show intensive contact with the Late La Tène Mokronog group and the wider central European area.

The pendant (*pl. 2: 10*), two hat-shaped buttons (*pl. 2: 23–24*) and possibly also the ornamental fitting (*pl. 3: 9*) indicate the influence of the Iapodes and the Colapiani.

Fig. 13a–b: Statuette from Žerovnišček, details (photo: T. Lauko).
Sl. 13a–b: Kipec z Žerovniškega, detajli (foto: T. Lauko).

The Notranjska variant of the Certosa brooches (*pl. 1: 8–10*), brooches *pl. 1: 18–19* and a pendant of a chain belt (*pl. 2: 16*) are typical accessories of the Notranjska-Karst group.

The two *victoriati* attest to the earliest contacts with the Romans in the 2nd century BC (*tab. 1: 1–2*).

In addition to the finds related to Late Iron Age warriors (*pl. 5: 1*; perhaps *pl. 5: 2* and *pl. 2: 25*), Roman military objects were also found. The *lorica segmentata* fitting (*pl. 5: 9*) dates from the Augustan to the Tiberian - Claudian period, while the hobnails (*pl. 5: 10–17*) are earlier, dating from the Caesarian to the very beginning of the Middle Augustan period. Lead slingshots (*pl. 5: 5,6*) and probably also the iron missile (*pl. 5: 4*) are also related to the Roman Army.

The brooch with double knob bow (*pl. 1: 30*) dates from the Augustan period to the 1st century AD; the ladle (*pl. 3: 34*) to the Middle and Late Augustan periods; and the finger-rings (*pl. 2: 19,20*) date from the 1st century BC to the early Imperial period. Later Roman or Early Middle Ages finds have not been discovered. Some finds are from recent periods (*pl. 6: 4–7*).

Archaeological, historical and numismatic evidence indicates a gradual spread of Roman influence after the *colonia* of *Aquileia* was founded in 181 BC. Romanisation extended gradually from

south-western and western parts of present-day Slovenia towards the east, along the Amber Route (Horvat 1999, 218–219).

The hoard of Roman offensive weapons from Grad near Šmihel below Mt. Nanos probably indicates the earliest Roman military attempts to gain control of the Amber Route at the Postojna gates (Horvat 2002, 142–143).

Roman coins, particularly the reliably dated *victoriati*, indicate Roman economic influence in the Notranjska region as early as the 2nd century BC. Some coin hoards containing Roman, as well as Celtic coins are perhaps related to the early Roman military campaigns in the 2nd century BC (Miškec 2003, 373).

There was a Roman outpost at Mandrga, near the Razdrto pass, by the end of 2nd century BC (Bavdek 1996, 297–306; Horvat, Bavdek 2009), by which time the nearby prehistoric fortified settlement at Grad near Šmihel had probably already been abandoned. The strategically important pass at Razdrto and the Postojna gates were under Roman control by this time at the latest (Horvat 1995b, 37; Horvat 2002, 143).

Finds from Žerovnišček and other sites in the Notranjska region show that the occupation of indigenous settlements continued in the 1st century BC (Horvat 1995a, 189–192; Horvat 2005, 244).

The settlement on Žerovnišček controlled an important crossroads – the route from the Amber Road which ran along the edge of Cerknjiško polje continued below Žerovnišček to Bloke, where it divided. One route ran over Loško polje towards Kvarner bay, Lika or to the River Kolpa, while the other continued over Bloke to the Dolenjska region (see *fig. 2*).

The routes mentioned above, and Lake Cerknica (most probably Roman *Lugeon*), are mentioned by the historian Strabo, who used sources from the 2nd and 1st centuries BC. The routes in the region around Lake Cerknica were important throughout later prehistory, which is why it probably soon attracted Roman interest (Šašel 1974, 15–16).

A possible Roman route ran over nearby Loško polje, coming from Tergeste and Divača to Stari trg and continuing towards Lika. In the opinion of Jaroslav Šašel this so-called Iapodian Road was of the greatest significance during the Roman conquest (Šašel 1975b, 75, 77, sl. 19, no. XIII, 96). No archaeological evidence of this route has come to light so far.

The route below Žerovnišček retained its importance in later periods, after the hill settlement had been abandoned. In late antiquity, this was probably an alternative route connecting *Aquileia* to *Siscia* (Ciglencič 1985, 275–276, *fig. 12*).

Medieval written sources attest to the extreme strategic significance of this area. At that time, the so-called Patriarch's route ran along Cerknjiško polje, below Žerovnišček and on towards Bloke. This route connected the patriarch's estates in the Notranjska and Dolenjska regions with the seat of the Patriarch of Aquileia in Friuli (Kosi 1998, 237–242).

In our opinion, the abandonment of the settlement on Žerovnišček is related to the Roman conquest of Cerknjiško polje and Roman control over routes towards Kvarner bay and Dolenjska region. It seems probable that the conquerors would not have allowed the indigenous population to occupy a fortified settlement with such an important strategic position. The latest coin from the site is a *denarius* minted in 47 BC. The hobnails of Roman military shoes indicate a Roman military presence between the Caesarian and the very beginning of the Middle Augustan period. Considering the historical situation, this could be related to Octavian's wars in Illyricum (35–33 BC). Brooches of the Jezerine type perhaps indicate that the settlement was populated at least to the end of the Middle Augustan period. The Roman

armour fitting and other later finds seem to suggest that Žerovnišček was abandoned in the first decades of the 1st century.

During the 1st and 2nd centuries, settlements between Planinsko polje and Cerknjiško polje partially shifted from the hills to the lowlands. Early Roman graves at Cerknica (Urleb 1983, 298–246) and Unec (Vičič, Schein 1986, 100–102) well illustrate this change. Some of the settlements located on hills, *e.g.* Ulaka (Gaspari 2000) and perhaps Tržišče near Dolenja vas (Urleb 1975a, 149) and Stari Grad above Unec (Istenič, Trampuž-Orel, Stare; Gaspari 2009, 155–169) continued to be occupied.

Aknowledgements

I would like to express my gratitude to my supervisor Janka Istenič (National Museum of Slovenia) who helped me with the discussion, by reading and commenting on the text; and for exhaustive proof-reading and editing of the English text.

I am particularly grateful to Jana Horvat and Dragan Božič (Institute of Archaeology, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts) who helped considerably with useful data, discussion, with information on the literature and with perceptive comments on a draft of this paper. Alma Bavdek kindly lent the finds from the Notranjska Museum in Postojna. Biba Teržan (Department of Archaeology, Faculty of Arts, University of Ljubljana) read the manuscript and made valuable comments. Neva Trampuž-Orel and Peter Turk (National Museum of Slovenia) assisted with the analysis of the prehistoric material. Philip Burt improved the English translation with carefully proof-reading. Nada Osmuk and Andrej Preložnik (Institute for Mediterranean Heritage) assisted with information on the literature. Andrej Gaspari (Slovenian War Museum), Aleš Ogorelec and Rok Klasinc helped with my field research.

6. CATALOGUE

The majority of the finds from Žerovnišček are kept at the National Museum of Slovenia in Ljubljana, unless otherwise stated. Each catalogue entry comprises basic identification of the object, sometimes a detailed description, the materials from which the object was made, one or two measurements and an inventory number. If the object has already been published, previous publications are quoted. Copper alloy is used throughout this catalogue as a general term for copper alloy objects of which the precise metallurgical composition is unknown. In cases when material was defined by chemical or physical analyses, the result is noted in brackets. X-ray fluorescence spectrometry (EDS XRF) was carried out by Zoran Milič from the National Museum of Slovenia. Proton induced x-ray emission (PIXE) was done by Žiga Šmit with the tandemron accelerator at

the Jožef Stefan Institute. Analysis details and the method of analysis were described in Milić, Istenič 2005 (214) and Šmit, Istenič 2005 (214–215).

The scale of 1:2 was adopted for metal and 1:3 for pottery and stone-objects, unless otherwise indicated. The catalogue drawings are by Ida Murgelj and Dragica Knific Lunder (*pls. 1: 4,10,13–17,25,27,30; 2: 1,3; 3: 1,4,18–19; 5: 6; 7: 13–14,20,24*).

List of abbreviations:

L.: length

H.: height

W.: width

T.: thickness

Diam.: diameter

Inv. no.: Inventory Number

NMP: Notranjska Museum Postojna

Plate 1

1. Fragment of a Vače type knobbed brooch; iron, with a copper alloy coating. Pres. L. 2.7 cm. Inv. no. P 19588.

2. Fragment of a Certosa type brooch; two semicircular incisions on widened part of the bow; two incised triangles on the end-knob and three ribs on the bow; copper alloy. Pres. L. 5.2 cm. Inv. no. P 19581.

3. Fragment of a Certosa type brooch; four semicircular incisions on widened part of the bow; two incised triangles on the end-knob; two incised crosses on the foot; copper alloy. Pres. L. 4.2 cm. Inv. no. P 19580.

4. Fragment of a Certosa type brooch; widened bow; tripartite ribbed thickening on the bow; two incised lines and zigzags in the foot; incised zigzag on catch-plate; copper alloy. L. 5.4 cm.

5. Fragment of a Certosa type brooch; part of the foot and bow survives; incised, barely visible decoration on foot; copper alloy. L. 2.2 cm. Inv. no. P 19583.

6. Fragment of a Certosa type brooch; part of the foot survives; incised V-shaped decoration; copper alloy. L. 2.7 cm. Inv. no. 19584.

7. Fragment of a Certosa type brooch; part of the bow survives; copper alloy. L. 3.6 cm. Inv. no. P 20471.

8. Fragment of a Certosa type brooch; hollow hemispherical end-knob and part of a bow survive; copper alloy. Pres. L. 3.2 cm. Inv. no. P 19582.

9. Fragment of a Certosa type brooch; part of the bow survives; copper alloy. L. 1.9 cm. Inv. no. P 19718.

10. Fragment of a Certosa type brooch; part of the bow with two ribs and two coils of the spring survive; copper alloy. L. 4.2 cm.

11. Fragment of a Certosa type brooch; part of the bow survives; copper alloy. L. 2.7 cm. Inv. no. P 19635.

12. Fragment of a Certosa type brooch; part of the bow and smooth biconical knob survive; copper alloy. L. 1.6 cm. Inv. no. P 19715.

13. Barrel-shaped knob with tiny incisions; part of the Certosa type brooch; copper alloy. Diam. 1.3 cm.

14. Smooth biconical knob; part of the Certosa type brooch; copper alloy. Diam. 1.7 cm.

15. Biconical ribbed knob; with ribbed central ridge; part of the Certosa type brooch; copper alloy. Diam. 2.1 cm.

16. Cast brooch of a Middle La Tène scheme; foot partitioned with a knob and two ribs; two ribs on a bow; pin and spring do not survive; copper alloy. L. 4.3 cm.

17. Cast brooch of a Middle La Tène scheme of the Magdalenska gora type; spring and pin do not survive; copper alloy. L. 4.1 cm.

18. Cast brooch of a Middle La Tène scheme; three small ribs above foot; combination of two large and two small ribs on the bow; copper alloy. L. 5.4cm. Inv. no. P 19586.

19. Cast fibula of a Middle La Tène scheme; copper alloy. L. 4.5cm. Inv. no. P 19585.

20. Brooch of a Late La Tène scheme; three coils of a spring survive; rectangular solid foot with rounded (broken) edge; iron. L. 5.3 cm. Inv. no. P 19941.

21. Fragment of a brooch; three coils of a spring and a pin survive; Iron. L. 3.2 cm. Inv. no. P 20470.

22. Brooch of the "Schüsselfibel" type. Ten coils of a spring survive; pin missing; bronze. L. 5.7 cm. Inv. no. P 19587.

Bibl.: Istenič, Šmit 2007, 142, note 6, fig. 6.

23. Fragment of the Almgren 65 type brooch; bronze. L. 3.8 cm. Inv. no. R 18464.

Bibl.: Istenič, Šmit 2007, 141, note 1, fig. 1.

24. Brooch of the Nauheim II.1a type; row of small chased rectangles along each edge of the bow; bronze. L. 5.2 cm. Inv. no. P 19940.

Bibl.: Istenič, Šmit 2007, 142–143, note 7, fig. 7.

25. Brooch of the Jezerine II type; two coils of a spring survive; internal edge of grooves decorated on both sides with small chased rectangles; copper alloy. L. 6.2 cm.

26. Brooch of the Jezerine II type; the foot and pin do not survive; copper alloy. L. 3.9 cm. Inv. no. P 20469.

27. Fragment of the Jezerine II type brooch; part of the bow survives; probably in secondary use as a pendant or ring; Copper alloy.

28. Fragment of the Jezerine II type brooch; part of the bow survives; copper alloy. L. 3.1 cm. Inv. no. R 25094.

29. Fragment of the Jezerine II type brooch; foot with circular perforation and small flat raised knob survives; copper alloy. L. 2.7 cm. Inv. no. R 18455.

30. Brooch with two knobs of the Almgren 236 c type; seven-coil spring connected with external cord; copper alloy. L. 6.7 cm.

Plate 2

1. Wheel-shaped pendant with two spokes; rim and first spoke cast; the other spoke is formed from two semicircular bars and forged onto the perimeter and the first spoke; copper alloy. Diam. 3.6 cm.

2. Wheel-shaped pendant; external and internal rim connected with four spokes; the external spoke is decorated with eight, internal by four pairs of knobs; copper alloy. Diam. 3.2 cm. Inv. no. P 19574.

3. Cog-wheel pendant with fifteen cogs and central circular perforation; copper alloy. Diam. 3.5 cm.

4. Knobbed ring; eight clusters of three knobs; copper alloy. Diam. 4.8 cm. Inv. no. P 19594.

5. Figurine of an animal with small perforation (pendant?); copper alloy. L. 3.2 cm. Inv. no. P 19573.

6. Cast pendant with a suspension loop; globular shape; small terminal knob and ribbed neck; copper alloy. H. 2.5cm. Inv. no. P 19578.

7. Cast pendant with a suspension loop and two thickenings; copper alloy. H. 2.2 cm. Inv. No. 19576.

8. Cast basket-shaped (amphora-shaped) pendant with a profiled ending; ribbed ridge under suspension loop; suspension loop with threaded large and small ring; copper alloy. H. 4.9 cm. Inv. no. P 19575.

9. Fragment of a triangular pendant; thin sheet metal decorated with a hammered cirlet, dot and perforations; heavily abraded; copper alloy; L. 2.2 cm. Inv. no. P 19602.

10. Trapezoid pendant with three branches (damaged); one branch in the form of an animal; three perforations with threaded rings and two so-called spectacle pendants survive; copper alloy. H. 5.4 cm. Inv. no. P 19571.

11. Cast vase-shaped pendant with a suspension loop; copper alloy. H. 2.2 cm. Inv. no. P 20468.

12. Cast vase-shaped pendant with a suspension loop; copper alloy. H. 2.2 cm. Inv. no. P 19577.

13. Bar-shaped object with a semicircular cross-section; terminal in the form of two human heads (face masks) and a ring; originally two semi-circular bars, one did not survive; copper alloy. L. 6.8 cm. Inv. no. P 19572.

Bibl.: Guštin 2006, 115–131, fig. 2.

14. Bell-shaped object; four circular perforations on the lower edge; corroded lump of metal on the underside (mallet?); copper alloy. H. 1.1 cm. Inv. no. P 19643.

15. Hollow belt chain link; central part is rectangular in shape and has two perforations; copper alloy. L. 4.8 cm. Inv. no. P 19579.

16. Bell-shaped belt chain pendant depicting a human figure; copper alloy. H. 5.4 cm. Inv. no. P 19570.

17. Double belt-hook with an open rectangular frame; hooks are in the form of birds' heads; frame is decorated with six grooves ornamented with chased zigzags; copper alloy. H. 5.1 cm. Inv. no. R 18465.

18. Fragment of a ribbed anklet; tiny thickenings between ribs; copper alloy. L. 3.3 cm. Inv. no. P 19600.

19. Finger ring with an oval bezel with oval setting; hoop is lenticular in cross-section; copper alloy. H. 1.3 cm.

20. Finger ring with an oval bezel decorated with a chased stylised human figure; copper alloy. H. 0.6 cm. Inv. no. R 18457.

21. Strip bracelet; two ribs separate the central wider part; one terminal survives and is in the form of a snake-head; two rows of small chased dots along the edge; copper alloy. L. 8 cm. Inv. no. P 19450.

22. Four dome-shaped buttons with an attaching element on the lower side; copper alloy. All Diam. 1.1cm. Inv. no. P 19589 a–b.

23–24. Two hat-shaped buttons with an attaching element on the lower side; three concentric ribs on brims; boss in the centre; casting seam seen on reverse; leaded bronze. Diam. 1.5 cm. Inv. no. P 19590 a–b.

Analyses: XRF. Inv. No. 19590 a (Cu 26.6%, Pb 40.8%, Sn 28.1%, Sb 2%, Ag 0.5%); Inv. No. 19590 b (Cu 23.3%, Pb 34.1%, Sn 37.9%, Sb 4.1%, Ag 0.5%).

25. Ornamental stud; short bent shank, with an oval cross-section; the semicircular head is divided into six triangular sections, two have lattice decoration; iron. Diam. 1.9 cm. Inv. no. P 19593.

Analyses: observation under optical microscope and PIXE analysis yielded traces of enamel on the head.

26. Button with a shallow groove and two loops on the underside; copper alloy. Diam. 1.5 cm. Inv. no. P 19591.

Plate 3

1. Button with a lattice-decorated boss; wide shallow groove and two loops on the underside; copper alloy. Diam. 2.7 cm.

2. Button with a lattice-decorated boss; wide shallow groove and two loops on the underside; copper alloy. Diam. 2.2 cm. Inv. no. P 19592.

3. Button with a lattice-decorated boss; wide shallow groove and two loops on the underside; copper alloy. Diam. 2.5 cm. Inv. no. P 20467.

4. Button with a hollow boss; triscele decoration on the boss; two attached loops on the under side; copper alloy. Diam. 2.4 cm.

5. Oblong pear-shaped fitment; narrower terminal includes two semi-circular endings with small perforations; a stud survive in one of the holes; copper alloy. L. 5.1 cm. Inv. No. R 18454.

6. Oblong pear-shaped fitment; narrower terminal includes two semi-circular endings with small perforations; copper alloy. L. 5.2cm. Analyses: XRF (Cu 91.4%, Sn 3.5%, Zn 5.2%).

7. Fragment of a thin, oblong metal sheet decorated with hammered dots; copper alloy. L. 3.1 cm. Inv. no. P 27051.

8. Thin rectangular metal sheet with four perforations; decorated with hammered dots; bronze. L. 3.1 cm. Inv. no. P 19937. Analyses: XRF (Cu 44.2%, Sn 45.5%, Pb 10. 2%).

9. Fragment of a thin metal sheet; decorated with perforations in a shape of triangle and hammered dots; bronze. L. 2.6 cm. Inv. no. P 19938. Analyses: XRF (Cu 67.2%, Sn 32.8%).

10. Ring; angular in cross-section; iron. Diam. 3.9 cm. Inv. no. P 19596.

11. Ring; oval in cross-section; copper alloy. Diam. 3.8 cm. Inv. no. P 19595.

12. Ring; oval in cross-section; copper alloy. Diam. 2.4 cm. Inv. no. P 19597.

13. Ring; angular in cross-section; copper alloy. Diam. 1.7 cm.

14. Ring; rhombic in cross-section; copper alloy. Diam. 1.8 cm. Inv. no. P 19598.

15. Ring; angular in cross-section; copper alloy. Diam. 1.4 cm. Inv. no. P 19617.

16. Ring; angular in cross-section; copper alloy. Diam. 1.3cm. Inv. No. 19599/1.

17. Ring; angular in cross-section; copper alloy. Diam. 1.3 cm. Inv. no. P 19599/2.

18. Ring; circular in cross-section; copper alloy. Diam. 1.3 cm.

19. Fragment of a ring; angular in cross-section; copper alloy. L. 2.4 cm.

20. Fragment of a ring; oval in cross-section; copper alloy. L. 1.5 cm. Inv. no. P 19616.

21. Oval plate with a perforation; copper alloy. Diam. 1.8 cm. Inv. no. P 19643.

22. Fragment of a bent metal sheet with a perforation; copper alloy. L. 4.2 cm. Inv. no. P 19609.

23. Fragment of a metal sheet with five chased circlets; copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19633/32.

24. Object; copper alloy. L. 3.3 cm. Inv. no. 19633/32.

25. Rolled metal sheet; copper alloy. L. 0.9 cm. Inv. no. P 19615.

26. Fragment of a metal sheet; copper alloy. L. 2.1 cm. Inv. no. P 19612.

27. Fragment of a bar-shaped object with two perforations; semi-circular in cross-section; one rivet survives; copper alloy. L. 6.1 cm. Inv. no. P 19606.

28. Fragment of a bar-shaped object with two perforations; semi-circular in cross-section; copper alloy. L. 2.3 cm. Inv. no. P 19605.

29. Fragment of a bent object, with two parallel ribs on internal side; copper alloy. L. 3 cm. Inv. no. P 19613.

30. Fragment of an oblong slightly bent object, with central rib; copper alloy. L. 3 cm. Inv. no. P 19717.

31. Fragment of a metal sheet; with one perforation; copper alloy. L. 2.1 cm. Inv. no. P 19603.

32. Fragment of a bent bar-shaped object; angular in cross-section; copper alloy. L. 3.1 cm. Inv. no. P 19617/2.

33. Fragment of a bar-shaped object; semi-circular in cross-section; copper alloy. L. 3.7 cm. Inv. no. P 19617/1.

34. Ladle; handle is decorated with four incised parallel lines, a cross and two lateral lines along the edges; copper alloy. L. 8.8 cm. Inv. no. P 19484.

35. Fragment of a handle; copper alloy. Pres. L. 4.5 cm. Inv. no. P 19610.

Plate 4

1. Spoon auger; wedge-shaped handle, rectangular in cross-section; iron. L. 19.8 cm. Inv. no. P 19642.

2. Spoon auger; wedge-shaped handle, rectangular in cross-section; iron. L. 18.4 cm. Inv. no. R 18467.

3. Awl; rectangular in cross-section; pointed at both ends. L. 14.8 cm. Inv. no. R 18468.

4. Awl; rectangular in cross-section; pointed at both ends. L. 13.4 cm. Inv. no. R 18469.

5. Awl; rectangular in cross-section; pointed at both ends. L. 12.1 cm. Inv. no. R 18470.

6. Awl; rectangular in cross-section; pointed at both ends; one of the terminals with circular cross-section; iron. L. 9.6 cm. Inv. no. R 18463.

7. Knife with a hooked ending and pointed tang; iron. L. 19 cm. NMP.

8. Knife with a curved back; iron. L. 9.5 cm. Inv. no. P 19624.

9. Knife (scissor blade?) with a concave back and pointed tang; iron. L. 8.9 cm. Inv. no. P 19624.

10. Tool (chisel?); oval in cross-section; iron. L. 9.9 cm. Inv. no. P 19942.

11. Fragment of an object; rectangular in cross-section; iron. L. 7.8 cm. Inv. no. P 19637.

12. Fragment of a double-coiled object; rectangular in cross-section; iron. L. 7.2 cm. Inv. no. P 19638.

13. Fragment of a massive nail; rectangular head and oval in cross-section; iron. L. 4.2 cm. Inv. no. P 19644.

14. Chisel; rectangular in cross-section; iron. L. 5.5 cm. Inv. no. R 18471.

15. Fragment of a slightly bent object (tool?); semi-circular terminal; iron. L. 5 cm. Inv. no. P 19646.

16. Nail; flat head and slightly bent shank, square in cross-section; iron. L. 3.1 cm. Inv. no. R 18462.

17. Fragment of a metal sheet with a perforation; iron. L. 8 cm. Inv. no. P 19645.

18. Fragment of a metal sheet; iron. W. 5.5 cm. Inv. no. P 19647/1.

19. Fragment of a metal sheet; iron. W. 4.2 cm. Inv. no. P 1964772.

Plate 5

1. Cheek-piece of a La Tène helmet of the Trbinc type; consists of two riveted metal sheet; geometrical decoration around rivets; internal iron sheet is tubularly bent outwards and with pin forms a hinge which attached the cheek-piece to helmet bowl; iron. L. 13.2 cm. Inv. no. P 21520.

2. Spearhead; semi-circular central ridge; socket does not survive; iron. L. 14 cm. Inv. no. P 19625.

3. Spear butt; iron. L. 6.1 cm. Inv. no. P 20475.

4. Missile; notched socket and massive tip; angular in cross-section; iron. L. 6.7 cm. Inv. no. R 18459.

5. Sling shot; type I b; lead. L. 4.6 cm. Inv. no. P 19648.

6. Sling shot; type II b; lead. L. 4.4 cm.

7. Fragment of a plate with two perforations; decorated with incised concentric circles; bronze. L. 2.2 cm, W. 2.1 cm. Inv. no. P 19604. Analyses: XRF (Cu 41%, Sn 43.2%, Pb 15.8%).

8. Fragment of a sword scabbard or shield binding; edge is decorated with incised line and tiny incisions; bronze. L. 6.1 cm. Inv. no. P 19608. Analyses: XRF (Cu 33.3%, Sn 46.8%, Pb 8.8%).

9. *Lorica segmentata* fitting with hinged buckle. The two-part hinged buckle consists of a D-shaped frame and separate hinge pin. The brass fitting/plate is of metal sheet, folded around the bar of the buckle frame. Perforation on the fitting indicates that it was fixed (most probably to a leather belt) with a rivet; fitting has notched edges and a decoration of three groups of double vertical and six horizontal incisions; brass. L. 2.7 cm. Inv. no. R 18456.

Analyses: PIXE (Fe 3%, Ni 0.1%, Cu 81.2%, Zn 13.8%, Pb 0.48%, Ag 0.12% and Sn 1.3% on fitting, patina removed; Fe 24.2%, Ni 0.2%, Cu 64.9%, Zn 4.2%, As 0.09%, Pb 2.72%, Ag 0.22%, Sn 3.5% on frame, patina not removed).

XRF (Cu 86.5%, Zn 7.1%, Sn 4.1% and Pb 2.3% on fitting; Cu 86.8%, Zn 6.7%, Pb 2.4% and Sn 4.3% on frame).

10. Hobnail; conical head; four crossed ribs and four protuberances in between on the underside; bent shank with square cross-section; iron. Diam. 2 cm. Inv. no. R 18460.

11. Hobnail; hemispherical head; four crossed ribs and four protuberances in between on the underside; bent shank with square cross-section; iron. Diam. 1.7 cm. Inv. no. R 18472.

12. Hobnail; hemispherical head; four crossed ribs and four protuberances in between on the underside; bent shank with square cross-section; iron. Diam. 1.6 cm. Inv. no. R 18473.

13. Hobnail; conical faceted head; four crossed ribs and four protuberances in between on the underside; bent shank with square cross-section; iron. Diam. 1.6 cm. Inv. no. R 18461.

14. Hobnail; conical faceted head; four crossed ribs and four protuberances in between on the underside; shank with square cross-section; iron. Diam. 2 cm. NMP.

15. Hobnail; hemispherical head; with seven circularly arranged protuberances on the underside; bent shank with square cross-section; iron. Diam. 1.6 cm. NMP.

16. Hobnail; conical head; with four crossed ribs on the underside; bent shank with square cross-section; iron. Diam. 1.9 cm. Inv. no. R 18474.

17. Hobnail; hemispherical head; shank with square cross-section; iron. Diam. 1.7 cm. Inv. no. R 18475.

Plate 6

1. Adze with a hammerhead butt and circular socket; heel expands evenly towards blade. L. 23 cm. Inv. no. P 19641.

2. Adze with a hammerhead butt and circular socket; heel expands in a fan-like form towards blade. L. 21 cm. NMP.

3. Arch-shaped handle; rectangular in cross-section; looped terminals; iron. L. handle 22.8 cm. Inv. No. R 18458.

4. Tinder pliers; iron. L. 10.2 cm. Inv. no. P 19639.

5. Tubular faceted object with an opening; metallic stopper is inserted in tube from one side; small hole is drilled into tube beside stopper; iron. L. 12 cm. Inv. no. P 19640.

6. Strap clip with spiral terminals; part of bent iron wire hangs from one of the terminals; Iron. Diam. 7.3 cm. Inv. no. P 19636.

7. Strap clip; one terminal survives; iron. Diam. 6.8 cm. Inv. no. R 18466.

Plate 7

1. Spindle whorl with a perforation and upright ribs; dots arranged in a circle are visible on the edge; lead. L. 1.6 cm.

2. Oval plate; lead. Diam. 3.9 cm. Inv. no. P 19626a.

3. Oval plate with a notch; lead. Diam. 2.8 cm. Inv. no. P 19626b.

4. Oval plate with a button-like protrusion; lead. Diam. 2.6 cm. Inv. no. P 19626c.

5. Oval plate with a notch; lead. Diam. 2.9 cm. Inv. No. P 19626c.

6. Oval plate with a notch; lead. Diam. 3 cm. Inv. no. P 19626d.

7. Oval plate; lead. Diam. 2.5 cm. Inv. no. P 19626e.

8. Oval plate; lead. Diam. 2.4 cm. Inv. no. P 19626f.

9. Oval plate; lead. Diam. 1.5 cm. Inv. no. P 19626/2.

10. Oval plate; lead. Diam. 1.5 cm. Inv. no. P 19626/1.

11. Bent strap; lead. L. 5.3 cm. Inv. no. 19721a.

12. Bent strap; lead. L. 5.1 cm. Inv. no. 19721b.

13. Bent bar; circular in cross-section; swerved with thinner lead bar with oval cross-section; lead. L. 2 cm.

14. Bent bar-shaped object; lead. L. 3 cm.

15. Plate with a perforation; lead. L. 2.5 cm. Inv. no. P 19722.

16. Bar-shaped object; oval in cross-section; lead. L. 5 cm. Inv. no. P 19621a.

17. Bent bar-shaped object; lead. L. 3.7 cm. Inv. no. P 19621b.

18. Bar-shaped object; lead. L. 3.2 cm. Inv. no. P 19485.

19. Bar-shaped object; lead. L. 3.1 cm. Inv. no. P 19621c.

20. Fragment of a blade of flange-hilted sickle with three smooth ribs; copper alloy. L. 3.2 cm.

Bibl.: Šinkovec 1995, 127, No. 14 (interpreted as handle).

21. Fragment of a sickle blade; copper alloy. W. 2.4 cm. Inv. no. P 19614.

22. Fragment of a plate; one surface profiled; copper alloy. L. 3.4 cm. Inv. no. P 19607.

23. Fragment of a metal sheet with three shallow grooves; copper alloy. L. 2.1 cm. Inv. no. P 19611.

24. Fragment of a profiled metal sheet (two shallow central grooves); copper alloy. L. 2.1 cm.

25. Fragment of a shaft-hole axe; large amount of lead included in a copper alloy, so the fragment is heavy and has a whitish surface. L. 4.6 cm. Inv. no. P 19486/2.

26. Fragment of a shaft-hole axe; copper alloy. L. 1.6 cm. Inv. no. P 19633/1.

27. Fragment of a shaft-hole axe; copper alloy. L. 1.5 cm. Inv. no. P 19633/2.

28. Fragment of a shaft-hole axe; copper alloy. L. 3.4 cm. Inv. no. P 19633/3.

29. Fragment of an axe blade; copper alloy. L. 2.6 cm. Inv. no. P 19633/26.

30. Fragment of an axe blade; copper alloy. L. 2.5 cm. Inv. no. P 19633/27.

31. Fragment of an axe blade; copper alloy. L. 3.3 cm. Inv. no. P 19633/25.

32. Fragment of an axe blade; copper alloy. L. 2.7 cm. Inv. no. P 19720a.

33. Fragment of an axe blade; copper alloy. L. 2.5 cm. Inv. no. P 19719.

Plate 8

1. Fragment of (perhaps) a shaft-hole axe; copper alloy. L. 1.9 cm. Inv. no. P 19633/13.

2. Fragment of (perhaps) a shaft-hole axe; copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19633/14.

3. Fragment of (perhaps) a shaft-hole axe; copper alloy. L. 1.5 cm. Inv. no. P 19633/15.

4. Fragment of a bar-shaped ingot; copper alloy. L. 2.3 cm. Inv. no. P 19620.

5. Fragment of a bar-shaped ingot; copper alloy. L. 2.2 cm. Inv. no. P 19619.

6. Fragment of a bar-shaped ingot; copper alloy. L. 1.2 cm. Inv. no. P 19633/21.

7. Fragment of a bar-shaped ingot; copper alloy. L. 1.7 cm. Inv. no. P 19633/22.

8. Fragment of a bar-shaped ingot; copper alloy. L. 2.3 cm. Inv. no. P 19633/23.

9. Fragment of a bar-shaped ingot; copper alloy. L. 2.9 cm. Inv. no. P 19633/16.
 10. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19633/17.
 11. Fragment of a bar-shaped ingot; copper alloy. L. 1.8 cm. Inv. no. P 19633/18.
 12. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 3 cm. Inv. no. P 19633/4.
 13. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 1.9 cm. Inv. no. P 19633/5.
 14. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 1.7 cm. Inv. no. P 19633/6.
 15. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2.1 cm. Inv. no. P 19633/7.
 16. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2.8 cm. Inv. no. P 19633/10.
 17. Fragment of an ingot; a casting seam survives; copper alloy. W. 1.8 cm. Inv. no. P 19486/21.
 18. Fragment of a flat ingot; a casting seam survives; copper alloy. L. 1.9 cm. Inv. no. P 19633/8.
 19. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 1.4 cm. Inv. no. P 19633/9.
 20. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2.8 cm. Inv. no. P 19633/11.
 21. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 1.6 cm. Inv. no. P 19633/12.
 22. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 1.7 cm. Inv. no. P 19633/29.
 23. Fragment of a flat ingot; small circular deepening visible on upper surface (stamp?); copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19633/30.
 24. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 1.7 cm. Inv. no. P 19633/19.
 25. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19633/20.
 26. Fragment of a flat ingot; a casting seam survives; copper alloy. L. 2.2 cm. Inv. no. P 19486e.
 27. Fragment of a flat ingot; a cross incised on upper surface; copper alloy. L. 2.5 cm. Inv. no. P 19633/28.
 28. Fragment of a plano-convex ingot; copper alloy. W. 2.8 cm. Inv. no. P 19618.
 29. Fragment of an object; copper alloy. L. 1.8 cm. Inv. no. P 19488c.
 30. Fragment of a plano-convex ingot; copper alloy. W. 2.9 cm. Inv. no. P 19622.
 31. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 3.1 cm. Inv. no. P 19486g.
 32. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2.6 cm. Inv. no. P 19486b.
 33. Fragment of an object; copper alloy. L. 2.5 cm. Inv. no. P 19486f.
 34. Fragment of an object; copper alloy. L. 3 cm. Inv. no. P 19486a.
- Bibl.*: Trampuž-Orel, Heath 1998, 242, fig. 5.
3. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2.9 cm. Inv. no. P 19486/10.
 4. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 1.5 cm. Inv. no. P 19486/12.
 5. Amorphous object; one surface smooth (ingot?); copper alloy. L. 2.1 cm. Inv. no. P 19486/4.
 6. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 3.4 cm. Inv. no. P 19486/5.
 7. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2.5 cm. Inv. no. P 19486/1.
 8. Amorphous object; one surface rather straight; copper alloy. L. 3.1 cm. Inv. no. 19486/2.
 9. Amorphous object; copper alloy. L. 2.8 cm. Inv. no. P 19486/3.
 10. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 1.4 cm. Inv. no. P 19486/13.
 11. Amorphous object; one surface straight; copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19486/6.
 12. Amorphous object (perhaps a fragment of a flat ingot?); copper alloy. L. 3.3 cm. Inv. no. P 19628 d.
 13. Amorphous object (perhaps a fragment of a flat ingot?); copper alloy. L. 3 cm. Inv. no. P 19628 f.
 14. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 3.1 cm. Inv. no. P 19628 e.
 15. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2.3 cm. Without Inv. no.
 16. Fragment of an amorphous object; one surface rounded; copper alloy. L. 1.9 cm. Inv. no. P 19486/14.
 17. Amorphous object; copper alloy. L. 1.8 cm. Inv. no. P 19486/15.
 18. Amorphous object; one edge and one surface smooth (ingot?); copper alloy. L. 3.9 cm. Inv. no. P 19486d.
 19. Amorphous object. Two edges rather straight (ingot?); copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19486/8.
 20. Amorphous object; copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19486/7.
 21. Fragment of an object. Three edges rather straight (ingot?); copper alloy. Without Inv. no.
 22. Amorphous object; copper alloy. L. 2.8 cm. Inv. no. P 19486/6.
 23. Amorphous object; copper alloy. L. 2.7 cm. Inv. no. P 19486/9.
 24. Amorphous object; one side straight; copper alloy. L. 2.4 cm. Without Inv. no.
 25. Amorphous object; copper alloy. L. 3 cm. Inv. no. P 19628 č.
 26. Amorphous object; copper alloy. L. 4 cm. Inv. no. P 19628 c.
 27. Amorphous object; copper alloy. L. 4.2cm. Inv. no. P 19486 c.
 28. Amorphous object; copper alloy. L. 4.1 cm. Inv. No. P 19627 b.
 29. Amorphous object; copper alloy. L. 3 cm. Inv. no. P 19628 č.
 30. Amorphous cast remains; copper alloy. L. 2 cm. Inv. no. P 19486/17.
 31. Amorphous cast remains; copper alloy. L. 3 cm. Inv. no. P 19488 a.
 32. Amorphous cast remains; copper alloy. L. 2.6 cm. Inv. no. P 19628 g.
 33. Amorphous cast remains; copper alloy. L. 2.2cm. Inv. No. P 19488b.

Plate 9

1. Plate (ingot perhaps?); copper alloy. Diam. 3.3 cm. Inv. no. P 19486/16.
2. Fragment of a flat ingot; copper alloy. L. 2.4 cm. Inv. no. P 19684/11.

34. Amorphous cast remains; copper alloy. Inv. no. P 19486/18.

35. Amorphous cast remains; copper alloy. Inv. no. P 19486/19.

36. Amorphous cast remains; copper alloy. Inv. no. P 19486/20.

Plate 10

1. Fragment of an object; straight surfaces (ingot?); lead. L. 3.9 cm. Inv. no. P19723.

2. Block-shaped object (ingot?); lead. L. 14.5 cm. Inv. no. P 19631.

3. Object; oblong and triangular in cross-section; smoothed edges (ingot?); lead. L. 6.4 cm. Inv. no. P 19487/1.

4. Fragment of a bar-shaped object; rectangular in cross-section; lead. L. 3.1 cm. Inv. no. P 19487/4.

5. Object with a central ridge (casting seam?); straight lower surface; lead. L. 2.6 cm. Inv. no. P 19487/5.

6. Amorphous object; lead. L. 3 cm. Inv. no. P 19487/3.

7. Flat fragment; lead. L. 1.9 cm. Inv. no. P 19487/12.

8. Fragment with smoothed edges and straight surfaces; lead. W. 1.7 cm. Inv. no. P 19487/6.

9. Amorphous object; lead. W. 2 cm. Inv. no. P 19487/9.

10. Amorphous object; lead. L. 3.1 cm. Inv. no. P 19487/7.

11. Amorphous object; lead. L. 2.7 cm. Inv. no. P 19487/8.

12. Flat object; lead. W. 2.5 cm. Inv. no. P 19487/13.

13. Flat object; lead. W. 2.1 cm. Inv. no. P 19487/14.

14. Amorphous object; lead. L. 3 cm. Inv. no. P 19487/11.

15. Amorphous object; lead. L. 3.5 cm. Inv. no. P 19487/10.

16. Amorphous object; lead. L. 1.7 cm. Inv. no. P 19487/16.

17. Amorphous object; lead. L. 2 cm. Inv. no. P 19487/17.

18. Amorphous flat object; lead. W. 1.9 cm. Inv. no. P 19487/15.

19. Amorphous flat object; lead. W. 2 cm. Inv. no. P 19487/18.

20. Amorphous flat object; lead. W. 2 cm. Inv. no. P 19487/19.

21. Amorphous object; lead. L. 2.1 cm. Inv. no. P 19487/20.

22. Flat object; one surface is grooved; lead. L. 3.8 cm. Inv. no. P 19487/21.

23. Three agglutinated amorphous objects; copper alloy. L. 4.1 cm. Inv. no. P 19628 b.

24. Amorphous object; copper alloy. Inv. no. P 19628 b.

25. Burned stone agglutinated with several amorphous pieces of copper alloy; stone, copper alloy. L. 6.4 cm. Inv. no. P 19627 a.

Plate 11

1. Fragment of a wall with a rim and fragment of a wall with a base; handmade vessel; dark red to dark brown; coarse pottery. Dimensions of fragments: 7×6 cm, 4.5×6 cm and 7×6 cm. NMP.

2. Fragment of a wall with a rim; handmade vessel; large percentage of inclusions of sand visible on fractures and on the surface; greyish yellow; coarse pottery. Dimension: 10×8 cm. NMP.

3. Fragment of a wall with a rounded rim and two ribs; handmade vessel; grey-brown; pottery. Dimension: 5.5×6cm. NMP.

4. Fragment of a rim with vertical articulated ribs; handmade vessel; external surface grey, internal orange; pottery. Dimension: 4.5×4 cm. NMP.

5. Fragment of a wall with shallow grooves and rectangular incisions; dark brown; pottery. Dimension: 4×3.3 cm. NMP.

6. Fragment of rim; red to dark brown; pottery. Dimension: 3.3×3.5 cm. NMP.

7. Fragment of a handle; dark red to dark brown; pottery. L. 2 cm. NMP.

8. Fragment of a rim; wheel-thrown; greyish to yellow; pottery. Dimension: 6×3.5 cm. NMP.

9. Base with a part of a wall of the high spindle-shaped beaker; dark red to grey; pottery. Diam. 3.4 cm. H. 2.5 cm. NMP.

10. Fragment of a base; black slip; pottery. Dimension: 3×3.4 cm. NMP.

Plate 12

1. Fragment of a stand (pot mat); reddish grey; pottery. Reconstructed diam. 12 cm. NMP.

2. Fragment of a stand (pot mat); reddish grey; pottery. Reconstructed diam. 12 cm. NMP.

3. Fragment of a stand (pot mat); reddish grey; pottery. Reconstructed diam. 12.6 cm. NMP.

4. Fragment of a stand (pot mat); reddish grey; pottery. Reconstructed diam. 12.4cm. NMP.

5. Fragment of a quern-stone; grey sandstone. L. 11 cm. NMP.

6. Fragment of a quern-stone; grey sandstone. L. 10 cm. NMP.

7. Fragment of a quern-stone; grey sandstone. L. 5 cm. NMP.

8. Fragment of a quern-stone; grey sandstone. L. 6 cm. NMP.

Plate 13

1. Fragment of a quern-stone; red sandstone L. 4.9 cm. NMP.

2. Fragment of a grey sandstone; smooth surfaces. W. 4.5 cm. NMP.

3. Fragment of a grindstone. L. 10 cm. NMP.

- ADAM, A.-M. and M. FEUGÈRE 1982, Un aspect de l'artisanat du bronze dans l'arc alpin oriental et en Dalmatie au Ier s. av. J.-C.: Les fibules du type dit "de Jezerine". – *Aquileia Nostra* 53, 129–188.
- BAVDEK, A. 1996, Fundorte aus spätrepublikanischer und frühromischer Zeit in Razdrto am Fuße des Nanos (Najdišči iz poznorepublikanskega in zgodnjerskega časa na Razdrtem pod Nanosom). – *Arheološki vestnik* 47, 297–306.
- BIONDANI, F. 1996, Necropoli di località Mirandola. Le monete. – In: Salzani (ed.) 1996, 207–220.
- BISHOP, M. C. 2002, *Lorica segmentata* 1, A handbook of articulated Roman plate armour. – Journal of Roman Military Equipment Studies. Monograph 1, Duns.
- BISHOP, M. C. and J. C. N. COULSTON 2006, *Roman Military Equipment. From the Punic Wars to the Fall of Rome*. – Oxford.
- BLEČIČ, M. 2004, Grobnik u željezno doba (Grobnik in the Iron Age). – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 37, 47–117.
- BOŽIČ, D. 1987, Keltska kultura u Jugoslaviji. Zapadna grupa. – In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, *Željezno doba*, 855–897, Sarajevo.
- BOŽIČ, D. 1992, *Mokronoška skupina latenske kulture v poznolatenskem obdobju*. – PhD thesis, Faculty of Arts of the University of Ljubljana / Doktorsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- BOŽIČ, D. 1993a, Slovenija in srednja Evropa v poznolatenskem obdobju (Slovenien und Mitteleuropa in der Spätlatènezeit). – *Arheološki vestnik* 44, 137–152.
- BOŽIČ, D. 1993b, O latenskih najdbah na območju Ptuja (Concerning the La Tène Finds in the Ptuj Area). – In: *Ptujski arheološki zbornik. Ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva*, 189–204, Ptuj.
- BOŽIČ, D. 1999, Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahr 1964 / Raziskovanje latenske dobe na Slovenskem po letu 1964. – *Arheološki vestnik* 50, 189–213.
- BOŽIČ, D. 2002, Il vasellame bronzeo romano: grandi bacili e piccoli mestoli-colini. – In: A. Giunlia-Mair (ed.), *I Bronzi antichi: Produzione e tecnologia. Atti del XV Congresso Internazionale sui Bronzi Antichi*, Monographies Instrumentum 21, 419–428.
- BOŽIČ, D. 2008, *Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto. Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo / Poznolatensko-rimsko grobišče v Novem mestu. Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo*. – Katalogi in monografije 39.
- BOŽIČ, D. 2009, A Hallstatt grave containing a cuirass, excavated near Stična by the Duchess of Mecklenburg in 1913. The reliability of the grave groups from the Mecklenburg Collection / K halštatskemu grobu z oklepom, ki ga je leta 1913 pri Stični izkopala vojvodinja Mecklenburška. O zanesljivosti grobnih celot Mecklenburške zbirke. – *Arheološki vestnik* 60, 63–95.
- BROUQUIER-REDDÉ, V. and A. DEBYER 2001, Fourniment, harnachement, quincaillerie, objets divers. – In: M. Reddé, S. von Schnurbein (eds.), *Alésia. Fouilles et recherches franco-allemandes sur les travaux militaires romains autour du Mont-Auxois (1991–1997)* 2, *Le matériel*, Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres 22, 293–362.
- BRUNŠMID, J. 1901, Predmeti halštatskoga doba iz grobova u Vranića gromili u Širokoj Kuli. – *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 5, 63–72.
- BUORA, M. 2001, Un bronzetto inedito dalla bassa pianura friulana e la penetrazione di modelli italici in ambito celtico. – In: S. Vitri, F. Oriolo (eds.), *I Celti in Carnia e nell' arco alpino centro orientale. Atti della Giornata di studio Tolmezzo 30 aprile 1999*, 319–327, Trieste.
- BURMEISTER, S. 1998, *Vicus und spätrömische Befestigung von Seebruck-Bedaikum*. – Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte Reihe A 76, Kallmünz, Opf.
- CÀSSOLA GUIDA, P. 1978, *Bronzetti a figura umana dalle collezioni dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste*. – Milano.
- CÀSSOLA GUIDA, P. 1989, *I bronzetti friuliani a figura umana tra protostoria ed età della romanizzazione*. – Cataloghi e monografie archeologiche dei Civici musei di Udine 1, Roma.
- CHALLET, V. 1992, *Les Celtes et l'émail*. – Documents préhistoriques 3.
- CIGLENEČKI, S. 1985, Potek alternativne ceste Siscija-Akvileja na prostoru zahodne Dolenjske in Notranjske v času 4. do 6. stoletja (Der Verlauf der Alternativstrasse Siscia-Aquileia im Raum von Westdolenjsko und Notranjsko in der Zeitspanne vom 4. bis zum 6. Jh.). – *Arheološki vestnik* 36, 255–284.
- CIGLENEČKI, S. 1990, K problemu datacije nastanka rimskodobnih višinskih utrdb v jugovzhodnoalpskem prostoru (Zum Datierungsproblem der Entstehung der römerzeitlichen Höhenbefestigungen im Südstalpenraum). – *Arheološki vestnik* 41, 147–176.
- CRISMANI, A. and G. RIGHI 2002a, Considerazioni sul materiale protostorico di San Servolo. – In: *La necropoli di San Servolo. Veneti, Istri, Celti e Romani nel territorio di Trieste*, 89–94, Trieste.
- CRISMANI, A. and G. RIGHI 2002b, Le sepolture proto-storiche e il catalogo dei materiali. – In: *La necropoli di San Servolo. Veneti, Istri, Celti e Romani nel territorio di Trieste*, 63–88, Trieste.
- ČIŽMÁŘ, M. 2002, Laténský depot ze Ptení. K poznání kontaktů našeho území s jím (Der latènezeitliche Hortfund von Ptení. Zur Erkenntnis der Kontakte Mährens zum Süden). – *Památky archeologické* 93, 194–225.
- DEIMEL, M. 1987, *Die Bronzekleinfunde vom Magdalensberg*. – Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 9.
- DE MARINIS, R. 1981, Il periodo Golasecca III A in Lombardia. – *Studi Archeologici* 1, 41–303.
- DEMETZ, S. 1999, *Fibeln der Spätlatène- und frühen römischen Kaiserzeit in den Alpenländern*. – Frühgeschichtliche und provinzialrömische Archäologie. Materialien und Forschungen 4.
- DESCHLER-ERB, E. 1999a, *Ad arma! Römische Militär des 1. Jahrhunderts n. Chr. in Augusta Raurica*. – Forschungen in Augst 28.
- DESCHLER-ERB, E. 1999b, Militaria aus Windisch-Vindonissa im Vergleich mit den Funden aus Kalkriese. – In: W. Schlüter, R. Wiegels (eds.) *Rom, Germanien und die Ausgrabungen von Kalkriese*, Kulturregion Osnabrück 10, Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike-Rezeption 1, 227–240.

- DESCHLER-ERB, E. 2008, Instrumentum et militaria du Grand Saint-Bernard. – In: *Alpis Poenina (Grand Saint-Bernard). Une voie à travers l'Europe*, 257–309, Vallée d'Aoste.
- DIETZ, K. 1999, Die Inschrift auf dem Sockel der Dornacher Athene. – In: Irlinger, Winghart 1999, 144–147.
- DOLENZ, H. 1998, *Eisenfunde aus der Stadt auf dem Magdalensberg*. – Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 13.
- DOLENZ, K. 2005, Bericht der Werkstätten. Restaurierung keltischer Grabfunde aus Mittelkärnten. – *Rudolfinum, Jahrbuch des Landesmuseums Kärnten 2004*, 547–557.
- DRECHSLER-BIŽIČ, R. 1986, Naseobinski objekti na nekim gradinama u Lici (Siedlungsfunde von einigen Wallburgen in der Provinz Lika). – *Vjesnik Arheološkog muzeja v Zagrebu* 19, 107–128.
- DULAR, J. 1975, Bela krajina v starohalštatskem obdobju (Die Bela krajina in der frühen Hallstattzeit). – *Arheološki vestnik* 24, 544–591.
- DULAR, J. and S. TECCO HVALA 2007, *South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age / Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 12.
- EIBNER, A. 2000, Die Rolle des Hornbläasers in der eisenzeitlichen Kampftechnik anhand der Situlendenkmäler. Ein Beitrag zum musikarchäologischen Kulturkontakt. – In: *Studien zur Musikarchäologie 2, Musikarchäologie früher Metallzeiten. Vorträge des 1. Symposiums der International Study Group on Music Archaeology im Kloster Michaelstein, 18.–24. Mai 1998*, Orient Archäologie 7, 313–324.
- ENDERT, D. van 1991, *Die Bronzefunde aus dem Oppidum von Manching*. – Die Ausgrabungen in Manching 13.
- ETTLINGER, E. 1973, *Die römischen Fibeln in der Schweiz*. – Handbuch der Schweiz zur Römer- und Merowingerzeit, Bern.
- FASANO, M. 1995, Ceramica a pareti sottili e semidepurata dallo scavo di Sevegliano (Udine). – *Alba Regia 25, Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 34, 1994 (1995), 165–172.
- FILIP, J. 1956, *Keltové ve střední Evropě (Die Kelten in Mitteleuropa)*. – Monumenta archaeologica 5.
- FINGERLIN, G. 1986, *Dangstetten 1*. – Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 22.
- FINGERLIN, G. 1998, *Dangstetten 2*. – Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 69.
- FMRSI IV: A. Šemrov, *Die Fündmünzen der römischen Zeit in Slowenien IV*. – Mainz 1998.
- FMRSI V: A. Šemrov, *Die Fündmünzen der römischen Zeit in Slowenien V*. – Mainz 2004.
- GABROVEC, S. 1966, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji (Zur Mittellatènezeit in Slowenien). – *Arheološki vestnik* 17, 169–242.
- GABROVEC, S. 1974, Halštatske nekropole v Bohinju (Die Hallstattnekropolen in Bohinj). – *Arheološki vestnik* 25, 287–318.
- GABROVEC, S. 1987, Notranjska grupa. – In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja 5, Željezno doba*, 151–177, Sarajevo.
- GABROVEC, S. 1990, Grob s čelado s Trbinca pri Mirni (Das Helmgrab von Trbinc bei Mirna). – *Arheološki vestnik* 41, 105–120.
- GABROVEC, S. 1994, *Stična 1, Naselbinska izkopavanja / Siedlungsausgrabungen*. – Katalogi in monografije 28.
- GALLIAZZO, V. 1979, *Bronzi romani del Museo Civico di Treviso*. – Collezioni e Musei archeologici del Veneto 11.
- GAMPER, P. 2007, Risultati della campagna di scavo 2006 sulla Gurina. – *Aquileia Nostra* 78, 345–386.
- GARBSCH, J. 1965, *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 11.
- GASPARI, A. 2000, *Ulaka. Prazgodovinska in rimska naselbina nad Starim trgom pri Ložu*. – Master's thesis, Faculty of Arts of the University of Ljubljana / Magistrsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- GASPARI, A. 2002, *Latenske in zgodnjerske najdbe iz Ljubljane*. – PhD thesis, Faculty of Arts of the University of Ljubljana / Doktorsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- GASPARI, A. 2009, Some Iron Age and Early Roman finds from Stari grad above Unec (Notranjska, Slovenija). – In: G. Tiefengraber, B. Kavur, A. Gaspari (eds.), *Keltske študije, Studies in Celtic Archaeology 2. Papers in honour of Mitja Guštin*, Protohistorie européene 11, 315–329.
- GASPARI, A. and R. KREMPUŠ 2002, Bronze "donor" from the votive site in the River Ljubljana. – In: A. Giumliamair (ed.), *I bronzi antichi: Produzione e tecnologia. Atti del XV Congresso Internazionale sui Bronzi Antichi*, Monographies Instrumentum 21, 446–449.
- GEBHARD, R. 1991, *Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching*. – Die Ausgrabungen in Manching 14.
- GLEIRSCHER, P. 2002, Brandopferplätze in den Ostalpen. – In: P. Gleischer, H. Nothdurfter, E. Schubert (eds.), *Das Rungger Egg*, Römisch-Germanische Forschungen 61, 173–264.
- GLEIRSCHER, P. 2009, Gräber keltischer Schwertkrieger vom Fuße der Gracarca (Kärnten). – In: G. Tiefengraber, B. Kavur, A. Gaspari (eds.), *Keltske študije, Studies in Celtic Archaeology 2. Papers in honour of Mitja Guštin*, Protohistorie européene 11, 143–162.
- GUIRAUD, H. 1989, Bagues et Anneaux à l' époque romaine en Gaule. – *Gallia* 46, 173–211.
- GUŠTIN, M. 1973, Kronologija notranjske skupine (Cronologia del gruppo preistorico della Notranjska, Carniola Interna). – *Arheološki vestnik* 24, 461–506.
- GUŠTIN, M. 1979, *Notranjska. K začetkom železne dobe na severnem Jadranu / Zu den Anfängen der Eisenzeit an der nördlichen Adria*. – Katalogi in monografije 17.
- GUŠTIN, M. 1987, La Tène Fibulae from Istria. – *Archaeologia Jugoslavica* 24, 43–56.
- GUŠTIN, M. 1991, *Posočje in der jüngeren Eisenzeit / Posočje v mlajši železni dobi*. – Katalogi in monografije 27.
- GUŠTIN, M. 2006, Zu einigen Figuralmotiven im Gebiet der Taurischer. – In: *Studien zur Lebenswelt der Eisenzeit*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 53, 115–131.
- GUŠTIN, M., R. CUNJA and K. K. PREDOVNIK 1993, *Podbočje-Stari grad*. – Posavski muzej Brežice 9.

- HARNECKER, J. 1997, *Katalog der Eisenfunde von Haltern aus den Grabungen der Jahre 1949-1994*. – Bodenaltertümer Westfalens 35.
- HARNECKER J. and E. TOLKSDORF-LIENEMANN 2004, *Kalkriese 2. Sondierungen in der Kalkrieser-Niewedder Senke*. – Römisch-Germanische Forschungen 62.
- HENCKEN, H. 1971, *The earliest European helmets*. – Bulletin / American School of Prehistoric Research 28.
- HENCKEN, H. 1978, *The Iron Age Cemetery of Magdalenenska gora in Slovenia*. – Bulletin / American School of Prehistoric Research 32.
- HOLZER, V. 2008, Keltische Heiligtümer. – In: E. Bayer-Niemeier, S. Hagmann, E. Laueremann (eds.), *Donau, Fürsten und Druiden. Die Kelten entlang der Donau*. – Haugsdorf.
- HORVAT, J. 1993, Svinčeni izstrelki za pračo na jugovzhodnoalpskem področju (Lead slingshot in the Southeastern Alpine region). – In: *Ptujski arheološki zbornik. Ob-100 letnici muzeja in Muzejskega društva*, 331–340, Ptuj.
- HORVAT, J. 1995a, Notranjska na začetku rimske dobe: Parti pri Stari Sušici, Ambroževo gradišče in Baba pri Slavini (Notranjska (Inner Carniola) at the beginning of the Roman Period: Parti near Stara Sušica, Ambroževo gradišče and Baba near Slavina). – *Arheološki vestnik* 46, 177–216.
- HORVAT, J. 1995b, Ausbreitung römischer Einflüsse auf das Südostalpengebiet in voraugusteischer Zeit. – *Provinzialrömische Forschungen*, Festschrift für Günter Ulbert zum 65. Geburtstag, 25–40, Espelkamp.
- HORVAT, J. 1997, *Sermin. Prazgodovinska in zgodnjerska naselbina v severozahodni Istri / Sermin. A Prehistoric and Early Roman Settlement in Northwestern Istria*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 3.
- HORVAT, J. 1999, Roman Provincial Archaeology in Slovenia Following the Year 1965: Settlement and Small Finds / Rimska provincialna arheologija v Sloveniji po letu 1965: poselitvena slika in drobna materialna kultura. – *Arheološki vestnik* 50, 215–257.
- HORVAT, J. 2002, The Hoard of Roman Republican Weapons from Grad near Šmihel / Zaklad rimskega republikanskega orožja z Gradu pri Šmihelu pod Nanosom. – *Arheološki vestnik* 53, 117–192.
- HORVAT, J. 2005, Poselitev na Pivškem in ob zgornjem toku Reke od pozne bronaste dobe do pozne antike / Settlement in the Pivka Area and along the upper Course of the Reka River from the Late Bronze Age to the Late Antique Period. – In: A. Mihevc et al. (eds.), *Kras: voda in življenje v kamniti pokrajini / Kras: Water and Life in a rocky Landscape*, 220–248, Ljubljana.
- HORVAT, J. and A. BAVDEK 2009, *Razdrto in / and Okra*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 17 (in print).
- HÜBENER, W. 1973, *Die römischen Metallfunde von Augsburg-Oberhausen*. – Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte 28.
- IRLINGER, W. E. and S. WINGHART 1999, Eine Statuette der Athene aus dem südbayerischen Alpenvorland sowie Siedlungs- und Grabfunde der mittleren bis späten Latènezeit von Dornach, Gemeinde Aschheim, Landkreis München. – *Germania* 77/1, 71–162.
- ISTENIČ, J. 1999, *Poetovio, zahodna grobišča 1. Grobne celote iz Deželnega muzeja Joanneuma v Gradcu / Poetovio, the western cemeteries 1. Grave-Groups in the Landesmuseum Joanneum, Graz*. – Katalogi in monografije 32.
- ISTENIČ, J. 2002, Bronze statuette of Apollo from the River Ljubljana. – In: A. Giumlia-Mair (ed.), *I bronzi antichi: Produzione e tecnologia. Atti del XV Congresso Internazionale sui Bronzi Antichi*, Monographies Instrumentum 21, 450–455.
- ISTENIČ, J. 2005a, Evidence for a very late republican siege at Grad near Reka in Western Slovenia. – *Carnuntum Jahrbuch* 2005, 77–87.
- ISTENIČ, J. 2005b, Brooches of the Alesia group in Slovenia / Fibule skupine Alesia v Sloveniji. – *Arheološki vestnik* 56, 187–212.
- ISTENIČ, J. and Ž. ŠMIT 2007, The beginning of the use of brass in Europe with particular reference to the southeastern Alpine region. – In: S. La Niece, D. Hook, P. Craddock (eds.), *Metals and Mines. Studies in Archaeometallurgy*, 140–147, London.
- ISTENIČ, J., N. TRAMPUŽ OREL and V. STARE 1997, Unec. – *Varstvo spomenikov* 36, 254.
- JABLONKA, P. 2001, *Die Gurina bei Dellach im Gailtal. Siedlung, Handelsplatz und Heiligtum*. – Aus Forschung und Kunst 33.
- JACOBI, G. 1974, *Werkzeug und Gerät aus dem Oppidum von Manching*. – Die Ausgrabungen in Manching 5.
- KAUFMANN-HEINIMANN, A. 1977, *Die römischen Bronzen der Schweiz 1, Augst und das Gebiet der Colonia Augusta Raurica*. – Mainz am Rhein.
- KENNER, H. 1958, Die Götterwelt der Austria Romana. – *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes in Wien* 43, 57–100.
- KNEZ, T. 1986, *Novo mesto 1, Halštatski grobovi / Hallstattzeitliche Gräber*. – Carniola Archaeologica 1.
- KOSI, M. 1998, *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. – Ljubljana.
- KOSSACK, G. 1954, *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas*. – Römisch-germanische Forschungen 20.
- KRIŽ, B. 2001, *Kelti v Novem mestu / The Celts in Novo Mesto*. – Novo mesto.
- KRIŽ, B. 2005, *Novo mesto 6, Mlajšeželeznodobno grobišče Kapiteljska njiva / Late Iron Age Cemetery Kapiteljska njiva*. – Carniola Archaeologica 6.
- KÜHLBORN, J.-S. 1992, *Das Römerlager in Oberaden 2*. – Bodenaltertümer Westfalens 27.
- LEJARS, T. 2008, Les guerriers et l'armement celto-italique de la nécropole de Monte Bibele. – In: D. Vitali, S. Verger (eds.), *Tra mondo celtico e mondo italico. La necropoli di Monte Bibele*, 127–222, Bologna.
- LEONARDI, G. and L. ZAGHETTO 1993, Un complesso votivo a nord di Padova. – *Quaderni di Archeologia del Veneto* 9, 130–147.
- LIMC II/1, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* II/1. – Zürich, München 1984.
- LIMC II/2, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* II/2. – Zürich, München 1984.
- LO SCHIAVO, F. 1970, Il gruppo liburnico-japodico: per una definizione nell'ambito della protostoria balcanica. – *Atti della Accademia nazionale dei Lincei*,

- Memorie, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche* 14, 363–525.
- LUCKE, W. and O.-H. FREY 1962, *Die Situla in Providence (Rhode Island). Ein Beitrag zur Situlenkunst des Osthallstattkreises*. – Römisch-Germanische Forschungen 26.
- MARABINI MOEVS, M. T. 1973, *The Roman thin walled pottery from Cosa (1948-1954)*. – Memoirs of the American Academy in Rome 32.
- MARCHESETTI, C. 1909, Depotfund in St. Canzian bei Triest. – *Jahrbuch für Altertumskunde, herausgegeben von der k. k. Zentral-Kommission für Kunst- und Historische Denkmale* III, 194–195.
- MARIĆ, Z. 1968, Japodske nekropole u dolini Une. – *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 23, 5–80.
- MEDUNA, J. 1970, *Staré Hradisko 2: Katalog der Funde aus den Museen in Brno/Brünn, Praha/Prag, Olomouc, Plumlov und Prostějov*. – *Fontes archaeologiae Moraviae* 5.
- MIHOVILIĆ, K. 1979, Prstenje i naušnice rimskog doba Slovenije (Anelli ed orecchini di epoca romana in Slovenia). – *Arheološki vestnik* 30, 223–242.
- MIHOVILIĆ, K. 1996, *Nezakcij, nalaz grobnice 1981. godine / Nesactium. The Discovery of a Grave Vault in 1981*. – Monografije i katalozi 6.
- MILIĆ, Z. and J. ISTENIČ 2005, X-Ray Fluorescence Spectroscopy (EDS XRF). – In: Šmit *et al.*, *Archaeometric analysis of Alesia group brooches from sites in Slovenia / Arheometrične analize fibul skupine Alesia s slovenskih najdišč*. – *Arheološki vestnik* 56, 214.
- MIŠKEC, A. 2003, The Early Romanization of the Southeastern Alpine Region in the Light of Numismatic Finds / Zgodnja romanizacija jugovzhodnoalpskega prostora v luči numizmatičnih najdb. – *Arheološki vestnik* 54, 369–379.
- MOSER, K. 1903, *Die Nekropole von S. Servolo in Istrien*. – *Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale* 1, 115–138.
- MOTYKOVÁ *et al.* 1991, The Oppidum of Závist. – In: *The Celts / I Celti*, 542–543, Milano.
- MÜLLER, M. 2002, *Die römischen Buntmetallfunde von Haltern*. – *Bodenaltertümer Westfalens* 37.
- NASCIMBENE, A. 1999, *Caverzano di Belluno: aspetti e problemi di un centro dell'età del ferro nella media valle del Piave*. – *Quaderno di Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia* 7.
- NOTHDURFTER, J. 1979, *Die Eisenfunde von Sanzeno im Nonsberg*. – Römisch-Germanische Forschungen 38.
- OCHARAN LARRONDO, J. A. and M. PORTILA UNZUETA 2002, Andagoste (Cuartago, Álava): un nuevo escenario de las guerras de conquista en el norte de Hispania. – In: *Arqueología military Romana en Hispania, Gladius* 5, 311–325.
- OREL, B. 1951, Piparstvo na Gorjušah v Bohinju - naša stara domača obrt. – *Slovenski etnograf* 3–4, 75–86.
- OSMUK, N. 1987, Die Bronzeplastik aus Kobarid. Kulturgeschichtliche Bedeutung Kobarider Gruppe kleiner Bronzeplastik und ein Datierungsversuch. – *Archaeologia Jugoslavica* 24, 57–79.
- PAULI, L. 1973, Ein latènezeitliches Steinrelief aus Bormio am Stilfser Joch. – *Germania* 51, 85–120.
- PAULI, J. 1993, *Die latènezeitliche Besiedlung des Kelheimer Beckens*. – Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte Reihe A 62.
- PAVLIN, P. 2007, Železnodobne najdbe z Graca pri Selih pri Zajčjem Vrhu / Iron Age Finds from Grac near Sela pri Zajčjem vrhu. – In: *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan, Situla* 44, 759–767.
- PEČNIK, J. 1889, *Beschreibung der Karte Weixelburg und Lass*. – Manuscript / Rokopis (Arhiv Republike Slovenije, fond AS 965, Pečnik Jernej, tehnična enota 1).
- PENNINGER, E. 1972, *Der Dürrnberg bei Hallein 1*. – *Münchener Beiträge zu Vor- und Frühgeschichte* 16.
- PERONI *et al.* 1975, *Studi sulla cronologia delle civiltà di Este e Golasecca*. – *Origines: studi e materiali pubblicati a cura dell' Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria*, Firenze.
- PERRIN, F. 1991, Le site de la Chuire (Camp de Larina, Hières-sur-Amby, Isère) et l' Isle Crémieu à l' âge du Fer. – In: *Les Alpes à l' âge du Fer*, *Revue Archéologique de Narbonnaise, Supplément* 22.
- PETRU, P. 1975, Bločice. – In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 148, Ljubljana.
- PETRU, S. 1972, *Emonske nekropole*. – *Katalogi in monografije* 7.
- PICCOTTINI, G. 1989, Die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg 1987 und 1988 und ihr 40-Jahr-Jubiläum. – *Carinthia I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten*, 7–46.
- PÍČ, J. L. 1906, *Le Hradischt de Stradonitz en Bohême*. – Leipzig.
- PIETSCH, M. 1983, Die römischen Eisenwerkzeuge von Saalburg, Feldberg und Zungmantel. – *Saalburg Jahrbuch* 39, 5–132.
- PLESNIČAR-GEC, L. 1991–1992, Bronasti statueti iz Emone (Bronze statuettes from Emona). – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 24–25, 49–54.
- PLESNIČAR-GEC, L. 2006, *Emonski forum / Emona forum*. – Koper.
- POHANKA, R. 1986, *Die eisernen Agrargeräte der Römischen Kaiserzeit in Österreich*. – *BAR International Series* 298.
- POUX, M. 2008, L'empreinte du militaire tardo-républicain dans les faciès mobiliers de La Tène finale. – In: *Sur les traces de César. Militaria tardo-républicains en contexte gaulois*, *Collection Bibracte* 14, 299–432.
- POUX, M. *et al.* 2007, Paire de fibules en or du Ier s. av. J.-C.: autour d' une découverte de l' oppidum de Corent (Puy-de-Dôme). – *Gallia* 64, 191–225.
- RADMAN-LIVAJA, I. 2004, *Militaria Sisciensia. Nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkoga muzeja u Zagrebu / Finds of the Roman military equipment in Sisak in the holdings of the Archeological Museum in Zagreb*. – *Katalozi i monografije Arheološkoga muzeja u Zagrebu* 1.
- RAGETH, J. 2004, Frühromische Militaria aus dem Oberhalbstein GR-Belege für den Alpenfeldzug? – *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- Frühgeschichte* 87, 297–303.

- RAGETH, J. 2005, Weitere frühromische Militaria und andere Funde aus dem Oberhalbstein GR-Belege für den Alpenfeldzug ? – *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- Frühgeschichte* 88, 302–312.
- REITLINGER, J. 1966, Die latènezeitlichen Funde des Braunauer Heimathauses. Ein Beitrag zur Kenntnis der latènezeitlichen Bronze- und Eisenketten. – *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines* 11, 165–236.
- RIECKHOFF, S. 1975, Münzen und Fibeln aus dem Vicus des Kastells Hüfingen (Schwarzwald-Baar-Kreis). – *Saalburg Jahrbuch* 32, 5–105.
- RIECKHOFF, S. 1995, *Süddeutschland im Spannungsfeld von Kelten, Germanen und Römern. Studien zur Chronologie der Spätlatènezeit im südlichen Mitteleuropa*. – *Trierer Zeitschrift* 19.
- RIGHI, G. 2001a, Armi lateniane da Lauco presso Villa Santina (Udine). – In: G. Bandeli, F. Fontana (eds.), *Iulium Carnicum. Centro alpino tra Italia e Norico dalla protostoria all'età imperiale*, Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 13, 103–113.
- RIGHI, G. 2001b, I rinvenimenti lateniani di Amaro e di Monte Sorantri a Raveo. – In: S. Vitri, F. Oriolo (eds.), *I Celti in Carnia e nell' arco alpino centro orientale. Atti della Giornata di studio Tolmezzo 30 aprile 1999*, 113–148, Trieste.
- RIHA, E. 2001, *Kästchen, Truhen, Tische-Möbelteile aus Augusta Raurica*. – *Forschungen in Augst* 31.
- RONCADOR, R. 2004, 8.21. Elmo. – In: F. Marzatico, P. Gleirscher (eds.), *Guerrieri, Principi ed Eroi fra il Danubio e il Po dalla Preistoria all' Alto Medioevo*, 677–678, Trento.
- RUARO LOSERI, L. 1983, Il tesoretto di San Canziano. – In: *Preistoria del Caput Adriae. Il Catalogo*, 150–151, Udine.
- RUPEL, L. 2000, Vecchi e nuovi ritrovamenti archeologici nelle Valli del Natisone. – In: P. Petricig (ed.), *Valli del Natisone (Nediške doline)*, 245–261, San Pietro al Natisone.
- RUPEL, L. 2005, Contributi alla carta archeologica delle valli del Natisone 2. – *Forum Iulii* 29, 37–116.
- SAKARA SUČEVIČ, M. 2004, *Kaštelir. Prazgodovinska naselbina pri Novi vasi / Brtonigla (Istra) (Prehistoric settlement near Nova vas / Brtonigla, [Istria])*. – Koper.
- SALZANI, L. (ed.) 1995, *La necropoli gallica di Valeggio sul Mincio*. – *Documenti di Archeologia* 5.
- SALZANI, L. (ed.) 1996, *La necropoli gallica e romana di S. Maria Zevio (Verona)*. – *Documenti di Archeologia* 9.
- SALZANI, L. 2008, I materiali metallici. – In: *Oppeano. Vecchi e nuovi dati sul centro protourbano*, Quaderni di Archeologia del Veneto, Serie Speciale 3, 145–158.
- SCHAAFF, U. 1980, *Ein spätkeltisches Kriegergrab mit Eisenhelm aus Novo mesto*. – *Situla* 20–21, 379–413.
- SCHAAFF, U. 1988, *Keltische Helme*. – In: *Antike Helme*, Monographien Römisch-germanisches Zentralmuseum 14, 293–326.
- SCHAAFF, U. 1990, *Keltische Waffen*. – *Kulturstiftung der Länder* 16.
- SCHNEIN, T. 1988, *Prazgodovinska najdišča v občini Cerknica*. – Diploma thesis, Faculty of Arts of the University of Ljubljana / Diplomsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- SCHINDLER, M. 1967, *Die "Schwarze Sigillata" des Magdalensberges*. – *Kärntner Museumsschriften* 43, Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 1.
- SCHLEIERMACHER, M. and C. FLÜGEL 1993, *Fibeln und Bronzengefäße von Kempten-Cambodunum*. – *Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte* 63.
- SCHNEIDER, G. 2000, X-ray fluorescence analyses of vernice nera, sigillata and Firmalampen from North Italy. – In: G. P. Brogiolo, G. Olcese (eds.), *Produzione ceramica in area Padana tra il II secolo a. C. e il VII secolo d. C.: nuovi dati e prospettive di ricerca*, *Documenti di Archeologia* 21.
- SCHÖNFELDER, M. 2002, *Das spätkeltische Wagengrab von Boé (Dép. Lot-en-Garonne): Studien zu Wagen und Wagenräubern der jüngeren Latènezeit*. – *Monographien Römisch-Germanisches Zentralmuseum* 54.
- SFREDDA, N. 1998, *Ceramica a vernice nera*. – In: Olcese (ed.), *Ceramiche in Lombardia tra II secolo a. C. e VII secolo d. C.: raccolta dei dati editi*, *Documenti di archeologia* 16.
- STARE, V. 1973, *Prazgodovina Šmarjete*. – *Katalogi in monografije* 10.
- STARY, P. F. 1990, Die militärischen Rückwirkungen der keltischen Invasion auf die Apennin-Halbinsel. – *Hamburger Beiträge zur Archäologie* 13/14, 1986–1987, 65–117.
- STOJIĆ, M. 2001, Bronzana dugmad i razvodnici ukrašeni motivom triskelesa iz Pomoravlja i basena Mlave (Bronze buttons and buttons for distributins bands decorated by the motives of triskeles from the Morava Basin and the Mlava). – *Viminacium* 12, 51–65.
- SVETLIČIČ, V. 1997, *Drobne najdbe / Small Finds*. – In: Horvat 1997, 31–38.
- SVOLJŠAK, D. 1976, The Prehistoric Settlement at Most na Soči. – *Archaeologia Iugoslavica* 17, 13–20.
- ŠAŠEL, J. 1974, Okra. – *Kronika. Časopis za krajevno zgodovino* 22, 9–17.
- ŠAŠEL, J. 1975a, Planina. – In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 157, Ljubljana.
- ŠAŠEL, J. 1975b, Rimske ceste v Sloveniji. – In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 74–104, Ljubljana.
- ŠAŠEL, J. 1976, Lineamenti dell' espansione romana nelle Alpi orientali e dei Balcani occidentali. – *Antichita Altoadriatiche* 9, 71–90 (= *Opera Selecta*, *Situla* 30, 1992, 408–431).
- ŠAŠEL KOS, M. 1999, *Pre-Roman divinities of the eastern Alps and Adriatic*. – *Situla* 38.
- ŠAŠEL KOS, M. 2005, *Aprian and Illyricum*. – *Situla* 43.
- ŠINKOVEC, I. 1995, Katalog posameznih kovinskih najdb bakrene in bronaste dobe / Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages. – In: *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 1 / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia* 1, *Katalogi in monografije* 29, 29–127, Ljubljana.
- ŠMIT, Ž. and J. ISTENIČ 2005, Proton-induced X-ray Emission Spectroscopy (PIXE). – In: Ž. Šmit et al., *Archaeometric analysis of Alesia group brooches from sites in Slovenia / Arheometrične analize fibul*

- skupine Alesia s slovenskih najdišč, *Arheološki vestnik* 56, 214–215.
- TECCO HVALA, S., J. DULAR and E. KOCUVAN 2004, *Železnodobne gomile na Magdalenski gori / Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora*. – Katalogi in monografije 36.
- TERŽAN, B. 1973, Valična vas. – *Arheološki vestnik* 24, 660–729.
- TERŽAN, B. 1976, Certoška fibula (Die Certosafibel). – *Arheološki vestnik* 27, 317–536.
- TERŽAN, B., F. LO SCHIAVO and N. TRAMPUŽ-OREL 1984, *Most na Soči (S. Lucia) 2*. – Katalogi in monografije 23/2.
- TIRELLI, M. 2002, Bronzi votivi dal santuario altinate in località Fornace: osservazioni preliminari su alcuni esemplari delle fasi più recenti. – In: G. Cuscito, M. Verzár Bass (eds.), *Bronzi di età romana in Cisalpina, Antichità Altoadriatiche* 51, 191–206.
- TRAMPUŽ-OREL, N. 1996, Spektrometrične raziskave depojskih najdb pozne bronaste dobe / Spectrometric Research of the Late Bronze Age Hoard Finds. – In: *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2 / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia* 2, Katalogi in monografije 30, 165–242.
- TRAMPUŽ-OREL, N. and J. D. HEATH 1998, Analysis of Heavily Leaded Schaft - Hole Axes. – In: B. Hänsel (ed.), *Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas*, 237–248, Kiel.
- TRAMPUŽ-OREL, N., D. J. HEATH and V. HUDNIK 1998, Chemical Analysis of Slovenian Bronzes from the Late Bronze Age. – In: *L'Atelier du Bronziera en Europe du XXe au VIIe siècle avant notre ère*, Actes du colloque international Bronze '96, Neuchâtel et Dijon I, 223–236, Paris.
- TURK, P. 2000, *Depoji pozne bronaste dobe med panonskim in apeninskim prostorom*. – PhD thesis, Faculty of Arts of the University of Ljubljana / Doktorsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- UNZ, C. and E. DESCHLER-ERB 1997, *Katalog der Militaria aus Vindonissa*. – Veröffentlichungen der Gesellschaft Pro Vindonissa 14.
- URBAN, H. O. 1999, *Der Leopoldsberg. Archäologische Forschungen auf dem Wiener Hausberg*. – Wiener Archäologische Studien 2.
- URLEB, M. 1971, *Žerunček, Bločice*. – Topografski zpisnik 20. 10. 1971, Arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana.
- URLEB, M. 1975a, Dolenja vas. – In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 149, Ljubljana.
- URLEB, M. 1975b, Cerknica. – In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 149, Ljubljana.
- URLEB, M. 1981, Cerknica in okolica v davnini. – *Notranjski listi* 2, 179–194.
- URLEB, M. 1983, Antično grobišče v Cerknici (La nécropole romaine à Cerknica). – *Arheološki vestnik* 34, 298–246.
- VANNACCI LUNAZZI, G. 2001, L'insediamento di Colle Mazéit a Verzegnis. – In: *I Celti in Carnia e nell'arco alpino centro orientale. Atti della Giornata di Studio Tolmezzo 30 aprile 1999*, 149–171, Trieste.
- VIČIČ, B. 2002, Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani. Gornji trg 3 (Frühromische Siedlung unter dem Schloßberg in Ljubljana. Gornji trg 3). – *Arheološki vestnik* 53, 193–221.
- VIČIČ, B. and T. SCHEIN 1986, Unec. Antično grobišče. – *Arheološki pregled* 27, 100–102.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1959, Keltski ratnički grob iz Batine (Ein keltisches Kriegergrab aus Batina). – *Arheološki radovi i rasprave* 1, 281–297.
- VITRI, S. 1996, Metalli e paste vitree. – In: *La protostoria tra Sile e Tagliamento. Antiche genti tra Veneto e Friuli*, 442–445, Padova.
- VOGT, E. 1934, The Cemetery of Vinica (Weinitz), Carniola. – In: A. Mahr (ed.), *Prehistoric Grave Material from Carniola excavated in 1905–14 by H. H. the late Duchess Paul Friedrich of Mecklenburg*, 47–56, New York.
- VÖLLING, T. 1990, Funditores in römischen Heer. – *Saalburg Jahrbuch* 45, 24–58.
- WALDE PSENNER, E. 1983, *I bronzetti figurati antichi del Trentino*. – Patrimonio storico e artistico del Trentino 7.
- WARNEKE, T. F. 1999, *Hallstatt- und frühlatènezeitlicher Anhängerschmuck. Studien zu Metallanhängern des 8.-5. Jahrhunderts v. Chr. zwischen Main und Po*. – Internationale Archäologie 50.
- WELLS, P. S. 1981, *The Emergence of Iron Age Economy. The Mecklenburg grave groups from Hallstatt and Stična*. – Bulletin / American School of Prehistoric Research 33.
- WINDL, H. 1981, *Das latène- und kaiserzeitliche Gräberfeld von Mihovo, Unterkrain (Dolenjsko)*. – Unpublished PhD thesis, University of Vienna / Neobjavljena disertacija, Univerza Dunaj.
- ZAGHETTO, L. and G. ZAMBOTTO 2005, Il deposito votivo di Altichiero a Padova (Fiume Brenta). – In: C. Bassi, G. Gorini, A. Mastrocinque (eds.), *Stipi votive delle Venezie: Altichiero, Monte Altare, Musile, Garda, Riva*, Corpus delle stipi votive in Italia 19, Roma.
- ZAMPIERI, G. and B. LAVARONE (eds.) 2000, *Bronzi antichi. Statuette figurate egizie etrusche venetiche e italiche, armi preromane, romane e medioevali, gioielli e oggetti di ornamento, instrumentum domesticum dal deposito del Museo. Catalogo della mostra*. – Roma.
- ZANIER, W. 2009, Römische und einheimische Funde vom Opferplatz Döttenbichl, Oberammergau. – In: *2000 Jahre Varusschlacht. Imperium*, 273–276, Stuttgart.
- ŽBONA-TRKMAN, B. 1983, Bronast kipec iz Sežane (La statuetta di bronzo di Sežana). – *Goriški letnik* 10, 33–37.

Železnodobno gradišče Žerovnišček pri Bločicah na Notranjskem

1. UVOD

Utrjena naselbina na Žerovniščku¹ leži na vzhodnem robu Cerknškega polja (sl. 1). Pod njim je vodila starodavna komunikacija, ki se je pri Postojnskih vratih odcepila od slovite jantarne poti. Žerovnišček je nadziral prehod te poti s Cerknškega polja na Bloke, kjer se je ta razcepila v dve smeri: prva je vodila čez Loško in Babno polje v dolino Kolpe ali čez Gorski kotar v Kvarner in druga proti dolini Krke (sl. 2).

Na Žerovniščku so ohranjeni dobro vidni kamniti nasipi, številne terase, izravnave in druge domnevne strukture. Na najdišču ni bilo arheoloških sondiranj ali večjih izkopavanj.

V devetdesetih letih 20. stoletja so razni kopači s pomočjo detektorja kovin na naselbini odkrili veliko število predmetov. Narodni muzej Slovenije v Ljubljani in Notranjski muzej v Postojni sta pridobila del tako izkopanih najdb, predvsem kovinskih. Pričujoči prispevek obravnava to gradivo. Z enim od najditeljev smo opravili obhod najdišča, da bi pridobili čim natančnejše lokacijske podatke nekaterih najdb.

Med pripravo objave smo opravili geodetsko izmero in izdelali načrt najdišča s prikazom struktur naselbine (sl. 6).

Z razlago rezultatov tipološke in kronološke analize drobnih najdb opredeljujemo trajanje poselitve na Žerovniščku. Na podlagi objav gradiva in študij o notranjskih najdiščih (npr. Horvat 1995a; 1995b; 2005; Gaspari 2000; Miškec 2003), poteka nekdanjih poti (npr. Šašel 1974; 1975b; Ciglencečki 1985) in zgodovinske situacije (npr. Šašel 1976; Šašel Kos 2005) skušamo umestiti najdišče v širši zgodovinski in geografski kontekst.

2. OPIS NAJDIŠČA IN NJEGOVE GEOGRAFSKE LEGE

Žerovnišček je hrib kopaste oblike, ki leži na vzhodnem obrobju Cerknškega polja, nad cesto med vasema Grahovo in Bločice (sl. 1). Višinska razlika med vrhom hriba in Cerknškim poljem je okrog 170 m. S 726 m visoke vzpetine se širi pogled nad celotnim Cerknškim poljem in njegovim zaledjem s Snežnikom, Javorniki, Slivnico, Uncem s Starim gradom in Planinsko goro.

Pobočja močno zakraselega hriba sestavljajo debeli apnenčasti skladi, ki prehajajo v do 5 metrov visoke stene. Območje porašča gabrov in bukov gozd. Najbližji vodni vir je izvir potoka Žerovniščnica ob jugozahodnem vnožju hriba.

Najdišče na Žerovniščku sodi v sklop večinoma neraziskanih utrjenih naselbin (sl. 3), ki si sledijo ob severovzhod-

dnem in vzhodnem robu Cerknškega polja (Urleb 1975b, 149; Urleb 1981, 186–190; Schein 1988).

Žerovnišček je eno izmed dobro ohranjenih arheoloških najdišč na Notranjskem. Planotasti vrh hriba, ki ga lahko razumemo kot nekakšno akropolo v sklopu celotne naselbine, obdaja mogočen kamnit nasip. Konca nasipa tvorita vhodni hodnik v jugozahodnem delu (sl. 4, prim. Dular, Tecco Hvala 2007, 101, sl. 55, t. i. *tangencialni vhod*).

Na "akropoli" so vidne umetne izravnave, terase in kotanjasti vkopi. Večina teh kotanj najverjetneje predstavlja sledove vkopanih stavb (sl. 5), ki so značilne tudi za nekatere druge naselbine na Notranjskem (prim. Horvat 1995a, 183–188; Gaspari 2000, 29).

Kamniti nasipi poleg "akropole" oklepajo tudi številne nižje, za poselitev primerne terase na zahodnem, južnem in jugovzhodnem pobočju hriba. Ohranjeni so od 1 do skoraj 2 m višine. Sledijo reliefu in se navezujejo na kaskadaste apnenčaste stene ali pa se izklinjajo nanje (sl. 6 in 7).

Poleg vhoda na najvišji del naselbine sta vidna še dva vhoda ob pristopu na gradišče z vzhodne strani. Prvi leži 200 m vzhodneje od osrednjega naselbinskega kompleksa in ga predstavljata kamnita nasipa ob pristopni kolovozni poti. Drugi, zgornji vhod vodi skozi prekinjen pobočni nasip. Na notranji strani sta dve večji gmoti kamenja, ki sta morda ruševini vhodnih stolpov (sl. 6).

3. ZGODOVINA RAZISKAV

Hrib Žerovnišček je s svojimi arhitekturnimi ostalinami nedvomno buril ljudsko domišljijo. Mehtilda Urleb je v vasi Bločice zapisala legendo o podzemnem rovu, ki naj bi povezoval grad na Žerovniščku z gradom Šteberk nad vasjo Lipsenj, in o iskanju zakopanega zaklada. Na Bločicah je znana tudi legenda o Ajdovski poti, ki je vodila pod Žerovniščkom, in o stari lesenih vasi, ki jo je uničil požar in je ležala v smeri proti Žerovniščku (Urleb 1971; Schein 1988).

Prvi je Žerovnišček kot arheološko najdišče prepoznal starinokop Jernej Pečnik. V opisu karte prazgodovinskih najdišč z območja Višnje Gore in Loža je zapisal, da je bila na griču blizu vasi Bločice keltska oziroma halštatska naselbina, kjer so našli tudi rimske predmete (Pečnik 1889). To notico povzema Peter Petru (1975, 148). O svojem terenskem obhodu najdišča, vidnih ostalinah in lokalnih legendah piše Mehtilda Urleb v Topografskem dnevniku leta 1971 (Urleb 1971). Opis s prvo skico najdišča je izdelal Tine Schein v diplomski nalogi leta 1988 (Schein 1988).

4. OPREDELITEV DROBNIH NAJDB

4.1 Noša

Najstarejši sponki, ki izvira iz starohalštatskega obdobja, pripada odlomek *vaške vozlaste fibule* (t. 1: 1). Diskasti obliki zaključnega vozla najdemo primerjave v Beli krajini (Dular 1975, t. 11: 1; 13: 1).

¹ Poleg imena Žerovnišček (npr. Atlas Slovenije 1: 50000, 160 © Geodetski zavod Slovenije in Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 2005) se za hrib uporabljajo tudi imena Žerunček (npr. Urleb 1971), Žerunšček (npr. Urleb 1981, 190), Žerovnišček pri Cerknici (Šinkovec 1995, 127, št. 14; Guštin 2003, 115) in Žerunšek (Guštin 2003, 115).

Certoške fibule so zastopane s štirinajstimi odlomki (*t. 1:* 2–15). Med njimi smo prepoznali primerke VII. in X. vrste (po Teržan 1976) z nekaterimi različicami.

Odlomka nog fibul (*t. 1:* 5,6) in odlomek masivnega loka (*t. 1:* 7) so pripadali certoškimi fibulam X. vrste (Teržan 1976, 331). Neokrašen in gladek gumb bikonične oblike (*t. 1:* 14) je najbolj značilen za gumb na lokih različice X d, medtem ko je narebren oziroma drobno narezljan gumb (*t. 1:* 13) krasil lok različice X g (o. c. 331, sl. 4). Bikoničen gumb *t. 1:* 15 je pripadal veliki certoški fibuli različice X e ali l (o. c. 331, sl. 4). Sestavni del certoške fibule je bil tudi bikoničen gumb, ki ima na eni strani ohranjen del loka (*t. 1:* 12).

Certoške fibule X. vrste so pogosta najdba na notranjskih najdiščih (Guštin 1979, npr. t. 57: 15, t. 62: 22,25–28; Horvat 1995a, t. 1: 3). Sicer so bile razširjene v zaledju severnega Jadrana, od Bologne čez Padsko nižino, alpske doline in Slovenijo do Like (Teržan 1976, 368, sl. 35 in 52). Nosili so jih v poznohalštatskem obdobju, posamič pa tudi vse do srednjelatenskega časa (o. c., 331–334, 364–368, sl. 31; Guštin 1973, 478–479).

Tri fibule z Žerovniškega pripadajo najmlajšim certoškimi fibulam (*t. 1:* 2–4), ki jih je Biba Teržan opredelila kot različico VII f (Teržan 1976, 325, sl. 3: f). Certoškimi fibulam VII f so pripadali še odlomek rombične razširitve loka (*t. 1:* 9), odlomek loka s tričleno rebrasto odebelitvijo (*t. 1:* 11), odlomek noge, ki se končuje z votlim kapičastim gumbom (*t. 1:* 8), in odlomek loka z dvema ohranjenima rebroma in navojema peresovine (*t. 1:* 10).

Nazadnje je certoške fibule VII f obravnavala Vesna Svetličič pri obravnavi prazgodovinskih drobnih najdb s Sermina (Svetličič 1997, 31–34, sl. 16). Najnovejšo karto razprostranjenosti je objavil Peter Jablonka v monografiji o najdišču Gurina v zgornji Ziljski dolini (Jablonka 2001, 232, karta 5). Iz navedenih del izhaja, da so te fibule nosili na območju med reko Uno in Sočo ter v srednji Dalmaciji. Zunaj tega prostora je bil en primerek odkrit le še na Gurini in dva v severni Italiji. Časovni razpon teh fibul je širok. Na grobiščih Jezerine in Ribič ob Uni so bile odkrite v grobovih tamkajšnje IV. faze, ki ustreza času med LT B2 do LT C. Fibula iz depoja z Gradine v Jagodnji Gornji je skupaj z ostalimi predmeti v depolu datirana v 4. in 3. stoletje pr. n. št. Depo iz Mazina, ki je tudi vseboval tako fibulo, je na podlagi novcev datiran celo v pozno 2. ali v začetek 1. stoletja pr. n. št. (Teržan 1976, 382).

Trije odlomki (*t. 1:* 8–10) so pripadali fibulam, ki so značilne izključno za območje Notranjske in Krasa. Zunaj tega prostora so bili najdeni trije primerki samo še v reki Ljubljani (Gaspari 2002, 147). Jana Horvat jih je opredelila kot "notranjsko različico" certoških fibul (Horvat 1995a, 180). Edina zanesljivo datirana fibula te različice je primerek z najdišča Mandrga pri Razdrtem, kjer je bila najdena v plasti, ki je glede na keramične najdbe datirana v LT D 1 oziroma na konec 2. stoletja pr. n. št. (o. c. 180; Horvat, Bavdek 2009).

Fibula *t. 1:* 20 je podobna *poznolatenskima železnima fibulama* z iztegnjenim lokom pravokotnega preseka in razmeroma dolgo peresovino iz opiduma Manching, ki pa imata okvirasto nogo (Gebhard 1991, t. 49: 760,761). Obliko noge lahko primerjamo z nogami poznolatenskih železnih žičnatih fibul iz Kemptna (Schleiermacher, Flügel 1993, t. 25, 29).

Štiri sponke sodijo med *ulite latenske fibule* (*t. 1:* 16–19).

Odlomka sponk *t. 1:* 18, 19 imata dobre primerjave v fibulah z Ulake (Guštin 1979, 33, t. 5: 4), Šmaraškega vrha (sl. 8: 1) in iz Ljubljane (Gaspari 2000, 35, op. 185, 186; 002,149). Podobno izdelano peresovino z zanko, zapognjeno okoli loka, imajo fibule srednjelatenske sheme tipa Kastav (Guštin 1987, 50–51, sl. 11; Guštin 1991, 36–37). Različica z ulito nogo (sl. 9) je znana le med Loškimi poljem in Ljubljanskim barjem (Gaspari 2002, 149).

Podobno izdelana in oblikovana fibula kot na *tabli 1:* 16 je bila skupaj z železno zgodnje- ali srednjelatensko fibulo najdena v grobu 182 na latenskem grobišču na Kapiteljski njivi v Novem mestu (Križ 2005, 77–78, t. 51: 5).

Značilen lokalni izdelek dolenske mokronoške skupine v stopnji Mokronog III a (LT D 1) je sponka vrste Magdalenska gora (*t. 1:* 17). Grobne najdbe kažejo, da so jih v paru nosile ženske (Božič 1993a, 146; Božič 1999, 210).

Fibula vrste *Nauheim* (*t. 1:* 24) ustreza različici A po Božiču (Božič 1993a, 142, sl. 4: 1–4; Božič 2008, 58–65) oziroma II.1a po Demetzu (Demetz 1999, 83, 244, 2.1, karta 25). V osrednji Sloveniji veljajo te fibule za uvoz iz severovzhodne Italije, kjer so jih izdelovali v času LT D1b po srednjeevropski kronologiji (Božič 1993a, 143; Božič 2008, 63–65).²

V istem obdobju naj bi v Italiji začeli izdelovati *fibule Almgren 65* (Demetz 1999, 33–38; Božič 2008, 144–148) in *školjčne fibule* (Demetz 1999, 70). Prvi obliki pripada noga sponke *t. 1:* 23, drugi pa fibula *t. 1:* 22. Školjčno fibulo lahko natančneje opredelimo med maloštevilne fibule tipa II b po Demetzu (o. c. 67, 70, 238 : 2.2, karta 18).

Pet odlomkov sponk (*t. 1:* 25–29) pripada *fibulam skupine Jezerine*. Osnovne značilnosti te skupine sponk so trakast lok, peresovina s štirimi zavoji in tetivo, ki je spodvita pod lok, ter pravokotna ali trapezasta noga, ki je običajno preluknjana in ima dvignjen zaključni gumb. Noga in lok sponke sta ločena z obročkom.

Sponke te skupine so bile že večkrat predmet razprav (Ettlinger 1973, 14, 42–43; Rieckhoff 1975, 24–26; Adam, Feugère 1982). Nazadnje jih je izčrpnje obravnaval Stefan Demetz (Demetz 1999, 99–105, 247–252; seznam XVI, t. 25–26, karte: 29–31).

Demetz razlikuje podskupini Jezerine I in II. Podskupina Jezerine I, za katero je značilen gladek lok ali lok z nizkim reliefnim okrasom brez reber, je zastopana zgolj z okrog 20 primerki iz severne Italije in južne Galije (Demetz 1999, 99–105, t. 25: 1–2, karta št. 30).

Fibule podskupine Jezerine II, za katere so značilna vzdolžna rebra na loku, so najverjetneje začeli izdelovati v severni Italiji. Nosili so jih na širokem območju s težišči v južni Franciji, srednji in severni Italiji, Sloveniji in srednjem Podonavju (o. c. 103–104, karti št. 29, 31; Adam, Feugère 1982, sl. 13).

Kronološke opredelitve pojava in trajanja fibul skupine Jezerine se pri avtorjih razlikujejo. Anne Marie Adam in Michel Feugère datirata nastanek fibul podskupine Jezerine I (Feugère 12 b) po analizi njihovega okrasa v čas med

² Dragan Božič predpostavlja absolutno datacijo relativnokronološke stopnje LT D1b po srednjeevropski kronologiji med letoma 100 in 70 pr. n. št. (Božič 2008, 86–87).

letoma 40 in 30 pr. n. št., z največjo razširjenostjo med tretjim desetletjem pr. n. št. in koncem prvega desetletja n. št. (Adam, Feugère 1982, 167–168). Stefan Demetz je skušal časovno opredeliti uporabo fibul Jezerine na podlagi analize nekaterih grobov. Fibule s poznolatskih grobišč Ornavasso - San Bernardo (grob 30) ter Verdello (grob 1958/59) navaja kot najstarejša konteksta, ki dopuščata datacijo v predavgustejsko obdobje. Grobno celoto iz Verdella, ki ni nujno zanesljiva, datira med 50 in 30 pr. n. št. Grob iz Ornavasso - San Bernardo pa je glede na lego znotraj grobišča nekaj mlajši od cezarijskih bogatih grobov in sodi v štirideseta, trideseta ali najkasneje zgodnja dvajseta leta 1. stoletja pr. n. št. (Demetz 1999, 104–105). V najmlajšem kontekstu je fibula iz groba 50 v Jezerinah, ki ga datira fibula Almgren 67 b1 v zgodnje tiberijsko obdobje (o. c. 105). Demetz z analizo teoretičnega kronološkega zaporedja oblik sklepa, da se fibule Jezerine niso pojavile pred sredino 1. stoletja pr. n. št., a zagotovo že pred letom 30 pr. n. št. Po njegovem mnenju so jih največ izdelovali in nosili v zadnjih treh desetletjih pr. n. št., posamič pa se pojavljajo še do konca 3. desetletja n. št. (o. c., sl. 7).

Analize fibul skupine Jezerine z območja Slovenije so pokazale, da so sponke podskupine Jezerine I izdelane iz medenine, sponke Jezerine II pa iz bronca, medenine ali zlitine bakra, cinka in kositra (Istenič, Šmit 2007, 142–146). Primerke, izdelane iz medenine, lahko povežemo z rimskimi mojstri. Številne bronaste fibule z območja jugovzhodnih Alp in Balkana nakazujejo lokalno izdelavo podskupine Jezerine II (o. c. 145).

Po Demetzovi tipološki razdelitvi uvrščamo štiri odlomke fibul z ohranjenim lokom z Žerovniščka v različico c2 podskupine Jezerine II (Demetz 1999, 100–101, 250, 2.3.2) V isto različico uvrščamo še fragment loka fibule (t. 1: 27), ki je bil očitno naknadno zvit in morda uporabljen kot obesek ali prstan. Slabo ohranjen odlomek loka (t. 1: 28) ustreza Demetzovi različici II b1 (o. c., 249, 2.2.1).

Sponke z Žerovniščka, ki vse pripadajo oblikovno mlajši podskupini Jezerine II, lahko zanesljivo datiramo v drugo polovico 1. stoletja pr. n. št.

Noriško-panonske fibule različice Almgren 236 c (t. 1: 30) so bile del ženske noše v jugozahodni Panoniji in južnem Noriku v avgustejskem obdobju (Piccottini 1989, sl. 24; Jablonka 2001, 121, t. 85: 1–3,7), po Garbschu še celo v 1. stoletju n. št. Te sponke so najpogostejša oblika med noriško-panonskimi dvogumbastimi fibulami (Garbsch 1965, 29–33; Istenič 1999, 57–58).

Največ *okvirastih pasnih spon* s kavljema v obliki ptičjih glav (t. 2: 17) izvira iz Slovenije. Poleg primerka z Žerovniščka sta taki sponi znani še z grobišča Novo mesto - Okrajno glavarstvo (Božič 2008, t. 23: 11,12), iz Ljubljane (Plesničar-Gec 2006, t. 23: 38), Ljubljance (NMS, ZN 264/1, neobjavljeno), Mihovega in s Starega gradu nad Podbočjem (neobjavljeno; podatek D. Božič). Našteti primerki izhajajo iz latensko-rimskih kontekstov, ki niso ožje kronološko opredeljivi.

Odlomek t. 2: 18 pripada *narebreni nanožnici*. Take zapestnice in nanožnice so bile odkrite na Notranjskem (Guštin 1979, 35, t. 22: 14) ter v mladohalštatskih grobovih na Dolenjskem (npr. Knez 1986, 75, t. 13: 4–5; t. 74: II/2 in III/33). *Trakasti zapestnici* z zaključkom v obliki kačje glave nisem našel ustreznih primerjav (t. 2: 21).

Prstana t. 2: 19–20 predstavljata značilno obliko rimskih kovinskih prstanov v 1. stoletju pr. n. št. in zgodnjem cesarskem obdobju. Predvsem oblika prstana z gemo t. 2: 19 je bila razširjena po celem rimskem imperiju in tudi zunaj njega, npr. na Češkem (Mihovilić 1979, 226–227, t. 1: 16–8,22; Galliazzo 1979, 169; Guiraud 1989, sl. 53, oblike prstanov tipa 1 in 2 a, b, c in g; Jablonka 2001, 130, t. 91: 16–23; Pič 1906, t. 8: 13–34; Motyková et al. 1991, 542–543).

Votel razčlenjen predmet (t. 2: 15) je člen *pasnega sklepanca*. Pasni sklepanci, sestavljeni iz različno oblikovanih paličastih in obročastih členov, so bili del ženske noše širšega keltskega sveta. Značilni so bili zlasti v srednjelatenskem obdobju (Filip 1956, 171–172). Primerek z Žerovniščka je najbližji t. i. madžarskim oblikam pasnih sklepancev, za katere je značilen ploščat ali votel člen pravokotne oblike (Reitinger 1966, 214; Teržan 1973, 689, t.12: 6; Challet 1992, 76, t. 12, sl. 61: 3,5,6; sl. 62: 6).

Sklepancu verjetno pripada tudi obesek s človeško glavo (t. 2: 16). Dragan Božič take predmete opredeljuje kot 3. različico notranjskih obeskov sklepancev s človeško glavo, ki so verjetno iz pozne latenske dobe (Božič 1999, 202).

Trikotne obeske (t. 2: 9) so lahko nosili posamezno, pogosteje pa so bili sestavni del pasnih garnitur, fibul, kulturnih palic ali konjske opreme (Warneke 1999, 90–91). Nosili so jih že v času kulture žarnih grobišč (Kossack 1954, 42, seznam D), zlasti pa v starohalštatski dobi (Warneke 1999, sl. 41). Na najdiščih v tirolskih Alpah so bili v modi še celo latensko obdobje (Gleirscher 2002, 62).

Poškodovan predmet (t. 2: 10) nima ohranjene zanke za obešanje, vendar ga prepoznamo kot sestavljen *ploščičast obesek*, kakršni so bili značilni za železno dobo japodskega, liburnijskega in picenskega prostora (prim. Lo Schiavo 1970, 466–467, t. 35: 8–17).

Uliti obesek (t. 2: 8) sodi v skupino *košarastih obeskov* s profiliranim zaključim gumbom, značilnih za poznohalštatsko obdobje (Teržan 1973, 684, op. 61; Peroni et al. 1975, 57–59; De Marinis 1981, 229–232). Uliti primerki so redkejši od votlih. Najbližjo primerjavo najdemo med železnodobnimi obeski iz grobov pri Socerbu (Crismani, Righi 2002b, 80–81, št. 121–127), kjer so začeli pokopavati v 6. in 5. stoletju pr. n. št. (Crismani, Righi 2002a, 89).

Krogličast obesek z narebrenim vratom (t. 2: 6) je soroden obesku s halštatskega grobišča pri Caverzanu di Belluno (Nascimbene 1999, 111, sl. 24: 280) in obeskom z grobišča pri Socerbu (Moser 1903, 123, sl. 144, 147).

Uliti obesek z *zanko in dvema debelitvama* (t. 2: 7) ima dobre primerjave med obeski škocjanskega depoja iz prve polovice 4. stoletja pr. n. št. (Guštin 1973, 479, t. 3: 11; Ruaro Loseri 1983, 151, sl. 26 B).

Latenskodobna sta *vazasta obeska* z zanko (t. 2: 11–12). Take obeske poznamo na okrasni plošči v grobu 266 in na obesku v grobu 268 na Goleku pri Vinici (Vogt 1934, 102, t. 19: 102). Tudi na okrasni plošči, ki je obešena na igli fibule različice Gemeinlebern vrste Mötschwil in izvira iz latenskih grobov v Podzemlju, visijo podobni obeski (Gabrovec 1966, t. 23: 8; Božič 1993b, 200, skupina C, št. 4).

Dva predmeta (t. 2: 1,2) sodita med *kolesaste obeske*. V literaturi so večinoma opredeljeni kot amuleti in imajo dolgo tradicijo v evropski prazgodovini, od časa kulture žarnih grobišč do poznega latena (Endert 1991, 16–18).

Kot obliko posebnega obeska, ki je morda imel vlogo amuleta, lahko opredelimo tudi masivno *zobato kolesce* (t. 2: 3). Najboljše primerjave najdemo med zobatimi kolesci, ki so interpretirana kot zvezdasti obeski ali amuleti, v keltskih naselbinah Staré Hradisko (Meduna 1970, t. 7: 13,16) in Leopoldsberg (Urban 1999, sl. 33) ter v svetišču Sandberg pri Roseldorfu (Holzer 2008, 75, sl. 5).

Bradavičast obroček (t. 2: 4) spada med značilno poznolatsko gradivo. Taki obročki so pogosta najdba v ženskih grobovih in naselbinah mokronoške skupine ter na območju južne Nemčije, Avstrije, Češke, Slovaške in Madžarske (Guštin, Cunja, Predovnik 1993, 18–20; Božič 1993b, 190–193).

Zvončastemu predmetu na t. 2: 14 najdemo primerjavo v dveh predmetih iz latenskega groba 14 na najdišču Zagorica pri Biču. Predmeta z Zagorice se razlikujeta le v tem, da imata odebeljen rob.³

Luknjica v kipu (t. 2: 5) nakazuje, da so ga uporabljali kot obesek. Majhne *živalske figurice* iz bakrove zlitine poznamo tudi z drugih notranjskih najdišč (Bavdek 1996, 305, sl. 6: 3; Gaspari 2000, t. 31: 10) in od drugod po Evropi. Podobne živalske figurice so večinoma datirane v mlajšehalštatsko in zgodnjelatsko obdobje (Warneke 1999, 123–125).

Bronasti *kalotasti gumbi* z gladko tanko kaloto in majhno zanko (t. 2: 22) so bili značilen del noše dolgo obdobje. Pogosti so v grobovih mlajše kulture žarnih grobišč, v starejši in mlajši železni dobi (prim. Sakara Sučević 2004, 34–35; Guštin 1987, 47, sl. 7: 3).

Klobučasta gumba sta zelo verjetno del poznolatske kolapijansko-japodske noše (t. 2: 23–24, sl. 10). Največ je znanih z grobišča na Goleku pri Vinici.⁴ Tudi primerki iz Mecklenburške zbirke, ki so bili pomotoma pripisani Stični (Wells 1981, 80, 213, sl. 161: a) in Magdalenski gori (Hencken 1978, 14, 99, sl. 17: c in 31, 148, sl. 114: f) zelo verjetno izvirajo z Goleka.⁵ Dva primerka sta s Strmca nad Belo Cerkvijo (Stare 1993, 26, št. 200, t. 18: 4 in 41, št. 889, t. 46: 12; Božič 1992, 30, št. 20, t. 4: 12 in 64, št. 26, t. 12: 7) in eden iz Mihovega (Windl 1981, 130, inv. št. 53140, t. 58: 10). Pojavljajo se še na najdiščih v Liki (Brunšmid 1901, 63–72, 70: c, t. 3: 9; Drechsler-Bižič 1975, 168; Drechsler-Bižič 1986, 123, t. 12: 3,4) in na grobišču Grobnik pri Reki (Blečić 2004, 77–78, 77: 5.2 *Stožčasta dugmad*, 92–93, sl. 18, t. 8: 5.2.1).

Gumbi z mrežasto okrašeno bradavičko (t. 3: 1,2,3) so značilna poznolatska oblika (npr. Schönfelder 2002, 267–269, sl. 168–170, tab. 46; Čižmář 2002, 218, sl. 21). Pojavljajo se na najdiščih mokronoške kulturne skupine in sodijo med gradivo, ki v času poznega latena zrcali povezanost te skupine s srednjeevropskim prostorom (Božič 1993a, 139–141, 144, seznam 1, sl. 5; Pavlin 2007, 763, sl. 2: 3).

Del poznolatske keltske noše predstavlja tudi *gumb z votlo bradavico* (t. 3: 4). Primerjave takim gumbom najdemo v Srbiji in na Moravskem (Stojić 2001, 53–54, sl. 19–24; Čižmář 2002, 216, sl. 19: 2).

Manjši gumb z zgolj eno zanko (t. 2: 26) nima bradavičke, a ga zaradi oblike zanke in značilnega širokega plitvega žleba na spodnji strani lahko postavimo ob bok ostalim poznolatskim gumbom. Tak gumb je bil najden na Štalenski gori kot sporadična najdba (Deimel 1987, 299, t. 79: 4).

4.2 Orodje

Najstarejši orodji na najdišču sta odlomka rezil *srpov*. Odlomek rezila jezičastoročajnega srpa (t. 7: 20) je iz časa kulture žarnih grobišč (Šinkovec 1995, 127, t. 144: 14, interpretiran kot ročaj). Z veliko verjetnostjo sodi v isto obdobje tudi odlomek rezila t. 7: 21.

Teslo je tesarsko orodje za grobo obdelavo lesa, ki ga sestavljata rezilni in kladivasti del (Pietsch 1983, 25–29). Tesli t. 6: 1,2 sta najbližji primerkom, ki so bili na območju Alp v uporabi od srednjelatskega obdobja naprej (Dolenz 1998, 196, op. 855). Podobna tesla se pojavljajo pred letom 260 v kastelih ob limesu in jih je Martin Pietsch opredelil kot tip 3 (Pietsch 1983, 28, 81, sl. 26, t. 7: 114–115). Omenjene primerjave imajo ovalno, medtem ko imata tesli z Žerovniškega povsem okroglo izdelano luknjo za toporišče.

Nož t. 4: 8 sodi med nože z izbočenim hrbtom, ki so znani iz halštatske (npr. Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984, t. 76: 775 A/4), latenske (npr. Guštin 1991, t. 14: 5) in rimske dobe (npr. Petru 1972, t. 11: 22).

Železni orodji t. 4: 1,2 sta *žličasta svedra*. Primerjavo svedru t. 4: 1 najdemo v Manchingu (Jacobi 1974, t. 10: 162). Primerka z Žerovniškega se od značilnejših latenskih in rimskih žličastih svedrov razlikujeta po obliki trna za ročaj. Ta je bil pri latenskih in rimskih primerkih namreč večinoma sploščene trikotne ali piramidaste oblike (prim. o. c. t. 10: 159–160; Pietsch 1983 t. 14: 326–330; Dolenz 1998, t. 72: W 273–278).

Dve večji (t. 4: 3,4) in dve manjši (t. 4: 5,6) železni *šili* imata dobre primerjave med najdbami v Manchingu (Jacobi 1974, t. 11: 199–209) in Sanzenu (Nothdurfter 1979, t. 14: 232,238) ter med poznolatskimi in rimskimi najdbami na Gurini (Jablonka 2001, t. 99: 17).

Reinhard Pohanka in Gerhard Jacobi sta *nože s kavljasto konico* (t. 4: 7), ki so se verjetno uporabljali za obrezovanje vej, datirala v pozni laten (Jacobi 1974, 45–47, t. 24: 402–405; Pohanka 1986, 212–214, t. 40: 158–170). Noži te skupine se razlikujejo po obliki ročaja. Pogostejši so noži s krožno in polkrožno zapognjenim ter obročastim zaključkom ploščatega ročaja. Take primerke poznamo npr. z Ambroževega gradišča pri Slavini (Horvat 1995, 188, t. 13: 18), iz Manchinga (Jacobi 1974, t. 24: 402,404–405), s Štalenske gore (Dolenz 1998, 209–210, t. 74: W293–W299), v poznolatskem depoju iz latenske naselbine pri Kelheimu (Pauli 1993, 61, 186–187, sl. 63: 4–5, t. 134) in med latenskimi predmeti iz jame Chuire na robu utrjenega višinskega naselja Camp de Larina blizu Lyona (Perrin 1991, 37, 39: sl. 13: 11–12). Redkejša pa je oblika z ravnim trnom za

³ Za informacijo se zahvaljujem Draganu Božiču, Danilu Breščaku in Ahacu Šinkovcu.

⁴ Na Goleku pri Vinici so bili najdeni v grobovih 27, 134, 283 in 29. Za podatke o dataciji in razprostranjenosti klobučastih gumbov se zahvaljujem D. Božiču.

⁵ O zanesljivosti grobnih celot Mecklenburške zbirke glej Božič 2009.

ročaj, ki ji pripada tudi primerek z Žerovniška. Tak je bil odkrit v grobu 24 na Bitnjah (Gabrovec 1974, 294, t. 8: 4) in med izkopavanji rimske vasi (*vicus*), ki je nastala na območju latenske naselbine pri Seebrucku na Bavarskem (Burmeister 1998, 109, t. 36: 213).

Kresavne *klešče* oziroma prijemalka za kresilno gobo t. 6: 4 je bila v uporabi od konca 18. stoletja; v domači obrti je v uporabi še danes (Orel 1951, 75–86, sl. 5).

4.3 Orožje in vojaška oprema

Železna naličnica (t. 5: 1) je pripadala keltski čeladi vrste Trbinc. Te čelade sodijo v skupino čelad z enostavno kaloto in posebej izdelanim zatljnim ščitnikom, ki so jih uporabljali bojovníki na območju od današnje Španije in Francije do Romunije v 4. in 3. stoletju pr. n. št. (Schaaff 1988, 297–300, sl. 11). Skeletni grob s tako čelado s Trbinca pri Mokronogu (Gabrovec 1990) sodi najverjetneje v mlajši del negovskega horizonta oziroma na konec halštatske dobe (Božič 1999, 196). Največ teh čelad je bilo odkritih v Karniji in na Koroškem (Righi 2001b, 116, sl. 12: 37–38, sl. 13: 39–42; Vannacci Lunazzi 2001, 154, 165, sl. 5: 3; Schaaff 1990, 5–10; Dolenz 2004, 548, sl. 6–7; Gleirscher 2009, 155–157).

Žerovniško geografsko najbližje so bile take čelade najdene v treh grobovih mlajšeželeznodobnega grobišča na Kapiteljski njivi v Novem mestu (Križ 2001, 120, št. 282; Križ 2005, 30, t. 94 in 100), na Trbincu pri Mirni (Gabrovec 1990, 107–108, sl. 4 in 6) in v Mihovem (Vinski-Gasparini 1959, 291, t. 2: 15).

Domnevamo, da je *izstrelek* t. 5: 4 zgodnjerski. Podoben je namreč zgodnjerskim izstrelkom s prelaza Sv. Bernard (Deschler-Erb 2008, sl. 15: 3–7), iz *Vindonisse* (Unz, Deschler-Erb, 1997, t. 24: npr. 523,530) in Augsta (Deschler-Erb 1999a, t. 1: 13, t. 2: 30–33).

Želod t. 5: 5 lahko opredelimo kot I b, primerek t. 5: 6 pa kot obliko II b po Völlingu. Prvi se pojavljajo med koncem 2. stoletja pr. n. št. in do druge polovice 2. stoletja, drugi pa med 2. stoletjem pr. n. št. ter morda do pozne antike (Völling 1990, 34–35). Svinčeni želodi za pračo, ki nakazujejo aktivnosti rimske vojske, so pogosta najdba na notranjskih najdiščih (Horvat 1993, 338; Horvat 1995a, 191).

Del vojaške opreme morda predstavlja tudi odlomek *okova* t. 5: 7. Tako izdelane koncentrične kroge okrog luknjic za pritrditev imajo masivnejši zgodnjeimperialni rimski vojaški pasni okovi iz *Vindonisse* (Unz, Deschler-Erb 1997, t. 36: npr. 889–900) in Augsta (Deschler-Erb 1999a, t. 19: 361,364–365).

Sponka z okovom (t. 5: 9) je služila spenjanju ramensko in prsnega dela rimskega sestavljenega oklepa. Sestavljeni oklepi, za katere se je uveljavil termin *lorica segmentata*, so bili del standardne opreme rimskih legionarjev med avgustejskim obdobjem in 3. stoletjem n. št. (Bishop, Coulston 2006, 95; Radman-Livaja 2004, 82).

Najstarejše sponke rimskih sestavljenih oklepov so znane iz rimskega legijskega tabora Dangstetten, ki je bil v uporabi med 20/15–9/8 pr. n. št. (Fingerlin 1986, 285, 5; Fingerlin 1998, 681, 2). Med najdbami s prizorišča uničenja Varovih legij leta 9 n. št. v Kalkrieseju je prsna plošča tega tipa oklepa z ohranjeno sponko in okovom (Bishop 2002, 23–29, 91).

Sponka z okovom z Žerovniška sodi v skupino sponk sestavljenega oklepa s tečajnim okovom, ki ima navpična rebra in izjede na robovih. Taki okovi so znani s Štalenske gore, *Vindonisse*, Augsta, in Kalkrieseja (Deschler-Erb 1999b, 236–237, sl. 8). V to skupino sodita tudi primerek iz poznoavgustejskega legijskega tabora Haltern (Müller 2002, t. 41: 447) in zgodnjerske naselbine pod Grajskim gričem v Ljubljani (Vičič 2002, 195, t. 12: 2). Kaže, da so bili tovrstni okovi v uporabi od avgustejskega do tiberijsko-klavdijskega obdobja.

Posebno skupino najdb predstavljajo železni *žeblički*, s katerimi so bila podkovaná obuvala rimskih vojakov (t. 5: 10–17). Glede na vzorce na spodnji strani kopic jih lahko razvrstimo v vse štiri skupine, ki so znane iz Alezije (Brouquier-Reddé, Deyber 2001, 303–304, t. 93: 138/A–D). Največ žebličkov pripada obliki s križno nameščenimi rebri in bunčico v medprostorih (t. 5: 10–14), ki je tudi med žeblički iz Alezije daleč najpogostejša (o. c. 304, t. 93: 138/D [4–4]). V zadnjih letih so bili objavljeni številni taki žeblički tudi z drugih najdišč v Franciji. Večinoma so najverjetneje povezani s Cezarjevimi galskimi vojnami med 59 in 52 pr. n. št. (Poux et al. 2007, 216, sl. 14: 8; Poux 2008, 376–381, sl. 54 in 56).

Na najdišču Andagoste (severna Španija) so bili taki žeblički najdeni v vojaškem kontekstu, ki je na podlagi novcev datiran v 4. desetletje pr. n. št. (Ocharan Larrondo, Portilla 2002, 322–323, sl. 2: 11–12).

Prostorsko najbližji žeblički istega tipa so znani z Gradu pri Reki in z Gradišča pri Cerknem (Istenič 2005a, 83, sl. 5: 1–13). Oblike rimskega napadalnega orožja, fibule skupine Alesia, obravnavani tip žebličkov in novčne najdbe s teh dveh najdišč kažejo na poseg rimske vojske v četrtem desetletju pr. n. št. Glede na zgodovinsko situacijo se zdi najverjetnejša datacija v začetek Oktavijanove vojne v Iliriku leta 35 pr. n. št. (o. c. 83–84; Istenič 2005b, 205, op. 11).

Med različnimi okovnimi žeblički na najdišču Gurina v Ziljski dolini je bilo tudi več primerkov tega tipa. Večina je bila najdena v zbiti plasti, ki je povezana s širitvijo osrednje rimske upravne zgradbe. V tej plasti so sicer najdbe iz različnih časovnih obdobj, prevladujejo pa najdbe iz 1. stoletja pr. n. št. (Gamper 2007, 371, sl. 11: 18–61). Peter Gamper povezuje rimske vojaške najdbe z dogodki okrog leta 15 pr. n. št., ko je bilo Noriško kraljestvo priključeno rimski državi.

Jürg Rageth povezuje na podlagi zgodovinske situacije ta kot tudi druge tipe železnih žebličkov iz tesni Crap - Ses v območju Oberhalbsteina v vzhodni Švici z rimskim vojaškim osvajanjem Alp leta 15 pr. n. št. (Rageth 2004, sl. 5: 6–15; Rageth 2005, 306, sl. 3: 2–14).

Z istimi dogodki povezujejo rimske vojaške najdbe na daritvenem prostoru pri Döttenbichlu (Oberammeggau). Med številnimi tam najdenimi okovnimi žeblički prevladuje prav obravnavani tip (Zanier 2009, 273, 276, št. 3.7.11).

Med žeblički iz dobro raziskanih vojaških taborov Dangstetten (20/15–9/8 pr. n. št.) in Oberaden (11–9/8 pr. n. št.) iz začetka srednjeavgustejske dobe takih žebličkov ni. Tam so bili najdeni le manjši žeblički brez vzorca ali z vzorcem krožno razporejenih bunčic na spodnji strani kopic (npr. Fingerlin 1986, zbir 2: 2, zbir 54: 14, zbir 104: 5, zbir 182: 13; Köhlborn 1992, 150).

Enako velja za žebličke, ki so bili med najdbami v poznoavgustejskem legijskem taboru Haltern (Harnecker 1997, 87, t. 69: 754–755) in v globeli Kalkriese - Nieweder pri Osnabrücku, ki velja za prizorišče slovite bitke med Germani in tremi rimskimi legijami leta 9 n. št. (Harnecker, Tolksdorf-Lienemann 2004, t. 4: 1110, t. 5: 2401, t. 6: 77,85, t. 7: 843, t. 9: 162,1047,1089,1105,1119, t. 10: 2551).

Iz navedenega izhaja, da so bila z žeblički z značilnim vzorcem križnega rebra in štirih bunčic podkovana predvsem obuvala v času Cezarjevega osvajanja Galije in v obdobju državljskih vojn po njegovi smrti. Najdbe iz tesni Crap - Ses in Döttenbichla (Oberammergau) morda nakazujejo, da so bili taki žeblički v uporabi še na začetku srednjeavgustejske dobe. Vendar dejstvo, da so bili v sočasnem in z istim vojaškim osvajanjem povezanim Dangstettnu najdeni le žeblički že mlajšega tipa s krožno razporejenimi bunčicami ali brez vzorca na spodnji strani kapic, navaja k previdnosti.

4.4 Drugi kovinski predmeti

Svinčenemu vretencu (*t. 7: 1*) podobni predmeti so bili najdeni na Magdalenski gori v grobu X/46 iz najverjetneje druge polovice 5. stoletja pr. n. št. in kot posamična najdba (Hencken 1978, 74, sl. 337: f; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 94, t. 161: 16). Iz železnodobne naselbine Montereale Valcellina (Vitri 1996, 443, sl. 20: 88) ter struge Brente pri Altichieru blizu Padove (Leonardi, Zaghetto 1993, sl. 21: 10–12; 24; Zaghetto, Zambotto 2005, 72, 74–75, t. 11: D5,1–5,3) so datirani med 5. in 2. stoletje pr. n. št. Svinčeno vretence iz Montereale Valcellina je bilo sicer najdeno v t. i. hiši z doliji, ki je pogorela v 2. polovici 5. stoletja pr. n. št. (Vitri 1996, 401). V prvo polovico 4. stoletja pr. n. št. je datirano vretence iz škocjanskega depoja (Marchesetti 1909, 194–195, t. 22; Ruaro Loseri 1983, 150–151, sl. 26 A). Luciano Salzani številne primerke vretenc iz Oppeana datira med 5. in 1. stoletjem pr. n. št. in v tamkajšnji naselbini predvideva tudi njihovo proizvodnjo (Salzani 2008, 152, sl. 94).

Primerku z Žerovniška je zelo podobno svinčeno vretence iz groba 124 na grobišču Mirandola pri kraju Santa Maria di Zevio blizu Verone (Salzani 1996, 79, t. 56: B2; 100).

Grob je na podlagi rimskega republikanskega asa datiran po letu 211 pr. n. št. (Biondani 1996, 218).

Ženska, ki je bila pokopana v grobu 21 na grobišču Valeggio sul Mincio, je imela v roki takšno vretence. Grob je datiran na začetek stopnje LT D2 po severnoitalijanski relativni kronologiji (Salzani 1995, 32–33, t. 14: A16). Stopnja LT D2 v severni Italiji ustreza prvim trem desetletjem 1. stoletja pr. n. št. (Božič 2008, 87, 144–148). Luciano Salzani meni, da vretence predstavlja star, ponovno uporabljen predmet, ki ima morda celo monetarno vlogo (Salzani 1996, 100–101).

Kaže, da so se taka svinčena vretenca pojavljala od mladohalštatskega obdobja do poznega latena. Njihova funkcija in pomen sta neznanka.

Poškodovano *zajemalko* (*t. 3: 34*) lahko umestimo v tip Radnóti 40. Dragan Božič je na podlagi grobnih najdb iz Francije, severne Italije in Slovenije ter potopa iz Comacchia in vojaških taborov ob Renu ta tip zajemalk

opredelil v srednje- do poznoavgustejsko obdobje (Božič 2002, 422–425).

Odlomek majhnega ročaja (*t. 3: 35*) je verjetno pripadal mali zajemalki ali *cedilcu*. Podobna preprosta oblika ročaja je bila najdena tudi na Štalenski gori, kjer je datirana v prvo polovico 1. stoletja (Deimel 1987, 151, t. 24: 3).

Železen lokast ročaj (*t. 6: 3*) je pripadal *vedru*. Taki ročaji so znani že z železnodobnih najdišč. Pogosta najdba so tudi na najdiščih celotne rimske dobe širom po imperiju (npr. Hübener 1973, 67, t. 33: 22–23; Ciglenečki 1990, 152, t. 2: 2).

Predmet *t. 2: 13* je morda zaključek *ročaja*. Mitja Guštin (Guštin 2006, 115–117, sl. 2) ga je primerjal z ročajem noža iz keltske naselbine Zemplin na Slovaškem. Opozoril je na motiv boga Janusa, ki je značilen antitetični motiv v klasični keltski umetnosti (o. c. 116–117). Podobno oblikovano, a z zgolj eno obrazno masko, je strgalce toaletnega pribora iz zgodnjelatskega bojevnikaškega groba v Dürrenbergu (Penninger 1972, 78, t. 42: A 3).

Predmeta *t. 3: 5,6* najverjetneje predstavljata *okova* lesene skrinjice, saj imata dobro primerjavo v okovu s še ohranjenim tečajem iz opiduma v Manchingu (Endert 1991, 99–100, t. 33: 501, sl. 24), ki je bil poseljen v srednjelatskem obdobju in še v stopnji LT D 1b po srednjeevropski relativni kronologiji (o. c. 106–107; Gebhard 1991, 100–104). Lesene skrinjice za hrambo osebnih predmetov so uporabljali tako v keltskem svetu kot Rimljani (o. c. 99; Deimel 1987, 331 [89/2]; Riha 2001).

Z metodo XRF EDS je bila v patini okova *t. 3: 6* ugotovljena vsebnost cinka, ki nakazuje, da gre morda za predmet iz medenine ali bakrove zlitine, za katero so uporabili pretopljen medeninast predmet. Uporaba cinka v zlitini dopušča najverjetnejšo datacijo predmeta v drugo polovico 1. stoletja pr. n. št. (Istenič 2005b, 200–201).

Primerjave za delno ohranjeno okrašeno kovinsko *ploščico* (*t. 3: 9*) izvirajo iz Manchinga (Endert 1991, t. 33: 497), groba 88 v Jezerinah (Marić 1968, t. 3: 20–21) in groba 47 v Kompolju (Lo Schiavo 1970, 467, t. 35: 14), kar nakazuje, da so bile del keltske in japonske materialne kulture.

Glavica železnega okrasnega *žeblja* ali *zakovice* (*t. 2: 25*) je podobna kapicam zakovic na železni čeladi vrste Novo mesto iz groba 1656/58 v Mihovem (Schaaff 1980, 402, sl. 23: 2). Na enak način okrašene glavice zakovic, gumbov in žebličkov so značilne za poznolatsko kulturo severno od Alp. Narezane glavice teh predmetov pogosto krasi rdeč emalj (Božič 1993a, 146; Challet 1992, 118–123, sl. 76–77).

Na Žerovniščku je bilo najdenih devet celih in dva odlomka kovinskih *obročkov* (*t. 3: 10–20*). Točna opredelitev njihove uporabe je nemogoča. Lahko gre za dele konjske opreme, noše in različnih pripomočkov.

4.5 Kovinski ingoti in amorfni kovinski predmeti

Med kovinskim gradivom smo prepoznali odlomke listov, temen in ušes sekir (*t. 7: 25–33*). Vsaj štirje primerki predstavljajo odlomke *uhatih sekir* (*t. 7: 25–28*, morda *t. 8: 1–3*).

Primerjave tem predmetom najdemo zlasti na notranjskih naselbinskih najdiščih (Trampuž-Orel, Heath 1998, 241, sl. 4; Turk 2000, 85, 2.1.8).

Te sekire so bile izdelane iz zlitine z neobičajno visokim deležem svinca, zato so bile kot orodje ali orožje neuporabne. Razumemo jih kot polizdelek ali kot eno izmed oblik kovinskega ingota, ki je morda imel predmonetarno vrednost ali votivni pomen (Trampuž-Orel, Heath 1998, 246; Turk 2000, 158–159).

Natančna tipološka opredelitev nekaterih odlomkov z Žerovniščka je zaradi njihove fragmentarne ohranjenosti nemogoča, vsekakor pa lahko tudi te primerke razumemo v luči zadnjih raziskav takih predmetov (Trampuž-Orel 1996, 195–196; Trampuž-Orel, Heath 1998, 237–248; 223–236; Turk 2000, 157–165). Glede na podobne predmete iz zahodne in osrednje Slovenije jih časovno lahko opredelimo med 10. in 8. stoletje pr. n. št., ko je bil ta prostor eno od pomembnih področij proizvodnje uhatih sekir. Mogoča je tudi mlajša datacija, saj se v nekaterih depojih pojavljajo skupaj z najdbami 7. in morda 6. stoletja pr. n. št. (Turk 2000, 165).

Poleg fragmentov uhatih sekir je bila najdena še vrsta predmetov, ki smo jih prepoznali kot dele v kalup vlitih in zatem načrtno razkosanih kovinskih *ingotov*. Osnovni kriterij za opredelitev teh močno fragmentarnih predmetov kot delov ingotov je bodisi prepoznavnost osnovne oblike ingota ali ohranjenost katere od robnih ali zaključnih površin.

Nekatere predmete lahko pogojno uvrstimo med *paličaste ingote* (t. 8: 4–9,11), druge med *ploščate* (t. 8: 10,12–16,18–24,26,31,34, t. 9: 2–4,6,7,10,12,14,18,19,21). Pri dveh odlomkih je viden izrazit livni šiv (t. 8: 17,18), kar kaže, da sta bila prvotna predmeta ulita v dvojnem kalupu. Dva odlomka sta verjetno dela malih *pogač* (t. 8: 28,30).

Natančna datacija teh predmetov ni mogoča. Morda sodijo skupaj z odlomkoma srpov in odlomki uhatih sekir v pozno bronasto dobo. Predvsem za odlomke ploščatih ingotov se zdi mogoče, da so mlajši, saj imajo primerjave med zgodnjimi predmonetrnimi oblikami (*aes rude*) vilanovskega do poznorepublikanskega časa na Apeninskem polotoku (o. c. 154–157).

Številni so *amorfnj kosi kovine* (sl. 11; t. 9: 13,16,17,22–36, t. 10: 10–25), ki predstavljajo ostanke metalurških dejavnosti. Med njimi je največ svinčenih predmetov (sl. 11; t. 10: 10–23). Večinoma gre za ostanke ulivanja oziroma livarske odpadke. Nekateri svinčeni predmeti (npr. t. 7: 2–19, t. 10: 1–8) so morda polizdelki, namenjeni hrambi ali distribuciji svinca.

4.6 Novci

Numizmatični kabinet Narodnega muzeja hrani 20 rimskih republikanskih novcev, 10 velikih keltskih srebrnikov različnih tipov tavriške in noriške skupine ter 4 male keltske srebrnike.⁶ Najmlajši znan novc na najdišču je rimski denarij iz leta 47 pr. n. št. (*tab. 1*). Mlajših novcev ni.

Med rimskimi novci sta dva viktorjata, trije asi in 21 denarijev. Denariji so bili kovani večinoma sredi 2. stoletja pr. n. št. (*FMRSI* IV, 93, št. 32; *FMRSI* V, 62, št. 29).

Viktorjati so bili kovani med 211 in 170 pr. n. št. in so večinoma izginili iz obtoka med 150 in 130 pr. n. št.

Posamične najdbe neobravljenih viktoriatov so zato s precejšnjo gotovostjo datirane v prvo polovico 2. stoletja pr. n. št. Najdbe viktoriatov z Žerovniščka in drugih najdišč na Notranjskem niso le dokaz širjenja vpliva rimske države zgolj ob jantarni poti, ampak tudi ob njenih odcepih čez Notranjsko (sl. 2), že kmalu po ustanovitvi Akvileje leta 181 pr. n. št. (Miškec 2003, 372–374).

4.7 Keramika

Prazgodovinska keramika

Odlomki ustij (t. 11: 1–4,6) in odlomek dna (t. 11: 1) so pripadali prostoročno izdelanim grobim loncem. Med lončenino je več odlomkov okroglih keramičnih svitkov oziroma podstavkov, ki so jih uporabljali pri kuhi na ognjišču (t. 12: 1–4) in so običajen inventar železnodobnih naselbin (prim. Svolsjšak 1976, sl. 7; Gabrovec 1994, t. 3: 2,20; 5: 7,8,17).

Uvožena rimska keramika

Odlomek dna z ostenjem (t. 11: 9) pripada neokrašenemu visokemu vretenastemu kozarcu oblike Marabini 3 (Marabini Moevs 1973, 58–59). Take kozarce so izdelovali v tirenski srednji Italiji od prve polovice 2. do sredine 1. st. pr. n. št. Uporabljali so jih po vsem italiskem polotoku in v zahodnem Sredozemlju. Posamič se pojavljajo na območju jugovzhodnih Alp (Fasano 1995, 165–172; Horvat 1995b, 28, sl. 7: 3; Horvat, Bavdek 2009).

Odlomek dna t. 11: 10 pripada posodi iz keramike s črnim premazom. Žerovniščku geografsko najbližje so keramiko s črnim premazom izdelovali v Padski nižini, morda celo v Akvileji (npr. Sfreda 1998, 21–36; Schneider 2000, 104). Ob koncu 2. in v 1. stoletju pr. n. št. so keramiko s črnim premazom izvažali v Norik in jugovzhodne Alpe (Schindler 1967, 40–60; Sfreda 1998, 21–36).

4.8 Kipec

Kipec (sl. 12) upodablja boga Marsa. Italški bog Mars, sprva imenovan Mavors, je bil prvotno predvsem zaščitnik čred, polj, pridelkov in kmetovalcev. Priporočali so se mu za zdravje živine in bogato žetev. Sčasoma je prevzel značilnosti grškega Aresa in postal bog vojne (*LIMC* II/1 1984, 505–507, Šašel Kos 1999, 148).

Mars je bil zelo priljubljen tudi v keltskem svetu, kjer so ga istovetili z različnimi lokalnimi božanstvi. Imel je vlogo v kultih in ritualih, ki so bili pri Keltih povezani z vodo, izviri, vreli in drevesi (Kenner 1958, 70–71, 80).

Med kipci iz Augsta, ki upodablja Marsa, Annemarie Kaufmann-Heinimann ločuje tri osnovne tipološke skupine (Kaufmann-Heinimann 1977, 26–28). V priručniku *LIMC* pa so ločene štiri osnovne skupine s kombinacijami (*LIMC* II/1 1984, 516–522).⁷ Mars z Žerovniščka združuje značil-

⁶ Informacija Alenke Miškec iz Numizmatičnega kabineta Narodnega muzeja Slovenije.

⁷ Osnovna tipologija Marsovih kipcev po *LIMC*: tip U (Ultor) / tip 2 po Kaufmann-Heinimannu (stoječ, bradat,

Tab. 1: Razpredelnica rimskih novcev z Žerovniščka (prirejeno po FMRSI IV in V).

1	Viktoriat	211–170 pr. n. št.	Rim	LJ 14983, FMRSI IV, 32: 1
2	Viktoriat	211–170 pr. n. št.	Rim	LJ 26950, FMRSI V, 29: 1
3	As	2. st. pr. n. št.	Rim	LJ 12001, FMRSI IV, 32: 2
4	As	2. st. pr. n. št.	Rim	LJ 12002, FMRSI IV, 32: 3
5	As	1. pol. 2. st. pr. n. št.	Rim	LJ 26680, FMRSI V, 29: 3
6	Denarij	189–180 pr. n. št.	Rim	LJ 24683, FMRSI V, 29: 2
7	Denarij	179–170 pr. n. št.	Rim	LJ 14981, FMRSI IV, 32: 4
8	Denarij	155 pr. n. št.	Rim	LJ 14980, FMRSI IV, 32: 5
9	Denarij	153 pr. n. št.	Rim	LJ 14979, FMRSI IV, 32: 6
10	Denarij	150 pr. n. št.	Rim	LJ 14984, FMRSI IV, 32: 7
11	Denarij	148 pr. n. št.	Rim	LJ 14978, FMRSI IV, 32: 8
12	Denarij	141 pr. n. št.	Rim	LJ 12003, FMRSI IV, 32: 9
13	Denarij	137 pr. n. št.	Rim	LJ 26951, FMRSI V, 29: 4
14	Denarij	136 pr. n. št.	Rim	LJ 24700, FMRSI V, 29: 5
15	Denarij	130 pr. n. št.	Rim	LJ 14977, FMRSI IV, 32: 10
16	Denarij	128 pr. n. št.	Rim	LJ 24699, FMRSI V, 29: 6
17	Denarij	126 pr. n. št.	Rim	zasebna zbirka, FMRSI IV, 32: 11
18	Denarij	106 pr. n. št.	Rim	LJ 14976, FMRSI IV, 32: 12
19	Denarij	89 pr. n. št.	Rim	LJ 14975, FMRSI IV, 32: 13
20	Denarij	87 pr. n. št.	Rim	LJ 14974, FMRSI IV, 32: 14
21	Denarij	81 pr. n. št.	Rim	zasebna zbirka, FMRSI IV, 32: 15
22	Denarij	47 pr. n. št.	Rim	LJ 17124, FMRSI IV, 32: 16

nosti več omenjenih skupin, najbližji pa je manjši skupini kipcev s patero v desnici (o. c. 520–521, št. 108–117).

Iztegnjena desna roka z libacijsko posodo (patera) je italsko-etruski motiv, ki je bil značilen za kipe darovalcev in darovalk med 3. in 1. stoletjem pr. n. št. (Cassola Guida 1989, 16, 84–85; št. 34, 88–89; št. 36). Kipci darovalci so bili najznačilnejši za območje med srednjo in severno Italijo, posebno v Benečiji in Furlaniji, v južnoalpskih dolinah ter v zahodni in osrednji Sloveniji (prim. Cassola Guida 1978, 33; št. 18; 39; št. 24; 59–61; št. 44–46; 66; št. 51; 80; št. 64; Walde-Psenner 1983, 126–129; št. 108–110, 112; Žbona-Trkman 1983; Osmuk 1987; Plesničar-Gec 1991–1992; Rupel 2000, 252; Zampieri, Lavarone 2000, 70–71; št. 65, 67, 69; 73; št. 77; Buora 2001, 319–327, sl. 1;

s čelado, oklepom in golenicama ter s sulico v dvignjeni desnici); tip P (Pantheon) / tip 1 po Kaufmann-Heinimannu (stoječ, nebradat, gol, s čelado in sulico v dvignjeni desnici ter s ščitom ali mečem v levici); tip C (stoječ, nebradat, s čelado, oklepom in golenicama, ena roka drži sulico, druga ščit ali počiva na njem); tip T / tip 3 po Kaufmann-Heinimannu (upodobljen kot plesalec, nebradat, gol, s čelado, drži legijskega orla ali *tropaenum*).

Tirelli 2002, 194–195, sl. 3: a–b, e; 200–201; Istenič 2002; Gaspari, Krempeš 2002; Rupel 2005, 45–46, sl. 2).

Ikonografsko in oblikovno najustreznejšo primerjavo primerku z Žerovniščka najdemo v kipcu Marsa darovalca iz svetišča Altino pri Benetkah. Margherita Tirelli je kipec primerjala z izdelki srednjeitaljskih delavnic 3. in 2. stoletja pr. n. št. (Tirelli 2002, 200–201, sl. 3: e).

Na kipcu z Žerovniščka posebno pozornost zbuja rogovi na čeladi, saj so za upodobitve Marsa izjemno redek motiv. Primerjavo smo našli le pri zgodnjecarskem kipcu z neznanega najdišča, ki ga hranijo v osrednjem arheološkem muzeju v Madridu (*LIMC* II/1 1984, 517, št. 39; II/2, 386, št. 25).

Rogate čelade so sicer znane pri različnih časovno in geografsko oddaljenih kulturnih skupnostih od bronaste dobe dalje (prim. Hencken 1971, 169–173).

Žerovniščku geografsko najbližje so čelade z rogovi, znane na upodobitvah železnodobne situlske umetnosti. Na odlomku situle z Matreia je med dvobojalcema z ročkami kot nagradna trofeja prikazana čelada s perjanico in rogovi (Lucke, Frey 1962, 81, t. 58). Na situli iz Nezakcija, ki prikazuje pomorsko bitko, je upodobljen bojevnik z rogato čelado (Mihovilič 1996, t. 3: 66, pril. 3). Morda je

imel rogove na čeladi tudi kipec vojščaka z Idrije pri Bači (Eibner 2000, 317–318, 324, sl. 4).

Po poročanju antičnih piscev so keltski bojevniki na čelade nameščali rogove (Stary 1990, 77). Čelada z rogovi je upodobljena na zgodnjelatenski steli iz Bormia (Pauli 1973, 92, t. 7: 1; 8). V keltskih grobovih v Italiji so bile odkrite etruščansko-italske čelade z velikimi pločevinastimi rogovi (Vitali 2004, 677–678, št. 8.21; Lejars 2008, 144–145, 220).

Korintsko čelado z visoko perjanico in govejimi rogovi ima kipec boginje Atene/Minerve z votivnim napisom iz srednje- in poznolatenske naselbine Dornach (občina Aschheim, München) na južnem Bavarskem (Irlinger, Winghart 1999, 71–162, sl. 30 in 31). Kipec je bil najden v plasti poznolatenskega vodnjaka ali daritvenega jaška, ki je datirana v razvito stopnjo LT D1 oziroma med 80 in 50/30 pr. n. št. (o. c. 134). Kipec stilistično sodi med poznohelenistične oblike. Votivni napis na podstavku kipca kaže na datacijo v poznorepublikansko ali avgustejsko obdobje (Dietz 1999, 144–147). Stefan Winghart vidi ikonografsko primerjavo za čelado z rogovi v Ateninem kipcu iz 2. stoletja pr. n. št. iz mesta Pela v grški Makedoniji. Boginja Atena, najverjetneje imenovana *Alkidemos*, katere značilnost je bila čelada s perjanico in govejimi rogovi, je bila mestna boginja in zaščitnica tega mesta (Irlinger, Winghart 1999, 129–134).

Grobna freska s prikazom oskijskega konjenika iz Capue (Stary 1990, 91, 98, 104, sl. 18; Lejars 2008, 144, sl. 7: D) kaže, da so rogate čelade poznala tudi italska ljudstva. Morda lahko motiv rogov povežemo s staro italjsko tradicijo, po kateri je bil Mars zaščitnik čred. Tak pomen posredno kaže zgoraj omenjeni kipec iz Madrida, saj ima na oklepu poleg Gorgonine glave in dveh zvezd upodobljeno tudi govedo (*LIMC* II/1, 517, št. 39; II/2, 386, št. 25).

Ikografija kipca z Žerovniščka ustreza etruščansko-italski tradiciji upodabljanja darovalcev ter italjskim in rimskim predstavam o Marsu kot božanstvu vojne (bojna oprava) in zaščitniku čred (govejimi rogovi). Domnevamo, da je kipec Marsa darovalca z Žerovniščka nastal v delavnici med srednjo in severno Italijo, morda na območju, geografsko najbližje Furlanije ali Benečije, kjer so kipci darovalcev najpogostejši. Z izdelki tega prostora med 3. in 1. stoletjem pr. n. št. ga povezujejo tudi oblikovne značilnosti, kot so neproporcionalnost telesnih delov in nedodelane obrazne podrobnosti.

Kipec (sl. 12–13) iz bakrove zlitine (svinčev bron). Viš. 12 cm. Oblikovno je nepravilnih proporcev.

Leva noga je zravnan, desna je rahlo upognjena v kolenu in pomaknjena v stran in nazaj.

Obraz je grobo obdelan. Linije in vrezi oči, obrvi, ust, nosa in las so neobrušene.

Leva roka je dvignjena visoko v zrak in je najverjetneje prvotno držala sulico, ki ni ohranjena. Desna roka, v kolmecu rahlo upognjena in iztegnjena naprej, drži obredno posodo (patero).

Z zareza nad kolenoma in nad Ahilovima tetivama sta nakazani golenici. Oklep ima izdelano prsno in trebušno muskulaturo ter popek. Robovi oklepa so v spodnjem in ramenskem delu izrazito poudarjeni, ob straneh so štiri

krožne zareze, ki upodablajo zapenjalne sponke. Izpod oklepa gleda tunika.

Upodobljena je čelada z ozko in visoko kaloto ter veliko košato perjanico. Dve manjši polkrožni nasproti obrnjeni zarezi sta v spodnjem, dve večji pa v zgornjem delu sprednjega dela kalote. Perjanica je razčlenjena v tri krake in valovito pada do desne lopatice. Kaloto krasita tudi dva velika navznoter zapognjena rogova.

Analize: XRF (1: Cu 40,1 %, Pb 25,9 %, Sn 34 %; 2: Cu 40,5 %, Pb 25,2 %, Sn 34,3 %). Podani so rezultati dveh merjenih točk patine. Rezultati meritve nakazujejo svinčev bron kot najverjetnejšo sestavo zlitine.

5. POSELITEV

Naselbina na Žerovniščku je morda nastala v pozni bronasti dobi. Iz tega obdobja sta odlomka srpov (*t. 7: 20–21*) in odlomki uhatih sekir, listov sekir in nekaterih ingotov iz bakrovih zlitin (*t. 7: 25–33, t. 8: 1–33, t. 9: 2–4,6,7,10,14*).

Nedvomno je bil Žerovnišček poseljen v starejši in mlajši železni dobi. Takrat je na območju Notranjske in Krasa živela notranjska kulturna skupina (Guštin 1973, 461–506; Gabrovec 1987, 151–177; Božič 1999, 202–203). Najstarejši predmet tega obdobja je odlomek vaške vozlaste fibule (*t. 1: 1*). Več predmetov je značilnih za poznohalštatsko obdobje. Med njimi so odlomki certoških fibul (*t. 1: 2–7,11–15*), obeska *t. 2: 7–8*, verjetno obesek *t. 2: 6* in fragment nanožnice (*t. 2: 18*).

Glavnina opredeljivih drobnih najdb je iz mlajše železne dobe. V zgodnje- in srednjelatensko obdobje sodi malo najdb. Med njimi je člen pasnega sklepanca (*t. 2: 15*), morda predmet z obraznima maskama (*t. 2: 13*) in naličnica čelade, ki pa je lahko tudi že poznohalštatska (*t. 5: 1*).

Materialno kulturo poznega latena predstavljajo fibule (*t. 1: 8–10,17,20–29*), gumbi (*t. 2: 23–24,26; 3: 1–4*), bradavičastega obročka (*t. 2: 4*) in okvirasta pasna spona z dvema kavljestama (*t. 2: 17*).

V poznolatenski stopnji LT D1b je značilen pojav italjskih fibul (*t. 1: 22–24*), ki prevladujejo tudi v stopnji LT D2 (*t. 1: 25–29*). Pomenljivo je, da med gradivom ni za srednjeevropsko stopnjo LT D2 značilnih usločenih fibul.

Železnodobne najdbe zrcalijo vplive z različnih območij. Vaška vozlasta fibula (*t. 1: 1*) nakazuje, da so prebivalci Žerovniščka imeli stike z Dolenjsko in Belo krajino že v starejši železni dobi.

Intenzivne stike z mlajšeželeznodobno mokronoško kulturno skupino in širšim srednjeevropskim prostorom kažejo najdbe nekaterih oblik ulitih fibul (*t. 1: 16–17*), bradavičastega obročka (*t. 2: 4*), zobatega kolesca (*t. 2: 3*), člena pasnega sklepanca (*t. 2: 15*), gumbov (*t. 2: 26; 3: 1–4*), zvončastega predmeta (*t. 2: 14*) in okrasnega žeblička (*t. 2: 25*).

Z japonsko in kolapijansko nošo povežemo obesek *t. 2: 10*, klobučasta gumba (*t. 2: 23–24*) in morda okrasni okov *t. 3: 9*.

Notranjska različica certoških fibul (*t. 1: 8–10*), fibuli *t. 1: 18–19* in obesek sklepanca (*t. 2: 16*) pa so del lokalne noše in so značilni za notranjsko-kraško skupino.

O najzgodnejših stikih z Rimljani v 2. stoletju pr. n. št. pričata najdbi viktoriatov (*tab. 1: 1–2*).

Poleg najdb, ki jih lahko povežemo z bojevniki železne dobe (*t. 5: 1*, morda *t. 5: 2* in *t. 2: 25*), so zastopane tudi rimske vojaške najdbe. Sponko sestavljenega oklepa (*t. 5: 9*) lahko datiramo najbolj zgodaj v avgustejsko obdobje, medtem ko so okovni žeblički (*t. 5: 10–17*) verjetno starejši. Z aktivnostjo rimske vojske so povezani tudi svinčeni želodi za pračo (*t. 5: 5,6*) in železen izstrelek (*t. 5: 4*).

Rimska prstana (*t. 2: 19–20*) sta iz 1. st. pr. n. št. ali zgodnjeimperialne dobe, dvogumbasta fibula (*t. 1: 30*) je iz avgustejske dobe ali 1. st. n. št., zajemalka (*t. 3: 34*) pa sodi v srednje do pozno avgustejsko dobo. Z najdišča ne poznamo mlajših rimskih ter poznoantičnih in zgodnje-srednjeveških najdb. Nekaj najdb je iz mlajših obdobji (*t. 6: 4–7*).

Arheološki, zgodovinski in numizmatični viri zrcalijo postopno širjenje vpliva rimske države po ustanovitvi kolonije Akvileje 181 pr. n. št. od jugozahodnih in zahodnih predelov današnje Slovenije vzdolž jantarne poti proti vzhodu (Horvat 1999, 218–219).

Zaklad rimskega napadalnega orožja z Gradu pri Šmihelu pod Nanosom najverjetneje dokazuje prve posege rimske vojske z namenom vzpostavitve nadzora nad jantarno potjo pri Postojnskih vratih že kmalu po ustanovitvi Akvileje (Horvat 2002, 142–143).

Najdbe rimskih novcev, zlasti časovno ožje opredeljivih viktoriatov, dokazujejo rimske vplive oziroma vključevanje Notranjske v gospodarski sistem rimske države že v 2. st. pr. n. št. Nekatere novčne zakladne najdbe, ki vsebujejo rimske in keltske novce, morda lahko povežemo z zgodnjimi vojaškimi akcijami rimske vojske sredi 2. st. pr. n. št. (Miškec 2003, 373).

Konec 2. st. pr. n. št. je na Mandrgi pri Razdrtem stala rimska postojanka (Bavdek 1996, 297–306; Horvat, Bavdek 2009). Bližnja prazgodovinska utrjena naselbina Grad pri Šmihelu pod Nanosom pa je bila morda že opuščena. Naj-pozneje takrat je bilo območje Razdrtega in Postojnskih vrat zagotovo v rimskih rokah (Horvat 1995b, 37; Horvat 2002, 143).

Najdbe z Žerovniškega in drugih notranjskih najdišč (Horvat 1995a, 189–192; Horvat 2005, 243) dokazujejo, da so v zaledju jantarne ceste naselbine notranjske skupine živele naprej v 1. stoletju pr. n. št.

Naselbina na Žerovniškem je nedvomno nadzirala pomembno vozlišče starodavnih poti.

Povezava iz smeri jantarne poti vodi s Cerkniskega polja pod Žerovniškom na Bloke, kjer se odcepi čez Loško polje proti Kvarnerju, Liki in Kolpi ali dalje čez Bloke na Dolenjsko (glej *sl. 2*). Omenjene poti in Cerkniško jezero kot najverjetnejši antični *Lugeon* opisuje zgodovinar in geograf Strabon, ki je črpal iz virov 2. in 1. st. pr. n. št. Iz njegovih poročil razberemo, da je bilo območje Cerkniskega jezera in tamkajšnjih poti pomembno skozi vso mlajšo prazgodovino in zato verjetno kmalu tudi v interesu rimske države (Šašel 1974, 15–16).

Čez bližnje Loško polje je morda potekala tudi domnevna rimska pot v smeri od Tergesta, Divače skozi Stari trg in dalje proti Liki, ki jo je Jaroslav Šašel poimenoval "Japodska cesta". Šašel predvideva ključen pomen te ceste predvsem

v okupacijski fazi (Šašel 1975b, 75, 77, sl. 19, št. XIII, 96). Arheološko ta komunikacija še ni bila dokazana.

Pot pod Žerovniškom je ohranila svoj pomen tudi v poznejših obdobjih, ko hrib ni bil več poseljen. V nemirnem času pozne antike je verjetno prav to vodila alternativna povezava med Siscijo in Akvilejo (Ciglencečki 1985, 269, sl. 12).

Izreden strateško prehodni pomen tega prostora slikajo tudi poznejši, srednjeveški viri. Takrat je ob Cerkniskem polju, pod Žerovniškom in čez Bloke vodila t. i. patriarhova pot, ki je povezovala obsežne oglejske posesti na Notranjskem in Dolenjskem s patriarhovim sedežem v Furlaniji (Kosi 1998, 237–242).

Menimo, da je opustitev naselbine na Žerovniškem povezana z rimsko osvojitvijo območja Cerkniskega polja in z vzpostavitvijo nadzora nad potjo proti Kvarnerju in Dolenjski. Zelo verjetno je, da osvajalci domačinom niso dovolili živeti v utrjeni naselbini s tako pomembnim strateškim položajem. Najmlajši znani novce z naselbine je *denarius* kovan leta 47 pr. n. št. Okovni žeblički nakazujejo prisotnost rimskih vojakov med cesarijskim in začetkom srednjeavgustejskega obdobja, glede na zgodovinsko situacijo, morda med Oktavijanovimi vojnami v Iliriku (35–33 pr. n. št.). Fibule skupine Jezerine morda nakazujejo poselitev vsaj do konca srednjeavgustejskega obdobja. Oklepna sponka z okovom in druge mlajše najdbe nakazujejo dokončno opustitev naselbine najkasneje v prvih desetletjih n. št.

Poselitev med Planinskim in Cerkniskim poljem se je v 1. in 2. stoletju deloma premaknila v nižino, kar nakazujejo zgodnjeantični grobovi v Cerknici (Urleb 1983, 298–246) in starejši grobovi na antičnem grobišču pri Uncu (Vičič, Schein 1986, 100–102). Nekatere stare naselbine na višinah kot npr. Ulaka (Gaspari 2000) ter morda Tržišče pri Dolenji vasi (Urleb 1975a, 149) in Stari grad nad Uncem (Istenič, Trampuž-Orel, Stare 1997; Gaspari 2009, 155–169) so bile poseljene tudi v nadaljevanju rimske dobe.

Zahvale

Rad bi se zahvalil mentorici Janki Istenič (Narodni muzej Slovenije), ki mi je pomagala ob nastajanju članka ter me usmerjala z natančnimi in izčrpnimi komentarji. Pomagala je tudi z natančnim branjem in izboljšavo angleškega besedila. Posebej sem hvaležen Jani Horvat in Draganu Božiču (Inštitut za Arheologijo, ZRC SAZU). Pomagala sta s številnimi podatki, diskusijo in literaturo. S svojimi predlogi in komentarji sta bistveno prispevala k kvaliteti teksta. Alma Bavdek je prijazno omogočila objavo najdb, ki jih hrani Notranjski muzej v Postojni. Biba Teržan (Oddelek za Arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze Ljubljani) je prebrala besedilo in posredovala pomembne opombe. Neva Trampuž-Orel in Peter Turk (Narodni muzej Slovenije) sta pomagala pri analizi prazgodovinskih najdb. Andrej Preložnik (Inštitut za dediščino Sredozemlja) in Nada Osmuk sta posredovala dragocene podatke o literaturi. Philip Burt je z natančnim branjem in popravki izboljšal angleški prevod. Andrej Gaspari (Vojaški muzej Slovenske vojske), Aleš Ogorelec in Rok Klasinc so pomagali pri terenskih raziskavah.

6. KATALOG

Večino gradiva hrani Narodni muzej Slovenije v Ljubljani, zato tega pri opisu predmetov nismo posebej navajali. Pri tistih predmetih, ki so shranjeni v Notranjskem muzeju v Postojni ali so v zasebni lasti, je to v katalogu navedeno.

V katalogu je navedena opredelitev predmeta z včasih natančnejšim opisom, material iz katerega je predmet izdelan, ena ali dve meri ter inventarna številka.

Pri predmetih, ki so že bili objavljeni navajamo predhodne objave.

Bakrova zlitina je uporabljena kot oznaka bakrovih zlitin katerih podrobna metalurška sestava ni bila določena z analizami. Pri predmeti katerih sestava je bila določena z analizami je to navedeno. Analize s tehniko rentgenske fluorescenčne spektroskopije (EDS XRF) je izvedel ing. Zoran Milič iz Narodnega muzeja Slovenije. Podrobnosti o analizatorju in metodi so opisane v Milič, Istenič 2005,214.

Analize na podlagi meritev s protonsko vzbujeno rentgensko spektrometrijo (PIXE) je opravil Dr. Žiga Šmit na tandemske pospeševalniku Inštituta Jožef Stefan. Način meritev in metoda sta opisana v Šmit, Istenič 2005, 214–215.

Risbe na tablah so delo Ide Murgelj in Dragice Knific Lunder (*t. 1: 4,10,13–17,25,27,30; 2: 1,3; 3: 1,4,18–19; 5: 6; 7: 13–14,20,24*). Kovinski predmeti so v merilu 1:2, keramika in kamniti predmeti so v merilu 1:3, razen kjer je navedeno drugače.

Seznam okrajšav:

dol.: dolžina

viš.: višina

šir.: širina

deb.: debelina

pr.: premer

inv. št.: inventarna številka

NMP: Notranjski muzej Postojna.

Tabla 1

1. Odlomek vaške vozlaste fibule. Železno jedro loka je obdano z bakrovo zlitino. Dol. 2,7 cm. Inv. št. P 19588.

2. Odlomek certoške fibule iz bakrove zlitine s polkrožnima vrezoma na rombično razširjenem delu loka, vrezom dveh trikotnikov na zaključnem gumbu in tremi rebri na loku. Dol. 5,2 cm. Inv. št. P 19581.

3. Odlomek certoške fibule iz bakrove zlitine s štirimi polkrožnimi zarezi na rombično razširjenem delu loka, dvema vrezanima križema na nogi in dvema vrezanima trikotnikoma na zaključnem gumbu. Dol. 4,2 cm. Inv. št. P 19580.

4. Odlomek certoške fibule iz bakrove zlitine z rombično razširitvijo v srednjem delu loka ter tričleno odebelitvijo iz osrednjega večjega in dveh stranskih manjših reber v zadnjem delu loka. Robova zgornjega dela noge sta okrašena s kombinacijo dveh vrezanih črt in tremoliranega vreza. S tremoliranim vrezom je okrašeno tudi ležišče za iglo. Dol. 5,4 cm.

5. Odlomek noge in loka bronaste certoške fibule iz bakrove zlitine. Na nogi je slabo viden vrezan črtast okras. Dol. 2,2 cm. Inv. št. P 19583.

6. Odlomek noge certoške fibule iz bakrove zlitine z vrezanim okrasom v obliki črke V. Dol. 2,7 cm. Inv. št. P 19584.

7. Odlomek loka certoške fibule iz bronaste zlitine. Dol. 3,6 cm. Inv. št. P 20471.

8. Odlomek noge certoške fibule iz bakrove zlitine z votlim kapičastim gumbom. Ohranjen je tudi del loka. Dol. 3,2 cm. Inv. št. P 19582.

9. Rombično razširjen del trakastega loka certoške fibule iz bakrove zlitine. Dol. 1,9 cm. Inv. št. P 19718.

10. Odlomek zadnjega dela loka in dveh navojev peresovine certoške fibule iz bakrove zlitine. Na loku sta ohranjeni dve rebri. Dol. 4,2 cm.

11. Odlomek loka s tremi rebri certoške fibule iz bakrove zlitine. Dol. 2,7 cm. Inv. št. P 19635.

12. Močno zglajen gumb bikonične oblike in del loka certoške fibule iz bakrove zlitine. Dol. 1,6 cm. Inv. št. P 19715.

13. Drobnost narezljan sodčast gumb certoške fibule iz bakrove zlitine. Pr. 1,3 cm.

14. Gladek bikoničen gumb certoške fibule iz bakrove zlitine. Pr. 1,7 cm.

15. Gumb certoške fibule iz bakrove zlitine, bikonične oblike, razčlenjen z nakazanimi rebri in z narebrnim srednjim grebenom ter s še ohranjenim delom loka na vsaki strani. Pr. gumba 2,1 cm.

16. Lita fibula srednjelatenske sheme iz bakrove zlitine, noga, je razčlenjena z gumbom in dvema rebroma ter ob spoju z lokom ovalnega preseka še z dvema rebroma. Igla in peresovina nista ohranjeni. Dol. 4,3 cm.

17. Lita fibula srednjelatenske sheme iz bakrove zlitine vrste Magdalenska gora. Peresovina in igla nista ohranjeni. Dol. 4,1 cm.

18. Odlomek noge in loka lite fibule poznolatenske sheme iz bakrove zlitine. Nad nogo je lok razčlenjen s tremi manjšimi rebri, v zadnjem delu pa s kombinacijo dveh večjih in dveh manjših reber. Dol. 5,4 cm. Inv. št. P 19586.

19. Odlomek noge z izrazitim gumbom in dela loka lite fibule poznolatenske sheme iz bakrove zlitine. Dol. 4,5 cm. Inv. št. P 19585.

20. Železna fibula poznolatenske sheme s tremi ohranjenimi navoji samostrelne peresovine. Noga je pravokotne oblike, zunanji vogal je zaobljen (odlomljen?). Dol. 5,3 cm. Inv. št. P 19941.

21. Odlomek peresovine in zvite igle železne fibule. Dol. 3,2 cm. Inv. št. P 20470.

22. Bronasta školjčna fibula. Ohranjenih je 10 navojev samostrelne peresovine, igla se ni ohranila. Dol. 5,7 cm. Inv. št. P 19587.

Lit.: Istenič, Šmit 2007, 142, op. 6, sl. 6.

23. Odlomek noge in dela loka z ohranjenim zavojem trojnega vozla bronaste fibule vrste Almgren 65. Dol. 3,8 cm. Inv. št. R 18464.

Lit.: Istenič, Šmit 2007, 141, op. 1, sl. 1.

24. Bronasta fibula vrste Nauheim II.1a. Robova loka sta okrašena z nizom punciranih majhnih pravokotnikov. Dol. 5,2 cm. Inv. št. P 19940.

Lit.: Istenič, Šmit 2007, 142–143, op. 7. sl. 7.

25. Odlomek loka in dveh navojev peresovine fibule vrste Jezerine iz bakrove zlitine. Notranji rob žlebičastih poglobitev na trakastem loku je z obeh strani okrašen s punciranimi majhnimi pravokotniki. Dol. 6,2 cm.

26. Fibula vrste Jezerine iz bakrove zlitine. Dol. 3,9 cm. Inv. št. P 20469.

27. Odlomek zavitega trakastega loka fibule vrste Jezerine iz bakrove zlitine. Verjetno sekundarno uporabljen kot obesek ali prstan.

28. Močno poškodovan odlomek loka fibule vrste Jezerine iz bakrove zlitine. Dol. 3,1 cm. Inv. št. R 25094.

29. Noga fibule vrste Jezerine iz bakrove zlitine, z okroglo predrtino in majhnim ploščatim dvignjenim gumbom. Dol. 2,7 cm. Inv. št. R 18455.

30. Fibula z dvema gumboma na loku vrste Almgren 236 c iz bakrove zlitine. Peresovina iz sedmih navojev je povezana z zunanjo tetivo. Ohranjen je gumbast zaključek noge in del ležišča za iglo. Dol. 6,7 cm.

Tabla 2

1. Kolesast obesek iz bakrove zlitine z dvema naperama. Obod in prva napera sta ulita, druga napera je oblikovana iz dveh polkrožnih palčk, ki sta prikovani čez obod in prvo napero. Pr. 3,6 cm.

2. Kolesast obesek iz bakrove zlitine z zunanjim in notranjim obodom, ki sta povezana s štirimi naperami. Zunanji obod krasi osem parov bradavičk, notranjega pa štirje. Pr. 3,2 cm. Inv. št. P 19574.

3. Zobato kolesce iz bakrove zlitine s 15 zobci. V razporedu zobcev je en večji razmik (ne kaže, da bi bil na tem mestu zobec odlomljen). Na sredi predmeta je okrogla predrtina. Pr. 3,5 cm.

4. Bradavičast obroček iz bakrove zlitine. Bradavičke so razvrščene v nizu osmih skupin po tri. Pr. 4,8 cm. Inv. št. P 19594.

5. Živalska figurica iz bakrove zlitine z luknjico. Dol. 3,2 cm. Inv. št. P 19573.

6. Ulit obesek iz bakrove zlitine v obliki kroglice, z majhnim zaključnim izrastkom, zanko in narebrenim vratom. Viš. 2,5 cm. Inv. št. P 19578.

7. Ulit obesek iz bakrove zlitine z zanko in dvema odebelitvama. Viš. 2,2 cm. Inv. št. P 19576.

8. Ulit košaričast (amforast) obesek iz bakrove zlitine s profiliranim zaključnim gumbom. Pod zanko, skozi katero sta vdeta večji in manjši obroček, je oblikovano razčlenjeno rebro. Viš. 4,9 cm. Inv. št. P 19575.

9. Trikoten obesek iz bakrove zlitine, okrašen z iztolčenim krogcem in bunčico s hrbtni strani ter luknjicami. Predmet je zelo zglajen, vrhovi prvotno s hrbtni strani iztolčenih pik so neohranjeni, tako da so nastale luknjice. Dol. 2,2 cm. Inv. št. P 19602.

10. Trapezast obesek iz bakrove zlitine, v zgornjem delu razčlenjen v tri krake. Vsi trije kraki so odlomljeni. Eden od zunanjih krakov ima še ohranjeno obliko živalske glavice. V spodnjem delu so tri luknjice z vdetimi obročki, z dveh visita očalasta obeska s pentljo. Viš. 5,4 cm. Inv. št. P 19571.

11. Ulit obesek vazaste oblike iz bakrove zlitine z zanko. Viš. 2,2 cm. Inv. št. P 20468.

12. Ulit obesek vazaste oblike iz bakrove zlitine z znako. Viš. 2,2 cm. Inv. št. P 19577.

13. Predmet iz bakrove zlitine paličaste oblike in polkrožnega preseka, ki se konča v obliki dveh nasproti obrnjenih človeških glav (obraznih mask) in obročkom nad njima. Prvotno sta predmet sestavljali dve stikajoči se polkrožni paličici, vendar ena ni ohranjena. Dol. 6,8 cm. Inv. št. P 19572.

Lit.: Guštin 2006, 115–131, sl. 2.

14. Zvončast predmet iz bakrove zlitine. Ob spodnjem robu plašča so razporejene štiri okrogle luknjice. Na notranji strani korodirana kovinska kepica (tolkač?). Viš. 1,1 cm. Inv. št. P 19643.

15. Votel člen pasnega sklepanca iz bakrove zlitine. Osrednji del pravokotne oblike ima dve luknjici. Dol. 4,8 cm. Inv. št. P 19579.

16. Obesek sklepanca, izdelan iz ploščice zvončaste oblike, s tremi osrednjimi predrtinami, ki upodabljajo človeško postavo, ter eno predrtino v zgornjem delu in tremi v spodnjem. Bakrova zlitina. Viš. 5,4 cm, šir. (spodaj) 3,4 cm. Inv. št. P 19570.

17. Pravokotna okvirasta pasna spona iz bakrove zlitine s kavljema v obliki ptičjih glav. Okvir je okrašen s šestimi plitvimi žlebiči, ki so okrašeni s tremoliranim vrezom. Viš. 5,1 cm. Inv. št. R 18465.

18. Odlomek narebrenne nanožnice iz bakrove zlitine z drobnimi svitkastimi odebelitvami med rebri. Ohr. dol. 3,3 cm. Inv. št. P 19600.

19. Prstan iz bakrove zlitine, z obročkom krožne oblike in lečastega preseka ter poglobitvijo za vložek na ovalno razširjeni glavi. Ohr. viš. 1,3 cm.

20. Prstan iz bakrove zlitine. Obroček je sploščen v okroglo ploščico z vgravirano stilizirano človeško figuro. Ohr. viš. 0,6 cm. Inv. št. R 18457.

21. Trakasta zapetnica iz bakrove zlitine. Osrednji širši del je z dvema blagima rebroma ločen od ožjega, še ohranjenega dela, ki se končuje v obliki kačje glavice. Na robu osrednjega dela je viden dvojni niz drobnih punciranih pik. Dol. 8 cm. Inv. št. P 19450.

22. Štirje kalotasti gumbi iz bakrove zlitine z zanko. Vsi pr. 1, 1 cm. Inv. št. P 19589 a–b

23–24. Dva klobučasta gumba iz svinčevega bronca s po tremi koncentričnimi rebri na krajcih, polkrožno izboklim srednjim delom in zanko na spodnji strani. Na spodnji strani gumbov je viden tudi livni šiv. Pr. 1,5 cm. Inv. št. P 19590 a–b.

Analize: XRF.

Inv. št. 19590 a (Cu 26,6 %, Pb 40,8 %, Sn 28,1 %, Sb 2 %, Ag 0,5 %).

Inv. št. 19590 b (Cu 23,3 %, Pb 34,1 %, Sn 37,9 %, Sb 4,1 %, Ag 0,5 %).

25. Železen okrasni žebelj ali zakovica s kratkim zavitim trnom ovalnega preseka in polkrožno glavico, ki je razdeljena na šest trikotnih polj. Dve trikotni polji imata mrežast okras. Pr. glavice 1,9 cm. Inv. št. P 19593.

Analize. Z optičnim mikroskopom je bila na glavici opazna sled rdeče snovi. Mesto je bilo izmerjeno z metodo PIXE. Zaznana je bila vsebnost svinca, bakra in silicija, kar nakazuje obstoj emajla.

26. Gumb iz bakrove zlitine s plitvim širokim žlebom in zanko na spodnji strani. Pr. 1,5 cm. Inv. št. P 19591.

Tabla 3

1. Gumb z mrežasto okrašeno bradavičko iz bakrove zlitine. Na spodnji strani ima širok plitev žleb in dve zanki. Pr. 2,7 cm.
2. Gumb z mrežasto okrašeno bradavičko iz bakrove zlitine. Na spodnji strani ima širok plitev žleb in dve zanki. Pr. 2,2 cm. Inv. št. P 19592.
3. Gumb z mrežasto (dve križajoči se črti) okrašeno bradavičko iz bakrove zlitine. Na spodnji strani ima širok plitev žleb in dve zanki. Ohr. pr. 2,5 cm. Inv. št. P 20467.
4. Gumb iz bakrove zlitine. Osrednja bunčica je okrašena s trojnimi zavojkom. Ohr. pr. 2,4 cm.
5. Okov iz bakrove zlitine, podolgovate, hruškaste oblike. Na ožjem koncu ima ob straneh polkrožna zaključka z luknjico. V eni od luknjic je ohranjen žebliček. Dol. 5,1 cm. Inv. št. R 18454.
6. Okov iz bakrove zlitine, podolgovate, hruškaste oblike. Na ožjem koncu ima ob straneh polkrožna zaključka z luknjico. Ohr. dol. 5,2 cm. Analize: XRF (Cu, 91,4 %, Sn 3,5 %, Zn 5,2 %).
7. Podolgovata ploščica iz bakrove zlitine, na enem koncu zaobljena. Po sredini je okrašena z nizom štirih iztolčenih bunčic, rob je okrašen z dvema nizoma iztolčenih pikic. Ohr. dol. 3,1 cm. Inv. št. P 27051.
8. Pravokotna bronasta ploščica s štirimi luknjicami na vogalih, okrašena s šestimi iztolčenimi bunčicami in nizi iztolčenih pikic. Dol. 3,1 cm. Inv. št. P 19937. Analize: XRF (Cu 44,2 %, Sn 45,5 %, Pb 10,2 %).
9. Odlomek bronaste ploščice, izdelane v predrti tehniki treh linij nasproti obrnjenih trikotnikov. Ploščica je na robu in med predrtimi trikotniki okrašena z iztolčenimi pikami. Dol. 2,6 cm. Inv. št. P 19938. Analize: XRF (Cu 67,2 %, Sn 32,8 %).
10. Železen obroček oglatega preseka. Pr. 3,9 cm. Inv. št. P 19596.
11. Obroček ovalnega preseka iz bakrove zlitine. Pr. 3,8 cm. Inv. št. P 19595.
12. Obroček ovalnega preseka iz bakrove zlitine. Pr. 2,4 cm. Inv. št. P 19597.
13. Obroček oglatega preseka iz bakrove zlitine. Pr. 1,7 cm.
14. Obroček rombičnega preseka iz bakrove zlitine. Pr. 1,8 cm. Inv. št. P 19598.
15. Obroček oglatega preseka iz bakrove zlitine. Pr. 1,4 cm. Inv. št. P 19617.
16. Obroček oglatega preseka iz bakrove zlitine. Pr. 1,3 cm. Inv. št. P 19599/1.
17. Obroček oglatega preseka iz bakrove zlitine. Pr. 1,3 cm. Inv. št. P 19599/2.
18. Obroček okroglega preseka iz bakrove zlitine. Pr. 1,3 cm.
19. Odlomek obročka oglatega preseka iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 2,4 cm.
20. Odlomek obročka ovalnega preseka iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 1,5 cm. Inv. št. P 19616.
21. Okrogla ploščica iz bakrove zlitine z luknjico. Pr. 1,8 cm. Inv. št. P 19643.
22. Odlomek zvite pločevine iz bakrove zlitine z luknjo v sredini. Dol. 4,2 cm. Inv. št. P 19609.
23. Odlomek ploščice iz bakrove zlitine s petimi punciranimi krožci v dveh vrstah. Dol. 2 cm. Inv. št. P 19633/32.

24. Predmet iz bakrove zlitine. Dol. 3,3 cm. Inv. št. P 19633/32.
25. Zvit trak iz bakrove zlitine. Dol. 0,9 cm. Inv. št. P 19615.
26. Odlomek rahlo upognjene pločevine iz bakrove zlitine. Dol. 2,1 cm. Inv. št. P 19612.
27. Odlomek predmeta (okova?) paličaste oblike iz bakrove zlitine, polkrožnega preseka z dvema luknjicama. V eni od luknjic je ohranjena zakovica. Dol. 6,1 cm. Inv. št. P 19606.
28. Odlomek predmeta (okova?) paličaste oblike iz bakrove zlitine polkrožnega preseka s polkrožnim zaključkom in dvema luknjicama. Dol. 2,3 cm. Inv. št. P 19605.
29. Odlomek zapognjenega predmeta iz bakrove zlitine z dvema vzporednima rebroma na notranji strani. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19613.
30. Odlomek podolgovatega rahlo upognjenega predmeta iz bakrove zlitine z osrednjim rebrom. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19717.
31. Odlomek trakaste pločevine iz bakrove zlitine z luknjico. Dol. 2,1 cm. Inv. št. P 19603.
32. Odlomek zvitega paličastega predmeta oglatega preseka iz bakrove zlitine. Dol. 3,1 cm. Inv. št. P 19617/2.
33. Odlomek paličastega predmeta polkrožnega preseka iz bakrove zlitine. Dol. 3,7 cm. Inv. št. P 19617/1.
34. Poškodovana zajemalka iz bakrove zlitine. Ročaj je na zunanji strani okrašen s štirimi vzporedno vrezanimi črtami in križem. Ob robovih notranje strani ročaja sta vrezani vzdolžni črti.
Ohr. dol. 8,8 cm. Inv. št. P 19484.
35. Odlomek ročaja iz bakrove zlitine. Ročaj se oži proti polkrožnemu zaključku. Ohr. dol. 4,5 cm. Inv. št. P 19610.

Tabla 4

1. Železen žličast sveder. Ročaj je klinasto priostren in pravokotnega preseka. Dol. 19,8 cm. Inv. št. P 19642.
2. Železen žličast sveder pravokotnega preseka. Ročaj je pravokotnega preseka in klinasto zaključen. Dol. 18,4 cm. Inv. št. R 18467.
3. Železno, z obeh strani priostreno šilo pravokotnega preseka. Dol. 14,8 cm. Inv. št. R 18468.
4. Železno, z obeh strani priostreno šilo pravokotnega preseka. Dol. 13,4 cm. Inv. št. R 18469.
5. Železno, z obeh strani priostreno šilo pravokotnega preseka. Dol. 12,1 cm. Inv. št. R 18470.
6. Poškodovano in z obeh strani priostreno železno šilo pravokotnega preseka. Ena od konic je okroglega preseka. Dol. 9,6 cm. Inv. št. R 9, 6 cm.
7. Železen nož s kavljasto zapognjeno konico rezila in koničastim ročajnim trnom. Dol. 19 cm. NMP.
8. Železen nož z izbočenim hrbtom in trnastim nastavkom za ročaj. Dol. 9,5 cm. Inv. št. P 19624.
9. Železen nož (ali morda krak škarij) z vbočenim hrbtom in trnastim zaključkom. Dol. 8,9 cm. Inv. št. P 19624.
10. Železno orodje (dlet?) ovalnega preseka, na eni strani koničasto, na drugi dletasto oblikovano. Dol. 9,9 cm. Inv. št. P 19942.
11. Odlomek železnega predmeta pravokotnega preseka. Na eni strani je dletasto sploščen, na drugi klinasto priostren. Dol. 7,8 cm. Inv. št. P 19637.

12. Odlomek železnega dvojno uvitega paličastega predmeta pravokotnega preseka. Dol. 7,2 cm. Inv. št. P 19638.

13. Odlomek železnega masivnega žeblja s pravokotno glavico in ovalnim presekom. Dol. 4,2 cm. Inv. št. P 19644.

14. Železno dleto pravokotnega preseka. Dol. 5,5 cm. Inv. št. R 18471.

15. Odlomek rahlo uvitega železnega predmeta (orodja?) s polkrožnim zaključkom in zakovanimi robovi. Dol. 5 cm. Inv. št. P 19646.

16. Poškodovan železen žebelj s ploščato glavico in rahlo upognjenim trnom kvadratnega preseka. Dol. 3,1 cm. Inv. št. R 18462.

17. Odlomek železne pločevine z luknjico. Dol. 8 cm. Inv. št. P 19645.

18. Odlomek železne pločevine. Šir. 5,5 cm. Inv. št. P 19647/1.

19. Odlomek železne pločevine. Šir. 4,2 cm. Inv. št. P 1964772.

Tabla 5

1. Železna naličnica latenske čelade tipa Trbinc. Naličnico sestavljata dva dela pločevine, ki sta zakovana s tremi železnimi zakovicami. Na zunanji strani je okrog kapic zakovic geometrijski okras Notranji del pločevine je cevasto zapognjen navzven in skupaj s še ohranjeno osjo tvori tečaj, s katerim je bila naličnica pritrjena na kaloto. Dol. 13,2 cm. Inv. št. P 21520.

2. Železna sulična ost s polkrožnim osrednjim rebrom. Tul ni ohranjen. Ohr. dol. 14 cm. Inv. št. P 19625.

3. Železno sulično kopito. Dol. 6,1 cm. Inv. št. P 20475.

4. Železen izstrelek s tulastim nasadiščem, polkrožno zajedo in masivno konico ogleatega preseka. Dol. 6,7 cm. Inv. št. R 18459.

5. Svinčen izstrelek (želod) za pračo vretenaste oblike. Dol. 4,6 cm. Inv. št. P 19648.

6. Svinčen izstrelek (želod) za pračo bikonično vretenaste oblike. Dol. 4,4 cm.

7. Odlomek bronaste ploščice z luknjico in okrasom koncentričnih krogov. Na odlomljenem robu je vidna še ena luknjica, ki jo tudi obdajajo vrezani koncentrični krogi. Ohr. dol. 2,2 cm, šir. 2,1 cm. Inv. št. P 19604.

Analize: XRF (Cu 41 %, Sn 43,2 %, Pb 15,8 %).

8. Odlomek bronastega robnega okova nožnice meča ali robnega okova ščita. Rob ožjega dela predmeta je okrašen z vrezano črto in drobnimi vrezji. Ohr. dol. 6,1 cm. Inv. št. P 19608.

Analize: XRF (Cu 33,3 %, Sn 46,8 %, Pb 8,8 %).

9. Dvodelna sponka z lokom D-oblike, trnom in pravokotnim okovom iz zapognjene medeninaste pločevine. Luknjica v zadnjem delu okova kaže, da je bil na podlago (najverjetneje usnjen jermen) pritrjen z zakovico (žebličkom). Okov z izjedami na robovih je okrašen s tremi skupinami dvojnih navpičnih vrezov ter šestimi vrezji na zapognjenem delu ob trnu. Dol. 2,7 cm. Inv. št. R 18456.

Analize:

PIXE (Fe 3 %, Ni 0,1 %, Cu 81,2 %, Zn 13,8 %, Pb 0,48 %, Ag 0,12 % in Sn 1,3 % na okovu, patina odstranjena; Fe 24,2 %, Ni 0,2 %, Cu 64,9 %, Zn 4,2 %, As 0,09 %, Pb

2,72 %, Ag 0,22 %, Sn 3,5 % na loku sponke, patina ni bila odstranjena).

XRF (Cu 86,5 %, Zn 7,1 %, Sn 4,1 % in Pb 2,3 % na okovu; Cu 86,8 %, Zn 6,7 %, Pb 2,4 % in Sn 4,3 % na loku).

10. Železen žebliček s stožčasto glavico. Na spodnji strani so štiri križno postavljena rebra s štirimi buncicami v medprostorih. Trn kvadratnega preseka je upognjen. Pr. glavice 2 cm. Inv. št. R 18460.

11. Železen žebliček s polkroglasto glavico. Na spodnji strani so štiri križno postavljena rebra s štirimi buncicami v medprostorih. Trn kvadratnega preseka je upognjen. Pr. glavice 1,7 cm. Inv. št. R 18472.

12. Železen žebliček s polkroglasto glavico. Na spodnji strani so štiri križno postavljena rebra s štirimi buncicami v medprostorih. Trn kvadratnega preseka je upognjen. Pr. glavice 1,6 cm. Inv. št. R 18473.

13. Železen žebliček s stožčasto fasetirano glavico. Na spodnji strani so štiri križno postavljena rebra s štirimi buncicami v medprostorih. Trn je kvadratnega preseka in upognjen. Pr. glavice 1,6 cm. Inv. št. R 18461.

14. Železen žebliček s stožčasto fasetirano glavico. Na spodnji strani so štiri križno postavljena rebra s štirimi buncicami v medprostorih. Trn je kvadratnega preseka. Pr. glavice 2 cm. NMP.

15. Poškodovan železen žebliček s polkroglasto glavico in sedmimi krožno razporejenimi buncicami na spodnji strani. Trn je kvadratnega preseka in upognjen. Pr. glavice 1,6 cm. NMP.

16. Železen žebliček s stožčasto glavico. Na spodnji strani so štiri križno postavljena rebra. Trn kvadratnega preseka je upognjen. Pr. glavice 1,9 cm. Inv. št. R 18474.

17. Železen žebliček s polkroglasto glavico in trnom kvadratnega preseka. Pr. glavice 1,7 cm. Inv. št. R 18475.

Tabla 6

1. Železno teslo s kladvastim temenom in okroglim ušesom. List se enakomerno razširi proti rezilu. Dol. 23 cm. Inv. št. P 19641.

2. Železno teslo s kladvastim temenom in okroglim ušesom. List se pahljačasto razširi proti rezilu. Dol. 21 cm. NMP.

3. Železen lokast ročaj pravokotnega preseka z zankasto zavitima koncema. Dol. ročaja 22,8 cm. Inv. št. R 18458.

4. Železne kresavne klešče oz. prijemalka za kresilno gobo. Dol. 10,2 cm. Inv. št. P 19639.

5. Železen cevast fasetiran predmet z režo. Z ene strani je v cev vstavljen kovinski čep. Tik ob čepu je cev prevrtana z majhno luknjico. Dol. 12 cm. Inv. št. P 19640.

6. Železna trakasta objemka s spiralasto zaključenima koncema. Na enem od koncev visi del zvite železne žice. Pr. 7,3 cm. Inv. št. P 19636.

7. Železna trakasta objemka z enim ohranjenim zaključenim koncem. Pr. 6,8 cm. Inv. št. R 18466.

Tabla 7

1. Svinčeno vretenca z luknjico v sredini ter pokončnimi rebri. Na robu zgornje in spodnje ploskve ima še vidne posamezne krožno razporejene buncice. Dol. 1,6 cm.

2. Ovalna svinčena ploščica. Pr. 3,9 cm. Inv. št. P 19626a.
3. Ovalna svinčena ploščica z zarezo. Pr. 2,8 cm. Inv. št. P 19626b.
4. Ovalna svinčena ploščica z gumbastim izrastkom. Pr. 2,6 cm. Inv. št. P 19626c.
5. Ovalna svinčena ploščica z zarezo. Pr. 2,9 cm. Inv. št. P 19626c.
6. Ovalna svinčena ploščica z zarezo. Pr. 3 cm. Inv. št. P 19626d.
7. Ovalna svinčena ploščica. Pr. 2,5 cm. Inv. št. P 19626e.
8. Poškodovana ovalna svinčena ploščica. Pr. 2,4 cm. Inv. št. P 19626f.
9. Ovalna svinčena ploščica. Pr. 1,5 cm. Inv. št. P 19626/2.
10. Ovalna svinčena ploščica. Pr. 1,5 cm. Inv. št. P 19626/1.
11. Zapognjen svinčen trak. Dol. 5,3 cm. Inv. št. P 19721a.
12. Zapognjen svinčen trak. Dol. 5,1 cm. Inv. št. P 19721b.
13. Zapognjena svinčena palčka okroglega preseka, okrog katere je zavita tanjša svinčena palčka ovalnega preseka. Dol. 2 cm.
14. Zvit svinčen predmet paličaste oblike. Dol. 3 cm.
15. Svinčena ploščica z luknjico. Dol. 2,5 cm. Inv. št. P 19722.
16. Svinčen predmet paličaste oblike in ovalnega preseka. Dol 5 cm. Inv. št. P 19621a.
17. Zapognjen svinčen predmet paličaste oblike. Dol. 3,7 cm. Inv. št. P 19621b.
18. Odlomek svinčenega predmeta paličaste oblike. Dol. 3,2 cm. Inv. št. P 19485.
19. Paličast svinčen predmet. Dol. 3,1 cm. Inv. št. P 19621c.
20. Odlomek rezila jezičastoročajnega srpa iz bakrove zlitine s tremi gladkimi rebri. Ohr. dol. 3,2 cm.
Lit.: Šinkovec 1995, 127, št. 14 (interpretiran kot ročaj).
21. Odlomek rezila srpa iz bakrove zlitine. Šir. 2,4 cm. Inv. št. P 19614.
22. Odlomek traka (ploščice) iz bakrove zlitine. Ena od ploskev je profilirana. Dol. 3,4 cm. Inv. št. P 19607.
23. Odlomek trakaste pločevine iz bakrove zlitine s tremi plitvimi žlebovi. Dol. 2,1 cm. Inv. št. P 19611.
24. Odlomek profilirane pločevine iz bakrove zlitine (z dvema plitvima žlebovoma po sredini). Dol. 2,1 cm.
25. Odlomek uhate sekire. Ohranjeni so teme, del stranske grbe in zgornjega dela nasadišča. Površina predmeta je luknjičasta. O veliki količini svinca v bakrovi zlitini pričata tudi izrazita teža in belkasta površina. Ohr. dol. 4,6 cm. Inv. št. P 19486/2.
26. Odlomek temena in nasadišča uhate sekire iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 1,6 cm. Inv. št. P 19633/1.
27. Odlomek temena in nasadišča uhate sekire iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 1,5 cm. Inv. št. P 19633/2.
28. Odlomek uhate sekire iz bakrove zlitine. Ohranjen je del prednjega dela nasadišča in zgornjega dela rezila. Ohr. dol. 3,4 cm. Inv. št. P 19633/3.
29. Odlomek rezila sekire iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 2,6 cm. Inv. št. P 19633/26.

30. Odlomek rezila sekire iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 2,5 cm. Inv. št. P 19633/27.
31. Odlomek rezila sekire iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 3,3 cm. Inv. št. P 19633/25.
32. Odlomek rezila sekire iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 2,7 cm. Inv. št. P 19720a.
33. Odlomek rezila sekire iz bakrove zlitine. Ohr. dol. 2,5 cm. Inv. št. P 19719.

Tabla 8

1. Odlomek iz bakrove zlitine (morda odlomek nasadišča, ušesa uhate sekire?). Dol. 1,9 cm. Inv. št. P 19633/13.
2. Odlomek iz bakrove zlitine (morda odlomek nasadišča, ušesa uhate sekire?). Dol. 2 cm. Inv. št. P 19633/14.
3. Odlomek iz bakrove zlitine (morda nasadišča, ušesa uhate sekire?). Dol. 1,5 cm. Inv. št. P 19633/15.
4. Odlomek paličastega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,3 cm. Inv. št. P 19620.
5. Odlomek paličastega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,2 cm. Inv. št. P 19619.
6. Odlomek paličastega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,2 cm. Inv. št. P 19633/21.
7. Odlomek paličastega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,7 cm. Inv. št. P 19633/22.
8. Odlomek paličastega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,3 cm. Inv. št. P 19633/23.
9. Odlomek paličastega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,9 cm. Inv. št. P 19633/16.
10. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2 cm. Inv. št. p 19633/17.
11. Odlomek paličastega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,8 cm. Inv. št. P 19633/18.
12. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19633/4.
13. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,9 cm. Inv. št. P 19633/5.
14. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,7 cm. Inv. št. P 19633/6.
15. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,1 cm. Inv. št. P 19633/7.
16. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,8 cm. Inv. št. P 19633/10.
17. Odlomek ingota iz bakrove zlitine. Viden je livni šiv. Šir. 1,8 cm. Inv. št. P 19486/21.
18. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Viden je livni šiv. Dol. 1,9 cm. Inv. št. P 19633/8.
19. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,4 cm. Inv. št. P 19633/9.
20. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,8 cm. Inv. št. P 19633/11.
21. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,6 cm. Inv. št. P 19633/12.
22. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,7 cm. Inv. št. P 19633/29.
23. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Na zgornji površini je vidna manjša krožna poglobitev (morda oznaka?). Dol. 2 cm. Inv. št. P 19633/30.
24. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,7 cm. Inv. št. P 19633/19.

25. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2 cm. Inv. št. P 19633/20.

26. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Viden je livni šiv. Dol. 2,2 cm. Inv. št. P 19486e.

27. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Na zgornji površini vrezan križ. Dol. 2,5 cm. Inv. št. P 19633/28.

28. Odlomek pogače (surovca) iz bakrove zlitine. Šir. 2,8 cm. Inv. št. P 19618.

29. Odlomek predmeta iz bakrove zlitine. Dol. 1,8 cm. Inv. št. P 19488c.

30. Odlomek pogače (surovca) iz bakrove zlitine. Šir. 2,9 cm. Inv. št. P 19622.

31. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 3,1 cm. Inv. št. P 19486g.

32. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,6 cm. Inv. št. P 19486b.

33. Odlomek predmeta iz bakrove zlitine. Dol. 2,5 cm. Inv. št. P 19486f.

34. Odlomek predmeta iz bakrove zlitine. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19486a.

Lit.: Trampuž - Orel, Heath 1998, 242, sl. 5.

Tabla 9

1. Ploščica iz bakrove zlitine (morda oblika ingota?). Pr. 3,3 cm. Inv. št. P 19486/16.

2. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,4 cm. Inv. št. P 19684/11.

3. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,9 cm. Inv. št. P 19486/10.

4. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,5 cm. Inv. št. P 19486/12.

5. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Ena od ploskev je gladka (ingot?). Dol. 2,1 cm. Inv. št. P 19486/4.

6. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 3,4 cm. Inv. št. P 19486/5.

7. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,5 cm. Inv. št. P 19486/1.

8. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Ena od ploskev je dokaj ravna. Dol. 3,1 cm. Inv. št. 19486/2.

9. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 2,8 cm. Inv. št. P 19486/3.

10. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 1,4 cm. Inv. št. P 19486/13.

11. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Ena od ploskev je ravna. Dol. 2 cm. Inv. št. P 19486/6.

12. Amorfen predmet iz bakrove zlitine (morda odlomek ploščatega ingota?). Dol. 3,3 cm. Inv. št. P 19628 d.

13. Amorfen predmet iz bakrove zlitine (morda odlomek ploščatega ingota?). Dol. 3 cm. Inv. št. P 19628f.

14. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 3,1 cm. Inv. št. P 19628e.

15. Odlomek ploščatega ingota iz bakrove zlitine. Dol. 2,3 cm. NMS. Nima inventarne številke.

16. Odlomek amorfnega predmeta iz bakrove zlitine. Ena od ploskev zaobljena. Dol. 1,9 cm. Inv. št. P 19486/14.

17. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 1,8 cm. Inv. št. P 19486/15.

18. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Eden od robov in ena ploskev sta zglajena (ingot?). Dol. 3,9 cm. Inv. št. P 19486d.

19. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dva robova dokaj ravna (ingot?). Dol. 2 cm. Inv. št. P 19486/8.

20. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 2 cm. Inv. št. P 19486/7.

21. Odlomek predmeta iz bakrove zlitine. Trije dokaj pravilni robovi (ingot?). NMS. Nima inventarne številke.

22. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 2, 8 cm. Inv. št. P 19486/6.

23. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 2, 7 cm. Inv. št. P 19486/9.

24. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Ena stranica je ravna. Dol. 2,4 cm. NMS. Nima inventarne številke.

25. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19628č.

26. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 4 cm. Inv. št. P 19628c.

27. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 4,2 cm. Inv. št. P 19486c.

28. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 4,1 cm. Inv. št. P 19627b.

29. Amorfen predmet iz bakrove zlitine. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19628č.

30. Amorfen ostanek taline iz bakrove zlitine. Dol. 2 cm. Inv. št. P 19486/17.

31. Amorfen ostanek taline iz bakrove zlitine. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19488a.

32. Amorfen ostanek taline iz bakrove zlitine. Dol. 2,6 cm. Inv. št. P 19628g.

33. Amorfen ostanek taline iz bakrove zlitine. Dol. 2,2 cm. Inv. št. P 19488b.

34. Amorfen ostanek taline iz bakrove zlitine. Inv. št. P 19486/18.

35. Amorfen ostanek taline iz bakrove zlitine. Inv. št. P 19486/19.

36. Amorfen ostanek taline iz bakrove zlitine. Inv. št. P 19486/20.

Tabla 10

1. Odlomek svinčenega predmeta z ravnimi ploskvami (ingot?). Dol. 3,9 cm. Inv. št. P19723.

2. Svinčen kos svinca v obliki kvadra (ingot?). Dol. 14,5 cm. Inv. št. P 19631.

3. Svinčen predmet podolgovate oblike, trikotnega preseka. Robovi so zglajeni (ingot?). Dol. 6,4 cm. Inv. št. P 19487/1.

4. Odlomek svinčenega paličastega predmeta pravokotnega preseka. Dol. 3,1cm. Inv. št. P 19487/4.

5. Svinčen predmet z osrednjim grebenom (livni šiv?). Spodnja ploskev je ravna. Dol. 2,6 cm. Inv. št. P 19487/5.

6. Amorfen kos svinca. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19487/3.

7. Ploščat svinčen odlomek. Dol. 1,9 cm. Inv. št. P 19487/12.

8. Svinčen odlomek z zglajenimi robovi in ravnimi ploskvami. Šir. 1,7 cm. Inv. št. P 19487/6.

9. Amorfen svinčen predmet. Šir. 2 cm. Inv. št. P 19487/9.

10. Amorfen svinčen predmet. Dol. 3,1 cm. Inv. št. P 19487/7.

11. Amorfen svinčen predmet. Dol. 2,7 cm. Inv. št. P 19487/8.

12. Svinčen ploščat predmet. Šir. 2,5 cm. Inv. št. P 19487/13.
13. Svinčen ploščat predmet. Šir. 2,1 cm. Inv. št. P 19487/14.
14. Amorfen svinčen predmet. Dol. 3 cm. Inv. št. P 19487/11.
15. Amorfen svinčen predmet. Dol. 3,5 cm. Inv. št. P 19487/10.
16. Amorfen svinčen predmet. Dol. 1,7 cm. Inv. št. P 19487/16.
17. Amorfen svinčen predmet. Dol. 2 cm. Inv. št. P 19487/17.
18. Amorfen ploščat svinčen predmet. Šir. 1,9 cm. Inv. št. P 19487/15.
19. Amorfen ploščat svinčen predmet. Šir. 2 cm. Inv. št. P 19487/18.
20. Amorfen ploščat svinčen predmet. Šir. 2 cm. Inv. št. P 19487/19.
21. Amorfen svinčen predmet. Dol. 2,1 cm. Inv. št. P 19487/20.
22. Ploščat svinčen predmet. Ena od ploskev je nažlebljena. Dol. 3,8 cm. Inv. št. P 19487/21.
23. Trije sprijeti amorfni predmeti iz bakrove zlitine. Dol. 4,1 cm. Inv. št. P 19628b.
24. Amorfn predmet iz bakrove zlitine. Inv. št. P 19628b.
25. Kamen (ožgan apnenec), sprijet z več manjšimi amorfnimi kosi bakrove zlitine. Dol. 6,4 cm. Inv. št. P 19627a.

Tabla 11

1. Odlomka ostenja z ustjem in stene z delom dna prostoročno izdelane posode. Zelo groba keramika. Temnordeče do temnorjave barve. Vel. odlomkov: 7 × 6 cm, 4,5 × 6 cm in 7 × 6 cm. NMP.
2. Odlomek ostenja z ustjem prostoročno izdelane posode. Zelo groba keramika z velikim deležem peščenih zrc, ki se vidijo na prelomih in na površini. Sivkasto rumenkaste barve. Vel.: 10 × 8 cm. NMP.
3. Odlomek ostenja z zaobljenim ustjem in okrasnima rebroma prostoročno izdelane posode. Sivorjave barve. Vel.: 5,5 × 6 cm. NMP.
4. Odlomek ustja z navpičnimi okrasnimi razčlenjenimi rebri prostoročno izdelane posode. Zunanja površina je sive barve, notranja oranžne. Vel.: 4,5 × 4 cm. NMP.
5. Odlomek ostenja posode. Okras plitvih kanelur in linija pravokotnih vbodov. Temnorjave barve. Vel.: × 3,3 cm. NMP.
6. Odlomek zaobljenega ustja posode. Rdeče- do temnorjava barve. Vel. 3,3 × 3,5 cm. NMP.
7. Odlomek ročaja posode. Temnordeče do temnorjave barve. Dol. 2 cm. NMP.
8. Odlomek na vretenu izdelanega izvihanega ustja posode. Sivkasto do rumene barve. Vel.: 6 × 3,5 cm. NMP.
9. Dno in del ostenja visokega vretenastega kozarca. Keramika je temnordeče do sive barve. Pr. dna 3,4 cm. Ohr. viš. 2, 5 cm. NMP.
10. Odlomek dna posode iz keramike s črnim premazom. Vel.: 3 × 3,4 cm. NMP.

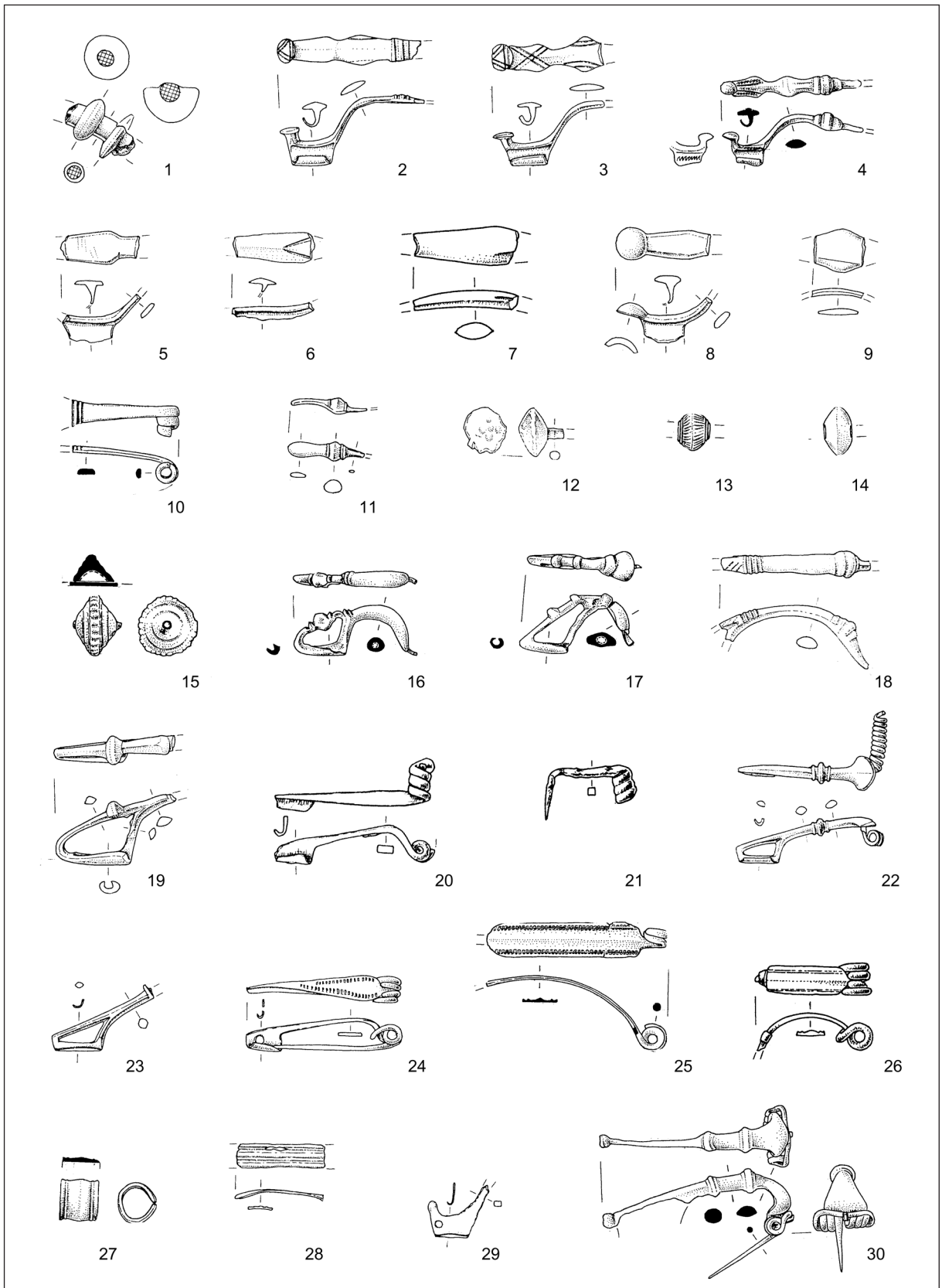
Tabla 12

1. Odlomek keramičnega svitka (podstavka). Rdečkasto sive barve. Rekonstruiran pr. 12 cm. NMP.
2. Odlomek keramičnega svitka (podstavka). Rdečkasto sive barve. Rekonstruiran pr. 12 cm. NMP.
3. Odlomek keramičnega svitka (podstavka). Rdečkasto sive barve. Rekonstruiran pr. 12, 6 cm. NMP.
4. Odlomek keramičnega svitka (podstavka). Rdečkasto sive barve. Rekonstruiran pr. 12, 4 cm. NMP.
5. Odlomek kamnitih žrmelj. Siv peščenjak. Dol. 11 cm. NMP.
6. Odlomek kamnitih žrmelj. Siv peščenjak. Dol. 10 cm. NMP.
7. Odlomek kamnitih žrmelj. Siv peščenjak. Dol. 5 cm. NMP.
8. Odlomek kamnitih žrmelj. Siv peščenjak. Dol. 6 cm. NMP.

Tabla 13

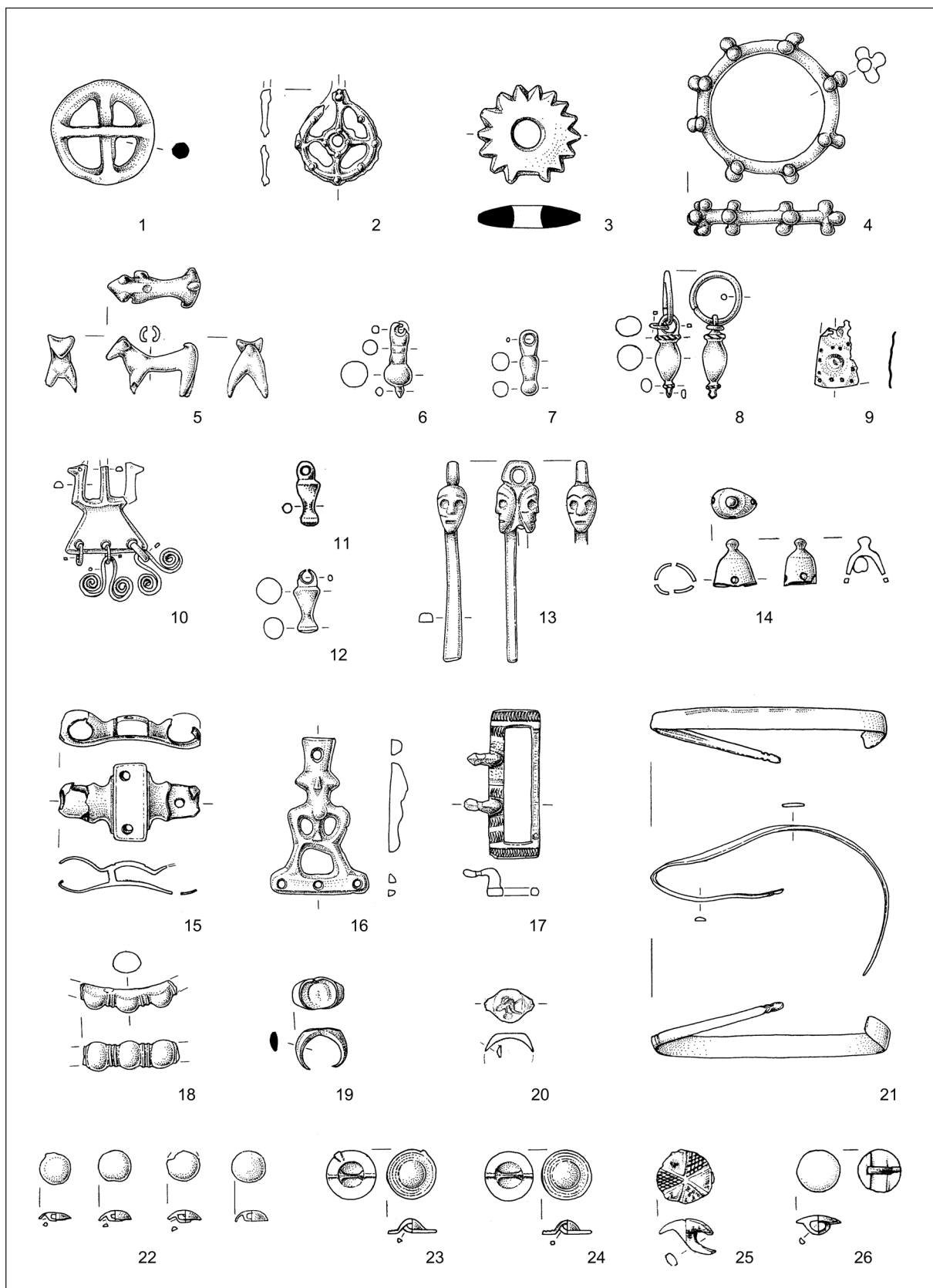
1. Odlomek rdečega peščenjaka. Dve površini sta zaglajeni. Morda del brusnega kamna. Dol. 4,9 cm. NMP.
2. Odlomek obdelanega peščenjaka sive barve. Šir. 4,5 cm. NMP.
3. Odlomek kamnitega brusa. Dol. 10 cm. NMP.

Boštjan Laharnar
Narodni muzej Slovenije
Prešernova cesta 20
SI – 1000 Ljubljana
bostjan.laharnar@nms.si

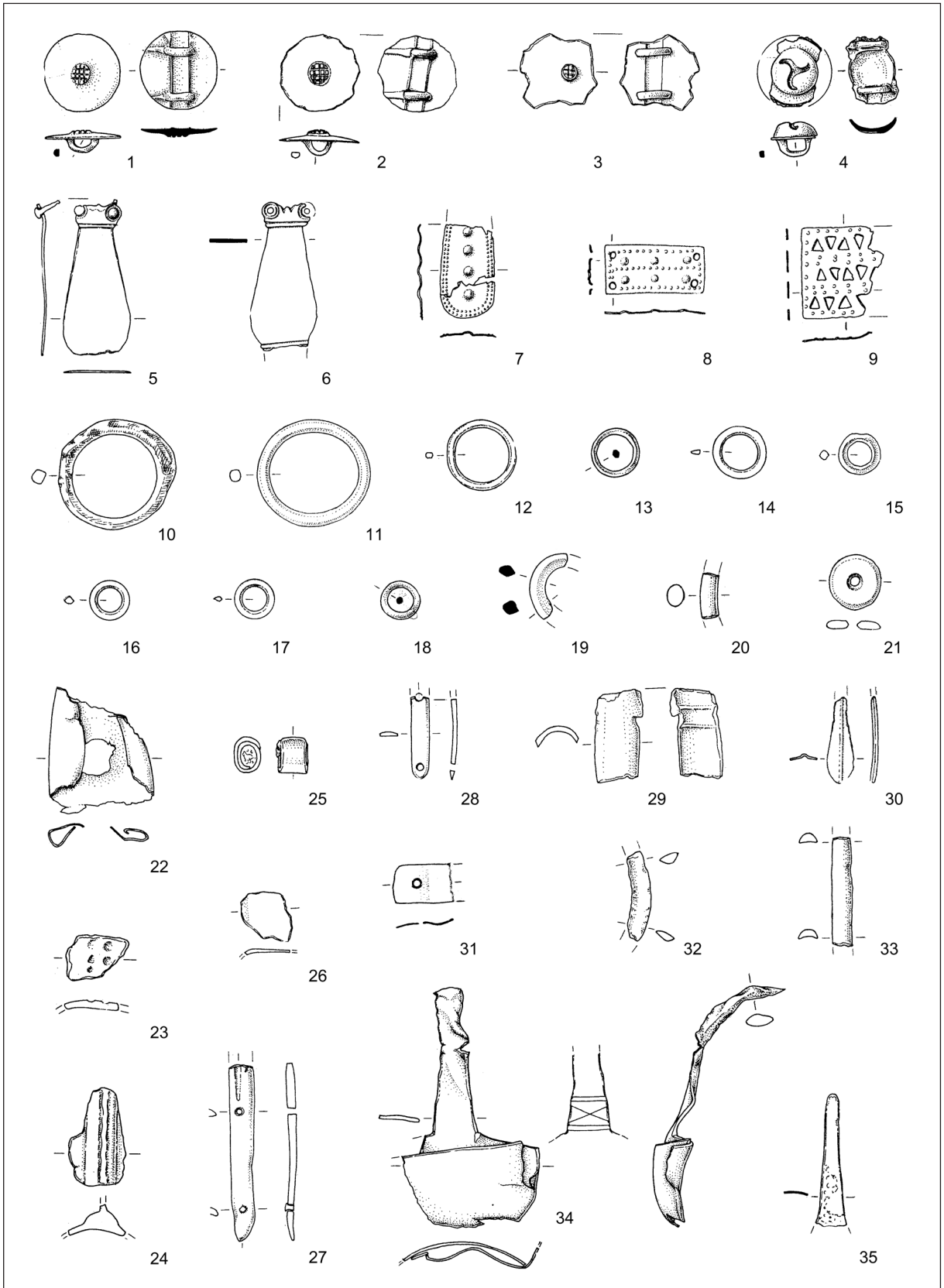
Pl. 1: Žerovnišček. 22–24 bronze; 20–21 iron; the rest copper alloy. Scale = 1:2.

T. 1: Žerovnišček. 22–24 bron; 20–21 železo; ostalo bakrova zlitina. M. = 1:2.

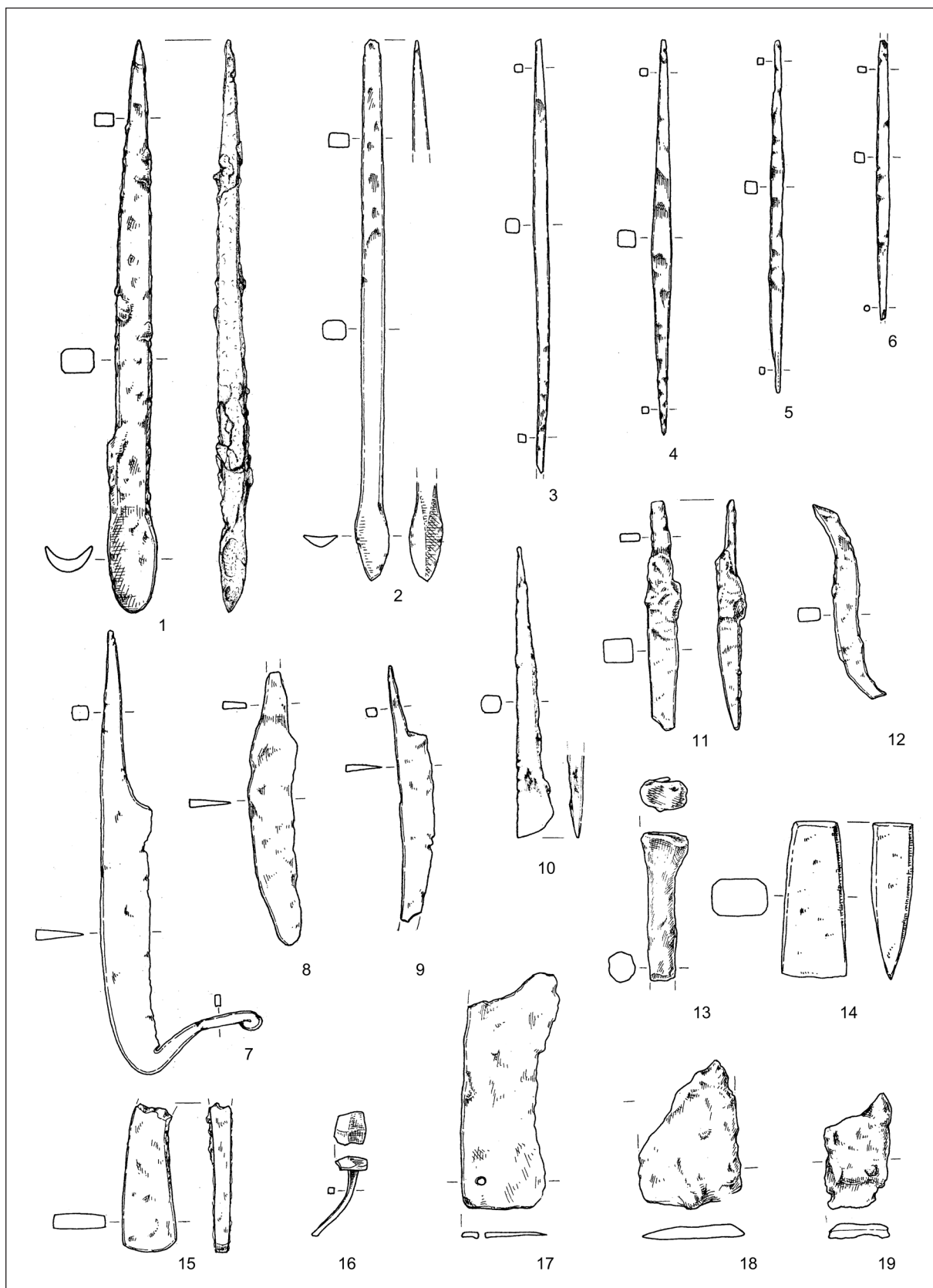

Pl. 2: Žerovnišček. 23–24 lead bronze; 25 iron; the rest copper alloy. Scale = 1:2.

T. 2: Žerovnišček. 23–24 svinčev bron; 25 železo; ostalo bakrova zlitina. M. = 1:2.

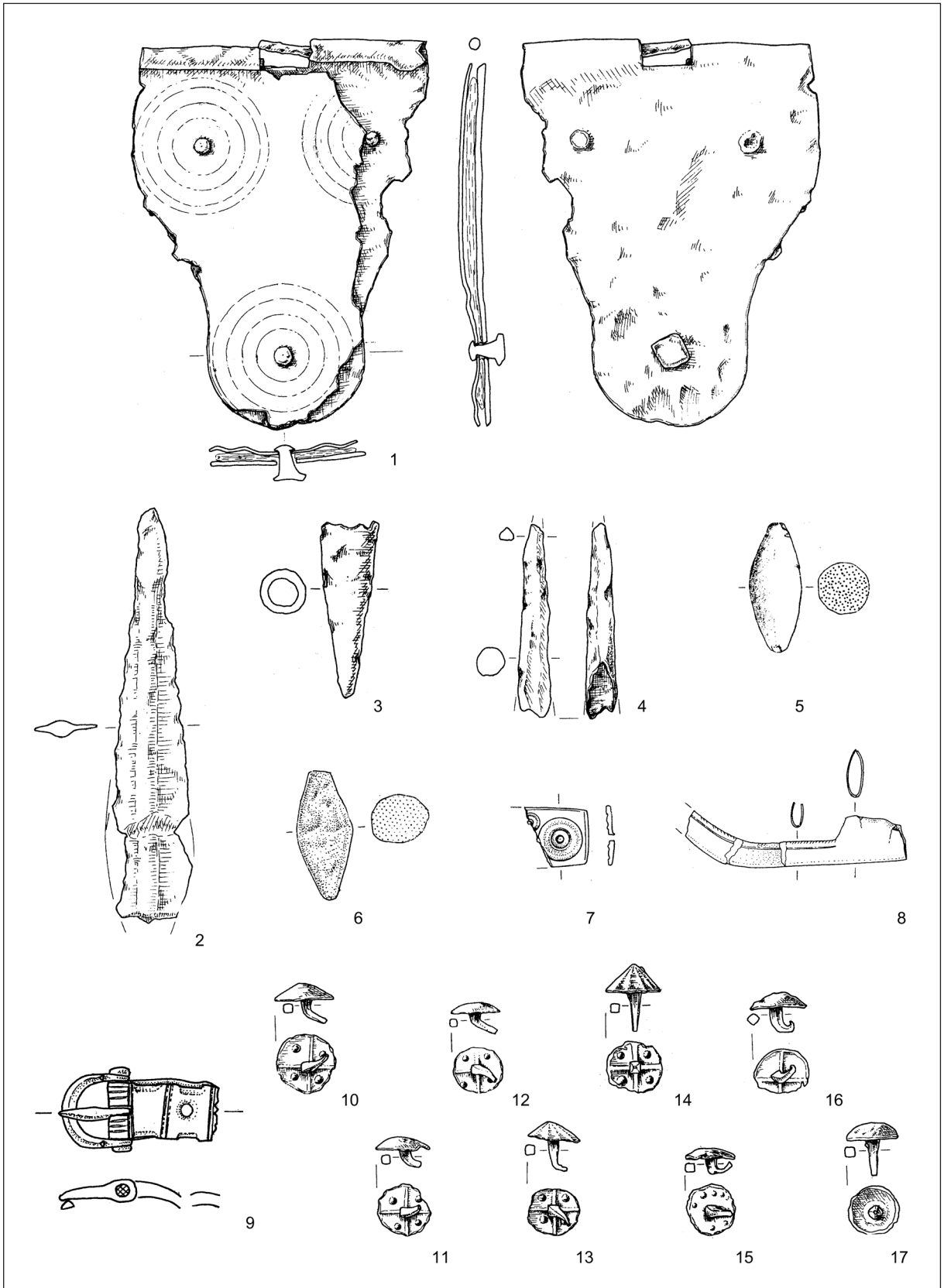

Pl. 3: Žerovnišček. All copper alloy. Scale = 1:2.
 T. 3: Žerovnišček. Vse bakrova zlitina. M. = 1:2.

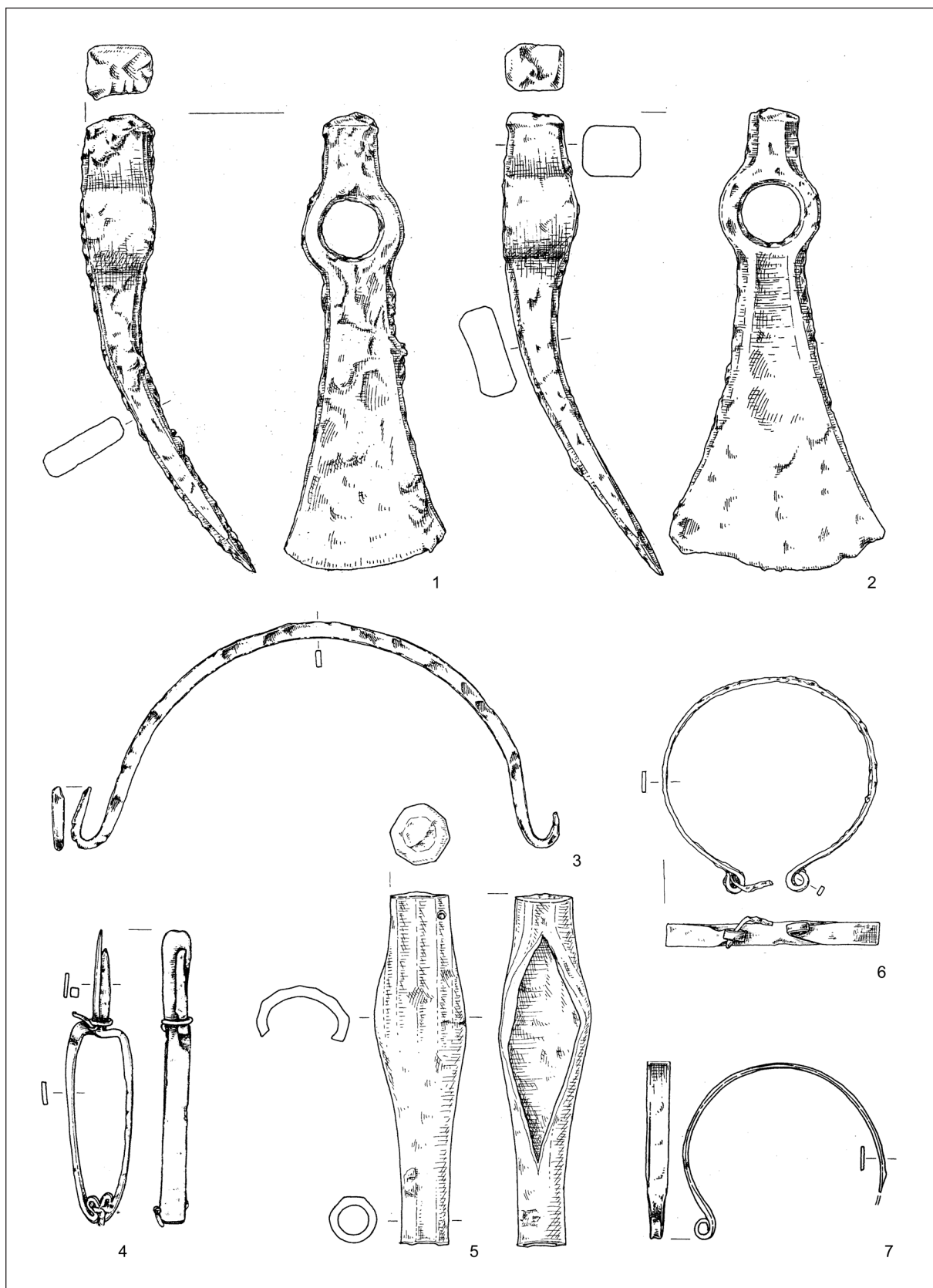

Pl. 4: Žerovnišček. All iron. Scale = 1:2.

T. 4: Žerovnišček. Vse železo. M. = 1:2.

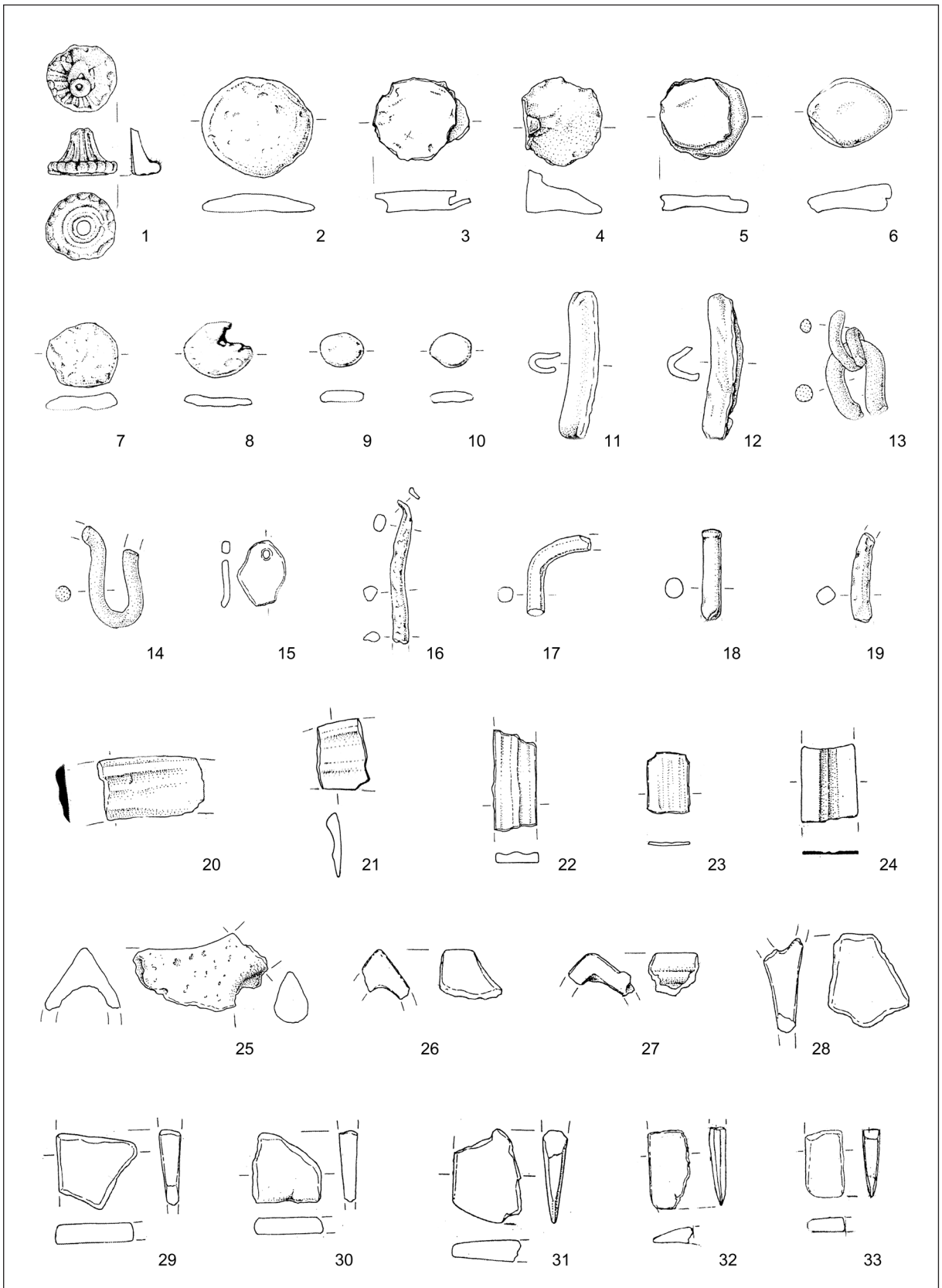

Pl. 5: Žerovnišček. 1-4,10-17 iron; 5,6 lead; 7-8 bronze; 9 brass and copper alloy. Scale 1-8, 10-17 = 1:2; 9 = 1:1.
 T. 5: Žerovnišček. 1-4,10-17 železo; 5,6 svinec; 7-8 bron; 9 medenina in bakrova zlitina. M. 1-8, 10-17 = 1:2; 9 = 1:1.

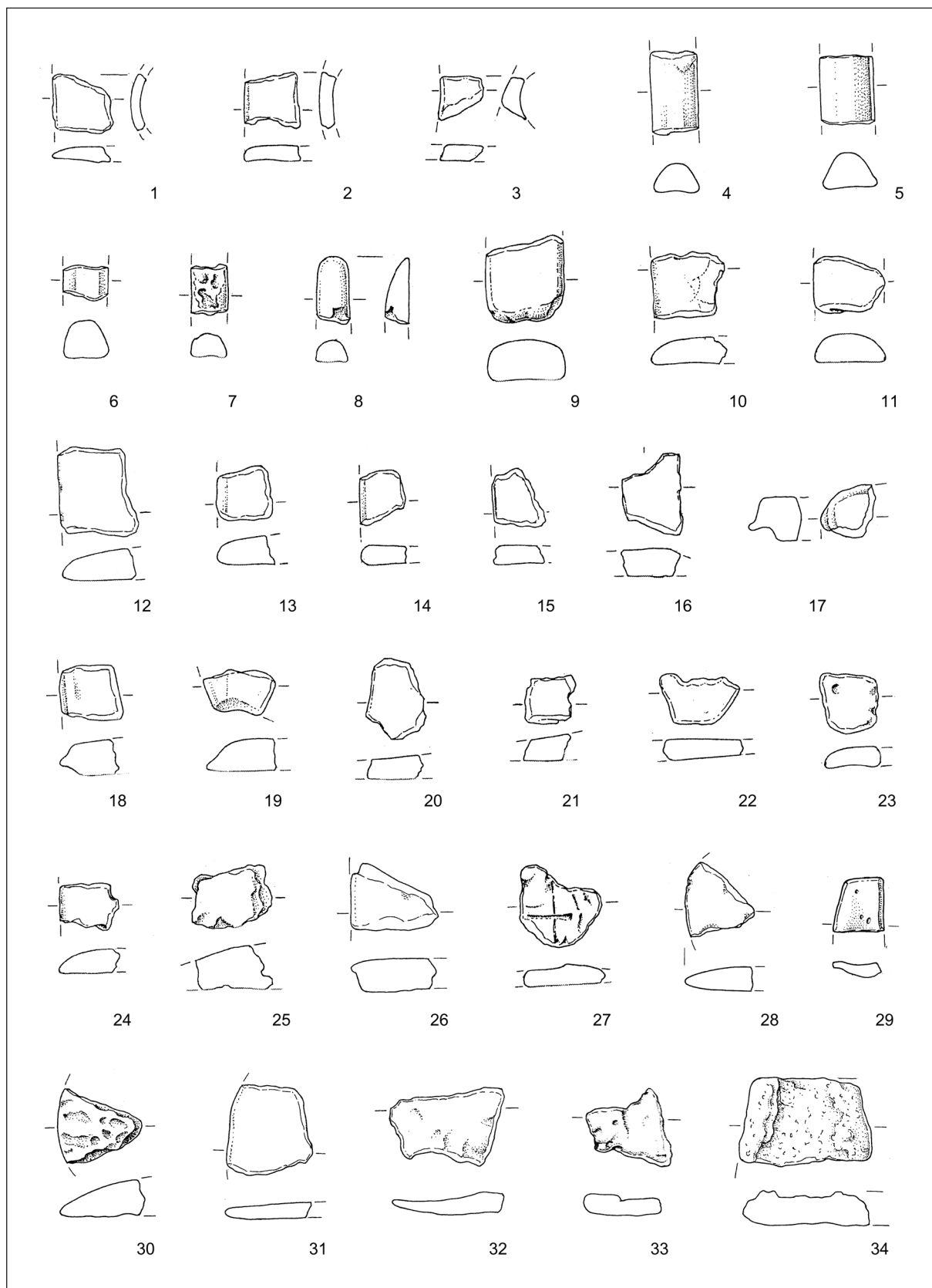
Pl. 6: Žerovnišček. All iron. Scale 1-3 = 1:3; 4-7 = 1:2.

T. 6: Žerovnišček. Vse železo. M. 1-3 = 1:3; 4-7 = 1:2.

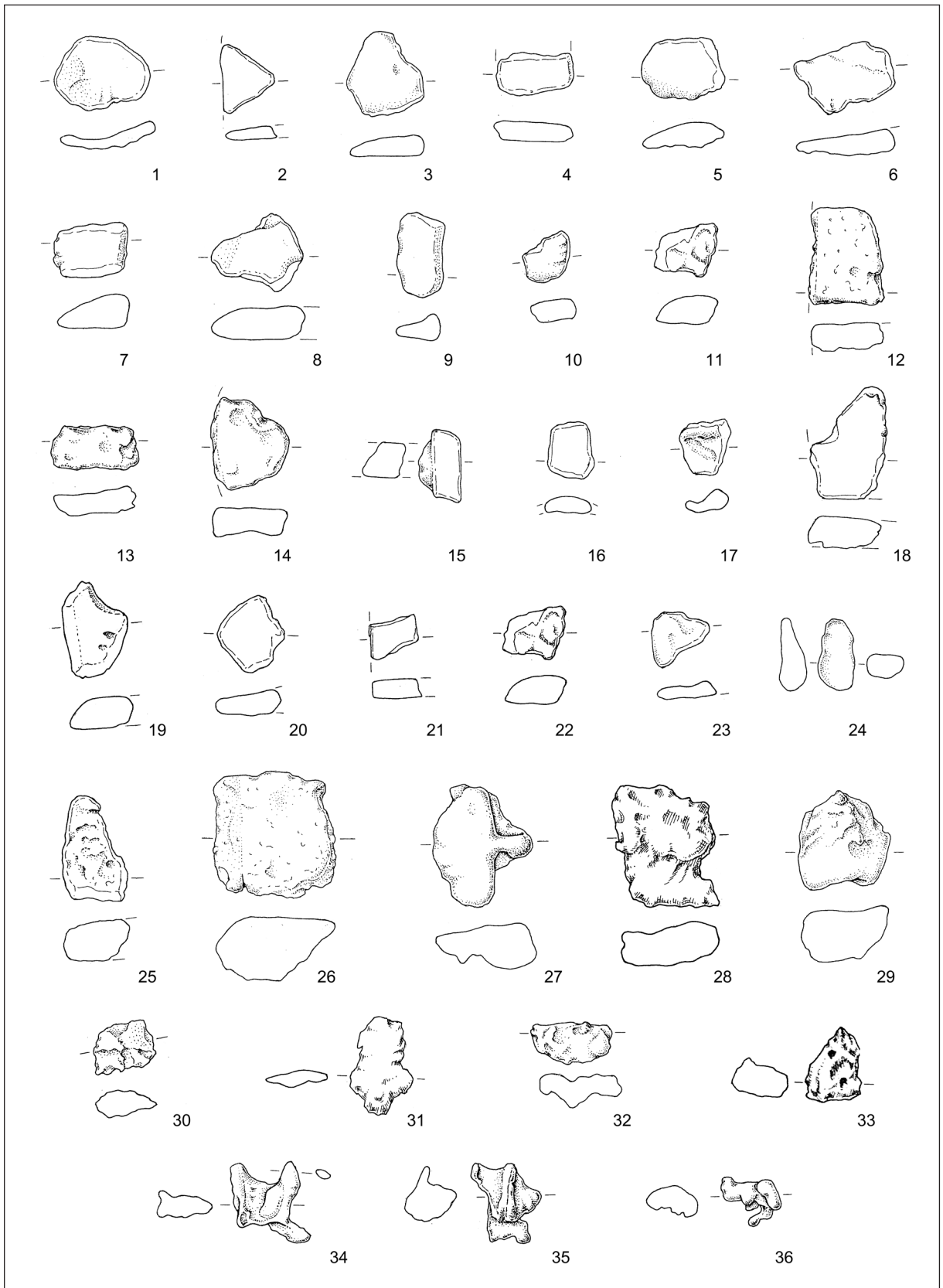
Pl. 7: Žerovnišček. 1-19 lead; 20-33 copper alloy. Scale = 1:2.

T. 7: Žerovnišček. 1-19 svinec; 20-33 bakrova zlitina. M. = 1:2.

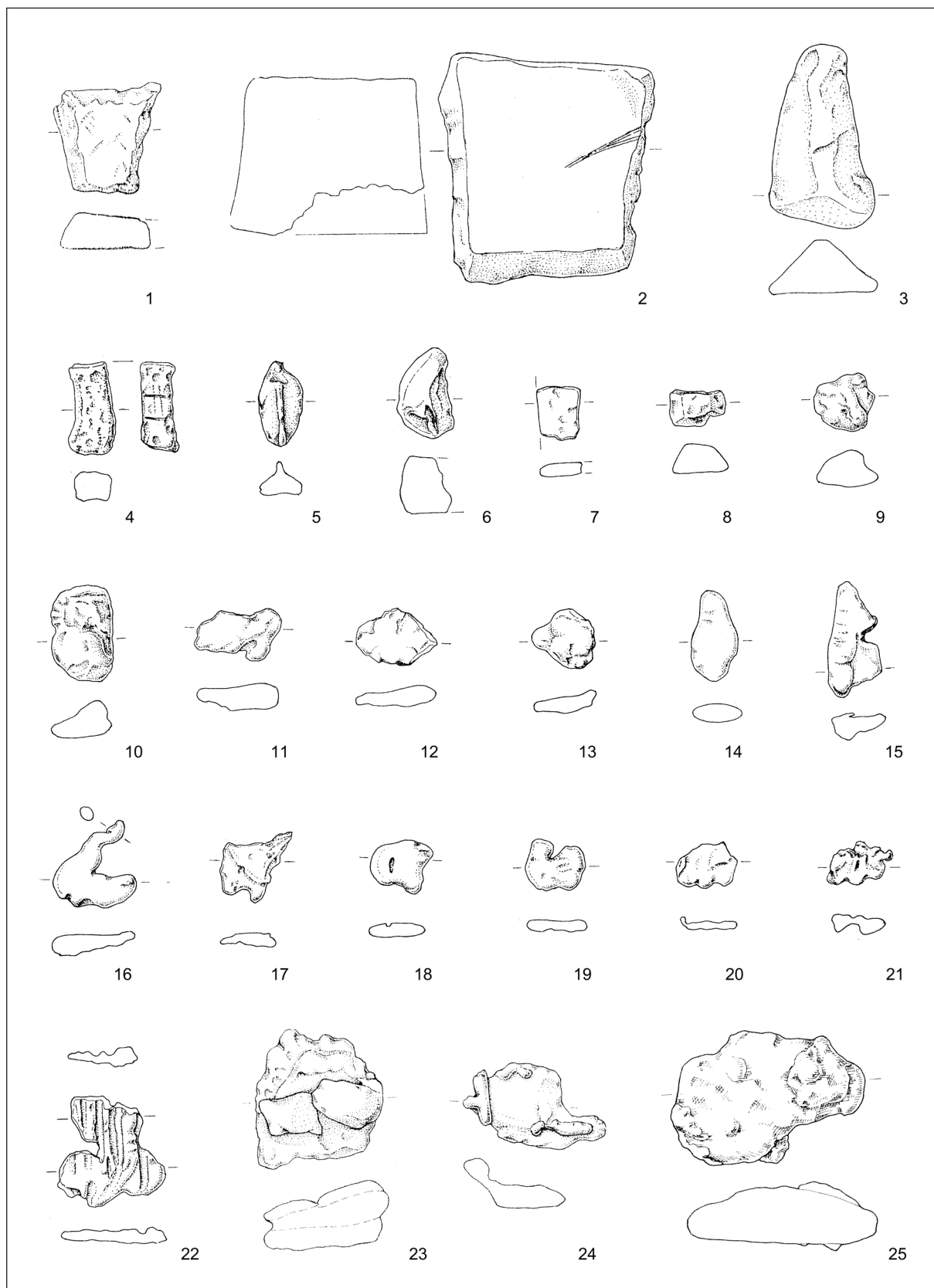
Pl. 8: Žerovnišček. All copper alloy. Scale = 1:2.

T. 8: Žerovnišček. Vse bakrova zlitina. M. = 1:2.

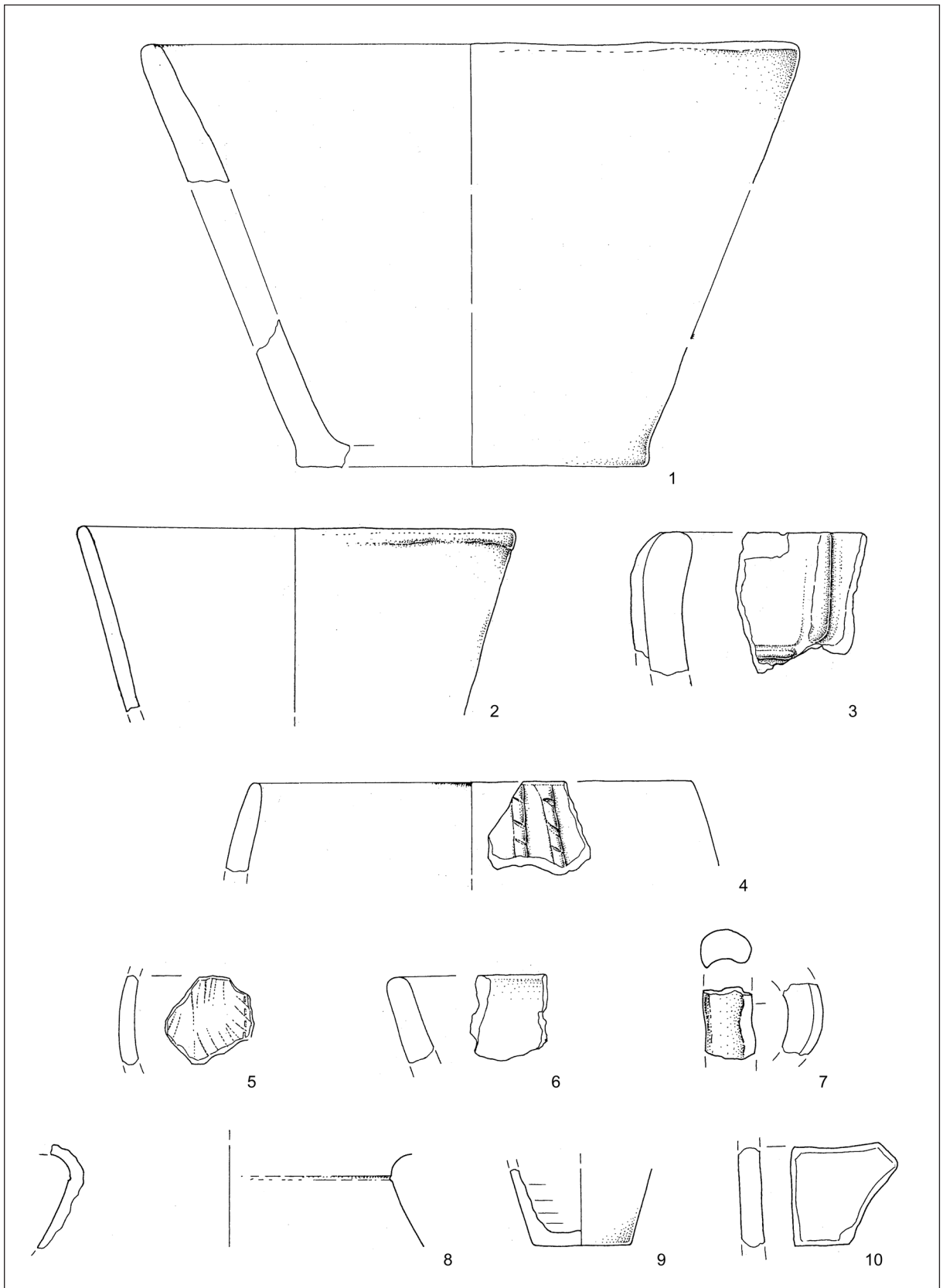
Pl. 9: Žerovnišček. All copper alloy. Scale = 1:2.

T. 9: Žerovnišček. Vse bakrova zlitina. M. = 1:2.

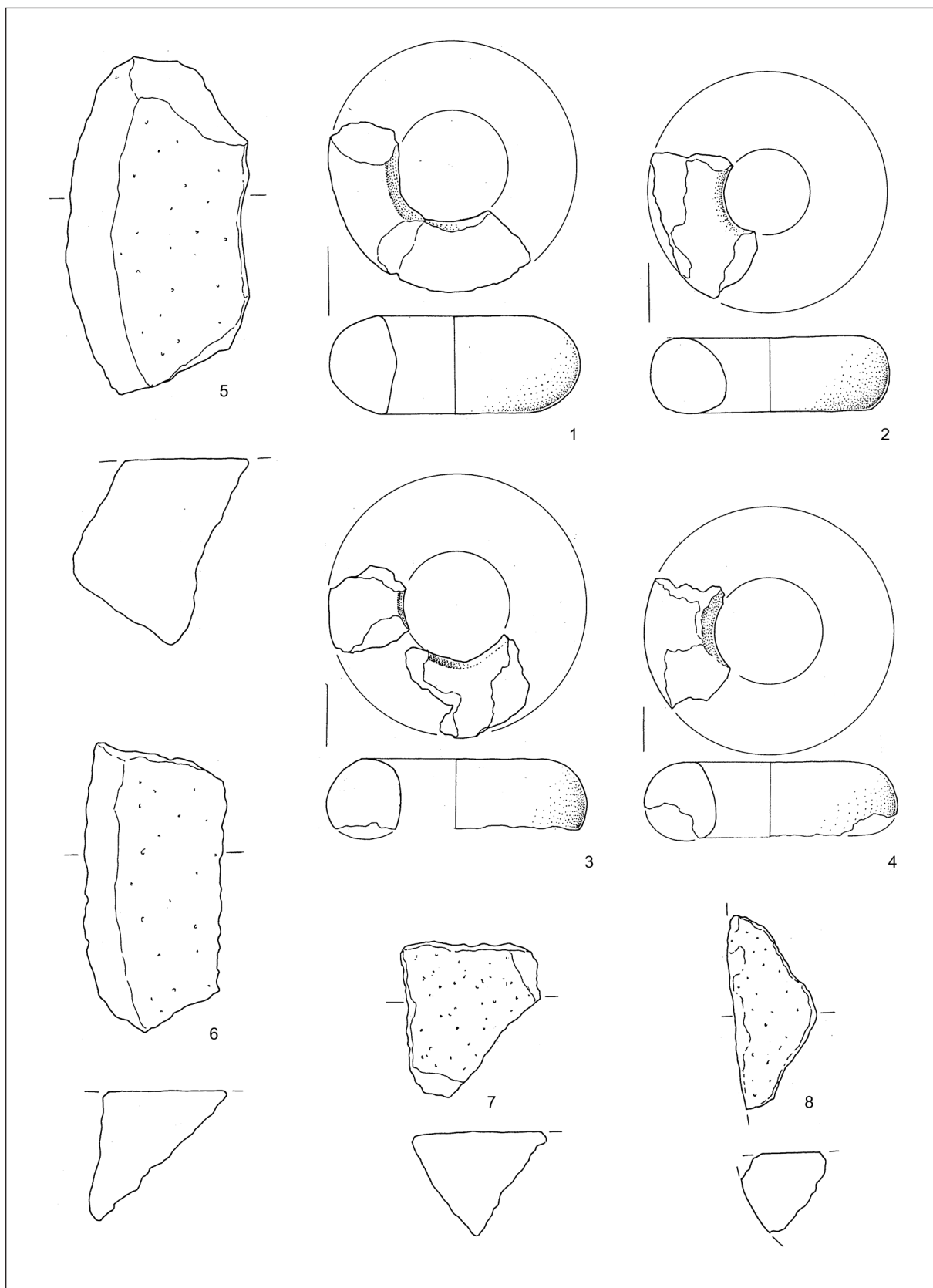
Pl. 10: Žerovnišček. 1–22 svinec, 23,24 bakrova zlitina; 25 kamen in bakrova zlitina. Scale = 1:2.

T. 10: Žerovnišček. 1–22 svinec, 23,24 bakrova zlitina; 25 kamen in bakrova zlitina. M. = 1:2.

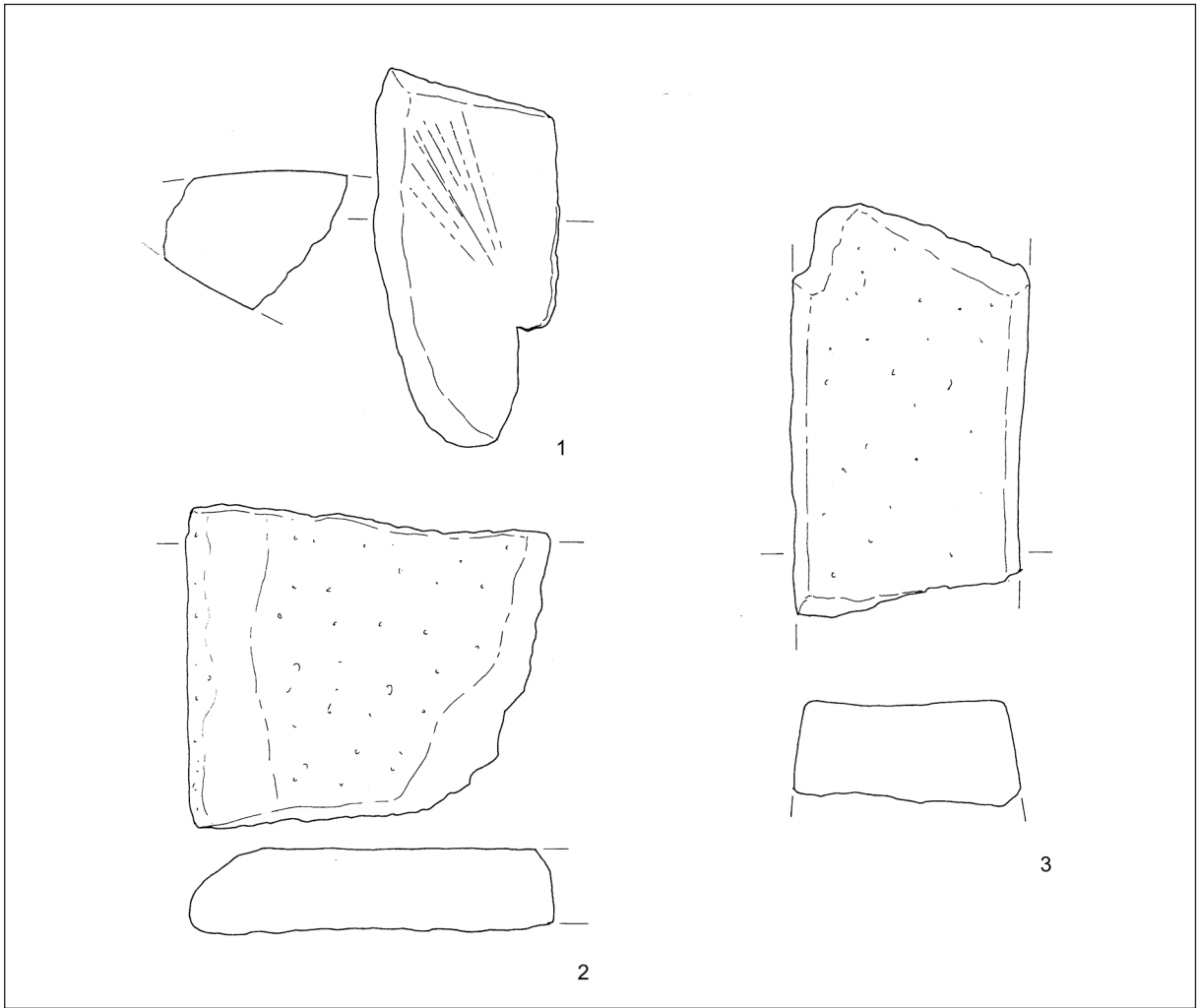

Pl. 11: Žerovnišček. All pottery. Scale 1-6 = 1:3; 7-10 = 1:2.

T. 11: Žerovnišček. Vse keramika. M. 1-6 = 1:3; 7-10 = 1:2.

Pl. 12: Žerovnišček. 1-4 pottery, 5-8 stone. Scale 1-4 = 1:3; 5-8 = 1:2.
 T. 12: Žerovnišček. 1-4 keramika, 5-8 kamen. M. 1-4 = 1:3; 5-8 = 1:2.

Pl. 13: Žerovnišček. All stone. Scale = 1:2.
T. 13: Žerovnišček. Vse kamen. M. = 1:2.

Sledovi poznolatenske poselitve v Ormožu

Janez DULAR in Marjana TOMANIČ JEVREMOV

Izvleček

V prispevku so predstavljeni ostanki desetih poznolatenskih peči, ki so bile vkopane v okop opuščene naselja iz pozne bronaste dobe. Druge stavbne ostaline iz latenskega obdobja zaradi uničenosti vrhnjih plasti niso bile odkrite. Poseljenost današnjega Ormoža ob koncu mlajše železne dobe (stopnja Mokronog IIIa) dokazujejo predvsem drobne najdbe (fragmenti hišne lončenine in fibula tipa Nauheim).

Ključne besede: Slovenija, Štajerska, mlajša železna doba, naselje, peči, keramika

Abstract

In the article the remains are presented of ten Late La Tène kilns that were dug into the trench of the abandoned settlement from the Late Bronze Age. No other structural remains from the La Tène period were discovered because of the destruction of the uppermost strata. The settlement of present day Ormož at the end of the late Iron Age (phase Mokronog IIIa) is proven primarily by small finds (fragments of domestic pottery and a Nauheim type fibula).

Keywords: Slovenia, Styria, Late Iron Age, settlement, kilns, pottery

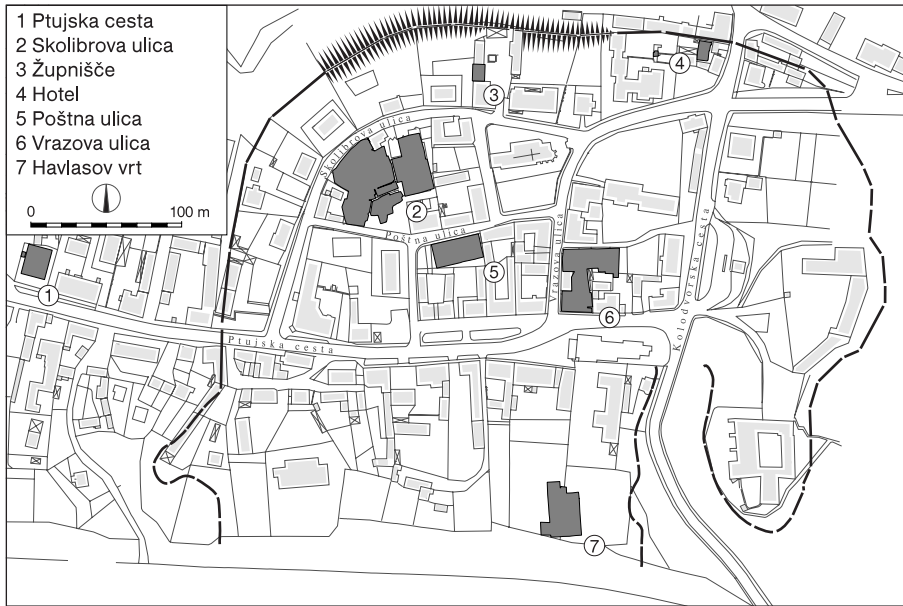
Že na začetku izkopavanj, ki jih je sredi petdesetih let prejšnjega stoletja v Ormožu širokopotezno zastavila Bernarda Perc, so ob prevladujočem gradivu iz žarnogrobišnega in halštatskega obdobja prišle na dan tudi latenske najdbe. Tako so leta 1956 v sondi II, ki je bila locirana na vrtovih južno od osrednjega trga, našli črepinje grafitne keramike in bronasto fibulo vrste Nauheim, šest let kasneje (1962) pa je bila v sondi V na severnem koncu Ormoža ugotovljena tanka poznolatenska plast.¹ Profil, s katerim so presekali okop poznobronastodobnega naselja, je pokazal, da se je plast vlekla tik ob notranjem pobočju, delno pa je segala tudi na sam okop. V plasti sta bila poleg številnih črepinj najdena dva poznolatenska

lonca, ki ju je skupaj z zgoraj omenjeno fibulo objavil S. Pahič.²

Najdbe s konca mlajše železne dobe so odkrili tudi pri nadaljnjih zaščitnih izkopavanjih, ki jih je od leta 1974 v Ormožu vodila Marjana Tomanič Jevremov. Gre za več izkopišč, omeniti pa velja zlasti Havlasov vrt ter območja ob Skolibrovi, Vrazovi in Poštni ulici, kjer je prišla na dan večina latenskega gradiva (*sl. 1*). Črepinje posod so ležale razpršeno v premetanih plasteh, zato večjih koncentracij ni bilo opaziti. Ker so bile v preteklosti večinoma uničene tudi bivalne strukture, si je podoba o latenskem naselju pravzaprav nemogoče ustvariti. Gotovo je le to, da je bil prostor, na katerem danes stoji mesto, obljuden tudi ob koncu mlajše železne dobe.

¹ Perc 1960, 280; ista 1962–1963, 377.

² Pahič 1966b, 313, t. 13: 1–3.

Sl. 1: Ormož. Pregledni načrt z vrisanim obodom naselja in izkopsnimi polji. M. = 1:5000.

Abb. 1: Ormož. Übersichtsplan mit Eintragung des Wallverlaufes und der Grabungsflächen. M. = 1:5000.

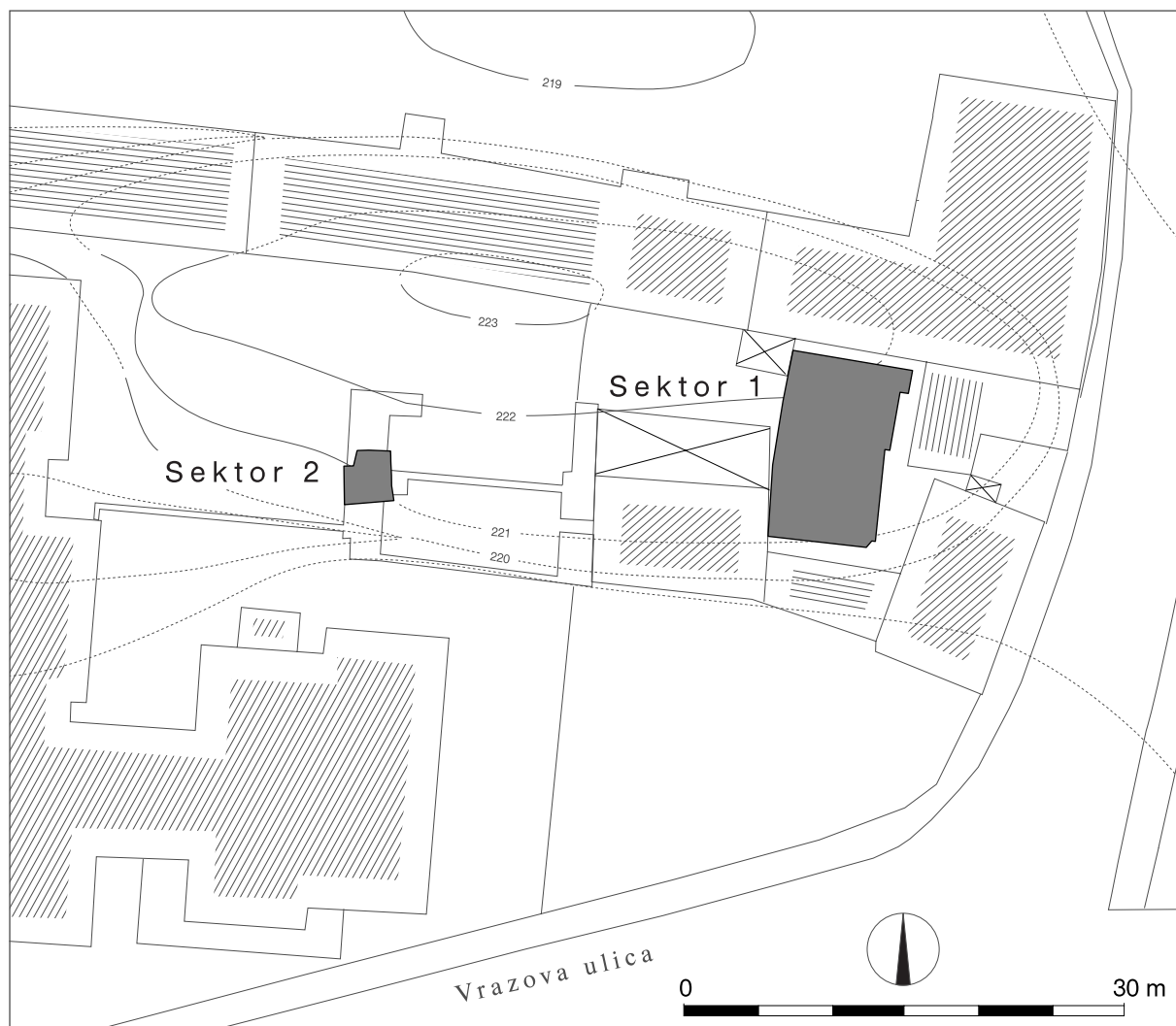
Nekoliko več podatkov o poznolatenski poselitvi je prišlo na dan šele leta 1978, ko so se v Ormožu odločili, da razširijo tamkajšnji hotel, ki je stal ob severnem delu okopa. Pred gradbenim posegom je bilo potrebno odstraniti nekaj hiš in gospodarskih poslopij. Ko so jih podrli, se je pokazal skoraj 50

metrov dolg odsek prazgodovinskega okopa, ki je bil na vrhu in na severni strani resda uničen, preostanek pa je zbujal up, da bo moč raziskati vsaj njegovo strukturo (sl. 2). Žal se pričakovanja niso v celoti uresničila. Investitor je namreč na lastno pest s stroji odstranil večino okopa, tako

Sl. 2: Hotel v Ormožu. Sektor 1. Ostanek prazgodovinskega okopa po odstranitvi stavb; pogled z vzhoda.

Abb. 2: Hotel in Ormož. Sektor 1. Wallreste nach der Abtragung der Häuser; Blick von Osten.

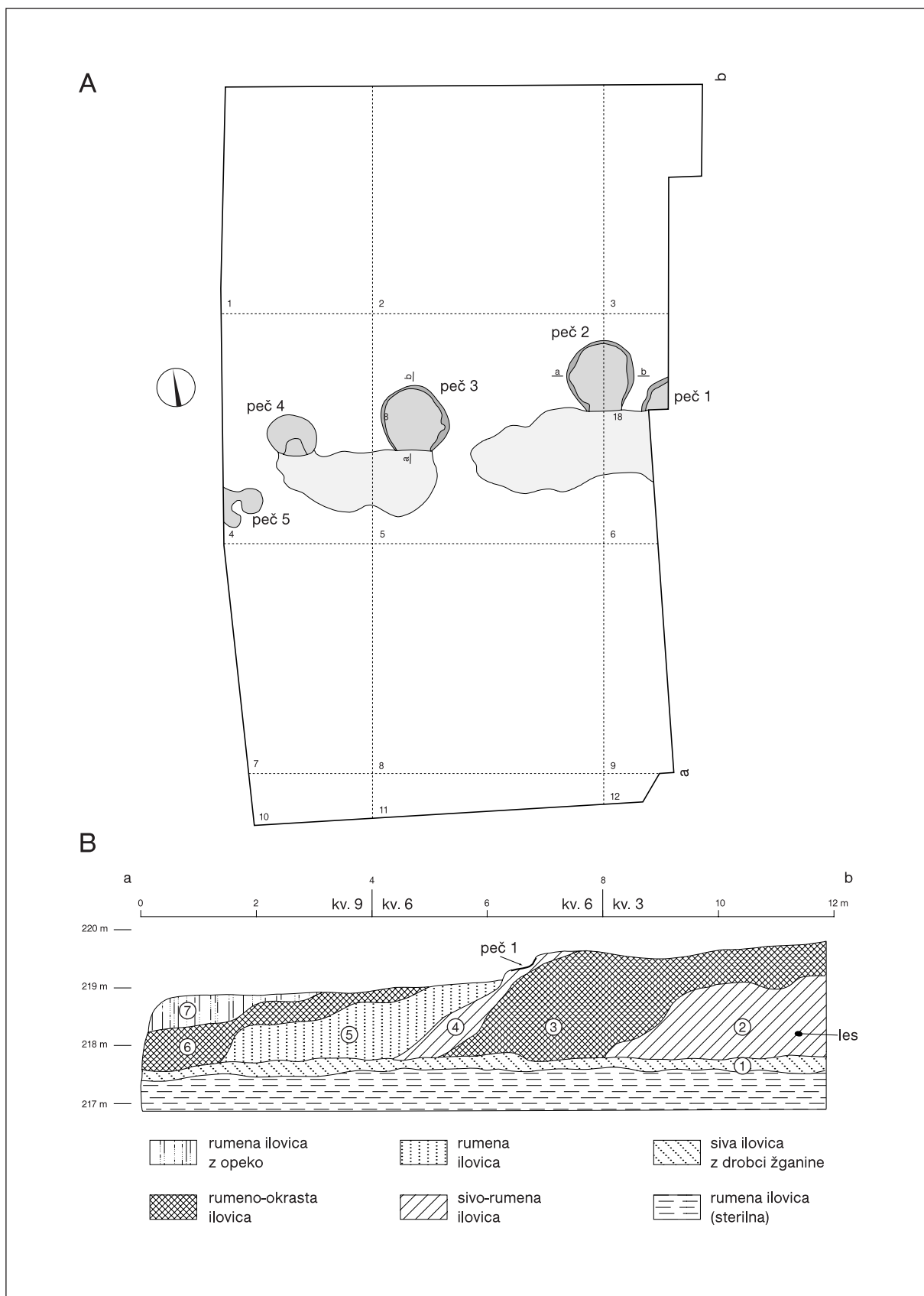
Sl. 3: Hotel v Ormožu. Pozicije izkopnih polj. M. = 1:500.

Abb. 3: Hotel in Ormož. Lage der Ausgrabungsflächen. M. = 1:500.

da sta bila z arheološko metodo raziskana le dva manjša odseka. Na priloženem načrtu sta označena kot sektor 1 in sektor 2 (sl. 3).

Izkopno polje *sektorja 1* je bilo veliko 13 m × 8 m. Tako velik je bil namreč blok prazgodovinskega nasutja, ki ga niso uspeli do konca odstraniti s strojnim odkopom (sl. 2, 3 in 4A). Prečni profil, dolg 12 m, ki je segal do stavbe nekdanjega sodišča, je pokazal njegovo strukturo (sl. 4B). Na dnu se je po celi dolžini vlekla rumena sterilna ilovica. Prekrivala jo je siva ilovica, ki je na risbi profila označena kot *plast 1*. V njej so se pojavljali drobcji žganine, kar je dokaz, da je bil prostor obljuden še pred gradnjo okopa. Prvo nasutje, s katerim so obdali naselje, je na risbi označeno kot *plast 2*. Gre za 1,5 m debel in skoraj 4 m širok paket sivo-rumene ilovice, v kateri so bili odkriti skromni ostanki sprhnelih brun, ki kažejo,

da je bilo nasutje ojačeno z leseno konstrukcijo. Okop so vsaj enkrat obnovili. Dokaz je novo nasutje (*plast 3*) iz rumeno-okraste ilovice, ki se vleče med 5. in 12. metrom profila. Bilo je zelo močno. Kako visoko je segalo, pa ni bilo več mogoče ugotoviti, saj so bile vrhnje plasti odstranjene že pred začetkom izkopavanj. Obe nasutji sta tvorili okop, s katerim je bilo obdano naselje. Kdaj sta nastali, ni povsem jasno, saj v njih ni bilo najdb. Okvirno ju lahko postavimo v pozno bronasto oziroma na začetek starejše železne dobe, ko je živelo tudi ormoško naselje. Po opustitvi naselja se je okop postopoma razlezel, za njim pa so se sčasoma naložile še štiri po barvnih niansah razlikujoče se ilovnate plasti (*plasti 4–7*). Tudi v njih ni bilo najdb, z izjemo zadnje, ki je vsebovala precej fragmentov opeke in recentne keramike.

Sl. 4: Hotel v Ormožu. Sektor 1. A: tloris objektov; B: profil okopa. M. = 1:100.

Abb. 4: Hotel in Ormož. Sektor 1. A: Grundriß der Objekte; B: Wallprofil. M. = 1:100.

Sl. 5: Hotel v Ormožu. Sektor 1. Peč 1 in peč 2; pogled z juga.
Abb. 5: Hotel in Ormož. Sektor 1. Ofen 1 und Ofen 2. Blick von Süden.

Izkopno polje *sektorja 2* je bilo veliko 3,5 m × 3,5 m, ležalo pa je 24 m zahodno od sektorja 1 (sl. 3 in 12). Tudi v tem primeru je šlo za del prazgodovinskega okopa, ki je ostal nedotaknjen po strojnem odkopu zemlje.

Ne glede na razmeroma majhno raziskano površino, pa so bili rezultati izkopavanj zelo zanimivi. Dokumentiran je bil namreč profil nasutja, še pomembnejše pa je bilo odkritje desetih poznolatenskih peči, ki so bile vkopane v južno pobočje bronastodobnega okopa. Prvih pet (peči 1–5) so odkrili v sektorju 1, ostale (peči 6–10) pa v sektorju 2. Najdba je pomembna tako s tehničnega kot tudi poselitvenega vidika. Kaže namreč, da je bila notranjost latenskega naselja vsaj do neke mere strukturirana, sicer peči ne bi bili postavili na okop, daleč stran od površin, kjer so se najpogosteje pojavljale latenske najdbe. Pa si oglejmo, kako so bile peči narejene in čemu so pravzaprav služile.

PEČI

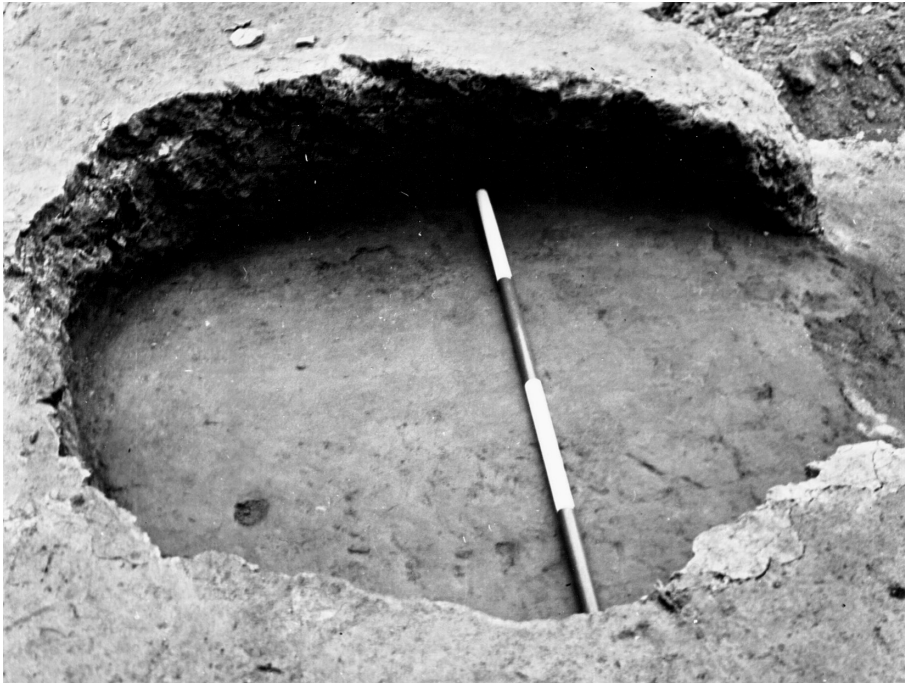
Kot že rečeno, so bile poznolatenske peči vkopane v južno pobočje opuščenega okopa. Lega je bila očitno premišljeno izbrana. Po eni strani je bil zaradi nagnjenega terena do objektov lažji dostop,

na drugi strani pa je pobočje vsaj v minimalni meri zagotavljalo stalen vzgonski veter, ki je bil potreben pri kurjenju. Kot bomo videli, peči niso imele rešetk, zato je igral naraven dotok zraka pomembno vlogo.

Peč 1

Od peči³ se je ohranil le del severozahodne stene in dna (48 cm × 50 cm), saj je bila večina objekta uničena pri gradnji temeljev za stavbo, ki se je z južne strani zajedla v pobočje prazgodovinskega okopa (sl. 4 in 5). Ležala je na koti 219,5 m, kar je dokumentirano tudi v prečnem profilu (glej pozicijo peči 1 na sl. 4B). Ostanek stene je bil visok do 15 cm, njegova debelina pa je znašala 8 cm. Dno peči je bilo rahlo nagnjeno proti jugu, 3 cm debel ilovnat premaz pa je prekrivala tanka plast žganine.

³ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako peč 1A.

Sl. 6: Hotel v Ormožu. Sektor 1. Peč 2; pogled z zahoda.
Abb. 6: Hotel in Ormož. Sektor 1. Ofen 2. Blick von Westen.

Peč 2

Peč je imela okrogel tloris premera 117 cm (sl. 4 in 5).⁴ Vkopana je bila v prazgodovinski nasip, zato se je njen spodnji del razmeroma dobro ohranil (sl. 6). Rahlo nagnjene stene so bile visoke do 31 cm, prežgana ilovica pa je bila debela do 6 cm. Odprtina za kurjenje je bila na južni strani, njena širina je znašala 50 cm. Skoraj ravno dno je bilo nagnjeno proti jugu. Prečni profil je pokazal, da je bila podlaga peči narejena iz rečnih oblic in latenskih črepinj (sl. 7 in 11). Med njimi je bilo tudi nekaj ornamentiranih kosov (t. 1: A). Čez to osnovo je bil nanesen 4 cm debel ilovnat premaz, ki je bil zaradi kurjenja popolnoma prežgan. Sledovi kurjenja so bili odkriti tudi v plitvi kotanji pred odprtino peči. V notranjosti objekta je ležalo nekaj delov kupole, debelih do 2 cm, ki so po uničenju peči padli v njeno notranjost.

Pred pečjo je bila podolgovata jama, široka do 150 cm, ki je bila očitno skupen manipulativni prostor za peč 1 in peč 2. Njeno kotanjasto dno je bilo 25 cm nižje od nivoja peči. V jami je bilo na nekaj mestih opaziti sledove kurjenja (rdeče

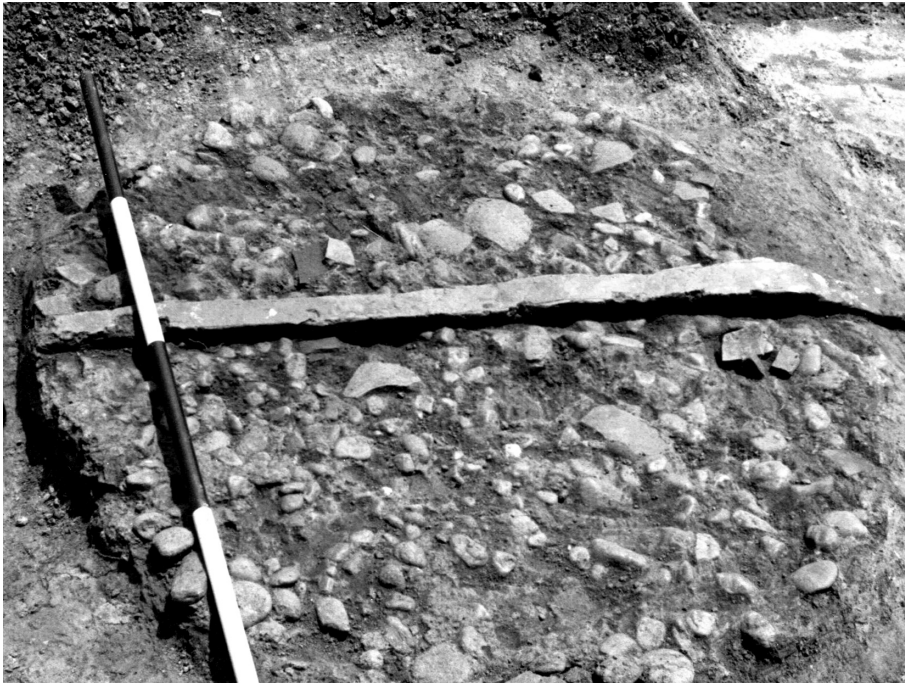
lise prežgane ilovice, žganina), v njej pa je ležalo tudi nekaj odlomkov latenske lončenine. Jama ni bila v celoti ohranjena, saj so jo na vzhodni strani skupaj s pečjo 1 uničili pri gradnji stavbe.

Peč 3

Tudi peč 3 je imela okrogel tloris (premer 118 cm) in odprtino za kurjenje na južni strani, ki je bila široka 55 cm (sl. 4).⁵ Vkopana je bila v prazgodovinski nasip, zato se je njen spodnji del dobro ohranil. Stene iz rdeče prežgane ilovice, debele do 5 cm, so segale do višine 23 cm (sl. 8). Dno peči ni bilo ravno, ampak se je rahlo spuščalo proti odprtini za kurjenje. Naklon je bil dobro viden tudi v profilu, ki je vzdolžno prerezal objekt (sl. 11). Izkazalo se je, da je bila peč zgrajena na plasti rečnih oblic, med katerimi je bilo tudi nekaj latenskih črepinj (sl. 9 in t. 1: B10–11). Kamni in črepinje so bili prevlečeni z ilovnatim premazom, ki je bil debel do 5 cm. Zaradi kurjenja je bil popolnoma prežgan. V sami peči so ležale črepinje skleda, ki je bila narejena na hitrem lončarskem vretenu (t. 1: B9).

⁴ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako peč 1.

⁵ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako peč 2.

Sl. 7: Hotel v Ormožu. Sektor 1. Kamnita podlaga peči 2; pogled z zahoda.
 Abb. 7: Hotel in Ormož. Sektor 1. Steinerne Unterlage des Ofens 2. Blick von Westen.

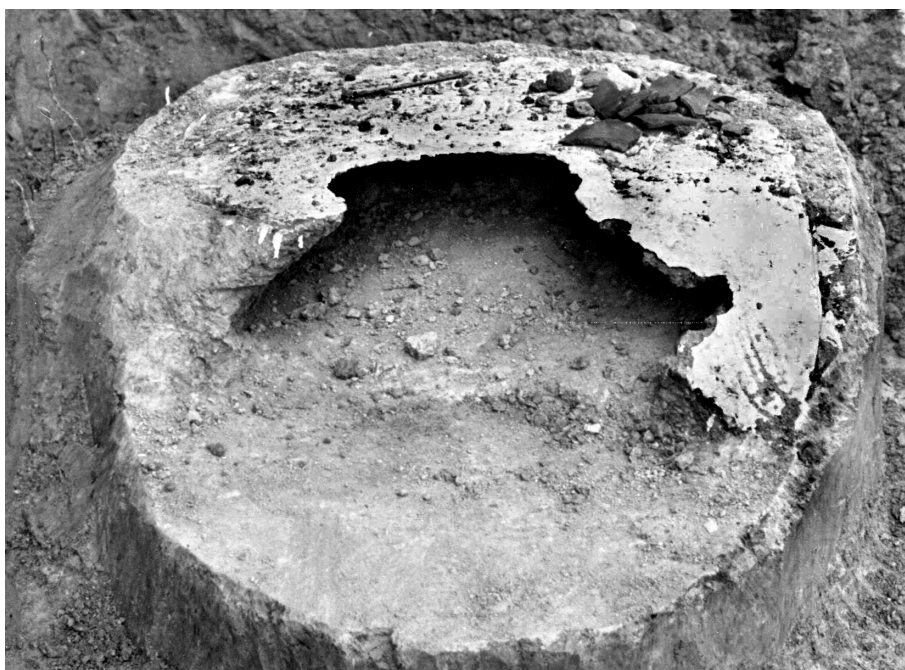
Sl. 8: Hotel v Ormožu. Sektor 1. Peč 3; pogled z jugovzhoda.
 Abb. 8: Hotel in Ormož. Sektor 1. Ofen 3; Blick von Südosten.

Pred pečjo je bila podolgovata jama, dolga 2,8 m in široka do 1,1 m. Služila je kot skupen manipulativni prostor za peč 3 in nekoliko zahodneje postavljeno peč 4. Kotanjasto dno je segalo komaj

12 cm pod nivo notranjosti peči. Bilo je močno obžgano, ob njegovem vzhodnem in južnem robu pa se je vlekel 15 cm širok pas žganine.

Sl. 9: Hotel v Ormožu. Sektor 1. Podlaga peči 3; pogled z juga.
Abb. 9: Hotel in Ormož. Sektor 1. Unterlage des Ofens 3; Blick von Süden.

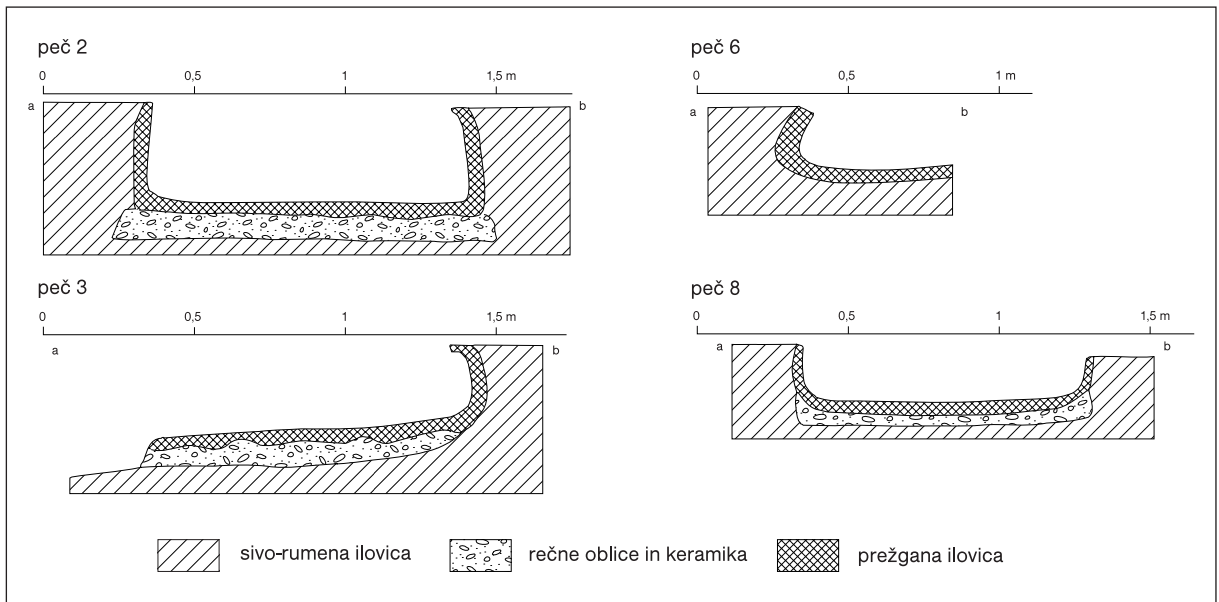
Sl. 10: Hotel v Ormožu. Sektor 1. Peč 4; pogled z juga.
Abb. 10: Hotel in Ormož. Sektor 1. Ofen 4. Blick von Süden.

Peč 4

Peč je bila ovalne oblike (92 cm × 80 cm) z odprtino na južni strani (*sl. 4*).⁶ Njena kupola,

⁶ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako peč 3.

visoka 30 cm, je bila skoraj v celoti ohranjena, poškodovan je bil le del tik ob vhodu (*sl. 10*). Dimenzij odprtine zato ni bilo več mogoče natančno ugotoviti, pri dnu je bila široka približno 40 cm. Stene kupole iz rdeče prežgane ilovice so bile debele do 5 cm. Dno peči, ki je rahlo padalo proti jugu,

Sl. 11: Hotel v Ormožu. Profili peči. M. = 1:25.

Abb. 11: Hotel in Ormož. Querprofile durch die Öfen. M. = 1:25.

je bilo prevlečeno z ilovnatim premazom, ki je bil zaradi kurjenja rdeče prežgan.

Pred pečjo je bila plitva podolgovata jama, skupen manipulativni prostor s sosednjo pečjo 3. Njeno dno je bilo zaradi kurjenja prežgano, na nekaj mestih so se ohranili ostanki žganine.

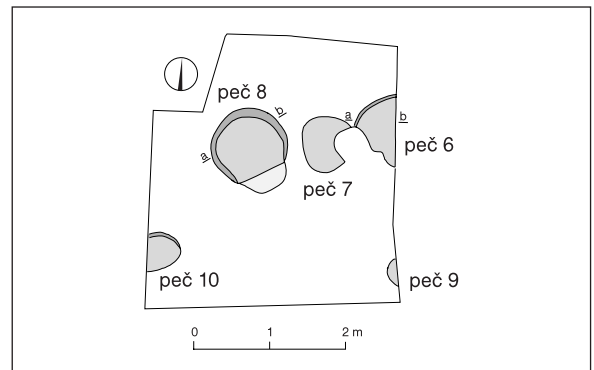
Skozi peč ni bil narejen prečni profil, saj je bila skupaj s podlogo dvignjena in prenesena v avlo ormoškega hotela.

Peč 5

Ostarek peči, še bolj verjetno pa zgolj kurišča, je bil odkrit tik ob zahodnem robu izkopnega polja (sl. 4).⁷ Kup močno prežgane ilovice, ki ni bil povsem kompakten, je meril v premeru 70 cm, njegova največja debelina pa je znašala 10 cm. Južno od njega se je vlekla 2 cm debela plast žganine.

Peč 6

Od peči se je ohranila slaba polovica, in sicer del dna in kos severozahodne stene, ki je segal do višine 21 cm.⁸ Na zahodni strani peči je bila namreč

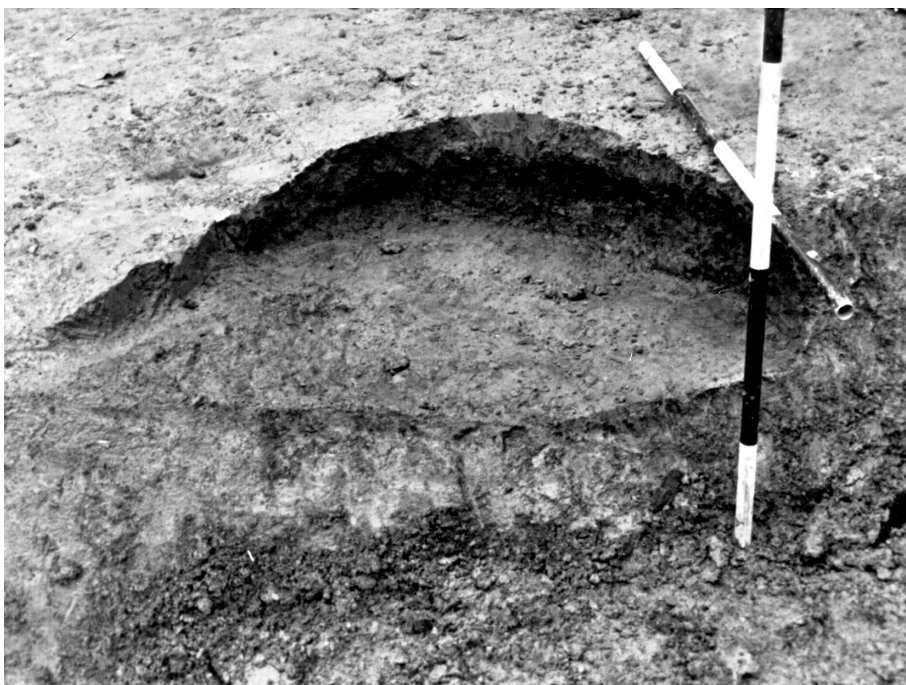
Sl. 12: Hotel v Ormožu. Sektor 2. Tloris objektov. M. = 1:100.

Abb. 12: Hotel in Ormož. Sektor 2. Grundriß der Objekte. M. = 1:100.

v preteklosti izkopana večja jama, medtem ko so vzhodno polovico uničili pri strojnem odkopu temeljev za novi prizidek hotela (sl. 12 in 13). Stena peči iz prežgane ilovice je bila debela do 10 cm (sl. 11). Močno prežgano je bilo tudi banjasto dno (debelina do 6 cm), ki se je rahlo dvigalo proti jugu. Pred pečjo je bila 50 cm dolga in do 6 cm debela plast žganine, po vsej verjetnosti ostanek kurišča, ki so ga prav tako uničili pri strojnem izkopu. V peči je ležalo nekaj odlomkov latenske lončenine, žal pa ni bilo med njimi nobenega profiliranega kosa.

⁷ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako peč 4.

⁸ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako: II. razširitev, peč 1.

Sl. 13: Hotel v Ormožu. Sektor 2. Peč 6; pogled z jugovzhoda.
 Abb. 13: Hotel in Ormož. Sektor 2. Ofen 6; Blick von Südosten.

Sl. 14: Hotel v Ormožu. Sektor 2. Peč 7 in desno od nje peč 6; pogled z juga.
 Abb. 14: Hotel in Ormož. Sektor 2. Ofen 7 und Ofen 6; Blick von Süden.

Peč 7

Od peči se je ohranilo le dno (premer 75 cm), pa še to je na vzhodni strani poškodoval recentni

vkop.⁹ Gre za 3 cm debelo plast močno prežgane

⁹ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako: II. razširitev, peč 4.

Sl. 15: Hotel v Ormožu. Sektor 2. Peč 8; pogled z jugovzhoda.
Abb. 15: Hotel in Ormož. Sektor 2. Ofen 8; Blick von Südosten.

ilovice, ki se rahlo niža proti jugovzhodu (sl. 12 in 14). Na tej strani je bila najverjetneje tudi odprtina za kurjenje, vendar pa njene pozicije zaradi slabe ohranjenosti objekta ni bilo moč ugotoviti. Da so na tem mestu vendarle kurili, pa govori 4 cm debela in 60 cm dolga plast žganine, ki je bila pomešana z drobci rdeče prežgane ilovice. Ker se je žganina vlekla proti peči 6, bi morda smeli predpostavljati, da sta imela oba objekta celo isto kurišče oziroma skupen manipulativen prostor. Slaba ohranjenost nam žal preprečuje, da bi ponudili končen odgovor.

Peč 8

Od peči, ki je bila okrogle oblike (premer 100 cm), sta se ohranila dno in del kalote (sl. 12 in 15).¹⁰ Stene iz močno prežgane ilovice so bile debele do 5 cm, segale pa so do 21 cm visoko. Na jugovzhodni strani peči je bila 62 cm široka odprtina, pred njo pa plitva jama (kurišče), zapolnjena s kosi prežgane ilovice in žganino. Prečni profil skozi peč je pokazal, da je bila podlaga za dno narejena iz manjših rečnih oblic (sl. 11 in 16), ki so jih prevlekli s 5 cm debelim ilovnatim premazom. Premaz je bil zaradi intenzivnega kurjenja rdeče prežgan.

¹⁰ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako: II. razširitev, peč 2.

Peč 9

Peč je bila uničena ob strojnem izkopu temeljev za novi prizidek hotela.¹¹ Ohranil se je le zahodni del banjastega dna (premer 40 cm) iz rdeče prežgane ilovice debeline do 8 cm (sl. 12).

Peč 10

Peč ni bila raziskana v celoti, saj je njen zahodni del ležal izven linije izkopnega polja (sl. 12).¹² Bila je močno poškodovana. Od objekta sta se ohranila le ostanek dna in rob severne stene iz močno prežgane ilovice, ki je bil debel do 4 cm. Dno peči je bilo rahlo nagnjeno proti jugu, na južni strani je prišlo na dan tudi nekaj žganine.

Vse peči, ki so bile vkopane v južno pobočje opuščene bronastodobnega okopa, so bile narejene na podoben način.¹³ Pet je bilo žal poškodovanih, vendar ne do take mere, da ne bi bilo

¹¹ Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako: II. razširitev, peč 3.

¹² Objekt je v dokumentaciji PM Ptuj zaveden pod oznako: II. razširitev, peč 5.

¹³ Peči je bilo verjetno več, kot so jih raziskali. Za to bi govorilo dejstvo, da so na obeh sektorjih segale izven izkopnega polja. Seveda pa bi lahko stale tudi na vmesnem

Sl. 16: Hotel v Ormožu. Sektor 2, Podlaga peči 8; pogled z jugovzhoda.
 Abb. 16: Hotel in Ormož. Sektor 2. Unterlage des Ofens 8; Blick von Südosten.

moč ugotoviti njihove konstrukcije. Okroglo dno je bilo vedno vkopano v nasutje. Pri treh objektih (peči 2, 3 in 8) so naredili podlago iz rečnih oblic in črepinj, kar je omogočilo boljše akumuliranje toplote. Morda je bilo armirano tudi dno peči št. 4, ker pa je bila kot razstavni eksponat skupaj s podlago prenesena v ormoški hotel, ostaja ta detajl za zdaj neznan.

Odprtine za kurjenje so bile na južni strani. Običajno so bile pred njimi plitvejšje jame, ki so služile kot manipulativni prostor. Imele so namreč ožgane stene, v njih pa se je nabralo precej žganine in pepela.

Oblike kalot ni bilo mogoče zanesljivo rekonstruirati, saj so bili vrhnji deli peči uničeni. Vendar nakloni njihovih sten kažejo, da so bile kupole razmeroma nizke in verjetno niso presegale višine 40 cm. Dokaz za takšno trditev je peč št. 4, ki se je edina ohranila in pri kateri znaša razdalja med dnom in svodom le nekaj več kot 30 cm. Vprašanje, ki ostaja odprto, so tudi odprtine za odvajanje dima na vrhu kalot. Peč 4 je namreč nima, kar pa ne pomeni, da je bilo tako tudi pri drugih objektih. Če jih niso imele, je moral dim na prosto kar skozi odprtine, kjer so kurili.

Skupine peči so v prazgodovini pogoste, vprašanje pa je, če so bile hkrati tudi v uporabi. V našem primeru, ko sodijo vsi objekti v poznolatenski čas, s primerjavo stratigrafskih odnosov ne dobimo jasnega odgovora. Objekti so sicer ležali bolj ali manj v isti ravnini, nobena peč tudi ni poškodovala sosednje, vendar pa menimo, da to še ni zadosten dokaz, da bi jih označili za sočasne. Poznolatensko obdobje je bilo namreč stoletje dolg časovni odsek, zato ni nemogoče, da so se gradnje nove peči lotili šele takrat, ko stara ni bila več uporabna. Za takšno možnost bi govorila predvsem funkcija ormoških objektov, saj jih ne moremo interpretirati kot lončarski obrat, kjer so bile baterije peči nekaj običajnega. Naprave, v katerih so v poznem latenu žgali lončenino, so bile namreč drugačnih konstrukcij. Imele so z rešetkami oddeljena kurišča in visoke kupole, poznala pa jih je vsa Evropa.¹⁴ Eno so izkopal tudi na Spodnji Hajdini pri Ptujju.¹⁵

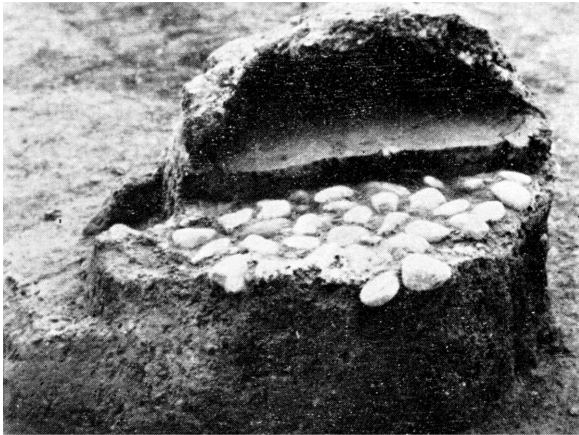
S konstrukcijskega vidika imajo torej objekti iz Ormoža drugačne značilnosti. Sodijo v krog tako imenovanih enostavnih kupolnih peči, ki so že neolitska iznajdba, uporabljali pa so jih predvsem za peko kruha, pripravljanje hrane ter sušenje in praženje žitaric.¹⁶ Njihova konstrukcija se ni v

prostoru med obema sektorjema, ki pa je bil žal uničen s strojnimi izkopom.

¹⁴ Duhamel 1978–1979, 73.

¹⁵ Tomanič-Jevremov, Guštin 1996.

¹⁶ Petrasch 1986.

Sl. 17: Gomolava; peči za peko iz sektorja IV (po Jovanović, Jovanović 1988).

Abb. 17: Gomolava; Backöfen aus dem Sektor IV (nach Jovanović, Jovanović 1988).

tisočletjih v ničemer spremenila. Kot dokaz naj omenimo poznolatske kupolne peči z Gomolave, za katere velja, da so v njih pekli kruh (sl. 17). Sočasne lončarske peči s tega pomembnega naselja so bile namreč drugačnih konstrukcij: imele so rešetke in bistveno višje kalote.¹⁷

Primerjave torej kažejo, da so ormoške peči najverjetneje služile za pripravljanje hrane. Zakaj so jih postavili na rob naselja, pa je že drugo vprašanje. Morda je temu botroval pripraven prostor na pobočju nasipa, ne smemo pa prezreti protipožarne osveščenosti, saj je bilo kuriti na prostem veliko varneje kot v hišah ali sredi naselja.¹⁸

¹⁷ Jovanović, Jovanović 1988, 67 ss.

¹⁸ Kot zanimivost naj povemo, da so našli ostanke treh poznolatskih peči za peko tudi na robu naselja na Ptujem gradu. Odkrite so bile leta 1988 pri izkopavanju drenažnega jarka vzdolž južne stene tamkajšnje žitnice; neobjavljeno, dokumentacijo hrani PM Ptuj. Prim. tudi Tomanič Jevremov 1992, 159; Tomanič-Jevremov, Guštin 1996, 273. V obeh člankih so peči s Ptujem gradu zmotno

NAJDBE

Kot smo že uvodoma omenili, izvira večina latenskega gradiva iz vrhnjih plasti, ki so bile dodobra načete z gradnjo hiš in obdelovanjem vrtov. Iz zaključenih kontekstov, torej iz peči na robu naselja poznamo namreč eno samo skledo (t. 1: 9), v njihovih podlagah pa je bilo odkritih še nekaj ornamentiranih črepinj (t. 1: 1–8,10,11). Ostale najdbe iz Ormoža (gre izključno za fragmente posod) bomo zato predstavili tipološko, kje so bile odkrite, pa je navedeno v katalogu.

Med posodjem, ki je služilo za shranjevanje in prenašanje tekočin, so bile razmeroma številne *glinenke* (t. 2: 1–11; 12: 1,2). Gre za posodje z bikoničnim trupom, ozkim vratom in izvihanim ustjem, ki je bilo narejeno na hitro vrtečem se lončarskem vretenu. Med ormoškim gradivom prevladujejo ustja. Glinenke sodijo med prepoznavne keramične oblike poznega latena. Dobro so datirane zlasti v grobiščih (npr. Beletov vrt v Novem mestu, Roje pri Moravčah, Hribec v Mihovem), poznajo pa jih tudi številna višinska naselja.¹⁹ Kot kažejo primerki iz nekaterih novomeških grobov, ostanejo v uporabi še po rimski zasedbi naših krajev.²⁰

Razmeroma pogosti so bili v Ormožu fragmenti ustij velikih *pitsov*. Nekateri imajo raven (t. 3: 1,2), drugi nažlebljen rob (t. 3: 3–10). Tudi to posodje je bilo narejeno na hitrem lončarskem vretenu, na dveh primerkih (t. 3: 5,7) se je ohranila sled črnega premaza. Pitosi so značilno posodje poznega latena. Pojavljajo se na širokem prostoru od spodnjega toka Donave pa vse do Avstrije in Slovaške, da omenim le Sloveniji najbližja območja.²¹ Ker gre za posodje velikih dimenzij, je splošno sprejeto mnenje, da so v njih shranjevali živila. Podobno kot glinenke so ostali v uporabi tudi v rimskem času.²²

Naslednja skupina so *lonci z odebeljenimi ustji* (t. 4–6). To posodje je bilo v Ormožu najštevilnejše

interpretirane kot lončarske peči, kar je kasneje prevzel tudi Dragan Božič (Božič 1993, 189, op. 5).

¹⁹ Beletov vrt v Novem mestu: Knez 1992, t. 48: 5; 57: 1; 59: 6; 62: 10 itd.; Mihovo: Windl 1975, Taf. 18: 10; 19: 10; 21: 5 itd.; Roje pri Moravčah: Knez 1977, t. 5: 3,5,8; 14: 8. Glej tudi seznam najdišč z literaturo na koncu članka.

²⁰ Knez 1992, t. 11: 3; 17: 5; 22: 1 itd.

²¹ Todorović 1972, 53; Jovanović, Jovanović 1988, 22; Dizdar 2001, 69 ss; Bónis 1969, 191 ss; Tiefengraber 1997, 687 s; Urban 1994, 39 s; Paulík 1976, t. 17: 1; 24: 4,11; 25: 7 itd; Meduna 1980, 147 s, Abb. 21: 20.

²² Bónis 1969, 192; prim. tudi Knez 1992, t. 13: 12; 53: 10.

zastopano, kar ne čudi, saj imamo opravka s hišno lončenino, v kateri so pripravljali hrano. Lonci z odebeljenimi ustji so bili narejeni praviloma prostoročno, nato pa so njihove stene dodelali in zgladili na počasnem vretenu. Izjem je pravzaprav malo. Na dveh fragmentih (*t. 6: 3,7*) naknadnega glajenja ni bilo opaziti, nasprotno pa je bil fragment z izvlečenim rebrom (*t. 7: 10*) narejen na hitro vrtečem se lončarskem kolesu. Slaba polovica posod je bila iz gline drobnozrnate sestave. Imele so gladko, v nekaj primerih tudi porozno površino. Poroznost je bila pogostejša pri fragmentih, ki so bili narejeni iz grobozrnate gline. Takšnim loncem je bil nekoliko pogosteje dodan tudi grafit, ki se sicer pojavlja kar pri 40 % vseh fragmentov.²³ Lonci z odebeljenimi ustji so bili večinoma redukcijsko žgani. Njihova zunanost je bila pogosto okrašena z glavničanjem, zato je verjetno, da je tudi večina fragmentov ostenj, ki jih objavljamo na *t. 10* in *t. 11*, pripadala temu tipu posod.

Kot pove že samo ime, je za lonce značilno odebeljeno ustje, ki pa ni bilo vedno enako narejeno. Pri nekaterih posodah je odebelitev razmeroma močna (*t. 4: 1–7; 5: 1–14*), pri drugih blaga (*t. 6: 1–10*), spet tretje imajo ustje ostreje profilirano (*t. 7: 1–12*). Vendar pa ti detajli niso toliko značilni, da bi lahko z njimi definirali posamezne variante. Po načinu izdelave so si namreč vsi lonci bolj ali manj podobni. Morda je še najbolj opazna razlika v tem, da nobeden od fragmentov tretje skupine ne vsebuje grafita. Ali gre za pravilo in ne zgolj slučaj, zaradi majhnega vzorca ni mogoče ugotoviti. Težko bi govorili tudi o kronoloških razlikah, saj nam za resno analizo manjkajo zanesljivi in dobro datirani konteksti. Za zdaj se moramo pač zadovoljiti z ugotovitvijo, da so lonci z odebeljenimi ustji značilen inventar poznolatskega obdobja. Bili so zelo priljubljeni, saj jih srečamo na širokem prostoru od spodnjega Podonavja do srednje Evrope.²⁴ V nekoliko spremenjeni obliki so se kot tako imenovani auerberški lonci zadržali v uporabi tudi v zgodnjem rimskem obdobju.²⁵

²³ Grafitno pustilo vsebujejo naslednji fragmenti: *t. 4: 1,3,5–8; t. 5: 1,3–5,7,8,11,12,14; t. 6: 2,4,9*.

²⁴ Todorović 1972, 55; Jovanović, Jovanović 1988, 51; Dizdar 2001, 81 ss; Bónis 1969, 184 ss; Tiefengraber 1997, 690; Urban 1995, 506 s; Paulík 1976, 195 s; Meduna 1980, 147, Abb. 21: 23,25–27.

²⁵ Za auerberške lonce, ki naj bi se bili na območju Norika razvili prav iz poznolatskih loncev z odebeljenimi ustji, glej Ulbert 1965, 87 ss; Flügel 1999, 77 ss; Flügel, Schneider 2001; Donat et. al. 2007.

Razmeroma številne so bile v Ormožu tudi *sklede* (*t. 8* in *9*). Prav vse so bile narejene na hitrem lončarskem vretenu iz prečiščene gline, zato imajo fragmenti gladko površino. Barva žganja je siva do sivo-črna. Po obliki so si precej podobne. Za vse je značilen polkrožen trup, ki je z ostrim klekom oddvojen od močno izvihanega ustja. Le-to je pri nekaj primerkih rahlo odebeljeno. Sklede takšnih oblik sodijo med značilen keramični repertoar s konca mlajše železne dobe, čeprav pozna podobne, morda ne tako ostro profilirane oblike že srednji laten. Srečamo jih na širokem prostoru vzdolž celega zahodnega roba Karpatske kotline.²⁶

Na koncu moramo reči še nekaj besed o ornamentu. Glavnice, s katerim so bili okrašeni lonci, smo že omenili. Z njim so prekrili dele, večinoma pa kar cela ostenja posod. Poteze so lahko vzporedne, v snopih ali prekrizane (*t. 10* in *11*). Nekaj povsem običajnega so v tem času tudi izvlečena rebra (*t. 2: 1; 12: 2*), topi vrezi (*t. 1: 2–8; 3: 2,7; 4: 7*) in žlebiči (*t. 2: 1,4,7*). Omeniti moramo še motiv vglajene valovnice (*t. 1: 1; 12: 3*). Pri nas je razmeroma redek, oziroma nadomeščen s topim vrezom.²⁷ Drugod je pogostejši, poznajo pa ga vsa zgoraj omenjena območja.²⁸ Za tipičen poznolatski element velja tudi znak na dnu lonca (*t. 10: 9*). V Ormožu je bil na posodi, ki je bila narejena iz grafitne gline, in na takšni keramiki se lončarski znaki praviloma pojavljajo tudi drugod v srednji Evropi.²⁹

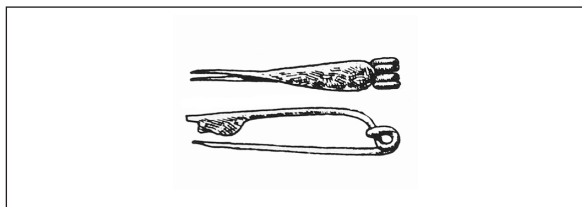
Najdbe in objekti, ki so prišli na dan pri zaščitnih izkopavanjih v Ormožu, kažejo, da je bil prostor, na katerem danes stoji mesto, obljuden tudi v mlajši železni dobi. Čeprav so bile ostaline skromne in omejene zgolj na keramiko, pa vendarle dajejo nov vpogled v materialno kulturo takratnega časa.

²⁶ Jovanović, Jovanović 1988, t. 6: 1,3–6; 20: 1,2; 24: 8–11 itd; Dizdar 2001, 58 ss; Urban 1995, Abb. 77: 299; 93: 532; 111: 816; 198: 2134 itd; Bónis 1969, 176; Meduna 1980, 90, Taf. 90, 91.

²⁷ Npr. Beletov vrt v Novem mestu (Guštin 1977, t. 18: 7); Roje pri Moravčah (Knez 1977, t. 2: 5); Poštela nad Razvanjem (Teržan 1990, t. 20: 20; 44: 21).

²⁸ Jovanović, Jovanović 1988, t. 1: 4,5; 6: 2; 26: 1,2; 38: 6–8; Dizdar 2001, t. 18: 1; 20: 3; 24: 5; 41: 5; Tiefengraber 1997, Taf. 8: 4; 17: 1; 19: 8; 20: 11; 21: 1; Bónis 1969, 174 ss, Taf. 32: 2–6; Meduna 1980, 104.

²⁹ Kappel 1969, 104 ss; Čižmář, Meduna 1985; Čižmář 1995; glej tudi Kern 1996, 388, Abb. 5; Tiefengraber 1997, 690, Taf. 23: 2.

Sl. 18: Ormož. Fibula Nauheim; izkopavanje leta 1956 (po Pahiču).

Abb. 18: Ormož. Nauheimer Fibel; Ausgrabung im Jahre 1956 (nach Pahič).

Analiza gradiva je pokazala, da imamo opraviti z značilnimi oblikami poznolatenskega hišnega posodja, kakršno je bilo v uporabi tudi na sosednjih območjih. Za obljudenost Ormoža ob koncu mlajše železne dobe govori tudi edina kovinska najdba, ki so jo našli leta 1956 pri izkopavanjih Bernarde Perc. Gre za fibulo tipa Nauheim s preluknjano nogo (sl. 18), ki sodi med značilne predstavnice stopnje LT D1b, kar odgovarja mlajšemu delu stopnje Mokronog IIIa, kot jo je za območje osrednje Slovenije definiral Dragan Božič.³⁰

Žal se niso ohranile stavbne ostaline. Novoveške gradnje so namreč uničile vrhne plasti, zato nismo uspeli rekonstruirati niti enega bivalnega objekta. Z ozirom na razprostranjenost keramičnih najdb, ki so prišle na dan skoraj povsod, kjer so potekala zaščitna izkopavanja, pa lahko rečemo, da je bil obljuden pretežni del nekdanjega naselja. Nekaj gradiva je bilo odkritega celo zunaj bronastodobnega okopa.³¹ Toda najdbe so bile skromne, kar kaže na to, da poselitev ni bila kdove kako gosta. Intenzivneje je bil morda obljuden le predel ob Skolibrovi ulici, kjer je bilo v zahodnem delu tamkajšnjega izkopnega polja opaziti nekoliko večjo koncentracijo črepinj.

Še najbolj zanimivo je bilo odkritje desetih peči v severovzhodnem koncu naselja. Njihova dna so bila vkopana v nekdanji obrambni okop, ki je, kot kaže, v poznem latenu izgubil svojo prvotno funkcijo. Objekti se po konstrukcijskih detajlih razlikujejo od sočasnih lončarskih peči. Najverjetneje so služili za peko kruha oziroma pripravo hrane.

Seznam najdišč z obravnavanimi tipi poznolatenske lončenine v Sloveniji

Glinenke

1. Ajdovščina nad Zaborštom pri Dolu: Pavlin, Dular 2007, t. 3: 5.
2. Beletov vrt v Novem mestu: Knez 1992, t. 17: 5; 22: 1; 34: 2; 39: 7; 48: 5; 51: 8; 56: 10,12; 57: 1; 59: 6; 62: 10; 70: 1; 71: 1,20,21 itd.; Božič 2008, t. 24: 1–8; 25: 1–6.
3. Cvinger nad Koriti: Dular et al. 1995, t. 14: 3–7; 16: 5.
4. Cvinger nad Virom pri Stični: nobjavnjeno (skupki 1/90; 2/73; 13/3;16a/10).
5. Gradec pri Vinkovem Vrhu: Dular et al. 1995, t. 22: 10,11.
6. Gradišče pri Suhadolah: Dular et al. 2003, t. 1: 8,9.
7. Križni vrh nad Belim Gričem: Dular et al. 1991, t. 47: 1,10,11.
8. Mihovo: Windl 1975, Taf. 10: 17; 13: 8; 16: 1; 18: 10; 19: 10; 21: 5 itd.
9. Ormož: t. 2.
10. Pančičev vrh pod Javorjem: Pavlin, Dular 2007, t. 23: 2.
11. Poštela nad Razvanjem: Teržan 1990, t. 51: 15–17,19.
12. Roje pri Moravčah: Knez 1977, t. 5: 3,5,8; 6: 8; 12: 9 itd.
13. Sitarjevec nad Litijo: Pavlin, Dular 2007, t. 20: 2; 21: 8,9.
14. Stari grad nad Podbočjem: Guštin, Cunja, Predovnik 1993, sl. 8: 19,20,22.
15. Strmec nad Belo Cerkvijo: Dular A. 1991, t. 56: 19.

Pitosi

1. Beletov vrt v Novem mestu: Knez 1992, t. 13: 12; 53: 10; 62: 11; Božič 2008, t. 26: 10.
2. Cvinger nad Virom pri Stični: Teržan 1994, t. 2: 13; nobjavnjeno (skupeki 11/9).
3. Korinjski hrib nad Velikim Korinjem: Dular et al. 1995, t. 3: 11,12.
4. Ormož: t. 3.
5. Poštela nad Razvanjem: Pahič 1966b, t. 17: 5.

Lonci z odebeljenimi ustji

1. Brinjeva gora nad Zrečami: Oman 1981, t. 58: 3.
2. Cvinger nad Koriti: Dular et al. 1995, t. 15: 2.
3. Cvinger nad Virom pri Stični: Frey, Gabrovec 1969, sl. 3: 1,2,10,11; Teržan 1994, t. 2: 7,8,14,15,18; 6: 3,9,10; 7: 10–12,14,16; nobjavnjeno (skupki 1/87; 1/93; 3/60; 5/5; 5/107; 7/12; 8/11 itd.).
4. Gornji trg v Ljubljani: Vičič 1994, t. 2: 8.
5. Kincelj nad Trbincem: Dular et al. 1991, t. 38: 1,14.
6. Korinjski hrib nad Velikim Korinjem: Dular et al. 1995, t. 1: 1–4.

³⁰ Božič 2008, 58 ss, 119 ss in 145, Tab. 5.

³¹ Posamične keramične fragmente in ostanek ognjišča so našli pri izkopavanju žarnogrobiščne nekropole na Skoršičevem vrtu na zahodnem robu Ormoža. Glej tudi Tomanič-Jevremov 1988–1989, 277.

7. Križni vrh nad Belim Gričem: Dular et al. 1991, t. 48: 3,4; 50: 11,13.
8. Meljski hrib nad Mariborom: Kavur 2001, fig. 8: 7.
9. Miklavški hrib v Celju: Bolta 1966, t. 2: 5,8; 3: 3–5.
10. Novine/Bubenberg nad Šentiljem: Pahič 1966a, t. 4: 9–11.
11. Ormož: t. 4–7.
12. Pančičev vrh pod Javorjem: Pavlin, Dular 2007, t. 23: 5.
13. Poštela nad Razvanjem: Teržan 1990, t. 9: 14; 13: 10; 14: 1; 16: 19.
14. Rifnik pri Šentjurju: Bolta 1966, sl. 1; t. 3: 1.
15. Stari grad nad Podbočjem: Guštin, Cunja, Predovnik 1993, sl. 7: 1,12; 8: 11,12; 10: 14,15; 11: 1–3.
16. Sv. Marjeta na Libni: Guštin 1976, t. 89: 11–13.
17. Šmihel pod Nanosom: Guštin 1979, t. 71: 9.

Sklede z močno izvihanimi ustji

1. Cvinger nad Virom pri Stični: neobjavljeno (skupek 4/18).
2. Meljski hrib nad Mariborom: Kavur 2001, fig. 8: 10.
3. Mihovo: Windl 1975, Taf. 23: 5; 35: 11; 59: 10.
4. Ormož: t. 8, 9.
5. Poštela nad Razvanjem: Teržan 1990, t. 51: 1.
6. Roje pri Moravčah: Knez 1977, t. 3: 11; 12: 2,4; 14: 9.

KATALOG

Tabla 1

1. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: vglajeni liniji in valovnici; inv. št. P 46.898; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 2.
2. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 46.897g; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 2.
3. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 46.897c; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 2.
4. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 46.897e; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 2.
5. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 46.897b; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 2.
6. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 46.897a; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 2.
7. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 46.897f; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 2.
8. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 46.897d; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 2.

9. Frag. skleda, izdelana na hitrem vretenu; barva: črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 46.903; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 3.

10. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 46.902a; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 3.

11. Frag. dna posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 46.902b; izkopišče: Hotel; sektor: 1; peč 3.

Tabla 2

1. Frag. ustja in ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava-siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: izvlečena rebra in kanelure; inv. št. P 38.203; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

2. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; op.: na ustju sta dve piskrovezovi luknjici; inv. št. P 37.809; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

3. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 38.995b; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 159.

4. Frag. ustja in ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjava-siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 37.810; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

5. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 38.711; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 170.

6. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 38.917; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 169.

7. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rumeno-rdeča; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: kaneluri; inv. št. P 35.443; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 34.

8. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 38.904; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 169.

9. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 37.808; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

10. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: izvlečeno rebro; inv. št. P 38.507; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 161.

11. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 40.822; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 3; kv. 53.

Tabla 3

1. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjava-siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 48.553; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 35.

2. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; inv. št. P 36.987; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 168.

3. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: svetlosiva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 47.749; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 8.

4. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 38.065; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 163.

5. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; op.: na zunanji strani je sled črnega premaza; inv. št. P 39.042; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 149.

6. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 48.388; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 9.

7. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: topi vrezi; op.: na zunanji strani je črn premaz; inv. št. P 34.092; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 28.

8. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 36.472; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 28.

9. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rdeče-siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 38.915; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 169.

10. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjavo-rdeča; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 34.303; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 11.

Tabla 4

1. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 36.005; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 13.

2. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-rjava; površina: gladka; sestava: grobozrnata; inv. št. P 47.096; izkopišče: Poštna ulica; kv. 23.

3. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 39.159; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

4. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 39.160; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

5. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 35.134; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 16.

6. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata, grafitno pustilo; okras: topi vrezi; inv. št. P 36.989; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 168.

7. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: gladka; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: topi vrezi; inv. št. P 45.707; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 3; kv. 25.

Tabla 5

1. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafi-

tno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 39.203; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 173.

2. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 37.544; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 155.

3. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 43.942; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 5; kv. 58.

4. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 43.200; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 6; kv. 103.

5. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 47.780; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 8.

6. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: hrapava; sestava: grobozrnata; inv. št. P 47.839; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 19.

7. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 38.026; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 173.

8. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 37.803; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

9. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: svetlorjava; površina: hrapava in porozna; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 47.899; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 7.

10. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: hrapava in porozna; sestava: grobozrnata; inv. št. P 38.508; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 161.

11. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 38.506; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 161.

12. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: hrapava; sestava: drobnozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 37.338a; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 157.

13. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 36.522; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 26.

14. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 48.808; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 12.

Tabla 6

1. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: gladka in porozna; sestava: drobnozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 45.884; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 4; kv. 75.

2. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: grobozrnata,

grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 39.162; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

3. Frag. ustja posode, izdelane prostoročno; barva: črno-rjava; površina: hrapava in porozna; sestava: drobozrnata; inv. št. P 35.446; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 34.

4. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava in porozna; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 38.196; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

5. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: svetlorjava; površina: hrapava in porozna; sestava: grobozrnata; inv. št. P 47.748; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 8.

6. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjavo-črna; površina: gladka in porozna; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 36.008; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 13.

7. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: rjavo-sivo-črna; površina: hrapava; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 34.328; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 11.

8. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rdeče-siva; površina: hrapava in porozna; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 39.033; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 149.

9. Frag. ustja, ostenja in dna posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rdeče-siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 38.195; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

10. Frag. ustja in ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjavo-siva; površina: hrapava in porozna; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 34.398; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 12.

Tabla 7

1. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: črna; površina: hrapava; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.298; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 134.

2. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: črno-siva; površina: hrapava in porozna; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 34.490; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 9.

3. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: črno-siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 35.595; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 41.

4. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 48.249; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 34.

5. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjavo-siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 38.907; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 169.

6. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjavo-siva; površina: hrapava in porozna; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 48.590; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 47.

7. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 34.302; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 11.

8. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: gladka in porozna; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 37.802; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

9. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjavo-črna; površina: hrapava in porozna; sestava: drobozrnata; inv. št. P 34.821; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 25.

10. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: grobozrnata; okras: izvlečeno rebro; inv. št. P 34.755; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 26.

11. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-rjava; površina: gladka in porozna; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 36.933; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 170.

12. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjavo-sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 35.444; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 34.

Tabla 8

1. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 38.901; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 169.

2. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: temnosiva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 38.066; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 163.

3. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 39.040; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 149.

4. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 38.150; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

5. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 38.900; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 169.

6. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-rjava; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 37.807; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

Tabla 9

1. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rdeče-siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 34.488; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 9.

2. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: temnosiva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 39.037; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 149.

3. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 36.010; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 13.

4. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 48.560; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 35.

5. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: temnorjava; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 35.274; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 19.

6. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 39.041; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 149.

7. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 34.438; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 9.

8. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 48.559; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 35.

9. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 39.038; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 149.

Tabla 10

1. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 35.530; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 33.

2. Frag. ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: črnorjava; površina: hrapava; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 34.248; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 12.

3. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: črno-rjava; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 35.391; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 27.

4. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: rjavo-črna; površina: hrapava; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 35.390; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 27.

5. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.274; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 172.

6. Frag. ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 35.451; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 34.

7. Frag. ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: črna; površina: gladka; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 37.816; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 174.

8. Frag. ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjava; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 35.605; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 41.

9. Frag. dna posode, izdelane prostoročno; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; op.: na dnu je odtisnjen lončarski znak; inv. št. P 37.405; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 156.

10. Frag. dna posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobozrnata; inv. št. P 37.884; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 154.

11. Frag. dna posode, izdelane prostoročno; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 35.625; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 41.

12. Frag. ostenja in dna posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 44.850; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 2; kv. 126.

13. Frag. dna posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.760; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 170.

14. Frag. ostenja in dna posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.154; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

Tabla 11

1. Frag. ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-rjava; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.924; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 169.

2. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: temnorjava; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 35.390a; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 22.

3. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 37.333; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 157.

4. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: rdeče-siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.152; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

5. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 38.923; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 169.

6. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: sivo-rjava; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 48.596; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 47.

7. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: rjavo-črna; površina: hrapava; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 36.429; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 35.

8. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: rjavo-črna; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 48.389; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 9.

9. Frag. ostenja posode, izdelane prostoročno; barva: rjavo-črna; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 35.390b; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 27.

10. Frag. ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: temnosiva; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.098; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 153.

11. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: drobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.028; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 173.

12. Frag. ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: siva; površina: hrapava; sestava: drobnozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 38.784; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 160.

13. Frag. ostenja in dna posode, izdelane prostoročno; barva: rjavo-siva; površina: hrapava; sestava: grobozrnata, grafitno pustilo; okras: glavničenje; inv. št. P 38.153; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

14. Frag. ostenja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: rjavo-siva; površina: hrapava in porozna; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 43.845; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 5; kv. 71.

Tabla 12

1. Frag. ostenja in dna posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-rdeča; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: izvlečeni rebri in topi vrezi; inv. št. P 38.205; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

2. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-rdeča; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: izvlečeni rebri; inv. št. P 38.205a; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

3. Frag. ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: izvlečeno rebro in vglajena valovnica; inv. št. P 38.202; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

Tabla 13

1. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 35.593; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 41.

2. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: svetlosiva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 48.561; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 35.

3. Lonček, izdelan na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 37.168; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 158.

4. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rdeče-siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 38.204; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 143.

5. Frag. ustja in ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 39.106; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 158.

6. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: siva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 48.499; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 36.

7. Frag. ustja in ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: izvlečeni rebri; inv. št. P 48.505; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 36.

8. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata, grafitno pustilo; inv. št. P 37.857; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 7; kv. 164.

9. Frag. ustja posode, izdelane na počasnem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka in porozna; sestava: drobnozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 35.597; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 41.

10. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: črno-rjava; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 34.234; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 12.

11. Frag. ustja posode, izdelane prostoročno; barva: temnosiva; površina: hrapava in porozna; sestava: grobozrnata; okras: glavničenje; inv. št. P 48.807; izkopišče: Vrazova ulica; kv. 12.

12. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: sivo-črna; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 36.009; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 13.

13. Frag. preluknjane ostenja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: temnosiva; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; inv. št. P 36.031; izkopišče: Havlasov vrt; kv. 13.

14. Frag. ustja posode, izdelane na hitrem vretenu; barva: rjavo-rdeča; površina: gladka; sestava: drobnozrnata; okras: izvlečeno rebro; inv. št. P 45.492; izkopišče: Skolibrova ulica; sektor: 3; kv. 22.

BOLTA, L. 1966, Materialne ostaline Kelto v celjski okolici. – *Arheološki vestnik* 17, 375 ss.

BÓNIS, É. 1969, *Die spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tában in Budapest*. – *Archaeologia Hungarica* 47.

BOŽIČ, D. 1993, O latenskih najdbah na območju Ptuj – V: *Ptujski arheološki zbornik. Ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva*, 189 ss, Ptuj.

BOŽIČ, D. 2008, *Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto. Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo. Studies on fibulae and the relative chronology of the Late La Tène period / Poznolatensko-rimsko grobišče v Novem mestu. Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo. Študije o fibulah in o relativni kronologiji pozne latenske dobe*. – Katalogi in monografije 39.

ČIŽMÁŘ, M. 1995, Značky na dnech laténské keramiky na Moravě II. – *Acta Musei Moraviae* 80/1–2, 109 ss.

ČIŽMÁŘ, M. in J. MEDUNA 1985, Bodenzeichen auf latènezeitlicher Keramik in Mähren. – *Památky archeologické* 76, 78 ss.

DIZDAR, M. 2001, *Latenska naselja na vinkovačkom području. Tipološko-statistička obrada keramičkih nalaza*. – Disertacije i monografije. Arheološki zavod Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 3.

DONAT, P. et al. 2007, Produzione, funzione e commercializzazione dei vasi Auerberg nei territori di Aquileia, Tergeste, Forum Iulii, Iulium Carnicum e Iulia Concordia. – V: G. Cuscito, C. Zaccaria (ur.), *Aquileia dalle origini alla costituzione del ducato longobardo*.

- Territorio, economia, società, Antichità Altoadriatiche* 65, 149 ss.
- DUHAMEL, P. 1978–1979, Morphologie et évolution des four céramiques en Europe Occidentale – protohistoire, monde celtique et Gaule romaine. – *Acta Praehistorica et Archaeologica* 9/10, 49 ss.
- DULAR, A. 1991, *Prazgodovinska grobišča v okolici Vinjega vrha nad Belo Cerkvijo / Die vorgeschichtlichen Nekropolen in der Umgebung von Vinji Vrh oberhalb von Bela Cerkev*. – Katalogi in monografije 26.
- DULAR, J., B. KRIŽ, D. SVOLJŠAK in S. TECCO HVALA 1991, Utrjena prazgodovinska naselja v Mirenski in Temeniški dolini. – *Arheološki vestnik* 42, 65 ss.
- DULAR, J., B. KRIŽ, D. SVOLJŠAK in S. TECCO HVALA 1995, Prazgodovinska višinska naselja v Suhi krajini. – *Arheološki vestnik* 46, 89 ss.
- DULAR, J., P. PAVLIN in S. TECCO HVALA 2003, Prazgodovinska višinska naselja v okolici Dol pri Litiji. – *Arheološki vestnik* 54, 159 ss.
- FLÜGEL, Ch. 1999, *Der Auerberg III. Die römische Keramik*. – Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 47.
- FLÜGEL, Ch. in G. SCHNEIDER 2001, Neue Forschungen zur römischen Keramik vom Auerberg. – *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 66, 83 ss.
- FREY, O.-H. in S. GABROVEC 1969, K latenski poselitvi Dolenjske. – *Arheološki vestnik* 20, 1969, 7 ss.
- GUŠTIN, M. 1976, *Libna*. – Posavski muzej Brežice 3.
- GUŠTIN, M. 1977, Relativna kronologija grobov "Mokronoške skupine". – V: M. Guštin (ur.), *Keltske študije*, Posavski muzej Brežice 4, 67 ss.
- GUŠTIN, M. 1979, *Notranjska. K začetkom železne dobe na severnem Jadranu / Notranjska. Zu den Anfängen der Eisenzeit an der nördlichen Adria*. – Katalogi in monografije 17.
- GUŠTIN, M., R. CUNJA in K. PREDOVNIK 1993, *Podbočje / Stari grad*. – Posavski muzej Brežice 9.
- JOVANOVIĆ, B. in M. JOVANOVIĆ 1988, *Gomolava. Naselje mlade gvozdenog doba*. – Gomolava 2. Arheološki institut Beograd, Posebna izdanja, knjiga 21.
- KAPPEL, I. 1969, *Die Graphittonkeramik von Manching*. – V: W. Krämer (ur.), *Ausgrabungen in Manching 2*, Wiesbaden.
- KAVUR, B. 2001, Meljski hrib and the late prehistoric regional settlement pattern. – V: A. Lippert (ur.), *Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 78, 355 ss.
- KERN, A. 1996, Spätlatènezeitliche Funde vom Oberleiserberg, MG Ernstbrunn, Niederösterreich. – V: *Die Kelten in den Alpen und an der Donau*. Akten des Internationalen Simposions St. Pölten, 14.–18. Oktober 1992. *Archaeolingua* 1, Budapest-Wien, 385 ss.
- KNEZ, T. 1977, Keltski grobovi iz Roj pri Moravčah. – V: M. Guštin (ur.), *Keltske študije*, Posavski muzej Brežice 4, 105 ss.
- KNEZ, T. 1992, *Novo mesto 2. Keltsko-rimsko grobišče Beletov vrt / Novo mesto 2. Keltisch-römisches Gräberfeld Beletov vrt*. – *Carniola archaeologica* 2.
- MEDUNA, J. 1980, *Die latènezeitlichen Siedlungen in Mähren*. – Praha.
- OMAN, D. 1981, Brinjeva gora – 1953 (Obdelava prazgodovinske keramike). – *Arheološki vestnik* 32, 144 ss.
- PAHIČ, S. 1966a, Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah. – *Arheološki vestnik* 17, 103 ss.
- PAHIČ, S. 1966b, Keltske najdbe v Podravju. – *Arheološki vestnik* 17, 271 ss.
- PAULÍK, J. 1976, *Keltské hradisko Pohanská v Plaveckom Podhradí*. – Fontes Archeologického ústavu Slovenského národného múzea v Bratislave 3.
- PAVLIN, P. in J. DULAR 2007, *Prazgodovinska višinska naselja v Zasavskem hribovju*. – *Arheološki vestnik* 58, 56 ss.
- PERC, B. 1960, Ormož. – *Varstvo spomenikov* 7, 280.
- PERC, B. 1962–1963, K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu. – *Arheološki vestnik* 13–14, 375 ss.
- PETRASCH, J. 1986, Typologie und Funktion neolithischer Öfen in Mittel- und Südosteuropa. – *Acta Praehistorica et Archaeologica* 18, 33 ss.
- TERŽAN, B. 1990, *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem / The Early Iron Age in Slovenian Styria*. – Katalogi in monografije 25.
- TERŽAN, B. 1994, 9., 18. in 19. sonda na prečnem nasipu gradišča. – V: S. Gabrovec, *Stična I, Naselbinska izkopavanja / Stična I. Siedlungsausgrabungen*. – Katalogi in monografije 28, 120 ss.
- TIEFENGRABER, G. 1997, Spätlatènezeitliche Keramik vom Frauenberg bei Leibnitz aus der Grabung 1987. Vorschlag einer Typologie. – *Fundberichte aus Österreich* 36, 681 ss.
- TODOROVIĆ, J. 1972, *Praistorijska Karaburma I – nekropola mlade gvozdenog doba / Karaburma I. The necropolis of the Later Iron Age*. – Monografije 3, Beograd.
- TOMANIČ-JEVREMOV, M. 1988–1989, Žarno grobišče v Ormožu. – *Arheološki vestnik* 39–40, 277 ss.
- TOMANIČ JEVREMOV, M. 1992, Podoba Ptuja v prazgodovinskih obdobjih. – *Kronika* 40/3, 157 ss.
- TOMANIČ-JEVREMOV, M. in M. GUŠTIN 1996, Keltska lončarska peč s Spodnje Hajdine pri Ptujju. – *Arheološki vestnik* 47, 267 ss.
- ULBERT, G. 1965, *Der Lorenzberg bei Epfach. Die frühromische Militärstation*. – Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 9.
- URBAN, O. 1994, *Keltische Höhensiedlungen an der mittleren Donau vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica. 1. Der Freinberg*. – Linzer archäologische Forschungen 22.
- URBAN, O. 1995, *Keltische Höhensiedlungen an der mittleren Donau vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica. 2. Der Braunsberg*. – Linzer archäologische Forschungen 23.
- VIČIČ, B. 1994, Zgodnjerrimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani. Gornji trg 30, Stari trg 17 in 32. – *Arheološki vestnik* 45, 25 ss.
- WINDL, H. 1975, *Das Latène- und kaiserzeitliche Gräberfeld von Mihovo (Unterkrain – Dolenjsko)*. – Neobjavljena disertacija, Philosophische Fakultät der Universität Wien.

Spuren spätlatènezeitlicher Besiedlung in Ormož

Zusammenfassung

Wie die Funde und Objekte, die bei den Rettungsgrabungen in Ormož an den Tag kamen, zeigen, war der Bereich, wo heute die Stadt steht, auch in der jüngeren Eisenzeit besiedelt. Es gibt nur wenige Funde aus dieser Zeit. Am interessantesten war die Entdeckung von zehn Öfen, die in zwei nebeneinander liegenden Gruppen in der nordöstlichen Ecke der Siedlung standen (*Abb. 1 und 3*). Alle waren in den Südhang des verlassenen bronzezeitlichen Walls eingegraben (*Abb. 4 und 12*). Fünf waren leider beschädigt, aber nicht in dem Ausmaß, dass es nicht möglich gewesen wäre, ihre Konstruktion festzustellen. Sie hatten einen runden Boden und niedrige Kuppeln (*Abb. 6, 8, 10*). Bei drei Objekten (Öfen 2, 3 und 8) hatte man den Boden aus Kieselsteinen und Scherben errichtet, was eine bessere Wärmeakkumulation ermöglichte (*Abb. 7, 9, 16*).

Die Feuerlöcher befanden sich an der Südseite und davor gewöhnlich flachere Gruben. Sie hatten gebrannte Wände und darin hatten sich ziemlich viel Brandreste und Asche angesammelt.

Die Formen der Kuppeln konnten nicht zuverlässig rekonstruiert werden, denn die oberen Teile der Öfen waren zerstört. Jedoch deuten die Neigungen ihrer Wände darauf hin, dass die Kuppeln relativ niedrig waren und wahrscheinlich nicht die Höhe von 40 cm überschritten (*Abb. 11*). Ein Beweis für eine solche Behauptung ist der Ofen Nr. 4, der als einziger erhalten ist und bei dem der Abstand vom Boden zum Gewölbe nur ein wenig mehr als 30 cm beträgt (*Abb. 10*). Offen bleibt auch die Frage bezüglich der Abzugslöcher. Ofen 4 hat nämlich keine, was aber nicht bedeutet, dass dies auch bei den anderen Objekten der Fall war. Wenn sie keine hatten, dann musste der Rauch durch die Öffnungen, wo man Feuer machte, ins Freie entweichen.

Die Ofenbatterien von Ormož kann man nicht als Töpferwerkstatt bezeichnen. Die Vorrichtungen, in denen man in der späten La-Tène-Zeit Keramik brannte, waren nämlich anders konstruiert. Sie hatten mit Lochtennen abgeteilte Verbrennungsräume und hohe Kuppeln. Sie waren in ganz Europa bekannt.¹ Einer wurde auch in Spodnja Hajdina bei Ptuj ausgegraben.² Von der Konstruktion her haben also die Objekte von Ormož andere Charakteristika. Sie gehören zum Kreis der so genannten einfachen Kuppelöfen, die schon eine neolithische Erfindung sind und vor allem

zum Brotbacken, zur Zubereitung von Speisen und zum Trocknen und Rösten von Getreide verwendet wurden.³ Ihre Konstruktion hatte sich in den Jahrtausenden in keinerlei Hinsicht verändert. Als Beweis seien die spätlatènezeitlichen Kuppelöfen von Gomolava angeführt, in denen man Brot buk (*Abb. 17*). Zeitgenössische Töpferöfen von dieser bedeutenden Siedlung waren nämlich auf andere Weise errichtet.⁴

Andere Objekte sind in Ormož nicht erhalten, weil die neuzeitlichen Bauten die oberen Schichten zerstörten. An den Tag kam nur bescheidenes Keramikmaterial. Wie die Analyse ergab, handelt es sich um charakteristische Formen spätlatènezeitlichen Geschirrs wie Tonflaschen (*Taf. 2*), Pythoi (*Taf. 3*), S-förmige Schalen (*Taf. 8-9*) und Wulstrandtöpfe, wovon die Hälfte aus Graphitton (*Taf. 4-7*) hergestellt wurde. Für die Besiedlung von Ormož am Ende der jüngeren Eisenzeit spricht auch der einzige Metallfund, eine Nauheimer Fibel (*Abb. 18*), die zu den typischen Vertretern der Stufe LT D1b gehört, was dem jüngeren Teil der Stufe Mokronog IIIa entspricht, wie sie für das Gebiet Zentralsloweniens von Dagan Božič definiert wurde.⁵

Übersetzung: Marija Javor Briški

Janez Dular
Inštitut za arheologijo
Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
janez.dular@zrc-sazu.si
Marjana Tomanič Jevremov
Pokrajinski muzej Ptuj
Muzejski trg 1
SI-2250 Ptuj
marjana.tomanic.jevremov@pok-muzej-ptuj.si

¹ Duhamel 1978-1979, 73.

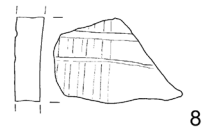
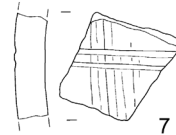
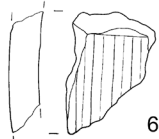
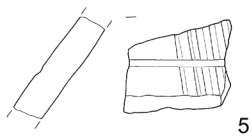
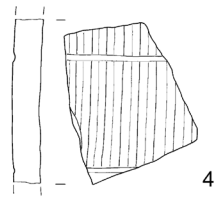
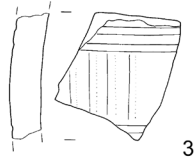
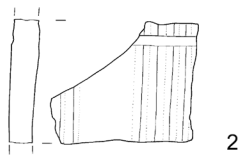
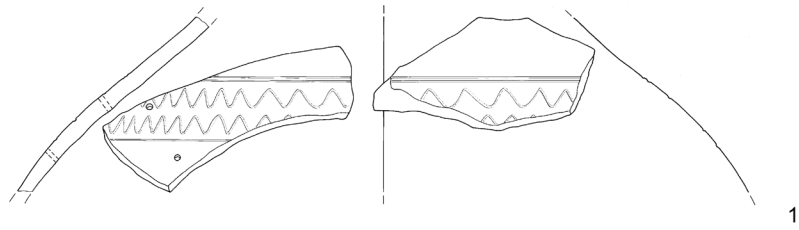
² Tomanič-Jevremov/Guštin 1996.

³ Petrasch 1986.

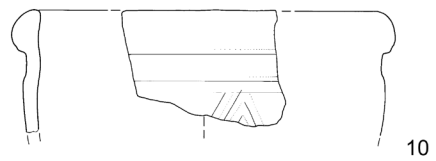
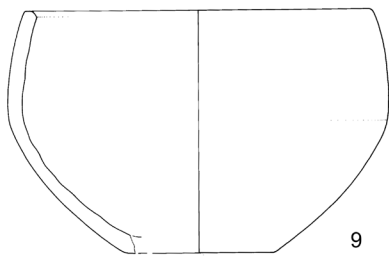
⁴ Jovanović/Jovanović 1988, 67 ff.

⁵ Božič 2008, 58 ff, 119 ff. und 145, Tab. 5.

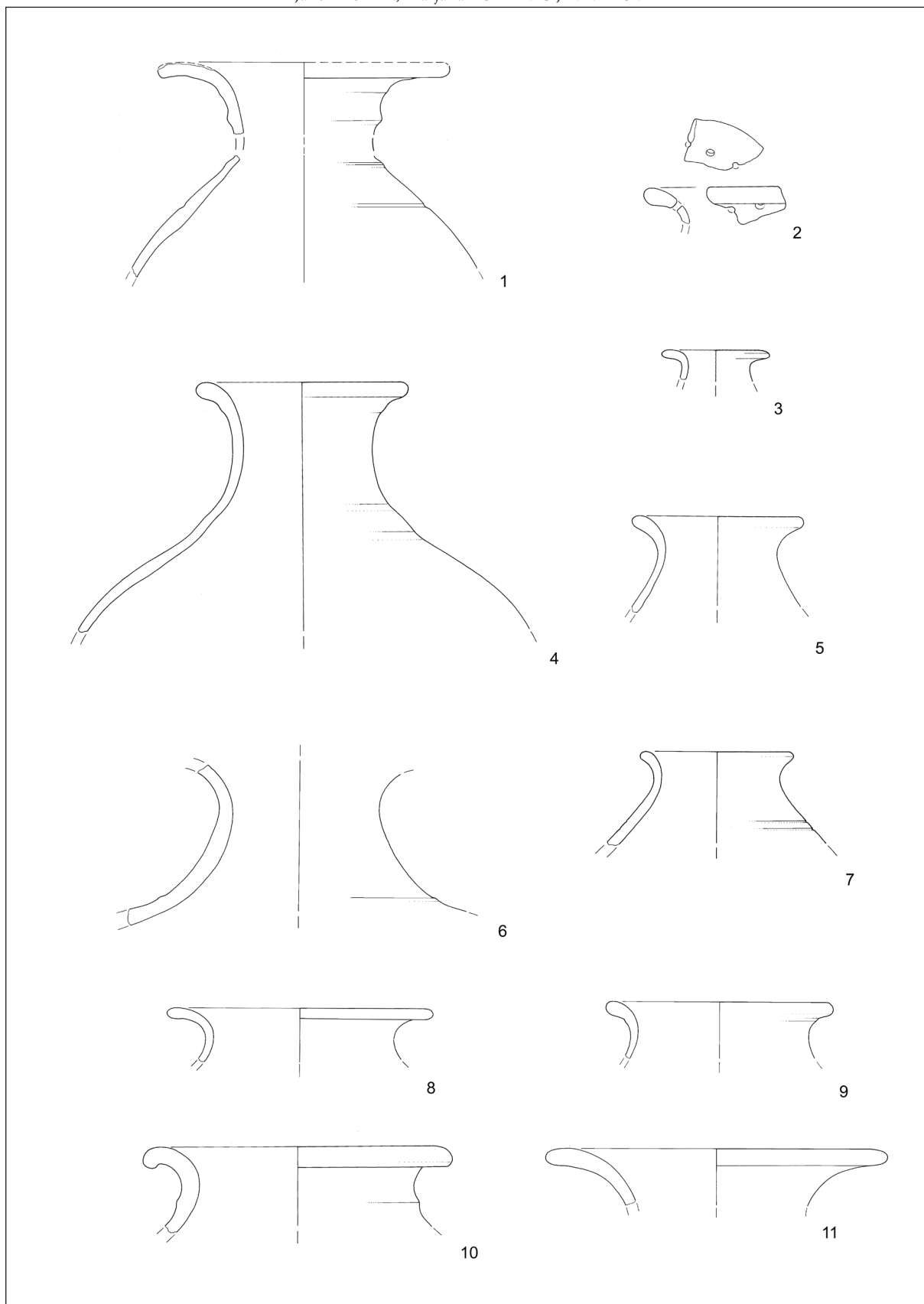
A

B

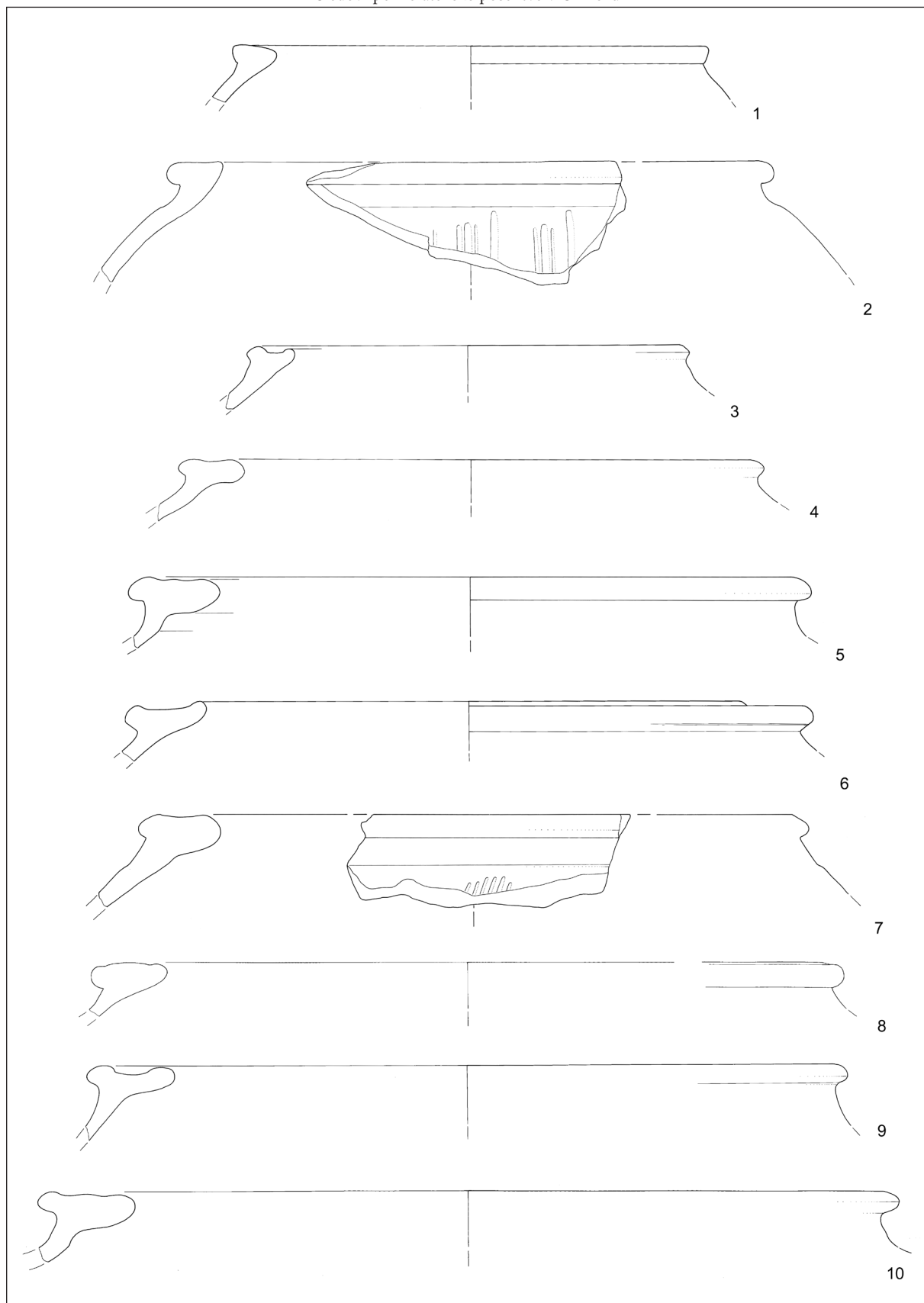

T. 1: Hotel v Ormožu. A: peč 2; B: peč 3. Vse keramika. M. = 1:3.
Taf. 1: Hotel in Ormož. A: Ofen 2; B: Ofen 3. Alles Ton. M. = 1:3.

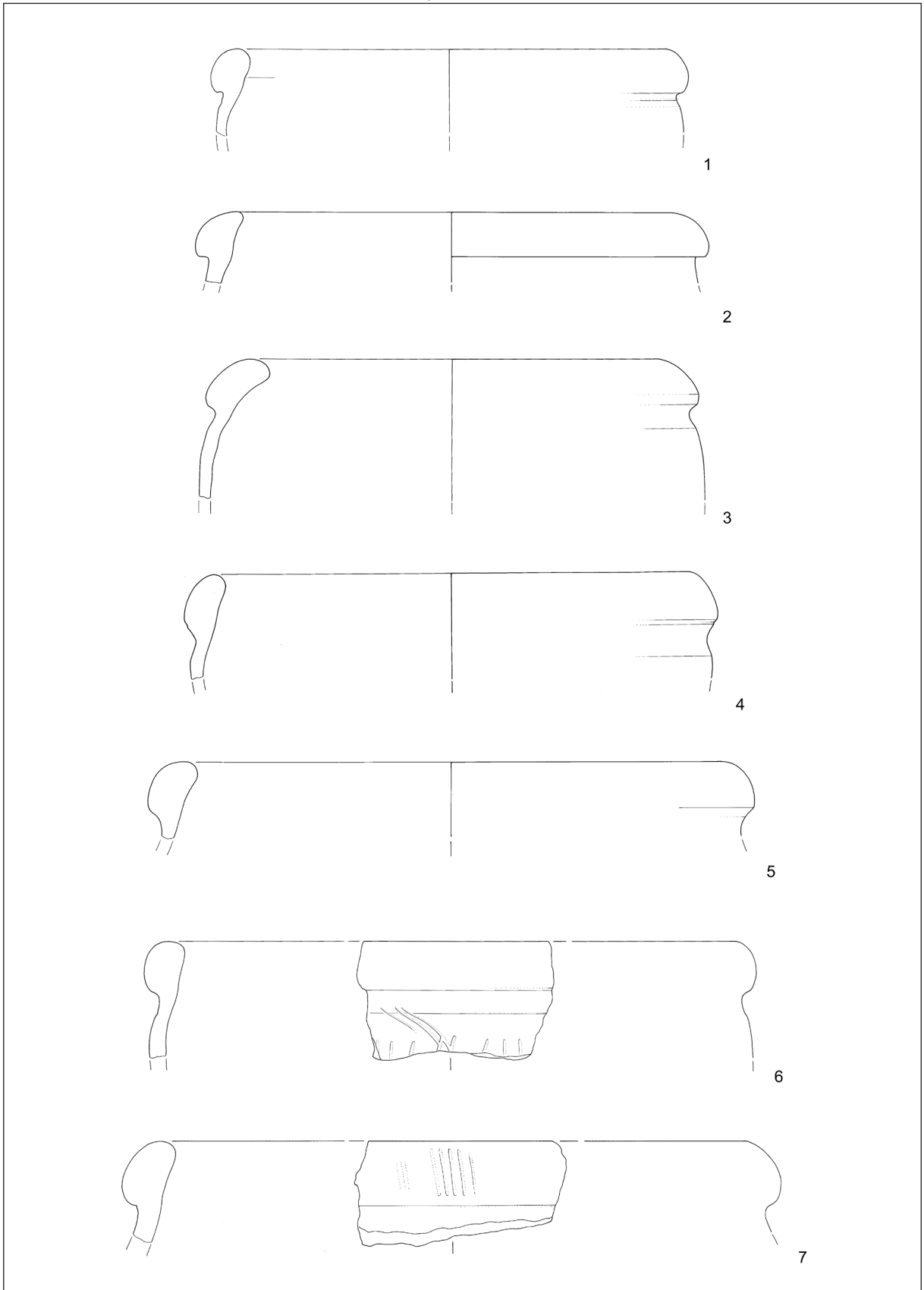
T. 2: 1-6,8-11 Skolibrova ulica v Ormožu. 7 Havlasov vrt v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 2: 1-6,8-11 Skolibrova ulica in Ormož. 7 Havlasov vrt in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

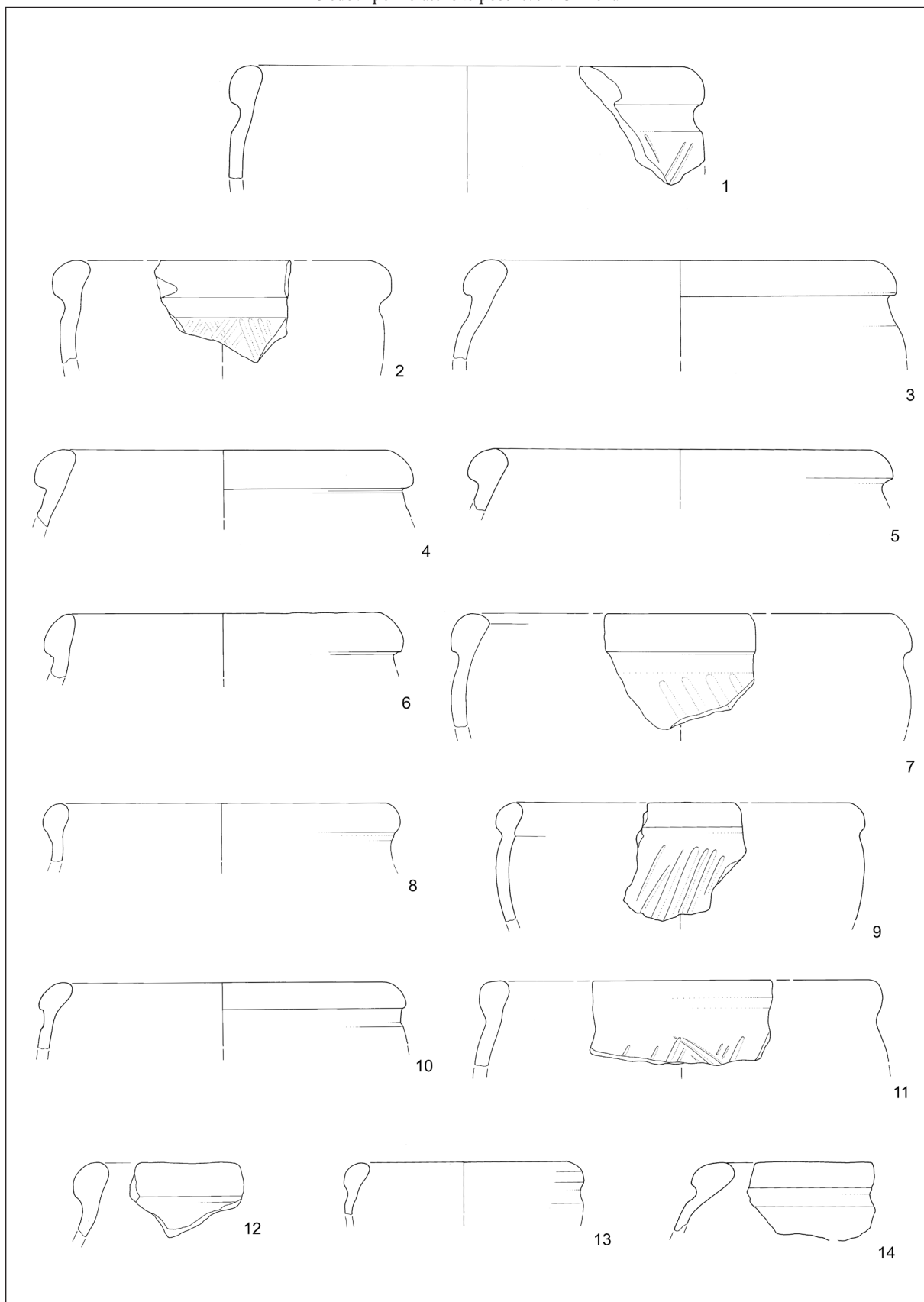

T. 3: 1,3,6 Vrazova ulica v Ormožu. 2,4,5,9 Skolibrova ulica v Ormožu. 7,8,10 Havlasov vrt v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 3: 1,3,6 Vrazova ulica in Ormož. 2,4,5,9 Skolibrova ulica in Ormož. 7,8,10 Havlasov vrt in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

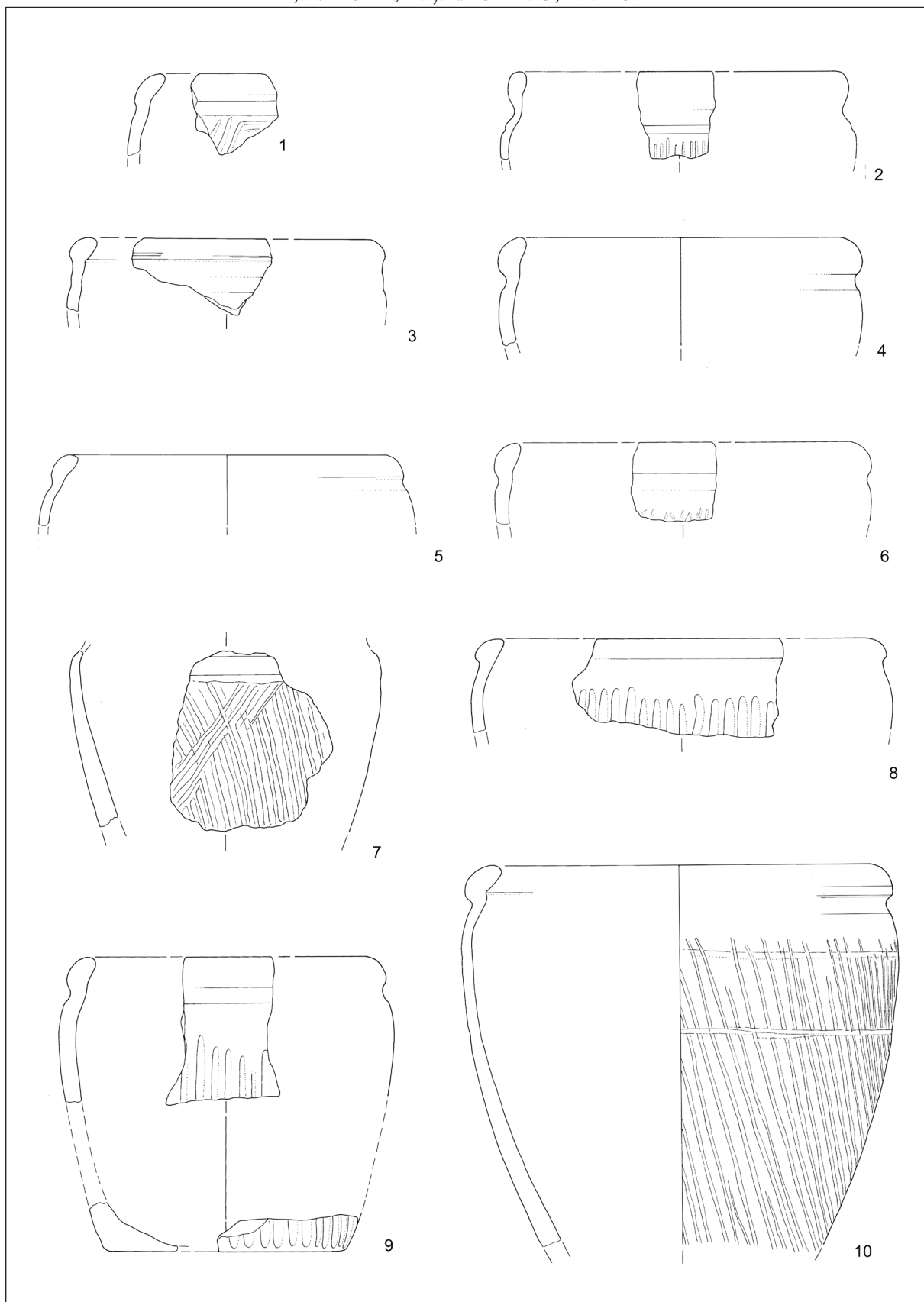

T. 4: 1,5 Havlasov vrt v Ormožu. 2 Poštna ulica v Ormožu. 3,4,6,7 Skolibrova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.
 Taf. 4: 1,5 Havlasov vrt in Ormož. 2 Poštna ulica in Ormož. 3,4,6,7 Skolibrova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

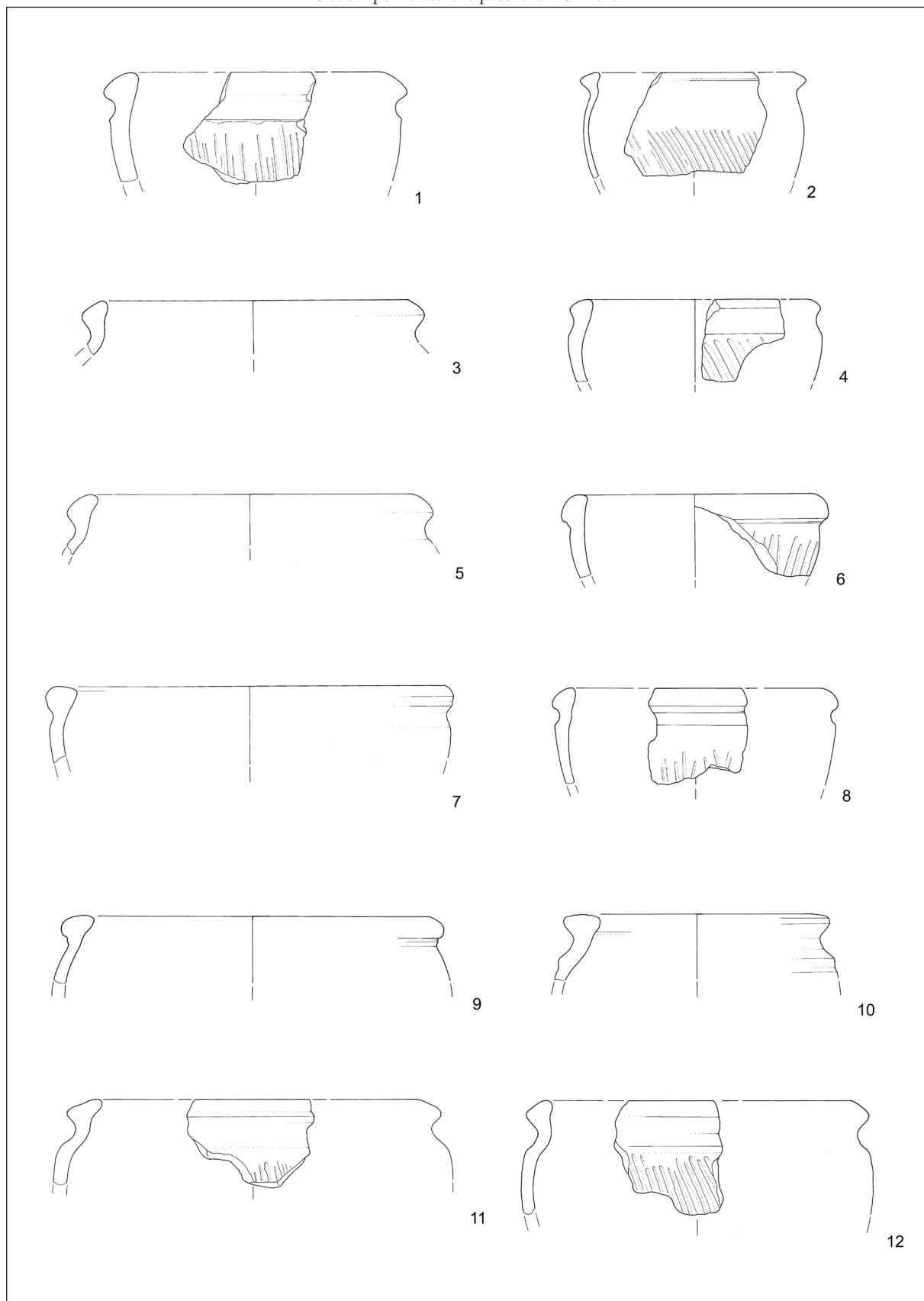
T. 5: 1-4,7-8,10-12 Skolibrova ulica v Ormožu. 5,6,9,14 Vrazova ulica v Ormožu. 13 Havlasov vrt v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 5: 1-4,7-8,10-12 Skolibrova ulica in Ormož. 5,6,9,14 Vrazova ulica in Ormož. 13 Havlasov vrt in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

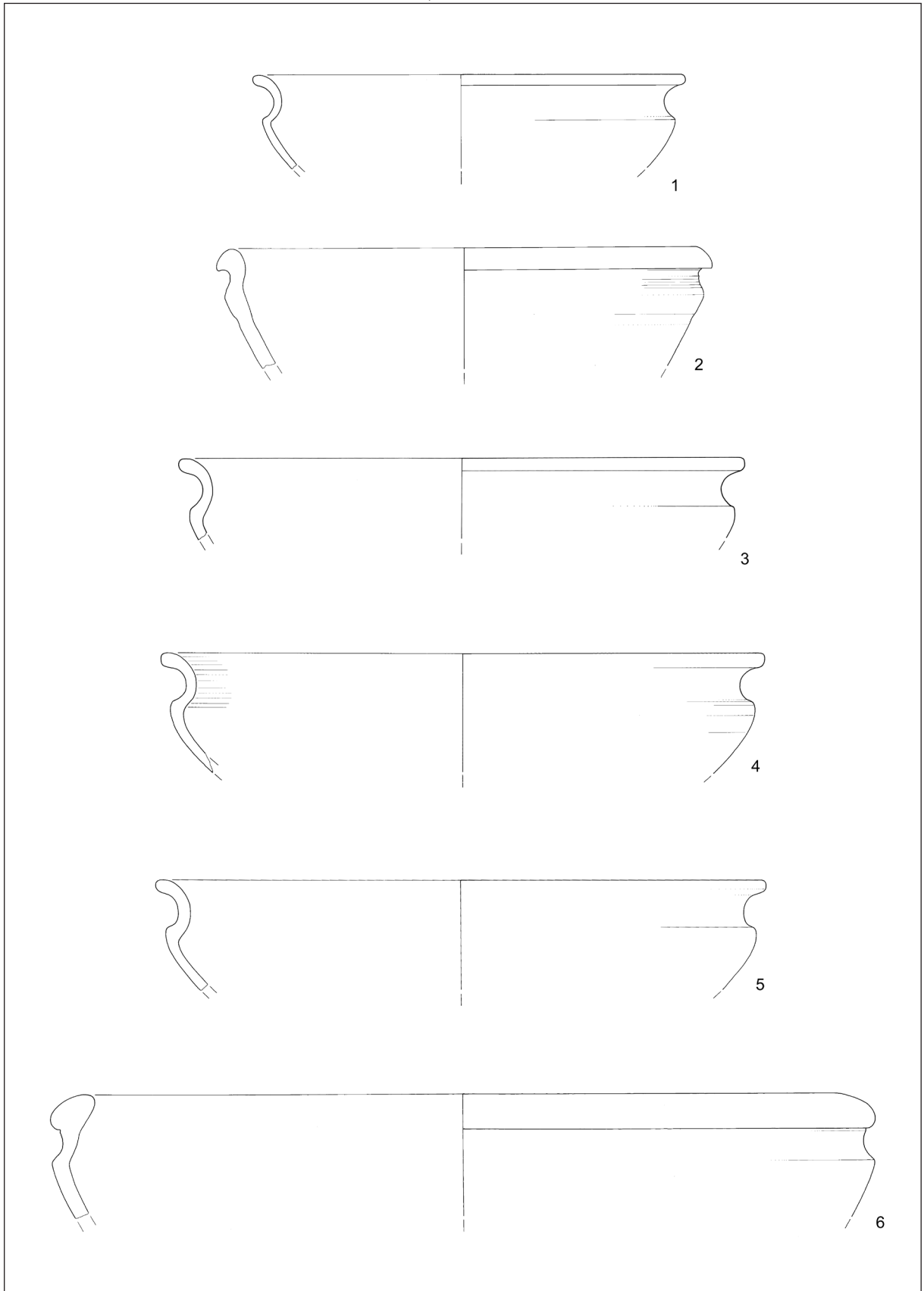
T. 6: 1,2,4,8,9 Skolibrova ulica v Ormožu. 3,6,7,10 Havlasov vrt v Ormožu. 5 Vrazova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 6: 1,2,4,8,9 Skolibrova ulica in Ormož. 3,6,7,10 Havlasov vrt in Ormož. 5 Vrazova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

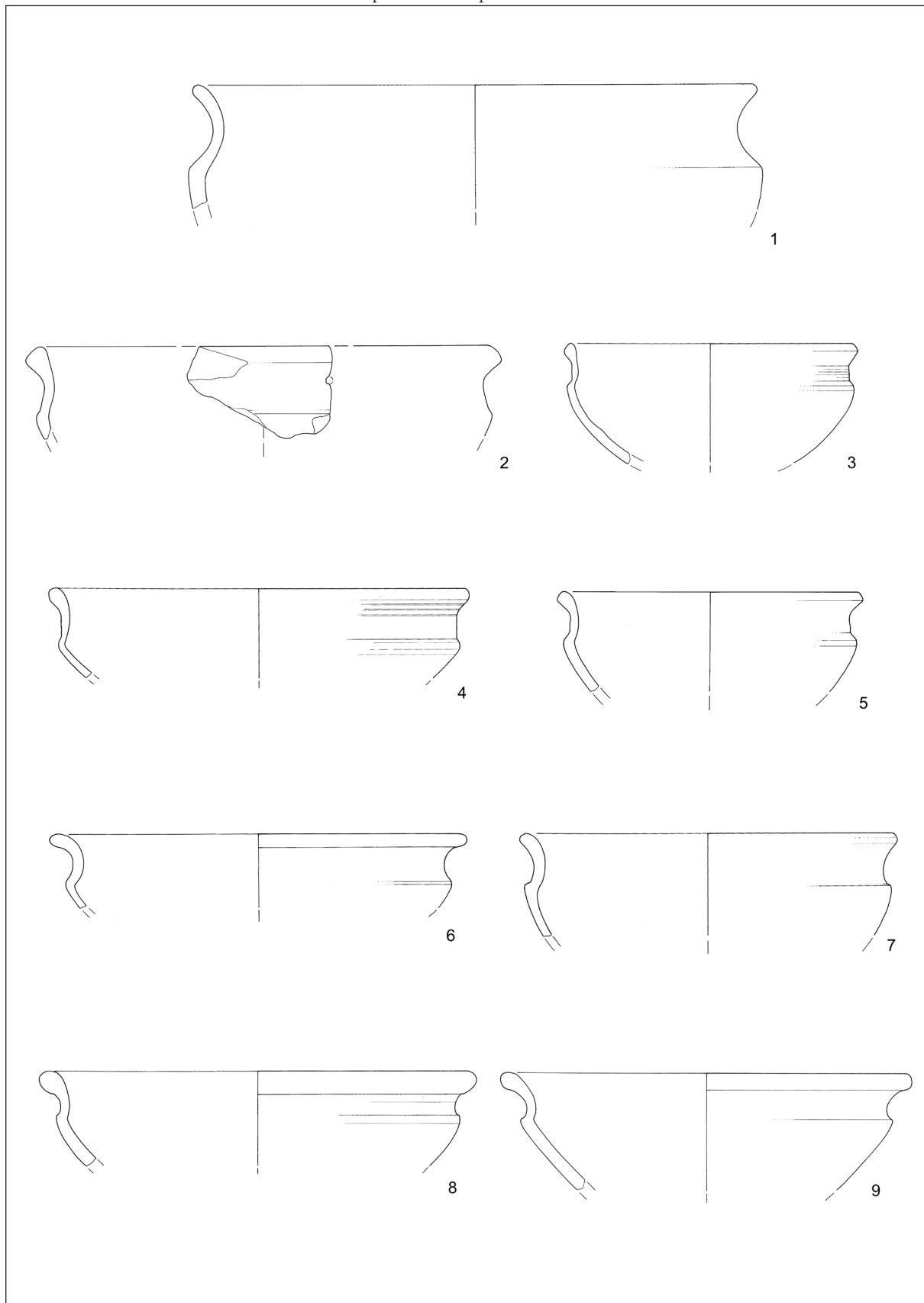
T. 7: 1,5,8,11 Skolibrova ulica v Ormožu. 2,3,7,9,10,12 Havlasov vrt v Ormožu. 4,6 Vrazova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 7: 1,5,8,11 Skolibrova ulica in Ormož. 2,3,7,9,10,12 Havlasov vrt in Ormož. 4,6 Vrazova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

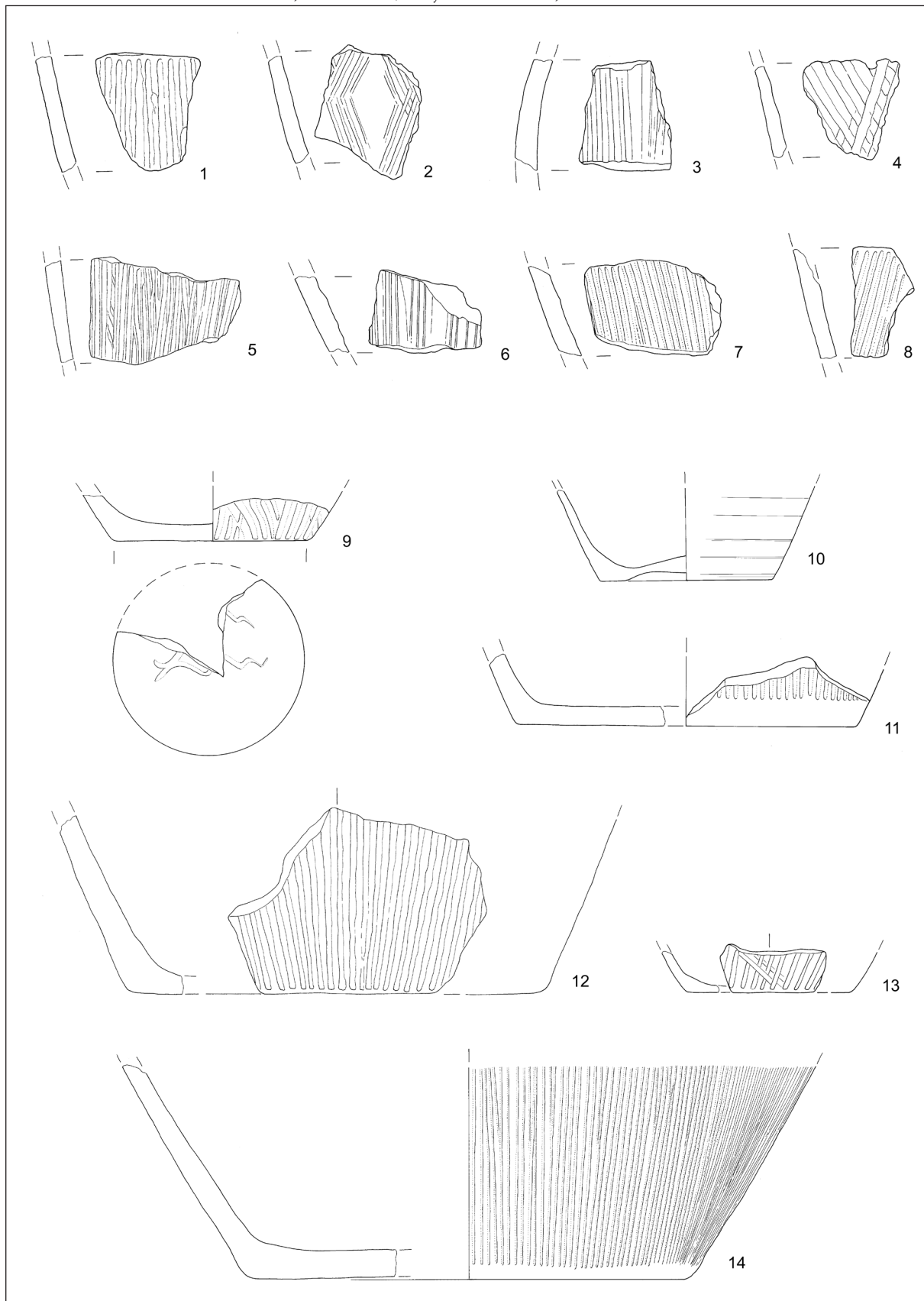
T. 8: 1-6 Skolibrova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 8: 1-6 Skolibrova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

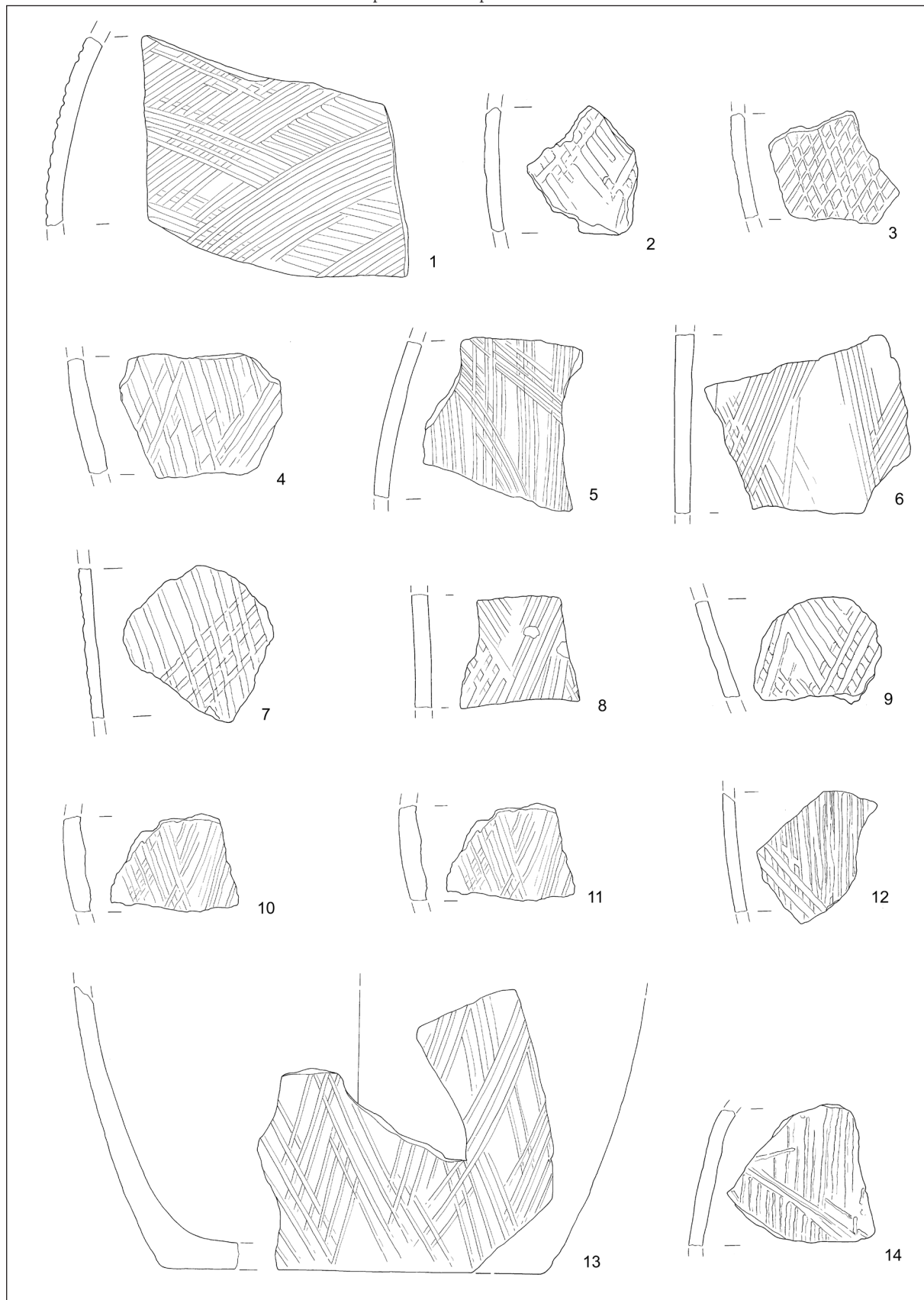

T. 9: 1,3,5,7 Havlasov vrt v Ormožu. 2,6,9 Skolibrova ulica v Ormožu. 4,8 Vrazova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 9: 1,3,5,7 Havlasov vrt in Ormož. 2,6,9 Skolibrova ulica in Ormož. 4,8 Vrazova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

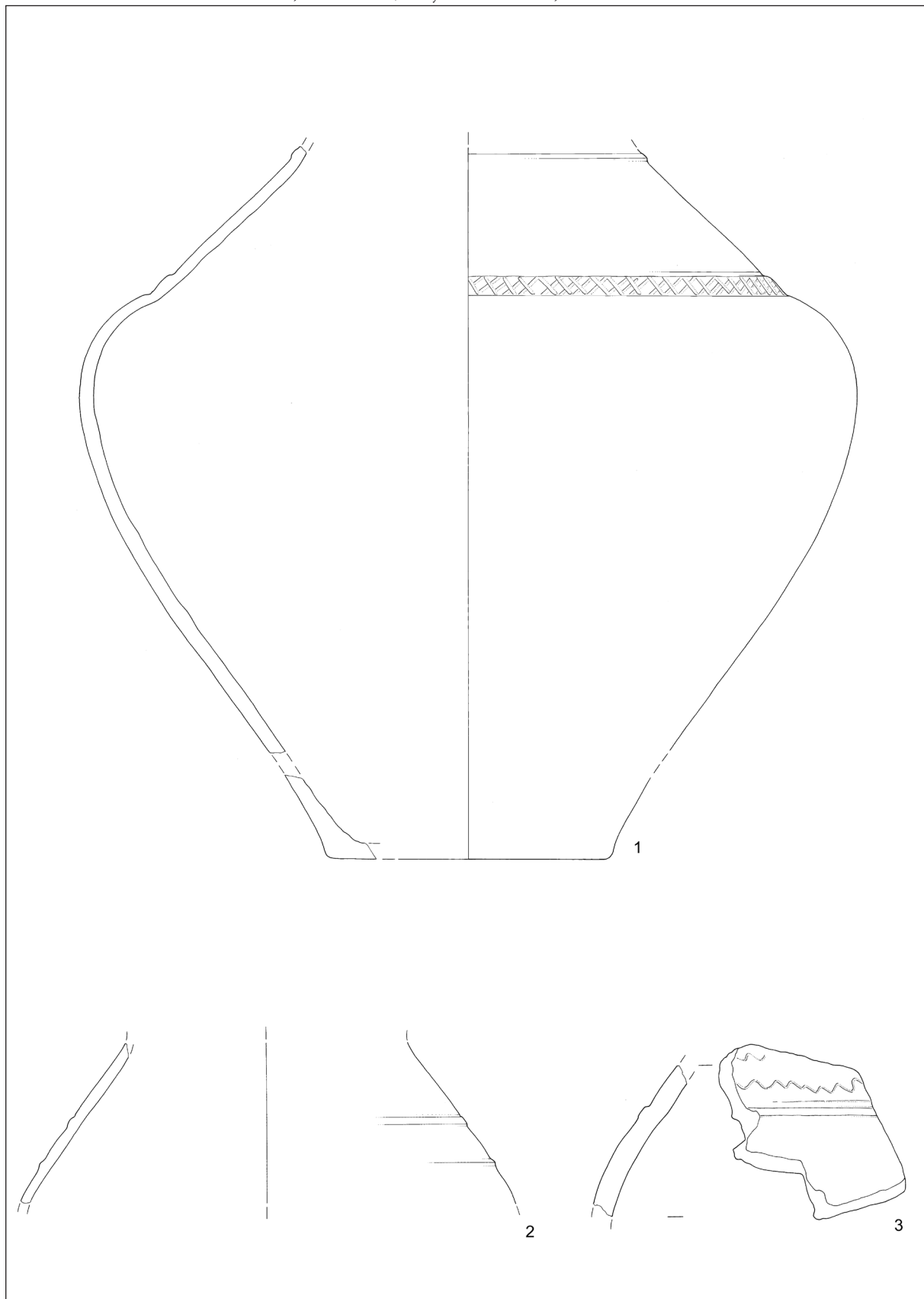

T. 10: 1-4,6,8,11 Havlasov vrt v Ormožu. 5,7,9,10,12-14 Skolibrova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.
 Taf. 10: 1-4,6,8,11 Havlasov vrt in Ormož. 5,7,9,10,12-14 Skolibrova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

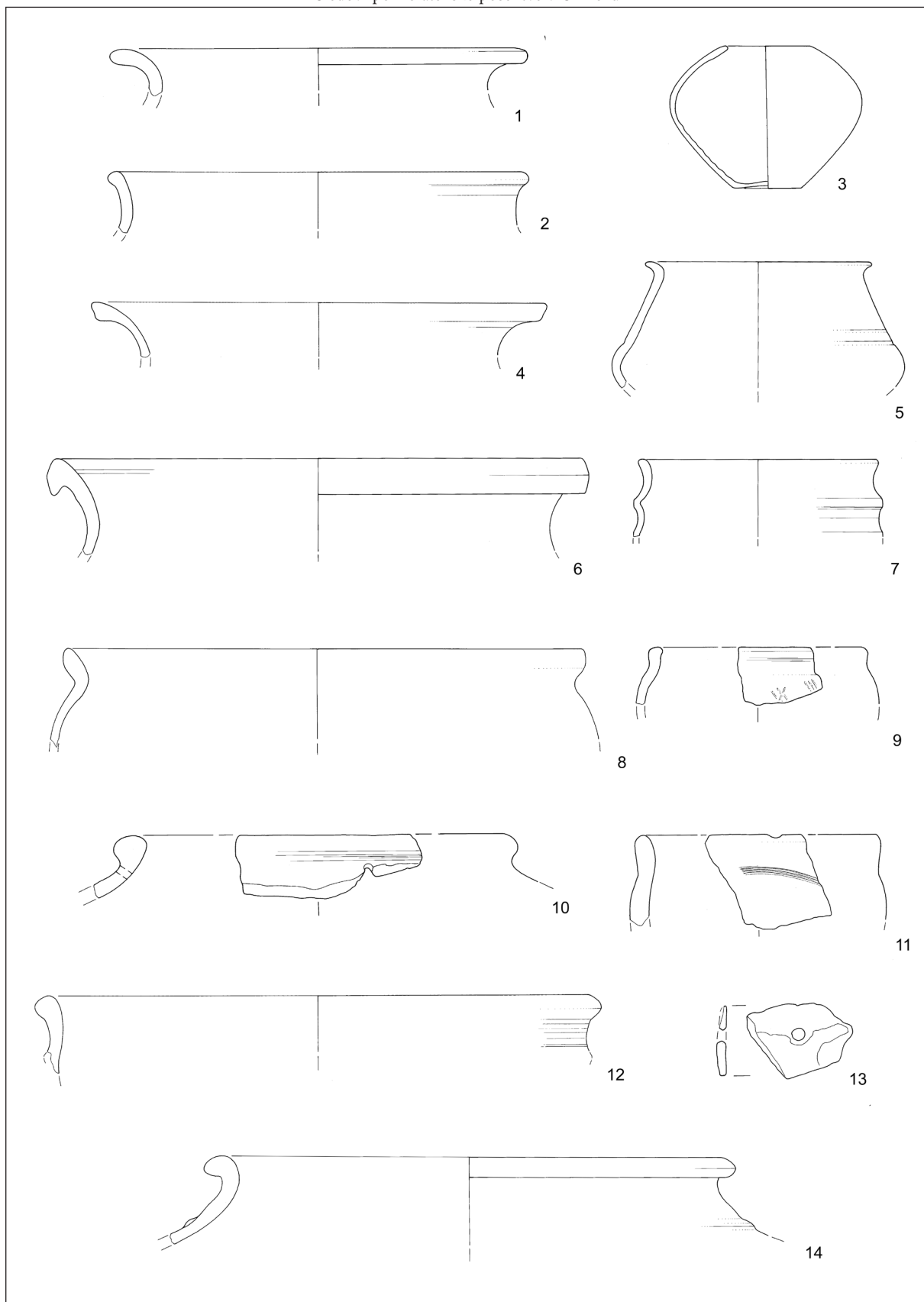
T. 11: 1,3-5,10-14 Skolibrova ulica v Ormožu. 2,7,9 Havlasov vrt v Ormožu. 6,8 Vrazova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 11: 1,3-5,10-14 Skolibrova ulica in Ormož. 2,7,9 Havlasov vrt in Ormož. 6,8 Vrazova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

T. 12: 1-3 Skolibrova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 12: 1-3 Skolibrova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

T. 13: 1,9,10,12,13 Havlasov vrt v Ormožu. 2,6,7,11 Vrazova ulica v Ormožu. 3-5,8,14 Skolibrova ulica v Ormožu. Vse keramika. M. = 1:3.

Taf. 13: 1,9,10,12,13 Havlasov vrt in Ormož. 2,6,7,11 Vrazova ulica in Ormož. 3-5,8,14 Skolibrova ulica in Ormož. Alles Ton. M. = 1:3.

Na sledi prazgodovinskega Navporta Gradišče na hribu Tičnica na Vrhniki

Andrej GASPARI in René MASARYK

Izvleček

Prispevek predstavlja sledove prazgodovinske utrjene naselbine na hribu Tičnica na Vrhniki, ki so bili odkriti med terenskim pregledom aprila 2009. Gradišče sestavljajo nepravilno eliptično oblikovan osrednji del naselbine z več nivoji teras in vršnim platojem ter dva večja predprostora v skupni izmeri 4,5 ha. Ostanki obrambnih struktur obsegajo nasipe, ki so večinoma vidni kot oster prelom zunanjih teras v nižje ležeča pobočja. Posamične najdbe prostoročno izdelane keramike omogočajo okvirno datacijo gradišča v bronasto in starejšo železno dobo. Z naselbine, ki se dviga okoli 50 m nad okolico, je bilo mogoče nadzirati enega ključnih delov karavanske poti med severnim Jadranom in srednjo Evropo ter vodni promet po plovni Ljubljanici. Glede na lego in velikost gradišča, ki na vrhniškem koncu nima primerjave, gre skoraj brez dvoma za centralno naselbino na območju sporočenega prazgodovinskega predhodnika rimskega Navporta.

Ključne besede: Slovenija, Vrhnika, *Nauportus*, gradišča, bronasta doba, železna doba, rimska doba

Abstract

Traces of a prehistoric fortified settlement on Tičnica hill near Vrhnika, discovered during a field survey in April 2009, are presented in this contribution. The hillfort comprises an irregular elliptical central part of the settlement with several levels of terraces and a summit plateau, as well as two larger yards, all together measuring 4.5 ha. Remains of defence structures include ramparts, which are mostly seen as sharp breaks of the outer terraces into the lower slopes. Based on isolated finds of hand-made pottery, the site can be roughly dated to the Bronze and Early Iron Ages. From the settlement, which rises about 50 m above the surrounding area, one of the crucial parts of the caravan route between the northern Adriatic and Central Europe could be controlled, as well as traffic on the navigable Ljubljanica River. Based on the location and size of the hillfort, which has no comparison in the surroundings of Vrhnika, it is almost beyond doubt that it was the central settlement in the area of the reported prehistoric predecessor of the Roman *Nauportus*.

Keywords: Slovenia, Vrhnika, *Nauportus*, hillforts, Bronze Age, Iron Age, Roman period

UVOD

Vrhnika z okolico je zaradi pomembne geografsko-prometne lege, izpostavljene tudi v navedbah antičnih avtorjev, in bogatih arheoloških ostalin tradicionalno deležna posebne pozornosti raziskovalcev. Podatke o znanih najdbah in najdiščih do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja je zbrala in na novo ovrednotila Jana Horvat v delu *Nauportus* (Vrhnika), osnovni podatki o novejših odkritjih in raziskavah pa so

bili objavljeni v Varstvu spomenikov in drugih strokovnih revijah.¹

Pričujoči prispevek se neposredno navezuje na morda najpomembnejše vprašanje vrhniške

¹ Za posredovane podatke in mnenja se zahvaljujemo Jani Horvat, Barbari Nadbath, Sašu Poglajnu, Janezu Jerabu in Tilnu Praprotniku. Posebno zahvalo namenjava Brini Škvor Jernejčič, Mihi Kunstlju in Davidu Badovincu za sodelovanje pri izmerah, fotografije in drugo pomoč. Janez Žitko je omogočil vpogled v zbirko starih razglednic Vrhnike in njihovo izposojajo za reprodukcijo.

arheologije, ki zadeva lokacijo predrimskega Navporta, tj. pri Strabonu omenjenega naselja keltskih Tavriskov (*Geogr.* VII 5, 2, C. 314)² in njegovih predhodnikov. Značilnemu tipu poselitve iz mlajših obdobij prazgodovine bi ustrezala utrjena višinska naselbina kot sedež in središče vsakokratne politične in vojaške oblasti ter zatočišče v primeru spopadov, medtem ko lahko vsaj gospodarsko-manipulativni prostor naselbine iščemo v ravnini ob stičišču vodne in kopenske poti. Geografsko najbližja analogija za nižinski tip naselbine ob reki v zavetju bližnjega gradišča bi bilo novoodkrito naselje iz časa med koncem bronaste dobe in poznim latenom na Prulah v Ljubljani.³ Ostanke lesenih objektov s tlakovanimi ulicami se širijo na zložnem pobočju med Ljubljano in sedemdeset metrov višjim Grajskim gričem (376 m) z domnevno utrjeno naselbino, od koder so sporočene najdbe od zgodnje faze kulture žarnih grobišč naprej.⁴

Izvemši dokaze za obljudenost vrhniškega konca v paleolitik in mezolitik lahko na podlagi posamičnih najdb odlomkov keramike ter orodij iz kamna, kosti in rogovine iz Ljubljane med Verdom in Vrhniko⁵ in Ljubije pri zaselku Pritiska⁶ sklepamo, da je območje zaliva pozno-pleistocenskega in zgodnjeholocenskega jezera z obilico sveže vode iz kraških izvirov in drugimi naravnimi viri pritegnilo tudi bakrenodobno poselitev. Reka se je približno v današnjem poteku domnevno ustalila šele v bronasti dobi, zato gre pri omenjenih najdbah najverjetneje za sledove odplavljenih naselbinskih plasti ali kontekstov, povezanih z gospodarskimi aktivnostmi. Med eneolitike najdbe pogojno uvrščamo tudi praskalo na odbitku, odkrito na njivi okoli 20 m vzhodno od brega Ljubljane pri Verdu.⁷

V obdobju demografskega vzpona v srednji in mlajši bronasti dobi, povezanega z razvojem različnih gospodarskih dejavnosti v večini delov Evrope, je območje Ljubljanskega barja po zaslugi izrazito prehodnega značaja prostora ob komunikaciji med pokrajinami ob severnem Jadranu in osrednjo Slovenijo ter naravnega fenomena reke z okoliškim močvirjem, ki je dokazano

pritegnil religiozno pozornost na nadregionalni ravni, doživelo enega od vrhuncev. V ta čas sodijo posamične najdbe kovinskega orožja⁸ in depo⁹ z ravnine severno in severozahodno od Vrhnike (*sl.* I: 1–3), ki pomenijo prej kot ne sledove kulturnega izražanja in nam pri lokalizaciji potencialnega prazgodovinskega naselbinskega jedra niso v zanesljivo oporo. Pri presoji tega vprašanja niso v pomoč niti razmeroma številne keramične najdbe stopenj Bd D/Ha A1 iz strug Ljubije pri ledini Zalog pri Verdu (*sl.* I: 14)¹⁰ ter Ljubljane pri sv. Antonu na Verdu (*sl.* I: 15)¹¹ in na odseku med sotočjem izvernih krakov in cestnim mostom Vrhnika-Verd (*sl.* I: 11–13). Glede na sestavo in relativno majhno stopnjo fragmentacije posod ni izključeno, da gre deloma za sledove alternativne oblike pokopavanja z odlaganjem grobnih pridatkov v rečno vodo.¹²

Starejša železna doba je bila v širši okolici do nedavna zastopana le z osamljeno najdbo odlomka lonca iz Ljubljane pri mostu za pešce med Vrhniko in Verdom (*sl.* I: 12)¹³ in z železnima tulastima sekirama, sekiro na uho in bronasto kavljasto pasno spono iz struge pri Sinji Gorici (*sl.* I: 4).¹⁴ Maja 2009 je bil med nadzorom obnovitvenih del pri križišču Stare ceste s Cesto gradenj odkrit odlomek dna lonca iz konca bronaste dobe ali starejše železne dobe, ki je ležal v koluvialnem sedimentu 0,7 m pod površjem (*sl.* I: 10).¹⁵

Neenavdno skromni so dokazi za latensko fazo poselitve, saj izvirajo skoraj vsi znani keltski predmeti z levega in desnega brega Ljubljane iz zgodnjeholocenskih depozitov. Gre za keramiko, novce, fibule in fragmente orožja iz utrjene oskrbovalne baze in naselbine na Dolgih njivah (*sl.* I: 5),¹⁶ ki je bila zgrajena *ex novo* v avgustejskem obdobju ali nekoliko prej,¹⁷ in keramiko in novce iz srednjeholocenskih plasti na Kočevarjevem vrtu na Bregu (*sl.* I: 7).¹⁸ Med najdbami latenske provenience z vrhniškega

⁸ Horvat 1990, 67 s, 70.

⁹ *Ib.*, 67, sl. 12; prim. Turk 2007, 215–217.

¹⁰ Gaspari 2006.

¹¹ Gaspari, Erič 2008a; Gaspari, Erič 2008b, sl. 1: 1; t. 1: 2–4.

¹² Gaspari, Erič 2008b, 410 s, t. 4; 5: 4–9; 6: 1–2.

¹³ Gaspari, Erič 2008b, 411, t. 6: 8.

¹⁴ Gaspari 2002, pril. 6; Turk, Gaspari 2009, kat. št. 29.

¹⁵ Poseg Centra za preventivno arheologijo ZVKDS.

¹⁶ Horvat 1990, t. 2: 8; 3: 14,16–17; 4: 11,14; 8: 2; 12; 15: 1, ...

¹⁷ Horvat 1990; Mušič, Horvat 2007.

¹⁸ Horvat, Peterle Udovič 2006.

² Šašel 1966.

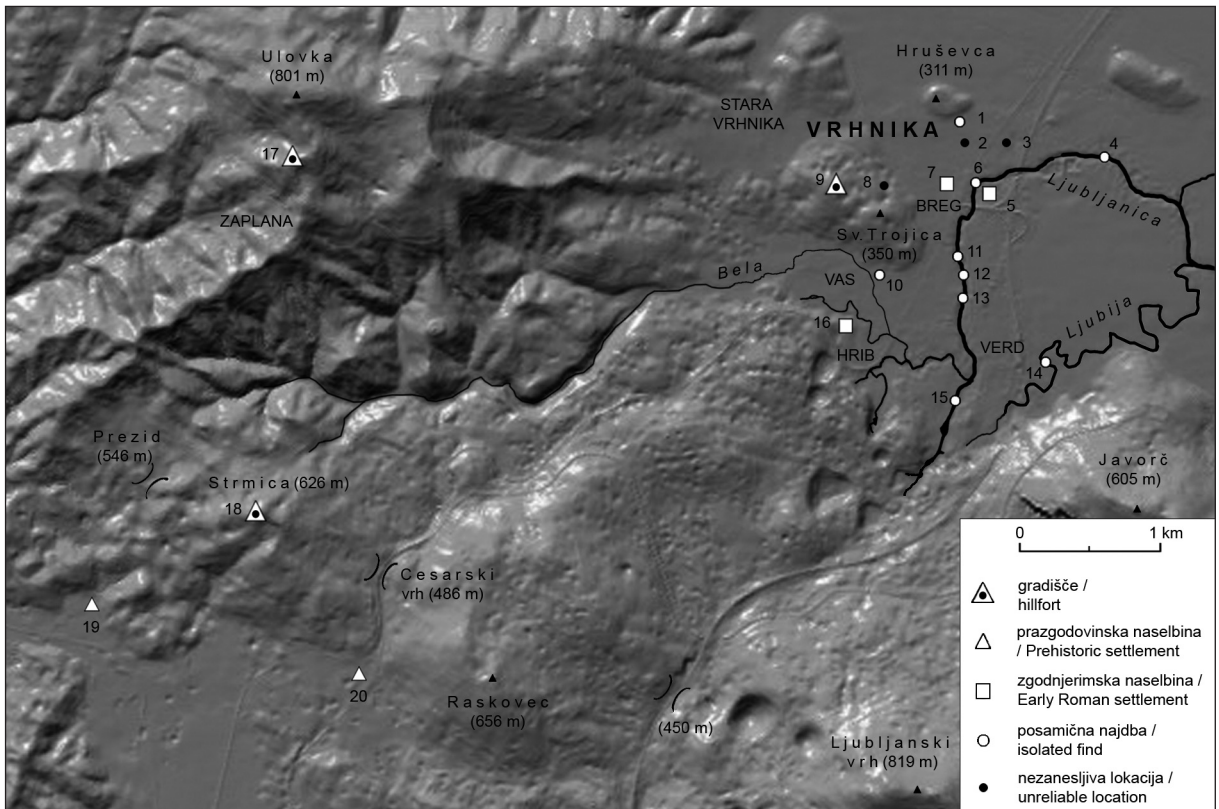
³ Hvalec *et al.* 2008.

⁴ Vičič 1990, 178; Horvat M. 1991, 233.

⁵ Horvat, Kocuvan, Logar 1986, 278; Horvat 1990, 58, op. 3; Gaspari, Erič 2008b, 410, t. 5: 1–3.

⁶ Gaspari, Erič 2007b, 231; Gaspari, Erič 2008b, sl. 1: 7–10.

⁷ Gaspari, Erič 2007a, 239; Gaspari, Erič 2008b, 412.

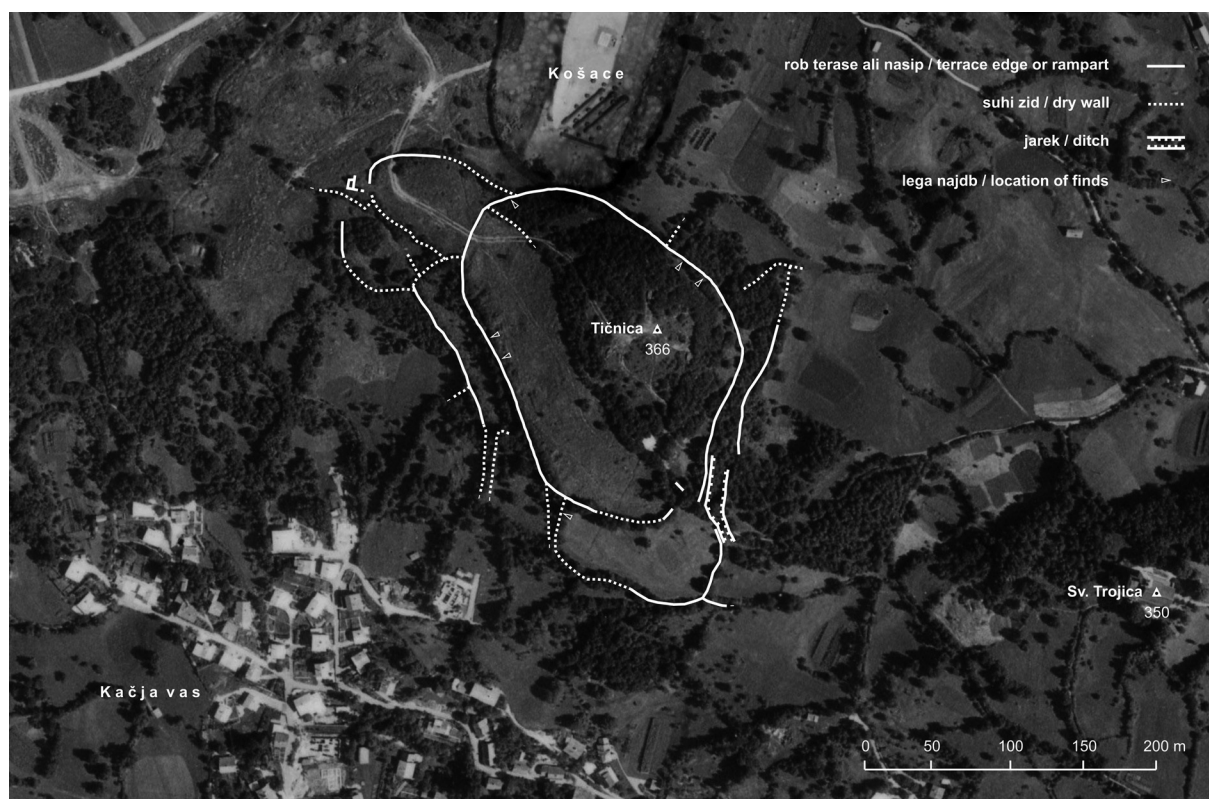

Sl. 1: Širše območje Vrhnike s prazgodovinskimi in zgodnjerskimi najdišči, omenjenimi v besedilu. (Bd = bronasta doba; KŽG = žarnogrobiščna doba; Ha = halštatska doba; LT = latenska doba; zgodnjerskim. doba = zgodnjerska doba)

Fig. 1: Wider surroundings of Vrhnika with prehistoric and Roman sites, mentioned in the text. (BA = Bronze Age; UC = Urnfield culture; Ha = Hallstatt period; LT = *La Tène* period).

- 1 Stara železniška postaja: posamična najdba bronaste sulične osti – KŽG;
- 2 Breg, okolica Hruševca: depo – srednja Bd;
- 3 Opekarnje: posamična najdba bronaste sekire – KŽG;
- 4 Ljubljana pri Sinji Gorici: posamične kovinske najdbe – Ha;
- 5 Dolge njive: utrjena naselbina – zgodnjerska doba;
- 6 Ljubljana pri Dolgih njivah: posamične najdbe iz kamna, kosti in kovine – bakrena doba, mlajša Bd, LT;
- 7 Kočevarjev vrt na Bregu: naselbina – zgodnjerskim.doba;
- 8 Vznožje Sv. Trojice: posamična najdba noriške tetradrahme – LT;
- 9 Tičnica: gradišče – Bd in Ha;
- 10 Stara cesta: posamična najdba keramike – pozna Bd ali Ha;
- 11 Ljubljana pri zadrževalniku na Verdu: posamične najdbe iz rogovine, kosti in keramike – bakrena doba, mlajša Bd, LT;
- 12 Ljubljana pri mostu za pešce med Vrhniko in Verd: posamične keramične najdbe – mlajša Bd, Ha, pozna LT;
- 13 Ljubljana pri Verdu: koncentracija keramike – Bd;
- 14 Ljubija pri ledini Zalog pri Verdu: posamične najdbe keramike in odbitkov – mlajša Bd;
- 15 Ljubljana pri Sv. Antonu na Verdu: posamične najdbe keramike – mlajša Bd;
- 16 Gradišče – Hrib: naselbina – zgodnjerskim. doba;
- 17 Zaplana: gradišče – prazgodovina;
- 18 Strmica: gradišče – prazgodovina;
- 19 Zapolje: naselbina – srednja ali mlajša Bd;
- 20 Pusto polje: naselbina (?) – prazgodovina.

- 1 Old railway station: isolated find of a bronze spear head – UC;
- 2 Breg, surroundings of Hruševca: hoard – Middle BA;
- 3 Brickworks: isolated find of a bronze axe – UC;
- 4 The Ljubljana near Sinja Gorica: isolated metal finds – Ha;
- 5 Dolge njive: fortified settlement – Early Roman period;
- 6 The Ljubljana near Dolge njive: isolated stone, bone and metal finds – Copper Age, Late BA, LT;
- 7 Kočevar garden at Breg: settlement – Early Roman period;
- 8 Sv. Trojica foothills: isolated find of a Norican Tetradrachm – LT;
- 9 Tičnica: hillfort – BA and Ha;
- 10 Stara cesta: isolated find of pottery – Late BA or Ha;
- 11 The Ljubljana near the reservoir at Verd: isolated horn, bone and pottery finds – Copper Age, Late BA, LT;
- 12 The Ljubljana near the pedestrian bridge between Vrhnika and Verd: isolated pottery finds – Late BA, Ha, Late LT;
- 13 The Ljubljana near Verd: pottery concentration – BA;
- 14 Ljubija at Zalog near Verd: isolated finds of pottery and flakes – Late BA;
- 15 The Ljubljana near St. Anthony church in Verd: isolated finds of pottery – Late BA;
- 16 Gradišče – Hrib: settlement – Early Roman period;
- 17 Zaplana: hillfort – Prehistory;
- 18 Strmica: hillfort – Prehistory;
- 19 Zapolje: settlement – Middle or Late BA;
- 20 Pusto polje: settlement (?) – Prehistory.

Sl. 2: Načrt gradišča na Tičnici (vir: aeroposnetek CAS 1975, © Geodetska uprava RS).

Fig. 2: Plan of the hillfort at Tičnica (source: aerophotograph CAS 1975, © Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia).

konca so tudi odlomki posod, bronasta pasna spona s krilci in katera od sulic iz sosednjega odseka Ljubljance (sl. 1: 6)¹⁹ ter nepreverjena najdba noriške tetradrahme, ki naj bi bila po pripovedi najditelja odkrita v sredini osemdesetih let prejšnjega stoletja pri izkopu za temelje hiše »na vznožju hriba Sv. Trojice proti Stari Vrhniki« (sl. 1: 8).

Kot potencialne lokacije poselitve v mlajših obdobjih prazgodovine so na Vrhniki pritegovale pozornost zlasti okoliške vzpetine v bližini obeh prehodov v Logaško kotlino, in sicer Gradišče – Hrib (304 m) (sl. 1: 16)²⁰ na samem začetku vzpona ter Sv. Trojica (350 m)²¹ in nižja Hruševca (311 m),²² ki ležita bliže zavoju Ljubljance proti vzhodu. Z omenjenih lokacij ni sporočenih naselbinskih ali utrbenih struktur, manjkajo tudi drobne najdbe prazgodovinskega izvora. V nadaljevanju so predstavljeni ostanki gradišča na hribu Tičnica (sl. 1: 9), ki so bili ugotovljeni in

dokumentirani aprila 2009 na območju bivšega vojaškega kompleksa in jih dosedanja literatura ne omenja.

OPIS NAJDIŠČA

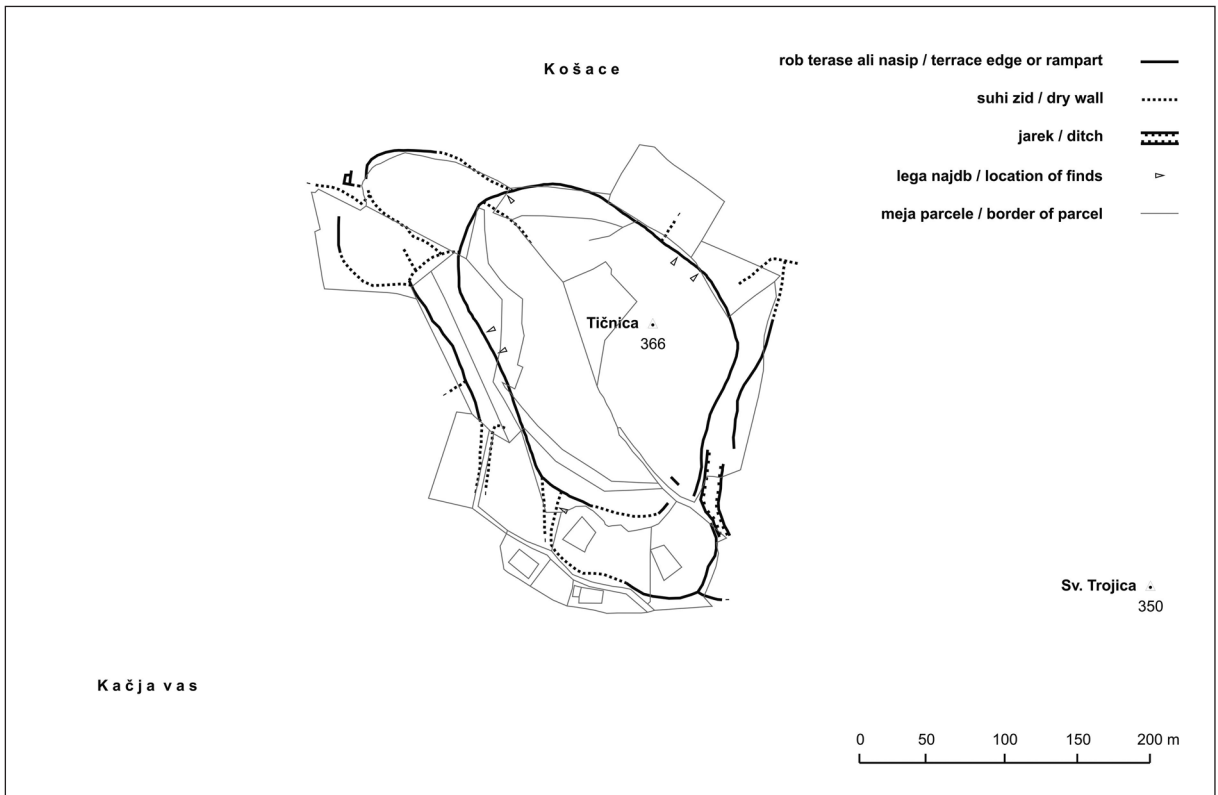
Med starim trškim jedrom Vrhnike, Kačjo vasjo in Staro Vrhniko leži širok in razmeroma nizek kraški greben iz jurskih apnencev, ki poteka približno v smeri jugovzhod-severozahod in ima dva vrhova (sl. 1: 8,9). Na vzhodnem koncu grebena se dviga kopasta Sv. Trojica (350 m), nekdanje imenovana Vijolna gora, zahodni del pa je oblikovan v nekoliko višji zaobljen hrbet z imenom Tičnica (366 m). Vzpetini, ki ju loči okoli 20 m nižje sedlo z vrtačami, sta okoli 50 m dvignjeni nad okolico. Nevpadljiv greben z vrhovoma je v reliefu najizrazitejši, če se bližamo Vrhniki iz ljubljanske smeri. Proti severu in severozahodu se vleče delno zakrasel vegast teren z ledinskim imenom Košace, na nasprotni strani pa omejuje greben široko dno doline potoka Bela. Najbližja

¹⁹ Gaspari 2002, pril. 8; Gaspari, Erič 2009, t. 6: 9; 7: 1,2.

²⁰ Horvat 1990, 74–77, 92; Bavec, Horvat 1996.

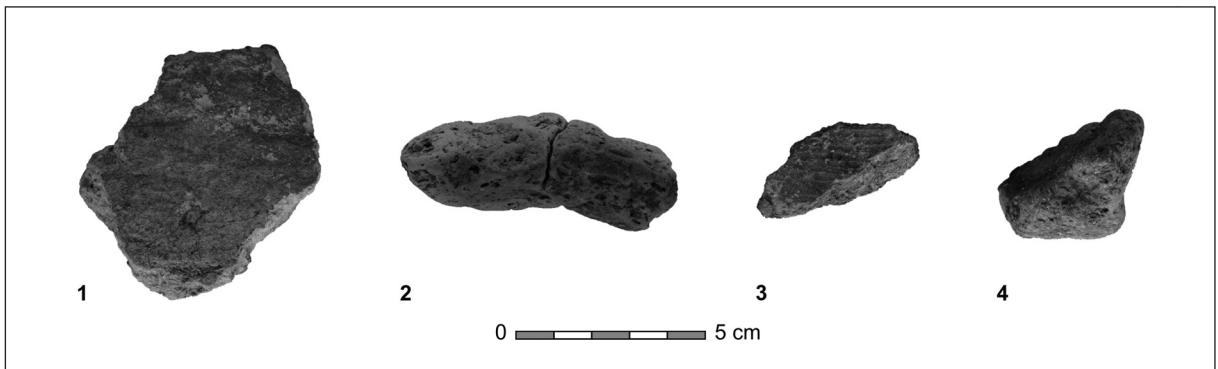
²¹ Horvat 1990, 72.

²² Ib., 68–70.

Sl. 3: Načrt gradišča na Tičnici (vir: DKN, © Geodetska uprava RS).

Fig. 3: Plan of the hillfort at Tičnica (source: Digital Cadastre Plan, © Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia).

Sl. 4: Prazgodovinska keramika iz vojaških vkopov na območju osrednjega dela gradišča (foto: David Badovinac).

Fig. 4: Prehistoric pottery from military digs in the central part of the hillfort (photo: David Badovinac).

vira sveže vode sta Bečkajev in Primčev studenec pod južnim vznožjem Tičnice.²³

Na nepravilno eliptično oblikovanem vrhu Tičnice so bili ugotovljeni ostanki prazgodovinske utrjene naselbine (sl. 2 in 3), ki obsegajo sledove obrambnih struktur, naselbinskih teras in najdbe fragmentov prostoročno izdelane keramike. Glede

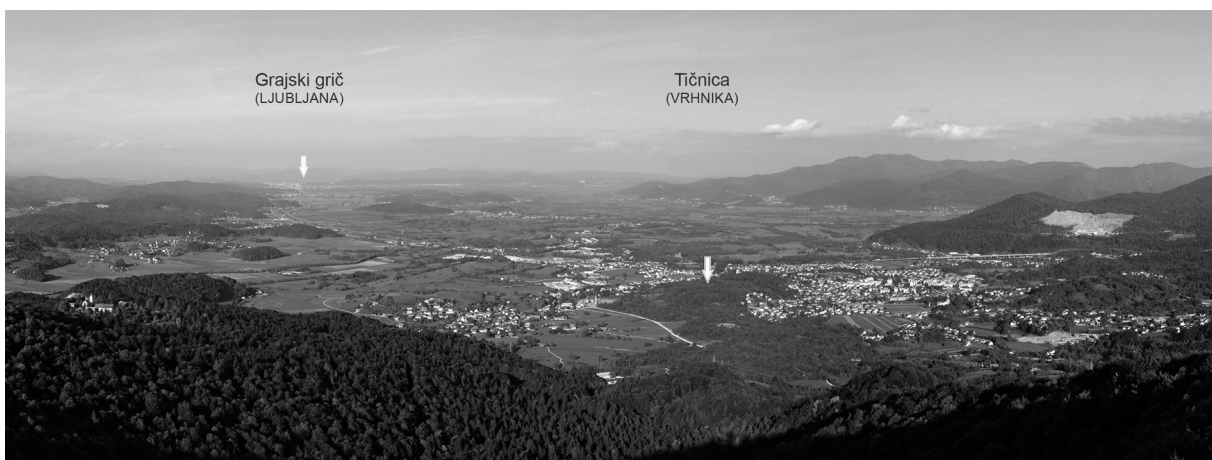
na fakturo in posamične določljive odlomke pitosa, loncev in svitkov (sl. 4) je bilo gradišče poseljeno v času srednje ali mlajše bronaste dobe in v starejši železni dobi. Najdbe se pojavljajo v profilih številnih vojaških položajev, saj je bilo območje gradišča del vadbene poligona bližnje kasarne (vojaški kompleks Tičnica). Poleg pehotnih položajev so na gradišču tudi več obzidanih jam za oklepna vozila in betonski temelji dveh manjših

²³ Habič 1962.

Sl. 5: Razglednica Vrhnike iz začetka 20. stoletja (zbirka Janeza Žitka).

Fig. 5: A postcard of Vrhnika from the beginning of the 20th century (Janez Žitko's collection).

Sl. 6: Panorama območja med Uncem in Ljubljano s Planine nad Vrhniko (foto: David Badovinac).

Fig. 6: The area between Unec and Ljubljana from Planina above Vrhnika (photo: David Badovinac).

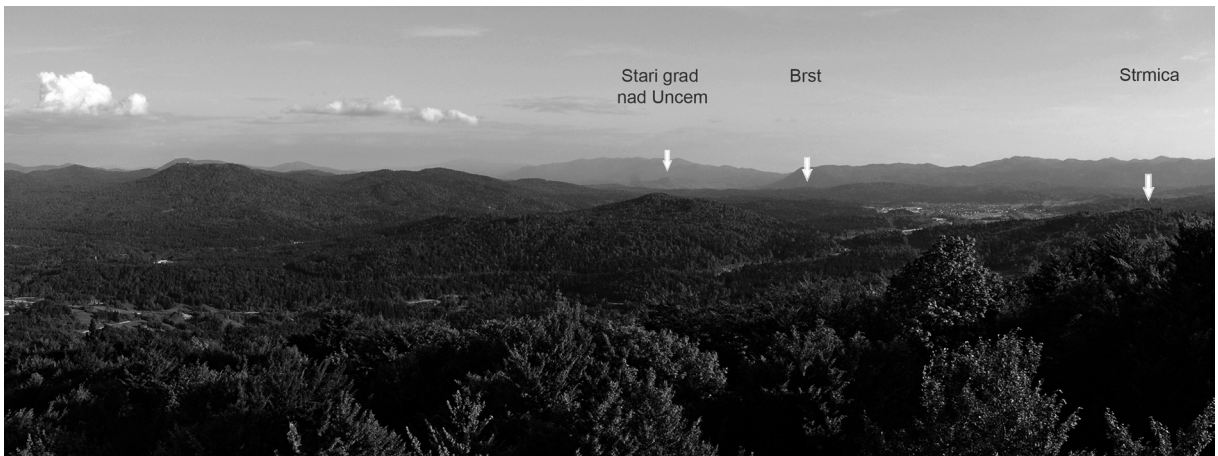
objektov. Aktivnosti JLA in SV so mestoma precej poškodovale arheološke strukture, pri čemer velja izpostaviti povedno umeščanje strelskih položajev na linije prelomov terena, ki jih povezujemo z domnevnimi naselbinskimi strukturami. Posebej izstopa ujemanje prve obrambne črte z zunanjo mejo gradišča.

Uporaba posameznih parcel v času pred vzpostavitvijo vojaškega vadišča je razvidna tudi s starih razglednic oz. fotografij (sl. 5).²⁴ Pogledi na Tičnico iz začetka prejšnjega stoletja prikazujejo povsem gola južna in zahodna pobočja z vidnimi skalnimi stopnjami in terasami, na katerih so se širili travniki in pašniki. Vršni plato je poraščal strnjen smrekov gozd, ki ga omenja tudi pisatelj Ivan Cankar v črtici Tičnica (1912). Danes je hrib

razen manjših zaplat bolj ali manj zaraščen z grmovjem in drevesi. Severni del teras pod vršnim platojem in vrtačo na samem vrhu ter pobočja hriba prekriva redki gozd hrasta in belega gabra. Drevesa z deblom večjega obsega mestoma rastejo tudi na mejah parcel iz iztrebljenega kamenja (sl. 3). Očitni so tudi sledovi novodobnega lomljenja gradbenega kamna.

Osrednji del naselbine, ki meri 243 m v dolžino (JV-SZ) in 156 m v širino (SV-JZ), omejujejo ostanki obrambnega nasipa, ki je večinoma viden kot izrazita terasa s strmim prelomom v pod njo ležeča pobočja. Nasip je bolje ohranjen na severozahodnem koncu naselbine, kjer ga preseka cesta iz smeri vojašnice. Izravnava za nasipom se v več ožjih terasah, ki sledijo naravnim stopnicam v skalni podlagi, vzpne na vršni plato v izmeri 60 (JV-SZ) × 55 m (JZ-SV). Tega na jugu omejuje

²⁴ Šumrada 1990, 2–7, 36, 52.

večja vrtača. Na jugovzhodu prehaja osrednji del naselbine v kotanjo s širokim dnem, vključeno v območje, obdano z notranjim nasipom. V neposredni bližini domnevamo tudi vhod v osrednji del naselbine, kjer se po najožjem delu sedla na Tičnico še danes vzpenja ožji kolovoz iz smeri Sv. Trojice. Vstop na severni strani omejuje okoli 10 m dolg ostanek obrambnega nasipa, podaljšan v naselbino. Nasip je od izravnave nad zahodnim delom sedla oz. od njegovega najožjega dela ločen z umetnim jarkom z opaznimi sledovi lomljenja skalnih reber, ki ga na severu omejuje večja vrtača, na jugu pa (nasut?) del kolovoza. Jarek se je prvotno hipotetično nadaljeval proti jugu, kjer poteka onkraj dostopa v osrednji del gradišča v osi meje domnevanega predprostora naselbine.

Domnevo o južnem predprostoru v izmeri 112 (V-Z) × 56 m (S-J) utemeljuje potek njegove

zunanje meje, ki se logično navezuje na južni obod osrednjega dela naselbine. Bolje je ohranjen samo nasip, ki se na zahodu pripenja na glavni obrambni nasip naselbine, na preostalih delih pa je viden samo kot oster prehod terase v pobočje. Na južni rob predprostora se naslanjajo prve hiše modernega zaselka Tičnica.

Drugi predprostor naselbine z dimenzijami 86 (JV-SZ) × 95 m (JZ-SV) je bil ugotovljen na severozahodnih in zahodnih pobočjih, kjer so prazgodovinske strukture mestoma zabrisane s suhimi zidovi in grobljami, postavljenimi na parcelnih mejah. Na severnem delu se obrambni nasip v obliki izrazite terase v vzponu pripenja na plato osrednjega dela gradišča, na severozahodu pa so se pri njegovem umeščanju naslonili na prag v skalni podlagi. Zahodno od mesta, kjer ga prečka cesta, se predprostor razširi. Njegov zunanji obod

domnevamo na robu večje, z redkim gozdom porasle terase, ki strmo prehaja v nekaj metrov nižje in zložnejše pobočje in jo na skrajnem zahodnem delu zamejuje vrtača. Zahodno od novodobnega dostopa ležijo tudi domnevni ostanki prvotnega vhoda, ki vključujejo ostanke manjšega pravokotnega objekta iz velikih blokov. Proti notranjosti je še več izrazitih teras in zidov iz večjih neobdelanih skal, ki verjetno izvirajo iz strme stopnje, ki se vleče po celotnem jugozahodnem pobočju hriba. Na to stopnjo se je naslonila tudi zunanja škarpa terase iz velikih blokov, ki ji pogojno pripisujemo prazgodovinski izvor. Terasa poteka okoli 5 m pod glavnim nasipom naselbine in se na jugu konča s prekinitvijo, kjer domnevamo nekdanji dostop.

Skupna površina gradišča znaša 4,49 ha, od česar odpade 2,93 ha na osrednji del, 0,56 ha na jugovzhodni predprostor, 1 ha pa na severozahodni predprostor. Območje opisanih struktur obsega parc. št. 2408 (del), 2412/2 (del), 2414, 2415, 2416, 2418/1, 2418/2, 2420/8 (del), 2862/9 (del), 2426 (del), 2428, 2433, 2434, 2441/2 (del), 2442/1 (del), 2447 (del), 2448, 2450, 2451, 2862/8 (del), k. o. Vrhnika in št. 2014 (del) k. o. Stara Vrhnika.

KOMENTAR

Glede na lego in velikost gradišča na Tičnici, ki na vrhniškem koncu nima primerjave, gre skoraj nedvomno za centralno naselbino severozahodnega dela Ljubljanskega barja. Gradišče je omogočalo dober vizualni in praktični nadzor nad enim ključnih delov komunikacije čez Ilirsko oz. Postojnska vrata in vodnim prometom po Ljubljani (sl. 6).

Od razcepa pod naselbino na Starem gradu nad Uncem²⁵ je topografsko najugodnejša trasa vodila

ob vzhodnem robu Planinskega polja čez neizrazit gozdat preval z gradiščem Brst (579 m)²⁶ v Logaško kotlino. Ob njenem južnem robu leži v bližini razcepa proti dolini Idrijce utrjena naselbina na Velikih bukvah,²⁷ prehod proti izviru Ljubljance čez prevala Cesarski vrh (486 m) ali Prezid (546 m) pa je obvladovalo gradišče na razgledni Strmici (626 m).²⁸ Preferenčno uporabo omenjenih prevhalov v prazgodovini nakazujejo bronastodobno najdišče Zapolje in površinske najdbe keramike na Pustem polju pod Ostrim vrhom v severnem zatrepu Logaške kotline,²⁹ medtem ko je strmejša trasa čez preval med Raskovcem in Ljubljanskim vrhom (okoli 450 m)³⁰ verjetno postala aktualna šele v rimskem obdobju (sl. 1).

Navidezno nekoliko umaknjena lega Tičnice je omogočala optimalen pogled na iztek razmeroma zložnega spusta po pobočjih nad dolino Bele do začetka plovnega dela reke blizu vnožja Hriba, kot tudi na nadaljevanje kopenske poti proti Ljubljanskim vratom. Horizont barjanske ravnine je kljub nizki relativni višini gradišča omogočal njegovo vizualno komunikacijo z naselbinama na Sv. Janezu nad Logom pri Brezovici (366 m) in Grajskem griču v Ljubljani, pa tudi z drugimi višinskimi naselji v regiji, npr. Gradiščem pri Bevkah (321 m), Žalostno goro pri Preserju (415 m), Sv. Ano nad Podpečjo (484 m) in Molnikom (582 m).³¹

Odkritje gradišča na Tičnici dopušča kljub pomanjkanju natančnejših podatkov o kronologiji naselbine in načinu gradnje utrdbe doslej najverodostojnejšo lokalizacijo politično-vojaškega sedeža prazgodovinskega predhodnika Navporta.

²⁶ Frelj 1988, 14; id. 1999, 10.

²⁷ Petru 1975a, 191; Frelj 1988; id. 1999, 8 s.

²⁸ Petru 1975b, 209; Frelj 1999, 10.

²⁹ ZVKDS OE Ljubljana.

³⁰ Horvat 1990, 39–41.

³¹ Vuga 1980, 202–204, sl. 1.

²⁵ Gaspari 2009.

BAVEC, U. in J. HORVAT 1996, Vrhnika. Gradišče 5. Uvodno poročilo o arheoloških izkopavanjih. – *Vrhniški razgledi* 1, 107–110.

FRELIH, M. 1988, Komunikacijski sistem v prazgodovini in antiki na primeru Logaške kotline. – V: *Zbornik poročil raziskovalnih skupin*, 10–51, Logatec.

FRELIH, M. 1999, *Longaticum - Logatec*. – Doktorsko delo, Odsjek za arheologijo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

GASPARI, A. 2002, *Latenske in zgodnjerske najdbe iz Ljubljance*. – Doktorsko delo, Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.

GASPARI, A. 2006, Bronastodobne najdbe iz potoka Ljubija pri Verdu / Bronze Age finds from the Ljubija stream near Verd. – V: A. Gaspari (ur.), *Zalog pri Verdu, tabor kamenodobnih lovcev na zahodnem robu Ljubljanskega barja / Stone Age hunters' camp at the western edge of*

- the Ljubljansko barje*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 11, 205–221.
- GASPARI, A. 2009, Some Iron Age and Early Roman finds from Stari grad above Unec (Notranjska, Slovenia). – V: G. Tiefengraber, B. Kavur, A. Gaspari (ur.), *Keltske študije / Studies in Celtic Archaeology 2. Papers in honour of Mitja Guštin*, Protohistoire Européene 11, 315–329.
- GASPARI, A. in M. ERIČ 2007a, Vrhnika. – *Varstvo spomenikov* 43, 237–240.
- GASPARI, A. in M. ERIČ 2007b, Verd. – *Varstvo spomenikov* 43, 231–232.
- GASPARI, A. in M. ERIČ 2008a, Verd. – *Varstvo spomenikov* 44, 294–295.
- GASPARI, A. in M. ERIČ 2008b, Arheološke raziskave struge Ljublanice med Verdom in Vrhniko. – *Annales. Series Historia et Sociologia* 18/2, 407–430.
- HABIČ, P. 1962, Vrhnika. Geografska monografija manjšega mesta. – *Geografski zbornik* 7, 5–66.
- HORVAT, J. 1990, *Nauportus* (Vrhnika). – Dela 1. razreda SAZU 33.
- HORVAT, J. 2009, Nauportus – naselje na začetku transportne poti po Ljublanici. – V: P. Turk, J. Istenič, T. Knific, T. Nabergoj (ur.), *Ljublanica – kulturna dediščina reke*, 89–94, Ljubljana.
- HORVAT, J., E. KOCUVAN in N. LOGAR 1986, Vrhnika-Dolge njive. – *Varstvo spomenikov* 28, 277–278.
- HORVAT, J. in P. PETERLE UDOVIČ 2006, Vrhnika. – *Varstvo spomenikov* 42, 188–190.
- HORVAT, M. 1991, Preliminarno poročilo o arheoloških raziskavah na Ljubljanskem gradu. – *Varstvo spomenikov* 33, 232–235.
- HVALEC, S. et al. 2009, *Gradbeni dnevnik. Utrip Tribune. Doživetja arheološkega vsakdana*. – Ljubljana.
- MUŠIČ, B. in J. HORVAT 2007, Nauportus – an Early Roman trading post at Dolge njive in Vrhnika / *Nauportus* – zgodnjerska trgovska postojanka na Dolgih njivah na Vrhniki. – *Arheološki vestnik* 58, 219–283.
- PETRU, P. 1975a, Gorenji Logatec. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*, 191, Ljubljana.
- PETRU, P. 1975b, Zaplana. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*, 209, Ljubljana.
- ŠAŠEL, J. 1966, Keltisches portorium in den Ostalpen (zu Plin. n. h. III 128). – V: *Corolla memoriae Erich Swoboda dedicata*, Römischen Forschungen in Niederösterreich 5, 198–204 (= *Opera selecta*, Situla 30, 1992, 500–506).
- ŠUMRADA, J. 1990, »Vrhnika, prečuden kraj«. *Kraji v občini Vrhnika na starih razglednicah*. – Vrhnika.
- TURK, P. 2007, Bronasti polnoročajni meč iz Jabelj v osrednji Sloveniji / A Bronze Solid-Hilted Sword from Jablje in Central Slovenia. – V: M. Blečić et al. (ur.), *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan*, Situla 44, 209–229.
- TURK, P. in A. GASPARI 2009, Darovi bogovom in prednikom. – V: P. Turk, J. Istenič, T. Knific, T. Nabergoj (ur.), *Ljublanica. Kulturna dediščina reke*, 62–67, Ljubljana.
- VIČIČ, B. 1990, Ljubljana, Ljubljanski grad. – *Varstvo spomenikov* 32, 178.
- VUGA, D. 1980, Železnodobna najdišča v kotlini Ljubljanskega barja. – *Situla* 20–21, 199–209.

Tracing the prehistoric Nauportus The hillfort on Tičnica hill near Vrhnika

Translation

INTRODUCTION

On account of its important transport-geographic position, mentioned already by Roman and Greek authors, Vrhnika and its surroundings have traditionally received special interest of the researchers. Information about finds and sites known by the end of the 1980s was collected and reevaluated by Jana Horvat in her publication *Nauportus* (Vrhnika), while basic information about more recent discoveries and surveys has been published in *Varstvo spomenikov* (Journal for the Protection of Monuments) and other professional journals.¹

¹ The authors are grateful to Jana Horvat, Barbara Nadbath, Sašo Poglajen, Janez Jereb and Tilen Praprotnik for information and comments. Special acknowledgement to Brina Škvor Jernejčič, Miha Kunstelj and David Badovinac for their help with measurements, photographs and elsewhere. Janez Žitko showed us old postcards of Vrhnika and lent them to us in order to make reproductions.

This article directly concerns perhaps the most important issue of Vrhnika archaeology; the location of the Pre-Roman Nauportus, i.e. a settlement of the Celtic Taurisci mentioned by Strabo (*Geogr.* VII 5, 2, C. 314),² and its predecessors. A fortified elevated settlement, functioning as the seat and centre of political and military government and as a place of refuge in case of military actions would correspond to the distinctive type of settlement of the later prehistoric periods. Meanwhile, at least the economic and manipulative part of the settlement can be sought in the plain near the junction of the water and land routes. Geographically the nearest analogy for a lowland type of settlement near a river, in the shelter of a nearby hillfort, would be the recently discovered settlement from the time between the end of the Bronze Age and the Late *La Tène* period at Prule in Ljubljana.³ Remains of wooden buildings and paved streets are spread there over the gentle slope

² Šašel 1966.

³ Hvalec et al. 2008.

between the Ljubljana and the seventy-metre higher Castle Hill (376 m) with a presumed fortified settlement and reported finds dating since the early phase of the Urnfield period.⁴

Leaving aside the evidence for the settlement of Vrhnika and its surroundings in the Paleolithic and Mesolithic periods, we can conclude – on the basis of isolated finds of pottery fragments and tools made of stone, bone and horn from the Ljubljana between Verd and Vrhnika⁵ and from the Ljubija near the village of Pritiska⁶ – that the area of the Late-Pleistocene and Early-Holocene lake bay with plenty of fresh water from karst springs and other natural resources was also attractive for Copper Age settlement. The river assumed its more or less present course no sooner than in the Bronze Age, therefore the above mentioned finds are probably remains of washed away settlement layers or contexts connected with economic activities. A scraper on flake could be conditionally also classified as one of the eneolithic finds. It was discovered in a field, about 20 m east from the bank of the Ljubljana near Verd.⁷

During the period of population growth in the Middle and Late Bronze Age, which was closely linked with the development of several economic activities in most parts of Europe, the area of the Ljubljansko barje (Ljubljana Moor) reached one of its peaks, thanks to its distinctly transitional character along the route between the northern Adriatic regions and central Slovenia and also because of a natural phenomenon – the river and the surrounding marshes that have been proven to have attracted supra-regional ritual attention.

Isolated finds of metal weapons⁸ and a hoard⁹ from the plain north and northwest from Vrhnika (*fig. 1: 1–3*) belong to this period. More likely than not they represent traces of ritual expression and do not provide reliable support for the localisation of the potential prehistoric settlement core. Even the relatively numerous pottery finds from the Bd D/Ha A1 periods, found in the Ljubija near Zalog (*fig. 1: 14*)¹⁰ and in the Ljubljana near the church of St. Anthony at Verd (*fig. 1: 15*)¹¹ as well as in the section between the confluence of two sources of the river and the road bridge Vrhnika-Verd (*fig. 1: 11–13*), do not help with this issue. Considering the structure and the relatively low fragmentation of pots, it cannot be excluded that they might partly be traces of an alternative form of burial where grave goods were deposited into the river water.¹²

Until recently, the Early Iron Age in the broader surroundings was represented only by an isolated find of a pot

fragment from the Ljubljana near the pedestrian bridge between Vrhnika and Verd (*fig. 1: 12*)¹³ and by the two iron socketed axes, a shaft-hole axe and a bronze hooked belt buckle from the riverbed at Sinja Gorica (*fig. 1: 4*)¹⁴. However, during the supervision of renovation works at the crossroads of Stara cesta and Cesta gradenj in May 2009, a fragment of a pot bottom dating from the end of the Bronze Age to the Early Iron Age was discovered. It was found in colluvial sediment 0.7 m below the surface (*fig. 1: 10*).¹⁵

The evidence for the *La Tène* settlement is unusually scarce. Almost all known Celtic objects from the left and right banks of the Ljubljana were found in early Roman deposits. They include pottery, coins, fibulae and weapon fragments from the fortified supply base and settlement at Dolge njive (*sl. 1: 5*),¹⁶ built *ex novo* in the Augustan period or a little earlier,¹⁷ as well as pottery and coins from the mid-Augustan layers at the Kočevar garden at Breg (*sl. 1: 7*).¹⁸ Among the *La Tène* finds from Vrhnika and its surroundings there are also pot fragments, a bronze belt buckle with wings and some of the spears from the nearby section of the Ljubljana (*fig. 1: 6*)¹⁹ as well as the unverified find of a Norican Tetradrachm that was, according to its finder, discovered in the mid 1980s, during the excavation for the foundation of a house “at the Sv. Trojica foothills towards Stara Vrhnika” (*fig. 1: 8*).

Especially the rises, surrounding both passages towards the Logatec Basin, have attracted attention as potential locations for settlement in the later prehistoric periods at Vrhnika. Those are Gradišče – Hrib (304 m) (*sl. 1: 16*)²⁰ at the very beginning of the ascent, Sv. Trojica²¹ and the lower Hruševca (311 m),²² the latter two lying closer to the river bend of the Ljubljana towards the east. Presently, there are no known settlement or fortified structures from any of the above mentioned locations. Also missing are small finds of prehistoric origin. In the following, remains of the hillfort at Tičnica hill (*sl. 1: 9*), that were discovered and documented in April 2009 at the former military complex area and have so far not been mentioned in the literature, are represented.

SITE DESCRIPTION

¹³ Gaspari, Erič 2008b, 411, pl. 6: 8.

¹⁴ Gaspari 2002, suppl. 6; Turk, Gaspari 2009, cat. no. 29.

¹⁵ Intervention by the Centre for preventive archaeology of the Institute for the protection of cultural heritage of Slovenia.

¹⁶ Horvat 1990, pl. 2: 8; 3: 14,16–17; 4: 11,14; 8: 2; 12; 15: 1, ...

¹⁷ Horvat 1990; Mušič, Horvat 2007.

¹⁸ Horvat, Peterle Udovič 2006.

¹⁹ Gaspari 2002, suppl. 8; Gaspari, Erič 2009, pl. 6: 9; 7: 1–2.

²⁰ Horvat 1990, 185–187, 195; Bavec, Horvat 1996.

²¹ Horvat 1990, 182.

²² *Ibid.*, 180, 181.

⁴ Vičič 1990, 178; Horvat M. 1991, 233.

⁵ Horvat, Kocuvan, Logar 1986, 278; Horvat 1990, 174; Gaspari, Erič 2008b, 410, pl. 5: 1–3.

⁶ Gaspari, Erič 2007b, 231; Gaspari, Erič 2008b, *fig. 1: 7–10*.

⁷ Gaspari, Erič 2007a, 239; Gaspari, Erič 2008b, 412.

⁸ Horvat 1990, 179–182.

⁹ *Ibid.*, 67, *fig. 12*; see also Turk 2007, 215–217.

¹⁰ Gaspari 2006.

¹¹ Gaspari, Erič 2008a; Gaspari, Erič 2008b, *fig. 1: 1*; pl. 1: 2–4.

¹² Gaspari, Erič 2008b, 410–411, pl. 4; 5: 4–9; 6: 1–2.

A broad and relatively low karst ridge of jurassic limestones lies between the old town centre of Vrhnika, Kačja vas and Stara Vrhnika. It runs approximately southeast-northwest and has two summits (*fig. 1: 8,9*). At the eastern end of the ridge rises Sv. Trojica (350 m), formerly known as Vijolna gora (350 m), while the western part is shaped in a slightly higher rounded ridge named Tičnica (366 m). The two rises, separated by an approximately 20 m lower saddle with circular dolines, ascend about 50 m above the surrounding area. The indistinctive two-summit ridge is most prominent if we approach Vrhnika from the direction of Ljubljana. Uneven, partly karsted terrain with the field name Košace extends towards the north and northwest, while on the other side, the ridge is bordered by the broad bottom of the Bela stream valley. The nearest freshwater sources are the Beččaj and Primc springs at the southern foothills of Tičnica.²³

Remains of a prehistoric fortified settlement (*fig. 2 and 3*), that comprise traces of defensive structures and settlement terraces as well as fragments of hand-made pottery were discovered at the irregular elliptical summit of Tičnica. According to the fabric and separate definable fragments of a pithos, pots and coils (*fig. 4*), the hillfort was occupied during the Middle or Late Bronze Age and in the Early Iron Age. The finds appear in the profiles of several military positions, since the hillfort area used to be part of the training ground of the nearby barracks (military complex Tičnica). In addition to the infantry positions, there are also several pits for armoured vehicles, partly surrounded by walls, as well as concrete foundations of two smaller buildings. Activities of the Yugoslav People's Army and the Slovenian Armed Forces considerably damaged the archaeological structures. At this point it should be mentioned how the firing positions were located at the terrain break lines, connected with the presumed settlement structures. Especially prominent is the agreement between the first defence line and the outer boundary of the hillfort.

The use of isolated land parcels in the time before the establishment of the military training ground is evident from old postcards and photographs.²⁴ Views of Tičnica from the beginning of the previous century depict almost entirely treeless southern and western slopes with visible rock steps and terraces with meadows and pastures (*fig. 5*). The top plateau was overgrown with dense spruce forest, described also by the writer Ivan Cankar in his short story *Tičnica* (1912). Nowadays, the hill is more or less overgrown with bushes and trees, except for some smaller patches. The northern part of the terraces under the summit plateau and under the doline at the summit itself as well as the hill-slopes are covered by thin oak and white beech forest. Trees with larger trunks sometimes also grow at the parcel boundaries made of stone (*fig. 3*). There are also obvious traces of modern building stone quarrying.

The central part of the settlement, measuring 243 m in length (SE-NW) and 156 m in width (NE-SW) is bordered by the remains of a defensive rampart, mostly visible as an evident terrace with a steep break into the underlying

slopes. The rampart is better preserved at the northwest part of the settlement where it is intersected by a road from the direction of the barracks. There is a level behind the rampart that ascends, in several narrower terraces that follow the natural steps in the rock foundation, to the summit plateau, which measures 60 (SE-NW) × 55 m (SW-NE). At the south, the plateau is bordered by a doline. At the southeast, the central part of the settlement proceeds into a depression with a broad bottom, included in the area surrounded by the interior rampart. The entrance into the central part of the settlement is also assumed to have been in the immediate surroundings, where a narrower cart track from the direction of Sv. Trojica still ascends to Tičnica over the narrowest part of the saddle. At the northern side, the entrance is limited by an approximately 10-m-long remain of a rampart, that extends into the settlement. The rampart is separated from the level above the western part of the saddle (its narrowest part) by an artificial moat with visible traces of quarrying rock features, which is bordered by a larger doline at the northern side and by a (metalled?) part of the cart track at the southern side. Hypothetically, the moat originally continued towards the south, where it runs on the other side of the approach to the central part of the hillfort in the axis of the supposed settlement yard boundary.

The hypothesis about the southern yard, measuring 112 (E-W) × 56 m (N-S), is grounded on the course of its outer boundary line, which is logically connected to the southern edge of the central part of the settlement. Better preserved is only the mound, attached to the main settlement rampart at the western side, while elsewhere it is only visible as a sharp transition of a terrace into the slope. The first houses of the modern Tičnica hamlet lean against the southern edge of the yard.

Another yard of the settlement, measuring 86 (SE-NW) × 95 m (SW-NE) was discovered on the north-western and western slopes, where prehistoric structures are occasionally obscured by dry walls and rubble at parcel boundaries. Shaped as a prominent terrace, the ascending rampart is at the northern side attached to the plateau of the central part of the hillfort. At the northwest, it was positioned with regard to the rise in the rock foundation. West from the location where it is crossed by the road, the yard becomes wider. Its outer rim is supposed to be at the edge of a larger terrace, overgrown with thin forest. At its western side, the terrace is bordered by a doline and proceeds steeply into some metres lower and more gently sloping incline. West from the modern access there are also the supposed remains of the original entrance, including the remains of a smaller rectangular building made of large blocks of stone. Towards the interior there are some more clearly visible terraces and walls made of larger unworked rocks, probably originating from the steep rise that runs along the entire south-western slope of the hill. Also the outer scarp of the terrace, made of big blocks, conditionally of prehistoric origin, leans against this rise. Running about 5 m below the main rampart of the settlement, the terrace ends at the southern side and is interrupted where the access is supposed to have been in the past.

²³ Habič 1962.

²⁴ Šumrada 1990, 2–7, 36, 52.

The entire hillfort covers 4.49 ha; the central part measures 2.93 ha, the south-eastern yard 0.56 ha and the northwestern yard 1 ha. The above described structures occupy land parcels no. 2408 (part), 2412/2 (part), 2414, 2415, 2416, 2418/1, 2418/2, 2420/8 (part), 2862/9 (part), 2426 (part), 2428, 2433, 2434, 2441/2 (part), 2442/1 (part), 2447 (part), 2448, 2450, 2451, 2862/8 (part), cadastral municipality Vrhnika, and no. 2014 (part) cadastral municipality Stara Vrhnika.

COMMENTARY

Considering the position and size of the Tičnica hillfort, which is unique in the surroundings of Vrhnika, this was almost certainly the central settlement of the north-western part of the Ljubljansko barje. The hillfort was able to control both visually and practically one of the crucial parts of the route across the Illyro-Italic or Postojna Gate and the waterway transport on the Ljubljanica (*fig. 6*).

From the crossing under the settlement at Stari grad above Unec,²⁵ the best route considering topography led along the eastern edge of the Planinsko polje and across the pass with the Brst hillfort (579 m)²⁶ into the Logatec Basin. At its southern edge, near the turning towards the Idrijca valley, there is a fortified settlement at Velike bukve,²⁷ while the passage towards the springs of the Ljubljanica across the passes of Cesarski vrh (486 m) or Prezid (546 m) was controlled by the hillfort at Strmica (626 m).²⁸ Preferential use of the above mentioned passes in the prehistoric period is indicated by the Bronze Age site of Zapolje and by surface finds of pottery at Pusto polje below Ostri vrh in the northern pocket of the Logatec Basin,²⁹ while the steeper route across the pass between Raskovec and Ljubljanski

vrh (ca. 450 m)³⁰ probably became significant only in the Roman period (*fig. 1*).

Although the position of Tičnica seems somehow remote, it provided an optimal view over the end section of the relatively easy descent over the slopes above the Bela valley as far as the beginning of the navigable part of the river near the Hrib foothills, and also over the continuation of the land route towards the Ljubljana Gate. Despite the low relative height of the hillfort, the moor plain horizon enabled visual communication with the settlements at Sv. Janez above Log pri Brezovici (366 m) and on the Ljubljana Castle Hill, as well as with other elevated settlements in the region, e.g. Gradišče near Bevke (321 m), Žalostna gora near Preserje (415 m), Sv. Ana above Podpeč (484 m) and Molnik (582 m).³¹

Despite the lack of more accurate information on the chronology of the settlement and on how the fortifications were built, the discovery of the hillfort at Tičnica enables the so far most likely localisation of the political-military seat of the prehistoric predecessor of *Nauportus*.

Translation: Meta Osredkar

Andrej Gaspari
Vojaški muzej Slovenske vojske
Engelsova 15
SI-2111 Maribor
andrej.gaspari@siol.net

René MASARYK
Arhej d. o. o.
Drožanjska cesta 23
SI-8290 Sevnica
rene.masaryk@gmail.com

²⁵ Gaspari 2009.

²⁶ Frelj 1988, 14; id. 1999, 10.

²⁷ Petru 1975a, 191; Frelj 1988; id. 1999, 8–9.

²⁸ Petru 1975b, 209; Frelj 1999, 10.

²⁹ Institute for the protection of cultural heritage of Slovenia. Regional unit Ljubljana.

³⁰ Horvat 1990, 164, 195.

³¹ Vuga 1980, 202–204, fig. 1.

Roman stonemasonry workshops in the Ig area

Edisa LOZIĆ

Izveček

V članku je predstavljena hipoteza o treh rimskodobnih klesarskih delavnicah, ki so bile na območju Strahomerja, Iške vasi in Iga na južnem robu Ljubljanskega barja, južno od Emone. Hipoteza je nastala na podlagi formalne analize nagrobnih stel in analize njihove prostorske distribucije.

Ključne besede: Slovenija, Ig z okolico, nagrobne stele, rimska doba, klesarske delavnice

Abstract

This article presents a hypothesis about three Roman period stonemasonry workshops that operated in the area of Strahomer, Iška vas, and Ig, all of them located on the southern edge of the Ljubljansko barje, to the south of the Roman Emona. The hypothesis is based on the formal analysis of the grave stelae as well as their spatial distribution.

Keywords: Slovenia, Ig area, grave stelae, Roman period, stonemasonry workshops

RESEARCH HISTORY

The Ig area (Ižansko) covers a number of settlements that became known under this name in the post war archaeology. The archaeological topography of the area was already explored in 1863, when A. Müllner surveyed it in search of epigraphic material (Pleterski, Vuga 1987, 139). As early as the second half of the 19th century Roman remains were discovered at Ig, Staje, Matena, Tomišelj, Strahomer, and Iška vas (Šašel 1959, 118). The 1985 excavations confirmed the existence of a settlement in Iška vas, and the settlement in Staje and Iška Loka were confirmed by individual finds (Vuga 1977; Vuga 1979; Pleterski, Vuga 1987; Nadbath, Brenk 2006, 60–61). In the 1980s D. Vuga contributed a great deal to the research of the area with his archaeological surveys and trial excavations (Vuga 1977, 1979, 1980, 1981, 1982; Pleterski, Vuga 1987).

Most Roman period objects were found in the centre of the village of Ig (known as Studenec prior

to World War II; Gestrin 1994, 2; Šašel Kos 1999a, 235). The debate as to what Ig was in antiquity, what sort of a history it had and who were its inhabitants has been ongoing since the 15th century. Several Roman period tombstones with typical local characteristics had been discovered already at that early time (Šašel 1957, 117). The historian J. L. Schönleben wrongly interpreted a Roman building inscription from Vrhnika (*Nauportus*) which led him to the assumption that Ig was called *Magnus vicus* in antiquity (in reality it was *mag(istri) vici*) (Šašel 1959, 117). In the second half of the 19th century A. Müllner even searched for Emona in the Ig area. Th. Mommsen and B. Saria concluded that a larger village under the jurisdiction of Emonan colonial territories was located in Ig (Šašel 1959, 117). Similar to *Nauportus*, Ig also supposedly developed as a port or a reloading area, which in the Late Iron Age might have consisted of the plain by the source of the navigable Ižica (Vuga 1980, 204), and remained in this function also in the Roman period (Šašel 1959, 118). According to

a recent hypothesis, Ig was one of the local centres in the Emona surroundings. However, its position leads us to believe this does not hold true as we usually do not expect a local centre in the immediate vicinity of a regional centre. Therefore it appears that Ig was not so much a local market as a supplier for Emona, offering agricultural products at favourable prices due to its vicinity and the low transport costs (Županek 2001, 74; cf. Šašel 1959, 122–123; Finley 1987, 122).

STONE MONUMENTS AND THE LAPIDARIUM IN IŠKA VAS

A large number of the Roman period monuments from the Ig area are today located in the church of St. Michael in Iška vas. Already during construction period 13 Roman tombstones were incorporated in the church building (Hostnik 1997, 45; Vuga 1977, 223). New monuments might be discovered during church renovations or when digging up the foundations. Apart for church buildings, Roman tombstones were also used as building material during the construction of Ig Castle, as well as other houses, stables and buildings. However, a great problem for analysis is represented by the fact that the original location can be pinpointed

for merely a few (maybe as few as three) of the approximately one hundred Roman period stone monuments.

In the second half of the 19th century, they started to ship Ig tombstones elsewhere. By ordering thirteen Emona and Ig inscriptions to be incorporated into the exterior walls of the newly constructed cathedral and theological seminary, Ioannes Gregorius Thalnitscher created the first Ljubljana “lapidarium” in the first decade of the 18th century. He presented his inscriptions in *Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis*, published in 1701 (Šašel Kos 1997, 41; Šašel Kos 1998, 329). Already Scönleben (1681) drew attention to the fact that the Ig monuments were poorly preserved and decaying, for he wrote: “I went to the very spot and examined them; all of them are almost entirely destroyed and barely legible” (Šašel Kos 1997, 34).

In the period leading up to World War II, the state of the epigraphic monuments was examined by B. Saria (Pleterski, Vuga 1987, 139). At the end of the 1950s, the regional office for monument protection in Ljubljana and the Diocesan Office decided to place all remaining Roman monuments inside the church of St. Michael in Iška vas. In 1957 they ordered that the church be renovated, the frescos uncovered (for they were partially covered) and the church interior organised in accordance

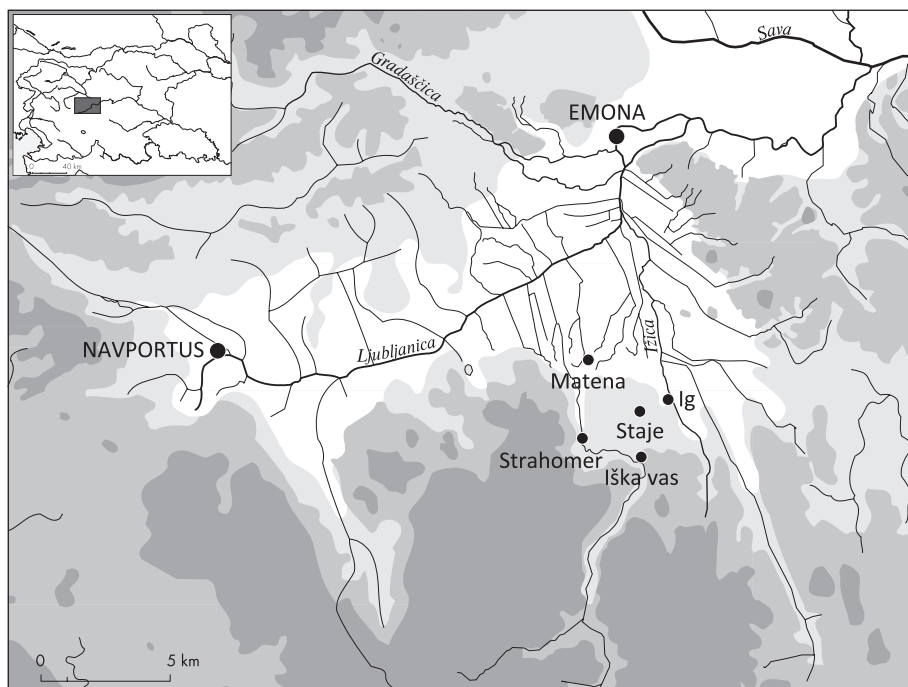

Fig. 1: Ig and vicinity. The provenience and/or site of the monuments.
Sl. 1: Ig z okolico. Prvotna hramba oz. najdišča spomenikov.

with museological principles (Hostnik 1997, 43). This led to the construction of the lapidarium that houses a large share of the Ig stone tombstones (1957–59).

The list of monuments was composed by Jaroslav Šašel (Hostnik 1997, 45). The monuments preserved in the church of St. Michael were brought from Ig, Strahomer, Staje, Matena and Iška vas (*fig. 1*). All monuments were discovered in their secondary location. Most monuments were brought from the settlement of Ig (*fig. 2*), where the highest density of Roman period objects was found (Šašel Kos 1999a, 235).

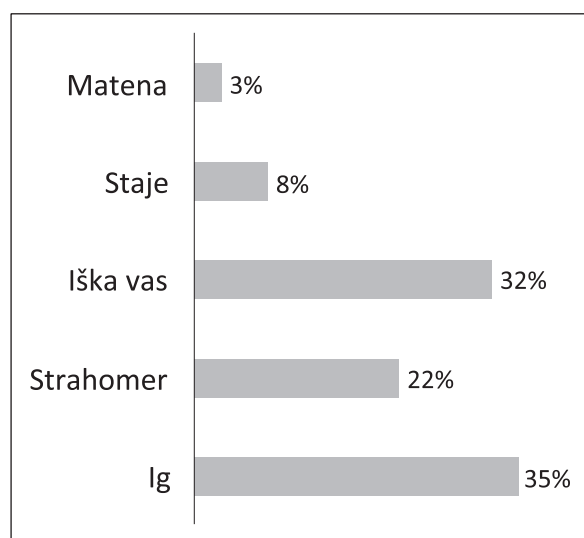

Fig. 2: Ig area. The provenience and/or site of the stelae.
Sl. 2: Ig z okolico. Prvotna hramba oz. najdišča stel.

Due to their rich epigraphic and onomastic content the Ig monuments acquired a special place in Slovenian archaeology. Most Ig tombstones carry indigenous names that form a special Ig group within the Northern Adriatic name group

Fig. 3: Ig area. The basic stela shapes.
Sl. 3: Ig z okolico. Osnovne oblike stel.

(Lochner Hüttenbach 1965; Katičić 1968, 120; Hamp 1976, 5; Hamp 1978, 61; Lovenjak 1997, 69; Šašel Kos 1997, 255; Šašel Kos 1999a, 236; Šašel Kos 1999b, 52).

The monuments preserved in the church of St. Michael can be divided into three basic groups: stelae (31), altars (6) and cinerary urns (3) (*fig. 3*). Stelae represent the largest group of all monuments and they are the subject of the analysis that follows.

THE STELAE TYPOLOGY

When defining the typology, only those stelae were taken into account for which I could precisely define their type (42%). 13% of all stelae could have only their basic type determined, while the remaining stelae (45%) were not suitable for further analysis due to their poor condition.

The result of the typological division of stelae from the Ig area is presented in table (*fig. 4*).

The stela can be divided into two groups, i.e. type A and B (horizontally), each of which has four subgroups (vertically). I allow for the possibility that additional types exist, however they remain unrecognised due to the poor condition of the material. The main criteria for categorising a stela as type A is the triangularly formed gable, while the main characteristics of a type B stela is the niche on the upper part of the stela. Neither of the two groups is unified by its tectonic composition. Both groups include stelae with a simple or moulded frame or with an architecturally diverse (aedicula) frontal side. This division also serves as a key for defining the various subtypes covered in the table. The entire scheme is very similar to Pflug's division of portrait stelae from Northern Italy (Pflug 1989, appendix).

Subtypes

The upper part of a frameless stela (Germ. *ungegliederte Stelen*) is formed into a gable (A/I) or niche (B/I). This is a simple reduced tombstone, without a moulded frame. Group A/I includes the stela from Strahomer (*fig. 5: 1*). This is the oldest stela (dated on the basis of the portrait) found in this area. The man has a shaven beard and short hair, combed from the top of the head towards the forehead. The facial lines, round face, pointy ears and the anatomically formed neck are typical of the

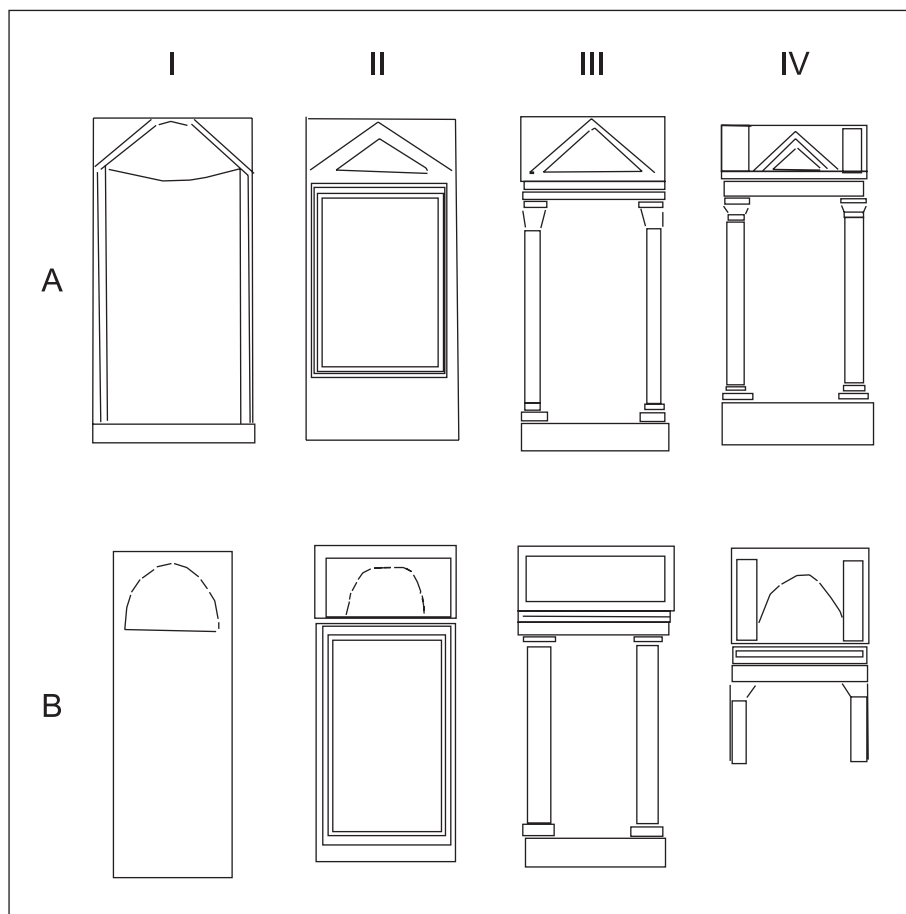

Fig. 4: Ig area (lapidarium at Iška vas). The typology of the stelae. A and B: two main types, I-IV: subtypes.
Sl. 4: Ig z okolico. Tipologija stel iz lapidarija v Iški vasi. A in B: osnovna tipa stel, I-IV: podtipi.

Julio-Claudian period portraits (Croom 2002, 65). The basic form of this stele derives from the type of stele with a moulded frame of the inscription field and a triangular gable; however, in this case the sides and the architrave of the stele are transformed into decorative elements. The inscription field is framed by two spears or thyrsi that are joined together by a garland, the end of which is wrapped around a pole. The garland also frames the lower part of the shallow gable with the portrait. This stele is unique in its form and decoration. Group B/I is a small group in terms of numbers. Typical for this subtype is the portrait niche that is separated from the inscription field merely by a deeply carved line. This subtype consists of merely

two monuments. The first is the monument from Ig that was erected by *Hostila* in honour of her fifty year old mother (fig. 5: 12). A similar stele was found nearby, in the northern corner foundation stone of the church of St. Michael in Iška vas.

The second group consists of stelae with a moulded frame (Germ. *profilgerahmte Stelen*). The structure of these stelae is marked by the moulded frame of the inscription field. The stele is ended either by a triangular moulded gable (A/II) or a niche with a portrait (B/II). Among the tombstones under examination the following can be placed into subtype A/II: 2, 3, 4 (fig. 5: 2,3,4). It is interesting that all three tombstones were brought from Strahomer. Subtype B/II with

Fig. 5: Ig area. The classification of stelae in terms of the site or provenience.

Sl. 5: Ig z okolico. Razdelitev stel glede na prvotno hrambo oz. najdišče.

1 - AIJ 131, CIL III 10740, UEL 3671; 2 - AIJ 128, CIL III 3789, UEL 3668; 3 - AIJ 146, CIL III 10724, UEL 3686; 4 - CIL III 3788, UEL 5563; 5 - UEL 4230; 6 - AIJ 144, CIL III 3826, UEL 3684; 7 - UEL 5572; 8 - AIJ 136, CIL III 10741, UEL 3676; 9 - AIJ 140, UEL 3680; 10 - UEL 4649; 11 - CIL III 10744, UEL 5562; 12 - AIJ 139, CIL III 10776, UEL 3679; 13 - UEL 4648; 14 - Hostnik 1997, no./št. 4; 15 - UEL 5567.

Strahomer

1

2

3

4

5

6

Iška vas

7

8

9

10

Ig

11

12

13

14

15

a moulded inscription field is represented by the stele with a depiction of a married couple (*fig. 5: 9*). Instead of the classic triangular gable, the upper part of the tombstone houses a portrait niche with two stylised busts. J. Kastelic (1988, 177) describes this tombstone as a typical rural stele depicting two rustic heads.

Architectural stelae (Germ. Architektonische Stelen); stelae of the aedicula type

The basic characteristic of the architectural stelae (including aedicula stelae) is that the front is divided with pseudo functional architectural elements. The upper part consists of a gable (A/III) or a portrait niche (B/III). The tombstone thus copies the appearance of a reduced aedicula (cf. Jevremov 1988, 17). Monuments 5, 8, 11 (*fig. 5: 5,8,11*) belong amongst tombstones with a reduced aedicula and a gable in the upper part.

The stele from Strahomer (*fig. 5: 6*) is the only architectural stele with an inscription field surrounded by two pillars and a portrait niche. Stelae with a rectangular portrait niche and without the upper part date to the end of the 2nd or beginning of the 3rd century, while some can even be as late as the end of the 3rd or beginning of the 4th century (Djurić 2007, 897).

Subtypes A/IV and B/IV can be defined within the group of architectural stelae. These are special architectural stelae that are interesting because of their specifically formed upper part. The usual form of a reduced aedicula with a gable (A/IV) or niche (B/IV) gained a rectangular field decorated with vegetative motives on both sides (*fig. 5: 7,10*). Both monuments from this group were found in Iška vas. Tombstones with so-called decorative tiles on the sides of the gable are characteristic of the Ig area and the Dolenjska region.

Spatial grouping of types and subtypes of stelae

Even though most tombstones were discovered in their secondary location, certain characteristics as regards the spatial placement of the various types and subtypes can be noticed. *Fig. 5* lists the stelae in terms of the site of discovery.

It can be noticed that type B stelae with portrait niches are characteristic for Ig. The group from Iška vas appears as an independent group of stelae with a gable or a niche that has both sides

of the rectangular field decorated with vegetative motifs (subtype A/IV and B/IV). Type A stelae are typical for Strahomer. The spatial grouping of type B stelae in Ig, type A stelae in Strahomer and subtypes A/IV and B/IV in Iška vas points towards the presence of local workshops that provided for the needs of the local inhabitants. It is most likely that the workshops were located close to where these objects were found, i.e. in the vicinity of Strahomer, Ig and Iška vas.

The stelae are not only similar in their appearance but also in size (*fig. 6*). In terms of their width and thickness the stelae are of similar dimensions; moreover, the thickness of the stelae is almost the same and seems to be of a standard thickness. The average thickness of the stelae from Iška vas is 25.6 cm (+/-2 centimetres). Only five stelae can be found with measurements outside of these parameters. This means that 80% of the stelae preserved in Iška vas are of a standardised thickness. This might indicate that they come from the same quarry. For comparison, the difference between the maximum and minimum thickness of the stelae from Strahomer is 3 centimetres (*fig. 6*).

The homogeneity of the group is shown by two additional criteria: the choice of motifs and the production technique. Let us use stelae 3, 4 and 5 (*fig. 7*) as an example.

All three have a triangular dolphin fin in common. The triangular surface of the tail fin at stele 4 is divided by straight lines. The discordance between the size of the fin and the body of the dolphin is noticeable. The side and back fins

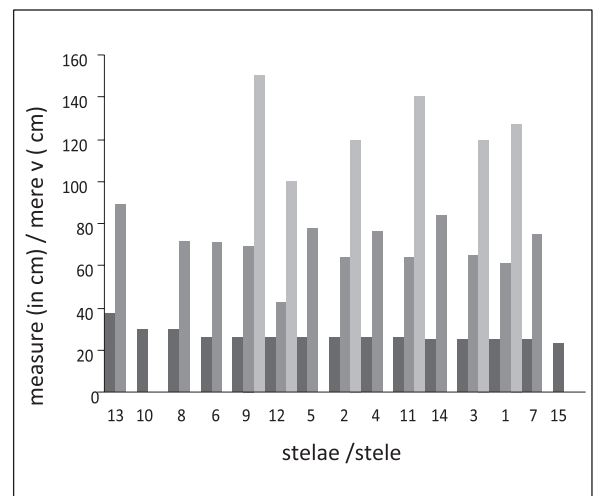

Fig. 6: Ig area. Stelae measurements (height, width and thickness).

Sl. 6: Ig z okolico. Dimenzije stel (višina, širina in debelina).

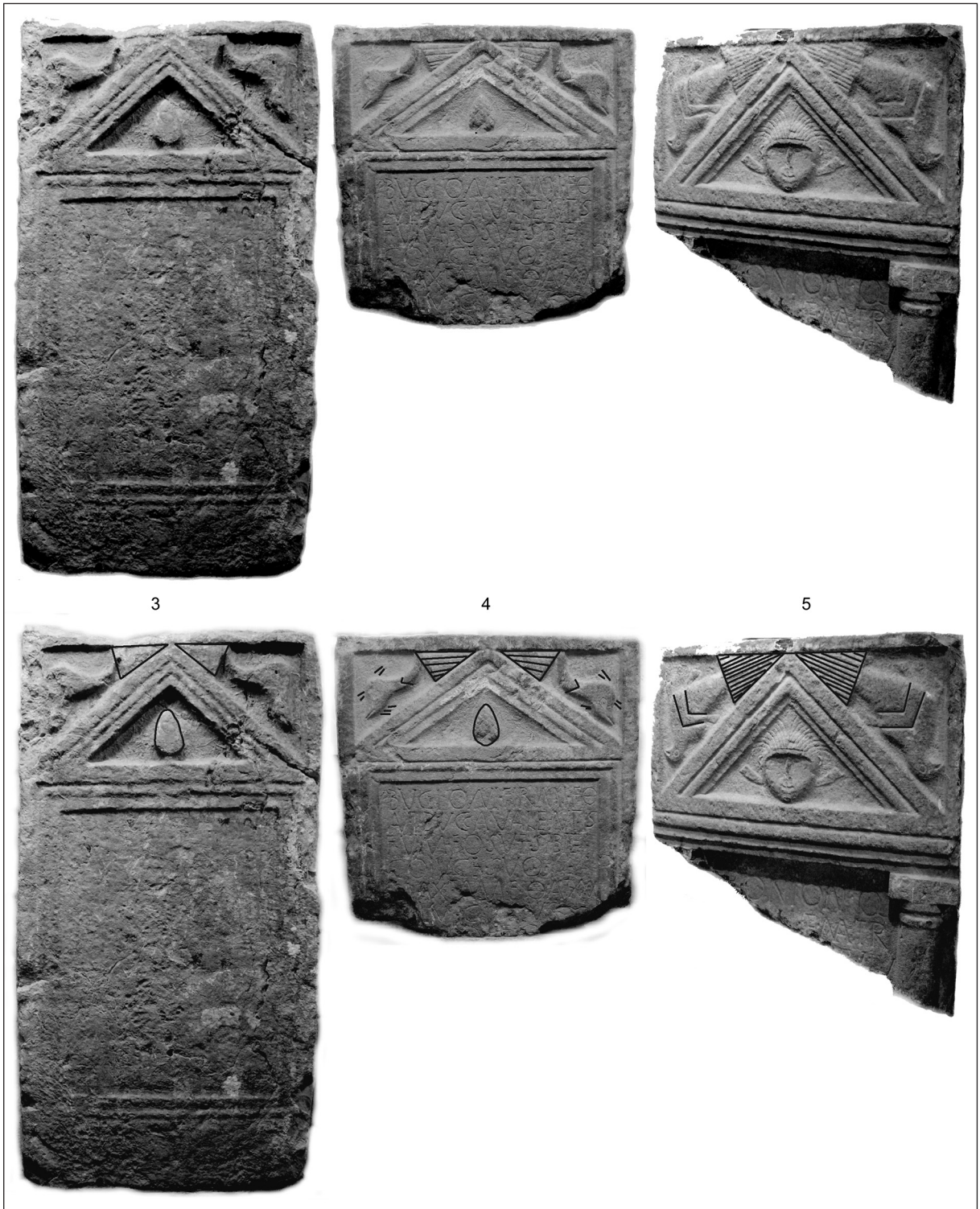

Fig. 7: Ig area (lapidarium at Iška vas). Comparison of the motifs on the stelae from Strahomer: 3 (UEL 3686), 4 (UEL 5563), 5 (UEL 4230).

Sl. 7: Ig z okolico (lapidarij v Iški vasi). Primerjava motivov na stelah iz Strahomerja: 3 (UEL 3686), 4 (UEL 5563) in 5 (UEL 4230).

are also precisely drawn, with straight lines. The same geometrical regularity can also be found on stele 5, depicting a bird. The depiction of the

mark in the form of the letter V on the body of the bird and the dolphin is also alike. The depiction of the bird is most likely a variant of the dolphin

and is most likely a consequence of a mistaken interpretation or a simple mistake by the carver (Schleiermacher 1960, 378). Apart from this, only the stelae from Strahomer show a depiction of a cone in the gable. This may indicate that the stelae came from the same workshop, perhaps somewhere in the vicinity of Strahomer.

Hypothesis verification

The primary analysis was performed only on the stelae that are kept in the church of St. Michael in Iška vas. I have used the remaining stelae from the Ig area to try and verify the hypothesis as regards the three stonemasonry workshops that were supposedly located in Ig, Strahomer and Iška vas. Today they are kept at the National Museum of Slovenia and the Ljubljana City Museum or they are incorporated into the Ljubljana cathedral, the nearby seminary, the Bistra Castle and various buildings in Ig. As these were not considered in my analysis, they can be used as the control group. Any sort of similarity cannot be a coincidence.

We have compared the motifs and the shapes of the stelae. The fact that for most of them the exact location in which they were found is unknown or the location of Ig was given to all stelae found in the Ig area presents a great difficulty. In the case of the stelae built into the Ljubljana cathedral it is not even clear whether they originate from Ig or from Emona.

The stelae with the portrait niche supposedly originate from the Ig workshop. The examples for which we are certain that they originate from Ig

Fig. 8: Ig. The first stele incorporated into Ig (Sonneg) Castle (photo: Andro Skaleras).

Sl. 8: Ig. Prva stela, vzdana v grad Sonneg (foto: Andro Skaleras).

seem to prove this hypothesis. We can therefore add two stelae that are immured in Ig Castle¹ (figs. 8 and 9), two from the National Museum of Slovenia (UEL 3714, UEL 3681) and one from the Ljubljana City Museum (UEL 4179) to the stelae from Ig that are preserved in the church of St. Michael in Iška vas. Apart from the stelae with a portrait, niche stelae with a gable can also be found in Ig (fig. 5: 11, fig. 10,² UEL 3669, UEL 3678), however the latter appear only in small numbers.

The Strahomer workshop is confirmed by the stele that is incorporated into the Ljubljana semi-

¹The first stele (fig. 8) is incorporated into the eastern corner of Ig Castle. This is the upper part of the stele with a flat ending and a semicircular portrait niche (h.: 0.46 cm, w.: 0.90 cm). The downwards swimming dolphins are depicted in the corners, with a rectangular figure at the bottom edge of the niche. The dolphins have a split tail-fin that is emphasised with deep lines. Under the arch of the niche, between the busts, is a four-petal rosette in a wreath. The tombstone holds two portraits with heads, necks and the beginning of the two chests. The bodies of the deceased are merged into a singular mass. A faint line indicates the end of the first body and the beginning of the other. The two faces are similar, which makes it likely that they were made from the same general model used when the portraits were made. Compared to the body size the heads are disproportionate. The faces are round, the cheekbones are sunken, noses are thin, and the small mouths are merely indicated. The eyes are wide open with strongly emphasised eyelids while the edge of the hairline runs in a straight line above the forehead. The man has a short haircut. The wife is depicted on the left side of the niche. She has a roundish face with a serious expression, her eyes are large and strongly emphasised with the pupils and eyelids, her mouth is small and inexplicit. Her clothes show visible traces of the so-called Norican-Pannonian attire including the hood on the head and the fibulae on her shoulders.

The second stele (fig. 9) is built into the western corner of Ig Castle. The upper part of the stele, consisting of a semi-circular portrait niche (h.: 40 cm, w.: 0.69 cm), is preserved. On the left is a bust of a woman with a long pointed face, emphasised cheekbones, large eyes and a thin, long nose. The woman is dressed in the so-called Norican-Pannonian attire of which we can recognise merely traces of a fibula on the right shoulder and the Norican hood. The male portrait has emphasised eyes, an unemphasized small mouth and a slightly outlined shape of the nose. The man does not wear any traces of clothes.

²The gable and the left corner of the stele are preserved (h.: 0.27 cm, w.: 0.48 cm). This is most probably a fragment of the upper part of the stele with a flat upper ending. A rosette with round leaves spread into two lines is located in the centre of the gable. In the corner is depicted a long and thin, twice twisted dolphin tail. Beneath the dolphin lies a smaller rosette.

Fig. 9: Ig. The second stele incorporated into Ig (Sonneg) Castle (photo: Andro Skaleras).

Sl. 9: Ig. Druga stela, vzdana v grad Sonneg (foto: Andro Skaleras).

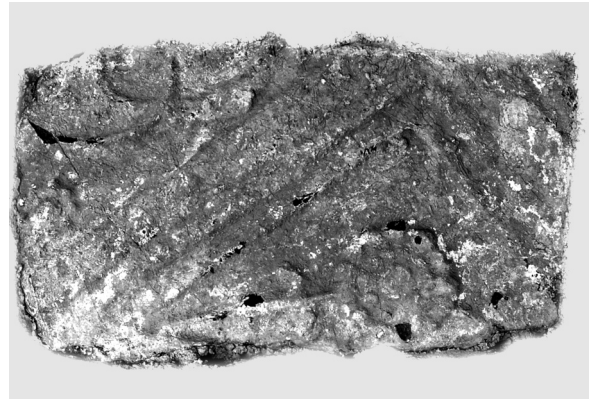

Fig. 10: Ig. The stele immured into the northwest part of the wall that surrounds the church of St. Martin.

Sl. 10: Ig. Stela je vzdana v severozahodni del zidu, ki obdaja cerkev sv. Martina.

nary (*UEL 3707*), the origin of which is confirmed by Thalnitscher's report. The stele shows typical signs of this stonemasonry workshop, i.e. dolphins with a triangular tail, a round encircled dolphin's eye, and a mark in the form of the letter V on its body (*fig. 11*).

The stele incorporated into the Ljubljana cathedral (*UEL 3696*) was erected by the Roman citizen *Gaius Aetius Secundus* and might be from the Strahomer workshop. The stele depicts a wreath, a rosette and two cones on either side in its gable. Apart from its shape (subtype B/II) the lines in the design of the cone also indicate that this stele comes from the Strahomer workshop. The lines that run along the entire surface of the cone are reminiscent of the stele from Strahomer (*fig. 5: 4*).

The hypothesis of a workshop in the area of Iška vas has been based on two stelae with additional decorative fields, belonging to subtypes A/IV and B/IV (*fig. 5: 7,10*). However, the stele from the National Museum of Slovenia (*UEL 3670*) shows that such stelae with decorative fields can also be found in Ig. This could mean that the postulated existence of a workshop in Iška vas should be rejected or this stele might indicate that the inhabitants of the Roman period settlements of what is today Ig, Strahomer and Iška vas were well acquainted with the formal language of all three workshops. The latter explanation seems to be perfectly understandable for only a small circle of manufacturers was active in the area, and users lived merely a few miles from each other. On the basis of the presented arguments I would suggest that three stonemasonry workshops operated in the area.

TIME FRAME OF THE WORKSHOPS

Regardless of the poor condition of the tombstones found in the church of St. Michael, we can offer a word or two as regards their dates. In terms of chronology, the least problematic are the tombstones with portraits because they were modelled in the fashion of imperial portraits. The monuments found in Strahomer can be dated between the first half of the 1st century (dated on the basis of the portrait, *fig. 5: 1*) all the way to the mid 3rd century (taking into account the stele type, *fig. 5: 6*). The other pieces found in Ig can be only roughly dated to sometime between the 2nd and 4th centuries (*fig. 5: 13,14*). It is surprising that the stele with the so-called Celtic elements is dated to the late Roman period (Djurić 2007, 898; *fig. 5: 15*).

It is difficult to date the stelae from Iška vas. We can notice that they overlap with the stelae from Ig. We encountered A/IV (*fig. 5: 7; UEL 3670*) and B/I (*fig. 5: 12; unpublished*)³ subtypes in both, Ig and in Iška vas. This might indicate that they both existed simultaneously. If we set aside stele 1 (*fig. 5: 1*), which is the only one from the first half of the 1st century AD, most tombstones from Ig, Strahomer and Iška vas can be dated between the mid 2nd and mid 3rd centuries AD, which means that the workshops existed simultaneously.

³ The stele built into the foundation of the northern corner of the church of St. Michael in Iška vas. At the top one can notice the arched portrait niche, while the inscription field has no noticeable traces of moulded frame.

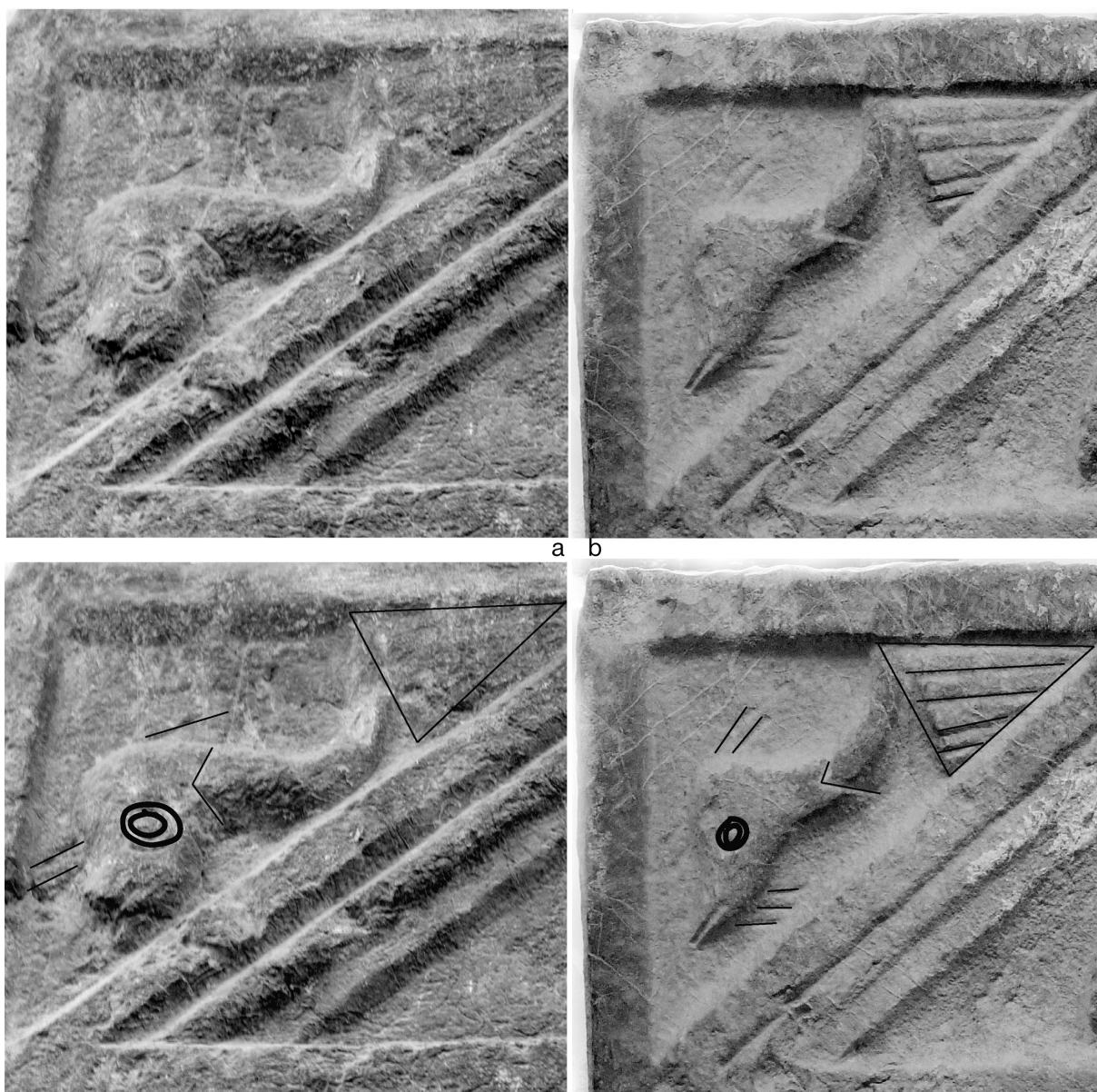

Fig. 11: Ig area. The common characteristics of the stelae from Strahomer are emphasised: **a** (UEL 3696, immured in the south wall of the Ljubljana seminary) and **b** (UEL 5565, lapidarium at Iška vas).

Sl. 11: Ig z okolico. Poudarjene so skupne značilnosti stel iz Strahomerja: **a** (UEL 3696, vzdana v južno steno semenišča v Ljubljani) in **b** (UEL 5565, lapidarij v Iški vasi).

CONCLUSION

Typologically the stelae from the Ig area can be divided into two basic groups: stelae with a triangular gable (type A) and stelae with a portrait niche (type B). Type A prevails in Ig, while type B is characteristic for Strahomer. The group of stelae from Strahomer is also homogenous in its decoration, for only within this group do we encounter a dolphin with a triangular tail (in one example

changed into a bird). The detail in the form of the letter V that has been preserved on the body of the dolphin and the bird indicates that the two stelae were made by the same workshop. On the basis of the explicit similarities in the decoration and the manner of manufacture we can conclude that a local stonemasonry workshop operated in the vicinity of Strahomer. A local workshop can be recognised also in the vicinity of Iška vas. This workshop produced specially ornamented stelae

with additional decorative fields on both sides of the gable or portrait niche (subtypes A/IV and B/IV). Taking into account the time frame into which we can place most tombstones from the Ig area, as well as the standard thickness of the stelae I would suggest that they are the work of three workshops in the area operating at the same time. The workshop in Ig was active for the longest, and regardless of the Romanisation it preserved elements of the pre-Roman formal language.

Acknowledgements

This article is based on the B.A. thesis *The Roman Lapidarium in Iška vas in the context of the Ljubljansko barje Nature Park (Rimski lapidarij v Iški vasi v kontekstu krajinskega parka Barje)* which was written under the mentorship of Prof. Bojan Djurić. I would like to thank him for his expert guidance, valuable advice, and remarks that directed me in the right direction. I would also like to thank Marjeta Šašel Kos for her time and valuable remarks.

Translation: Sunčan Stone

- CROOM, A. 2002, *Roman Clothing and Fashion*. – Charleston.
- DJURIĆ, B. 2007, Predrimске forme na nagrobniku iz Mrzlega polja pri Ivančni gorici. – In: M. Blečić et al. (eds.), *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan*, Situla 44, 895–902.
- FINLEY, M. 1987, *The Ancient Economy*. – Los Angeles.
- GESTRIN, F. 1994, Ižansko ozemlje v srednjem veku. – *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 3/42, 1–5.
- HAMP, P. E. 1976, On the Celtic names of Ig. – *Acta Neophilologica* 9, 3–8.
- HAMP, P. E. 1978, Further remarks on the Celtic names of Ig. – *Acta Neophilologica* 11, 57–63.
- HOSTNIK, M. 1997, *Cerkev sv. Mihaela v Iški vasi*. – Ljubljana.
- JEVREMOV, B. 1988, *Vodnik po lapidariju*. – Ptuj.
- KASTELIC, J. 1998, *Simbolika mitov na rimskih nagrobnih spomenikih. Šempeter v Savinjski dolini*. – Ljubljana.
- KATIČIĆ, R. 1968, Die einheimische Namengebung von Ig. – *Godišnjak / Centar za balkanološka ispitivanja* 6/4, 61–120.
- LOCHNER-HÜTTENBACH, F. 1965, Die antike Personen-namen aus Ig bei Ljubljana. – *Situla* 8, 15–45.
- LOVENJAK, M. 1997, Novi in revidirani rimski napisi v Sloveniji / Die neuen und revidierten römischen Inschriften Sloweniens. – *Arheološki vestnik* 48, 63–88.
- NADBATH, B. and M. BRENK 2006, Ig. – *Varstvo spomenikov. Poročila* 39–41/2000–2004 (2006), 60–61.
- PFLUG, H. 1989, *Römische Porträtstelen in Oberitalien: Untersuchungen zur Chronologie, Typologie und Ikonographie*. – Mainz am Rhein.
- PLETERSKI, A. and D. VUGA 1986, Iška vas. – *Varstvo spomenikov* 28, 267.
- PLETERSKI, A. and D. VUGA 1987, Rimski grobovi pri sv. Mihaelu v Iški vasi. – *Arheološki vestnik* 38, 137–160.
- SCHLEIERMACHER, W. 1960, Zwei provinzielle Steinmetzarbeiten. – *Germania* 38, 377–379.
- ŠAŠEL, J. 1959, Prispevki za zgodovino rimskega Iga. – In: *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 7, 117–123.
- ŠAŠEL KOS, M. 1997, *The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia / Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije*. – Situla 35.
- ŠAŠEL KOS, M. 1998, Dolničarjev lapidarij / The Thal-nitscher Lapidarium. – *Arheološki vestnik* 49, 39–353.
- ŠAŠEL KOS, M. 1999a, Romanizirana staroselska vas na Igu. – In: B. Avbelj (ed.), *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*, 235–237, Ljubljana.
- ŠAŠEL KOS, M. 1999b, *Pre-Roman Divinities of the Eastern Alps and Adriatic*. – Situla 38.
- VUGA, D. 1977, Staje pri Igu. – *Varstvo spomenikov* 21, 222–223.
- VUGA, D. 1979, Staje. – *Varstvo spomenikov* 22, 314–315.
- VUGA, D. 1980, Železnodobna najdišča v kotlini Ljubljanskega barja. – *Situla* 20/21, 199–210.
- VUGA, D. 1981, Ig. – *Varstvo spomenikov* 23, 103.
- VUGA, D. 1982, Iška vas. – *Varstvo spomenikov* 24, 208.
- ŽUPANEK, B. 2001, *Ljubljanski prostor v rimskem času*. – Master's thesis, Faculty of Arts of the University of Ljubljana / Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Abbreviations

- AIJ: V. Hoffiller, B.Saria, *Antike Inschriften aus Jugoslavien 1: Noricum und Pannonia Superior*, Zagreb 1938.
- CIL: *Corpus Inscriptionum Latinarum*.
- UEL: Web-Platform & Databases, VBI ERAT LVPA, Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie. <http://www.ubi-erat-lupa.org> (retrieved on Okt. 10. 2009).

Rimske klesarske delavnice na Ižanskem

ZGODOVINA RAZISKAV

Izraz *ižansko območje* - uporabljamo za sklop današnjih naselij, za katerega se je v povojnem času v arheologiji uveljavila izpeljanka Ižansko in je bil predmet arheološke topografije že leta 1863, ko je A. Müllner tu iskal epigrafsko gradivo (Pleterski, Vuga 1987, 139). Tako so že od druge polovice 19. stoletja znani kot rimska najdišča: Ig, Staje, Matena, Tomišelj, Strahomer, Iška vas (Šašel 1959, 118). Poselitev Iške vasi so potrdila izkopavanja leta 1985, Staj in Iške Loke pa posamezne najdbe (Vuga 1977; Vuga 1979; Pleterski, Vuga 1987; Nadbath, Brenk 2006, 60–61).

K raziskanosti tega območja je v osemdesetih letih veliko prispeval D. Vuga s terenskimi obhodi in sondiranj (Vuga 1977, 1979, 1980, 1981, 1982; Pleterski, Vuga 1987).

Največ rimskodobnih predmetov so našli v središču vasi Ig, ki se je še pred drugo svetovno vojno imenovala Studenec (Gestrin 1994, 2; Šašel Kos 1999a, 235). Razprava o tem, kaj je bil Ig v antiki, kakšna je njegova zgodovina in kdo so bili njegovi prebivalci, se vleče že vse od 15. stoletja, ko so odkrili rimske nagrobnike z izrazito lokalnimi značilnostmi (Šašel 1957, 117). Zgodovinar J. L. Schönleben je napačno interpretiral rimski gradbeni napis z Vrhniko (*Nauportus*) in na njegovi podlagi domneval, da se je Ig v antiki imenoval *Magnus vicus* (v resnici *mag(istri) vici*) (Šašel 1959, 117). A. Müllner je v drugi polovici 19. stoletja iskal na območju Iga celo Emono. Th. Mommsen in B. Saria sta se zadovoljila z ugotovitvijo, da je šlo na Igu za večjo vaško naselbino v sklopu emonskega kolonialnega ozemlja (Šašel 1959, 117). Ig naj bi se, podobno kot *Nauportus*, razvil kot pristanišče ali prekladališče, ki je v latenskem času morda obsegalo ravninski del ob izviru plovne Ižice (Vuga 1980, 204) in je to funkcijo opravljalo tudi v rimski dobi (Šašel 1959, 118). Po novejši hipotezi naj bi bil Ig eno izmed lokalnih središč v zaledju Emone. Vendar lega Iga priča o nasprotjem, saj lokalnega središča običajno ne pričakujemo v neposredni bližini regionalnega. Ig se tako bolj kot lokalni trg kaže kot oskrbovalec Emone s pridelki, katerih cena bi bila zaradi bližine pridelovalnih površin oziroma nizkih transportnih stroškov ugodna (Županek 2001, 74; prim. Šašel 1959, 122–123; Finley 1987, 122).

KAMNITI SPOMENIKI IN LAPIDARIJ V IŠKI VASI

Velik del rimskih spomenikov z Ižanskega je danes shranjen v cerkvi sv. Mihaela v Iški vasi. Že med njeno gradnjo so vanjo vzdali tudi 13 rimskih nagrobnikov (Hostnik 1997, 45; Vuga 1977, 223). Morda se bo pri obnovi cerkvene stavbe oz. pri izkopavanju ob temeljih odkril še kakšen spomenik. Ižanske rimske nagrobnike so uporabljali kot gradbeni material ne le pri cerkvenih stavbah, ampak tudi pri gradnji ižanskega gradu, hiš, hlevov in raznih drugih poslopij. Vendar pomeni veliko težavo za analizo dejstvo, da poznamo natančno najdišče le za maloštevilne, morda le za tri (?), od približno sto antičnih kamnitih spomenikov.

V drugi polovici 19. stoletja so ižanske nagrobne spomenike začeli kot gradbeni material uporabljati tudi drugje. Janez Gregor Dolničar je že v prvem desetletju 18. stoletja dal vzdati trinajst zanimivih emonskih in ižanskih napisov v zunanje stene novozgrajene stolnice in semenišča v Ljubljani ter s tem ustvaril prvi ljubljanski "lapidarij". Napise je predstavil v svoji *Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis* leta 1701 (Šašel Kos 1997, 41; 1998, 329). Da so bili ižanski spomeniki slabo zaščiteni pred propadanjem, je opozarjal že Scönleben (1681), ki pravi: "Odšel sem na kraj sam in si jih ogledal: vsi so že skoraj propadli in so nečtljivi." (Šašel Kos 1997, 34).

Stanje epigrafskih spomenikov na Igu je pred drugo svetovno vojno ugotavljal B. Saria (Pleterski, Vuga 1987, 139). Konec petdesetih let 20. stoletja je okrajni spomeniški urad v Ljubljani v soglasju s škofijskim ordinariatom odločil, da bo zbral in namestil vse preostale rimske spomenike v cerkvi sv. Mihaela v Iški vasi. Leta 1957 je dal cerkev restavrirati, odkriti freske, ki so bile le delno vidne, in cerkveni prostor urediti v skladu z muzeološkimi načeli (Hostnik 1997, 43). Tako je med letoma 1957–1959 začel nastajati lapidarij, v katerem je zbran velik delež ižanskih kamnitih nagrobnikov.

Popis spomenikov je sestavil Jaroslav Šašel (Hostnik 1997, 45). Spomeniki, shranjeni v cerkvi sv. Mihaela, so bili pripeljani z Iga, iz Strahomerja, Staj, Matene in Iške vasi (*sl. 1*). Vsi so bili odkriti v drugotni legi. Največ spomenikov je bilo pripeljanih z Iga (*sl. 2*), kjer je tudi največja gostota rimskodobnih predmetov na ižanskem območju (Šašel Kos 1999a, 235).

Posebno mesto v slovenski arheologiji so ižanski spomeniki dobili že zaradi svojega bogatega epigrafskega in onomastičnega gradiva. Na nagrobnikih so namreč večinoma zapisana domača imena, ki sestavljajo posebno ižansko skupino v severnojadranski imenski skupini (Lochner Hüttenbach 1965; Katičič 1968, 120; Hamp 1976, 5; Hamp 1978, 61; Lovenjak 1997, 69; Šašel Kos 1997, 255; Šašel Kos 1999a, 236; Šašel Kos 1999b, 52).

Spomenike, shranjene v cerkvi sv. Mihaela, lahko razdelimo na tri osnovne oblike: stele (31), are (6) in pepelnice (3) (*sl. 3*). Največji delež spomenikov predstavljajo stele, ki jim je namenjena v nadaljevanju predstavljena analiza.

TIPOLOGIJA STEL

Za tipološko razdelitev so prišle v poštev stele, katerih tipe sem lahko določila z gotovostjo (42 %) ali jih delno opredelila, določiti jim je bilo mogoče le osnovni tip (13 %), medtem ko druge (45 %) zaradi slabe ohranjenosti niso bile primerne za analizo.

Rezultat tipološke razdelitve stel z Ižanskega je predstavljen v tabeli (*sl. 4*). Stele lahko delimo v dve skupini oz. tipa A in B (horizontalno), ki imata vsak po štiri podtipe (vertikalno). Dopuščam možnost obstoja še dodatnih tipov, ki pa ostajajo zaradi slabe ohranjenosti gradiva neprepoznani. Kriterij za opredelitev stel v tip A je trikotno oblikovan zatrep, medtem ko je glavna značilnost

stel tipa B niša na njihovem zgornjem delu. Skupini nista enotni po zgradbi. V obeh najdemo stele z enostavnim oz. profiliranim okvirjem ali pa je njihova sprednja stran arhitektonsko razčlenjena (edikula). Ta delitev služi tudi kot ključ za opredelitev podtipov, ki so prikazani v tabeli. Celotna shema se zelo približa Pflugovi razdelitvi portretnih stel iz severne Italije (Pflug 1989, priloga).

Opredelitev podtipov

Stele brez okvirja (nem. *ungegliederte Stelen*) imajo zgornji del oblikovan v zatrep (A/I) ali nišo (B/I). Gre za preprosto nagrobno ploščo z reducirano osnovno obliko, na kateri ni opaznih sledov profilacije. V skupino A/I uvrščamo stelo iz Strahomerja (sl. 5: 1). Gre za najstarejšo stelo, najdeno na tem prostoru, ki je datirana na podlagi portreta. Upodobljen moški ima gladko obrito brado in kratke lase, počesane od sredine glave naprej proti čelu. Obrazne poteze, okrogel obraz, štrleča ušesa in anatomsko oblikovan vrat so značilni za julijsko-klavdijske portrete (Croom 2002, 65). Osnovna oblika stele izhaja iz oblik stel s profiliranim okvirjem napisnega polja in trikotnim zatrepom, le da so stranici in arhitrav preoblikovani v dekorativne elemente. Napisno polje uokvirjata dve sulici ali tirsia, ki sta med seboj povezani/a z girlando, katere konca se ovijata okoli palice. Girlanda hkrati uokvirja spodnji del plitvega zatrepja s portretom. Stela je po obliki in okrasu unikaten izdelek. Prav tako skromna po številu stel je tudi skupina B/I. Za ta podtip stele je značilna portretna niša, ki jo od napisnega polja ločuje le globoko vrezana črta. V ta podtip lahko uvrstimo le dva spomenika, in sicer spomenik z Iga, ki ga je postavila hči *Hostila* za svojo petdesetletno mater (sl. 5: 12), in po obliki podobno stelo v neposredni bližini, vzdano v temelj severnega vogala cerkve sv. Mihaela v Iški vasi.

Druga skupina so stele s profiliranim okvirjem (nem. *profilgerahmte Stelen*). Njihovo zgradbo označuje profiliran okvir napisnega polja. Zgornji del se bodisi končuje s trikotnim profiliranim zatrepom (A/II) ali nišo s portretom (B/II). Izmed obravnavanih nagrobnikov lahko uvrstimo v podtip A/II nagrobnike 2, 3, 4 (sl. 5: 2,3,4). Zanimivo je, da so bili vsi trije pripeljani iz Strahomerja. V podtip B/II s profiliranim napisnim poljem pa sodi stela zakoncev (sl. 5: 9). Zgornji del nagrobnika ima namesto klasičnega trikotnega zatrepja portretno nišo, v kateri sta stilizirani doprsji oseb. Kastelic (1988, 177) opisuje ta nagrobnik kot tipično podeželsko stelo v rustikalni izvedbi z dvema glavama.

Arhitektonske stele (nem. Architektonische Stelen); stela tipa edikula

Osnovna značilnost arhitektonskih stel, kamor uvrščamo stele v obliki edikule, je, da je sprednja ploskev razčlenjena s psevdofunkcionalnimi arhitektonskimi elementi. Zgornji del arhitektonske stele ima zatrep (A/III) ali portretno nišo (B/III). Nagrobnik tako posnema videz reducirane edikule (prim. Jevremov 1988, 17). Med nagrobnike tipa reducirane edikule z zatrepom v zgornjem delu opredeljujemo spomenike 5, 8, 11 (sl. 5: 5,8,11).

Med arhitektonske stele z napisnim poljem, obdanim z dvema stebroma, na katerih je portretna niša, sodi le stela iz Strahomerja (sl. 5: 6). Stele s pravokotno portretno nišo brez zgornjega zaključka časovno uvrščamo v konec 2. ali začetek 3. stoletja, nekatere pa še v konec 3. ali celo v zgodnje 4. stoletje (Djurić 2007, 897).

V skupini arhitektonskih stel lahko opredelimo še podtipa A/IV in B/IV. Gre za posebno obliko arhitektonskih stel, ki je zanimiva zaradi posebej oblikovanega zgornjega dela. Običajna oblika reducirane edikule z zatrepom (A/IV) oz. nišo (B/IV) ima levo in desno pravokotno polje okrašeno z rastlinskimi motivi (sl. 5: 7,10). Oba spomenika iz te skupine sta bila najdena v Iški vasi. Nagrobniki s t. i. okrasnimi ploščami na straneh zatrepja so posebnost izjanskega in dolenskega prostora.

Značilna prostorska grupacija tipov in podtipov stel

Čeprav je bila večina nagrobnikov odkrita v drugotni legi, so opazne nekatere pravilnosti glede na prostorsko umeščenost posameznih tipov in podtipov. Na sliki 5 so stele razdeljene glede na kraj, od koder so bile prinesene (sl. 5). To so za Ig značilne stele s portretnimi nišami tipa B. Iz Iške vasi je tudi samostojna skupina stel z zatrepom oz. nišo, ki ima levo in desno pravokotno polje okrašeno z rastlinskimi motivi (podtip A/IV in B/IV). V Strahomerju prevladujejo stele tipa A. Prostorska grupacija stel tipa B na Igu, stel tipa A v Strahomerju in podtipa A/IV in B/IV v Iški vasi bi lahko kazala na obstoj lokalnih delavnic, ki so delale za potrebe lokalnega prebivalstva. Najverjetnejša lokacija teh delavnic je tam, kjer so bili ti predmeti najdeni. Torej v okolici Strahomerja, Iga in Iške vasi.

Poleg tipološke homogenosti stel je opazna tudi izjemna enakomernost velikostnih razmerij (sl. 6). Po širini in debelini so stele sicer lahko podobnih dimenzij, njihova standardna debelina pa je izrazito homogena. Povprečna debelina stel, shranjenih v Iški vasi, je 25,6 cm, z odstopanjem do 2 centimetra. Od tega povprečja izstopa le pet stel, tako da ima 80 % stel, shranjenih v Iški vasi, standardizirano debelino. Ta podatek morda kaže na to, da so bile iz istega kamnoloma. Za primerjavo, razlika med maksimalno in minimalno debelino stel, prinesenih iz Strahomerja, je 3 cm (sl. 6).

Poleg tega na homogenost skupine kažeta še dva kriterija, izbor motivov in tehnika izdelave. Oglejmo si to na primeru stel 3, 4 in 5 (sl. 7). Skupna vsem trem je trikotna delfinova plavut. Trikotna površina repne plavuti pri steli 4 je razdeljena z ravnimi črtami. Opazno je nesorazmerje med velikostjo plavuti in trupom delfina. Prsne in hrbtne plavuti so prav tako vrisane natančno, z ravnimi linijami. Enaka geometrijska pravilnost upodobitve motiva je značilna tudi za stelo 5, na kateri pa je upodobljena ptica. Skupna jima je tudi upodobitev znamenja v obliki črke V na trupu ptice in delfina. Ikonografija ptice je najverjetneje izpeljava upodobitve delfina kot posledica neustrezne interpretacije oziroma napake izdelovalca (Schleiermacher 1960, 378). Poleg tega je samo na stelah iz Strahomerja v zatrepu upodobljen storž. Vse to kaže na veliko verjetnost, da sta bili steli izdelani v isti delavnici, morda nekje v bližnji okolici Strahomerja.

Preverjanje hipoteze

Prvotna analiza je bila opravljena le na stelah, ki so danes shranjene v cerkvi sv. Mihaela v Iški vasi. Zanesljivost hipoteze o treh klesarskih delavnicah, ki naj bi bile locirane na Igu, v Strahomerju in Iški vasi, sem zato preverila tudi na drugih stelah z izanskega območja. Te danes hranijo v Narodnem muzeju Slovenije in v Mestnem muzeju Ljubljana ali pa so vzdane v ljubljansko stolnico in bližnje semenišče, v grad Bistra ter stavbe na Igu. Ker teh stel pri analizi skupin nismo upoštevali, jih lahko uporabimo kot kontrolno skupino. Morebitno ujemanje rezultatov ne more biti naključno.

Primerjali smo motive in obliko stel. Veliko težavo predstavlja predvsem to, da pri večini ni znano natančno najdišče oz. je lokacija Iga oznaka za vse te stole z Izanskega. Pri stelah, ki so vzdane v stolnico, ni niti jasno, ali so bile prinesene z Iga ali so bile iz Emone.

Iz izanske delavnice naj bi izviralte stole s portretno nišo. Gradivo, za katerega zanesljivo vemo, da izvira z Iga, se ujema s hipotezo. Stelam z Iga, ki so shranjene v cerkvi sv. Mihaela v Iški vasi, lahko torej prištejemo še dve steli, vzdani na izanskem gradu¹ (sl. 8 in 9), dve iz Narodnega muzeja (UEL 3714, UEL 3681) in eno iz Mestnega muzeja v Ljubljani (UEL 4179). Na Igu so poleg stel s portretno nišo tudi stole s trikotnim zaključkom

¹ Prva stela (sl. 8) je vzdana v vzhodni vogal izanskega gradu. Gre za zgornji del stole z ravnim zaključkom in polkrožno portretno nišo (v.: 0,46 cm, š.: 0,90 cm). Zaklinka zapolnjujeta navzdol plavajoča delfina in pravokotno oblikovan lik ob spodnjem robu niše. Delfina imata razcepljeno repno plavut, ki je poudarjena z globokimi linijami. Pod svodom niše je med doprsjem štirilistna rozeta v vencu. Na nagrobniku sta samo portretni glavi z vratom in kratkim nadaljevanjem v oprsje. Telesi pokojnikov sta združeni v enotno maso. Le rahla črta nakazuje, kje se konča telo ene osebe in kje se začne drugo. Obraza sta si podobna, verjetno gre za isto predlogo, ki so jo uporabili pri izdelavi portretov. Velikost glave v primerjavi z velikostjo telesa je nesorazmerna. Obraza sta okrogle oblike, ličnici ne izstopata, nos je tanek, pod njim so nakazana majhna usta. Oči so široko odprte in poudarjene z vekami, rob lasišča poteka vodoravno nad čelom. Moški ima kratko oblikovano pričesko. Soproga je upodobljena na levi strani niše. Njen obraz je nekoliko okrogel, izraz je resen, oči so velike in močno poudarjene s pupilo in izrazitimi vekami, usta so majhna in neizrazita. Na njeni obleki so opazni sledovi noriško-panonske noše, in sicer na glavi avba in ločni fibuli na ramenih.

Druga stela (sl. 9) je vzdana v zahodni vogal izanskega gradu. Ohranjen je njen vrhnji del, in sicer polkrožna portretna niša (v.: 40 cm, š.: 0,69 cm). Levo je doprsje žene s koničastim podolgovatim obrazom, poudarjenima ličnicama, velikih oči ter ozkim podolgovatim nosom. Ženska je oblečena v noriško-panonsko nošo, od katere prepoznamo le v sledovih ločno fibulo na desnem ramenu in noriško avbo. Moški portret ima poudarjene oči, neizrazita majhna usta in rahlo nakazano obliko nosu. Sledovi oblačila moškega niso vidni.

(sl. 5: 11 in sl. 10,² UEL 3669, UEL 3678), vendar so le v manjšem številu.

Tudi strahomersko delavnico potrjuje stela, ki je danes vzdana v semenišče v Ljubljani (UEL 3707) in katere izvor potrjuje Dolničarjevo poročilo. Na steli najdemo tipične znake te klesarske delavnice, delfina s trikotno repno plavutjo, okroglo obrobjenim očesom in znakom v obliki črke V na trupu (sl. 11).

Morda je iz strahomerske delavnice tudi stela, vzdana v ljubljansko stolnico (UEL 3696), ki si jo je dal postaviti rimski državljani *Gaius Aetius Secundus*. V njenem zatrepu je upodobljen motiv venca, v katerem je rozeta, levo in desno od nje pa sta storža. Poleg oblike stele (podtip B/II) tudi enake poteze oblikovanja storža – linije, ki potekajo po njegovi celotni površini – kažejo, da je stela iz strahomerske delavnice (sl. 5: 4).

Hipoteza o delavnici na območju Iške vasi je bila postavljena na podlagi dveh stel z dodatnim dekorativnim poljem, podtipov A/IV in B/IV (sl. 5: 7,10). Vendar primer stele iz Narodnega muzeja (UEL 3670) kaže, da so bile takšne stole z dekorativnimi polji tudi na Igu. To lahko pomeni, da domneva o delavnici v Iški vasi ne drži ali pa da so prebivalci antičnih naselbin na območju današnjih naselij Iga, Strahomer in Iška vas poznali formalni jezik vseh treh delavnic. Slednja razlaga se zdi povsem razumljiva, saj gre za majhen krog izdelovalcev in uporabnikov, ki so živeli vsega nekaj kilometrov vsaksebi. Torej na podlagi predstavljenih argumentov menim, da so na Izanskem delovale tri kamnoseške delavnice.

ČASOVNI OKVIR DELAVNIC

Kjub slabi ohranjenosti nagrobnikov, shranjenih v cerkvi sv. Mihaela, lahko povemo nekaj tudi o njihovi dataciji. Najbolj časovno izpovedni so nagrobniki s portreti, ki so se zgledovali po cesarskih. Spomenike, najdene v Strahomerju, lahko datiramo od prve polovice 1. stoletja n. št. (datiranje na podlagi portreta, sl. 5: 1) pa vse do sredine 3. stoletja (glede na tip stele, sl. 5: 6). Ostali opredeljivi kosi so bili najdeni na Igu in jih lahko le ohlapno umestimo v čas od 2. oziroma 3. do 4. stoletja (sl. 5: 13,14). Preseneča predvsem datacija stel s t. i. keltskimi elementi v poznorimski čas (Djurić 2007, 898; sl. 5: 15).

Stele iz Iške vasi je težko datirati, saj se oblikovno prepletajo s stelami z Iga. Na Igu in v Iški vasi srečamo enaka podtipa stel A/IV (sl. 5: 7; UEL 3670) in B/I (sl. 5: 12; neobjavljeno),³ kar bi lahko morda kazalo na sočasnost in povezavo z izansko delavnico. Če pustimo ob strani primer stele 1 (sl. 5: 1), ki je edina iz prve polovice 1.

² Ohranjen je zatrep in levi zaklinek stele (v.: 0,27 cm, š.: 0,48 cm). Fragment njenega vrhnjega dela z verjetno ravnim zgornjim zaključkom. V sredini zatrepja je shematizirana rozeta z okroglimi listi, ki so razporejeni v dveh vrstah. V zaklinku je viden dolg in ozek, dvakrat zavrt rep delfina. Pod delfinom v skrajnem spodnjem kotu zaklinka je vidna manjša rozeta.

³ Stela, vzdana v temelj severnega vogala cerkve sv. Mihaela v Iški vasi. Zgoraj je vidna polkrožna portretna niša, napisno polje nima opaznih sledov profilacije.

stoletja n. št., lahko večino nagrobnikov z Iga, iz Strahomerja in Iške vasi uvrstimo v čas od sredine 2. stoletja do sredine 3. stoletja n. št. Kar pomeni, da so bile kamnoseške delavnice sočasne.

SKLEP

Tipološko je stele z Ižanskega možno razdeliti v dve osnovni skupini, in sicer na stele s trikotnim zatrepom (tip A) in stele s portretno nišo (tip B). Zanimivo je, da tip A prevladuje pri stelah z Iga, tip B pa je značilen za stele, prinesene iz Strahomerja. Skupina stel iz Strahomerja je homogena tudi v smislu okrasa, saj je le na njih upodobljen delfin s trikotno oblikovano repno plavutjo, ki jo je klesar v enem primeru spremenil v ptico. Podrobnost v obliki črke V, ki se je ohranila na trupu delfina in ptice, kaže na to, da sta steli delo iste delavnice. Na podlagi izrazite skupne poteze v izboru okrasa in načinu izdelave lahko sklepamo, da je v okolici Strahomerja delovala lokalna kamnoseška delavnica. Lokalno delavnico lahko prepoznamo tudi v okolici Iške vasi, ki je izdelovala posebno okrašene stele z dodatnimi dekorativnimi polji ob zatrepu oz. portretni niši (podtip A/IV in B/IV). Glede na časovni okvir, v katerega

lahko opredelimo večino nagrobnikov z Ižanskega, in standardno debelino stel menim, da gre za sočasno produkcijo treh delavnic na Ižanskem. Med njimi je najdlje delovala delavnica na Igu, ki je kljub romanizaciji ohranila elemente predriškega formalnega jezika.

Zahvala

Članek temelji na diplomski nalogi z naslovom *Rimski lapidarij v Iški vasi v kontekstu krajinskega parka Barje*, ki je nastala pod mentorstvom profesorja Bojana Djurića. Rada bi se mu predvsem zahvalila za strokovno vodstvo, dragocene nasvete in pripombe, ki so me vodile v pravo smer. Zahvaljujem se tudi Marjeti Šašel Kos za namenjeni mi čas in dragocene pripombe.

Edisa Lozić
Rudarska 16
SI-5280 Idrija
edisalozic@gmail.com

Crossbow fibulae of the 5th and 6th centuries in the southeastern Alps

Tina MILAVEC

Izvleček

V članku so predstavljene samostrelne fibule s trdnim nosilcem igle in z gumbom na loku 5. in 6. stoletja, ki so bile najdene v Sloveniji. Dopolnili smo tudi sliko njihove razprostranjenosti v jugovzhodnih Alpah in poskušali dokazati njihovo še vedno sporno pripadnost staroselskemu prebivalstvu. Poleg tega obravnavamo tudi v Sloveniji redke najdbe balkanskih samostrelnih fibul z nazaj zavito nogo, ki kažejo na slabo poznano bizantinsko prisotnost v 6. stoletju.

Ključne besede: jugovzhodne Alpe, Slovenija, pozna antika, samostrelne fibule, fibule z gumbom na loku, balkanske fibule z nazaj zavito nogo, višinske naselbine, staroselci, Germani

1. INTRODUCTION

The expression “crossbow fibula” stands for fibulae with an iron spring which coils round the spring-axle from the bow outwards, forms a semi-circular chord under (rarely above) the bow, coils round the axle again on the other side of the bow and continues into the needle of the fibula. Thus the fibula looks like a crossbow from above.

According to the shape of the foot, crossbow fibulae are divided into those with firm catch plate and those with inverted foot. Both shapes can be made of one or of two pieces (the body and the spring with the axle are made separately).

Their beginnings go as far back as the first centuries A.D. in Central and Eastern Europe. Fibulae with inverted foot developed in the 1st century A.D. to the north of the Black Sea, and the

Abstract

In this article crossbow fibulae with a firm catch plate and with a knob bow of the 5th and 6th centuries found in Slovenia are presented. We have also added new finds to their distribution in the southeastern Alps and tried to show that they were used by the Romanized population. Also, we discuss the rare finds of Balkan crossbow fibulae with an inverted foot in Slovenia, which reflect the less well-known Byzantine presence in the 6th century.

Keywords: southeastern Alps, Slovenia, Late Antiquity, crossbow fibulae, knob bow fibulae, fibulae with an inverted foot, hilltop settlements, Romanized population, Germanic peoples

fibulae with firm catch plate at the end of the 2nd and the beginning of the 3rd century in the middle Danube and in the Przevorsk culture regions. In the following centuries both forms developed and changed and were spread widely in *Germania* and *Barbaricum*.¹

Individual examples of crossbow fibulae of both forms appeared also on the Roman side of the borders of the Empire at the end of the 4th century. They are explained by the presence of Germanic *foederati* in the Late Roman army.²

In the second half of the 5th and in the 6th century we find crossbow fibulae with firm catch plate in the former western part of the Empire, in *Germania* and *Barbaricum*, and fibulae with

¹ Ioniță 1998, 232–233; Schulze 1977, 167–168.

² Knific, Tomanič-Jevremov 1996, 387.

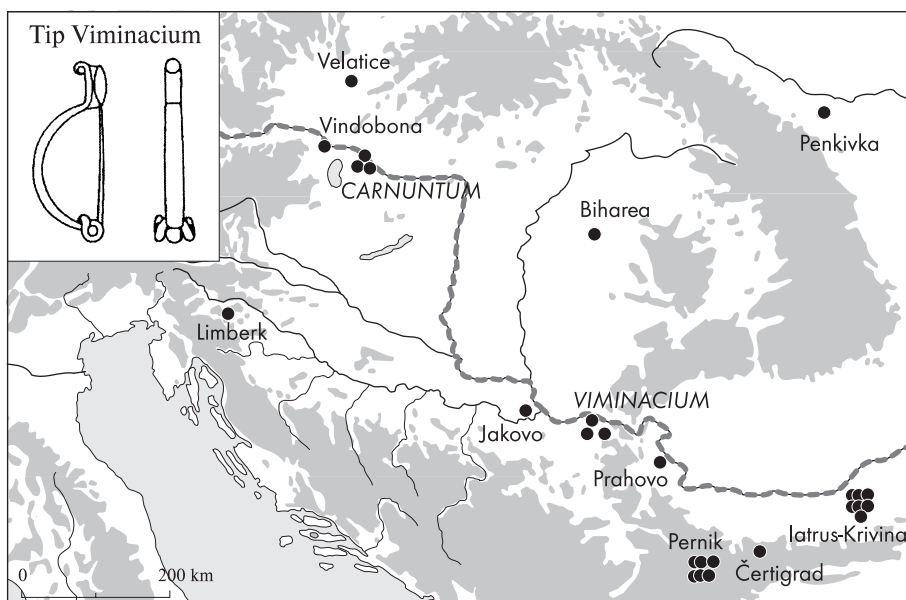

Fig. 1: Distribution of type Viminacium. Source: Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 12.
Sl. 1: Karta razprostranjenosti tipa Viminacium. Vir: Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 12.

inverted foot in the lower Danube region and in the Balkans.³

In this paper we are concerned above all with crossbow fibulae with firm catch plate of the second half of the 5th and the first half of the 6th century in the western part of the Empire and more closely in the southeastern Alpine region. A crossbow spring is characteristic also of the knob bow fibulae which were produced mainly in *Germania* and *Barbaricum* in the 4th and 5th centuries. Around the year 500 they appeared in the southeastern Alps in a form almost entirely similar to that of the fibulae with firm catch plate. The only difference is that they retained the typical knobs on the bow, spring-axle and foot.⁴

Both fibula types, crossbow and knob bow, had raised discussions about the ethnicity of their owners, which have not yet been satisfactorily concluded. Some researchers, above all J. Werner and V. Bierbrauer, believed they belonged to the Romanized population of the southeastern Alps.⁵ In an attempt to contradict these theories, M. Schulze-Dörrlamm discussed the crossbow fibulae with firm catch plate and those with knob bow of the 5th and 6th centuries in Europe. She established

that all of them were still worn by Germanic peoples just as they were in the first four centuries A.D.⁶

In this article we wish to present crossbow and knob bow fibulae found in Slovenia and to add to the state of research in the southeastern Alps. We shall try to prove they were mostly used by the Romanized population and not by the Germanic people. Beside that we wish to point out the rare finds of Balkan crossbow fibulae with inverted foot of the 6th century, which reflect the otherwise poorly documented Byzantine presence in Slovenia.

2. CROSSBOW FIBULAE WITH FIRM CATCH PLATE AND KNOB BOW FIBULAE

2.1 Development

Crossbow fibulae of the early scheme (long bow, short foot) with firm catch plate or knob bow fibulae of the late 4th and early 5th century in Slovenia have already been discussed. Various types and regions of origin, above all the Suebic middle Danube region (Slovakia, Moravia) and the regions of the Černjahovo and Sîntana de Mureş cultures (Romania, Moldova, Ukraine), have been recognized. These finds are explained with the

³ Janković 1981, 168–172; Teodor 1988; Schulze-Dörrlamm 1986; Uenze 1992, 141–159.

⁴ Schulze-Dörrlamm 1986, 657–669; Voss 1998, 276.

⁵ Werner 1958, Bierbrauer 1985.

⁶ Schulze-Dörrlamm 1986.

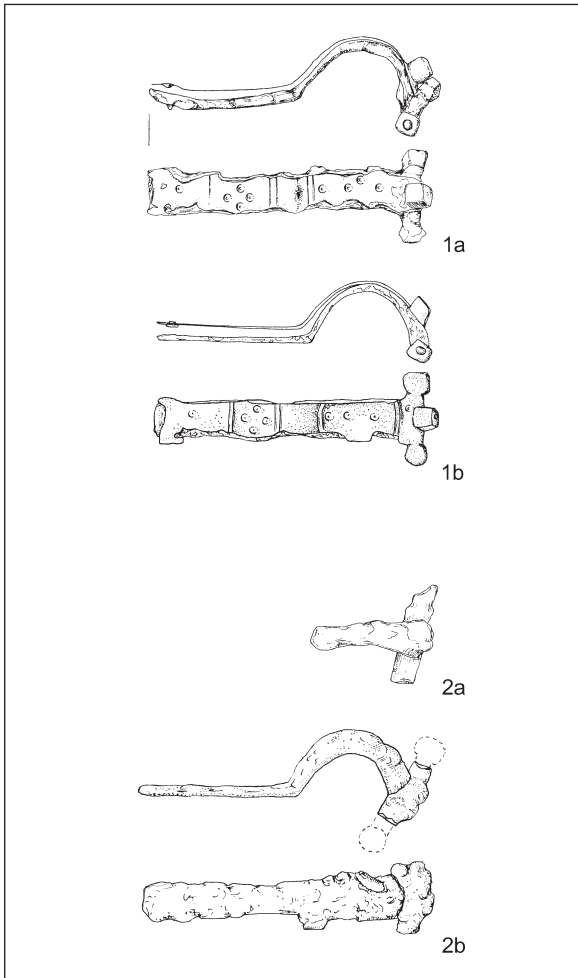

Fig. 2: Kranj, V Lajhu: 1 – grave 112 (after Stare 1980 [a], after Vinski 1967 [b]); 2 – grave 324 (after Stare 1980 [a], after Vinski 1967 [b]). Scale = 1:2.

Sl. 2: Kranj, V Lajhu: 1 – grob 112 (po Stare 1980 [a], po Vinski 1967 [b]); 2 – grob 324 (po Stare 1980 [a], po Vinski 1967 [b]). M. = 1:2.

presence of the Germanic *foederati* and do not raise questions of interpretation.⁷

Between the fibulae of the early and the late scheme we can place an example of the type Viminacium after M. Schulze-Dörrlamm which was found as the westernmost find on Limberk near Velika Račna (*pl. 1: 1*).⁸ Typical of this type are the short foot with an equally long catch plate and a rolled, bent or globular foot end. It is spread mostly in the Balkans, along the Danube *limes* and

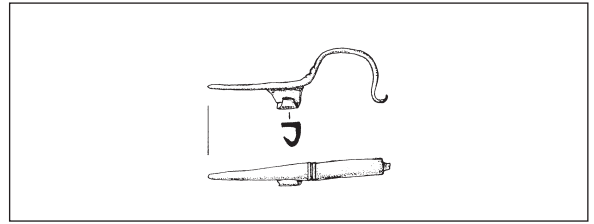

Fig. 3: Kranj, V Lajhu, grave 160 (after Stare 1980). Scale = 1:2.

Sl. 3: Kranj, V Lajhu, grob 160 (po Stare 1980). M. = 1:2.

in the hinterland (*fig. 1*) and dated to the second half of the 5th also the beginning of the 6th century. According to Schulze-Dörrlamm the owners of these fibulae were the Eastern Germanic *foederati* of the Eastern Roman army,⁹ and according to S. Uenze and some other authors the owners were Eastern Germanic women, as the fibulae are supposed to be found in women's graves in pairs on the shoulders.¹⁰ This type of crossbow fibulae still possesses the long bow-short foot proportion that is typical of the early fibulae. With the exception of some north European types, this changes from the second half of the 5th century on to short bow-long foot proportion.¹¹

Crossbow fibulae of the late scheme (long foot, short bow) found in Slovenia are two-piece fibulae of the late 5th and the early 6th century with a firm catch plate or knob bow which were mostly found in hilltop settlements. These fibulae are mostly made of iron (especially those with firm catch plate) and are for that reason often badly preserved. Beside that, they appear to have been less attractive for the researchers, and in Slovenia they have not been discussed in detail so far. Two fibulae from the necropolis V Lajhu in Kranj (graves 112 and 324, *fig. 2*) were included in the synthesis of material of the Romanized settlers by Z. Vinski¹² and one (grave 160, *fig. 3*) also in the systematic research of M. Schulze-Dörrlamm.¹³ The authoress gathered crossbow fibulae with firm catch plate and knob bow fibulae, divided them into types, mapped their distribution and established that they can be ascribed to the Germanic population. Within the borders of the Roman Empire she determined two groups of fibulae. The first group is represented by

⁷ Žižek 1995; Knific, Tomanič-Jevremov 1996; Pflaum 2000, 115–124.

⁸ For permission to publish this fibula I would like to thank T. Knific from the National museum of Slovenia in Ljubljana.

⁹ Pflaum 2000, 117, cat. 96; Schulze-Dörrlamm 1986, 608.

¹⁰ Uenze 1992, 141.

¹¹ Schulze-Dörrlamm 1986, 669–674.

¹² Vinski 1967, 14–15, 37–41.

¹³ Schulze-Dörrlamm 1986.

the Spanish and southeastern French types (types Estagel and Duratón) which are ascribed to the Western Goths.¹⁴ The second group is represented by the southeastern Alpine types Invillino, Siscia, Lauriacum, Passau (with firm catch plate) and types Gurina, Desana, Altenerding and Grepault (knob bow).¹⁵

Both groups are supposed to be used by some of the Germanic peoples (Vandals, Scirii ...), which is in stark contrast to the opinions of some other authors who believed that the above listed fibula types are characteristic for the Romanized population of the southeastern Alps.¹⁶

2.2 Two-piece crossbow fibulae with firm catch plate of the late scheme

2.2.1 Type Invillino

For the type Invillino a narrow spring, short semicircular bow and a long foot with firm catch plate are characteristic. Beside the already mentioned piece from grave 160 of the necropolis V Lajhu in Kranj,¹⁷ we can add to this type three fibulae from the fortified hilltop settlement of Tonovcov grad above Kobarid (*pl. 1: 2,3,4*). They were found in the destruction layers of a large dwelling structure which was destroyed in the late 6th century. One (*pl. 1: 2*) fibula has an uncommonly longer catch plate, bent to the other side, than in most examples. Fibula (*pl. 1: 3*) probably belongs to the same type, but the end of the foot is slightly bent, so it could also belong to the type Lauriacum for which a rolled or bent end of foot or an end-knob is characteristic.

The only silver fibula of this type was found in grave 358 on the necropolis of Pristava near Bled,¹⁸ dated between years 570–600 (*fig. 6: 3*).¹⁹ In Slovenia another iron fibula of type Invillino was found on the fortified hilltop settlement of Ajdna above Potoki inside a building on a low terrace near the entrance to the settlement which was destroyed in the second half of the 6th century (*fig. 5*).²⁰

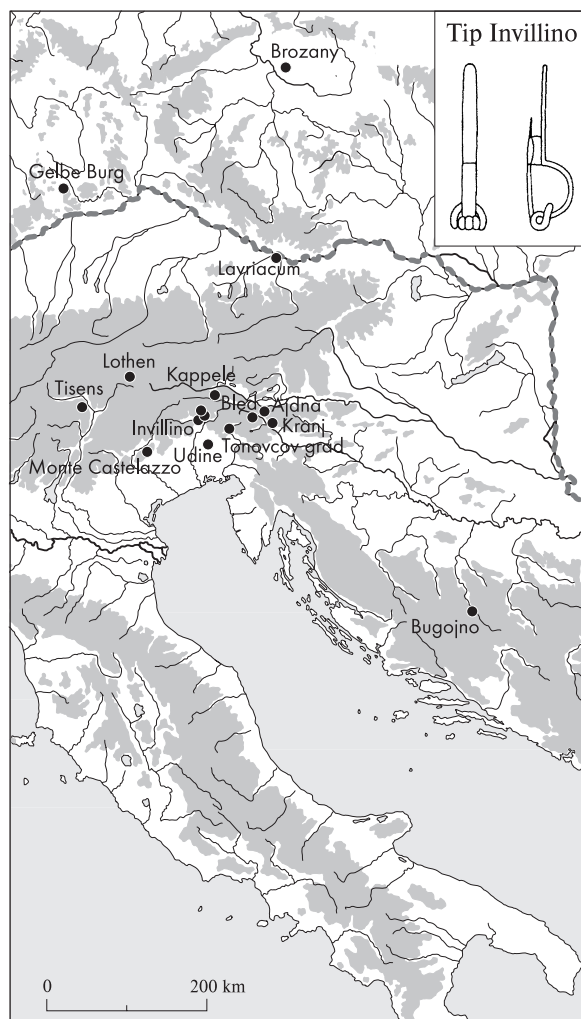

Fig. 4: Distribution of type Invillino. Source: Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 57.

Sl. 4: Karta razprostranjenosti tipa Invillino. Vir: Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 57.

Fig. 5: Ajdna above Potoki (after Vidrih Perko, Sagadin 2004). Not in scale.

Sl. 5: Ajdna nad Potoki (po Vidrih Perko, Sagadin 2004). Ni v merilu.

¹⁴ Schulze-Dörrlamm 1986, 692–694, fig. 108.

¹⁵ Schulze-Dörrlamm 1986, figs. 110, 111.

¹⁶ Schulze-Dörrlamm 1986, 593, fns. 2 and 5; 694, figs. 110, 111.

¹⁷ Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 56: 10,58.

¹⁸ Knific 1983, pl. 25: 6; Knific 2001.

¹⁹ Knific 1983, 162.

²⁰ Sagadin 2000–2004, 155–156; Vidrih Perko, Sagadin 2004, fig. 7.

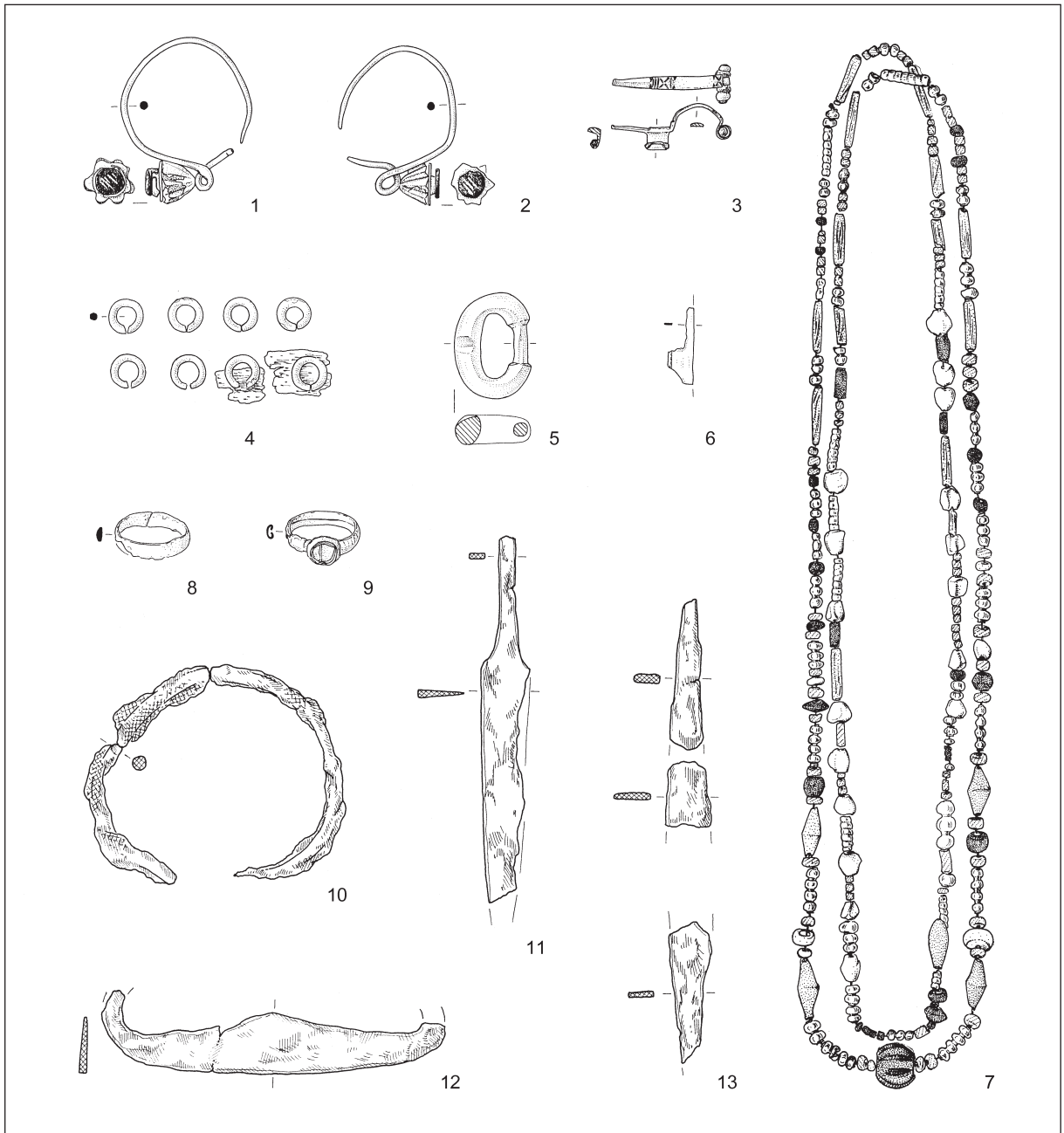

Fig. 6: Bled, Pristava, grave 358 (after Knific 2004). Scale = 1:2.

Sl. 6: Bled, Pristava, grob 358 (po Knific 2004). M. = 1:2.

Three more fibulae of this type were found on the fortified hilltop settlement of Kappele near Jadersdorf in Carinthia (room 2 of the southeastern complex, not stratified). One fibula is made of bronze and two are of iron.²¹ An iron fibula was found (surface find) on the hilltop settlement of Monte Castellazo in Valmarena in northern Italy.²²

One crossbow fibula was found in the area of Roman house A on the Udine castle hill, in layers of the second half of the 5th and the early 6th century. It is not very well preserved, but according to the basic characteristics it belongs to type Invillino.²³

The map (*fig. 4*) points out the southeastern Alpine character of the discussed fibula type.

²¹ Felgenhauer-Schmiedt 1993, 35–36, pl. 36: 5,7,8.

²² Gruppo 1997, pl. 1: 3.

²³ Buora, Fasano 1994, 178, pl. 1: 21.

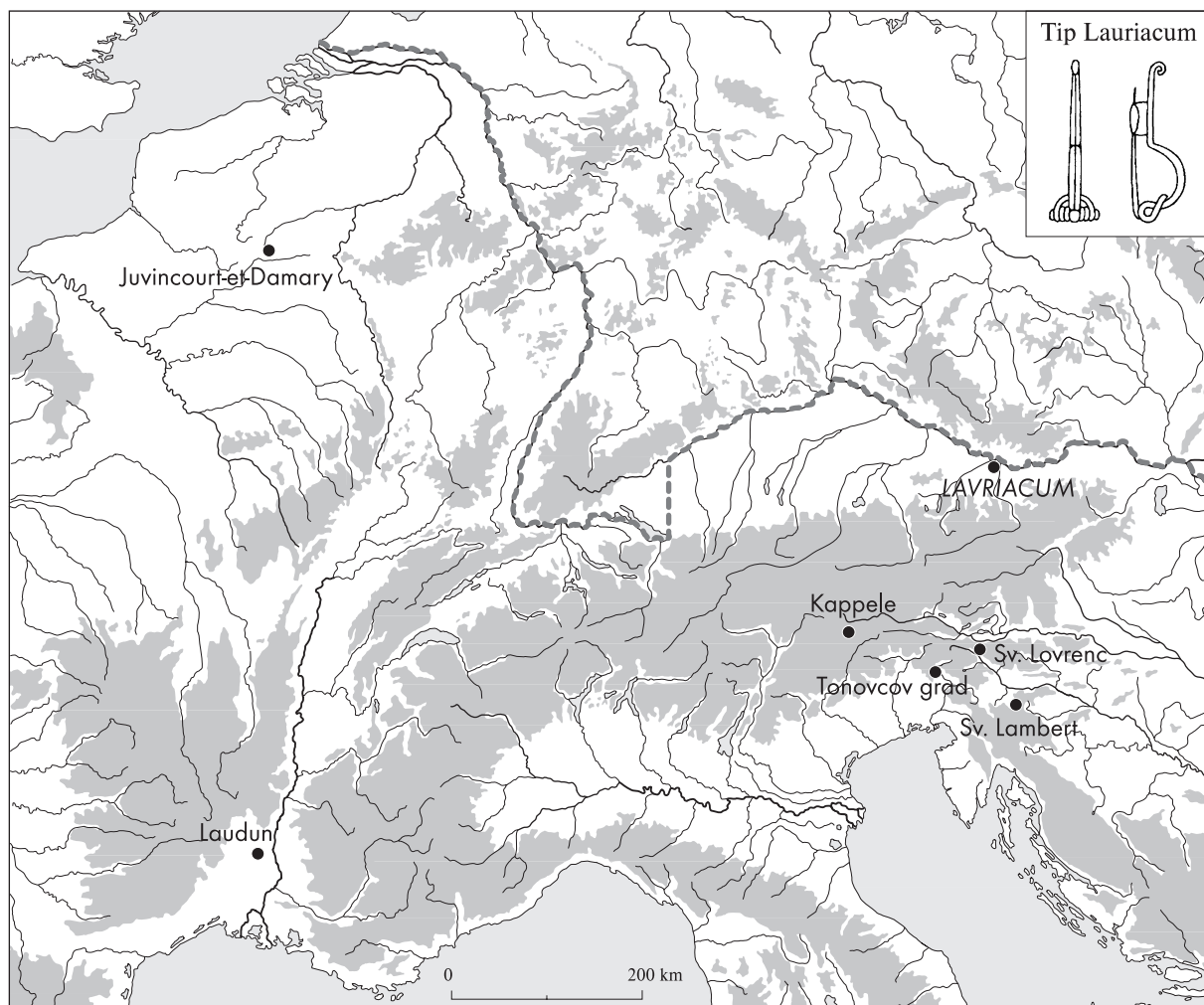

Fig. 7: Distribution of type Lauriacum. Source: Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 60.

Sl. 7: Karta razprostranjenosti tipa Lauriacum. Vir: Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 60.

2.2.2 Type Lauriacum

To type Lauriacum we can add one fibula (*pl. 1: 5*) from Tonovcov grad (found in humus), which confirms the opinion of M. Schulze-Dörrlamm that this type, according to the shape of the spring-axle loop, is characteristic of the southeastern Alps (*fig. 7*). Beside the find of Lauriacum only two fibulae were found in France at the time of her publication.²⁴

Two fibulae of this type were found on Kappele near Jadersdorf (room 2 of the southeastern complex, not stratified)²⁵ and two more on the hilltop settlements of Sv. Lambert above Pristava near Stična (bronze, *pl. 1: 7*) and Sv. Lovrenc above

Zabreznica (iron, *pl. 1: 6*), both found with metal detectors.²⁶

2.2.3 Type Siscia

A narrow spring, short bow and a long cone-shaped foot are the characteristics of type Siscia.²⁷ Two fibulae (*pl. 1: 9,10*) were found in the destruction layers from the end of the 6th century on Tonovcov grad. The foot of the second fibula is poorly preserved but enough to recognize the type.

Iron fibulae of type Siscia were also found on Grobišča above Mihovo²⁸ (*pl. 1: 8*; isolated find)

²⁴ Schulze-Dörrlamm 1986, 642–643.

²⁵ Felgenhauer-Schmiedt 1993, 35–36, pl. 36: 4,6.

²⁶ Fibulae are unpublished; for permission to publish them I would like to thank T. Knific.

²⁷ Schulze-Dörrlamm 1986, 635.

²⁸ Dular 2008, 130, pl. 6: 19.

Fig. 8: Distribution of type Siscia. Source: Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 50.

Sl. 8: Karta razprostranjenosti tipa Siscia. Vir: Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 50.

and on Kugelstein.²⁹ Two fibulae were found on the settlement of Hemmaberg in Carinthia; according to the stratigraphic position (layers of ground levelling under the 4th church) they are dated to the late 5th and early 6th century.³⁰

This type also proved to be centred in the southeastern Alps (fig. 8).

An iron crossbow fibula was found on the settlement of Krvavica near Vransko (found with a metal detector on the terraces of the settlement, fig. 9).³¹ In the publication it is interpreted as an analogy to an Early Migration Period fibula of the early scheme from grave 171 of the Emona necropolis.³² We believe it belongs to type Siscia as it shows the

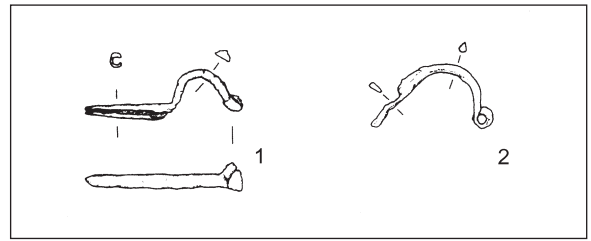

Fig. 9: Krvavica near Vransko (after Krempuš 2000). Scale = 1:3.

Sl. 9: Krvavica pri Vranskem (po Krempuš 2000). M. = 1:3.

typically late short bow and long (cone-shaped) foot. Early Migration Period fibulae, such as the one from Emona, usually show a reversed proportion.

2.2.4 Type Passau

According to the spring construction we can also add type Passau to the southeastern Alpine types of M. Schulze-Dörrlamm. It consists of two fibulae found in Strážnice in Moravia and Passau in Bavaria.³³ The shape of this type is very similar to type Siscia, only the cone-shaped end of foot is turned upwards. Bow and foot of this type are very narrow, similar to type Lauriacum. It has not yet been found in the southeastern Alps.

2.2.5 Germanic types of crossbow fibulae with firm catch plate in the southeastern Alps

Beside two Siscia type fibulae two others were found on the settlement of Hemmaberg. One could not be classified³⁴ and the other represents type Miltenberg, which appears mainly in the Alamannic area. M. Schulze-Dörrlamm suggests Burgundians or Alamanni as users of this type.³⁵ Both fibulae are dated according to stratigraphy to the 5th and early 6th century.

A crossbow fibula probably of type Rathewitz was found on Invillino.³⁶ This type appears in Alamannic and Thuringian regions and is dated between the middle of the 5th and the first third

²⁹ Pichler 1887, pl. on page 108: 6.

³⁰ Ladstätter 2000, pl. 23: 7; 30: 12.

³¹ Krempuš 2000, fig. 4: 25.

³² Cf. Knific, Tomanič-Jevremov 1996, fig. 4: 3.

³³ Schulze-Dörrlamm 1986, 637–638.

³⁴ Ladstätter 2000, pl. 23: 9.

³⁵ Ladstätter 2000, pl. 23: 8; Schulze-Dörrlamm 1986, 692.

³⁶ Bierbrauer 1987, pl. 47: 2.

of the 6th century. M. Schulze-Dörrlamm believes it was worn by Thuringians.³⁷

In Bressanone/Brixen in south Tyrol a bronze fibula of type Sližany was found. This type appears in the second half of the 5th century and according to M. Schulze-Dörrlamm belongs to thuringo-alamannic types.³⁸

2.3 Crossbow knob bow fibulae

2.3.1 Type Gurina

A narrow spring, short semicircular bow with a loop for the spring-axle and a long foot with firm catch plate and an end knob are the characteristics of type Gurina. The knobs can be variously shaped; all fibulae are made of bronze. The type appears mainly in the southeastern Alps, but four examples were found in Spain. Type Gurina is dated to the second half of the 5th and early 6th century.³⁹ Four examples of this type (*pl. 2: 5–8*) were found on Tonovcov grad. One (*pl. 4: 10*) was

³⁷ Schulze-Dörrlamm 1986, 615–617, 691–692.

³⁸ Dal Ri, Rizzi 1995, fig. 13: 3; Schulze-Dörrlamm 1986, 624–625.

³⁹ Schulze-Dörrlamm 1986, 663–668.

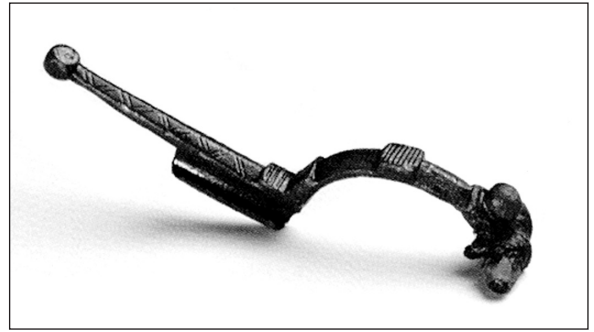

Fig. 10: Klek on Pokljuka plateau (after Ogrin 2006). Not in scale.

Sl. 10: Planina Klek na Pokljuki (po Ogrin 2006). Ni v merilu.

found on the surface of building no. 1, the rest in the destruction layers.

In Slovenia a fibula of this type was also found near a Late Antique structure on the Klek site, a high mountain pasture on Pokljuka plateau (*fig. 10*).⁴⁰ Two fibulae were found in double grave no. 1 of a woman and probably a child on the north Italian necropolis of S. Cristina di Lozio (one fibula is lost). Other grave goods were one bird fibula, glass paste beads and two pairs of polyhedron

⁴⁰ Ogrin 2006, 103–104, fig. 7.

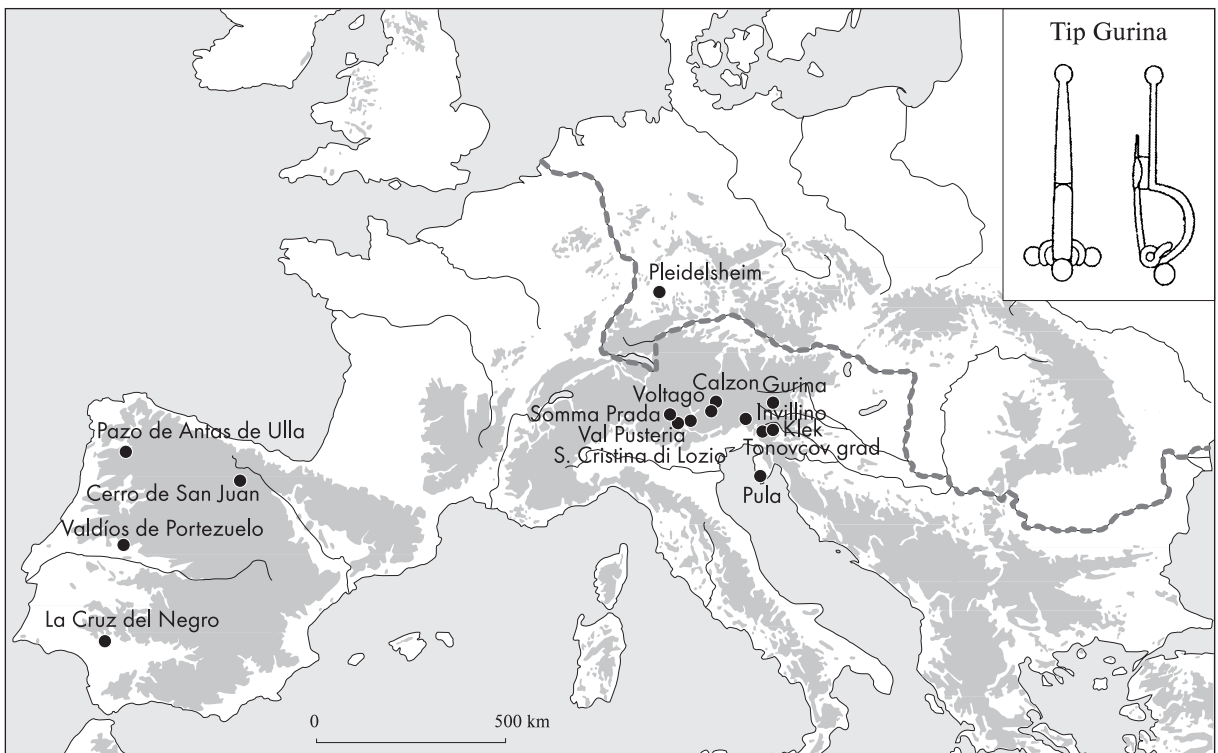

Fig. 11: Distribution of type Gurina. Source: Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 89.

Sl. 11: Karta razprostranjenosti tipa Gurina. Vir: Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 89.

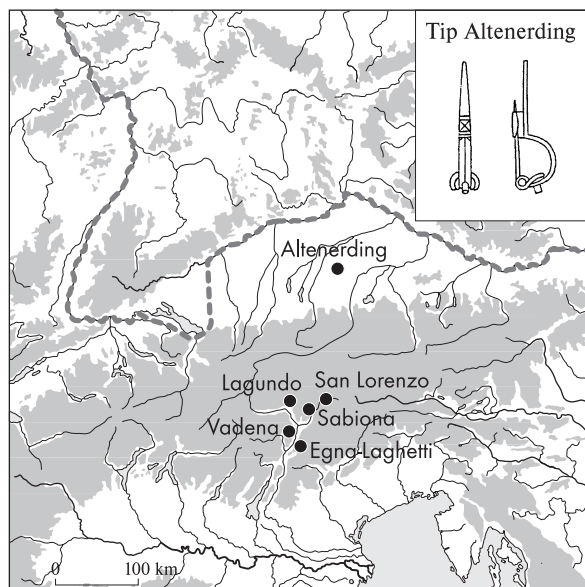

Fig. 12: Distribution of type Altenerding. Source: Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 85.

Sl. 12: Karta razprostranjenosti tipa Altenerding. Vir: Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 85.

earrings.⁴¹ Another fibula of type Gurina was found in Val Pusteria/Pustertal (precise location unknown) in south Tyrol.⁴²

To the two Spanish sites, Cerro de San Juan and Valdíos de Portezuelo, mentioned by M. Schulze-Dörrlamm,⁴³ we can add two fibulae from Pazo de Antas de Ulla (individual find) and La Cruz del Negra (no location data).⁴⁴ Instead of an end-knob, the example from La Cruz del Negra possesses only a slightly widened foot, so the classification as type Gurina is perhaps uncertain.

Like the former types, type Gurina shows a distinctive concentration in the southeastern Alps (fig. 11), but it also appears on the Iberian Peninsula.

2.3.2 Type Altenerding

Characteristic for fibulae of type Altenerding are a short semicircular bow and a long pointed foot. They were found in south Tyrol in Egna-Laghetti/Neumarkt-Laag, on Sabiona/Säben and in San Lorenzo under Burgkofel.⁴⁵

This type appears especially along the river Adige (fig. 12) and has not yet been found in Slovenia.

2.3.3 Type Desana

Fibulae of type Desana have a short massive bow and a very long catch plate. One was found in the supposedly East Gothic grave no. 11 with a set of belt fittings on the necropolis of Globasnitz in Austria, dated between years 493–536.⁴⁶ Another two fibulae of this type, one silver and one iron and damascened, were found on the settlement of Castelvecchio (Altenburg) near Caldaro.⁴⁷ An iron fibula with a bronze knob on the bow was found as a surface find on the settlement of Monte Castelazzo in Valmarena.⁴⁸

Two fibulae were found on the Iberian peninsula, in Cerro de San Juan (isolated find) and in Falperra in Portugal (no location data).⁴⁹

Type Desana is spread over a wider area (fig. 13), also in Spain and Portugal, similar to type Gurina. It has not yet been found in Slovenia.

2.3.4 Type Grepault

According to the spring construction, we can also add type Grepault to the southeastern Alpine types of M. Schulze-Dörrlamm, even though only one fibula was found in the discussed territory, in Val Pusteria, and two in Grepault and Martigny in France.⁵⁰ The shape of this type is entirely similar to type Gurina, only the end of the foot is turned upwards. It has not yet been found in Slovenia.

2.4 Unclassified fibulae

More fragments of crossbow and bow knob fibulae were found, but they are too fragmentary to be classified, especially as some types differ in only a few particulars.

Four fragments were found on Tonovcov grad (pl. 2: 1–4). They were found in destruction layers from the late 6th century.

⁴¹ Riemer 2000, 329, pl. 40: 1.

⁴² Dal Ri, Rizzi 1995, fig. 14: 4.

⁴³ Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 88: 4,5.

⁴⁴ Gonzáles 1989, cat. 40, 43.

⁴⁵ Dal Ri, Rizzi 1995, fig. 14: 2,6,7.

⁴⁶ Glaser 2002, pl. 4.

⁴⁷ Dal Ri, Rizzi 1995, fig. 15.

⁴⁸ Gruppo 1997, pl. 1: 4.

⁴⁹ Gonzáles 1989, cat. 35, 44.

⁵⁰ Schulze-Dörrlamm 1986, 667–668.

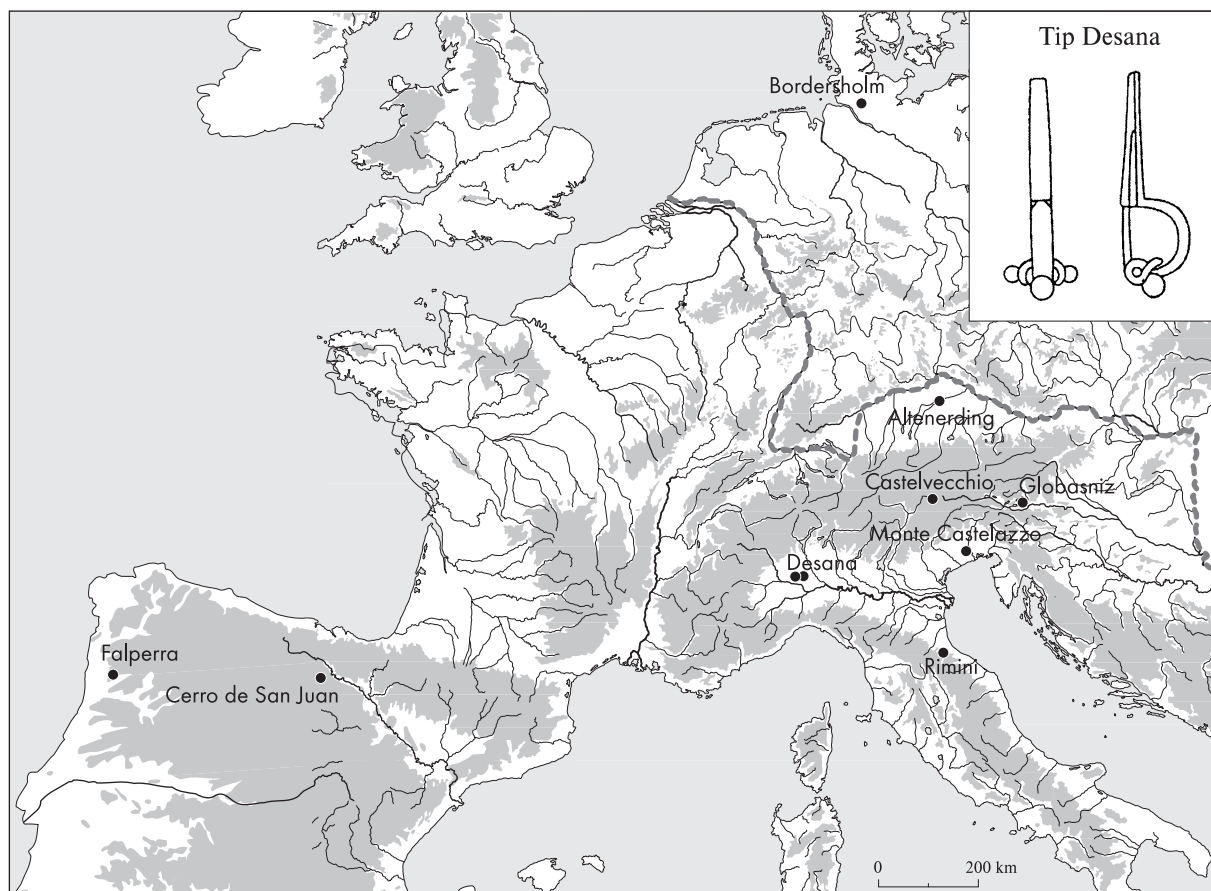

Fig. 13: Distribution of type Desana. Source: Schulze-Dörrlamm 1986, fig. 80.

Sl. 13: Karta razprostranjenosti tipa Desana. Vir: Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 80.

A part of an iron spring and bow of a fibula from Tonovcov grad (found in humus) belongs to a knob bow fibula (*pl. 2: 9*). It differs from other knob bow fibulae, which always have a cast loop for the axle of the spring. The loop of the fibula from Tonovcov grad is a part of the bow which reaches around the axle from below and up, as is characteristic of the crossbow fibulae of types Siscia, Passau, Invillino and of some examples of types Prague and Viminacium, and appears on fibulae in *Moesia I and II, Dacia, Dalmatia and Noricum*.⁵¹ This fragment could not be classified.

In Hrušica near Podkraj (*fig. 14*) a fragmented iron crossbow fibula with a firm catch plate was found. V. Pflaum believes it could belong to type Invillino.⁵²

On Monte Castelazzo in Valmarena a part of the bow of a knob bow fibula and a fibula foot were found.⁵³ On Castelfelder a fibula foot with

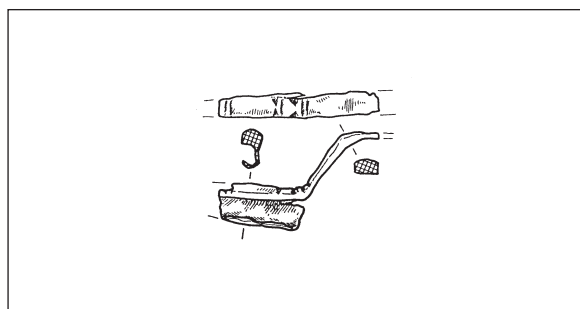

Fig. 14: Hrušica near Podkraj (after Pflaum 2000). Scale = 1:2.

Sl. 14: Hrušica pri Podkraju (po Pflaum 2000). M. = 1:2.

part of the bow was found and on Sabiona/Säben a whole fibula with an unusually long catch plate – which looks similar to the fibulae of the early scheme – was found.⁵⁴

⁵¹ Schulze-Dörrlamm 1986, 675.

⁵² Pflaum 2000, 118, cat. 80.

⁵³ Gruppo 1997, pl. 1: 5,6.

⁵⁴ Dal Ri, Rizzi 1995, fig. 13: 6,4.

2.5 Conclusion

The group of crossbow fibulae types Invillino, Lauriacum, Siscia and Passau and knob bow fibulae types Gurina, Desana, Altenerding and Grepault (types Passau and Grepault have not yet been found in Slovenia) belonged to some of the Germanic peoples in the southeastern Alpine region (Vandals, Skiri ...), according to Schulze-Dörrlamm. She opposes the opinions of Werner and Bierbrauer that they belonged to the Romanized population, but she also refuses the possibility that they were used by the Eastern Goths.⁵⁵

Considering the concentration of the discussed fibulae in the settlements of the Romanized population – and not in contexts which could be linked to Germanic people – these statements can be seriously questioned. Arguments in favour of the Roman theory are above all related to the area where they appear (*figs. 4,7,8, 11–13*), which is the same as with the typical fibulae of the Romanized population⁵⁶ and the fact that the majority of crossbow fibulae were found in settlements and not in necropolises, which is also typical for the Romanized fibula types. If they do appear in graves, it is usually one fibula per grave (male and female graves from Venusio,⁵⁷ Pristava⁵⁸ and Globasnitz⁵⁹), which is also characteristic of the costume of the Romanized inhabitants.

Crossbow fibulae do not appear on sites where Germanic presence is confirmed, such as the hill-top settlements in southeastern Slovenia where a concentration of finds we associate with Eastern Goths was found,⁶⁰ or the settlement of Rifnik near Šentjur and Kranj (one exception is grave 160 with Lombard characteristics). Also they do not appear in contexts together with Germanic material.

A possible interpretation is also that they were worn by the Eastern Goths, the same as types Estagel and Duratón were worn by Western Goths in Spain and in France.⁶¹ It is perfectly possible that both groups of Goths also wore certain types of crossbow fibulae beside the bow fibulae typical of their costume. We find a very similar situation in the cultures of Černjahovo-Sîntana de Mureş

where bow and crossbow fibulae also co-existed.⁶² Type Gurina could support this theory, as it is the only southeastern Alpine type which is sometimes found in graves worn on both shoulders, which is not typical for the Roman costume⁶³ (graves from Pula and Somma Prada). Similar can be said for some examples of type Desana, one found in the male grave 11 from Globasnitz with (according to certain authors) an Eastern Gothic belt set and two from the Desana hoard.⁶⁴ Fibulae of this type are often damascened, which is a technique more often ascribed to the Germanic than Romanized population (examples from Falperra, Altenerding⁶⁵ and Calstelvechio).

Some examples of types Gurina and Desana were found in Spain and Portugal (but not in France)⁶⁶ and are supposed to belong to the Western Goths, the same as types Estagel and Duratón. Authors dealing with the Western Goths agree with M. Schulze-Dörrlamm in that the crossbow fibulae were worn by them and not by the Romanized population.⁶⁷ This is an additional argument for the theory that these two types were more often used by the Germanic people than by the Romans. N. González recognized one of the fibulae from Conimbriga, Portugal, as type Siscia, probably because of the shape of the foot and catch plate. But the fibula's spring-axle loop is cast attached to the bow, as appears on all Spanish crossbow fibula types.⁶⁸ One of the characteristics of type Siscia and other southeastern Alpine types is that the spring-axle is held by the bow which is rolled around it and not by cast loop. So the Conimbriga fibula cannot belong to the southeastern Alpine type, but the mistake is not surprising. Crossbow and knob bow fibulae show several variations within individual types. It could be said that they show no signs of serial manufacture, quite the contrary, so careful observation of the details is important.

It is obvious that these objects were worn by both men and women. Perhaps it can also be proved that both crossbow and knob bow fibulae were used by Germanic and Roman populations alike. It does

⁵⁵ Schulze-Dörrlamm 1986, 694–697.

⁵⁶ Bierbrauer 2000, *figs. 11, 12*.

⁵⁷ Schulze-Dörrlamm 1986, *fig. 51*.

⁵⁸ Knific 1983, *pl. 25: 6*; Knific 2001.

⁵⁹ Glaser 2002, *pl. 4*.

⁶⁰ Ciglencečki 2006.

⁶¹ Schulze-Dörrlamm 1986, 692–694.

⁶² Bierbrauer 1994, *figs. 22, 26a*.

⁶³ Schulze-Dörrlamm 1986, 665–666; Von Rummel 2007, 404–405.

⁶⁴ Bierbrauer 1975, *pl. 8: 1,2*.

⁶⁵ Sage 1984, *pl. 204: 8*.

⁶⁶ Bierbrauer 1997, *pl. 7, 8*.

⁶⁷ E.g. González 1989; Bierbrauer 1997, 167; Sasse 1997, 38–39; Flörchinger 1998, 30.

⁶⁸ González 1989, *cat. 52*.

not often happen that fibulae, as a part of costume, would be hard to determine in that particular point, but the assemblage of the southeastern Alpine types shows precisely that. Similar difficulties with recognizing the users also appeared when dealing with the Balkan types of fibulae with inverted foot of the 6th century (see below).

3. BALKAN CROSSBOW FIBULAE WITH INVERTED FOOT OF THE LATE SCHEME

Some Balkan crossbow fibulae with inverted foot of the late scheme (short bow, long foot) have been found in Slovenia. For these artefacts the best analogies can be found in numerous finds from the Lower Danubian forts of the 6th century, but the typology of those fibulae is incomplete. Fibulae with inverted foot were dealt with by Đ. Janković,⁶⁹ D. Teodor⁷⁰ and S. Uenze. We shall be using the typology of S. Uenze which is based on the work of C. Ambroz.⁷¹ The main criterion for type determination she used was the decoration of either foot or bow of the fibula. Her groups are large and the objects within them vary greatly in details. The common characteristic is the spring construction. This seems for now to be the single deciding criterion, and a more precise typological scheme remains a *desideratum*.

3.1 Small bronze fibulae with a double loop

Four Slovenian fibulae belong to the large group of small (3.5–5cm) bronze fibulae with a double loop on the bow (*Kleine Bronzefibeln mit Bügelschlaufe*).⁷² The first one was most probably found during the early excavations of the necropolis V Lajhu in Kranj between the years 1897–1900 and was later sold to Vienna (*fig. 15*). In the publication it is listed among the “Objects from the Vienna museum for which we have no information on where they were found. They could belong to the Szombathy graves but that can no longer be determined.”⁷³

The second fibula was found in the vicinity of Ljubljana (*pl. 2: 11*).⁷⁴ The third one was found with

Fig. 15: Kranj, V Lajhu, isolated find. Photo: Tomaž Lauko © NHM Wien. Not in scale.

Sl. 15: Kranj, V Lajhu, posamična najdba. Foto: Tomaž Lauko © NHM Wien. Ni v merilu.

a metal detector near tower no. 4 on Korinjski hrib above Veliki Korinj (*pl. 2: 12*),⁷⁵ and the fourth one is only a badly preserved fragment of a bow found outside building no. 1 on Tonovcov grad (*pl. 2: 10*).⁷⁶ The last two fibulae of which only fragments of bows remain could also belong to another Danubian type, *Bronzefibeln mit Spiralhaken*,⁷⁷ bronze fibulae with a hook on the bow. We can no longer determine that, but it is of little consequence as both types appear simultaneously and in almost the same area.

The main difference between them is that the bow of the first type is lengthened to form the spring-axle loop which is then rolled into an additional loop, while on the spring-axle loop of the second type a small hook is attached separately.

This fibula type appears along the Danube and Sava rivers and is dated to the 6th century.⁷⁸

S. Uenze suggests fibulae with a decorated bow may be younger than those with a decorated foot.

3.2 Western Balkan or Dalmatian fibulae

Three fibulae from Slovenian sites belong to the so called *western Balkan or Dalmatian* type.

Their characteristic is a cast spring-axle loop with a knob and they are often plated with a thin

⁶⁹ Janković 1981, 168–17.

⁷⁰ Teodor 1988.

⁷¹ Ambroz 1966.

⁷² Uenze 1992, 146–149.

⁷³ Stare 1980, 83, *pl. 135: 7*; Vinski 1967, *pl. 32: 14*.

⁷⁴ Karo 2001.

⁷⁵ Unpublished.

⁷⁶ Since only a fragment is preserved the classification of this fibula is uncertain. It could also belong to type Jezerine.

⁷⁷ Uenze 1992, 150–151.

⁷⁸ Uenze 1992, 148.

sheet of silver or gold foil.⁷⁹ Two such fibulae were found in the Kranj necropolis V Lajhu (*fig. 2*) and one as an isolated find on Korinjski hrib (*pl. 2: 13*).⁸⁰

First fibula was found in grave 324 (grave I according to original excavation documentation by J. Žmavc, *fig. 2: 2*) on the necropolis V Lajhu in Kranj.⁸¹ In the monograph it is shown as already badly preserved, but a better drawing can be seen in the earlier publications by Žmavc and Vinski.⁸² It represents one of the iron crossbow fibulae with a short bow and a long inverted foot, but no details can be determined. It lay in the grave together with some amber and glass beads and the remains of a comb.⁸³

The second fibula was found in grave 112 of the same necropolis (*fig. 2: 1*).⁸⁴ It is made of iron and plated with bronze foil, decorated with small circles. It lay in the grave together with beads, two S-fibulae (one missing now), weaving knife?, knife, small silver plates of leather bands, belt buckle, silver buckle and remains of iron objects.

The Kranj fibulae with inverted foot were classified by Uenze as type *Viminacium*.⁸⁵ We have to be careful not to mistake this type for the one of the same name by Schulze-Dörrlamm, which is a type of fibulae with firm catch plate.

The third fibula from Korinjski hrib is made of bronze and decorated with circles and dots; some coils of the inverted foot are preserved (*pl. 2: 13*).

These fibulae appear in the western Balkans and are dated to the whole of the 6th century.⁸⁶

On the fortified hilltop settlement of Rifnik above Šentjur (*fig. 16*) a bronze fibula with inverted foot and knob bow was found.⁸⁷ This fibula represents a problem, as it does not seem to belong to any known type. The spring-axle of the fibula is held by the bow which reaches from below and up. S. Uenze lists fibulae with a similar construction, but all of them also possess a small hook on the loop (*Spiralhaken*). The Rifnik fibula has no hook and can thus not be ascribed to any group by Uenze.

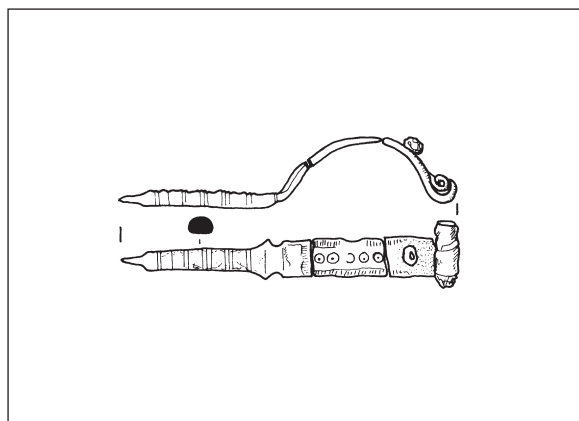

Fig. 16: Rifnik above Šentjur (after Bolta 1981). Scale 1:2.

Sl. 16: Rifnik nad Šentjurjem (po Bolta 1981). M. = 1:2.

The closest analogies can be found in Voltago in Northern Italy, mentioned by Vinski.⁸⁸ Some of them have a similar ribbed foot, circle-decorated bow and a knob bow. They differ from the Rifnik fibula in the spring-axle loop construction which is cast attached to the bow. We could presume that the Rifnik fibula is a local imitation of a fibula with inverted foot.

A fibula with the same spring construction as the one from Rifnik was found on Kappele near Jadersdorf.⁸⁹ The bow and foot of this fibula are different but they both have a knob on the bow. The fibula from Kappele is dated to the Early Migration period in the publication, but considering the lengths of the bow and foot, we believe it belongs to the 6th century.

3.3 Conclusion

Since the Danubian types of fibulae with inverted foot of the late scheme appear during the whole 6th century, a more precise dating is not possible at the moment. Also the explanation of who used them seems impossible.⁹⁰ Apparently their use was associated with the *limes*, but more we cannot say. It is interesting that late examples of these types persisted in the centres of the Romanized population within the Voltago (Northern Italy) and Koman (Albania)⁹¹ areas, even in Northern Italy where these types never reached in the 6th century. Also

⁷⁹ Uenze 1992, 151.

⁸⁰ Karo 1999, 24, pl. 1: 2.

⁸¹ Žmavc 1904, 270, *fig. 235*; Stare 1980, pl. 94: 5.

⁸² Vinski 1967, pl. 8: 5a,b.

⁸³ Žmavc 1904, 270.

⁸⁴ Šmid 1907, 68: grave 112; Stare 1980, pl. 41: 7; Knific 2005, *fig. 8*: grave 112: 3.

⁸⁵ Uenze 1992, 151–152.

⁸⁶ Uenze 1992, 152, *fig. 6*.

⁸⁷ Bolta 1981, pl. 27: 55; Bitenc 2001b.

⁸⁸ Vinski 1967, pl. 35: 3–5.

⁸⁹ Felgenhauer-Schmiedt 1993, pl. 37: 1.

⁹⁰ Uenze 1992, 159.

⁹¹ Uenze 1992, *fig. 5*: 14,15.

the comparative likeness of fibulae from Ljubljana (and Korinjski hrib, tower no. 4) and from Koman culture, and the ones from Rifnik and Voltago, is very interesting. Perhaps the Slovene examples represent the objects of the Romanized population in the late 6th and even early 7th century.

The type with a fake inverted foot (*Scheinumwicklung*)⁹² has not yet been found in Slovenia. This type is more closely connected to the Danube Byzantine forts and thus to the Byzantine army.

4. ADDENDUM

As far as the distribution of the discussed fibula types is concerned, the area between the southeastern Alps and the Lower Danube is less well researched. Some crossbow fibulae have been found above all on Bosnian and Serbian necropolises, but we would like to point out that there is a lot of confusion in the publications.

Remains of iron crossbow fibulae have been found in graves in Rakovčani, Mihajlevići and Korita, but the interpretations of them differ from publication to publication. It is a fact that the fibulae are strongly corroded and the drawings are not very precise.

In Korita, one Western Balkan or Dalmatian fibula with inverted foot was found in grave 10, and three iron crossbow fibulae with no signs of catch plates were found in graves 49, 60 and 68.⁹³ This can be due to the bad state of preservation, but it could also mean that the fibulae are of the type with inverted foot. The statement of the author, that these are fibulae with hinge construction,⁹⁴ is surely wrong, but the type cannot be determined.

M. Schulze-Dörrlamm mentions one fibula on each shoulder of the skeleton in female grave 48,⁹⁵ and two fibulae in the same position were also found in male grave 7.⁹⁶ The skull from grave 7 is artificially deformed and, considering the number and position of the fibulae, the grave could be female. Anthropological analyses were not done. Fibula type can not be determined due to the bad state of preservation. Only the fibulae from grave 48 can be recognized as crossbow fibulae with firm catch plate. The author N. Miletić compares the

fibulae with type Invillino,⁹⁷ but we believe they are too corroded for comparison. S. Uenze lists at least one fibula from grave 48 to her type with firm catch plate;⁹⁸ that is the type which Schulze-Dörrlamm names type Viminacium.⁹⁹ According to the author, three more fragments of crossbow fibulae were found in male graves 4, 53 and 56 in Rakovčani, but the types cannot be defined.¹⁰⁰

N. Miletić also mentions finds of crossbow fibulae from other sites, Mogorjelo, Čipuljići and Mihajlevići in Bosnia, one of type Viminacium (after Schulze-Dörrlamm) from Jakovo-Kormadin in Serbia and some examples from Gepidic sites in Hungary.¹⁰¹

In the publication of Mihajlevići, Miletić wrote that the iron crossbow fibula from grave 29 has an inverted foot (*sa povijenom nogom*).¹⁰² We must take her word for it as the photograph is not clear.¹⁰³ In the later publication of the Rakovčani necropolis she compared the same fibula to type Invillino, which is a type with a firm catch plate (see above). S. Uenze mentions this same fibula as belonging to her group with inverted foot and without loop on the bow (*Eisenfibel ohne Bügelschlaufe*).¹⁰⁴

On several of the necropolises in Viminacium (Kostolac, Serbia), fibulae of type Viminacium (both types, after Schulze-Dörrlamm and Uenze), types Prague and Ramersdorf after Schulze-Dörrlamm, type Salona after Uenze and other Balkan types were found.¹⁰⁵

Regarding the state of publication it is impossible to say even whether they have a firm catch plate or inverted foot, but we wished to stress the fact that crossbow fibulae do appear also in the area between the southeastern Alps and the Lower Danube in the 6th century.

5. CONCLUSION

After adding to the known diffusion of the southeastern Alpine crossbow fibulae we can conclude that the majority of the discussed types represent

⁹² Uenze 1992, 154–158.

⁹³ Miletić 1979, pl. I: 10; III: 49; 68; IV: 60.

⁹⁴ Miletić 1979, 160.

⁹⁵ Schulze-Dörrlamm 1986, 706.

⁹⁶ Miletić 1970, 121, pl. 2: 7.

⁹⁷ Miletić 1970, 141.

⁹⁸ Uenze 1992, 141.

⁹⁹ Uenze 1992, 141.

¹⁰⁰ Miletić 1970, 120, 126.

¹⁰¹ Miletić 1970, 140–141.

¹⁰² Miletić 1956, 30.

¹⁰³ Miletić 1956, pl. 8: fig. 3.

¹⁰⁴ Uenze 1992, 149–150.

¹⁰⁵ Zotović 1980; Ivanišević, Kazanski, Mastykova 2006, 17–20.

a part of costume of the Romanized population of the southeastern Alps. We confirmed the fact that the discussed types distinctly appear in settlements of the Romanized population and not on sites with more apparent Germanic presence. This can be confirmed for types Invillino, Lauriacum, Siscia and Altenerding. It is less certain for types Gurina and especially Desana. These two types are sometimes found in potentially Germanic contexts. It seems important to allow for the possibility that the wide spectrum of these objects was used by both populations.

The discussed fibula types appear in the late 5th and the early 6th century and are perhaps mutually exclusive with the second group of fibulae, the Balkan fibulae with inverted foot. The first group of crossbow fibulae with firm catch plate or knob bow are of simple make and were probably locally produced. The second Balkan group are of higher quality and were probably made in Byzantine workshops. They represent the rather scarce signs of Byzantine presence in Slovenia, which we associate with the renewal of Byzantine power after the Gothic wars. The main analogies are found in Byzantine forts along the Danube, but who exactly used them in the 6th century remains unknown. Of special interest are the fibulae that we can compare with the Romanized enclaves in Albania and Northern Italy. It seems that some pieces were made locally and even as late as the beginning of the 7th century.

It seems that the crossbow fibulae in the southeastern Alps passed over to the use of the Romanized population in the Late Antiquity, and we can probably say the same for the Balkan fibulae with

inverted foot. The only other group of crossbow fibulae within the Empire belonged to the Western Goths and appears in well defined contexts, mostly in graves.

It is difficult to say why the Romanized population started using this fibula type in the late 5th century, even more difficult to say from whom the idea came. Imitating Germanic fibulae was not new to them, as we can see in numerous imitations of bow fibulae in the settlements in the southeastern Alps.¹⁰⁶ Perhaps imitating crossbow fibulae was a part of the same phenomenon. Crossbow fibulae are distinctly useful, not aesthetic, objects which were used by men and women alike. It appears this trend changed in the middle of the 6th century, when perhaps other types became fashionable. In any case, at least most of the crossbow fibulae with firm catch plate represented one of the typical Romanized fibulae types in the area discussed. They are joined by equal-arm fibulae,¹⁰⁷ Romanized bow fibulae (types Trient, Voltago, Lenzumo ...) ¹⁰⁸ and fibulae in the shape of the Greek cross,¹⁰⁹ all of which appear precisely in the southeastern Alps.

¹⁰⁶ Bierbrauer 1992; Knific 2004, fig. 7.

¹⁰⁷ Hübener 1972, 418; Thörle 2001, 93–96, Gruppe III A, B in Gruppe V B – Type Voltago; in Slovenia also Tonovcov grad (Milavec 2008, pl. 40: 2), Gradec near Logje (Osmuk 2001), Sv. Lovrenc above Bašelj (Josipovič 1982, 181, fig. 48: 1), western Slovenia (Bitenc 2001a).

¹⁰⁸ Bierbrauer 1992a.

¹⁰⁹ Bierbrauer 1992, 2; id. 2000, fig. 12; Cipot 2003, fig. 13.

AMBROZ, A. K. 1966, *Fibuly juga evropejskoj časti SSSR II v. do n.e. –IV v. n.e.* – Archeologija SSSR. Svod arheologičeskich istočnikov D 1–30, Moskau.

BIERBRAUER, V. 1975, *Die ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien.* – Biblioteca degli Studi medievali 7.

BIERBRAUER, V. 1985, Frühmittelalterliche Castra im östlichen und mittleren Alpengebiet: germanische Wehranlagen oder romanische Siedlungen? – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 15, 497–513.

BIERBRAUER, V. 1987, *Invillino-Ibligo in Friaul 1. Die römische Siedlung und das spätantik-frühmittelalterliche Castrum.* – Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 33.

BIERBRAUER, V. 1992a, Zwei romanische Bügelfibeltypen des 6. und 7. Jahrhunderts im mittleren Alpenraum. Ein Beitrag zur Kontinuitäts- und Siedlungsgeschichte. – In:

Festschrift zum 50jährigem Bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 8, 37–74.

BIERBRAUER, V. 1992b, Kreuzfibeln in der mittelpalpinen romanischen Frauentracht des 5.–7. Jahrhunderts: Trentino und Südtirol. – In: *Miscellanea di Studi in onore di Giulia Mastrelli Anzilotti*, Archivio per l'Alto Adige. Rivista di studi alpini 86, 1–26.

BIERBRAUER, V. 1994, Archäologie und Geschichte der Goten vom 1.–7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz. – *Frühmittelalterliche Studien* 28, 51–171.

BIERBRAUER, V. 1997, Les Wisigoths dans le royaume franc. – *Antiquités nationales* 29, 167–200.

BIERBRAUER, V. 2000, Friaul im 5.–8. Jahrhundert: Siedlungsgeschichtliche Grundlinien aus archäolo-

- gischer Sicht. – In: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze 1 / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese 1*, Situla 39, 299–328.
- BITENC, P. 2001a, Fibula (cat. no. 133). – In: Bitenc, Knific 2001, 48.
- BITENC, P. 2001b, Lonček, vretence, nakit in deli noše (cat. no. 257). – In: Bitenc, Knific 2001, 80.
- BITENC, P. and T. KNIFIC (eds.) 2001, *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*. – Ljubljana.
- BOLTA, A. 1981, *Rifnik pri Šentjurju. Poznoantična naselbina in grobišče*. – Katalogi in monografije 19.
- BUORA, M. and M. FASANO 1994, Udine romana – alto-medievale e la grezza terracotta del castello di Udine. – *Arheološki vestnik* 45, 175–185.
- CIGLENEČKI, S. 2006, Insedamenti Ostrogoti in Slovenia. – In: *Goti nell'arco alpino orientale*, Archeologia di frontiera 5, 107–122.
- CIPOT, D. 2003, *Križne fibule v Sloveniji*. Diploma thesis, Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – Ljubljana.
- DAL RI, L. and G. RIZZI 1995, Il territorio altoatesino alla fine del VI e nell VII secolo d.C. – In: *Città, castelli, campagne nei territori di frontiera (secoli VI–VII)*, Documenti di archeologia 6, 87–114.
- DULAR, J. 2008, Mihovo in severni obronki Gorjancev v prvem tisočletju pr. Kr. – *Arheološki vestnik* 59, 11–148.
- FELGENHAUER-SCHMIEDT, S. 1993, *Das Kappele ("Die Kåpile") ob Jadersdorf*. – Aus Forschung und Kunst 27.
- FLÖRCHINGER, A. 1998, *Romanische Gräber in Südspanien. Beigaben- und Bestattungssitte in westgotenzeitlichen Kirchennekropolen*. – Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 19.
- GLASER, P. 2002, Gräberfeld der Ostgotenzeit (493–536) in Iuenna/Globasnitz. – *Fundberichte aus Österreich* 41, 431–438.
- GONZÁLES, J. N. 1989, A proposito de dos fibulas visigodas precedentes de Los Santos de La Humosa (Madrid). Armbrustfibeln y Bügelknopffibeln en la peninsula Iberica. – In: *I Curso de Cultura Medieval. Actas*, 177–217, Aguilar de Campoo.
- GRUPPO 1997 = Gruppo Archeologico del Cenedese 1997, Monte Castellazzo. Insedimento tardoromano-altomedievale nel Valmareno. – *Quaderni Friulani di Archeologia* 7, 79–127.
- HÜBENER, W. 1972, Gleicharmige Bügelfibeln der Merowingerzeit in Westeuropa. – *Madriider Mitteilungen* 13.
- IONIȚĂ, I. 1998, Die Fibeln mit umgeschlagenem Fuss Almgren Gruppe VI,1. – In: *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, 231–240.
- IVANIŠEVIĆ, V., M. KAZANSKI and A. MASTYKOVA 2006, *Les nécropoles de Viminacium à l'époque des grandes migrations*. – Monographies 22.
- JANKOVIĆ, Đ. 1981, Podunavski deo oblasti Akvisa u VI. i početkom VII. stoljeća – Građa 5, Beograd.
- JOSIPOVIĆ, D. 1982, Bašelj. – *Varstvo spomenikov* 24, 181–183.
- KARO, Š. 1999, *Arheološko najdišče Korinjski hrib nad Velikim Korinjem v poznoantičnem in zgodnjerednjeveškem obdobju*. Diploma thesis, Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – Ljubljana.
- KARO, Š. 2001, Fibula (cat. no. 169). – In: Bitenc, Knific 2001, 58.
- KNIFIC, T. and M. TOMANIČ-JEVREMOV 1996, Prva znamenja velikega preseljevanja ljudstev v Sloveniji. – In: *Ptujski arheološki zbornik* 6/1, 369–389, Ptuj.
- KNIFIC, T. 1983, *Bled v zgodnjem srednjem veku*. Dissertation thesis, Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – Ljubljana.
- KNIFIC, T. 2001, Pridatki iz ženskega groba (cat. no. 124). – In: Bitenc, Knific 2001, 46.
- KNIFIC, T. 2004, Arheološki sledovi blejskih prebivalcev. – In: *Bled 1000 let. Blejski zbornik* 2004, 93–118, Radovljica.
- KNIFIC, T. 2005, Gospe iz mesta Karnija. – *Kranjski zbornik* 2005, 331–343, Kranj.
- KREMPUŠ, R. 2000, Kravica bei Vransko in Slowenien, Höhensiedlung des 3. bis 6. Jahrhunderts. – In: M. Feugère, M. Guštin (eds.), *Iron, Blacksmiths and Tools. Ancient European Crafts*, Monographies Instrumentum 12, 209–231.
- LADSTÄTTER, S. 2000, *Die materielle Kultur der Spätantike in der Ostalpen. Eine Fallstudie am Beispiel der westlichen Doppelkirchenanlage auf dem Hemmaberg*. – Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 35.
- MILAVEC, T. 2008, *Primerjalna analiza kovinskega gradiva poznoantičnih naselbin jugovzhodnoalpskega prostora*. Dissertation thesis, Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – Ljubljana.
- MILETIĆ, N. 1956, Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca. – *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 11, 9–39.
- MILETIĆ, N. 1970, Ranosrednovjekovna nekropola u Rakovčanima kod Prijedora. – *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 25, 119–177.
- MILETIĆ, N. 1979, Ranosrednovjekovna nekropola u Koritima kod Duvna. – *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH* 33, 141–204.
- OGRIN, M. 2006, Arheološke raziskave v Julijskih Alpah. Bohinj in Blejski kot. – In: T. Cevc (ed.), *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*, 96–110, Ljubljana.
- OSMUK, N. 2001, Fibula (cat. no. 131). – In: Bitenc, Knific 2001, 47.
- PFLAUM, V. 2000, *Clastra Alpium Iuliarum in barbari*. Najdbe poznorimske vojaške opreme in orožja ter sočasne zgodnje barbarske najdbe na ozemlju današnje Slovenije. – Master's thesis, Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – Ljubljana.
- PICHLER, F. 1887, Römische Ausgrabungen auf dem Kugelsteine. – *Mitteilungen des Historischen Vereines für Steiermark* 35, 107–127.
- von RUMMEL, P. 2007, *Habitus barbarus*. – Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 55, Berlin, New York.
- SAGADIN, M. 2000–2004, 233. Potoki pri Žirovnici. – *Varstvo spomenikov* 39–41, *Poročila* 2000–2004, 155–156.

- SAGE, W. 1984, *Das Reihengräberfeld von Altenerding in Oberbayern I*. – Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, Ser. A 14.
- SASSE, B. 1997, Die Westgoten in Südfrankreich und Spanien. Zum Problem der archäologischen Identifikation einer wandernden "gens". – *Archäologische Informationen* 20/1, 29–48.
- SCHULZE, M. 1977, *Die spätkaiserzeitlichen Armbrustfibeln mit festem Nadelhalter*. – Antiquitas, Reihe 3, Bonn.
- SCHULZE-DÖRRLAMM, M. 1986, Romanisch oder germanisch? Untersuchungen zu den Armbrust- und Bügelknopffibeln des 5. und 6. Jahrhunderts nach Chr. aus den Gebieten westlich des Rheins und südlich der Donau. – *Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 33/2, 593–720.
- STARE, V. 1980, *Kranj. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev*. – Katalogi in monografije 18.
- ŠMID, W. 1907, Die Reihengräber von Krainburg. – *Jahrbuch für Altertumskunde* 1, 55–77.
- TEODOR, D. GH. 1988, Considerații privind fibulele romano-bizantine din secolele V–VII e.n. în spațiul carpato-dunăreano-pontic. – *Arheologia Moldovei* 12, 187–233.
- THÖRLE, S. 2001, *Gleicharmige Bügelfibeln des frühen Mittelalters*. – Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 81.
- UENZE, S. 1992, *Die spätantike Befestigungen von Sadovec (Bulgarien)*. – Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 43.
- VIDRIH PERKO V. and M. SAGADIN 2004, Gorenjska v antiki. – *Kamniški zbornik* 17, 207–224.
- VINSKI, Z. 1967, Kasnoantički starosjedoci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata. – *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 69, 5–86.
- VOSS, H.-U. 1998, Die Bügelknopffibeln. Almgren Gruppe VI,2, Fig. 185 und 186. – In: *100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren*, Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg 5, 271–282.
- WERNER, J. 1958, Römische Fibeln des 5. Jahrhunderts von der Gurina im Gailtal und vom Grepault bei Truns (Graubünden). – *Der Schlern* 32 3/4, 109–112.
- ZOTOVIĆ, L. 1980, Nekropola iz vremena seobe naroda sa uže gradske teritorije Viminacija. – *Starinar* 31, 95–115.
- ŽIŽEK, I. 1995, Iz ptujskega arheološkega depoja. – *Argo* 38, 42–43.
- ŽMAVC, J. 1904, Das Gräberfeld im Lajh bei Krainburg. – *Jahrbuch der k.k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale* 2, 233–274.

Samostrelne fibule 5. in 6. stoletja na jugovzhodnoalpskem prostoru

1. UVOD

Izraz samostrelna fibula označuje fibule, ki so v tlorisu podobne samostrelu. Njihova skupna značilnost je železna peresovina, ki ustvarja ovoje okrog osi peresovine od loka fibule navzven, preide v polkrožno tetivo pod (redko nad) lokom, se na drugi strani loka ponovno ovija okrog osi ter nato podaljša v iglo fibule.

Glede na obliko noge se delijo na tiste s trdnim (čvrstim) nosilcem igle in na tiste z nazaj zavito nogo, obe obliki pa sta lahko enodelni (izdelani iz enega kosa) ali dvodelni (telo fibule in peresovina z iglo sta izdelana posebej).

Njihovi začetki segajo v prva stoletja našega štetja v srednji in vzhodni Evropi. Fibule z nazaj zavito nogo so se razvile v 1. stoletju severno od Črnega morja, fibule s trdnim nosilcem igle pa konec 2. in začetek 3. stoletja v srednjem Podonavju in na območju kulture Przeworsk. Obe obliki sta se v sledečih stoletjih razvijali in spreminjali ter bili široko razprostranjeni v Germaniji in Barbariku.¹

Posamezni primerki samostrelnih fibul obeh oblik so konec 4. stoletja prestopili tudi meje rimskega cesarstva, kjer jih povezujemo s prisotnostjo germanskih najemnikov v poznorimski vojski.²

V drugi polovici 5. in v 6. stoletju najdemo samostrelne fibule s trdnim nosilcem igle na prostoru bivšega zahodnega

dela cesarstva, v Germaniji in Barbariku, fibule z nazaj zavito nogo pa v spodnjem Podonavju in na Balkanu.³

V priloženem članku nas zanimajo predvsem dvodelne oblike s trdnim nosilcem igle, ki se v drugi polovici 5. in prvi polovici 6. stoletja pojavljajo v zahodnem delu imperija oz. ožje na prostoru jugovzhodnih Alp.

Samostrelno peresovino imajo tudi fibule z gumbom na loku, ki so v 4. in 5. stoletju značilne predvsem za Germanijo in Barbarik. Okrog leta 500 se na jugovzhodnoalpskem prostoru pojavijo fibule, oblikovno povsem podobne tistim s trdnim nosilcem igle, le da ohranijo značilne gumbe na loku, osi peresovine in nogi.⁴

Obe vrsti fibul, z gumbom in brez, sta v preteklem obdobju sprožili diskusije o etnični pripadnosti nosilcev, ki se še niso povsem zaključile. Nekateri raziskovalci, predvsem J. Werner in V. Bierbrauer, so zagovarjali njuno pripadnost staroselskemu prebivalstvu jugovzhodnih Alp.⁵ M. Schulze-Dörrlamm je v odgovor tej tezi zbrala dvodelne fibule s trdnim nosilcem igle in fibule z gumbom na loku 5. in 6. stoletja v celi Evropi ter ugotovila, da vse lahko pripisujemo Germanom, enako kot v prvih štirih stoletjih.⁶

³ Janković 1981, 168–172; Teodor 1988; Schulze-Dörrlamm 1986; Uenze 1992, 141–159.

⁴ Schulze-Dörrlamm 1986, 657–669; Voss 1998, 276.

⁵ Werner 1958, Bierbrauer 1985.

⁶ Schulze-Dörrlamm 1986.

¹ Ioniță 1998, 232–233; Schulze 1977, 167–168.

² Knific, Tomanič-Jevremov 1996, 387.

Na tem mestu bomo predstavili samostrelne fibule s trdnim nosilcem noge in z gumbom na loku v Sloveniji, dopolnili sliko stanja na prostoru jugovzhodnih Alp ter skušali z argumenti dokazati staroselsko pripadnost večine teh predmetov. Poleg tega želimo opozoriti na redke najdbe balkanskih samostrelnih fibul z nazaj zavito nogo 6. stoletja, ki odsevajo sicer slabše opazno bizantinsko prisotnost na naših tleh.

2. SAMOSTRELNE FIBULE S TRDNIM NOSILCEM IGLE IN SAMOSTRELNE FIBULE Z GUMBOM NA LOKU

2.1 Razvoj

Samostrelne fibule zgodnje sheme (dolg lok, kratka noga) s trdnim nosilcem igle ali z gumbom na loku s konca 4. in začetka 5. stoletja v Sloveniji so že bile deležne obravnave. Prepoznani so bili različni tipi in različna izvorna območja, predvsem svebsko srednje Podonavje (Slovaška, Moravska) in prostor kultur Černjahovo in Sîntana de Mureş (Romunija, Moldavija, Ukrajina). Tovrstne najdbe povezujemo s prisotnostjo germanskih najemnikov in ne sprožajo interpretacijskih dilem.⁷

V vmesno obdobje med samostrelnimi fibulami zgodnje in pozne sheme spada dvodelna fibula tipa Viminacium po M. Schulze-Dörrlamm, ki je bila kot najzahodnejša najdba najdena na Limberku pri Veliki Račni (*t. 1: 1*).⁸ Za ta tip je značilna kratka noga z nosilcem igle enako dolgim kot noga in zavihan, zviti ali kroglast zaključek noge. Razprostranjen je predvsem na Balkanu, ob donavskem limesu in v zaledju (*sl. 1*), datiran pa bolj v drugo polovico 5., tudi v začetek 6. stoletja. Po mnenju M. Schulze-Dörrlamm so bili nosilci teh fibul vzhodnogermanski najemniki v vzhodnorimski vojski,⁹ po mnenju S. Uenze in še nekaterih avtorjev pa vzhodnogermanske ženske. Fibule naj bi bile namreč najdene v ženskih grobovih po dve na ramenih.¹⁰ Ta tip samostrelnih fibul še kaže razmerje dolg lok – kratka noga, ki je značilno za fibule zgodnje sheme. Razen pri nekaterih severnoevropskih tipih se to pri samostrelnih fibulah pozne sheme od druge polovice 5. stoletja dalje spremeni v razmerje kratek lok – dolga noga.¹¹

Samostrelne fibule pozne sheme (dolga noga, kratek lok), najdene v Sloveniji, so dvodelne fibule s konca 5. in začetka 6. stoletja s trdnim nosilcem igle ali z gumbom na loku, ki so bile večinoma najdene v višinskih naselbinah. Te fibule so pogosto železne (predvsem tiste s trdnim nosilcem igle) in so zato slabo ohranjene, poleg tega so bile za raziskovalce očitno manj privlačne. V Sloveniji se z njimi zaenkrat nihče ni podrobneje ukvarjal. Do sedaj so bile objavljene le tri, dve fibuli s kranjskega grobišča

v Lajhu (grobova 112 in 324, *sl. 2*) je v svoji sintezi staroselskega gradiva obravnaval Z. Vinski,¹² ena (iz groba 160, *sl. 3*) pa je bila deležna pozornosti skupaj z drugimi tovrstnimi fibulami v sistematični obravnavi M. Schulze-Dörrlamm.¹³ Avtorica je zbrala samostrelne fibule s trdnim nosilcem igle in samostrelne fibule z gumbom na loku, jih razdelila v tipe, kartirala in ugotovila, da vse tipe lahko še vedno pripisujemo Germanom. Znotraj meja imperija je ugotovila dve skupini omenjenih fibul. V prvo sodita španska in jugozahodnofrancoska tipa (tipa Estagel in Duratón), ki jih pripisuje Zahodnim Gotom,¹⁴ v drugo pa za jugovzhodnoalpsko območje značilni tipi Invillino, Siscia, Lauriacum in Passau od fibul s trdnim nosilcem igle ter Gurina, Desana, Altenerding in Grepault od fibul z gumbom na nogi.¹⁵ Obe skupini je M. Schulze-Dörrlamm pripisala natančneje nedoločenim germanskim plemenom (Vandali, Skiri, ...) v nasprotju z nekaterimi drugimi avtorji (predvsem J. Wernerjem in V. Bierbrauerjem), ki so bili mnenja, da te fibule predstavljajo značilne predmete romaniziranih staroselcev.¹⁶

2.2 Samostrelne fibule s trdnim nosilcem igle pozne sheme

2.2.1 Tip Invillino

Zanj je značilna kratka peresovina, polkrožen kratek lok in dolga noga s trdnim nosilcem igle. K temu tipu lahko (poleg že pri M. Schulze-Dörrlamm omenjenega primerka iz groba 160 s kranjskega grobišča v Lajhu¹⁷) prištejemo tri fibule s Tonovcovega gradu nad Kobaridom (*t. 1: 2,3,4*), ki so bile najdene v ruševinskih plasteh velikega bivalnega objekta 1, ki je propadel konec 6. stoletja, in na hodni površini zunaj objekta. En primerek (*t. 1: 2*) ima nenavadno dolg nosilec igle, obrnjen na drugo stran noge kot pri večini fibul. Fibula (*t. 1: 3*) glede na proporce in obliko noge verjetno pripada temu tipu, vendar ima rahlo privihan zaključek noge, tako da bi lahko spadala tudi k tipu Lauriacum, za katerega je značilen uvit, zapognjen ali gumbast zaključek noge.

Edina srebrna fibula tipa Invillino je bila najdena v grobu 358 na blejskem staroselskem grobišču na Pristavi,¹⁸ ki je datiran med leta 570–600 (*sl. 6: 3*).¹⁹ V Sloveniji je bila železna fibula tipa Invillino najdena tudi na Ajdnu nad Potoki v objektu na spodnji terasi tik ob vhodu v naselbino, ki je bil uničen v drugi polovici 6. stoletja (*sl. 5*).²⁰

⁷ Žižek 1995; Knific, Tomanič-Jevremov 1996; Pflaum 2000, 115–124.

⁸ Objavo fibule je prijazno dovolil T. Knific iz Narodnega muzeja Slovenije.

⁹ Pflaum 2000, 117, kat. 96; Schulze-Dörrlamm 1986, 608.

¹⁰ Uenze 1992, 141.

¹¹ Schulze-Dörrlamm 1986, 669–674.

¹² Vinski 1967, 14–15, 37–41, t. 8: 3,5.

¹³ Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 56: 10,58.

¹⁴ Schulze-Dörrlamm 1986, 692–694, sl. 108.

¹⁵ Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 110, 111.

¹⁶ Schulze-Dörrlamm 1986, 593 op. 2 in 5; 694, sl. 110, 111.

¹⁷ Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 56: 10, sl. 58.

¹⁸ Knific 1983, t. 25: 6; Knific 2001.

¹⁹ Knific 1983, 162.

²⁰ Sagadin 2000–2004, 155–156; Vidrih Perko, Sagadin 2004, sl. 7.

Še dve, oziroma najverjetneje tri fibule tega tipa so bile najdene v naselbini Kappele pri Jadersdorfu (prostor 2 jugovzhodnega stavbnega kompleksa, nestratificirano), od teh je en primerek bronast, dva pa sta železna.²¹

Železni primerek je bil najden (površinska najdba) v naselbini Monte Castellazzo v Valmareni v severni Italiji.²²

Ena samostrelna fibula je bila najdena na prostoru rimskodobne stavbe A na gradu v Vidmu/Udine, v plasteh iz časa druge polovice 5. in začetka 6. stoletja. Sicer je slabo ohranjena, vendar glede na osnovne značilnosti najverjetneje pripada tipu Invillino.²³

Dopolnjena karta razprostranjenosti (sl. 4) še poudarja jugovzhodnoalpski značaj tega tipa samostrelnih fibul.

2.2.2 Tip Lauriacum

Zanj je značilen uvit, zapognjen ali gumbast zaključek noge. K temu tipu lahko zagotovo štejemo eno fibulo (t. 1: 5) s Tonovcovega gradu (najdena v humusu). Slovenske najdbe fibul tega tipa (Sv. Lambert nad Pristavo pri Stični, brez konteksta, bronasta, t. 1: 7) in Sv. Lovrenc nad Zabreznico (brez konteksta, železna, t. 1: 6)²⁴ potrjujejo mnenje M. Schulze-Dörrlamm, da je tudi ta tip, glede na obliko zanke za os peresovine (os peresovine drži lok, ki jo ovija od spodaj navzven in navzgor), značilen za jugovzhodnoalpski prostor (sl. 7). Razen v Lavriaku sta bili do njene objave namreč najdeni le še dve fibuli v Franciji.²⁵

Poleg teh sta bili najdeni dve železni fibuli tega tipa na naselbini Kappele pri Jadersdorfu (prostor 2 jugovzhodnega stavbnega kompleksa, nestratificirano).²⁶

2.2.3 Tip Siscia

Zanj so značilni kratka peresovina, kratek lok in dolga stožčasta noga.²⁷

Dve železni fibuli (t. 1: 9,10) sta bili najdeni v ruševinskih plasteh s konca 6. stoletja na Tonovcovem gradu. Pri prvi fibuli je noga sicer slabo ohranjena, vendar dovolj, da jo uvrstimo v ta tip.

Železni fibuli tipa Siscia sta bili najdeni tudi na Grobiščih nad Mihovim²⁸ (t. 1: 8; detektorska najdba) in na Kugelsteinu.²⁹ H karti razprostranjenosti tega tipa lahko dodamo še dve fibuli s Sv. Heme/Hemmaberg na avstrijskem Koroškem, glede na stratigrafsko pozicijo (plasti planiranja pred gradnjo 4. cerkve in pod njo) datirani v konec 5. ali najkasneje v zgodnje 6. stoletje.³⁰

Tudi pri tem tipu fibul se je izkazalo, da je središče njegove razprostranjenosti dejansko v jugovzhodnih Alpah (sl. 8).

Železna fibula s Krvavice pri Vranskem (detektorska najdba z naselbinskih teras, sl. 9)³¹ je opredeljena kot analogija fibuli zgodnje sheme iz časa zgodnjega prese-ljevanja ljudstev iz emonskega groba 171.³² Po našem mnenju spada v tip Siscia, saj ima za pozne samostrelne fibule značilen kratek lok in dolgo (stožčasto) nogo. Pri starejših samostrelnih fibulah je to razmerje ponavadi obrnjeno, tako kot pri emonski fibuli.

2.2.4 Tip Passau

K jugovzhodnoalpskim tipom M. Schulze-Dörrlamm glede na obliko konstrukcije za peresovino prišteva tudi tip Passau. Zastopan je z dvema primerkoma, najdenima v Strážnicah na Moravskem in v Passauu na Bavarskem.³³ Oblika tega tipa je povsem podobna tipu Siscia, le zaključek stožčaste noge je zapognjen navzgor. Lok in noga fibule sta zelo ozka, podobno kot pri tipu Lavriacum. Na prostoru jugovzhodnih Alp primerki tega tipa zaenkrat niso bili najdeni.

2.2.5 Germanski tipi samostrelnih fibul s trdnim nosilcem igle v jugovzhodnih Alpah

Poleg dveh fibul tipa Siscia sta bili na Sv. Hemi najdeni še dve samostrelni fibuli: ena, ki se je ni dalo natančneje uvrstiti,³⁴ druga pa sodi v tip Miltenberg, katerega glavna razprostranjenost je na alamanskem območju. M. Schulze-Dörrlamm predlaga kot njune nosilce morda Burgunde ali Alamane.³⁵ Obe sta glede na lego datirani v 5. in začetek 6. stoletja.

Na Invillinu je bila najdena samostrelna fibula verjetno tipa Rathewitz,³⁶ ki je razširjen na alamanskem in tiriškem območju ter datiran med sredino 5. in prvo tretjino 6. stoletja, M. Schulze-Dörrlamm ga pripisuje Tirinžanom.³⁷

V Bressanonu/Brixnu na južnem Tirolskem je bila najdena bronasta fibula tipa Sližany, ki je značilen za 2. polovico 5. stoletja in po mnenju M. Schulze-Dörrlamm spada med tirinško-alamanske tipe.³⁸

²¹ Felgenhauer-Schmiedt 1993, 35–36, t. 36: 5,7,8.

²² Gruppo 1997, t. 1: 3.

²³ Buora, Fasano 1994, 178, t. 1: 21.

²⁴ Fibuli sta še neobjavljeni, za dovoljenje se najlepše zahvaljujem T. Knificu.

²⁵ Schulze-Dörrlamm 1986, 642–643.

²⁶ Felgenhauer-Schmiedt 1993, 35–36, t. 36: 4,6.

²⁷ Schulze-Dörrlamm 1986, 635.

²⁸ Dular 2008, 130, t. 6: 19.

²⁹ Pichler 1887, t. k strani 108: 6.

³⁰ Ladstätter 2000, t. 23: 7; 30: 12.

³¹ Krempuš 2000, sl. 4: 25.

³² Prim. Knific, Tomanič-Jevremov 1996, sl. 4: 3.

³³ Schulze-Dörrlamm 1986, 637–638.

³⁴ Ladstätter 2000, t. 23: 9.

³⁵ Ladstätter 2000, t. 23: 8; Schulze-Dörrlamm 1986, 692.

³⁶ Bierbrauer 1987, t. 47: 2.

³⁷ Schulze-Dörrlamm 1986, 615–617, 691–692.

³⁸ Dal Ri, Rizzi 1995, sl. 13: 3; Schulze-Dörrlamm 1986, 624–625.

2.3 Samostrelne fibule z gumbom na loku

2.3.1 Tip *Gurina*

Za ta tip so značilni kratka peresovina, kratek polkrožen lok z zanko za os peresovine in dolga noga z gumbom in trdnim nosilcem igle. Gumbi na nogi, na osi peresovine in na loku so lahko zelo različno oblikovani. Vse fibule so bronaste z železno peresovino. Razširjene so večinoma na jugovzhodnoalpskem območju, štirje primerki pa so bili najdeni v Španiji. Datirane so v drugo polovico 5. in v začetek 6. stoletja.³⁹

V ta tip spadajo štirje primerki (*t. 2: 5–8*) s Tonovcovega gradu. Ena fibula (*t. 2: 8*) je bila najdena na hodni površini znotraj bivalnega objekta 1, ostale v ruševinskih plasteh.

V Sloveniji je bila fibula tipa *Gurina* najdena še v bližini poznoantične stavbe na planini Klek na Pokljuki (*sl. 10*).⁴⁰ Dve fibuli tega tipa sta bili najdeni tudi v dvojnem grobu (ženska in verjetno otrok) na severnoitalijanskem grobišču S. Cristina di Lozio,⁴¹ ena je izgubljena. Poleg fibul tipa *Gurina* so bili najdeni še ptičja fibula, steklene jagode in dvojni uhani s poliedrom. Še ena fibula, najverjetneje tipa *Gurina*, je bila najdena v Val Pusterii/Pustertal (natančna lokacija ni znana) na južnem Tirolskem.⁴²

K fibulama iz najdišč Valdíos de Portezuelo in Cerro de San Juan, ki ju omenja že M. Schulze-Dörlamm,⁴³ lahko dodamo še dve fibuli iz Pazo de Antas de Ulla (posamična najdba) in La Cruz del Negra (brez podatkov o najdišču).⁴⁴ Zadnja fibula ima namesto gumba na koncu noge le razširitev, zato je njena uvrstitev v tip *Gurina* nekoliko dvomljiva.

Kot prejšnji tipi tudi tip *Gurina* kaže izrazito koncentracijo na jugovzhodnoalpskem območju (*sl. 11*), pojavlja pa se tudi na Pirenejskem polotoku.

2.3.2 Tip *Altenerding*

Tri fibule tipa *Altenerding*, za katerega sta značilna kratek polkrožen lok in dolga koničasta noga, so bile najdene na južnem Tirolskem v Egna-Laghetti/Neumarkt-Laag, na Sabioni/Säben in v San Lorenzu pod Burgkoflom.⁴⁵

Tip *Altenerding* kaže razprostranjenost ob Adiži (*sl. 12*). V Sloveniji fibule tega tipa še niso bile najdene.

2.3.3 Tip *Desana*

Samostrelna fibula z gumbom na loku tipa *Desana*, za katerega sta značilna kratek masiven lok in zelo dolg nosilec za iglo, je bila najdena v domnevno ostrogotskem moškem grobu 11 s pasno garnituro na grobišču v Glo-

basnici/Globasnitz, datiranjem med leta 493–536.⁴⁶ Še dve fibuli tipa *Desana* sta bili najdeni v naselbini Castelveccchio (Altenburg) pri Caldaru, ena srebrna in ena železna tavširana.⁴⁷ Železna fibula tega tipa (z bronastim gumbom na loku) je bila najdena kot površinska najdba na naselbini Monte Castellazzo v Valmareni.⁴⁸

K primerkom, ki jih je zbrala M. Schulze-Dörlamm, je potrebno dodati še dve fibuli, najdeni na Pirenejskem polotoku. Ena je bila najdena v Cerro de San Juan (posamična najdba), ena pa v Falperri na Portugalskem (brez podatka o najdišču).⁴⁹

Tip *Desana* je razprostranjen na širšem prostoru (*sl. 13*), tudi v Španiji in na Portugalskem, podobno kot tip *Gurina*. V Sloveniji tega tipa nismo zasledili.

2.3.4 Tip *Grepault*

Glede na obliko konstrukcije za peresovino M. Schulze-Dörlamm k jugovzhodnoalpskim tipom prišteva tudi tip *Grepault*, čeprav je bila le ena fibula tega tipa najdena na obravnavanem prostoru, v Val Pusterii, dve pa v *Grepaultu* in v Martignyju v Franciji.⁵⁰ Oblika je povsem podobna tipu *Gurina*, le zaključek noge je upognjen navzgor. V Sloveniji ta tip ni bil najden.

2.4 Neopredeljene fibule

Najdenih je bilo še več fragmentov fibul s trdnim nosilcem igle in fibul z gumbom na loku, vendar so preslabo ohranjeni, da bi jih lahko razvrstili v tipe, še posebej zato, ker se nekateri tipi med seboj tako malo razlikujejo.

Štirje fragmenti železnih fibul s Tonovcovega gradu (*t. 2: 1–4*) so bili najdeni v ruševinskih plasteh s konca 6. stoletja.

Del železne peresovine in loka fibule s Tonovcovega gradu (najdena v humusu) pripada samostrelni fibuli z gumbom na loku (*t. 2: 9*), ki pa se loči od ostalih tovrstnih fibul, ki imajo na loku zanko za os peresovine. Pri tonovski fibuli os peresovine drži lok, ki sega okrog osi od spodaj navzven in navzgor, kar je sicer značilnost samostrelnih fibul tipov Siscia, Passau, Invillino in nekaterih primerkov tipov Praga in Viminacium ter se pojavlja v Meziji I in II, Daciji, Dalmaciji in Noriku.⁵¹ Glede na ohranjeni fragment fibule ne znamo uvrstiti.

Na Hrušici pri Podkrajju (*sl. 14*) je bila najdena fragmentirana železna fibula s trdnim nosilcem igle, za katero V. Pflaum glede na obliko predvideva, da bi lahko pripadala tipu Invillino.⁵² Na Monte Castellazzo v Valmareni sta bila najdena del loka fibule z gumbom na loku in noga fibule.⁵³ Na Castelfelderju je bila najdena noga fibule z delom loka, na Sabioni/Säben

³⁹ Schulze-Dörlamm 1986, 663–668.

⁴⁰ Ogrin 2006, 103–104, sl. 7.

⁴¹ Riemer 2000, 329, t. 40: 1.

⁴² Dal Ri, Rizzi 1995, sl. 14: 4.

⁴³ Schulze-Dörlamm 1986, sl. 88: 4,5.

⁴⁴ Gonzáles 1989, kat. 40, 43.

⁴⁵ Dal Ri, Rizzi 1995, sl. 14: 2,6,7.

⁴⁶ Glaser 2002, t. 4.

⁴⁷ Dal Ri, Rizzi 1995, sl. 15.

⁴⁸ Gruppo 1997, t. 1: 4.

⁴⁹ Gonzáles 1989, kat. 35, 44.

⁵⁰ Schulze-Dörlamm 1986, 667–668.

⁵¹ Schulze-Dörlamm 1986, 675.

⁵² Pflaum 2000, 118, kat. 80.

⁵³ Gruppo 1997, t. 1: 5,6.

pa cela fibula z nenavadno dolgim nosilcem igle, ki po obliki spominja na fibule zgodnje sheme.⁵⁴

2.5 Sklep

Skupino fibul s trdnim nosilcem igle tipov Invillino, Lauriacum, Siscia in Passau in fibul z gumbom na loku Gurina, Desana, Altenerding in Grepault M. Schulze-Dörrlamm pripisuje ne natančneje določenim Germanom (Vandalom, Skirom, ...) na jugovzhodnoalpskem področju. Nasprotuje tezam o pripadnosti teh tipov Romanom, prav tako pa meni, da niso pripadale Vzhodnim Gotom.⁵⁵

Glede na koncentrirano pojavljanje fibul obravnavanih tipov v naselbinah staroselcev v jugovzhodnoalpskem krogu in le zelo redko pojavljanje v kontekstih, ki bi jih lahko povezovali z Germani, bi to njeno trditev dokončno lahko postavili pod vprašaj. V prid tezi o njihovi pripadnosti staroselskemu prebivalstvu vsekakor govorita območje njihove razprostranjenosti (sl. 4,7,8, 11–13), ki povsem sovpadajo z območjem razprostranjenosti značilnih staroselskih fibul,⁵⁶ in dejstvo, da je bila večina teh fibul najdena v naselbinah, le malo pa na grobiščih, kar je na obravnavanem prostoru običajno pri staroselskih fibulah. Kjer pa so bile najdene v grobovih, se fibule pojavljajo samo po ena v moških in tudi ženskih grobovih (grobovi iz Venusia,⁵⁷ Pristave,⁵⁸ Globasnice⁵⁹), kar prav tako govori za romansko nošo.

Obravnavane fibule se ne pojavljajo na najdiščih, ki bi jih lažje povezovali z germansko prisotnostjo, na primer na višinskih naselbinah jugovzhodne Slovenije, kjer se kaže zgoščevanje predmetov, ki jih povezujemo z Vzhodnimi Goti,⁶⁰ ali na Rifniku ter v Kranju (ena izjema v grobu 160 s tremi S-fibulami). Prav tako se ne pojavljajo v kontekstih skupaj z germanskim gradivom.

Možna interpretacija bi bila tudi ta, da so bile del noše Vzhodnih Gotov, podobno kot naj bi bile samostrelne fibule tipov Estagel in Duratón del noše Zahodnih Gotov v Španiji in Franciji.⁶¹ Možnost, da sta imeli obe veji Gotov poleg ločnih fibul tudi svoje variante samostrelnih fibul je povsem sprejemljiva, podobno situacijo najdemo v kulturah Černjahovo-Sintana de Mureș, v katerih so prav tako soobstajale ločne in samostrelne fibule.⁶² To tezo bi lahko podpirale predvsem fibule tipa Gurina, ki predstavljajo edini jugovzhodnoalpski tip, ki se v nekaterih grobovih pojavlja v tipični neromanski noši dveh fibul na rame-nih⁶³ (grobova iz Pule in Somma Prade), in primerki tipa Desana, ki so bili najdeni eden v moškem grobu 11 z (po mnenju avtorja objave) vzhodnogotsko pasno garnituro v

Globalnici in dva v zakladni najdbi iz Desane.⁶⁴ Fibule tega tipa so občasno tavširane, kar je tehnika, ki jo pripisujemo bolj Germanom kot Romanom (že omenjeni primerki iz Falperre, Altenerdinga⁶⁵ in Castelvecchia).

Poseben problem predstavljajo primerki tipov Gurina in Desana, ki so bili najdeni v Španiji in na Portugalskem⁶⁶ (vendar ne v Franciji) in so pripisani Zahodnim Gotom, tako kot tipa Estagel in Duratón. Avtorji, ki se ukvarjajo z vizigotsko tematiko, se strinjajo z M. Schulze-Dörrlamm v tem, da samostrelne fibule pripisujejo le tem in ne romanskemu prebivalstvu.⁶⁷ To je dodaten argument za to, da so prav ta dva tipa večkrat uporabljali Germani kot Romani.

N. Gonzáles je eno od fibul z najdišča Conimbriga na Portugalskem pripisal tudi tipu Siscia, najverjetneje zaradi enako oblikovane noge in držala za iglo, vendar ima fibula zanko za os peresovine ulito skupaj z lokom, kar je sicer značilnost španskih tipov samostrelnih fibul.⁶⁸ Ena od značilnosti fibul tipa Siscia in drugih jugovzhodnoalpskih samostrelnih fibule je ta, da os peresovine drži lok, ki jo ovija, in ne ulita zanka. Tako fibule ne moremo pripisati jugovzhodnoalpskemu tipu fibul, zmeta pa ne preseneča. Fibule s trdnim nosilcem igle in fibule z gumbom na loku so si namreč znotraj tipov zelo različne. Lahko rečemo, da nikakor ne kažejo serijske izdelave, ravno nasprotno, zato je potrebna previdnost pri detajlih.

Očitno je, da so te fibule nosili oboji, moški in ženske, morda pa se bo pokazalo tudi, da so se fibule s trdnim nosilcem igle in fibule z gumbom na loku uporabljale ne glede na razlikovanje Germani-Romani. Ni pogosto, da bi bile fibule, kot del noše, v tem smislu neopredeljive, vendar nabor jugovzhodnoalpskih tipov samostrelnih fibul zaenkrat kaže prav na to. Podobno neopredeljenost nosilcev kažejo tudi balkanski tipi fibul z nazaj zavito nogo 6. stoletja (glej spodaj).

3. BALKANSKE SAMOSTRELNE FIBULE Z NAZAJ ZAVITO NOGO POZNE SHEME

V Sloveniji je bilo najdenih tudi nekaj samostrelnih fibul z nazaj zavito nogo pozne sheme (kratek lok in dolga noga, za razliko od zgodnjegermanskih fibul z obratnim razmerjem predvsem iz 4. in z začetka 5. stoletja). Ti posamezni primerki imajo najboljše primerjave v številnih najdbah iz obdonavskih kastelov 6. stoletja, njihova tipologija pa je precej pomanjkljiva. Razvrstiti so jih poskušali Đ. Janković,⁶⁹ D. Teodor⁷⁰ in S. Uenze. Tu bo uporabljena tipologija S. Uenze, ki sloni na razvrstitvi A. K. Ambroza.⁷¹ S. Uenze je kot glavni kriterij pri razvrščanju znotraj večjih skupin uporabljala okras, razliko med tem, ali je okrašena

⁵⁴ Dal Ri, Rizzi 1995, sl. 13: 6,4.

⁵⁵ Schulze-Dörrlamm 1986, 694–697.

⁵⁶ Bierbrauer 2000, sl. 11, 12.

⁵⁷ Schulze-Dörrlamm 1986, sl. 51.

⁵⁸ Knific 1983, t. 25: 6; Knific 2001.

⁵⁹ Glaser 2002, t. 4.

⁶⁰ Ciglencečki 2006.

⁶¹ Schulze-Dörrlamm 1986, 692–694.

⁶² Bierbrauer 1994, sl. 22, 26a.

⁶³ Schulze-Dörrlamm 1986, 665–666; Von Rummel 2007, 404–405.

⁶⁴ Bierbrauer 1975, t. 8: 1,2.

⁶⁵ Sage 1984, t. 204: 8.

⁶⁶ Bierbrauer 1997, t. 7,8.

⁶⁷ Npr. Gonzáles 1989; Bierbrauer 1997, 167; Sasse 1997, 38–39; Flörchinger 1998, 30.

⁶⁸ Gonzáles 1989, kat. 52.

⁶⁹ Janković 1981, 168–17.

⁷⁰ Teodor 1988.

⁷¹ Ambroz 1966.

noga ali lok. Njene skupine so velike in predmeti se med seboj zelo razlikujejo v podrobnostih, družijo jih večinoma tip konstrukcije za peresovino. Ta kriterij se zdi trenutno edini odločilni, na podrobnejšo in bolj izpovedno tipološko razdelitev pa še čakamo.

3.1 Majhne bronaste fibule z dvojno zanko

V veliko skupino majhnih (3,5–5,0 cm) bronastih fibul z dvojno zanko (*Kleine Bronzefibeln mit Bügelschlaufe*)⁷² spadajo štiri slovenske fibule. Prva je bila najdena najverjetneje med zgodnjimi izkopavanji na kranjskem grobišču v Lajhu med leti 1897–1900 in bila prodana na Dunaj (sl. 15), v objavi je navedena med »Predmeti iz dunajskega muzeja, za katere nimamo najdiščnih podatkov. Lahko pa bi pripadali Szombathyjevim grobovom, kar pa ni določljivo.«⁷³ Druga fibula je bila najdena v okolici Ljubljane (t. 2: 11),⁷⁴ tretja kot detektorska najdba blizu stolpa 4 na Korinjskem hribu (t. 2: 12),⁷⁵ četrto pa predstavlja le slabo ohranjen lok fibule, najden na Tonovcovem gradu v zunanji hodni površini bivalnega objekta 1 (t. 2: 10).⁷⁶ Ti zadnji fibuli, od katerih sta ohranjena samo odlomka loka, bi lahko pripadali tudi drugemu tipu podonavskih fibul, *Bronzefibeln mit Spiralhaken*⁷⁷ (bronaste fibule s kaveljčkom), česar pa ne moremo več ugotoviti. V vsakem primeru na nivoju, ki nas zanima, to ne bi predstavljalo razlike v interpretaciji, saj sta oba tipa sočasna ter imata skoraj enako razprostranjenost. Glavna razlika med njima je, da imajo prve sam lok podaljšan v zanko za os peresovine, ki se nato zavije v dodatno zanko, fibule s kaveljčkom pa imajo na zanki za peresovino kaveljček dodan posebej.

Za majhne bronaste fibule z dvojno zanko je značilna razprostranjenost ob Donavi in Savi in datacija v 6. stoletje.⁷⁸ S. Uenze predpostavlja možnost, da so fibule z okrašenim lokom mlajše od tistih z okrašeno nogo.

3.2 Zahodnobalkanske oziroma dalmatinske fibule

Tri slovenske fibule spadajo v skupino tako imenovanih *zahodnobalkanskih oz. dalmatinskih* fibul. Zanje je značilno, da imajo zanko za peresovino ulito skupaj z lokom, na njej gumb, večkrat so obdane s srebrno ali zlato pločevino.⁷⁹ Dve taki fibuli sta bili najdeni na kranjskem grobišču v Lajhu (sl. 2), ena pa kot detektorska najdba brez natančnejših najdiščnih podatkov na Korinjskem hribu (t. 2: 13).⁸⁰

Prva je bila najdena v grobu 324 (grob I po J. Žmavcu, sl. 2: 2) v Lajhu v Kranju.⁸¹ V objavi grobišča je prikazana že zelo slabo ohranjena, lažje določljiva je v prvi objavi Žmavca in objavi Vinskega,⁸² kjer je očitno, da gre za eno izmed železnih samostrelnih fibul s kratkim lokom in dolgo nazaj zavito nogo, natančneje pa je ni mogoče določiti. V grobu je ležala skupaj z nekaj steklenimi in jantarnimi jagodami in ostankom glavnika.⁸³

Druga je bila najdena v grobu 112 v Lajhu v Kranju (sl. 2: 1).⁸⁴ Ta fibula je železna, obdana z bronasto pločevino, okrašena s krožci s piko. Poleg te fibule so bili v grobu najdeni še jagode, dve S-fibuli (ena zdaj pogrešana), tkalski nož, nož, majhni srebrni okovi usnjenih trakov, pasna spona, srebrna spona in ostanki zarjavelih železnih predmetov.

Kranjski fibuli z nazaj zavito nogo je S. Uenze uvrstila v svoj tip *Viminacium*,⁸⁵ ki pa ga ne smemo zamešati z enako poimenovanim tipom samostrelnih fibul s trdnim nosilcem za iglo M. Schulze-Dörrlamm.

Fibula s Korinjskega hriba je bronasta, okrašena z motivom polkrožcev in pik, ohranjeni so ostanki navojev noge (t. 2: 13).

Zahodnobalkanske fibule so, kot pove ime, razprostranjene na zahodnem Balkanu in datirane široko v 6. stoletje.⁸⁶

Problematična je bronasta fibula z nazaj zavito nogo in gumbom na loku, ki je bila najdena kot slučajna najdba na naselbini na Rifniku nad Šentjurjem (sl. 16).⁸⁷ Pri tej fibuli os peresovine drži lok, ki sega okrog osi od spodaj navzven in navzgor. S. Uenze našteva fibule s podobno konstrukcijo za peresovino, vendar imajo te na zanki še kaveljček (*Spiralhaken*), ta fibula pa ga nima. Po tem kriteriju se ne uvršča v nobeno od skupin S. Uenze. Najbližje primerjave tej fibuli so trije primerki iz italijanskega Voltaga, ki jih omenja Vinski,⁸⁸ od katerih ima ena povsem podobno oblikovano narebreno nogo, lok okrašen s krožci s piko in gumb na loku. Razlikujejo se zopet v zanki za peresovino, katero imajo, enako kot *zahodnobalkanske* fibule, ulito skupaj z nogo. Lahko bi trdili, da gre pri rifniški fibuli za lokalni posnetek fibul z nazaj zavito nogo.

Fibula z enako konstrukcijo za peresovino kot rifniška je bila najdena na Kappele pri Jadersdorfu.⁸⁹ Lok in noga sta sicer oblikovana drugače, z rifniško pa imata skupen tudi gumb na loku, pri fibuli s Kappele morda samo nastavek za gumb (fibula je tam sicer datirana v čas zgodnjega preseljevanja ljudstev, kar po mojem mnenju glede na razmerje dolžin loka in noge ne drži).

⁷² Uenze 1992, 146–149.

⁷³ Stare 1980, 83, t. 135: 7; Vinski 1967, t. 32: 14.

⁷⁴ Karo 2001.

⁷⁵ Fibula je še neobjavljena, začasno jo hrani Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.

⁷⁶ Ker je ohranjen le odlomek, je opredelitev fibule delno negotova. Lahko bi pripadala tudi tipu Jezerine.

⁷⁷ Uenze 1992, 150–151.

⁷⁸ Uenze 1992, 148.

⁷⁹ Uenze 1992, 151.

⁸⁰ Karo 1999, 24, t. 1: 2.

⁸¹ Žmavc 1904, 270, sl. 235; Stare 1980, t. 94: 5.

⁸² Vinski 1967, t. 8: 5a,b.

⁸³ Žmavc 1904, 270.

⁸⁴ Šmid 1907, 68: grob 112; Stare 1980, t. 41: 7; Knific 2005, sl. 8: grob 112: 3.

⁸⁵ Uenze 1992, 151–152.

⁸⁶ Uenze 1992, 152, sl. 6.

⁸⁷ Bolta 1981, t. 27: 55; Bitenc 2001b.

⁸⁸ Vinski 1967, t. 35: 3–5.

⁸⁹ Felgenhauer-Schmiedt 1993, t. 37: 1.

3.3 Sklep

Obdonavski tipi samostrelnih fibul z nazaj zavito nogo pozne sheme se pojavljajo v celem 6. stoletju, natančnejša časovna določitev ni mogoča. Prav tako je za te fibule značilno, da ne omogočajo opredelitve nosilcev.⁹⁰ Očitno je bila njihova uporaba povezana z dogajanjem ob limesu, več pa ni mogoče zaključiti. Zanimivo je, da so se pozni primerki tega tipa znotraj krogov na območju Voltaga v severni Italiji in kulture Koman v Albaniji⁹¹ ohranili prav v osrčju staroselskega prebivalstva, celo v severni Italiji, kamor v zgodnjem 6. stoletju fibule z nazaj zavito nogo niso segle.

Zanimiva je tudi primerljivost fibul iz Ljubljane (*t.* 2: 11) in Korinjskega hriba (*stolp* 4, *t.* 2: 12) s poznimi fibulami kulture Koman in primerjave rifniške fibule s primerki iz Voltaga. Morda predstavljajo te fibule tudi v Sloveniji pozne predmete romanskih staroselcev na koncu 6. ali še v delu 7. stoletja.

Na naših tleh še ni bilo najdenih samostrelnih fibul z navidezno zavito nogo (*Scheinumwicklung*),⁹² ki naj bi bile tesno povezane prav z obdonavskimi bizantinskimi kasteli, te so morda bolj verjetno povezane z vojsko kot najdeni primerki.

Obravnani balkanski tipi dopolnjujejo sliko samostrelnih fibul, ki jo je predstavila M. Schulze-Dörrlamm za prostor spodnjega Podonavja.

4. ADDENDUM

Kar se tiče pojavljanja obravnavanih tipov fibul, je prostor med jugovzhodnimi Alpami in spodnjim Podonavjem slabše raziskan. Nekaj samostrelnih fibul je sicer bilo najdenih predvsem na grobiščih v Bosni in Srbiji, vendar moramo opozoriti na precejšnjo zmedo v objavah.

Ostanki železnih samostrelnih fibul so bili najdeni v nekaterih grobovih na poznoantičnih grobiščih v Rakovčanih pri Prijedoru, Mihaljevičih pri Rajlovcu in Koritih pri Duvnu v Bosni, vendar so v različnih objavah različno interpretirani. Dejstvo je, da so železne fibule zelo slabo ohranjene, močno korodirane, pa tudi risbe niso zelo izpovedne.

V Koritih so bile najdene ena zahodnobalkanska fibula z nazaj zavito nogo v grobu 10 in tri železne samostrelne fibule v grobovih 49, 60 in 68,⁹³ pri nobeni od njih na nogi ni viden ostanek nosilca za iglo. To je lahko posledica slabe ohranjenosti, lahko pa je znak, da gre za fibule z nazaj zavito nogo. Gotovo je napačna navedba avtorice, da so to fibule na šarnir,⁹⁴ ne moremo pa z gotovostjo trditi, kateri vrsti pripadajo.

Za grobišče Rakovčani M. Schulze-Dörrlamm omenja po eno fibulo na vsakem ramenu skeleta iz ženskega groba 48,⁹⁵ dve v enaki legi pa sta se nahajali tudi v sicer moškem

grobu 7.⁹⁶ Skelet iz tega groba ima deformirano lobanjo in je po največji verjetnosti, glede na lego in število fibul, ženski, antropološka analiza ni bila narejena. Tip fibule ni določljiv zaradi slabe ohranjenosti. Oblika je natančnejše določljiva samo za fibuli iz groba 48, kjer vidimo, da gre za samostrelni fibuli s trdnim nosilcem igle. Avtorica N. Miletić fibule primerja s primerki tipa Invillino,⁹⁷ vendar so za določitev tipa preslabo ohranjene. S. Uenze najmanj eno fibulo iz groba 48 prišteva k fibulam s trdnim nosilcem igle,⁹⁸ to je isti tip, ki ga M. Schulze-Dörrlamm imenuje tip Viminacium.⁹⁹ Na Rakovčanih so po mnenju Miletićeve najdeni še trije slabo ohranjeni ostanki po ene železne samostrelne fibule tudi v moških grobovih 4, 53 in 56, tipi niso določljivi.¹⁰⁰

Miletićeva omenja tudi najdbe samostrelnih fibul iz drugih najdišč, iz Mogorjela, Čipuljića in Mihajlevićev v Bosni, eno tipa Viminacium (po M. Schulze-Dörrlamm) z grobišča Jakovo-Kormadin v Srbiji in nekaj primerkov iz nekaterih gepidskih najdišč na Madžarskem.¹⁰¹

V objavi grobišča iz Mihaljevićev je Miletićeva sicer zapisala, da je železna samostrelna fibula iz groba 29 *sa povijenom nogom*.¹⁰² Pri tem ji moramo verjeti na besedo, saj je fotografija nerazločna.¹⁰³ V kasnejši objavi grobišča Rakovčani je isto fibulo primerjala s tipom Invillino, torej s tipom s trdnim nosilcem igle (glej zgoraj). S. Uenze šteje isto fibulo v svojo skupino železnih fibul z nazaj zavito nogo brez zanke (*Eisenfibel ohne Bügelschlaufe*).¹⁰⁴

Na več grobiščih v Viminaciju so bile najdene fibule tipov Viminacium (po M. Schulze-Dörrlamm in S. Uenze), tipov Praga in Ramersdorf po M. Schulze-Dörrlamm, tip Salona po S. Uenze in drugi balkanski tipi.¹⁰⁵

Glede na stanje objav fibul ne moremo z gotovostjo opredeliti niti glede na to, ali spadajo med tiste s trdnim nosilcem igle ali z nazaj zavito nogo, vendar smo želeli opozoriti, da se samostrelne fibule v 6. stoletju vendarle pojavljajo tudi na prostoru med jugovzhodnimi Alpami in spodnjim Podonavjem.

5. ZAKLJUČEK

Po tem, ko smo dopolnili znano sliko razprostranjenosti jugovzhodnoalpskih samostrelnih fibul, lahko zaključimo, da večina obravnavanih tipov fibul predstavlja del noše romanskih staroselcev na jugovzhodnoalpskem prostoru. Potrdili smo dejstvo, da se obravnavani tipi fibul izrazito pojavljajo na naselbinah staroselcev in ne na najdiščih, za katera je značilna opaznejša prisotnost Germanov. To lahko trdimo predvsem za tipe Invillino, Lauriacum, Siscia

⁹⁰ Uenze 1992, 159.

⁹¹ Uenze 1992, sl. 5: 14,15.

⁹² Uenze 1992, 154–158.

⁹³ Miletić 1979, t. I: 10; III: 49,68; IV: 60.

⁹⁴ Miletić 1979, 160.

⁹⁵ Schulze-Dörrlamm 1986, 706.

⁹⁶ Miletić 1970, 121, t. 2: 7.

⁹⁷ Miletić 1970, 141.

⁹⁸ Uenze 1992, 141.

⁹⁹ Schulze-Dörrlamm 1986, 605–608.

¹⁰⁰ Miletić 1970, 120, 126.

¹⁰¹ Miletić 1970, 140–141.

¹⁰² Miletić 1956, 30.

¹⁰³ Miletić 1956, t. 8: sl. 3.

¹⁰⁴ Uenze 1992, 149–150.

¹⁰⁵ Zotović 1980; Ivanišević, Kazanski, Mastykova 2006, 17–20.

in Altenerding. Manj gotovo to velja za primerke tipov Gurina in predvsem Desana, ki se v nekaterih primerih pojavljajo v kontekstih, ki bi jih lažje pripisali Germanom. Pomembno se zdi tudi dopustiti možnost, da so resnično širok spekter teh predmetov uporabljali oboji.

Časovno te fibule spadajo v konec 5. in v začetek 6. stoletja ter se morda v določeni meri izključujejo z drugo obravnavano skupino fibul, torej z balkanskimi fibulami z nazaj zavito nogo, katerim pripisujemo bizantinski oz. vzhodnorimski izvor. Fibule s trdnim nosilcem igle in gumbom na loku delujejo po izdelavi dokaj preprosto in so jih verjetno izdelovali lokalno. Fibule z nazaj zavito nogo pa kažejo kvalitetnejšo izdelavo, ki jo lažje pripišemo vzhodnorimskim delavnicam. Predstavljajo primerke ne tako pogostih znakov bizantinske prisotnosti na naših tleh, ki jo povezujemo z obnovo bizantinske oblasti po gotških vojnah. Glavne primerjave za ta tip fibul najdemo v bizantinskih kastelih ob Donavi, vendar v 6. stoletju tudi zanje ni več jasno, ali so jih uporabljali Romani ali Germani. Posebno zanimivi so tisti primerki, ki jih lahko primerjamo s staroselskimi enklavami v Albaniji in v severni Italiji. Videti je, da so nekatere primerke lahko izdelovali tudi lokalno in se časovno lahko uvrščajo v čas po letu 600.

Zdi se, da so samostrelne fibule v pozni antiki vsaj na jugovzhodnoalpskem prostoru prešle v uporabo romaniziranih staroselcev, najverjetneje lahko to trdimo tudi za balkanske fibule z nazaj zavito nogo. Edini drugi sklop samostrelnih fibul znotraj meja cesarstva v obravnavanem obdobju so tipi, ki so pripisani Zahodnim Gotom, in se redno pojavljajo v opredeljivih kontekstih, predvsem na grobiščih.

Težko je najti razloge, zakaj so staroselci prevzeli samostrelne fibule konec 5. stoletja, še težje pa je ugotoviti od koga. Posnemanje germanskih fibul jim ni bilo novo,

kar lahko vidimo v številčnih posnetkih ločnih fibul na staroselskih naselbinah jugovzhodnih Alp.¹⁰⁶ Morda je bil prevzem samostrelnih fibul del istega pojava. Samostrelne fibule so izrazito uporabni, ne estetski, predmeti, ki so jih uporabljali tako moški kot ženske. Videti je, da je ta moda sredi 6. stoletja tonila v pozabo, morda so se tedaj razcveteli drugi tipi fibul. V vsakem primeru je vsaj večina tipov samostrelnih fibul s trdnim nosilcem noge predstavljala eno od značilnih oblik nakita staroselcev na obravnavanem območju. Tako se pridružujejo dvoramnim fibulam,¹⁰⁷ romanskim ločnim fibulam (tipi Trient, Voltago, Lenzumo, ...) ¹⁰⁸ in fibulam v obliki grškega križa,¹⁰⁹ ki se vse pojavljajo prav na območju jugovzhodnih Alp.

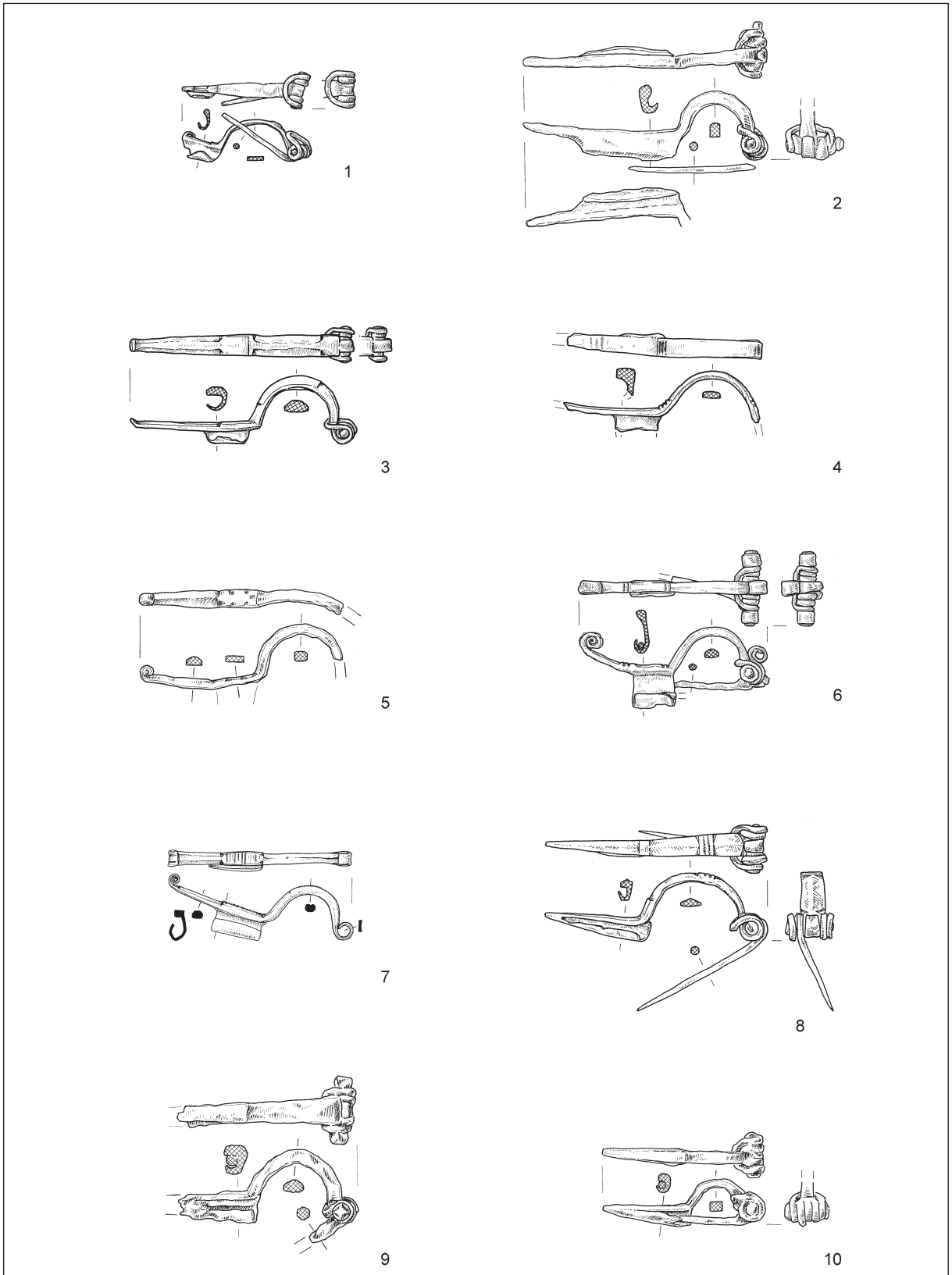
Tina Milavec
 Oddelek za arheologijo
 Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
 Zavetiška 5
 SI-1000 Ljubljana
 tina.milavec@ff.uni-lj.si

¹⁰⁶ Bierbrauer 1992a; Knific 2004, sl. 7.

¹⁰⁷ Hübener 1972, 418; Thörle 2001, 93–96, Gruppe III A, B in Gruppe V B – Tip Voltago; na obravnavanem prostoru še Tonovcov grad (Milavec 2008, t. 40: 2), Gradec pri Logjeh (Osmuk 2001), Sv. Lovrenc nad Bašljem (Josipovič 1982, 181, sl. 48: 1), zahodna Slovenija (Bitenc 2001a).

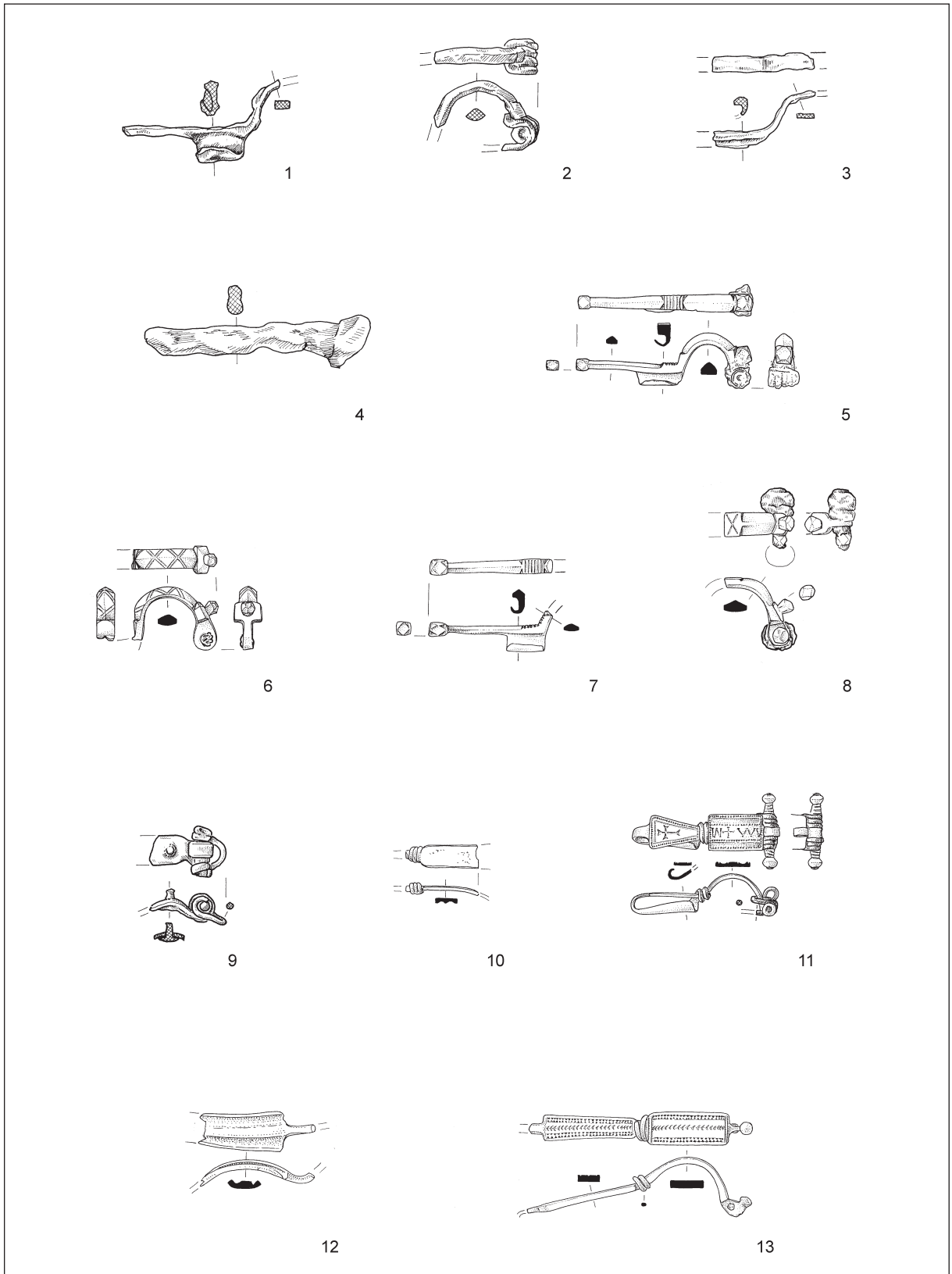
¹⁰⁸ Bierbrauer 1992a.

¹⁰⁹ Bierbrauer 1992b, 2; id. 2000, sl. 12; Cipot 2003, sl. 13.

Pl. 1: 1 Limberk near Velika Račna; 2–5,9,10 Tonovcov grad above Kobarid; 6 Sv. Lovrenc above Zabreznica; 7 Sv. Lambert above Pristava near Stična; 8 Grobišča above Mihovo. 1–6,8–10 iron; 7 bronze. Scale = 1:2.

T. 1: 1 Limberk pri Veliki Račni; 2–5,9,10 Tonovcov grad nad Kobaridom; 6 Sv. Lovrenc nad Zabreznico; 7 Sv. Lambert nad Pristavo pri Stični; 8 Grobišča nad Mihovim. 1–6,8–10 železo; 7 bron. M. = 1:2.

Pl. 2: 1–10 Tonovcov grad above Kobarid; 11 vicinity of Ljubljana; 12,13 Korinjski hrib above Veliki Korinj. 1–4 iron, 9 iron and bronze, 5–8,10–13 bronze. Scale = 1:2.

T. 2: 1–10 Tonovcov grad nad Kobaridom; 11 okolica Ljubljane; 12,13 Korinjski hrib nad Velikim Korinjem. 1–4 železo, 9 železo in bron, 5–8,10–13 bron. M. = 1:2.

A review of research into the Early Middle Ages in Slovenia

Tina MILAVEC

Izveček

V članku je kratko predstavljena zgodovina raziskav zgodnesrednjeveškega obdobja v Sloveniji z najpomembnejšo literaturo, ne spuščamo pa se v problematiko obdobja. Navedena so glavna najdišča, predvsem naselbine in grobišča, ter raziskave drobnega gradiva.

Ključne besede: Slovenija, zgodnji srednji vek, zgodovina raziskav

Abstract

The article presents an overview of the history of research into the Early Medieval period in Slovenia with the relevant literature, but does not discuss specific problems. The main medieval sites are mentioned in the text, mostly settlements and cemeteries, along with works that discuss small finds.

Keywords: Slovenia, Early Middle Ages, history of research

INTRODUCTION AND A SHORT HISTORY OF RESEARCH¹

The Early Medieval period is placed between the 7th and 11th centuries for the convenience of this review which attempts to bridge the gap between the article about the research of the Late Antiquity by Slavko Ciglenečki in the 50th volume of *Arheološki vestnik*² and the one about the archaeology of the High- and Post Medieval period by Katja Predovnik and Tomaž Nabergoj in the next volume of this publication. We do not wish to reopen discussions about the timelines and the appropriate naming of archaeological periods, since much has already been said and written on this

subject.³ We comprehend the Early Middle Ages as the period between the gradual settlement of the Slavs and the consequent change in the settlement pattern in Slovenia and the period marked by the lack of grave goods, gradual feudalization after the Hungarian defeat at Augsburg, the beginning of castle architecture and the development of the church organisation of the territory under discussion.

Among the problematic points in the research of the Early Medieval period are the definitions of ethnicity. The discussions on the ethnicities and identities are numerous but they are still caught between the two extremes, the rigidity of the cultural-historic approach and the fluid identities of the Vienna school.⁴ For this reason we use the

¹ Reviews of the development of archaeology in Slovenia: Gabrovec 1971; Pleterski 1997; Novakovič, Lovenjak, Budja 2004; Hrovatin 2006; and of the research of the Early Middle Ages: Knific 1980.

² Ciglenečki 1999.

³ Kastelic 1957; Mirnik Prezelj 1998; Knific 2001. Among the most recent: Graham-Campbell 2007, 17–18.

⁴ An overview: Mirnik Prezelj 2000; *cf.* also: Brather 2004; Brather 2007; Brather 2008.

terms “Slavic” and “Early Medieval” as covering the time between the 7th and 11th centuries and the space where according to historical sources the Slavs are supposed to have settled. The terms “Avar” and “Frankish” are used in the same sense.

The research of the Early Medieval period in Slovenia began in the second half of the 19th century, when the first necropolises were discovered which remained long afterwards the main phenomenon of the Early Medieval archaeology in Slovenia (1878 Roje near Moravče,⁵ 1894 Brdo near Bled⁶). This first period of research was marked by the attempts at defining the small finds and most of all by the nationalistic explanations of the ethnicity of its bearers.⁷ Until WW I, the research was led by the German and Austrian schools of archeology.⁸ Between the wars there was, understandably, a period of quiet, with the exception of, for example, the excavations of Rajko Ložar on Gradišče above Bašelj and the subsequent publication of the ceramic material.⁹

After WW II, Slovene researchers took the lead and systematic research began, mostly of necropolises (1946 Ptuj castle,¹⁰ 1948 Pristava near Bled,¹¹ 1950 Turnišče near Ptuj,¹² 1953 Kranj church of St. Kancijan¹³), but also studies of small finds and typologies of the archaeological cultures.¹⁴

The main period of development of the Early Medieval archaeology in Slovenia was between the 1950's and the 1980's. In the National museum of Slovenia a *Center za zgodnjerednjeveške in staroslovanske študije* [Centre for Early Medieval and Slavic studies] was established in 1961, led by Vinko Šribar and Vida Stare.¹⁵ From 1970 on the Centre was joined to the Department of Archaeology at the National Museum, and in 1977 it was renamed *Center za srednjeveške študije Narodnega muzeja* [Centre for Early Medieval studies of the National museum].¹⁶ It existed until 1987.

In 1961 the first typology of small finds was published by Paola Korošec.¹⁷ On the Slovene day of the 7th Congress of the Yugoslavian Archaeological Society in Ljubljana in 1963, Jože Kastelic presented the theoretical foundations of Early Medieval research in Slovenia. He presented the plan of research which marked the following period mostly by systematic research of necropolises.¹⁸ At the end of the 1960's the first results were presented at two colloquia on the Early Middle Ages (*Kolokvij o zgodnjem srednjem veku* [Colloquium on the Early Middle Ages], Ljubljana 1965 and *Kolokvij o zgodnjem srednjem veku* [Colloquium on the Early Middle Ages], Kranj 1969)¹⁹ and in 1968 the 1400th anniversary of the arrival of the Slavs was celebrated.

At the beginning of the 1970's the excavated material was presented at two exhibitions. In 1971 the Centre for Early Medieval studies presented a 15-year research programme (together with the Slovenian Archaeological Society) and prepared an exhibition in Ljubljana named *Zgodnji srednji vek v Sloveniji* [The Early Middle Ages in Slovenia].²⁰ In 1974 the Centre prepared another exhibition in cooperation with museums from Carinthia, Austria and Friuli, named *K zametkom slovenske kulture* [Towards the origins of Slovenian culture].²¹ In the same year the congress *Materialna kultura karantansko-ketlaškega kroga in sosednje pokrajine v tem času* [The material culture of the Carantanian-Köttlach circle and the neighbouring countries in this period] was organised in Koper on the 1170th anniversary of the Rižana Placit.²²

In 1976 Drago Svoljšak and Timotej Knific published an overview of the Early Medieval sites of the Vipava valley,²³ and in 1979 the most important work on the Early Medieval material culture *Zgodnjerednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov* [The Early Medieval Archaeology of the Carantanian Slavs] was published by Paola Korošec.²⁴ The responses of her colleagues were published two years later in *Arheološki vestnik*.²⁵

⁵ Deschmann, Hochstetter 1880, 72; Szombathy, Toldt 1903; Pečnik 1904, 29.

⁶ Müllner 1894, 114–115; Šmid 1908, 26–27.

⁷ E.g. Reinecke 1897; Dinklage 1941.

⁸ History of research until WW I: Pleterski 2001.

⁹ Ložar 1939.

¹⁰ Korošec 1947, 7–27; Korošec 1948; Korošec 1950.

¹¹ Kastelic, Škerlj 1950, Kastelic 1960a.

¹² Korošec, Korošec 1953.

¹³ Kastelic 1960b.

¹⁴ Korošec 1947; Korošec 1951; Korošec 1952.

¹⁵ Kastelic 1964–1965, 119.

¹⁶ Stare 1993.

¹⁷ Korošec 1961.

¹⁸ Kastelic 1964–1965.

¹⁹ Papers of both colloquia were published in *Arheološki vestnik*, of the first in volume 18 (1967) and of the second in volume 21–22 (1970–1971).

²⁰ Stare 1993, 29.

²¹ Stare 1993, 30.

²² Papers of this colloquium were published in *Balcanoslavica* 4, 1975.

²³ Svoljšak, Knific 1976.

²⁴ Korošec 1979.

²⁵ *Arheološki vestnik* 32, 1981.

In the 1980's research focused on the hilltop settlements, which for a long time seemed to end no later than the year 600, even though it was exactly on these settlements that the most representative metal finds from the discussed period were found. The need for later dating was emphasised by rich metal finds, discovered by non-professionals, a part of which was also brought to museums in the 1990's, mostly to the National Museum of Slovenia.²⁶

A new period of Early Medieval field research began at the end of the 1990's, when extensive excavations began on the motorway building sites. Finally in Štajerska and Prekmurje traces of the earliest Slavic settlement were discovered and at the same time remains of Early Medieval settlements, very rare until then.

In 1999 the large necropolis on Ptuj castle was published anew by Paola Korošec.²⁷ In the same year a review of the archaeology in Slovenia for the publication *Zakladi tisočletij* [The treasures of millennia] was published by the researchers from the National Museum of Slovenia and the Institute of Archaeology of the ZRC SAZU (SRC SASA). The chapters on the Early Medieval period were written by Andrej Pleterski and Timotej Knific.²⁸ Late Antique and Early Medieval small finds were presented at the exhibition *Od rimljanov do Slovanov* [From the Romans to the Slavs] in the National Museum of Slovenia in Ljubljana in 2000. Many artefacts were published for the first time in the exhibition catalogue.²⁹ In 2000 the papers from the colloquium *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo* [Slovenia and the neighbouring countries between the Antiquity and the Carolingians] were published, among them many valuable reviews of the discussed period from various viewpoints, from archaeology to history, church history and etymology.³⁰

The territory of present-day Slovenia is included in the overview of the Late Antique and Early Medieval Koroška (Carinthia) by Paul Gleischer.³¹

In 2002 the newly discovered traces of the earliest Slavic settlement were presented in a collection of papers edited by Mitja Guštin *Zgodnji*

Slovani. Zgodnjesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp [The early Slavs. Early Medieval pottery on the fringes of the Eastern Alps]³² and in next year also in *Zemlja pod našimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije. Vodnik po najdiščih* [The earth under our feet. Archaeology on Slovenian motorways. Guide to the sites].³³ In 2004, on the anniversary of the first mention of Bled in the written sources, a collection of papers was published, *Bled, 1000 let* [Bled, 1000 years], where summaries of the archaeological research of the Blejski kot region in Late Antiquity and the Early Middle Ages were presented by Timotej Knific and Andrej Pleterski.³⁴

In recent years the research of the discussed period also began to focus on the heights, since settlement remains were found on high mountain pastures where research is mostly still in course.³⁵

Among the latest achievements in 2008 we can mention the first part of the monograph about the settlement at Pristava near Bled³⁶ and the book on Slavic cooking and kitchenware by Andrej Pleterski.³⁷ Also very important are his newly- and rediscovered Slavic cremation burials of the 7th and the 8th centuries in Slovenia.³⁸ Among the very latest publications is the second volume of the Early- and High-Medieval research on the motorway routes, *Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino* [Middle Ages. Archaeological research between the Adriatic and the Pannonian plain], edited by M. Guštin.³⁹

It also seems important to mention the studies on the ethnogenesis,⁴⁰ religious landscape and mythological beliefs of the early Slavs⁴¹ which are collected in the periodical publication *Studia Mythologica Slavica*.

SETTLEMENTS

The research of the Early Medieval settlements had since the beginnings been overshadowed by the

²⁶ Ciglencečki 1992; Svöljšak *et al.* 1993–1994; Karo 2007.

²⁷ Korošec 1999.

²⁸ Aubelj 1999.

²⁹ Bitenc, Knific 2001.

³⁰ Bratož 2000.

³¹ Gleischer 2000.

³² Guštin 2002.

³³ Djurić *et al.* 2003.

³⁴ Knific 2004a; Pleterski 2004.

³⁵ Horvat 2006a, 2006b; Ogrin 2006; Pleterski 2006.

³⁶ Pleterski 2008a.

³⁷ Pleterski 2008b.

³⁸ Pleterski 2008c.

³⁹ Guštin 2008.

⁴⁰ Pleterski 1990a.

⁴¹ E.g. Pleterski 1996.

necropolises. Between WW I and II, Rajko Ložar excavated Gradišče above Bašelj and recognized the pre-Slavic and Slavic phase of the settlement, but owing to the war the prepared excavation report was not published until half a century later.⁴²

In the 1960's research focused on settlements but they did not prove to be Early Medieval.⁴³ The best examples of researched and at least partly published settlements are thus Koper (Kapucinski vrt),⁴⁴ Ančnikovo gradišče,⁴⁵ Tinje above Loka near Žusem⁴⁶ and Pristava near Bled.⁴⁷

The Slavic settlement greatly altered the settlement pattern of Slovenia. Despite the slow Slavic progress through decades or even centuries, the Late Antique settlements show a reasonably simultaneous conclusion at the end of the 6th or during the 7th century. At least for some sites (e.g. Kranj, Pristava near Bled, Tinje), continuity and contact between the autochthonous Romanized inhabitants and new Slavic settlers can be proven in the 7th century.⁴⁸ Most probably the same case will prove for other Late Antique settlements (e.g. Rifnik, Mokronog⁴⁹).

That the Slavs also settled on empty territory is shown on sites such as Popava near Murska Sobota where the newcomers retained cremation burial well into the 8th century.⁵⁰

The settlement pattern of the earliest Slavic period is rather poorly known: the first traces were discovered during the motorway excavations in the late 1990's in Štajerska (Slivnica, Spodnje Hoče, Pobrežje)⁵¹ and Prekmurje (Grofovsko,⁵² Nova tabla,⁵³ Močna on Pesnica,⁵⁴ Popava I,⁵⁵ Pod Kotom – south near Krog⁵⁶ and north near Krog,⁵⁷ Kotare – base,⁵⁸ Pod Kotom – road,⁵⁹ Nedelica⁶⁰), also in

the vicinity of Ljubljana (Dragomelj,⁶¹ Podgorica,⁶² Pržanj⁶³) in Dolenjska (Zagorica,⁶⁴ Kompolje – Pod malnom⁶⁵) and Gorenjska (Peračica⁶⁶). These new sites are presented in the above mentioned publications *Zgodnji Slovani* (2002), *Zemlja pod vašimi nogami* (2003) and *Srednji vek* (2008).⁶⁷

The earliest settlement is also indicated by the newly- and rediscovered cremation burials of the 7th and 8th centuries which were published by Andrej Pleterski.⁶⁸

The majority of sites, mainly necropolises, from the time between the 8th and 11th centuries, are situated in Gorenjska and Štajerska. The settlement of other parts of Slovenia is less well known, which is also the consequence of the state of research. The fewest sites can be found in southwestern Štajerska, Notranjska, Bela krajina and Suha krajina.

Among the largest centres we can mention Kranj and Ptuj, where remains of churches and large number of graves or necropolises from the discussed period were found. The status of these two settlements is under discussion among the historians, perhaps they can already be seen as non-agrarian settlements, therefore embryos of medieval towns.⁶⁹ Countryside settlement is mostly recognisable through necropolises, village graveyards and since the 9th century, also churchyard necropolises.

The most researched part of Slovenia is certainly Blejski kot, which was systematically investigated over several decades by Stane Gabrovec,⁷⁰ Jože Kastelic,⁷¹ Andrej Valič,⁷² Timotej Knific and Andrej Pleterski, who dealt with the Early Medieval settlement of Gorenjska from various viewpoints.⁷³ An overview of the settlement was prepared by T. Knific for the volume *Bled, 1000 let*,⁷⁴ and the last overview of research and settlement of Blejski

⁴² Knific 1999a.

⁴³ Ciglencečki 1981.

⁴⁴ Cunja 1996.

⁴⁵ Ciglencečki, Strmčnik Gulič 2002, 72–73.

⁴⁶ Ciglencečki 2000.

⁴⁷ Pleterski 2008a.

⁴⁸ Knific 1988; Sagadin 1998.

⁴⁹ Pleterski, Belak 2002a.

⁵⁰ Šavel 2008.

⁵¹ Ciglencečki, Strmčnik Gulič 2002.

⁵² Novšak 2002a.

⁵³ Guštin, Tiefengraber 2002; Pavlovič 2008.

⁵⁴ Tica 2008a.

⁵⁵ Cipot 2008.

⁵⁶ Šavel 2002.

⁵⁷ Kerman 2008.

⁵⁸ Kerman 2002.

⁵⁹ Tušek 2002.

⁶⁰ Lazar 2008.

⁶¹ Turk 2002.

⁶² Novšak 2002b.

⁶³ Hrovatin, Turk 2008.

⁶⁴ Vičič *et al.* 2002.

⁶⁵ Tica 2008b.

⁶⁶ Unpublished.

⁶⁷ Guštin 2002; Djurić *et al.* 2003; Guštin 2008.

⁶⁸ Pleterski 2008c.

⁶⁹ Kosi 2005, Kosi 2009.

⁷⁰ Gabrovec 1960.

⁷¹ Kastelic 1960a, Kastelic 1989.

⁷² Valič 1964, Valič 1969.

⁷³ Knific 1983, Pleterski 1984, Pleterski 1986, Pleterski 1989, Pleterski 2004.

⁷⁴ Knific 2004a.

kot was prepared in the publication of the Early Medieval settlement of Pristava near Bled by the same author.⁷⁵

The settlement of Kranj and Gorenjska was dealt with by Jože Kastelic,⁷⁶ Andrej Valič⁷⁷ and lastly by Milan Sagadin in his doctoral thesis *Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnjerednjeveškem obdobju* [From Carnium to Kranj. Archaeological data on the settlement development in the Antiquity and the Early Middle Ages].⁷⁸

The earliest Slavic settlement of Štajerska (lowland settlements of Spodnje Hoče and Slivnica near Maribor, and the resettlement of Late Antique hilltop settlements of Tinje, Ančnikovo gradišče, Brinjeva gora and Zbelovska gora) was discussed by Slavko Ciglencečki in Mira Strmčnik Gulič.⁷⁹ To these sites we can add some individual finds which indicate the occupation of Poštela and Stari grad above Radlje on Drava in the 9th to 10th centuries.⁸⁰ The settlement of Ptuj and the immediate vicinity is so far indicated by the necropolises, with the exception of the site of Štuki – Marof where settlement structures of the 8th and 9th centuries were found⁸¹ and the site of Turnišče with some unspecified settlement structures.⁸²

In the vicinity of Ljubljana the lowland settlements of Dragomelj,⁸³ Pržanj⁸⁴ and Podgorica⁸⁵ were recently discovered, and two strap ends from the Avar period were found on the hilltop site of Hom above Sora.⁸⁶

South-eastern Slovenia appears empty at the moment, at least as far as lowland settlement is concerned. Still, among the most interesting sites indicating the contact between the Romanized population and the Slavic newcomers are the settlement and necropolis of Mokronog. The necropolis shows the persistence of the autochthonous population well into the 7th century, and the settlement pottery indicates the mixing of

old and new technologies.⁸⁷ At least short phases of use are also shown by individual finds on the hilltop settlements of Korinjski hrib,⁸⁸ St. Lambert at Pristava above Stična,⁸⁹ Gradec near Velika Strmica⁹⁰ and Zidani gaber above Mihovo.⁹¹

The settlement of Primorska and the Coast, where the Slavs arrived only after the joining of the Lombard Friuli and the Byzantine Istria to the Frankish Empire at the end of the 8th century, is not well known. An overview of the sites of the Vipava valley was published in 1976 by Drago Svoljšak and Timotej Knific.⁹² The remains of settlement of the autochthonous population were found in Ajdovščina⁹³ and on St. Katarina above Nova Gorica,⁹⁴ one settlement structure at Gojače – Boršt⁹⁵ and one on St. Pavel above Vrtovin.⁹⁶ Also, settlement finds from Koper⁹⁷ and Piran must be mentioned.⁹⁸ An especially interesting find is an 8th century shield buckle from Ajdovščina above Rodik.⁹⁹ Later Slavic settlement of this part of Slovenia is so far tracable only through necropolises (see below).

Recently the research has been focusing on the mountain region. Excavations on high mountain pastures (Zadnji Vogel, Klek, Pečana,¹⁰⁰ Krvavec¹⁰¹) have shown to what altitudes the Early Medieval settlement actually reached.

A special phenomenon of the end of the 8th and the 9th centuries are short later phases of occupation of the Late Antique hilltop settlements such as Zbelovska gora, St. Lambert near Pristava above Stična, and Ajdna above Potoki. Among the settlement ruins individual metal finds, pottery and - rarely - remains of settlement structures can be found. What is common to these finds is that they are mostly weapons and richly ornamented horse equipment and rider's fittings, that is to say, luxury artefacts and not objects of everyday use. This

⁷⁵ Knific 2008a.

⁷⁶ Kastelic 1960b.

⁷⁷ Valič 1967.

⁷⁸ Sagadin 2008.

⁷⁹ Ciglencečki 2000, 153–156; Ciglencečki, Strmčnik Gulič 2002.

⁸⁰ Karo 2007, 93–94, 120.

⁸¹ Ritonja 2008, 42.

⁸² Jevremov 1974.

⁸³ Turk 2002.

⁸⁴ Hrovatin, Turk 2008.

⁸⁵ Vičič *et al.* 2002.

⁸⁶ Ciglencečki 1994, pl. 10b: 1–2.

⁸⁷ Pleterski, Belak 2002.

⁸⁸ Ciglencečki 1994, pl. 9: 14.

⁸⁹ Karo 2007, 123–124.

⁹⁰ Karo 2007, 47.

⁹¹ Karo 2007, 143–145.

⁹² Svoljšak, Knific 1976.

⁹³ Svoljšak, Knific 1976, 53–54.

⁹⁴ Svoljšak, Knific 1976, 21, 59.

⁹⁵ Svoljšak, Knific 1976, 56–57.

⁹⁶ Svoljšak 1985; Karo 2007, 124–126.

⁹⁷ Cunja 1996.

⁹⁸ Snoj, Novšak 1992.

⁹⁹ Murgelj 2000, 50, pl. 4: 1.

¹⁰⁰ Ogrin 2006.

¹⁰¹ Pleterski 2006; Pleterski, Peršič 2008.

phenomenon, of which the most notable example is Gradišče above Bašelj, is contemporaneous with the burial of the Sebenje hoard, the frequent and turbulent military actions on the eastern border of the Frankish Empire around the year 800, and the resistance of Ljudevit around 821–822,¹⁰² but it is not yet sufficiently explained.¹⁰³

Early Medieval forts are practically unknown. Apart from the obvious cases of Kranj and Ptuj, the existence of a fort at Rakova Jelša at the confluence of the Ižica and Ljubljana, which is indicated by a large amount of spearheads found in the Ljubljana, is probable.¹⁰⁴

CHURCHES

The existence of church buildings is often indicated by Early Medieval graves found around later churches, but actual architectural remains are seldom found. Known examples are the churches of St. Jurij near Legen,¹⁰⁵ St. Marija on the island of Bled,¹⁰⁶ St. Jurij in Batuje,¹⁰⁷ St. Jurij in Ptuj,¹⁰⁸ and the chapels of St. Jurij and Martin on Svete gore.¹⁰⁹

An overview of the earliest Early Medieval churches in the south-eastern Alpine region between the 8th and 10th centuries was written by Andrej Pleterski and Mateja Belak.¹¹⁰ They used different types of sources, archaeological (graves, architectural remains), written sources and the remains of architectural elements with interlace decoration. They maintain that some churches on the territory of the present-day Slovenia – their so-called Carniolian group (VII) and the structures on Svete gore – show signs of continuity from the Late Antiquity. The main period of building of Early Medieval churches was in the 9th century, but the development was prevented by the Hungarian invasions at the end of the century.

The remains of architectural elements with interlace decoration, and the question of the first church buildings in stone (*e.g.* Slivnica pri Mari-

boru, Koper, Piran, Batuje), were dealt with by Milan Sagadin,¹¹¹ Ivan Stopar,¹¹² Kurt Karpf¹¹³ and Matej Župančič.¹¹⁴

NECROPOLISES

Many necropolises were discovered very early in the 19th century yet research continued systematically only after WW II, when many important sites were excavated – for example Pristava near Bled, Ptuj castle and others.

The material from the Pristava I necropolis aroused an interesting discussion about who was buried at this necropolis. The excavator Jože Kastelic believed that it was the Slavs of the 7th century, Josip Korošec opted for the Lombards, and Božo Škerlj was of the opinion that it was the “old population”, descendants of the Illyrians, and he was basically right.¹¹⁵ Joachim Werner recognized the autochthonous Romanized population, and after a time other researchers also agreed.¹¹⁶

Not long ago Slavic cremation burials of the 8th and 9th centuries¹¹⁷ such as are typical of the Slavic lands (*e.g.* Poland, Czech Republic, Slovakia), were discovered and rediscovered among the excavated material. Recent research shows that after the contact with the Romanized population some newcomers soon adopted the custom of inhumation burial (such as at Pristava near Bled¹¹⁸). Some groups, which settled away from existing settlements of the Romanized population, retained the old customs of cremation burials (for example Popava near Murska Sobota¹¹⁹).

Between the end of the 7th to 11th century small or medium size inhumation necropolises are typical of Slovenia. In the beginning they are concentrated near the villages and later, somewhere between the 9th to 10th century, they move to the mostly newly founded churches. Some church necropolises have remained in use practically until today, while on others the burial practice ceased between the 11th to 12th century. Small shifts in necropolis location are also visible before that date, most probably at

¹⁰² Knific 1999a.

¹⁰³ Ciglencečki 1989–1990, 161; Ciglencečki 1992; Karo 2007.

¹⁰⁴ Knific 2009, 125.

¹⁰⁵ Strmčnik Gulič 1994.

¹⁰⁶ Šribar 1967.

¹⁰⁷ Svoljšak, Knific 1976, 60–77; Knific 2005.

¹⁰⁸ Tomanič Jevremov 1997.

¹⁰⁹ Korošec 1970–71; Korošec, Korošec 1973; Stopar 1977; Zadnikar 1982, 441–448.

¹¹⁰ Pleterski, Belak 1995.

¹¹¹ Sagadin 1981.

¹¹² Stopar 1987.

¹¹³ Karpf 2000.

¹¹⁴ Vidrih Perko, Župančič 2003, 471–472.

¹¹⁵ Šašel Kos 2005, 219–247.

¹¹⁶ Knific 2008a, 25.

¹¹⁷ Pleterski 2008c.

¹¹⁸ Pleterski 2008c, 36.

¹¹⁹ Šavel 2008, 69.

the beginning of the 9th century. They are noticeable in the spatial separation of necropolises with only Carantanian or mostly Kottlach material. These changes can be explained by the gradual christianisation and organized discontinuance of the old habits and customs.¹²⁰

The custom of adding grave goods more or less ceased in the 11th century, although longer use is visible in the eastern part of Slovenia, which was at the time under Hungarian rule, or on the border territory. This part of Slovenia is marked by the necropolises with Belo Brdo material between the 10th to 12th century. These necropolises show Hungarian influence and have a development of their own. New village necropolises appear here at a time when church necropolises were already compulsory in the west of the country.¹²¹

In western Slovenia there are the necropolises at the church of St. Marija in Bovec,¹²² the church of St. Urh in Tolmin,¹²³ and around Bohinj there are the necropolises of Žale and "Na Podonjicah" near Srednja vas.¹²⁴ Sites multiply in and around Blejski kot: Žale and Brdo,¹²⁵ Mlino,¹²⁶ Pristava,¹²⁷ Castle (Na sedlu),¹²⁸ Zasip (Na žalah),¹²⁹ Otok,¹³⁰ Bodešče,¹³¹ Žirovnica,¹³² Doslovče,¹³³ Begunje,¹³⁴ Predtrg near Radovljica,¹³⁵ Smokuč¹³⁶) and Kranj (St. Kancijan,¹³⁷ Iskra,¹³⁸ Gorenja Sava, Srednje Bitnje¹³⁹). The necropolis at the church of St. Mihael in Menges¹⁴⁰ was destroyed and is not well known; better known are the necropolises from the 10th and 11th centuries on Mali grad in Kamnik,¹⁴¹

Carantanian and Kottlach necropolis in Komenda¹⁴² and by the Ljubljana church of St. Peter.¹⁴³ Among the latest finds is the grave from the end of the 8th or the beginning of the 9th century from Dolsko near Ljubljana.¹⁴⁴

South-eastern Slovenia is rather empty: apart from Svete Gore¹⁴⁵ and Roje near Moravče,¹⁴⁶ there are also the necropolises of Camberk¹⁴⁷ and Dobova (Sela,¹⁴⁸ Humek,¹⁴⁹ "Na gomilicah"¹⁵⁰) and shortly mentioned finds of graves from Ježce near Šmartno near Litija, Muljava, around the parish churches in Trebnje and Strahovlje near Zagorje.¹⁵¹

In Koroška the necropolis from the 8th and 9th century in Puščava near Stari trg¹⁵² was most probably moved to the church of St. Jurij near Legen.¹⁵³

There are again more known sites in Štajerska, around Ptuj (Castle,¹⁵⁴ Turnišče¹⁵⁵) and Brezje above Zreče.¹⁵⁶ Graves with Belo Brdo material can be found in Središče on Drava,¹⁵⁷ Spodnja Hajdina,¹⁵⁸ above the Roman villa rustica in Radvanje¹⁵⁹ and in Zgornji Duplek.¹⁶⁰ The surroundings of Murska Sobota yielded the necropolis of the settlement of Nova tabla,¹⁶¹ cremation necropolis in Popava,¹⁶² and graves of the 11th to 12th centuries in Veržej.¹⁶³

Primorska shows an interesting situation: there are two late Lombard necropolises in Bilje¹⁶⁴ and Solkan¹⁶⁵ and some graves of the Romanized population of the 7th to 8th century in Nova

¹²⁰ Sagadin 1987, 68–69.

¹²¹ Knific, Tomanič Jevremov 2005.

¹²² Svoljšak 2002, 274.

¹²³ Knific, Žbona-Trkman 1990.

¹²⁴ Valič, Gabrovec 1975; Vičič 1983.

¹²⁵ Müllner 1894, 114–115; Šmid 1908, 26–27; Knific 2008a, 21–22.

¹²⁶ Knific 2004a, 106–107; Knific 2008a, 22.

¹²⁷ Knific 2008a, 24–25.

¹²⁸ Valič 1964; Valič 1969; Knific 2008a, 22.

¹²⁹ Knific, Pleterski 1993; Knific 2008a, 23–24.

¹³⁰ Knific 2008a, 22.

¹³¹ Knific, Pleterski 1981; Knific 2008a, 22–23.

¹³² Korošec 1979, 77.

¹³³ Unpublished, note in newspaper Delo 14. 7. 2006, page 7.

¹³⁴ Knific 1978.

¹³⁵ Pleterski 1990b.

¹³⁶ Valič 1962–1963; Sagadin, Svoljšak 2006.

¹³⁷ Valič 1967; Valič 1978.

¹³⁸ Sagadin 1987.

¹³⁹ Valič 1962–1963; Knific 1975.

¹⁴⁰ Šmid 1908, 33; Vuga 1975; Knific 199b.

¹⁴¹ Sagadin 2001; Štular 2007; Štular 2008, 144–145.

¹⁴² Sagadin 2006.

¹⁴³ Ložar 1937; Korošec 1953; Slabe 1980–1981.

¹⁴⁴ Klasinc 2008.

¹⁴⁵ Korošec 1969; Korošec, Korošec 1973; Korošec 1976.

¹⁴⁶ Deschmann, Hochstetter 1880, 72; Szombathy, Toldt 1903; Pečnik 1904, 29.

¹⁴⁷ Breščak 2002.

¹⁴⁸ Korošec 1954.

¹⁴⁹ Guštin 1990.

¹⁵⁰ Stare 1960.

¹⁵¹ Korošec 1979, 33, 49, 70, 76.

¹⁵² Pleterski, Belak 2002b.

¹⁵³ Strmčnik Gulič 1994.

¹⁵⁴ Skrabar 1910, Korošec 1950, Korošec 1999.

¹⁵⁵ Korošec, Korošec 1953; Jevremov 1975.

¹⁵⁶ Pahič 1967.

¹⁵⁷ Korošec 1947, 36–43; Bitenc, Knific 2001, kat. 385–388; Knific, Tomanič Jevremov 2005.

¹⁵⁸ Skrabar 1912; Korošec 1947, 28–35.

¹⁵⁹ Strmčnik Gulič 1990.

¹⁶⁰ Ciglencečki, Knific 1979.

¹⁶¹ Guštin 2008a.

¹⁶² Šavel 2008.

¹⁶³ Korošec 1979, 73.

¹⁶⁴ Osmuk 1987.

¹⁶⁵ Knific, Svoljšak 1984.

Gorica,¹⁶⁶ Gojače (Boršt and Morlek),¹⁶⁷ by the churches of St. Peter in Vitovlje¹⁶⁸ and Tabor near Tomaj.¹⁶⁹ Very interesting - but unfortunately still partly unpublished - remains the autochthonous and Slavic necropolis in Predloka.¹⁷⁰ The arrival of the Slavs is indicated by the graves of the 9th to 11th centuries at the churches of St. Jurij in Batuje¹⁷¹ and in Ločnik.¹⁷²

Some regions seem empty at the moment, for example Notranjska (the excavations of Mehtila Urleb next to churches did not yield Early Medieval finds,¹⁷³ but one Early Medieval grave probably from the 7th to 8th century was found in Dane at Stari trg near Lož¹⁷⁴). The same situation is present in Suha krajina and Bela krajina (some finds from around the church in Črnomelj are published¹⁷⁵), but it is expected that the settlement pattern will change with new research.

SMALL FINDS

Most of the known small finds of the Early Medieval period come from the above mentioned necropolises, as the research of the settlements is still at the beginning. A large group of finds is represented by the individual finds from the Late Antique hilltop settlements and a smaller one by the finds from the river Ljubljana.¹⁷⁶

It was the jewellery which represented the basis for the elaboration of the chronological schemes of the period under discussion. The first to attempt this were Josip and mainly Paola Korošec, who created the first typology of the material and the division into the Carantanian and the Kottlach phases between the 7th and 10th centuries in the 1960's and the 1970's.¹⁷⁷

In the time between their publications the material was discussed at two colloquia on the Early Middle Ages in Slovenia, of which the pro-

ceedings were published in *Arheološki vestnik* 18 and 21–22.

In 1980 the summary of the doctoral thesis of Jochen Giesler was published. He proposed new phasing of the material (phases pre-Köttlach, Kottlach I and Kottlach II) and moving the dating to approximately 150 years later (between *cca.* 800–1050).¹⁷⁸

In 1974, in his paper on the horizontal stratigraphy and later in his doctoral thesis (*Bled v zgodnjem srednjem veku. Arheološko proučevanje naselitve v mikroregiji* [Bled in the Early Middle Ages. Archaeology of a microregion], 1983), Timotej Knific presented his dating of the material, which was based on the division of the material of Paola Korošec, into three phases: Carantanian, transitional and Kottlach phase and changed the date of the beginning of the Carantanian phase to a later time.¹⁷⁹

The last person to have dealt with the typology of the Carantanian and Kottlach material was Andrej Pleterski, who further divided the phases of T. Knific according to the results of his analysis of the Blejski grad necropolis (Sedlo).¹⁸⁰

This is an appropriate place to mention that foreign researchers are still using the chronology of Jochen Giesler, which leads to complications because the dating does not match the rest of the European chronologies, and many authors have realised that south-eastern Alpine chronology is problematic.¹⁸¹ Therefore new publications of the dating of the Carantanian and Kottlach material is more than welcome.

Only a few finds from the Avar period have been found in Slovenia. They belong mostly to the time of the later khaganate, that is the end of the 8th century, and they were most often found as individual finds on the Late Antique settlements.¹⁸² Presumably they were obtained by the inhabitants after Charlemagne's successful conquest of the Avar ring.

Also, mostly on the hilltop settlements, there is a rich horizon of finds of Carolingian character. The most eminent example of this phenomenon is Gradišče above Bašelj where a surprising quantity of very rich finds of mostly military and horse equipment from the end of the 8th and from the

¹⁶⁶ Svoljšak, Knific 1976, 58.

¹⁶⁷ Svoljšak, Knific 1976, 12–20, 57–58.

¹⁶⁸ Svoljšak, Knific 1976, 60.

¹⁶⁹ Moser 1906, 140; Moser 1906a, 177.

¹⁷⁰ Boltin-Tome 1986.

¹⁷¹ Svoljšak, Knific 1976, 60–77; Knific 2005.

¹⁷² Svoljšak, Knific 1976, 77.

¹⁷³ Urleb 1974, 1977.

¹⁷⁴ Slabe 1974.

¹⁷⁵ Korošec 1979, 20, pl. 83–84.

¹⁷⁶ Turk *et al.* 2009.

¹⁷⁷ Korošec 1951; Korošec 1952; Korošec 1961; Korošec 1979.

¹⁷⁸ Giesler 1980.

¹⁷⁹ Knific 1974; 1983.

¹⁸⁰ Pleterski 1982.

¹⁸¹ Cf. Thörle 2001, 90–91, 269.

¹⁸² Ciglencečki 1989–1990; Karo 2007, 146–149.

9th century were found.¹⁸³ Some other hilltop settlements, with the main phase of occupation in Late Antiquity, yielded smaller quantities of similar finds (e.g. Ajdna above Potoki,¹⁸⁴ Zbelovska gora,¹⁸⁵ St. Lambert near Pristava above Stična¹⁸⁶).

Some finds of this period were also found in graves (e.g. Bodešče,¹⁸⁷ Puščava above Stari trg¹⁸⁸).

Even fewer are the finds which can be linked to the (Great) Moravia. Some earrings were found in graves (e.g. Ptuj castle¹⁸⁹ Svete gore above Sotla¹⁹⁰). Even less there are finds which show traces of Hungarian incursions of the end of the 9th and the first half of the 10th century (Ptuj castle graves 13 and 262,¹⁹¹ arrowheads found on Ajdna above Potoki,¹⁹² Pristava near Bled,¹⁹³ Tonovcov grad¹⁹⁴).

The material of the second half of the 10th to 12th century which belongs to the Belo Brdo phase and appears in the north-eastern Slovenia, is included in the work of mostly Croatian archaeologists.¹⁹⁵

Finds that deserve special attention are the Sebenje hoard (including 24 pieces of tools, weapons and horse equipment from the beginning of the 9th century)¹⁹⁶ and the axe-shaped ingot/semimanufacture (a type of currency of the 9th century in northern and eastern Europe) from the river Ljubljanica, both of which are important for research of the Early Medieval trade.¹⁹⁷

Byzantine, Carolingian and Arab coin finds (Ptuj, Koper, Celje – Savinja river, Rečica on Paka (Abasidi),¹⁹⁸ Zagorje on Sava¹⁹⁹) were dealt with by Peter Kos,²⁰⁰ and the most notable objects of

Eastern origin, such as oriental beads, were published by Timotej Knific.²⁰¹

Rare Byzantine finds were discovered on the Coast (Koper²⁰²), and Buzet type earrings on the Coast and inland (Koper,²⁰³ St. Urh in Tolmin,²⁰⁴ Tomaj,²⁰⁵ Solkan,²⁰⁶ Kranj,²⁰⁷ Zbelovska gora²⁰⁸), but the situation on the Coast at the time of Slavic settlement of central Slovenia is not well known. Traces of the Lombard Friuli in the 7th century are indicated by the groups of graves of Lombard soldiers in Bilje and Solkan,²⁰⁹ while later finds (Gojače, Tomaj, Rodik) already indicate Frankish conquest.

The material from the earliest period of Slavic settlement, that is the 7th and the beginning of the 8th century, seems the most problematic so far. Some sites show contact between the autochthonous and the new population, but many questions remain unanswered. Also the material culture of the autochthonous inhabitants is difficult to recognize.

Pottery finds were published first by Rajko Ložar in the 1930's.²¹⁰ Slavko Ciglenečki dealt with the coarseware when he published the site of Tinje nad Loko pri Žusmu. He worked on both, Late Antique and Slavic ceramics, which is of special importance on this site as it indicates contact between the two populations.²¹¹

The prime time of pottery research came after the discovery of the early Slavic sites in Štajerska and Prekmurje during the excavations on motorway routes in the 1990's. The first conclusions of Slovene and foreign authors were published in two volumes, edited by Mitja Guštin, *Zgodnji Slovani*²¹² in *Srednji vek*.²¹³ In the former Timotej Knific collected all the pottery finds from necropolises. Some Early Medieval pottery types were included in the typology of the High Medieval pottery by Benjamin Štular.²¹⁴

¹⁸³ Knific 1999a.

¹⁸⁴ Vidrih Perko, Sagadin 2004; Bitenc, Knific 2001, cat. no. 314.

¹⁸⁵ Bitenc, Knific 2001, cat. nos. 336–340.

¹⁸⁶ Bitenc, Knific 2001, cat. 307.

¹⁸⁷ Knific, Pleterski 1981, pl. 10: gr. 28; pl. 14, 15: gr. 43.

¹⁸⁸ E.g. Pleterski, Belak 2002, pl. 3: 15–18.

¹⁸⁹ Korošec 1999, 50–53.

¹⁹⁰ Korošec 1976, pl. VI: 1,3.

¹⁹¹ Korošec 1999, 70–71.

¹⁹² Karo 2007, fig. 7: 1.

¹⁹³ Pleterski 2008, pl. 30: 17.

¹⁹⁴ Unpublished.

¹⁹⁵ Giesler 1981; Tomičič 1993; Demo 1996; Tomičič 1997; Korošec 1999, 58–69.

¹⁹⁶ Pleterski 1987.

¹⁹⁷ Knific 2004b.

¹⁹⁸ Müllner 1894a.

¹⁹⁹ Müllner 1894b.

²⁰⁰ Kos 1986, 225–232.

²⁰¹ Knific 2008b.

²⁰² Cunja 1996.

²⁰³ Cunja 1996, pl. 1: 9.

²⁰⁴ Knific, Žbona Trkman 1990, fig. 2, pl. 2.

²⁰⁵ Moser 1906.

²⁰⁶ Svoljšak 1986.

²⁰⁷ Valič 1978, gr. 107.

²⁰⁸ Ciglenečki 1994, pl. 3: 19.

²⁰⁹ Knific, Svoljšak 1984; Osmuk 1987.

²¹⁰ Ložar 1939.

²¹¹ Ciglenečki 2000.

²¹² Guštin 2002.

²¹³ Guštin 2008.

²¹⁴ Štular 2007b, 378, pl. 1: types 1 and 2.

At another level of archaeological interpretation the Early Medieval pottery was presented in the book by Andrej Pleterski, *Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku* [Cooking in the Early Middle Ages].²¹⁵ Forthcoming shortly is the interpretation of all of the Early Medieval pottery from Pristava near Bled by the same author.

In 2000, much of the so-far unpublished Late Antique and Early Medieval metal and pottery finds were presented at the exhibition *Od Rimljanov do Slovanov* [From the Romans to the Slavs] in the National Museum of Slovenia and published in the catalogue a year later.²¹⁶ Among them there were some finds from the river Ljubljana which were also presented at a separate exhibition *Ljubljana-kulturna dediščina reke* [Ljubljana – the cultural heritage of a river] in the National Museum in 2009.²¹⁷

The last work to deal with Early Medieval small finds is the doctoral thesis by Špela Karo in which Slovenian sites between the end of the 8th and

the 10th century are collected, and many hitherto unpublished finds are presented in drawing.²¹⁸

Databases

On the website of the Institute of Archaeology ZRC SAZU (SRC SASA) you can find two databases intended for the free use of researchers of the Early Medieval period.

Firstly, there is *Libera* (http://zrcalo1.zrc-sazu.si/libera/lang_en/predstavitev.htm), a collection of mostly archaeological literature, available at the Institute, for Europe, Near East and Northern Africa, roughly between the 5th and 11th centuries.

Secondly, there is *Zbiva* (<http://zrcalo1.zrc-sazu.si/zbiva/frameset.php?lang=en>), which represents a database of archaeological data on the Early Middle Ages of the eastern Alpine region.

²¹⁵ Pleterski 2008b.

²¹⁶ Bitenc, Knific 2001.

²¹⁷ Turk *et al.* 2009.

²¹⁸ Karo 2007.

- AUBELJ, B. (ed.) 1999, *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. – Ljubljana.
- BAVEC, U. 2003, Predhodno poročilo o poznoantičnem grobišču na Vrajku v Gorenjem Mokronogu (Preliminary report on the the Late Roman cemetery at Vrajk in Gorenji Mokronog). – *Arheološki vestnik* 54, 325–330.
- BITENC, P. and T. KNIFIC 2001, *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*. – Ljubljana.
- BRATHER, S. 2004, *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen*. – Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 42.
- BRATHER, S. (ed.) 2007, *Zwischen Spätantike und Frühmittelalter: Archäologie des 4. bis 7. Jahrhunderts im Westen*. – Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 57.
- BRATHER, S. 2008, *Archaeology and Identity. Central and East Central Europe in the Earlier Middle Ages*. – Bucuresti.
- BRATOŽ, R. (ed.) 2000, *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese*. – Situla 39.
- BREŠČAK, D. 2002, Slovansko grobišče na Camberku nad Cerovim Logom / Slawisches Gräberfeld auf dem Camberk oberhalb von Cerov Log. – In: Guštin (ed.) 2002, 104–110.

- BOLTIN-TOME, E. 1986, Predloka – antična in zgodnjerednjeveška lokaliteta (Predloka – Antike und Frühmittelalterliche Lokalität). – *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 11/2, 189–207.
- CEVC, T. (ed.) 2006, *Človek v Alpah. Desetletje (1996-2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. – Ljubljana.
- CIGLENEČKI, S. 1981, Staroslovanske naselbine (Die altslawischen Siedlungen). – *Arheološki vestnik* 32, 591–593.
- CIGLENEČKI, S. 1989–1990, Prispevek k arheološki sliki Carneole v zgodnjerednješkem obdobju (Contributo al quadro archeologico della Carniola nel periodo altomedievale). – *Histria Achaologica* 20–21, 139–150.
- CIGLENEČKI, S. 1992, Tracce di un insediamento tardo (VI–IX sec.) nei siti della tarda antichità in Slovenia. – In: *Il territorio tra tardoantico e altomedioevo. Metodi di indagine e risultati*, 53–59, Firenze.
- CIGLENEČKI, S. 1994, Höhenbefestigungen als Siedlungsgrundeinheit der Spätantike in Slovenien. – *Arheološki vestnik* 45, 239–266.
- CIGLENEČKI, S. 1999, Results and problems in the Archaeology of the Late Antiquity in Slovenia / Izsledki in problemi poznoantične arheologije v Sloveniji. – *Arheološki vestnik* 50, 287–309.
- CIGLENEČKI, S. 2000, *Tinje nad Loko pri Žusmu. Poznoantična in zgodnjerednjeveška naselbina / Tinje oberhalb von Loka pri Žusmu. Spätantike und frühmittelalterliche Siedlung*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 4.

- CIGLENEČKI, S. and T. KNIFIC 1979, Staroslovansko grobišče v Zgornjem Dupleku (arheološko poročilo). – *Arheološki vestnik* 30, 473–488.
- CIGLENEČKI, S. and M. STRMČNIK GULIČ 2002, Sledovi zgodnje slovanske poselitve južno od Maribora / Spuren frühslawischer Besiedlung südlich von Maribor. – In: Guštin (ed.) 2002, 67–75.
- CIPOV, D. 2008, Zgodnjesrednjeveški jami iz Popave I pri Lipovcih (Frühmittelalterliche Gruben aus Popava I bei Lipovci). – In: Guštin (ed.) 2002, 59–63.
- CUNJA, R. 1996, *Poznoantični in srednjeveški Koper. Arheološka izkopavanja na bivšem Kapucinskem vrtu v letih 1986–1987 v luči drobnih najdb od 5. do 9. stoletja / Capodistria tardoromana e altomedievale. Lo scavo archeologico nell'ex orto dei Cappuccini negli anni 1986–1987 alla luce dei reperti dal V al IX secolo d. C.* – Koper.
- DEMO, Ž. 1996, *Vukovar-Lijevo bara.* – Zagreb.
- DESCHMANN, C. and F. von HOCHSTETTER 1880, Kleinere Mittheilungen. Die Ergebnisse der von der prähistorischen Commission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1878 veranlassten Forschungen und Ausgrabungen. – *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 9, 70–73.
- DEŽMAN, J. (ed.) 2004, *Bled, 1000 let. Blejski zbornik 2004.* – Radovljica.
- DINKLAGE, K. 1941, Frühdeutsche Volkskultur der Ostmark im Spiegel der Bodenfunde von Untersteiermark und Krain. – *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 71, 235–259.
- DJURIĆ, B. et al. (ed.) 2003, *Zemlja pod vašimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije. Vodnik po najdiščih.* – Ljubljana.
- GABROVEC, S. 1960, *Prazgodovinski Bled (The prehistory of Bled).* – Dela 1. razreda SAZU 12/8.
- GABROVEC, S. 1971, Sto petdeset let arheologije v Narodnem muzeju (Cent cinquante ans d'archéologie au Musée national). – *Argo* 10, 35–48.
- GIESLER, J. 1980, Zur Archäologie des Ostalpenraumes vom 8. bis 11. Jahrhunderts. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 10/1, 85–98.
- GIESLER, J. 1981, Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken. – *Prähistorische Zeitschrift* 56/1.
- GLEIRSCHER, P. 2000, *Karantanien. Das slawische Kärnten.* – Klagenfurt.
- GRAHAM-CAMPBELL, J. 2007, Introduction. – In: *The Archaeology of Medieval Europe 1. Eighth to Twelfth Centuries AD*, 13–18, Aarhus.
- GUŠTIN, M. 1990, Dobova. – In: *Arheološka najdišča Dolenjske*, 17–20.
- GUŠTIN, M. (ed.) 2002, *Zgodnji Slovani. Zgodnjesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp / Die frühen Slawen. Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Ostalpen.* – Ljubljana.
- GUŠTIN, M. (ed.) 2008, *Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino / Mittelalter. Archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene.* – Ljubljana.
- GUŠTIN, M. 2008a, Slovansko skeletno grobišče na ledini Nova tabla pri Murski Soboti (Das altslawische Skeletgräberfeld aus Nova tabla bei Murska Sobota). – In: Guštin (ed.) 2008, 53–57.
- GUŠTIN, M. and G. TIEFENGRABER 2002, Oblike in kronologija zgodnjesrednjeveške lončenine na Novi tabli pri Murski Soboti / Formen und Chronologie frühmittelalterlicher Keramik in Nova tabla bei Murska Sobota. – In: Guštin (ed.) 2002, 46–62.
- HORVAT, J. 2006a, Arheološke raziskave v slovenskem visokogorju / Archäologische Erforschungen im slowenischen Hochgebirge. – In: T. Cevc (ed.) 2006, 13–20.
- HORVAT, J. 2006b, Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju / Archäologische Zeugnisse im slowenischen Hochgebirge. – In: T. Cevc (ed.) 2006, 21–40.
- HROVATIN, I. 2006, *Zgodovina arheoloških raziskav obdobja med 6. in 11. stoletjem na prostoru med Javorniki, Dragonjo, Nadižo in Sočo.* – Master's thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- HROVATIN, I. M. and P. TURK 2008, Pržanj pri Ljubljani. Naselbinska jama 17 (Pržanj bei Ljubljana. Siedlungsgrube 17). – In: Guštin (ed.) 2008, 145–151.
- JEVREMOV, B. 1974, Turnišče pri Ptujju. – *Varstvo spomenikov* 17–19/1, 167–168.
- JEVREMOV, B. 1975, Staroslovanska nekropola v Turnišču pri Ptujju (Das altslawische Nekropole in Turnišče bei Ptuj). – In: *Ptujski zbornik* 4, 161–166, Ptuj.
- KARO, Š. 2007, *Ozemlje današnje Slovenije med avarskimi vojnami in madžarskimi vpadi v luči arheoloških najdb.* – PhD thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- KARPF, K. 2000, Repräsentation und Kirchenbau. Zur Ausstattung karantanischen Eigenkirchen im 8./9. Jahrhundert (Repräsentanz in gradnja cerkva. O opremi karantanskih lastniških cerkva v 8. in 9. stoletju). – In: R. Bratož, (ed.) 2000, 771–730.
- KASTELIC, J. 1957, Konec antike in začetek srednjega veka. – *Naša sodobnost* 5/10, 925–926.
- KASTELIC, J. 1960a, *Slovanska nekropola na Bledu. Poročilo o izkopavanjih leta 1949 in 1951.* – Dela 1. razreda SAZU 13.
- KASTELIC, J. 1960b, Staroslovanski Kranj (Altslawisches Kranj). – In: *900 let Kranja, Spominski zbornik*, 38–50, Kranj.
- KASTELIC, J. 1964–1965, Nekaj problemov zgodnjesrednjeveške arheologije v Sloveniji (Quelques problèmes concernant l'archéologie du haut moyen âge en Slovénie). – *Arheološki vestnik* 15–16, 109–124.
- KASTELIC, J. 1989, Ob štiridesetletnici arheoloških izkopavanj na Bledu (Bled-Pristava) 1948/1951. – *Arheo* 8, 5–11.
- KASTELIC, J. and B. ŠKERLJ 1950, *Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1984 (The Slav necropolis at Bled. Archaeological and anthropological report for 1984).* – Dela 1. razreda SAZU 2.
- KERMAN, B. 2002, Staroslovanska naselbina Kotare-baza pri Murski Soboti / Die altslawische Siedlung Kotare-baza bei Murska Sobota. – In: Guštin (ed.) 2002, 17–26.
- KERMAN, B. 2008, Zgodnjeslovanske najdbe z najdišča Pod Kotom – sever pri Krogu (Frühslawische Funde

- aus der Fundstelle Pod Kotom-Nord bei Krog). – In: Guštin (ed.) 2008, 47–48.
- KLASINC, R. 2008, Dvojni skeletni grob z najdišča Dolsko pri Ljubljani. – In: Guštin (ed.) 2008, 153–155.
- KNIFIC, T. 1974, Horizontalna stratigrafija grobišča Bled-Pristava II (Die horizontale Stratigraphie des Gräberfeldes Bled-Pristava II). – *Situla* 14–15, 315–326.
- KNIFIC, T. 1975, Dve staroslovanski grobišči z ozemlja loškega gospostva (Deux tombes des vieux Slaves sur le territoire de la seigneurie de Škofja Loka). – *Loški razgledi* 22, 11–23.
- KNIFIC, T. 1978, Lonec iz Begunj na Gorenjskem / A pot find in Begunje in the Slovene region of Gorenjska. – *Arheološki vestnik* 29, 477–481.
- KNIFIC, T. 1980, Arheološko raziskovanje staroslovanskega obdobja v Sloveniji. – In: *Rešena arheološka dediščina Slovenije 1945–1980*, Ljubljana, 33–35.
- KNIFIC, T. 1983, *Bled v zgodnjem srednjem veku*. – Doktorsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- KNIFIC, T. 1999a, Arheološko najdišče Gradišče nad Bašljem. – In: *Preddvor v času in prostoru. Zbornik občine Preddvor*, 55–67, Preddvor.
- KNIFIC, T. 1999b, Zgodnji srednji vek. – In: *Poselitvena podoba Mengša in okolice od prazgodovine do srednjega veka*, 47–50, Mengeš.
- KNIFIC, T. 2001, Zgodnji srednji vek. – In: *Enciklopedija Slovenije (WI-Ž)*, 163–164, Ljubljana.
- KNIFIC, T. 2004a, Arheološki sledovi blejskih prebivalcev. – In: *Bled 1000 let. Blejski zbornik 2004*, 93–118, Radovljica.
- KNIFIC, T. 2004b, Sekerovitá hrivna iz reke Ljubljanice (Slovenija). – In: *Archaeologia Slovaca Monographiae* 7, 191–195.
- KNIFIC, T. 2004c, Na stičišču treh svetov. Arheološki podatki o Goriški v zgodnjem srednjem veku (At the crossing point of three worlds. Archaeological data of the Gorizia region in the Early Middle Age / Al punto d'incrocio di tre mondi. Dati archeologici del Goriziano nell'Alto Medio Evo). – *Goriški letnik* 29/2002, 5–30.
- KNIFIC, T. 2005, Zgodnjesrednjeveško najdišče v Batujah. – In: *Batuje. Izbor objavljenega in neobjavljenega gradiva o vasi Batuje*, 100–101, Nova Gorica.
- KNIFIC, T. 2008a, Zgodovina arheoloških raziskovanj v Blejskem kotu / Forschungsgeschichte im Bleder Winkel. – In: Pleterski (ed.) 2008, 13–25.
- KNIFIC, T. 2008b, Predmeti orientalskega izvora z zgodnjesrednjeveških najdišč v Sloveniji (Gegenstände orientalischer Herkunft aus frühmittelalterlichen Fundstellen in Slowenien). – In: Guštin (ed.) 2008, 35–38.
- KNIFIC, T. 2009, Ljublanica po naselitvi Slovanov. – In: Turk et al. 2009, 123–127.
- KNIFIC, T. and A. PLETERSKI 1981, Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah (Die altslawische Nekropole Dlesc pri Bodeščah). – *Arheološki vestnik* 32, 482–523.
- KNIFIC, T. and A. PLETERSKI 1993, Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasipu (Altslawische Gräberfelder in Spodnje Gorje und Zasip). – *Arheološki vestnik* 44, 235–267.
- KNIFIC, T. and D. SVOLJŠAK 1984, Grobovi langobardskih vojščakov iz Solkana (Le tombe dei guerrieri Longobardi di Solkan (Nova Gorica)). – *Arheološki vestnik* 35, 277–290.
- KNIFIC, T. and M. TOMANIČ JEVREMOV 2005, Srednjeveško grobišče pri Središču ob Dravi (Medieval burial ground near Središče ob Dravi / Die mittelalterliche Grabstätte bei Središče ob Dravi/Polstrau). – In: *Ormož skozi stoletja*, 160–177, Ormož.
- KNIFIC, T. and B. ŽBONA-TRKMAN 1990, Staroslovansko grobišče pri Sv. Urhu v Tolminu (Die Altslawische Nekropole beim Sv. Urh in Tolmin). – *Arheološki vestnik* 41, 505–520.
- KOROŠEC, J. 1947, *Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji*. – Celje.
- KOROŠEC, J. 1948, *Staroslovansko svetišče na Ptujem gradu (The old Slav sanctuary on the Castle-hill in Ptuj)*. – Dela 1. razreda SAZU 6.
- KOROŠEC, J. 1950, *Staroslovansko grobišče na Ptujem gradu (The old Slav burial place on the Castle-hill in Ptuj)*. – Dela 1. razreda SAZU 1.
- KOROŠEC, J. 1951, Delitev slovanskih kultur zgodnjega srednjega veka v Jugoslaviji (The division of early Middle ages Slav cultures in Yugoslavia). – *Arheološki vestnik* 2/2, 134–155.
- KOROŠEC, J. 1952, *Uvod v materialno kulturo zgodnjega srednjega veka*. – Ljubljana.
- KOROŠEC, J. 1954, Staroslovanski grobovi na Selah pri Dobovi (Altslawische Gräber in Sela bei Dobova). – *Arheološki vestnik* 5, 167–170.
- KOROŠEC, J. 1970–1971, Sv. Jurij in sv. Martin na Svetih gorah na Bizeljskem v predromanski dobi (St. Georges et St. Martin sur le Svete gore au-dessus de Bizeljsko à l'époque préromane). – *Arheološki vestnik* 21–22, 195–220.
- KOROŠEC, J. and P. KOROŠEC 1953, Predzgodovinsko in staroslovansko grobišče pri Turnišču v bližini Ptuja (Vorgeschichtliche und Altslawische Nekropole in der Nähe von Turnišče bei Ptuj). – *Razprave SAZU* 3, 179–270.
- KOROŠEC, P. 1953, Staroslovanski grob pri cerkvi Sv. Petra v Ljubljani (Altslawisches Grab bei der St. Peters-Kirche in Ljubljana). – *Arheološki vestnik* 4, 324–327.
- KOROŠEC, P. 1961, Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije (Ein Versuch der typologischen Unterscheidung in den slawischen materiellen Kultur in Karantanien). – *Zgodovinski časopis* 15, 157–194.
- KOROŠEC, P. 1969, Raziskave na Svetih gorah na Bizeljskem (Recherches sur les Svete gore (Saintes montagnes) à Bizeljsko). – *Arheološki vestnik* 20, 239–256.
- KOROŠEC, P. 1976, Arheološke raziskave na Svetih gorah nad Sotlo (Recherches archéologiques à Svete gore en emont de Sotla). – *Arheološki vestnik* 25, 483–517.
- KOROŠEC, P. 1979, *Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov (Archäologisches Bild der karantanischen Slaven im frühen Mittelalter)*. – Dela 1. razreda SAZU 22.
- KOROŠEC, P. 1999, *Nekropola na Ptujem gradu, turnirski prostor / Das Gräberfeld an dem Schlossburg von Ptuj: Turnierplatz*. – Ptuj.
- KOROŠEC, P. and J. KOROŠEC jr. 1973, Svete Gore bei Bizeljsko in frühslawischer Zeit. – *Balcanoslavica* 2, 125–136.

- KOS, P. 1986, *The monetary circulation in the southeastern Alpine region ca. 300 B.C. - A.D. 1000 (Denarni obtok na prostoru jugovzhodnih alp: 300 pr. n. št. - 1000. - Situla 24.*
- KOSI, M., 2005, Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine? Civitas Petouia, Carnium/Creina in druga centralna naselja neagrarnega značaja v zgodnjem srednjem veku. 1. del. - *Zgodovinski časopis* 59/3-4, 269-331.
- KOSI, M. 2009, *Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem (Die Frühgeschichte der mittelalterlichen Städte in Slowenien).* - Thesaurus memoriae Opuscula 1.
- LAZAR, E. 2008, Nedelica - zgodnjerednjeveško selišče (Nedelica - frühmittelalterliche Siedlung). - In: Guštin (ed.) 2008, 75-78.
- LOŽAR, R. 1937, Dve najdbi iz staroslovenske dobe. - *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 8, 135-137.
- LOŽAR, R. 1939, Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji. - *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 20, 180-225.
- MIRNIK PREZELJ, I. 1998, Slovenska zgodnjerednjeveška arheologija med preteklostjo in sedanostjo - pogled z Zahoda / Slovene Early Medieval archaeology between the Past and Present - view from the West. - *Arheološki vestnik* 49, 361-381.
- MIRNIK PREZELJ, I. 2000, Re-thinking ethnicity in archaeology / Ponovno razmišljanje o etničnosti v arheologiji. - In: Bratož (ed.) 2000, 581-605.
- MOSER, K. 1906a, Über prähistorische Funde vom Gradišče und Tabor von Tomaj im österreichischen Littorale. - *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 36, 140-141.
- MOSER, K. 1906b, Sitzung vom 15. Juni 1906, Küstenlande. - *Mitteilungen der k.k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* 5, 75-178.
- MURGELJ, I. 2000, *Kovinsko gradivo z Ajdovščine nad Rodikom.* - Master's thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- MÜLLNER, A. 1894a, Funde antiker Gräber in Veldes. - *Argo* 3, 113-120.
- MÜLLNER, A. 1894b, Funde von Abassiden-Münzen bei Fresslau. - *Argo* 3, 98-99.
- MÜLLNER, A. 1894c, Fund römischen Münzen in Sagor. - *Argo* 3, 222-223.
- NOVAKOVIČ, P., M. LOVENJAK and M. BUDJA (eds.) 2004, *Osemdeset let študija arheologije na Univerzi v Ljubljani.* - Ljubljana.
- NOVŠAK, M. 2002a, Zgodnjerednjeveške najdbe z najdišča Grofovsko pri Murski Soboti / Frühmittelalterliche Funde vom Fundort Grofovsko bei Murska Sobota. - In: Guštin (ed.) 2002, 27-32.
- NOVŠAK, M. 2002b, Podgorica pri Ljubljani / Podgorica bei Ljubljana. - In: Guštin (ed.) 2002, 89-93.
- OGRIN, M. 2006, Arheološke raziskave v Julijskih Alpah. Bohinjski in Blejski kot / Archäologische Erforschungen der Julischen Alpen, Bohinj und Bleider Winkel. - In: T. Cevc (ed.) 2006, 96-110.
- OSMUK, N. 1987, Nove najdbe iz časa preseljevanja ljudstev v spodnji Vipavski dolini (New finds from the period of the great migrations in the lower Vipava valley). - *Arheološki vestnik* 29, 464-476.
- PAHIČ, S. 1967, Staroslovanski grobovi v Brezju pri Zrečah (Altslawische Gräber in Brezje bei Zreče). - *Razprave 1. razreda SAZU* 6, 215-308.
- PEČNIK, J. 1904, Prazgodovinska najdišča na Kranjskem. - *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 14, 27-45, 185-196.
- PAVLOVIČ, D. 2008, Novi izsledki terenskih raziskav na Novi tabli pri Murski Soboti (Neue Ergebnisse der archäologischen Feldforschungen in Nova tabla bei Murska Sobota). - In: Guštin (ed.) 2008, 49-52.
- PERŠIČ, L. 2006, Analiza lončenine s Krvavca (Analyse von Gebrauchskeramik vom Krvavec). - In: T. Cevc (ed.) 2006, 171-181.
- PLETERSKI, A. 1982, Časovna izpovednost plastovitosti staroslovanskega grobišča Sedlo na Blejskem gradu / Stratigraphy of the Old Slavic Cemetery Sedlo na Blejskem gradu as a Source of Datation. - *Arheološki vestnik* 33, 134-151.
- PLETERSKI, A. 1984, Župa Bled (interpretacija) (Die Župa Bled: Interpretation). - *Kronika* 32, 110-118.
- PLETERSKI, A. 1986, Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki / Die Župa Bled. Entstehung, Entwicklung und Relikte. - Dela 1. razreda SAZU 14.
- PLETERSKI, A. 1987, Sebenjski zaklad (Der Hortfund von Sebenje). - *Arheološki vestnik* 38, 237-330.
- PLETERSKI, A. 1989, Metoda povezave retrogradne analize katastra s pisanimi in arheološkimi viri (Primer Blejskega kota) / The use of archaeological finds and the historical sources in the historical research of the Middle Ages (shown on the example of Bled and on the development of the Brixen estate there). - *Zgodovinski časopis* 43/2, 157-182.
- PLETERSKI, A. 1990a, *Etnogeneza Slovanov: obris trenutnega stanja raziskav (Die Ethnogenese der Slawen).* - Arheo. Posebna številka, Ljubljana.
- PLETERSKI, A. 1990b, Staroslovansko grobišče na Sandrovi polici v Predtrgu pri Radovljici (Die altslawische Nekropole auf der Sandrova polica in Predtrg bei Radovljica). - *Arheološki vestnik* 41, 465-504.
- PLETERSKI, A. 1996, Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih / Räumliche Strukturen einer dreiteiligen Ideologie bei den Slawen. - *Zgodovinski časopis* 50/2, 163-185.
- PLETERSKI, A. 1997, *Inštitut za arheologijo - polstoletnik / Fiftieth anniversary of the Institute of Archaeology.* - Ljubljana.
- PLETERSKI, A. 2001, Arheološke raziskave vzhodnoalpskega ozemlja v staroslovanskem obdobju. Zgodovina do prve svetovne vojne. - *Arheo* 21, 73-77.
- PLETERSKI, A. 2004, Idejni sistem blejske župe. - In: *Bled 1000 let. Blejski zbornik* 2004, 119-124, Radovljica.
- PLETERSKI, A. 2006, Zgodnjeveška poselitev Na Bleku pod planinskim domom na Krvavcu. Predhodno poročilo o arheologiji povedke (Frühmittelalterliche Besiedlung von Na Bleku unterhalb der Berghütte auf dem Krvavec. Präliminarbericht über eine archäologische Erzählung). - In: T. Cevc (ed.) 2006, 150-170.
- PLETERSKI, A. (ed.) 2008a, *Zgodnjerednjeveška naselbina na Blejski Pristavi. Najdbe. / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde - Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 14.

- PLETERSKI, A. 2008b, *Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku / Küchenkultur im Frühen Mittelalter*. – Ljubljana.
- PLETERSKI, A. 2008c, Zgodnjesrednjeveški žgani grobovi v vzhodnih Alpah (Frühmittelalterliche Brandgräber im Ostalpenraum) – In: *Frühmittelalterarchäologie in der Steiermark*, Schild von Steier. Beiheft 4, 33–39.
- PLETERSKI, A. and M. BELAK 1995, *Zbiva*. Cerkve v vzhodnih Alpah od 8. do 10. stoletja (Zbiva – Archäologische Datenbank für den Ostalpenbereich. Die Kirchen in den Ostalpen vom 8. bis 10. Jahrhundert). – *Zgodovinski časopis* 49, 19–43.
- PLETERSKI, A. and M. BELAK 2002a, Lončenina z Gradu na Gorenjem Mokronogu in vprašanje prevzema lončarskih znanj / Keramik vom Grad am Gorenji Mokronog und die Frage der Übernahme von Töpferwissen. – In: Guštin (ed.) 2002, 98–103.
- PLETERSKI, A. and M. BELAK 2002b, Grobovi s Puščave nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu (Die Gräber von Puščava oberhalb von Stari trg bei Slovenj Gradec). – *Arheološki vestnik* 53, 233–300.
- PLETERSKI, A. and L. PERŠIČ 2008, Krvavec. – In: Guštin (ed.) 2008, 137–143.
- REINECKE, P. 1897, Slavische Gräberfunde im kroatischen und slovenischen Gebiete. – *Verhandlungen der Zeitschrift für Ethnologie*, 362–367.
- RITONJA, M. 2008, *Štuki-Marof*. – Master's thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- SAGADIN, M. 1981, Plastika s pleteninasto ornamentiko v Sloveniji. – *Zbornik za umetnostno zgodovino* 17, 33–65.
- SAGADIN, M. 1987, *Kranj. Križišče Iskra. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja. / Kranj. Iskra Crossroads. A cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period*. – Katalogi in monografije 24.
- SAGADIN, M. 1997, Early medieval art and craft creativity in Slovenia. – *Hortus artium medievalium* 3, 73–79.
- SAGADIN, M. 1998, Carniola u svetlu novih nalaza. – In: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Suppl. vol. 87–89, 715–724.
- SAGADIN, M. 2001, Staroslovansko grobišče na Malem gradu v Kamniku / The early Slavic cemetery at Mali grad in Kamnik. – *Arheološki vestnik* 52, 359–375.
- SAGADIN, M. 2006, Komenda. – *Varstvo spomenikov* 39–41, 74.
- SAGADIN, M. 2008, *Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnjesrednjeveškem obdobju*. – PhD thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- SAGADIN, M. and D. SVOLJŠAK, Smokuč - grobišče sredi vasi. – *Varstvo spomenikov* 39–41, 186–188.
- SKRABAR, V. 1910, Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf Schloss Oberpettau. – *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark* 8, 119–134.
- SKRABAR, V. 1912, Frühmittelalterliche Gräberfunde in Unterhaidin bei Pettau. – *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 42, 335–339.
- SLABE, M. 1974, Poznoantični staroselski grob iz Dan pri Starem trgu (The late Roman autochthonous grave from Dane near Stari trg). – *Arheološki vestnik* 25, 417–423.
- SLABE, M. 1980–1981, Something about the ear-rings from the cemetery at Šempeter (Ljubljana). – *Archaeologia Iugoslavica* 20–21, 154–157.
- SNOJ, D. and M. NOVŠAK 1992, Piran. – *Varstvo spomenikov* 34, 268–272.
- STARE, F. 1960, Dobova. – *Varstvo spomenikov* 7, 279, 287.
- STARE, V. 1993, Center za arheologijo zgodnjega srednjega veka Narodnega muzeja 1960–1987. – *Argo* 35, 27–33.
- STOPAR, I. 1977, Kapela sv. Jurija na Svetih gorah. – *Varstvo spomenikov* 21, 23–35.
- STOPAR, I. 1987, *Župnijska cerkev Marijinega vnebovzvetja v Braslovčah in problem karolinške sakralne arhitekture na Slovenskem*. – Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana.
- STRMČNIK GULIČ, M. 1990, Radvanje. – *Arheološki pregled* 29 (1988), 152–156.
- STRMČNIK GULIČ, M. 1994, *Legen, Sveti Jurij, zakladnica podatkov*. – Slovenj Gradec.
- SVOLJŠAK, D. 1985, Sv. Pavel nad Vrtovinom. Rezultati sondiranja leta 1966 (Sv. Pavel über Vrtovin). – *Arheološki vestnik* 36, 195–236.
- SVOLJŠAK, D. 1986, Nova Gorica. – *Varstvo spomenikov* 28, 288.
- SVOLJŠAK, D. 2002, Arheološka podoba Bovškega. – In: *Soški razgovori 1. Zbornik za domoznanstvo zgodovinske sekcije KD Golobar*, 261–277, Bovec.
- SVOLJŠAK, D. and T. KNIFIC 1976, *Vipavska dolina. Zgodnjesrednjeveška najdišča (Early-Meieval sites in the Vipavska dolina (Vipava valley))*. – Situla 17.
- SVOLJŠAK, D., P. BITENC, J. ISTENIČ, T. KNIFIC, T. NABERGOJ, V. STARE and N. TRAMPUŽ OREL 1994–1995, Novo gradivo v Arheološkem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani (pridobljeno v letih od 1987–1993). – *Varstvo spomenikov* 36, 224–294.
- SZOMBATHY, J. and C. TOLDT 1903, Sitzungsberichte. Krain. – *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 33, 68.
- ŠAŠEL KOS, M. 2005, *Appian and Illyricum*. – Situla 43.
- ŠAŠEL, I. 2002, Zgodnjesrednjeveški objekt z najdišča Pod Kotom – jug pri Krogu / Ein frühmittelalterliches Objekt vom Fundort Pod Kotom – jug bei Krog. – In: Guštin (ed.) 2002, 11–16.
- ŠAŠEL, I. 2008, Staroslovansko grobišče Popava II pri Lipovcih (Das altslawische Gräberfeld popava II bei Lipovci). – In: Guštin (ed.) 2008, 65–70.
- ŠMID, W. 1908, Altslovenische Gräber Krains. – *Carniola* 1, 17–44.
- ŠRIBAR, V. 1967, Tisoč let slovenske arhitekture na blejskem otoku. – *Sinteza* 5–6, 60–64.
- ŠTULAR, B. 2007a, Posamezniki, skupnost in obred v zgodnjem srednjem veku. Primer grobiščnih podatkov z Malega gradu v Sloveniji (The individuals, the community and the rituals in the early Middle Ages. An analysis of cemetery data from Mali grad, Slovenia). – *Studia Mythologica Slavica* 10, 23–50.
- ŠTULAR, B. 2007b, Lonci v opremi viskosrednjeveške kuhinje s kamniškega Malega gradu (*High Medieval*

- kitchen pottery. *The Kamnik mali grad case study*). – *Arheološki vestnik* 58, 375–404.
- ŠTULAR, B. 2009, *Mali grad. Visokosrednjeveški grad v Kamniku / Mali grad. High medieval castle in Kamnik*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 15.
- THÖRLE, S. 2001, *Gleicharmige Bügelfibeln des frühen Mittelalters*. – Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 81.
- TUŠEK, I. 2002, Poznoantična in zgodnjerednjeveška lončenina z najdišča Pod Kotom-cesta / Spätantike und frühmittelalterliche Keramik vom Fundort Pod Kotom-cesta – In: Guštin (ed.) 2002, 36–46.
- TICA, G. 2008a, Zgodnjerednjeveška naselbina Močna ob Pesnici (Frühmittelalterliche Siedlung Močna bei Pesnica). – In: Guštin (ed.) 2008, 41–45.
- TICA, G. 2008b, Zgodnjerednjeveško najdišče Kompolje-Pod malnom (Frühmittelalterliche Fundstelle Kompolje-Pod malnom). – In: Guštin (ed.) 2008, 157–170.
- TOMANIČ JEVREMOV, M. 1997, Arheološka sondiranja v cerkvi sv. Jurija na Ptujju. – In: *Ptujska župnijska cerkev sv. Jurija*, 68–83, Ptuj.
- TOMIČIČ, Ž. 1993, Prilog iztraživanju kronologije bjelobrdskega segmenta srenjovjekovnog groblja Ptuj-Grad (A contribution to the research into the chronology of the Bijelo Brdo section of the Medieval cemetery of Ptuj-Grad). – In: *Ptujski arheološki zbornik 1993*, 543–579, Ptuj.
- TOMIČIČ, Ž. 1997, *Zvonimirovo i Josipovo, groblja starohrvatskoga doba u Virovitičko-podravskoj županiji / Zvonimirovo i Josipovo. Graveyards from the Croatian Early Medieval Period in the Virovitica and Podravin County*, U prigodi dana županije Virovitičko-podravske 700-te obljetnice grada Slatine. – Zagreb, Virovitica.
- TURK, P. 2002, Dragomelj – zgodnjerednjeveška naselbina / Dragomelj – eine frühmittelalterliche Siedlung. – In: Guštin (ed.) 2008, 79–88.
- TURK, P., J. ISTENIČ, T. KNIFIC and T. NABERGOJ (eds.) 2009, *Ljubljana – kulturna dediščina reke*. – Ljubljana.
- URLEB, M. 1974, Cerknica. – *Varstvo spomenikov* 17–19/1, 216–217.
- URLEB, M. 1977, Cerknica. – *Varstvo spomenikov* 21, 281–282.
- VALIČ, A. 1962–1963, Staroslovansko grobišče v Smokuču pri Žirovnici in Srednjem Bitnju pri Kranju (Altslawisches Gräberfeld in Smokuč bei Žirovnica und in Srednje Bitnje bei Kranj). – *Arheološki vestnik* 13–14, 565–578.
- VALIČ, A. 1964, *Staroslovanski grobišče na Blejskem gradu. Izkopavanje 1960 / Die altslawische Nekropole auf dem Schlossberg 1960. Ausgrabung 1960*. – Situla 7.
- VALIČ, A. 1967, Staroslovanski Kranj / Das altslawische Kranj. – *Arheološki vestnik* 18, 417–425.
- VALIČ, A. 1969, Staroslovansko grobišče “Na sedlu” pod Blejskim gradom. Zaščitno izkopavanje leta 1968 / Altslawisches Gräberfeld “Na Sedlu” unterhalb der Burg von Bled. Schutzgrabung im Jahr 1968. – *Arheološki vestnik* 20, 218–234.
- VALIČ, A. 1978, *La nécropole slave à Kranj*. – *Inventaria Archaeologica* 21, Ljubljana, Beograd.
- VALIČ, A. and S. GABROVEC 1975, Srednja vas v Bohinju. – In: *Arheološka najdišča Slovenije*, 167–168, Ljubljana.
- VIČIČ, B., B. SLAPŠAK, D. GROSMAN, A. GASPARI and P. NOVAKOVIČ 2002, Zagorica pri Velikem Gabru – rimskodobna in zgodnjerednjeveška naselbina / Zagorica bei Veliki Gaber – die römerzeitliche und frühmittelalterliche Siedlung. – In: Guštin (ed.) 2008, 94–97.
- VIČIČ, B. 1983, K arheološki topografiji Bohinja. – *Kronika* 31, 1–7.
- VIDRIH PERKO V. and M. SAGADIN 2004, Gorenjska v antiki (Gorenjska in the Antiquity). – *Kamniški zbornik* 17, 207–224.
- VIDRIH PERKO, V. and M. ŽUPANČIČ 2003, Il popolamento della Slovenia sudoccidentale e dell'Istria settentrionale nel periodo tardoromano e nell'alto medio evo alla luce delle ceramiche di importazione. – *Histria antiqua* 11, 457–476.
- VUGA, D. 1975, Le scoperte de primo medioevo a Mengeš. – *Balcanoslavica* 4, 33–49.
- ZADNIKAR, M. 1982, *Romanika v Sloveniji*. – Ljubljana.

Pregled raziskav zgodnjega srednjega veka v Sloveniji

UVOD IN KRATKA ZGODOVINA RAZISKAV¹

Zgodnjerednjeveško obdobje smo za potrebe tega prikaza raziskav zamejili v čas med vključno 7. in 11. stoletjem ter ga s tem obenem umestili med pregledni članek Slavka Ciglencečega o raziskavah poznoantičnega obdobja v petdeseti številki *Arheološkega vestnika*² ter

¹ Pregledi razvoja arheološke vede na Slovenskem pri Gabrovec 1971; Pleterski 1997; Novakovič, Lovenjak, Budja 2004; Hrovatin 2006; in raziskav zgodnjega srednjega veka pri Knific 1980.

² Ciglencečki 1999.

članek o arheologiji mlajših obdobj Katje Predovnik in Tomaža Nabergoja v prihodnjem letniku. Na tem mestu se ne bi želeli spuščati v razprave o časovnih ločnicah in poimenovanih arheoloških obdobj, o tem je bilo prelitega že veliko črnila.³ Zgodnji srednji vek pojmuje kot obdobje, ki je na eni strani omejeno s postopno naselitvijo Slovanov na našem ozemlju ter posledično s spremembo poselitvene slike in na drugi z obdobjem, ki ga arheološko najbolj zaznamo po prenehanju uporabe grobnih pridatkov, obenem pa se postopoma začne fevdalizacija

³ Kastelic 1957; Mirnik Prezelj 1998; Knific 2001. Med zadnjimi: Graham-Campbell 2007, 17–18.

slovenskega prostora po porazu Madžarov na Leškem polju. Posledično nastajajo zidani gradovi in oblikuje se cerkvena organizacija prostora.

Obravnvano obdobje se izkaže za nevhvaležno predvsem glede na etnična opredeljevanja. Diskusije o etnijah in identitetah so številne, vendar še vedno nihajo med dvema interpretacijskima skrajnostma, med rigidnostjo kulturno-zgodovinskega pristopa in fluidnostjo identitet dunajske šole.⁴ Zato v pričujočem pregledu raziskav uporabljamo za čas 7.–11. stoletja in prostor, ki naj bi ga glede na historične vire naselili Slovani, oznake "slovanski", "slovanskodobni" in "zgodnesrednjeveški". V tem smislu uporabljamo tudi oznake avarski, frankovski itd.

Raziskovanje zgodnesrednjeveških najdišč se je v Sloveniji začelo v drugi polovici 19. stoletja, ko so bila odkrita prva grobišča, ki so še dolgo ostala glavni fenomen arheologije tega obdobja pri nas (1878 Roje pri Moravčah,⁵ 1894 Brdo pri Bledu⁶). To prvo obdobje so zaznamovali poskusi opredeljevanja najdenega drobnega gradiva ter predvsem nacionalistično obarvano razlaganje etnije nosilcev.⁷ Vse do prve svetovne vojne sta imeli raziskave v rokah nemška in avstrijska arheološka šola.⁸ Med svetovnjima vojnima je dogajanje na tej fronti razumljivo dokaj potihnilo, z izjemo nekaterih raziskav, na primer izkopavanj Rajka Ložarja na Gradišču nad Bašljem in posledične objave keramičnega gradiva.⁹

Po drugi svetovni vojni so vajeti prevzeli slovenski raziskovalci in začela so se sistematična raziskovanja predvsem grobišč (1946 Ptujski grad,¹⁰ 1948 Pristava pri Bledu,¹¹ 1950 Turnišče pri Ptujju,¹² 1953 Farna cerkev v Kranju¹³) ter poskusi delitve drobnega gradiva in tipologije arheoloških kultur. Raziskave pa so bile načrtno osredotočene zlasti na Blejski kot.¹⁴

Za glavno obdobje razvoja zgodnesrednjeveške arheologije v Sloveniji lahko štejemo čas med petdesetimi in osemdesetimi leti 20. stoletja. V Narodnem muzeju Slovenije je bil leta 1961 ustanovljen *Center za zgodnesrednjeveške in staroslovanske študije*, ki sta ga vodila Vinko Šribar in Vida Stare.¹⁵ Od leta 1970 dalje je bil pridružen Arheološkemu oddelku Narodnega muzeja, leta 1977 pa se je preimenoval v *Center za srednjeveške študije Narodnega muzeja*.¹⁶ Deloval je do leta 1987.

Že leta 1961 je izšla prva delitev drobnega gradiva Paole Korošec.¹⁷ Na slovenskem dnevu 7. kongresa Arheološkega društva Jugoslavije v Ljubljani leta 1963 je Jože Kastelic postavil teoretsko podstat raziskovanju tega obdobja v Sloveniji. Predstavil je načrt nadaljnjih raziskav, ki so zaznamovale prihajajoče obdobje predvsem s sistematičnimi izkopavanji grobišč.¹⁸ Konec šestdesetih let so bili prvi rezultati dela predstavljeni na dveh kolokvijih o zgodnjem srednjem veku (Kolokvij o zgodnjem srednjem veku leta 1965 v Ljubljani in Kolokvij o zgodnjem srednjem veku leta 1969 v Kranju),¹⁹ leta 1968 pa so praznovali 1400-letnico prihoda Slovanov.

Na začetku sedemdesetih let je bilo izkopano gradivo predstavljeno na dveh razstavah. Leta 1971 je *Center za raziskave zgodnjega srednjega veka* predstavil 15-letni raziskovalni program (skupaj s Slovenskim arheološkim društvom) in v Ljubljani pripravil razstavo z naslovom *Zgodnji srednji vek v Sloveniji*,²⁰ leta 1974 pa s sodelovanjem muzejev s Koroške, Avstrije in Furlanije razstavo *K zametkom slovenske kulture*.²¹ Istega leta je bil ob 1170-letnici Rižanskega zbora v Kopru organiziran kongres *Materialna kultura karantansko-ketlaškega kroga in sosednje pokrajine v tem času*.²²

Leta 1976 sta Drago Svolfjšak in Timotej Knific objavila pregled zgodnesrednjeveških najdišč Vipavske doline²³ in leta 1979 je izšlo temeljno delo za delitev zgodnesrednjeveškega drobnega gradiva jugovzhodnih Alp *Zgodnesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov* izpod peresa Paole Korošec.²⁴ Odzivi kolegov na njeno delo so bili objavljeni dve leti pozneje v Arheološkem vestniku.²⁵

V osemdesetih letih 20. stoletja se je raziskovanje osredotočilo na višinske naselbine, ki dolgo niso dajale vtisa, da je njihova poselitev segala daleč čez leto 600, čeprav so bili obenem prav tam najdeni najbolj reprezentativni predmeti obravnavanega obdobja. Da je ta vtis napačen, so še poudarjale bogate najdbe, pridobljene nestrokovno z detektorji kovin, katerih del je v devetdesetih letih prišel tudi v muzeje, največ v Narodni muzej Slovenije.²⁶

Novo obdobje zgodnesrednjeveških terenskih raziskav se je začelo konec devetdesetih let z obsežnimi izkopavanji na trasah bodočih avtocest. Končno so bili na Štajerskem in v Prekmurju odkriti sledovi najzgodnejše prisotnosti Slovanov na naših tleh, obenem pa tudi do tedaj redki ostanki naselbin.

Leta 1999 sta izšli ponovna objava velike nekropole na Ptujskem gradu Paole Korošec²⁷ in v sodelovanju

⁴ Pregledno Mirnik Prezelj 2000; prim. tudi Brather 2004; Brather 2007; Brather 2008.

⁵ Deschmann, Hochstetter 1880, 72; Szombathy, Toldt 1903; Pečnik 1904, 29.

⁶ Müllner 1894, 114–115; Šmid 1908, 26–27.

⁷ Npr. Reinecke 1897; Dinklage 1941.

⁸ Pregled raziskav do prve svetovne vojne pri Pleterski 2001.

⁹ Ložar 1939.

¹⁰ Korošec 1947, 7–27; Korošec 1948; Korošec 1950.

¹¹ Kastelic, Škerlj 1950, Kastelic 1960a.

¹² Korošec, Korošec 1953.

¹³ Kastelic 1960b.

¹⁴ Korošec 1947; Korošec 1951; Korošec 1952.

¹⁵ Kastelic 1964–1965, 119.

¹⁶ Stare 1993.

¹⁷ Korošec 1961.

¹⁸ Kastelic 1964–1965.

¹⁹ Prispevki obeh kolokvijev so bili objavljeni v Arheološkem vestniku, prvi v letniku 18 (1967) in drugi v letniku 21–22 (1970–1971).

²⁰ Stare 1993, 29.

²¹ Stare 1993, 30.

²² Prispevki tega kolokvija so bili objavljeni v Balcanoslavici 4 leta 1975.

²³ Svolfjšak, Knific 1976.

²⁴ Korošec 1979.

²⁵ Arheološki vestnik 32, 1981.

²⁶ Ciglencečki 1992; Svolfjšak et al. 1993–1994; Karo 2007.

²⁷ Korošec 1999.

raziskovalcev Narodnega muzeja Slovenije in Inštituta za arheologijo ZRC SAZU poljudni pregled arheoloških obdobj slovenskega prostora *Zakladi tisočletij*, v katerem sta zgodnj srednjeveško obdobje predstavila Andrej Pleterski in Timotej Knific.²⁸ Poznoantično in zgodnj srednjeveško drobno gradivo je bilo predstavljeno na razstavi *Od Rimljanov do Slovanov* v Narodnem muzeju Slovenije v Ljubljani leta 2000. Naslednje leto je izšel katalog, v katerem je veliko gradiva z razstave doživelo tudi prvo objavo.²⁹ Leta 2000 je izšel zbornik prispevkov kolokvija *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo*, v katerem so zbrani dragoceni pregledi obravnavanega obdobja z različnih vidikov, od arheologije do zgodovine, cerkvene zgodovine in etimologije.³⁰

Slovensko ozemlje je delno zaobjel v svojem pregledu poznoantične in zgodnj srednjeveške Koroške tudi Paul Gleischer.³¹

Leta 2002 so bili na novo odkriti sledovi najzgodnejše slovanske poselitve predstavljeni v zborniku, ki ga je uredil Mitja Guštin, *Zgodnji Slovani. Zgodnj srednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp*³² ter naslednje leto tudi v zborniku *Zemlja pod našimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije. Vodnik po najdiščih*.³³ Leta 2004 je ob obletnici prve omembe Bleda v pisnih virih izšel zbornik *Bled, 1000 let*, v katerem so objavljeni tudi povzetki arheoloških raziskav Blejskega kota v pozni antiki in zgodnjem srednjem veku Timoteja Knifica in Andreja Pleterskega.³⁴

V zadnjih letih se raziskave obravnavanega obdobja selijo tudi v visokogorje, sledovi poselitve so bili odkriti na planinah, raziskave pa v večini še vedno potekajo.³⁵

Med zadnje dosežke ta trenutek štejeta prvi del objave naselbine na blejski Pristavi³⁶ ter raziskava kuhinjske kulture Slovanov Andeja Pleterskega leta 2008.³⁷ Pomembna so tudi njegova nova in ponovna odkritja do sedaj neznanih žganih slovanskih grobov 7. in 8. stoletja v Sloveniji.³⁸ Prav med zadnjimi je izšel drugi del zbornika zgodnj in visokosrednjoveških najdišč avtocestnih raziskav Mitje Guština pod naslovom *Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino*.³⁹

Pomembno se zdi omeniti še raziskave etnogeneze,⁴⁰ mitske krajine in mitoloških predstav zgodnj Slovanov,⁴¹ ki jim je namenjena tudi periodična publikacija *Studia Mythologica Slavica*.

NASELBINE

Raziskave zgodnj srednjeveških naselbin so bile vse od začetka v senci raziskav grobišč. Med obema vojnoma je Rajko Ložar sicer izkopal Gradšče nad Bašljem ter na naselbini prepoznal pred slovansko in slovansko fazo, vendar zaradi vojnih razmer že pripravljeno poročilo o izkopavanjih ni izšlo. V celoti je bilo objavljeno šele pol stoletja pozneje.⁴²

V šestdesetih letih so se sicer lotevali raziskovanja naselbin, vendar se te niso izkazale za zgodnj srednjeveške.⁴³ Najboljši primeri raziskanih in v tem trenutku tudi že vsaj delno objavljenih zgodnj srednjeveških naselbin so Koper (Kapucinski vrt),⁴⁴ Ančnikovo gradišče,⁴⁵ Tinje nad Loko pri Žusmu⁴⁶ in Pristava pri Bledu.⁴⁷

S prihodom Slovanov se je poselitvena podoba slovanskega ozemlja zelo spremenila. Čeprav je bilo naseljevanje zagotovo počasno, trajalo je desetletja ali celo stoletja, so poznoantične višinske naselbine dokaj enotno propadle konec 6. stoletja ali v 7. stoletju. Vsaj nekatera najdišča (na primer Kranj, Pristava na Bledu, Tinje) kažejo na kontinuiteto poselitve v 7. stoletju in stik staroselskega in novega prebivalstva.⁴⁸ Najverjetneje se bo to v bodoče potrdilo tudi za marsikatero druge poznoantične naselbine (npr. Rifnik, Mokronog⁴⁹). Da so slovanske naselbine nastajale tudi na območjih, kjer očitno ni bilo staroselske poselitve, o tem pričajo najdišča kot na primer Popava pri Murski Soboti, kjer so naseljenci še v 8. stoletje obdržali običaj sežiganja pokojnikov.⁵⁰

Poselitvena slika najzgodnejšega slovanskega obdobja je dokaj slabo znana, prve prave sledove so odkrila šele avtocestna izkopavanja v poznih devetdesetih letih prejšnjega stoletja na Štajerskem (Slivnica, Spodnje Hoče, Pobrežje)⁵¹, v Prekmurju (Grofovsko,⁵² Nova tabla,⁵³ Močna ob Pesnici,⁵⁴ Popava I,⁵⁵ Pod Kotom – jug pri Krogu⁵⁶ in sever pri Krogu,⁵⁷ Kotare – baza,⁵⁸ Pod Kotom – cesta,⁵⁹ Nedelica⁶⁰), v okolici Ljubljane (Dragomelj,⁶¹ Podgorica,⁶²

²⁸ Aubelj 1999.

²⁹ Bitenc, Knific 2001.

³⁰ Bratož 2000.

³¹ Gleischer 2000.

³² Guštin 2002.

³³ Djurić et al. 2003.

³⁴ Knific 2004a; Pleterski 2004.

³⁵ Horvat 2006a, 2006b; Ogrin 2006; Pleterski 2006.

³⁶ Pleterski 2008a.

³⁷ Pleterski 2008b.

³⁸ Pleterski 2008c.

³⁹ Guštin 2008.

⁴⁰ Pleterski 1990a.

⁴¹ Npr. Pleterski 1996.

⁴² Knific 1999a.

⁴³ Ciglencečki 1981.

⁴⁴ Cunja 1996.

⁴⁵ Ciglencečki, Strmčnik Gulič 2002, 72–73.

⁴⁶ Ciglencečki 2000.

⁴⁷ Pleterski 2008a.

⁴⁸ Knific 1988; Sagadin 1998.

⁴⁹ Pleterski, Belak 2002a.

⁵⁰ Šavel 2008.

⁵¹ Ciglencečki, Strmčnik Gulič 2002.

⁵² Novšak 2002a.

⁵³ Guštin, Tiefengraber 2002; Pavlovič 2008.

⁵⁴ Tica 2008a.

⁵⁵ Cipot 2008.

⁵⁶ Šavel 2002.

⁵⁷ Kerman 2008.

⁵⁸ Kerman 2002.

⁵⁹ Tušek 2002.

⁶⁰ Lazar 2008.

⁶¹ Turk 2002.

⁶² Novšak 2002b.

Pržanj⁶³), na Dolenjskem (Zagorica,⁶⁴ Kompolje – Pod malnom⁶⁵) in Gorenjskem (Peračica⁶⁶). Nova najdišča so predstavljena v zbornikih *Zgodnji Slovani* (2002), *Zemlja pod vašimi nogami* (2003) in *Srednji vek* (2008).⁶⁷

Sledovi najzgodnejše poselitve se kažejo tudi v novoodkritih in ponovno prepoznanih žganih zgodneslovanskih grobovih 7. in 8. stoletja, ki se jim je posvetil Andrej Pleterski.⁶⁸

Najbolje raziskani območji sta Gorenjska in Štajerska, kjer je tudi največja gostota izkopanih najdišč, večinoma sicer grobišč, iz časa od 8.–11. stoletja. Poselitev drugih predelov Slovenije je manj izrazita, kar je tudi posledica stanja raziskav, bele lise pa so jugozahodna Štajerska, Notranjska ter Bela in Suha krajina.

Med večjimi centri poselitve izstopata predvsem Kranj in Ptuj, z izpričanimi cerkvenimi stavbami in velikim številom grobov oz. grobišč iz obravnavanega obdobja. O statusu teh dveh naselbin poteka med zgodovinarji diskusija, ali ju lahko obravnavamo kot neagrarni, torej že kot zarodka poznejših srednjeveških mest.⁶⁹ Podoželska poselitev je prepoznavna večinoma preko grobišč, vaških in od 9. stoletja dalje tudi ob cerkvah.

Najbolje raziskani del Slovenije je zagotovo Blejski kot, in to po zaslugi večdesetletnih raziskav Staneta Gabrovc,⁷⁰ Jožeta Kastelica,⁷¹ Andreja Valiča,⁷² Timoteja Knifca in Andreja Pleterskega, ki so obravnavali zgodnesrednjeveško poselitev Gorenjske iz več zornih kotov.⁷³ T. Knific je pripravil pregled poselitve za zbornik *Bled, 1000 let*,⁷⁴ zadnji pregled raziskav in poselitve Blejskega kota pa v objavi gradiva z zgodnesrednjeveške naselbine na blejski Pristavi.⁷⁵

Poselitev Kranja in Gorenjske so obravnavali Jože Kastelic,⁷⁶ Andrej Valič⁷⁷ ter kot zadnji Milan Sagadin v svojem doktorskem delu *Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnesrednjeveškem obdobju*.⁷⁸

Najzgodnejšo slovansko poselitev Štajerske (nižinski naselbini v Spodnjih Hočah in Slivnici pri Mariboru ter ponovno uporabo poznoantičnih višinskih naselbin na Tinju, Ančnikovem gradišču, Brinjevi gori in Zbelovski gori) sta

obravnavala Slavko Ciglencečki in Mira Strmčnik Gulič.⁷⁹ Tem najdiščem lahko dodamo še posamične najdbe, ki nakazujejo poselitev Poštele in Starega gradu nad Radljami ob Dravi v 9.–10. stoletju.⁸⁰ Poselitev Ptuja in neposredne okolice zaenkrat nakazujejo predvsem grobišča, le na ledini Štuki – Marof na Ptuj, so bili najdeni naselbinski objekti 8. in 9. stoletja⁸¹ ter na Turnišču natančneje nedoločljivi naselbinski ostanki.⁸²

V okolici Ljubljane so bile pred nedavnim odkrite nižinske naselbine v Dragomlju,⁸³ na Pržanu⁸⁴ in v Podgorici,⁸⁵ dva avarskodobna jermenska jezička pa sta bila najdena na Homu nad Soro.⁸⁶

Jugovzhodna Slovenija je za zdaj videti dokaj prazna, vsaj kar zadeva nižinsko poselitev, vendar je med zanimivejšimi naselbinami, kjer se nakazuje stik staroselcev in prišlekov, prav Mokronog. Grobišče kaže vztrajanje staroselcev v 7. stoletju, v naselbini najdena keramika pa mešanje tehnologij obojih.⁸⁷ Sledove poselitve nakazujejo tudi posamične najdbe na poznoantičnih višinskih naselbinah na Korinjskem hribu,⁸⁸ Sv. Lambertu pri Pristavi nad Stično,⁸⁹ Gradcu pri Veliki Strmici⁹⁰ in Zidanem gabru nad Mihovim.⁹¹

Poselitev Primorske in obalnega predela, kamor je slovanska naselitev segla šele po pridružitvi langobardske Furlanije in bizantinske Istre frankovskemu kraljestvu konec 8. stoletja, ni dobro znana. Pregled najdišč Vipavske doline sta leta 1976 objavila Drago Svolfšak in Timotej Knific.⁹² Ostanke naselbin staroselskega prebivalstva iz 7.–8. stoletja so bili odkriti v Ajdovščini⁹³ in na Sv. Katarini nad Novo Gorico,⁹⁴ po en stanovanjski objekt pri Gojačah na ledini Boršt⁹⁵ in na Sv. Pavlu nad Vrtovinom,⁹⁶ pomembne pa so tudi naselbinske najdbe iz Kopra⁹⁷ in Pirana.⁹⁸ Posebno zanimiva je najdba ščitne grbe iz 8. stoletja, žal brez konteksta, z Ajdovščine nad Rodikom.⁹⁹ Poznejša slovanska poselitev tega predela Slovenije nam je za zdaj razvidna le iz grobišč (glej spodaj).

V zadnjih letih se raziskave usmerjajo tudi na poselitev visokogorja. Izkopavanja na planinah (Zadnji Vogel, Klek,

⁷⁹ Ciglencečki 2000, 153–156; Ciglencečki, Strmčnik Gulič 2002.

⁸⁰ Karo 2007, 93–94, 120.

⁸¹ Ritonja 2008, 42.

⁸² Jevremov 1974.

⁸³ Turk 2002.

⁸⁴ Hrovatin, Turk 2008.

⁸⁵ Vičič et al. 2002.

⁸⁶ Ciglencečki 1994, t. 10b: 1,2.

⁸⁷ Pleterski, Belak 2002.

⁸⁸ Ciglencečki 1994, t. 9: 14.

⁸⁹ Karo 2007, 123–124.

⁹⁰ Karo 2007, 47.

⁹¹ Karo 2007, 143–145.

⁹² Svolfšak, Knific 1976.

⁹³ Svolfšak, Knific 1976, 53–54.

⁹⁴ Svolfšak, Knific 1976, 21, 59.

⁹⁵ Svolfšak, Knific 1976, 56–57.

⁹⁶ Svolfšak 1985; Karo 2007, 124–126.

⁹⁷ Cunja 1996.

⁹⁸ Snoj, Novšak 1992.

⁹⁹ Murgelj 2000, 50, t. 4: 1.

⁶³ Hrovatin, Turk 2008.

⁶⁴ Vičič et al. 2002.

⁶⁵ Tica 2008b.

⁶⁶ Neobjavljeno.

⁶⁷ Guštin 2002; Djurić et al. 2003; Guštin 2008.

⁶⁸ Pleterski 2008c.

⁶⁹ Kosi 2005, Kosi 2009.

⁷⁰ Gabrovec 1960.

⁷¹ Kastelic 1960a; Kastelic 1989.

⁷² Valič 1964; Valič 1969.

⁷³ Knific 1983; Pleterski 1984; Pleterski 1986; Pleterski 1989; Pleterski 2004.

⁷⁴ Knific 2004a.

⁷⁵ Knific 2008a.

⁷⁶ Kastelic 1960b.

⁷⁷ Valič 1967.

⁷⁸ Sagadin 2008.

Pečana,¹⁰⁰ Krvavec¹⁰¹) so pokazala, kako visoko je segla poselitve v zgodnjem srednjem veku.

Poseben fenomen konca 8. in 9. stoletja so ponovne krajše poselitve poznoantičnih višinskih naselbin. Omenimo lahko Zbelovsko goro, Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično in Ajdno nad Potoki. V ruševinah propadlih naselbin se najdejo predvsem posamezni kovinski predmeti in keramika, redko ostanki bivališč. Skupna značilnost teh predmetov je, da so v večini ostanki orožja in bogato okrašene oprave jezdecev in konjev, torej luksuzni predmeti in ne predmeti vsakdanje rabe. Pojav, katerega najbolj izstopajoči primer je Gradišče nad Bašljem, se časovno ujema z zakopom sebenjskega zaklada, burnim vojaškim dogajanjem na frankovskih mejah okrog leta 800 ter Ljudevitovim uporom v letih 821–822,¹⁰² ni pa še zadovoljivo pojasnen.¹⁰³

Praktično neznane so nam zgodnesrednjeveške utrdbe. Poleg očitnih primerov Kranja in Ptuja lahko predvidevamo utrdbo tudi na primer pri Rakovi Jelši, ob izlivu Ižice v Ljubljanico, ki jo označuje precejšnja količina suličnih osti, najdenih v reki Ljubljanici na tem mestu.¹⁰⁴

CERKVE

Obstoj cerkvenih zgradb je sicer pogosto nakazan z zgodnesrednjeveškimi grobovi, najdenimi okrog mlajših cerkva, le redko pa poznamo dejanske arhitekturne ostanke. Med znane primere lahko štejemo cerkve sv. Jurija pri Legnu,¹⁰⁵ sv. Marije na Blejskem otoku,¹⁰⁶ sv. Jurija v Batujah,¹⁰⁷ sv. Jurija na Ptuju¹⁰⁸ in kapeli sv. Jurija in Martina na Svetih gorah.¹⁰⁹

Pregledni članek o nastajanju cerkva na širšem ozemlju Vzhodnih Alp med 8. in 10. stoletjem sta napisala Andrej Pleterski in Mateja Belak¹¹⁰ in pri tem uporabila več vrst podatkov, arheološke (grobovi, ostanki cerkvenih zgradb), pisne vire in ostanke kamnite arhitekture. Po njenem mnenju kažejo nekatere cerkve na sedanjem slovenskem ozemlju – njuna karniolaška skupina (VII) ter stavbe na Svetih gorah – znake kontinuitete krščanstva še iz poznoantičnega obdobja. Glavno obdobje nastajanja cerkvenih stavb na našem prostoru je bilo v 9. stoletju, razcvet pa prekinjen z madžarskimi vpadi.

Z ostanki kamnite arhitekture, okrašenimi s pleteninasto ornamentiko, ki prav tako nakazujejo zgodnesrednjeveške cerkvene zgradbe (npr. Slivnica pri Mariboru, Koper, Piran,

Batuje), so se ukvarjali Milan Sagadin,¹¹¹ Ivan Stopar,¹¹² Kurt Karpf¹¹³ in Matej Župančič.¹¹⁴

GROBIŠČA

Precej grobišč je bilo odkritih že zelo zgodaj v 19. stoletju, raziskave pa so se načrtno nadaljevale po drugi svetovni vojni z izkopavanji na številnih pomembnih lokacijah, kot so na primer blejska Pristava, Ptujski grad in druge.

Na osnovi gradiva z grobišča Pristava I je potekala diskusija, komu pripada odkrito gradivo. Izkopavalec Jože Kastelic je bil mnenja, da so bili tam pokopani Slovani 7. stoletja, Josip Korošec pa se je opredelil za Langobarde. Božo Škerlj je v njih videl "staro populacijo", potomce Ilirov, pri čemer je imel v bistvu prav.¹¹⁵ Joachim Werner je prepoznal v pokopanih romanizirane staroselce, čemur so pozneje pritrdili tudi drugi raziskovalci.¹¹⁶

Šele pred nedavnim so bili po dolgem času prepoznani ali na novo odkriti in objavljeni žgani pokopi slovanskih priseljencev iz 7. in 8. stoletja,¹¹⁷ ki so sicer značilni za prostor naseljevanja Slovanov (npr. Poljsko, Češko, Slovaško). Zadnje raziskave kažejo, da so ob stiku s staroselci nekateri priseljenci kmalu prevzeli tudi skeletni pokop (primer blejske Pristave¹¹⁸), nekatere skupine, ki se niso naselile blizu obstoječih staroselskih naselbin, pa so obdržale žgana grobišča (na primer Popava pri Murski Soboti¹¹⁹).

Med koncem 7. stoletja in 11. stoletjem so za slovenski prostor značilna majhna do srednje velika skeletna grobišča, sprva v bližini naselbin, pozneje, nekje med 9. in 10. stoletjem, pa se preselijo k večinoma novoustanovljenim cerkvam. Nekatera cerkvena grobišča so se ohranila praktično do danes, na nekaterih pa so prenehali pokopavati med 11–12. stoletjem.

Do manjših premikov v lokaciji grobišč je prihajalo že prej, najverjetneje na začetku 9. stoletja. Zaznavni so v prostorski ločenosti grobišč z gradivom le karantanske ali večinoma le ketlaške stopnje. Te spremembe lahko najverjetneje pojasnimo s postopnim pokristjanjevanjem in organiziranim prekinjanjem s starimi običaji.¹²⁰

Dajanje pridatkov v grobove bolj ali manj preneha v 11. stoletju, dlje se obdrži na vzhodu Slovenije, kjer je prebivalstvo živelo v madžarski državi ali na mejnem ozemlju. Ta del Slovenije med koncem 10. in 12. stoletjem zaznamujejo grobišča z belobrdskim gradivom, ki kažejo madžarske vplive ter se posledično tudi drugače razvijajo. Nova grobišča ob naselbinah nastajajo tu tudi še v času, ko je na zahodu že obvezno pokopavanje ob cerkvah.¹²¹

¹⁰⁰ Ogrin 2006.

¹⁰¹ Pleterski 2006; Pleterski, Peršič 2008.

¹⁰² Knific 1999a.

¹⁰³ Ciglencečki 1989–1990, 161; Ciglencečki 1992; Karo 2007.

¹⁰⁴ Knific 2009, 125.

¹⁰⁵ Strmčnik Gulič 1994.

¹⁰⁶ Šribar 1967.

¹⁰⁷ Svoljšak, Knific 1976, 60–77; Knific 2005.

¹⁰⁸ Tomanič Jevremov 1997.

¹⁰⁹ Korošec 1970–1971; Korošec, Korošec 1973; Stopar 1977; Zadnikar 1982, 441–448.

¹¹⁰ Pleterski, Belak 1995.

¹¹¹ Sagadin 1981.

¹¹² Stopar 1987.

¹¹³ Karpf 2000.

¹¹⁴ Vidrih Perko, Župančič 2003, 471–472.

¹¹⁵ Šašel Kos 2005, 219–247.

¹¹⁶ Knific 2008a, 25.

¹¹⁷ Pleterski 2008c.

¹¹⁸ Pleterski 2008c, 36.

¹¹⁹ Šavel 2008, 69.

¹²⁰ Sagadin 1987, 68–69.

¹²¹ Knific, Tomanič Jevremov 2005.

Na nekaterih izjemnih oz. centralnih točkah so pokopavali neprekinjeno zelo dolgo obdobje, skoraj od naselitve pa včasih celo do 18. stoletja (Kranj – Farna cerkev).

Tudi pri grobiščih je bolje raziskan del Slovenije Blejski kot. Preostali deli so manj podrobno raziskani, vendar so grobišča obravnavanega obdobja dokaj enakomerno razprostranjena.

Na zahodu Slovenije poznamo grobišči ob cerkvi sv. Marije v Bovcu¹²² ter cerkvi sv. Urha v Tolminu¹²³ in okrog Bohinja grobišča na Žalah ter na Podonjicah pri Srednji vasi.¹²⁴ Najdišča se močno zgostijo v Blejskem kotu in okolici: Žale in Brdo,¹²⁵ Mlino,¹²⁶ Pristava,¹²⁷ grad (Na sedlu),¹²⁸ Zasip (Na žalah),¹²⁹ Otok,¹³⁰ Bodešče,¹³¹ Žirovnica,¹³² Doslovče,¹³³ Begunje,¹³⁴ Predtrg pri Radovljici,¹³⁵ Smokuč¹³⁶ in v Kranju (Farna cerkev,¹³⁷ Iskra,¹³⁸ Gorenja Sava, Srednje Bitnje¹³⁹). Slabo je znano uničeno grobišče ob cerkvi sv. Mihaela v Mengšu,¹⁴⁰ bolje pa nekropole iz 10. in 11. stoletja na kamniškem Malem gradu,¹⁴¹ karantansko in ketlaško v Komendi¹⁴² in ob ljubljanski cerkvi sv. Petra.¹⁴³ Med nova odkrita spada tudi grob iz konca 8. do začetka 9. stoletja z Dolskega pri Ljubljani.¹⁴⁴

Jugovzhodna Slovenija je razmeroma prazna, poleg Svetih gor¹⁴⁵ in Roj pri Moravčah¹⁴⁶ poznamo še grobišča v Camberku¹⁴⁷ in Dobovi (Sela,¹⁴⁸ Humek,¹⁴⁹ Na gomilicah¹⁵⁰) ter le kratko omenjene najdbe grobov iz Ježc pri Šmartnem pri Litiji, Muljave, okoli farne cerkve v Trebnjem in iz Strahovelj pri Zagorju.¹⁵¹

Na Koroškem se nekropola 8. in 9. stoletja v Puščavi pri Starem trgu¹⁵² najverjetneje preseli k cerkvi sv. Jurija pri Legnu.¹⁵³

Več znanih najdišč najdemo znova na Štajerskem okoli Ptuja (grad,¹⁵⁴ Turnišče¹⁵⁵) in Brezij nad Zrečami.¹⁵⁶ Grobišča z belobrdskim gradivom so v Središču ob Dravi,¹⁵⁷ Spodnji Hajdini,¹⁵⁸ na prostoru rimske vile v Radvanju¹⁵⁹ in v Zgornjem Dupleku.¹⁶⁰ Okolica Murske Sobote je razkrila grobišče naselbine na Novi tabli,¹⁶¹ žgano grobišče v Popavi¹⁶² in grobove 11.–12. stoletja v Veržeju.¹⁶³

Primorska kaže zanimivo sliko dveh poznih langobardskih grobišč v Biljah¹⁶⁴ in Solkanu¹⁶⁵ in staroselskih grobov 7.–8. stoletja v Novi Gorici,¹⁶⁶ Gojačah (Boršt in Morlek),¹⁶⁷ ob cerkvi sv. Petra v Vitovljah¹⁶⁸ in v Taboru pri Tomaju.¹⁶⁹ Zelo zanimivo, a žal še ne dokončno objavljeno ostaja staroselsko in slovansko grobišče v Predloki.¹⁷⁰ Naselitev slovanskega prebivalstva kažejo grobovi iz 9.–11. stoletja ob cerkvi sv. Jurija v Batujah¹⁷¹ in Ločniku.¹⁷²

Navedene neposeljene se trenutno zdijo Notranjska (izkopavanja Mehtilde Urleb ob cerkvah niso dala zgodnje-srednjeveških najdb,¹⁷³ je pa bil najden zgodnesrednjeveški grob v Danah pri Starem trgu pri Ložu¹⁷⁴) ter Suha in Bela krajina (objavljene so najdbe iz okolice farne cerkve v Črnomlju¹⁷⁵), vendar pričakujemo, da se bo poselitvena slika z novimi raziskavami spremenila.

DROBNO GRADIVO

Večina znanega drobnega gradiva zgodnesrednjeveškega obdobja izvira iz zgoraj naštetih grobišč, saj so raziskave naselbin še v povojih. Precej veliko skupino tvorijo posamezne (detektorske) najdbe s poznoantičnih višinskih naselbin, dokaj najdb pa je razkrila tudi reka Ljubljanica.¹⁷⁶

- ¹²² Svolfšak 2002, 274.
¹²³ Knific, Žbona-Trkman 1990.
¹²⁴ Valič, Gabrovec 1975; Vičič 1983.
¹²⁵ Müllner 1894, 114–115; Šmid 1908, 26–27; Knific 2008a, 21–22.
¹²⁶ Knific 2004a, 106–107; Knific 2008a, 22.
¹²⁷ Knific 2008a, 24–25.
¹²⁸ Valič 1964; Valič 1969; Knific 2008a, 22.
¹²⁹ Knific, Pleterski 1993; Knific 2008a, 23–24.
¹³⁰ Knific 2008a, 22.
¹³¹ Knific, Pleterski 1981; Knific 2008a, 22–23.
¹³² Korošec 1979, 77.
¹³³ Neobjavljeno, notica v Delu, 14. 7. 2006, stran 7.
¹³⁴ Knific 1978.
¹³⁵ Pleterski 1990b.
¹³⁶ Valič 1962–1963; Sagadin, Svolfšak 2006.
¹³⁷ Valič 1967; Valič 1978.
¹³⁸ Sagadin 1987.
¹³⁹ Valič 1962–1963; Knific 1975.
¹⁴⁰ Šmid 1908, 33; Vuga 1975; Knific 199b.
¹⁴¹ Sagadin 2001; Štular 2007; Štular 2009, 144–145.
¹⁴² Sagadin 2006.
¹⁴³ Ložar 1937; Korošec 1953; Slabe 1980–1981.
¹⁴⁴ Klasinc 2008.
¹⁴⁵ Korošec 1969; Korošec, Korošec 1973; Korošec 1976.
¹⁴⁶ Deschmann, Hochstetter 1880, 72; Szombathy, Toldt 1903; Pečnik 1904, 29.
¹⁴⁷ Breščak 2002.
¹⁴⁸ Korošec 1954.
¹⁴⁹ Guštin 1990.
¹⁵⁰ Stare 1960.
¹⁵¹ Korošec 1979, 33, 49, 70, 76.

- ¹⁵² Pleterski, Belak 2002b.
¹⁵³ Strmčnik Gulič 1994.
¹⁵⁴ Skrabar 1910; Korošec 1950; Korošec 1999.
¹⁵⁵ Korošec, Korošec 1953; Jevremov 1975.
¹⁵⁶ Pahič 1967.
¹⁵⁷ Korošec 1947, 36–43; Bitenc, Knific 2001, kat. 385–388; Knific, Tomanič Jevremov 2005.
¹⁵⁸ Skrabar 1912; Korošec 1947, 28–35.
¹⁵⁹ Strmčnik Gulič 1990.
¹⁶⁰ Ciglenečki, Knific 1979.
¹⁶¹ Guštin 2008a.
¹⁶² Šavel 2008.
¹⁶³ Korošec 1979, 73.
¹⁶⁴ Osmuk 1987.
¹⁶⁵ Knific, Svolfšak 1984.
¹⁶⁶ Svolfšak, Knific 1976, 58.
¹⁶⁷ Svolfšak, Knific 1976, 12–20, 57–58.
¹⁶⁸ Svolfšak, Knific 1976, 60.
¹⁶⁹ Moser 1906, 140; Moser 1906a, 177.
¹⁷⁰ Boltin-Tome 1986.
¹⁷¹ Svolfšak, Knific 1976, 60–77; Knific 2005.
¹⁷² Svolfšak, Knific 1976, 77.
¹⁷³ Urleb 1974, 1977.
¹⁷⁴ Slabe 1974.
¹⁷⁵ Korošec 1979, 20, t. 83, 84.
¹⁷⁶ Turk et al. 2009.

Največji del gradiva predstavlja nakit, ki je bil osnova za izdelavo kronoloških shem za obravnavano obdobje. Prva sta se jih lotila Josip in predvsem Paola Korošec, ki sta v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja predstavila prve delitve gradiva na karantansko in ketlaško fazo med 7. in 10. stoletjem.¹⁷⁷

V obdobju med njunima objavama je bil material obravnavan v sklopu dveh kolokvijev o zgodnjem srednjem veku v Sloveniji, katerih izsledki so bili objavljeni v Arheoloških vestnikih 18 in 21–22.

Leta 1980 je izšel povzetek doktorske disertacije Jochena Gieslerja, v kateri je kronološko razdelil gradivo na faze Predkötthlach, Kötthlach I in Kötthlach II ter predlagal premik datacije faz na mlajši čas za približno 150 let (med pribl. 800–1050).¹⁷⁸

Že leta 1974 je Timotej Knific v članku o horizontalni stratigrafiji grobišča na blejski Pristavi in pozneje v svojem doktorskem delu (*Bled v zgodnjem srednjem veku. Arheološko proučevanje naselitve do mikroregiji*, 1983) predstavil delitev gradiva, ki je temeljila na delitvi Paole Korošec, na tri faze, karantansko, prehodno in ketlaško, ter premaknil začetek karantanske faze na nekoliko poznejši čas.¹⁷⁹

Zadnji, ki se je ukvarjal z opredeljevanjem karantanskega in ketlaškega materiala, je Andrej Pleterski, ki je še nekoliko razdelal časovne opredelitve T. Knifica glede na rezultate obdelave grobišča na Blejskem gradu (Sedlo).¹⁸⁰

Na tem mestu je smiselna opomba, da tuji raziskovalci pogosto še vedno uporabljajo kronologijo Jochena Gieslerja, zaradi česar prihaja do neljubih zapletov tudi v njihovih objavah, saj se datacije predmetov ne ujemajo z ostalimi evropskimi kronološkimi shemami in marsikateri avtor ugotavlja, da je vzhodnoalpska kronologija problematična.¹⁸¹ Zato so objave novih kronoloških opredelitev karantanskega in ketlaškega materiala več kot zaželene.

Najdb "avarskega značaja" je bilo v Sloveniji dokaj malo. Spadajo v veliki večini v pozno obdobje drugega kaganata oz. v konec 8. stoletja, odkrite pa so bile najpogosteje kot posamezne najdbe na višinskih naselbinah.¹⁸² Predvidoma so prišle v last prebivalcev naših krajev po Karlovi uspešni osvojitvi avarskega ringa.

Prav tako večinoma na višinskih naselbinah je bogat tudi horizont najdb karolinškega značaja. Najeminentnejše takšno najdišče je Gradišče nad Bašljem s presenetljivo količino zelo bogatih najdb predvsem vojaške in konjske opreme s konca 8.–9. stoletja.¹⁸³ Še nekaj višinskih naselbin, s sicer glavnim razcvetom v poznoantičnem obdobju, je razkrilo manjše količine sorodnih najdb (na primer Ajdna

nad Potoki,¹⁸⁴ Zbelovska gora,¹⁸⁵ Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično¹⁸⁶).

Nekaj predmetov tega obdobja je bilo najdenih tudi v grobovih (na primer v Bodeščah,¹⁸⁷ Puščavi nad Starim trgom¹⁸⁸).

Manj je najdb, ki bi jih lahko povezovali z (Veliko)mo-ravsko. Nekaj uhanov je bilo najdenih na grobiščih (npr. na Ptujskem gradu,¹⁸⁹ Sveti gori nad Sotlo¹⁹⁰). Še manj je takih, ki kažejo sledove madžarskih vpadov ob koncu 9. in v prvi polovici 10. stoletja (Ptujski grad – grobova 13 in 262,¹⁹¹ puščične osti z Ajdne nad Potoki,¹⁹² blejske Pristave,¹⁹³ Tonovcovega gradu¹⁹⁴).

Z gradivom 2. polovice 10.–12. stoletja, ki pripada be-lobrdski stopnji in je bilo najdeno večinoma na grobiščih severovzhodne Slovenije, se v glavnem ukvarjajo hrvaški raziskovalci.¹⁹⁵

Med kovinskim gradivom zaslužita posebno omembo najdbi sebenjskega zaklada (zakladna najdba 24 kosov orožja in konjske opreme z začetka 9. stoletja)¹⁹⁶ in sekirastega surovca oz. polizdelka (oblika plačilnega sredstva 9. stoletja v severni in srednji Evropi) iz Ljubljane, ki je pomemben za raziskave zgodnjersrednjeveške trgovine.¹⁹⁷

Bizantinske, karolinške in arabske novčnice najdbe (Ptuj, Koper, Celje – Savinja, Rečica ob Paki (Abasidi),¹⁹⁸ Zagorje ob Savi¹⁹⁹) je obravnaval Peter Kos,²⁰⁰ opaznejše, z vzhoda uvožene predmete, na primer orientalske jagode, pa Timotej Knific.²⁰¹

Raziskave v Koprnu²⁰² so poleg najdenih buzetjskih uhanov tu in v notranjosti (Koper,²⁰³ sv. Urh v Tolminu,²⁰⁴ Tomaj,²⁰⁵ Solkan,²⁰⁶ Kranj,²⁰⁷ Zbelovska gora²⁰⁸) dale tudi redke najdbe bizantinskega značaja tega časa, vendar je dogajanje

¹⁸⁴ Vidrih Perko, Sagadin 2004; Bitenc, Knific 2001, kat. 314.

¹⁸⁵ Bitenc, Knific 2001, kat. 336–340.

¹⁸⁶ Bitenc, Knific 2001, kat. 307.

¹⁸⁷ Knific, Pleterski 1981, t. 10: grob 28; t. 14, 15: grob 43.

¹⁸⁸ Npr. Pleterski, Belak 2002, t. 3: 15–18.

¹⁸⁹ Korošec 1999, 50–53.

¹⁹⁰ Korošec 1976, t. VI: 1,3.

¹⁹¹ Korošec 1999, 70–71.

¹⁹² Karo 2007, sl. 7: 1.

¹⁹³ Pleterski 2008, t. 30: 17.

¹⁹⁴ Neobjavljeno.

¹⁹⁵ Giesler 1981; Tomičič 1993; Demo 1996; Tomičič 1997; Korošec 1999, 58–69.

¹⁹⁶ Pleterski 1987.

¹⁹⁷ Knific 2004b.

¹⁹⁸ Müllner 1894a.

¹⁹⁹ Müllner 1894b.

²⁰⁰ Kos 1986, 225–232.

²⁰¹ Knific 2008b.

²⁰² Cunja 1996.

²⁰³ Cunja 1996, t. 1: 9.

²⁰⁴ Knific, Žbona Trkman 1990, sl. 2, t. 2.

²⁰⁵ Moser 1906.

²⁰⁶ Svoljšak 1986.

²⁰⁷ Valič 1978, grob 107.

²⁰⁸ Ciglencečki 1994, t. 3: 19.

¹⁷⁷ Korošec 1951; Korošec 1952; Korošec 1961; Korošec 1979.

¹⁷⁸ Giesler 1980.

¹⁷⁹ Knific 1974; Knific 1983.

¹⁸⁰ Pleterski 1982.

¹⁸¹ Prim. Thörle 2001, 90–91, 269.

¹⁸² Ciglencečki 1989–1990; Karo 2007, 146–149.

¹⁸³ Knific 1999a.

na Obali v času slovanske naselitve osrednje Slovenije še dokaj slabo znano. Sledovi langobardske Furlanije v 7. stoletju so vidni na primer v grobiščih vojščakov v Biljah in Solkanu,²⁰⁹ poznejše najdbe (Gojače, Tomaj, Rodik) pa že kažejo na frankovsko zasedbo.

Za zdaj je še najbolj problematično gradivo najzgodnejšega obdobja naselitve Slovanov, torej 7. in začetka 8. stoletja. Na nekaterih najdiščih je mogoče do neke mere zaznati stik med obojimi prebivalci, vendar še mnogo vprašanih ostaja neodgovorjenih. Prav tako je slabo prepoznaven staroselski material 7. in 8. stoletja.

Keramično gradivo je prvi obravnaval že Rajko Ložar v tridesetih letih prejšnjega stoletja.²¹⁰ Slavko Ciglencečki se je lotil grobe keramike v objavi Tinja nad Loko pri Žusmu, obdelal je tako poznoantično kot zgodnjelovansko gradivo, kar je posebnega pomena na tem najdišču, ki nakazuje stike slovanskega in staroselskega prebivalstva.²¹¹

Razcvet so raziskave keramičnega gradiva doživele po odkritjih zgodnjelovanskih najdišč Štajerske in Prekmurja med izkopavanji na trasah avtocest v devetdesetih letih, prvi izsledki slovenskih in tujih strokovnjakov so zbrani v zbornikih, ki ju je uredil Mitja Guštin, *Zgodnji Slovani*²¹² in *Srednji vek*.²¹³ V prvem omenjenem zborniku je T. Knific zbral tudi ves keramični material z grobišč. Benjamin Štular je v svojo tipologijo visokosrednjeveške keramike vključil tudi nekatere zgodnjerednjeveške tipe.²¹⁴

Višjo raven arheološke interpretacije je zgodnjerednjeveška keramika s Pristave na Bledu doživela v objavi A. Pleterskega *Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku*,²¹⁵ v kratkem pa lahko pričakujemo interpretacijo vse zgodnjerednjeveške keramike z blejske Pristave istega avtorja.

Leta 2000 je bilo mnogo doslej neobjavljenega poznoantičnega in zgodnjerednjeveškega keramičnega in nekeramičnega drobnega gradiva razstavljenega na razstavi *Od*

Rimljanov do Slovanov v Narodnem muzeju Slovenije ter leto pozneje tudi objavljeno v razstavnem katalogu.²¹⁶ Med njim je bilo predstavljenih tudi nekaj najdb iz Ljubljane, ki so leta 2009 doživele posebno razstavo v Narodnem muzeju Slovenije.²¹⁷

Zadnje večje delo, ki se ukvarja z zgodnjerednjeveškimi drobnimi najdbami, je doktorsko delo Špele Karo, v katerem so zbrana slovenska najdišča med koncem 8. in začetkom 10. stoletja ter v risbi objavljene prenekatero doslej neobjavljene ali le s fotografijo objavljene drobne najdbe.²¹⁸

Zbirke

Na spletni strani Inštituta za arheologijo ZRC SAZU sta dostopni dve zbirki, ki sta namenjeni raziskovalcem zgodnjerednjeveškega obdobja.

Prva je *Libera* (http://zrcal01.zrc-sazu.si/libera/lang_sl/predstavitev.htm), kjer je zbrana v glavnem arheološka literatura, dostopna na Inštitutu, za Evropo, Bližnji vzhod in severno Afriko, v grobem med 5. in 11. stoletjem.

Druga je *Zbiva* (<http://zrcal01.zrc-sazu.si/zbiva/>), ki predstavlja bazo podatkov za arheologijo zgodnjega srednjega veka Vzhodnih Alp in obrobja.

Tina Milavec
 Oddelek za arheologijo
 Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
 Zavetiška 5
 SI-1000 Ljubljana
 milavect@uni-lj.si

²⁰⁹ Knific, Svoljšak 1984; Osmuk 1987.

²¹⁰ Ložar 1939.

²¹¹ Ciglencečki 2000.

²¹² Guštin 2002.

²¹³ Guštin 2008.

²¹⁴ Štular 2007b, 378, tab. 1: tipa 1 in 2.

²¹⁵ Pleterski 2008b.

²¹⁶ Bitenc, Knific 2001.

²¹⁷ Turk et al. 2009.

²¹⁸ Karo 2007.

A Hoard of Roman Republican and Norican coins from the vicinity of Kobarid

Peter KOS and Beatriče ŽBONA TRKMAN

Izvleček

Najdba rimskih republikanskih srebrnih in bronastih novcev ter lokalnega keltskega srebrnega drobiža ob prazgodovinski poti je ostala v zemlji iz začetka druge polovice 2. stoletja pr. Kr. Kaže strukturo denarja, ki je bil v tistem času v obtoku na tem prostoru, obenem pa časovno opredeljuje kovanje noriških malih srebrnikov.

Ključne besede: novčna zakladna najdba, rimski republikanski novci, noriški mali srebrniki, Gallia Cisalpina, druga polovica 2. st. pr. Kr.

Abstract

A hoard of Roman Republican silver and bronze coins as well as local small silver coins has been found by a prehistoric trail along the Soča River, connecting the hill-forts of Gradič near Kobarid and Tonovcov grad. It was deposited at the beginning of the second half of the 2nd cent. BC and reflects the everyday monetary circulation at that time, along with the chronological framework for the minting of the Norican small silver coins.

Keywords: coin hoard; Roman Republican coins; Norican small silver coins; Gallia Cisalpina; second half of the 2nd cent. BC

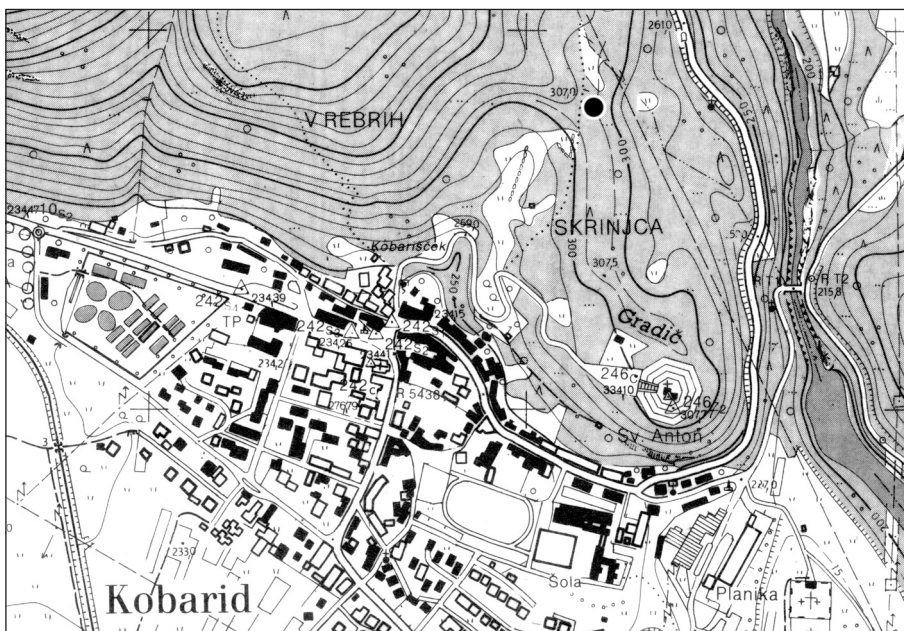

Fig. 1: The coin hoard find near Kobarid. The position of the find. (Source: TTN 10, Kobarid 16, 1978, © The Surveying and Mapping Authority of the Republic of Slovenia).

Sl. 1: Novčna zakladna najdba pri Kobaridu. Lega najdišča. Vir: TTN 10, Kobarid 16, 1978, © Geodetska uprava RS).

In 2004, along the prehistoric and Roman path above the Soča River that runs to the west of the settlements at Gradič and Tonovcov grad near Kobarid and connects both settlements, a hoard of 36 bronze and silver coins was found at the site called Skrinjca under an overhanging cliff at

a depth of around 40 cm.¹ The site is below the northern edge of the prehistoric settlement Gradič and some five meters northwest of the prehistoric path (figs. 1 and 2) (GKY 391083 N 46°15'0.41''; GKX 123863 E 13°34'57.37'').

¹ Maggi, Žbona Trkman 2007, 70 n. 69, 74 fig. 11. On the prehistoric trail see Mlinar 2004, 130–131.

Fig. 2: The site Skrinjca near Gradič at Kobarid. The site of the hoard.
Sl. 2: Ledina Skrinjca v bližini Gradiča pri Kobaridu. Mesto zakladne najdbe.

CATALOGUE / KATALOG (pls. 1–3 / t. 1–3)

The catalogue lists the following in horizontal order: number, denomination (As = as; MaS = small silver coin; Tri = triens; Vict = victoriat), dating; mint (Ita = Italia; Luc = Lucania; Rom = Roma; Sic = Sicilia); standard citation (RRC = M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974; TKN = R. Göbl, *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum*, Wien 1973).

V katalogu so v horizontalnem zaporedju navedeni: tekoča številka, nominal (As = as; MaS = mali srebrnik; Tri = triens; Vict = victoriat); čas kovanja; kovnica (Ita = Italia; Luc = Lucania; Rom = Roma; Sic = Sicilia); citat standardne literature (RRC = M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974; TKN = R. Göbl, *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum*, Wien 1973).

CELTIC COINS / KELTSKI NOVCI

Coins of the eastern Celts / Vzhodnokeltsko kovanje

Early imitations of silver coins of Philip II / Zgodnje imitacije srebrnikov Filipa II.
Noricum

Small silver coins / Mali srebrniki

1 MaS second half of the 2nd cent. BC / - TKN -
2. pol. 2. st. pr. Kr.

		"Kugelreiter" type / Jezdec s trirogeljno čelado	
2 MaS	second half of the 2 nd cent. BC /	-	TKN Taf. 44, C
	2. pol. 2. st. pr. Kr.		

ROMAN COINS / RIMSKI NOVCI
Roman Republic / Republika

3 Vict	211 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 44/1
4 -			
10 As	after 211 BC / po 211 pr. Kr.	Rom	RRC 56/2
11 Vict	211-210 BC / pr. Kr.	Luc	RRC 98A/1d
12 As	211-210 BC / pr. Kr.	Sic	RRC 72/11
13 Vict	211-208 BC / pr. Kr.	Sic	RRC 67/1
14 Vict	211-208 BC / pr. Kr.	Sic	RRC 70/1
15 -			
17 As	211-208 BC / pr. Kr.	Ita	RRC 61/2
18 Vict	211-170 BC / pr. Kr.	?	RRC ?
19 As	209-208 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 50/3
20 Vict	206-195 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 124/1
21 Tri	206-195 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 122/5
22 As	206-195 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 117B/1
23 As	206-195 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 119/3
24 As	194-190 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 136/2
25 As	189-180 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 142/1
26 As	189-180 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 145/1
27 -			
28 Vict	179-170 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 166/1
29 As	169-158 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 178/1
30 As	169-158 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 180/1
31 As	169-158 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 191/1
32 As	169-158 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 180/1
33 As	157-156 BC / pr. Kr.	Rom	RRC 198B/1b
34 -			
36 As	first half 2 nd cent. BC / 1. pol. 2. st. pr. Kr.	?	RRC ?

-
- 1 Very well preserved / Zelo lepo ohranjen. W. / T.: 0.85 g. GM N2317.
 - 2 Very well preserved / Zelo lepo ohranjen. W. / T.: 0.68 g. GM N2316.
 - 3 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 6. W. / T.: 2.85 g. GM N2288.
 - 4 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 3. W. / T.: 45.20 g. GM N2299.
 - 5 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 3. W. / T.: 41.99 g. GM N2305.
 - 6 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 9. W. / T.: 39.35 g. GM N2304.
 - 7 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 4. W. / T.: 37.29 g. GM N2297.
 - 8 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 12. W. / T.: 36.69 g. GM N2298.
 - 9 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 9. W. / T.: 30.99 g. GM N2300.
 - 10 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 3. W. / T.: 30.95 g. GM N2301.
 - 11 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 2. W. / T.: 3.00 g. GM N2283.
 - 12 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 12. W. / T.: 39.23 g. GM N2295.
 - 13 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 3. W. / T.: 2.79 g. GM N2286.
 - 14 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 6. W. / T.: 2.56 g. GM N2287.
 - 15 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 7. W. / T.: 49.21 g. GM N2302.
 - 16 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 12. W. / T.: 41.35 g. GM N2293.
 - 17 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 9. W. / T.: 37.82 g. GM N2290.
 - 18 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 4. W. / T.: 3.06 g. GM N2289.
 - 19 Very well preserved / Zelo lepo ohranjen. Axis / Pol. peč.: 9. W. / T.: 34.79 g. GM N2311.
 - 20 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 11. W. / T.: 2.25 g. GM N2282.
 - 21 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 3. W. / T.: 14.02 g. GM N2315.
 - 22 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 9. W. / T.: 26.44 g. GM N2306.
 - 23 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 3. W. / T.: 37.69 g. GM N2314.

- 24 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 3. W. / T.: 28.13 g. GM N2310.
 25 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 2. W. / T.: 28.17 g. GM N2296.
 26 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 6. W. / T.: 28.60 g. GM N2313.
 27 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 9. W. / T.: 2.83 g. GM N2284.
 28 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 2. W. / T.: 2.82 g. GM N2285.
 29 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 12. W. / T.: 27.70 g. GM N2294.
 30 Well preserved / Dobro ohranjen. Axis / Pol. peč.: 5. W. / T.: 34.77 g. GM N2309.
 31 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 5. W. / T.: 33.38 g. GM N2312.
 32 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 5. W. / T.: 29.64 g. GM N2308.
 33 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 8. W. / T.: 24.51 g. GM N2307.
 34 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 11. W. / T.: 36.10 g. GM N2291.
 35 Worn / Izrabljen. Axis / Pol. peč.: 8. W. / T.: 28.57 g. GM N2292.
 36 Very worn / Zelo močno izrabljen. W. / T.: 25.90 g. GM N2303.

COMPOSITION OF THE HOARD

The hoard consists of 34 Roman Republican coins (eight victoriati, one triens, 25 asses) and two small silver Celtic coins. While the Roman coins in the hoard show different signs of wear through use and circulation, both Celtic small silver coins exhibit hardly any signs of having been in circulation at the time of their hoarding.

The hoard is the third known coin hoard from the region that consists of Roman Republican silver and/or bronze coins as well as of local Celtic currency.² It is therefore of the highest significance for establishing the period when local Celtic small silver coins had already been in circulation.

Roman coins

Only two victoriati were minted in their last phase 179–170 BC (cat. nos. 27, 28), while six specimens had been coined already at the beginning of the 2nd cent. BC. All the victoriati are rather well preserved and so is the triens minted in 206–195 BC (cat. no. 21). The mostly worn asses were minted between 211 and 156 BC; the state of wear does not allow an exact determination for the three asses. The youngest determined as was minted in 157–156 BC and shows signs of longer use (cat. no. 33). On the other hand, an as of the period 209–208 BC is well preserved (cat. no. 19). Three worn asses (cat. nos. 34–36) have weights of 36.10 gr., 28.57 gr. and 25.90 gr., hence

² The Enemanzo hoard consists of victoriati and local Celtic tetradrachms: Gorini 2005. The hoard from the Ljubljana River consists of Roman Republican victoriati, denarii, asses, local Celtic tetradrachms and small silver coins, as well as Celtic silver coins minted in Manching (Kos, Šemrov 2003).

providing evidence that their weight standard was based on an ounce (27 gr.), as was being used in 146 BC at the latest.³

All Roman coins in the hoard were minted before the mid-2nd cent. BC. The weights of four undetermined coins (11.7% of all Roman coins in the hoard) would imply their minting in the same period.

Celtic coins

Two small silver Celtic coins were found together with Roman Republican currency.

Unknown type

One of two specimens (cat. no. 1; *fig. 3*) had not yet been documented and seems to be the first of its kind.

On the obverse of this unique specimen a silhouette of a head looking right is depicted with three dots positioned in a triangle (the middle one denoting the eye). At the back of the head three further dots are positioned.

On the reverse, a single-line cross is depicted with a central dot in its centre. In each of four fields of the single-line cross an oblique horizontal V is inserted. This could be the evolutionary reverse type out of which the three-line cross (as shown on the second specimen) would have developed with a widening of the lower part of both lines that form the letter V. The weight of the coin of 0.85 gr. would also imply its very early minting.

This specimen could thus be treated as a basis for establishing the origins of the Norican small silver coins with a cross on the reverse.

³ Crawford 1974, 596.

Fig. 3: Skrinjca near Gradič at Kobarid. An unknown type of small silver coin (cat. 1; enlarged, scale = 4:1). Photo M. Pavlovec.

Sl. 3: Skrinjca v bližini Gradiča pri Kobaridu. Neznani tip malega srebrnika (kat. št. 1; povečan, M. = 4:1). Foto M. Pavlovec.

The “Kugelreiter” type

One of two small silver coins in the hoard (cat. no. 2; fig. 4) can be classified to the group of coins of the “Kugelreiter type”, which was until recently documented by only three specimens, with only one finding site documented.⁴ Today we can note a total of six specimens of the same type having been found at Kobarid, Monte Bardo-Roba not far from Cividale,⁵ and two specimens each from Monte Altare,⁶ and Gurina.⁷ The site of discovery of a specimen from Paris is unknown.⁸

On the obverse, a head to the left is represented with a single-leaf line of a laurel wreath between two lines of dots (with the upper line of the laurel wreath oriented upwards), whereas the tetradrachms have a two-leaf line of the laurel wreath. The comparison attests a strong similarity to the obverses of group C2a of tetradrachms of the “Kugelreiter type”⁹ which are documented primarily in the same area of northeastern Italy and western Slovenia.¹⁰

On the reverse a three-line cross with a central dot is depicted. All known six specimens show minting with different reverse dies.

Celtic tribes in the area of the southeastern Alps (Norici and Taurisci) from the very beginning minted (and also used) smaller coins for change in addition to tetradrachms.¹¹ Small silver coins correspond to almost every single type of tetradrachm in this group of coinage.

Göbl has already stated that at the beginning small silver coins were minted of the original “Kugelreiter” type tetradrachms (head / rider), which were at a later stage replaced by small silver coins showing a head on the obverse (also with a corresponding “Kugelreiter” type head) and a three-line cross on the reverse.¹² The specimen in the hoard therefore represents a later phase of minting of the small silver coins of the “Kugelreiter” type.

DEPOSITION OF THE HOARD

There is no doubt that the currency that has been in circulation at the time of its deposition is represented in this small hoard.

We have shown that all Roman coins in the hoard were minted before the mid-2nd cent. BC.

The unique Celtic specimen has a weight of 0.85 gr., indicating its very early minting. The second small silver coin in the hoard represents small change for tetradrachms of the “Kugelreiter” type. The minting of coins of this type must be

⁴ Göbl 1973, Taf. 44: C 1–3.

⁵ Vitri 2007, 157.

⁶ Gambacurta, Gorini 2005, 174, cat. nos. 2 and 3. *FMRVe* II/1, 431.

⁷ Pink 1958, 130–144; p. 131, Abb. 52, 3. Paulsen 1933, 70 and 154 cat. no. 642, Taf. 26: Nr. 642. Göbl 1973, 138, pl. 44: C 1 (with wrong inventory number and wrong weight data). Dembski 1998, 89 no. 820. (inv. no. 39.262; Gurina, Hoernes excavations in 1886/1887).

⁸ For details see P. Kos, Silver fractions of the “Kugelreiter” tetradrachms, in print.

⁹ Göbl 1973, Taf. 4: 1–5.

¹⁰ P. Kos, Celtic tetradrachms of the the “Kugelreiter” type, in print.

¹¹ See Göbl 1973, 40 ff.

¹² Göbl 1992, 14.

Fig. 4: Skrinjca near Gradič at Kobarid. Small silver coin of the “Kugelreiter” type (cat. 2; enlarged, scale = 4:1). Photo M. Pavlovec.

Sl. 4: Skrinjca v bližini Gradiča pri Kobaridu. Mali srebrnik tipa “jezdec s trirogeljno čelado” (kat. št. 2; povečan, M. = 4:1). Foto M. Pavlovec.

regarded as the earliest in the evolution of the minting of tetradrachms of the Norican group.¹³ Chronologically, their minting must be placed in the first decades of the second half of the second century BC.¹⁴

It should be noted that no denarii were found in the hoard. It is significant that all hoards containing victoriati and not yet comprising denarii are dated to the 3rd or mid-2nd cent. BC.¹⁵

Backendorf states that the hoards consisting of bronze coins would usually terminate in 146 BC, since the minting of bronze asses was terminated for a long period at that time.¹⁶ Therefore the chronological determination of their hoarding is difficult.¹⁷

Backendorf, on the basis of analysis of Roman Republican hoards, also argues that Roman “old and new money” could not have reached Cis-

padana before the end of the 2nd century BC.¹⁸ I am convinced that the recently found hoards of Sevegliano near Palmanova, Enemonzo and Ljubljana contradict his assumption.¹⁹ Also the collected evidence from finds of Roman Republican coins in western Slovenia would further suggest the penetration of these coins as early as mid-2nd century BC.²⁰

The deposition of the hoard must therefore be placed in the second half of the second century BC. This conclusion is supported by the fact that no denarii have yet drifted into it.

Its composition testifies that Roman Republican silver and bronze coins as well as local Celtic currency were simultaneously in use in the eastern part of Cisalpina at that time.

¹³ Gorini 2005.

¹⁴ See Kos, in print.

¹⁵ Gorini 2005. Problems related to the victoriati are summarized by Miškec 2003. See also Kos, Šemrov 2003.

¹⁶ Backendorf 1998, 170.

¹⁷ Backendorf 1998, 177.

¹⁸ Backendorf 1998, 171.

¹⁹ Sevegliano: Buora, Candusio 1994. Buora, Candusio 1994a, 6. Enemonzo: Gorini 2005. Ljubljana: Kos, Šemrov 2003.

²⁰ Miškec 2007a.

BACKENDORF, D. 1998, *Römische Münzschätze des zweiten und ersten Jahrhunderts v. Chr. vom italienischen Festland*. – Studien zu Fundmünzen der Antike 13.

BUORA, M. and A. CANDUSSIO 1994, *Le monete tardo-repubblicane di Sevegliano (scavi 1990-1993)*. – Bagnaria Arsa.

BUORA, M. and A. CANDUSSIO 1994a, *Veneti, Romani e Celti: gli scavi nell'area del santuario tardorepubblicano di Sevegliano (agro di Aquileia)*. – Sevegliano.

CRAWFORD, M. H. 1974, *Roman Republican Coinage*. – Cambridge.

DEMBSKI, G. 1998, *Münzen der Kelten*, Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums I (= Kataloge der antiken Münzen. Reihe A: Griechen II: Massalia und Keltenstämme). – Wien.

DEMBSKI, G. 2001, Die Fundmünzen vom Mallnitzer Tauern - Norische und Tauriskische Obole. – *Numismatische Zeitschrift* 108–109, 33–52.

DEPEYROT, G. 1999, *Les monnaies hellénistiques de Marseille*. – Wetteren.

FMRSI I: P. Kos, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien I*. – Berlin 1988.

- FMRSI III: P. Kos and A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien III*, Mainz 1995.
- FMRVe II/1: G. Gorini, (ed.), A. Bernardelli, B. Callegher, G. Gorini, A. Saccocci, *Ritrovamenti monetali di età romana nel Veneto. Provincia di Treviso: Treviso (FMRVe II/1)*, Padova 1995.
- GAMBACURTA, G. and G. GORINI 2005, Il deposito votivo di Monte Altare (Treviso). – In: G. Gorini, A. Mastrocinque (eds.), *Stipi votive delle Venezie. Altichiero, Monte Altare, Musile, Garda, Riva*, 103–231, Roma.
- GÖBL, R. 1973, *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum*. – Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 113 (Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 2).
- GÖBL, R. 1992, *Münzprägung und Geldverkehr der Kelten in Österreich*. – Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 597 (Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 28).
- GORINI, G. 2001, Le prototype massaliète des petites monnaies d'argent du Norique. – *Bulletin de la Société Française de Numismatique* 56/7, 125–127.
- GORINI, G. 2005, *Il ripostiglio di Enemonzo e la monetazione del Norico*. – Padova.
- KELLNER, H. J. 1990, *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern*. – Stuttgart.
- KENT, J., M. MAYS (eds.) and D. ALLEN 1990, *Catalogue of the Celtic Coins in the British Museum II. Silver Coins of North Italy, South and Central France, Switzerland and South Germany*. – London.
- KOS, P. and A. ŠEMROV 2003, Skupna najdba keltskih in rimskih novcev v reki Ljubljanici. Doprinos h kronologiji novcev plemena Tavriskov / A hoard of Celtic and Roman coins from the Ljubljanica River. A contribution to the chronology of the coinage of the Taurisci. – *Arheološki vestnik* 54, 381–395.
- MAGGI, P. and B. ŽBONA TRKMAN 2007, Tra Natisone e Isonzo: il territorio in età romana. – In: M. Chiabà, P. Maggi, Ch. Magrini (eds.), *Le valli del Natisone e dell'Isonzo tra Centroeuropa e Adriatico*, Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 20, 59–77.
- MIŠKEC, A. 2003, Zgodnja romanizacija jugovzhodnoalpskega prostora v luči numizmatičnih najdb / The Early Romanization of the Southeastern Alpine Region in the Light of Numismatic Finds. – *Arheološki vestnik* 54, 369–379.
- MIŠKEC, A. 2007a, Different Phases of Romanization in the Southeastern Alpine region / A romanizáció különböző fázisai a délkeleti alpok területén. – In: M. Torbágyi (ed.), *A numizmatika és a társtudományok VI. (Konferencia Székesfehérváron 2004. szeptember 24–26.)*, 25–45, Székesfehérvár.
- MIŠKEC, A. 2007b, Monetary Circulation in the Posočje Region in the Antiquity. – In: M. Chiabà, P. Maggi, Ch. Magrini (eds.), *Le valli del Natisone e dell'Isonzo tra Centroeuropa e Adriatico*, Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 20, 275–281.
- MLINAR, M. 2004, Srpenica, novoodkrito najdišče svetolucijske skupine / Srpenica, a newly discovered site of St Lucia culture. – In: *Bovški zbornik*, 129–142, Tolmin.
- NASH, D. 1987, *Coinage in the Celtic World*. – London.
- OSMUK, N. 1997, Kobarid od prazgodovine do antike. – In: *Kobarid*, 9–16, Kobarid.
- OSMUK, N. 1998, La sanctuaire protohistorique de Kobarid (Slovénie). – *Instrumentum* 7, juin 1998, 13.
- PAULSEN, R. 1933, *Die Münzprägungen der Boier*. – Leipzig, Wien.
- PINK, K. 1958, Die keltischen Münzen vom Magdalensberg. – *Carinthia* I 148, 130–144.
- VITRI, S. 2007, Monete preromane dalle valli del Natisone. – In: G. Banchig, S. Magnani, A. Pessina (eds.), *Terre d'incontro. Contatti e scambi lungo le Valli del Natisone e dell'Isonzo dall'antichità al medioevo. Atti del giornata internazionale di studi S. Pietro al Natisone, 26 novembre 2005*, Cividale del Friuli, 152–171.

Zakladna najdba rimskih republikanskih in noriških novcev iz okolice Kobarida

OKOLIŠČINE ODKRITJA NAJDBE

Leta 2004 je bilo ob prazgodovinski in rimskodobni poti nad reko Sočo, ki je potekala zahodno od naselbin na Gradiču in Tonovcovem gradu pri Kobaridu in ju tudi povezovala, pod previsno skalo v globini okoli 40 cm na kupu najdenih 36 bronastih in srebrnih novcev.¹ Najdišče na ledini Skrinjca je pod severnim robom prazgodovinske naselbine in kakih pet metrov severozahodno od prazgodovinske poti (sl. 1 in 2) (GKY 391082 N 46°15'0.41''; GKX 123863 E 13°34'57.37''). Celotno novčno najdbo je za svoje zbirke pridobil Goriški muzej Kromberk – Nova Gorica.

¹ Maggi, Žbona Trkman 2007, 70 op. 69, 74 sl. 11. Za pot glej Mlinar 2004, 130–131.

SESTAVA SKUPNE NAJDBE

Najdbo sestavlja 34 rimskih republikanskih novcev (osem viktorijatov, en triens, 25 asov) in dva mala keltska srebrnika. Medtem ko rimski novci kažejo različne stopnje izrabe, ki je posledica njihove uporabe, sta oba keltska srebrnika odlično ohranjena, kar govori o kratkem času njune uporabe oziroma kroženja v obtoku, preden sta ostala v zemlji.

Rimski novci

Samo dva viktorijata (kat. št. 27, 28) sta bila kovana v obdobju 179–170 pr. Kr., torej v zadnji fazi kovanja tega novčnega tipa. Ostalih šest viktorijatov je bilo kovanih že

na začetku 2. stoletja pr. Kr. Vsi viktorijati so razmeroma dobro ohranjeni, prav tako kaže malo sledov obrabe bronasti triens, kovan v času med 206 in 195 pr. Kr. (kat. št. 21). Asi, kovani v obdobju med 211 in 156 pr. Kr., povečini kažejo sledove obrabe, ki je posledica daljše uporabe. Zaradi močne izrabljenosti treh asov ni mogoče podrobneje opredeliti. Najmlajši določljiv as je bil kovan v letih 157–156 pr. Kr. (kat. št. 33) in kaže znake daljše uporabe. Po drugi strani je odlično ohranjen as iz obdobja 209–208 pr. Kr. (kat. št. 19). Trije močno izrabljeni asi (kat. št. 34–36) tehtajo 36,10 g, 28,57 g in 25,90 g, kar dokazuje, da so bili kovani po uncialnem težnem standardu, po katerem je as tehtal eno unčo (27 g). Ker je že leta 146 pr. Kr. as tehtal manj kot eno unčo,² je kovanje vseh treh nedoločljivih primerkov mogoče umestiti pred to obdobje.

Ugotovimo lahko, da so bili vsi rimski novci iz najdbe kovani pred sredino 2. stoletja pr. Kr. Visoke teže štirih natančneje neopredeljenih novcev (11,7 % vseh rimskih novcev v najdbi) kažejo, da so bili tudi ti novci kovani v istem obdobju.

Keltski novci

Skupaj z rimskimi novci sta bila v najdbi tudi dva mala keltska srebrnika.

Neznani tip malega srebrnika

Eden od obeh primerkov iz najdbe (kat. št. 1; *sl.* 3) je prvi znani srebrnik takega tipa.

Na sprednji strani tega enkratnega srebrnika je upodobljena izboklina v obliki profila glave v desno, iz katere izhaja šest manjših izbočenih pik. Na zadnji strani je upodobljen križ, v vsakem od njegovih štirih polj pa so načrtane prečke v obliki črke V. Zdi se, da moramo prav v tem tipu novca iskati razvojno izhodišče za poznejše novce, na katerih je na zadnji strani tričrtni križ, kakršen je upodobljen na drugem keltskem srebrniku v najdbi. Križ, katerega prečke so sestavljene iz treh vzporednih črt, je moral namreč nastati prav z razpiranjem črt, ki sestavljajo črko V. Teža tega novca je 0,85 g in zaradi svoje višine kaže na zelo zgodnje kovanje. Novce potemtakem predstavlja izjemno pomemben člen pri razvoju noriških malih srebrnikov s križem na zadnji strani.

Novce tipa "jezdec s trirogeljno čelado"

Drugega od obeh malih srebrnikov (kat. št. 2; *sl.* 4) lahko uvrstimo v skupino novcev tipa "jezdec s trirogeljno čelado". Do nedavnega so bili dokumentirani le trije novčiči tega tipa z le enega znanega najdišča.³ Danes lahko skupaj s tem primerkom dokumentiramo šest primerkov istega tipa s petih najdišč: okolice Kobarida, z Monte Bardo-Roba v

bližini Cividala,⁴ dva primerka z Monte Altare⁵ in eden iz Gurine.⁶ Najdišče pariškega primerka ni znano.⁷

Na sprednji strani tega novca iz najdbe v okolici Kobarida je upodobljena glava, obrnjena v levo, z enovrstnim lovorovim vencem med dvema pikčastima črtama (zgornja vrsta lovorovih listov je obrnjena navzgor), medtem ko je na tetradrahmah upodobljena glava z dvovrstnim lovorovim vencem. Primerjava kaže močno podobnost z upodobitvami na tetradrahmah tipa "jezdec s trirogeljno čelado" skupine C2a,⁸ ki so dokumentirane predvsem na območju severovzhodne Italije in zahodne Slovenije.⁹

Že R. Göbl je ugotavljal, da so Noriki začeli kovati male srebrnike z enako (vendar pomanjšano) upodobitvijo (glavo/jezdecem), kot se pojavlja na prvih tetradrahmah tipa "jezdec s trirogeljno čelado". Nekoliko kasneje je upodobitev jezdec na zadnji strani malih srebrnikov zamenjala upodobitev tričrtnega križa, medtem ko je upodobitev na sprednji strani ostala nespremenjena.¹⁰

Keltska plemena na območju jugovzhodnih Alp (Noriki in Tavriski) so od samega začetka kovanja lastnega denarja poleg velikih tetradrahem kovala in uporabljala tudi pripadajoče drobižne novce. Skoraj za vsak tip velikih srebrnih novcev (tetradrahem) je namreč mogoče dokumentirati sočasno kovanje pripadajočega drobiža.

OPREDELITEV NAJDBE

Skupna najdba razmeroma majhnega števila rimskih in keltskih novcev različnih vrednosti nedvomno predstavlja prerez denarja, ki je bil na tem območju v obtoku v drugi polovici 2. stoletja pr. Kr. Najdba je bila odkrita ob stari poti, ki je povezovala Gradič (kjer je bilo v okviru prazgodovinske utrjene naselbine odkrito keltsko svetišče z – med drugim – večjim številom dokumentiranih keltskih velikih in malih srebrnikov¹¹) s Tonovcovim gradom. Ker najdba obsega razmeroma majhno število novcev, je najverjetnejša domneva, da je v zemlji ob cesti ostal denar, ki ga je nosil s seboj bogatejši popotnik. Podobno je kot denarnico mogoče opredeliti tudi najdbo petih viktorijatov, osmih asov in štirih semisov iz sklopa svetišča v Sevegljanu.¹²

⁴ Vitri 2007, 157.

⁵ Gambacurta, Gorini 2005, 174, kat. št. 2 in 3. FMRVe II/1, 431.

⁶ Pink 1958, 130–144; p. 131, Abb. 52, 3. Paulsen 1933, 70 and 154 cat. no. 642, Taf. 26, Nr. 642. Göbl 1973, 138, pl. 44, C 1. Dembski 1998, 89 št. 820 (inv. št. 39.262; Gurina, izkopavanja Hoernesa v letih 1886–1887).

⁷ Za podrobnosti glej P. Kos, "Silver fractions of "Kugelreiter" tetradrachms", v tisku.

⁸ Göbl 1973, Taf. 4, 1–5.

⁹ P. Kos, "Celtic tetradrachms of "Kugelreiter" type", v tisku.

¹⁰ Göbl 1992, 14.

¹¹ Osmuk 1997, 12. Osmuk 1998.

¹² Buora, Candussio 1994.

² Crawford 1974, 596.

³ Göbl 1973, Taf. 44, C 1–3; za številko 1 navaja napačno inventarno številko in napačne podatke o teži (str. 138).

ČAS ZAKOPA NAJDBE

Analiza novcev iz najdbe je pokazala, da so bili vsi rimski republikanski novci kovani pred sredino 2. stoletja pr. Kr. Pri kronološki opredelitvi zaklada je pomembna Backendorfova ugotovitev, da je vse zakladne najdbe, ki vsebujejo viktorijate, ne pa tudi denarijev, mogoče časovno umestiti v tretje st. oziroma v sredino 2. stoletja pr. Kr.¹³ V najdbi namreč niso zastopani denariji, kar kaže tudi na zgodnje prenehanje dotoka svežega denarja.

Do sedaj neznan keltski mali srebrnik, ki nedvomno sodi med denar, ki so ga kovali Noriki, tehta 0,85 g in ga moramo že zato uvrstiti med zelo zgodnje kove. Drugi mali srebrnik uvrščamo v skupino novcev tipa "jezdec s trirogeljno čelado", ki sodijo med začetne novce plemena Norikov¹⁴ in jih na osnovi analize zakladne najdbe iz Enemonza postavljamo v začetek druge polovice 2. stoletja pr. Kr.¹⁵

Najdba tako kaže vse značilnosti denarja, ki je bil v obtok¹⁶ na tem prostoru v sredini 2. stoletja pr. Kr., in z veliko zanesljivostjo je mogoče trditi, da je ostala v zemlji v začetku druge polovice 2. stoletja pr. Kr.

Backendorf skuša na osnovi podrobne analize rimskih republikanskih zakladnih najdb sicer dokazati, da rimski "stari in novi denar" nista mogla krožiti v Cisalpini pred koncem 2. stoletja pr. Kr.¹⁶ Najdba iz Gradiča ter pred nekaj leti odkrite zakladne najdbe iz Sevegljana pri Palmanovi,¹⁷ iz Enemonza pri Zugliu¹⁸ in iz reke Ljubljane¹⁹ ne pritrjujejo njegovi domnevi. Tudi evidenca o posamičnih najdbah rimskih republikanskih novcev na območju zahodne Slovenije kaže na prodiranje teh novcev v denarni obtok že v sredini 2. stoletja pr. Kr.²⁰ Na tem mestu obravnavana skupna najdba iz okolice Kobarida tako zgolj dopolnjuje navedeno evidenco.

Podobno kot v zakladni najdbi iz Sevegljana in Enemonza tudi v najdbi iz okolice Gradiča pri Kobaridu še ni denarijev, ki so s tremi zgodnjimi primerki sicer znani iz zakladne najdbe v Ljubljani.

V sredino oziroma v drugo polovico 2. stoletja pr. Kr. postavljamo tudi zakop v celoti ohranjene zakladne najdbe rimskih republikanskih asov iz Knežaka²¹ ter verjetno tudi zakop sicer izgubljene zakladne najdbe rimskih republikanskih asov iz Dutovelj.²²

Vzrokov zakopa najdbe iz okolice Gradiča ni mogoče iskati, še manj pa ga povezovati z nam znanimi zgodovinskimi dogodki, saj bi bila vsaka tovrstna hipoteza preveč tvegana in nedokazljiva.

SKLEP

Najdba je poleg novčnih zakladov iz Enemonza in iz reke Ljubljane tretja zakladna najdba iz tega obdobja na območju Furlanije in zahodne Slovenije, v sestavu katere so bili rimski republikanski novci različnih vrednosti ter keltski (veliki in/ali mali) srebrniki. Najdba tako še enkrat podkrepljuje tezo, da so keltski novci že v začetku druge polovice 2. stoletja pr. Kr. krožili skupaj z zgodnjim rimskim republikanskim denarjem in da je bilo že v tem zgodnjem obdobju normalno razvito denarno gospodarstvo.

Peter Kos
Narodni muzej Slovenije
Prešernova 20
SI-1000 Ljubljana
peter.kos@nms.si

Beatrice Žbona Trkman
Goriški muzej
Grajska 1
Kromberk
SI-5000 Nova Gorica
beatrice.zbona@goriskimuzej.si

¹³ Gorini 2005. Vse podrobnosti in problematiko v zvezi z viktorijati navaja Miškec 2003. Glej tudi Kos, Šemrov 2003.

¹⁴ Glej Kos, "Celtic tetradrachms of "Kugelreiter" type", v tisku.

¹⁵ Gorini 2005.

¹⁶ Backendorf 1998, 171.

¹⁷ Buora, Candusio 1994. Buora, Candusio 1994a, 6.

¹⁸ Gorini 2005.

¹⁹ Kos, Šemrov 2003.

²⁰ Miškec 2007 (A).

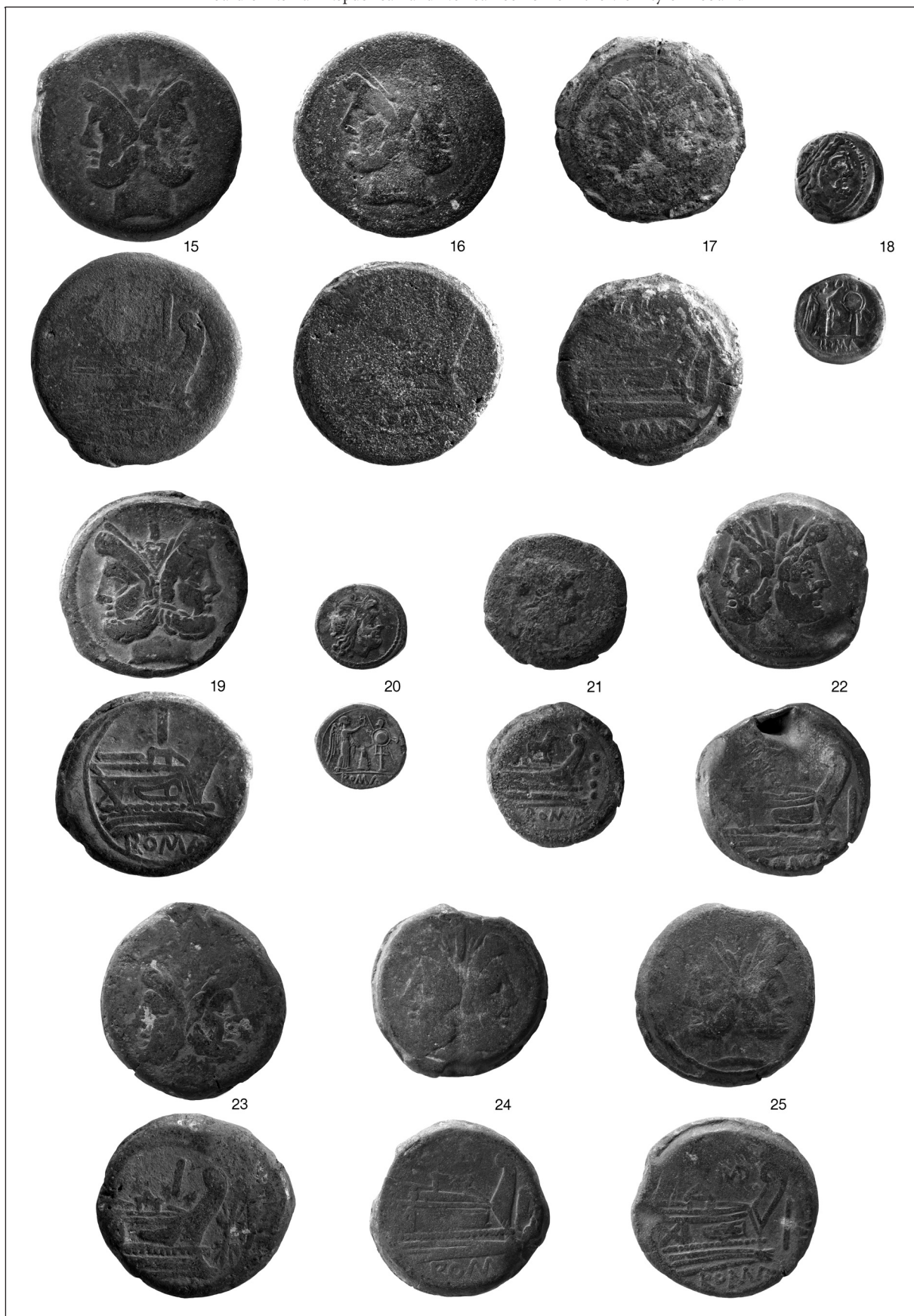
²¹ FMRSI III 53/2. Backendorf 1998, 180, nasprotno domneva, da moramo zakop te najdbe zaradi velikega števila nedoločljivih novcev postaviti v kasnejše obdobje.

²² FMRSI I 45.

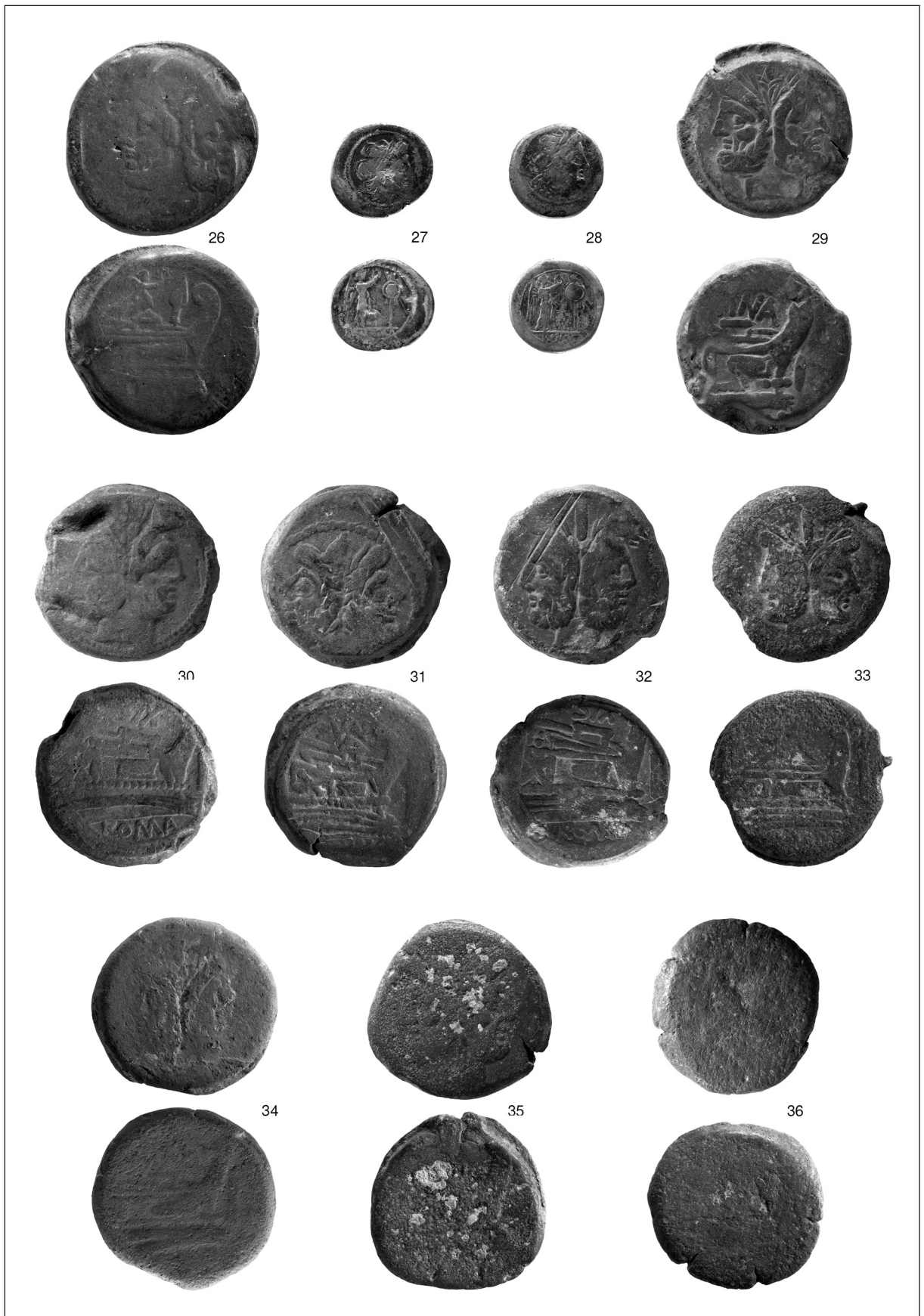
Pl. 1: Skrinjca near Gradič at Kobarid, coin hoard. Scale = 1:1. Photo M. Pavlovec.

T.: 1: Skrinjca v bližini Gradiča pri Kobaridu, novčna zakladna najdba. M. = 1:1. Foto M. Pavlovec.

Pl. 2: Skrinjca near Gradič at Kobarid, coin hoard. Scale = 1:1. Photo M. Pavlovec.

T.: 2: Skrinjca v bližini Gradiča pri Kobaridu, novčna zakladna najdba. M. = 1:1. Foto M. Pavlovec.

Pl. 3: Skrinjca near Gradič at Kobarid, coin hoard. Scale = 1:1. Photo M. Pavlovec.

T.: 3: Skrinjca v bližini Gradiča pri Kobaridu, novčna zakladna najdba. M. = 1:1. Foto M. Pavlovec.

The Augustan conquest of southeastern Alpine and western Pannonian areas: coins and hoards

Alenka MIŠKEC

Izvleček

Do končne vzpostavitve rimske kontrole območja jugovzhodnih Alp in zahodne Panonije je prišlo v avgustejski dobi. Pri proučevanju teh procesov je med drugim v pomoč tudi analiza denarnega obtoka, še zlasti štirih tipov bronastega denarja: novcev tipa *Divos Iulius*, novcev iz kovnic v Rimu in Lugdunu ter novcev iz provincialne kovnice v Nemavsu. Proučili smo nekatere novčne najdbe iz avgustejskega obdobja na območju Slovenije, ki zaradi zelo različnih najdiščinskih kontekstov predstavljajo še dodaten izziv za interpretiranje. Pri analizi smo uporabili posamične novčne najdbe iz vojaškega tabora na Obrežju, manjšo zakladno najdbo iz Povirja pri Sežani s 30 kovničarskimi bronastimi novci in posamične bronaste in srebrne najdbe iz Celeje in Emona. Ugotovitve lahko strnemo v naslednje: Zgodnjeavgustejske emisije bronastega denarja, predvsem novcev kovnic iz Nemavske serije I in II in serije novcev *Altar I* kovnice v Lugdunu ter srebrnikov taiste kovnice, lahko povežemo z rimskimi vojaškimi aktivnostmi v letih 14–8 pr. Kr. in s pomembnimi strateškimi točkami, kot sta *Vrhnika* (*Nauportus*) in Ljubljana. Kovničarski novci kovnice v Rimu so bili večinoma v uporabi daljše obdobje. Zlasti tisti, ki nosijo kontramärke ali pa so polovičeni. Uporabo vojaškega tabora Obrežje moramo ob pomanjkanju bronastih novcev kovnice iz Nemavske in novcev serije *Altar I* kovnice iz Lugduna datirati v poznejše obdobje, v čas panonsko-dalmatinskega upora v letih 6–9.

Gljučne besede: Slovenija, *Emona*, Obrežje, avgustejsko obdobje, novčne najdbe, provincialne kovnice

Abstract

Final Roman control over the region of the southeastern Alps and western Pannonia was achieved in the Augustan period. Analysis of the monetary circulation in this region shows an increased quantity of coinage in circulation. Four types of bronze coins are important: the coins of the *Divos Iulius* type, coins of the provincial mint in Nemausus, bronze coins from the mints in Rome and Lugdunum.

Coin finds from the Augustan period discovered in Slovenia – because of their highly varied contexts of discovery – represent an additional challenge in interpretation. They consist of the following: individual coin finds from the Augustan military camp at Obrežje, a small hoard from Povir near Sežana, and numerous individual finds of bronze and silver coins from two urban areas: Celeia (Celje) and Emona (Ljubljana). It may be concluded that the early Augustan emissions of bronze coinage, particularly the coins from the mint of Nemausus of series I and II, and the *Altar I* series of coins from the mint of Lugdunum, along with the silver coins of this mint, can be related to Roman military activities in 14–8 BC and also to important strategic points, such as *Nauportus* (*Vrhnika*) and Emona. The moneyers' coins of the mint in Rome were for the most part in use throughout a lengthy period. The military camp at Obrežje must be dated to a later period, 6–9 AD, due to the absence of bronze coins from the mint of Nemausus and coins of the *Altar I* series from the mint of Lugdunum.

Keywords: Slovenia, *Emona*, Obrežje, Augustan period, coin finds, provincial mints

The Romans first exhibited a desire to conquer the region of the southeastern Alps and western Pannonia shortly after the foundation of *Aquileia*,¹

and final Roman control over the area was achieved in the Augustan period. Two military stages were particularly decisive:

¹ On the basis of coin finds it is possible to hypothesize early Roman activities in *Notranska* (Inner Carniola) and

in general in the western part of Slovenia, see Kos, Šemrov 2003; Miškec 2003 and Miškec 2007.

- The Pannonian War from 14 to 8 BC;²
- The Pannonian-Dalmatian Rebellion in 6–9 AD.³

Analysis of the monetary circulation in the region of the southeastern Alps and western Pannonia clearly shows an increased quantity of coinage, particularly bronze, in circulation in the Augustan period.⁴ As this period was relatively long lasting in comparison to the reigns of other rulers and new corrections for the dating of certain coin emissions constantly appear, it is necessary to be highly cautious in the interpretation of coins and analysis of the monetary circulation.⁵ Particular attention must be paid to the fact that in the period from 4 BC to 10 AD the Emperor Augustus did not mint bronze coins in the mint of Rome. The monetary reform of Augustus, which began in 23 BC and took place gradually, introduced a completely new monetary system of sesterti and dupondii in brass and asses and quadrans in bronze. The production of bronze coinage was centered on the mint in Rome, although in the Augustan age the provincial Gallic mints of Lugdunum and Nemausus had a considerable share in the production of bronze coinage.

For the study and comparison of the monetary circulation in the Augustan period, bronze coins from military contexts are most suitable, especially from sites along the Rhine and the Lippe. These include the earliest military strongholds of Novaesium (Neuss) and Nijmegen, which were established by Drusus in 16 BC. The beginnings of the camp at Dangstetten are placed ca. 15 BC. The existence of the military camp at Oberaden (this complex also including the sites of Beckinghausen, Asberg, and Rödgen) can be related to the military expedition of Drusus between 12 and 9/8 BC, and the military camp at Haltern with the military

Fig. 1: The bronze coins from the mint of Nemausus were also discovered during the archaeological excavations in 2005, in Kočevarjev vrt at Vrhnika (Turk 2009, 251).

Sl. 1: Pri arheoloških raziskavah, ki so potekale l. 2005 na Kočevarjevem vrtu na Vrhniki, so našli tudi bronaste novce kovnice iz Nemausa (Turk 2009, 251).

campaigns of Tiberius, Varus, and others between 7/5 BC – 9 AD. The site of Kalkriese is considered to be the place where in 9 AD the famous battle of the Teutoburg Forest would have taken place between the Germans under the leadership of Arminius and the Roman army, commanded by Publius Quinctilius Varus.⁶

Four types of bronze coins are particularly important:

1. The bronze coins of the *Divos Iulius* type at the transition from the Republican to the Imperial period.

Because of its easily recognizable characteristics – depictions of heads on both sides (on the obverse Octavian, on the reverse Caesar) – this type is also called the “double-headed” type in the numismatic literature. Coins of this type were minted circa 38 BC in an as yet unidentified mint in the northern part of Italy. They were in frequent use in Italy in the thirties and twenties BC.⁷

2. Bronze coins of the provincial mint in Nemausus, types I–III (Nem. I–III) (fig. 1).

² Wilkes 1969, 46–76; Domić-Kunić 2006; in an exhaustive article, which also includes all analyzed ancient sources in the original with a translation, the author notes that there are few scientific texts about Tiberius' war in Pannonia (*Bellum Pannonicum*), although this war in her opinion played a very important role, at least as important as Octavianus' campaign twenty years previously.

³ Šašel Kos 1986, 167–191.

⁴ In numismatics the term *bronze coinage* is a general concept, which is used to denote copper, bronze, and even brass coins.

⁵ Despite the generally widespread opinion that coins in principle represent a good dating tool, this is not entirely valid for the coins of Augustus; cf. van Heesch 1999, 347.

⁶ Neuss (Chaintraine 1982), Dangstetten (Fingerlin 1986, 1998), Oberaden (Ilisch 1992), Haltern (*FMRD* VI 4 4057), and Kalkriese (Berger 1996).

⁷ *RRC* 535, *RPC* I, p. 161.

The mint in Nemausus (*Colonia Nemausus*, present day Nîmes) in Gaul began to mint the famous series of coins with an image of a crocodile during the reign of Augustus. This series consisted of three basic groups of bronze coins.⁸ On the obverse they bear the legend IMP DIVI F (i.e. *imperator* and *divi filius*) with two heads, turned away from each other. The left head depicts Agrippa and the right Augustus. The reverse has an image of a crocodile with a chain around its neck attached to a palm branch, and the legend COL NEM.⁹ The groups differ in minor stylistic and iconographic details, as well as weight, and are usually denoted by Roman numerals from I to III. In this manner the coins of group Nem. I are subdivided into two series: the coins of series 1 (*RPC* I 522)¹⁰ are dated to 27 BC, and the coins of series 2 (*RPC* I 523) to the period from 16–10 BC.¹¹ The group Nem. II (*RPC* I 524) contains coins dated to the period from 9–3 BC, and Nem. III (*RPC* I 525) to the period from 10–14 AD. The coins of groups Nem. I and II were widely distributed geographically. The Nem. I coins were the first Roman coins that reached the northwestern provinces in large quantities. Although the mint in Nemausus was theoretically a provincial mint,¹² it undoubtedly was effectively an imperial mint, particularly as it had an advantageous position in the vicinity of the large concentrations of soldiers taking part in the conquest of Germania.¹³ The coins of the Nem. I group would have entered into monetary circulation shortly after being minted, and they were equally rapidly replaced by coins

of the Altar I series from Lugdunum: these two facts make the coins of the Nem. I series suitable for dating archaeological contexts.¹⁴ Coins of the Nem. II series, on the other hand, are present in large quantities mostly in central Gaul.¹⁵

3. Bronze moneyers' coins from the mint in Rome.¹⁶

The mint in Rome minted several series of bronze coins with the names of various magistrates (*triumviri monetales*), for which the shorter and commonly used term is *moneyers' coins* (German *Münzmeisterprägung*). At least several different dates exist, which we can very briefly cite. Only the coins of the collegium (*triumviri monetalis*) of Mescinius Rufus, Vinicius, and Antistius Vetus can be securely dated to the year 16 BC, as the coins bear the terms TRP (*tribunitia potestas*) VII and TRP VIII.¹⁷ Mattingly established the basic dating in 1923, which was based on the chronological classification of the collegia; from the earliest in 23 BC (the collegium of *Calpurnius Piso*, *Naevius Surdinus* and *Plotius Rufus*) to the latest in 4 BC (the collegium of *Betelienus Bassus*, *Naevius Capella*, *Rubellius Blandus* and *Valerius Catullus*).¹⁸ Kraft in 1951–1952 transferred the beginning of Augustus' monetary reform from 23 BC to 19 BC,¹⁹ while the later studies of Burnett and Wallace-Hadrill returned the beginnings of the reform to 23 BC.²⁰ We have utilized Mattingly's classification and dating, which was also adopted by von Kaenel,²¹ who placed the first series in 23 BC, and the last two, the ninth and tenth, composed exclusively of quadrans, to the years 5 and 4 BC.

4. Bronze coins of the mint in Lugdunum, the Altar I series.

The mint in Lugdunum (present-day Lyon) in Gaul minted large quantities of silver coinage in the Augustan period. Of all the coins made from less valuable metals, two series in particular are important. The coins of both series bear an image on the reverse of the famous Lugdunum altar, hence they are called the First Altar or Altar I series and Altar II. The Altar I series is dated to 15–10 BC, and the Altar II series to the period 9–14 AD.²²

⁸ The division into three groups is the most commonly used, but is not the only one. In fact because of the varied divisions of the mint of the mint at Nemausus, it is very difficult to make comparisons between sites, which leads to incomprehension and incorrect conclusions.

⁹ *RPC* I, pp. 152–154.

¹⁰ These were heavy, semiuncial asses, which were minted probably around 27 BC during Augustus' visit to Gaul (*RPC* I, p. 153; Doyen 2009, 48; Kemmers 2005, 29).

¹¹ Discussion still continues about the dating of this other group: in *RIC* it is dated to the period from 20 to 10 BC (*RIC* 155–157), Zehnacker dates it to 18/19–9 BC (1984, p. 74), while van Heesch suggests a date between 16/15 and 8 BC (1996, 96).

¹² Provincial mints, in contrast to imperial mints, minted coins that were usually in use only in a limited area, mostly for local requirements. The expression "Roman provincial", (also "Greek imperial") minting designates minting in numerous mints in the name of a place, colony, and region of an individual Roman province, at first in the Iberian peninsula and later in the east of the Roman Empire (*RPC* I, xiii–xvii).

¹³ Kemmers 2006, 40.

¹⁴ Van Heesch, 1999, 349–351, Wigg 1999, 108–109.

¹⁵ Besombes 2004, 13.

¹⁶ *RIC* I, 31–34.

¹⁷ Kemmers 2006, 41.

¹⁸ Mattingly 1923.

¹⁹ Kraft 1951–1952, 28–35.

²⁰ Burnett 1977, 48 ff.; Wallace-Hadrill 1986, 85–86.

²¹ Von Kaenel 1999, 367–369.

²² *RIC* I, pp. 27–29 and 57–58.

Giard dates the Altar II series to the period 10–14 AD,²³ while Heesch suggests dating the Altar II series to 10–12 AD.²⁴

The data acquired from comparisons of all four types of coins from the sites of Neuss (*Novaesium*), Oberaden, Haltern, and Kalkriese,²⁵ together with data from written sources, can be summarized into the following findings:

– Neuss, as the earliest camp, contains a smaller proportion of coins of the Nem. I type than Oberaden, and also contains Republican uncial asses, bronze coins of the “Copia/Vienne” type,²⁶ and even 8 coins of the Divos Iulius type.

– Oberaden has the greatest percentage of coins from the mint at Nemausus. Similarly as at Oberaden, at the sites of Rödgen and Dangstetten²⁷ bronze coins from the mint at Nemausus from series I and II represent around 90% of all coins (see *fig. 2*).²⁸

– At Haltern and Kalkriese the greatest proportion of coins were from the mint of Lugdunum, the Altar I series, at Haltern representing 80% of the total, and at Kalkriese even 90%. These coins are later than the coins from the mint in Nemausus, and considering that at Haltern another 9.5% of coins were from the mint at Nemausus, while there are almost none at Kalkriese, Berger considers this to be proof that Kalkriese is somewhat later than Haltern²⁹ (see *fig. 2*).

In the region of the southeastern Alps and western Pannonia, coins from the mint at Nemausus were represented only in small quantities,³⁰ as is evident from diagram (*fig. 3*), where the percentage share of bronze coins is displayed from various mints in

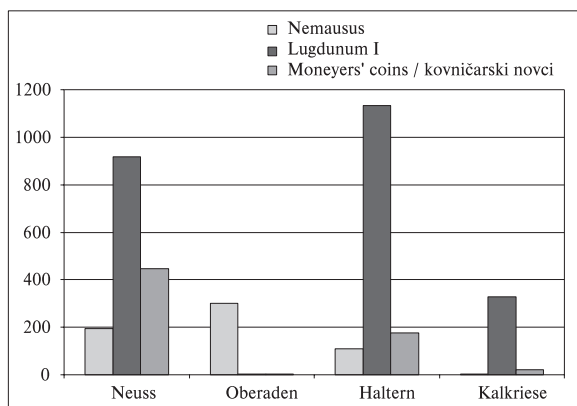

Fig. 2: The proportions of the bronze coins of the mints of Nemausus, Lugdunum, and Rome at the sites of Neuss, Oberaden, Haltern, and Kalkriese.

Sl. 2: Delež bronastih novcev kovnic Nemaus, Lugdunum in Rim na najdiščih Oberaden, Haltern in Kalkriese.

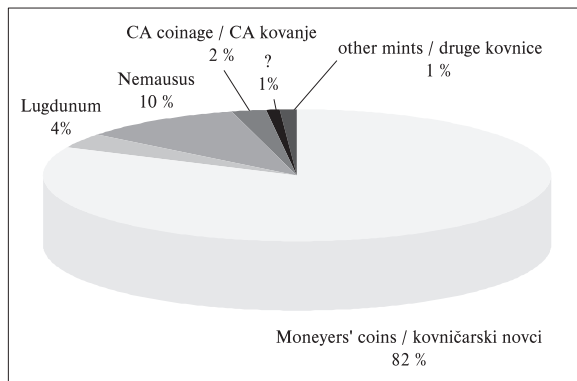

Fig. 3: The share of bronze coins of various mints from the Augustan period in the region of the southeastern Alps and western Pannonia.

Sl. 3: Delež bronastih novcev različnih kovnic v avgustejškem obdobju na območju jugovzhodnih Alp in zahodne Panonije.

the Augustan period. In a detailed analysis of the 4 different series of coins produced by this mint, almost 60% of the coins can be placed in the period of 27–3 BC (series Nem. I–II, *RPC* 522–524), as is shown on diagram (*fig. 4*).

Finds of bronze coins from the mint at Nemausus are concentrated in the western part of Slovenia, in Ljubljana, Celje and Ptuj (see *fig. 5*). Bronze coins of the mint at Lugdunum, of the Altar I series, are very rare, in contrast to the silver coinage of the imperial mint at Lugdunum, which represents 68%, which is by far the greatest share of all silver coins on the territory of Slovenia from the Augustan period (see *fig. 6*). The distribution of coins from the mint in Lugdunum minted in

²³ Giard 1983, 45–47.

²⁴ Heesch 2000, 154–156.

²⁵ *Noavesium*: Chaintraine 1982; Oberaden: *FMRD* VI, 5, 5080–5081; Ilisch 1992; Haltern: *FMRD* VI, 4, 4054–4057; Kalkriese: Berger 1996, Berger 1999.

²⁶ The so-called “Copia” and “Vienne” series were coins minted approximately at the same time and with similar depictions, and hence they are usually discussed together. The “Copia” series was minted in Lugdunum in Gaul in 38 and 36 BC (*RPC* I 514/515), and the “Vienne” series in 36 BC in the mint of Vienne in Gaul (*RPC* I 517).

²⁷ Berger 1999, 274.

²⁸ Berger uses another, earlier dating: the coins of the series I of the Nemausus mint are dated to 16–15 BC, and series II to 7–3 BC, Berger 1996.

²⁹ Berger 1996, 41–44.

³⁰ Although it is known that the mint at Nemausus emitted coins in large quantities and that they were very widespread (*RPC* I, p. 153).

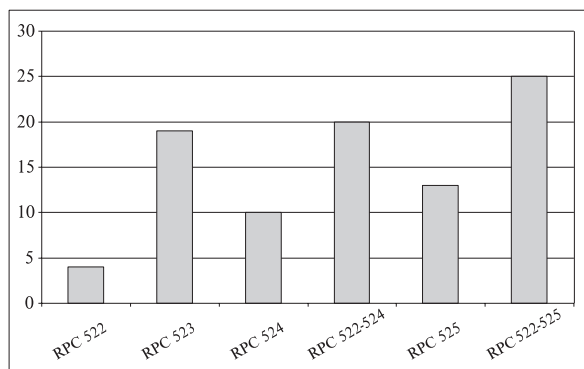

Fig. 4: The coins of the mint of Nemausus found in Slovenia.

Sl. 4: Novci kovnice Nemavs na območju Slovenije.

the period from 15 BC – 4 AD almost entirely corresponds to the distribution of bronze coins from the mint at Nemausus.

The greatest proportion of bronze coins from the Augustan period in Slovenia in general and at individual sites was represented by moneyers' coins from the mint in Rome. The actual minting and role of these coins in circulation after all research to the present still causes debate. As has already been seen in the dating of these coins,

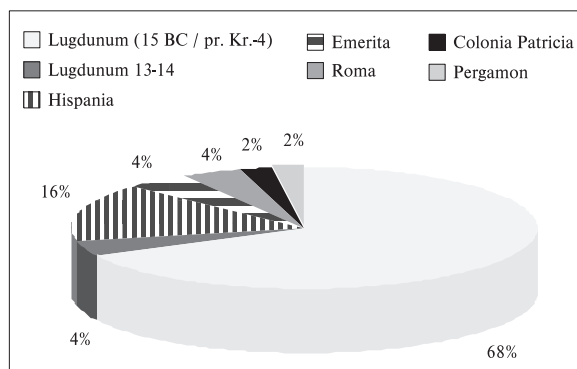

Fig. 6: The share of silver coins from different mints in the Augustan period in Slovenia.

Sl. 6: Delež srebrnikov iz različnih kovnic iz avgustejskega obdobja v Sloveniji.

various explanations exist, with different opinions about their use and primarily about how long they were in circulation. Bronze moneyers' coins from the mint in Rome reached the Rhine as late as 15 to 25 years after their minting. This was shown by van Heesch, Wolters, and Wigg,³¹ primarily on the basis of coins from the sites of Haltern, Oberaden, Kalkriese, Mainz, Waldgirmes, and

³¹ Van Heesch 1999, 349; Wolters 2000, 86–91, Wigg 1999, 333–335.

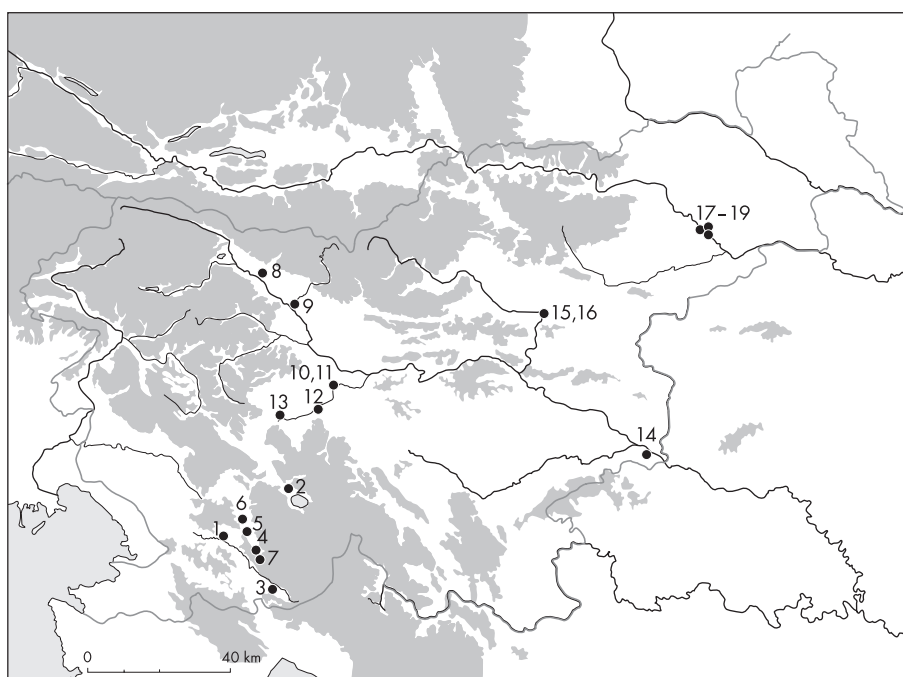

Fig. 5: The distribution of bronze coins of the mint at Nemausus.

Sl. 5: Razprostranjenost bronastih novcev kovnice v Nemavsu.

1 Vremški Britof; 2 Tržišče (Dolenja vas); 3 Javor (Dolnji Zemon); 4 Šilentabor; 5 Kerin (Pivka); 6 Ambrožovo gradišče (Slavina); 7 Gradišče (Knežak); 8 Mošnje; 9 Kranj; 10 Ljubljana; 11 Livada (Ljubljana); 12 Ljublanica (Bevke); 13 Vrhnik; 14 Spodnja Ribnica; 15 Celje; 16 Savinja (Celje); 17 Ptuj; 18 Rabelčja vas; 19 Panorama (Vičava).

Trebur-Geinsheim, where they are very rare or don't exist, in contrast to the early Tiberian site of Vindonissa³², where they are numerous. Von Kaenel, who published the moneyers' coins of the Roman mint from the Tiber River, which could indicate the monetary mechanism in Rome itself, established the following:

- Among all the coins, the 1st and 2nd series of moneyers' coins of the Roman mint predominate, which were minted in 23 and 22 BC;
- Not a single coin was halved;
- Only one coin has a countermark.

What then occurred in the immediate vicinity of Italy, in areas where the Romans carried out military actions from as early as the middle of the 2nd century BC, in the southeastern Alpine region (present-day Slovenia)? Can we compare the supply and use of Roman coinage in this region with the monetary circulation in Rome? Were there any similarities to the Rhine military camps and strongholds? Help in answering these questions can be supplied by several coin finds from the Augustan period recently discovered in Slovenia, as well as previously known finds, which because of their highly varied contexts of discovery represent an additional challenge in interpretation. They consist of the following:

1. Individual coin finds from the Augustan military camp at Obrežje in the far eastern part of Slovenia at the present Slovenian-Croatian border crossing.

2. A small hoard from Povir near Sežana, which contained 30 bronze moneyers' coins.

3. Numerous individual finds of bronze and silver coins from two urban areas: Celeia (Celje) and Emona (Ljubljana).

In the Augustan period camp at Obrežje, which was discovered during archaeological excavations between 2001 and 2003,³³ altogether 38 coins were discovered.³⁴ Of these, 5 coins (3 Augustan asses minted in 11–12 AD, a small Celtic silver coin, and a denarius of M. Antonius from 32–31 BC) were discovered together with a Norican-Pannonian fibula in an isolated grave that must undoubtedly be dated after the abandonment of the military

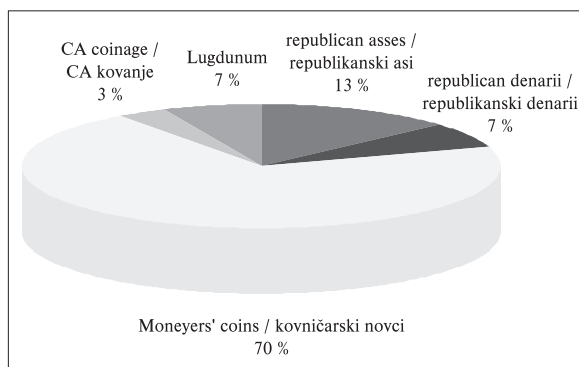

Fig. 7: The discovered coins at the site of Obrežje.

Sl. 7: Novci z najdišča Obrežje.

camp. The representation of other, otherwise very few, coins is shown on diagram (fig. 7).

Bronze moneyers' coins from the mint in Rome predominate with 70% (fig. 7), half of which are halved. Republican asses, minted to the middle of the 2nd century BC, are similarly all halved. The phenomenon of halving was primarily present in the Augustan period.³⁵ Recent research, based on the analysis of coins from the to date largest known find of Augustan coinage,³⁶ indicates that the appearance of halved Augustan coinage must be placed earlier and not as late as in the thirties of the 1st century, as had been suggested by Buttrey.³⁷ The military camp

³⁵ The phenomenon of halving Republican and early Imperial asses was first broadly analyzed by T.V. Buttrey. He saw halving as a result of a sudden revaluation of coins. He cited a theory that the bronze coins of the "double-headed" type (also called the *Divos Iulius* type in the literature; *RRC* 535) upon the introduction of the new reformed coinage (i.e. moneyers' coins), were revalued as *dupondii*. The result of these reforms was a lack of asses, which led to a general spread of halving of the *Divos Iulius* type coins, in order to ensure a sufficient number of asses. Buttrey dated this phenomenon to the late 1st century BC. He also hypothesized another phase of halving in the late thirties of the 1st century AD (Buttrey 1972).

³⁶ This is the largest hoard of Augustan coinage, otherwise from a votive source, which was discovered at the Roman baths of Bourbonne-les-Bains (Département Haute-Marne) in France. The find was discovered long ago in 1875 and was even partially published then, although it remained almost completely unknown to the broader professional public (both numismatic and archaeological), until it was reanalyzed and republished by Sauer (2005).

³⁷ Sauer (2005, 58–68) considers that comparisons between the site of Bourbonne-les-Bains and the camps from the period of Haltern (abandoned in 9 AD) indicate that the percentage of halved coins of the *Altar I* series increased tenfold. This increase contradicts the hypothesis that the halving of the Augustan asses began as late as the thirties AD.

³² Kraay 1962.

³³ Mason 2008.

³⁴ Viewed in comparison with other sites of military character, too small a number of coins were found at Obrežje, which might indicate that the site had already been destroyed previously.

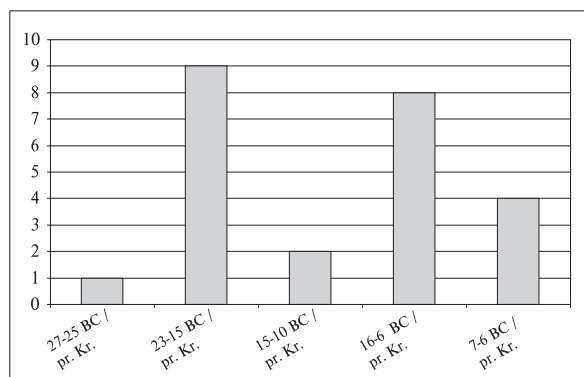

Fig. 8: The bronze moneyers' coins from the mint of Rome according to period of minting at the site of Obrežje.

Sl. 8: Kovničarski bronasti novci iz kovnice v Rimu po obdobjih kovanja z najdišča Obrežje.

of Obrežje was established at a strategically very important position, where the important Roman road from Italy ran through Emona to Siscia. Written sources discuss two events that could be related to the foundation of this camp: military actions at the end of the occupation of Pannonia in 14–8 BC or during the Pannonian-Dalmatian Rebellion in 6–9 AD. A later dating is not possible, as the complete absence of late Augustan and early Tiberian coins indicates that the camp could not have been established after 9 AD. The coins from the site of Obrežje can be classified to two large, almost equally sized groups (fig. 8). The first consists of coins minted to 15 BC, and the other of coins from 16–6 BC. The first group of coins can be connected to Roman activities between 14 and 9 BC, and the second to events that occurred more than 15 years later. It is almost impossible that the camp would have been in use for so many years, at the most it could possibly have been utilized twice. Since in form it is most similar to the military camp of Haltern, which is known to have been abandoned after 9 AD, it can be hypothesized that Obrežje was in use primarily during the Pannonian uprising in 6–9 AD. As many of the coins are halved and poorly preserved, it can further be suggested that they arrived in the camp gradually, through everyday monetary circulation, trade, and the personal mobility of people carrying coins.³⁸ Such a distribution can lead to delays of several years. We also cannot ignore the fact that the Roman mint did not mint bronze coins from 4 BC to 10 AD, and hence once again it is not surprising that such coins could be in use for so long.

³⁸ Wolters 2000, 86; this is one of two models, the other model is the "Steinwurf" type.

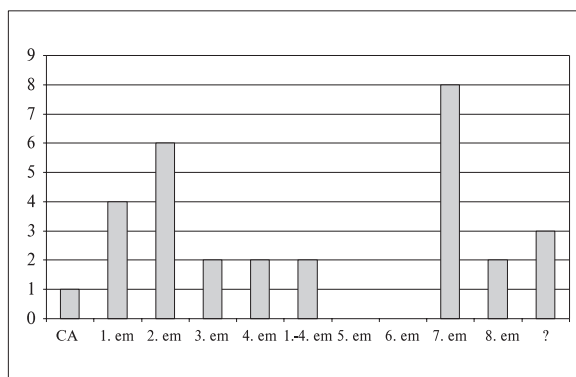

Fig. 9: Coins according to emission in the hoard of Povir. Sl. 9: Novci po emisijah v zakladni najdbi Povir.

Also in favor of the later dating is the absence of bronze coins of the Divos Iulius type and the mint of Nemausus, which could prove an earlier date. Although two coins of the mint in Lugdunum, of the Altar 1 type, were found, which are otherwise earlier in terms of dating, both were halved, which once again indicates their later use.

Hoard finds of bronze moneyers' coins are rare, and hence the find discovered years ago at Povir near Sežana,³⁹ in the western part of Slovenia, is even more important. It enables an insight into what coins the owner actually was carrying at the moment they were lost, and hence what coinage he used. In a certain manner it represents a frozen moment of history, just like at Kalkriese, but for the present it is still not possible to determine exactly how many soldiers were involved in the battle there and how much money was possessed by each soldier. What does the find from Slovenia offer in terms of information? The purse contained 29 moneyers' coins from the mint in Rome and 1 coin of type CA (abbreviation unclear), minted in Asia Minor.⁴⁰ Diagram (fig. 9) shows the contents of the purse according to minting emissions. It can be securely claimed that the owner of the purse

³⁹ All that has been preserved is a list of the coins, which contained sufficiently detailed descriptions so that it was possible to classify most of the coins. A further two similar, although not as large, finds also exist. Both were discovered in Ljubljana, specifically in the area of Roman Emona: the find from 1931 was discovered on the forum and contained 4 moneyers' sestertii and one 1 bronze coin of the CA minting (FMRSI I 155/38), and the second find from 1987, which was discovered in insula XLIII, contained 3 Republican silver coins and 6 moneyers' coins (FMRSI III 83/16).

⁴⁰ CA minting is named for the legend on the reverse of the coin. The meaning of the abbreviation CA is unclear.

lost only this, and it follows that this was not a hoard, where coins that the owner had gathered throughout a lengthy period were deliberately stored, rather a random collection of coins that someone lost by chance. It can be established that the coins, which extend over a period of almost 20 years, were contemporaneously in use. More coins come primarily from the first two emissions, which exactly matches the monetary circulation in Rome that was established on the basis of the coin finds from the Tiber River. The most numerous emission was undoubtedly the 7th emission from 7 BC. Considering the composition of the coins and the fact that three coins had a countermark, it could be conjectured that the purse belonged to a soldier. Perhaps this eventually could be considered as representing part of the proof that soldiers received at least some of their pay in bronze coins.⁴¹

The hoard from Povir together with hoards from Ljubljana (see n. 39) additionally aids in comprehending the monetary circulation of moneyers' coins from the Roman mint in the southeastern Alpine region, and represent proof that at least in the western part of this region in the analysis of the monetary circulation of these coins there is no need to utilize the models that apply to sites along the German limes. The moneyers' coins, according to the current interpretation based primarily on the excavation of military camps, arrived on the German limes very late, as they are very rare at sites from the middle Augustan period, and achieved their apex in monetary circulation in the twenties of the 1st century AD.⁴² If this were also to apply to the region of Slovenia, then the find from Povir would also have to contain late Augustan coins and especially early Tiberian coins. The find, however, is homogeneous, and thus its deposition must be placed in the middle Augustan period. Similarly, from the eastern Alpine region, not a single hoard find is known that contains moneyers' coins together with Augustan, Tiberian, or even later coins.

In conclusion, the monetary circulation in Ljubljana is considered, where the material acquired in recent excavations confirms data noted in the sources, i.e. that an important logistical center

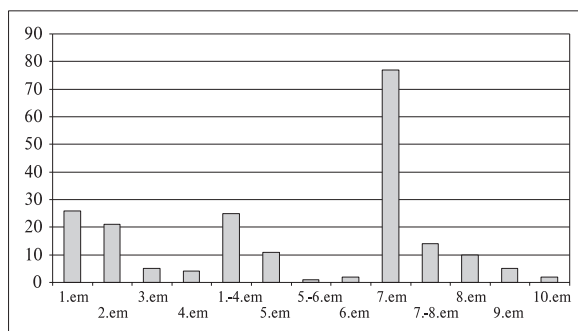

Fig. 10: Moneyers' coins according to emission in Emona.
Sl. 10: Kovničarski novci po emisijah v Emoni.

had been located in Vrhnika near Ljubljana in the period of the Pannonian Wars (therefore in the period 14–8 BC). A survey of the moneyers' coins of the Roman mint indicates, primarily on the basis of the predominant coins of the first two emissions, that these coins certainly must be related to the events in 14 BC (*fig. 10*).

The review of all silver and bronze coins additionally confirms this claim, particularly the large number of bronze coins from the mint at Nemausus (above all series I and II) and coins of the Altar I type from the mint in Lugdunum. The seventh emission of the moneyers' coins of the Roman mint, dated to 7 BC, was the largest, as is evident from diagram (*fig. 11*), which displays the presence of moneyers' coins of various emissions at the sites of Emona, Carnuntum, Vindonissa, and Rim. The coins of those emissions are not chronologically reliable, as from 4 BC to 10 AD neither the Lugdunum mint nor the Roman mint minted bronze coins, and consequently these coins and earlier coins had to have been in use. This last of all explains why there were so few coins minted between 10–14 AD.

On the basis of all the analyses mentioned in the article, the following can be established for the territory of present-day Slovenia in the Augustan period:

1. The early Augustan emissions of bronze coinage, particularly the coins from the mint of Nemausus of series I and II, and the Altar I series of coins from the mint of Lugdunum, along with the silver coins of this mint, can be related to Roman military activities in 14–8 BC and also to important strategic points, such as Nauportus (Vrhnika) and Emona (Ljubljana).

2. The moneyers' coins of the mint in Rome were for the most part in use throughout a lengthy

⁴¹ Proven by Wigg (1999, 335–337); on the basis of the coins from the site of Kalkriese, where the ration between the discovered bronze and silver coins was almost 1:1, Berger proved the opposite (Berger 1999, 275).

⁴² Van Heesch 1999, 349; Berger 1989, 39.

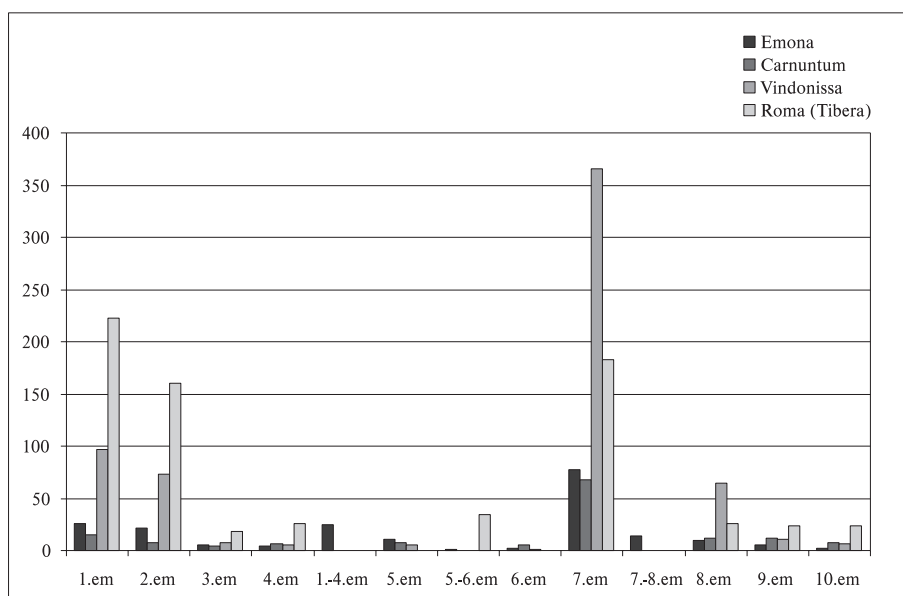

Fig. 11: Moneyers' coins according to emission at the sites of Emona, Carnuntum, Vindonissa, and Rim.
Sl. 11: Kovničarski novci po emisijah z najdišč Emona, Carnuntum, Vindonissa in Rim.

period. This particularly refers to coins bearing a countermark⁴³ or that were halved. The military camp at Obrežje must be dated to a later period due to the absence of bronze coins from the

mint of Nemausus and coins of the Altar I series from the mint of Lugdunum, to the period of the Pannonian-Dalmatian Rebellion in 6–9 AD.

⁴³ For more about the use of countermarks on Augustan coins in the Pannonian region, see Miškec 2005, 1005–1011.

Research conducted in the scope of the Trouvailles monétaires GDRE.

Translation Barbara Smith Demo

BERGER, F. 1996, *Kalkriese 1. Die römischen Fundmünzen*. – Römisch-Germanische Forschungen 55.
 BERGER, F. 1999, *Kalkriese: Die römischen Fundmünzen*. – In: W. Schlüter, R. Wiegels 1999, 271–277.
 BESOMBES, P. A. 2004, *Le dépôt monétaire de 22.438 monnaies du gué de Saint-Léonard (commune de Mayenne)*. – Trésor Monétaires 21, Paris.
 BURNET, A. M. 1977, The Authority to Coin in the Late Republic and Early Empire. – *Numismatic Chronicle* 7th s. 17, 37–63.
 BUTTREY, T. V. 1972, Halved Coins, The Augustan Reform, an Horace, *Odes* I.3. – *American Journal of Archaeology* 76/1, 31–48.
 CARTER, G. F. 1995–1996, The Chronology of Augustan Asses and Quadrantes Determined from Chemical Compositions. – *American Journal of Numismatics* 7/8, 235–250.
 CHANTRAINE, H. 1982, *Novaesium VIII. Die antike Fundmünzen von Neuss. Gesamtkatalog der Ausgrabungen 1955–1978*. – *Limesforschungen* 20.

CHANTRAINE, H. 1999, *Novaesium und die Fundmünzen vom Neiderrhein*. – In: W. Schlüter, R. Wiegels 1999, 293–303.
 DOMIĆ-KUNIĆ, A. 2006, *Bellum Pannonicum (12-11 BC). The final stage of the conquest of southern Pannonia*. – *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* 39, 59–164.
 DOYEN, J.-M. 2007, *Économie, monnaie et société à Reims sous l'Empire romain*. – *Archéologie urbaine à Reims* 7.
 FINGERLIN, G. 1986, *Dangstetten I, Katalog der Funde (Fundstelle I bis 603)*. – *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 22.
 FINGERLIN, G. 1998, *Dangstetten II, Katalog der Funde (Fundstelle 604 bis 1358)*. – *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 69.
 FMRD VI, 4: B. Korzus, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland VI*, Band 4 –Münster, Berlin 1971.
 FMRD VI, 5: B. Korzus, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland VI*, Band 5 –Arnsberg, Berlin 1972.
 FMRSI I-II: P. Kos, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien I, II*. – Berlin 1988.

- FMRSI III: P. Kos and A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien III*. – Mainz 1995.
- FMRSI IV: A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien IV*. – Mainz 1998.
- FMRSI V: A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien V*. – Mainz, Ljubljana 2004.
- GIARD, J.-B. 1983, *Le monnayage de l'atelier de Lyon. Des origines au règne de Caligula (43 avant J.-C.–41 après J.-C.)*. – Numismatique Romaine 14.
- GRÜNWARD, M. 1964, *Die römischen Bronze- und Kupfermünzen mit Schlagmarken im Legionslager Vindonissa*. – Veröffentlichungen der Gesellschaft Pro Vindonissa 2.
- HEESCH, J. van 1996, *Les monnaies augustéennes sur quelques sites belges. Contribution à l'étude de la chronologie de l'occupation romaine du Nord de la Gaule*. – Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 8, 95–107.
- HEESCH, J. van 1999, Augustan bronze coins in the north-west of Gaul. – In: W. Schlüter, R. Wiegels 1999, 347–361.
- HEESCH, J. van 2000, Some considerations on the circulation of Augustan and Tiberian bronze coins in Gaul. – In: R. Wiegels (ed.), *Die Fundmünzen von Kalkriese und die frühkaiserzeitliche Münzprägung: Akten des wissenschaftlichen Symposions in Kalkriese, 15.–16. April 1999*, Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike-Rezeption 3, 153–170.
- ILISCH, P. 1992, Die Münzen aus der Ausgrabung im Römerlager Oberaden. – In: J. S. Kühlborn, S. von Schnurbein (eds.), *Das Römerlager in Oberaden III, die Ausgrabungen in nordwestlichen Lagerbereich und weitere Baustellenuntersuchungen der Jahre 1962-1988*, Bodentalertümer Westfalens 27, 175–201.
- KAENEL, H. M. von 1999, Zum Münzumlaf im augusteischen Rom anhand der Funde aus dem Tiber - mit einem Nachtrag zur geldgeschichtlichen Bedeutung der Münzfunde in Kalkriese. – In: W. Schlüter, R. Wiegels 1999, 363–379.
- KEMMERS, F. 2006, *Coins for a legion. An analysis of the coin finds from the Augustan legionary fortress and Flavian canabae legionis at Nijmegen*. – Studien zu Fundmünzen der Antike 21.
- KOS, P. and A. ŠEMROV 2003, Skupna najdba keltskih in rimskih novcev v reki Ljubljani. Doprinos h kronologiji novcev plemena Tavriskov / A hoard of Celtic and Roman coins from Ljubljana River. A contribution to the chronology of the coinage of the Taurisci. – *Arheološki vestnik* 54, 381–395.
- KRAFT, K. 1951–1952, Zur Datierung der römischen Münzmeisterprägung unter Augustus. – *Mainzer Zeitschrift* 46–47, 28–35.
- KRAAY, C. M. 1962, *Die Münzfunde von Vindonissa (bis Trajan)*. – Veröffentlichungen der Gesellschaft Pro Vindonissa 5.
- MASON, P. 2008, The Roman Fort at Obrežje and Augustan military activity in the Sava valley in Slovenia. – In: *Rom auf dem Weg nach Germanien: Geostrategie, Vormarschtrassen und Logistik*, Bodentalertümer Westfalens 45.
- MATTINGLY, H. 1923, *Coins of the Roman Empire in the British Museum I, Augustus to Vitellius*. – London.
- MIŠKEC, A. 2003, The Early Romanization of the South-eastern Alpine Region in the Light of Numismatic Finds / Zgodnja romanizacija jugovzhodnoalpskega prostora v luči numizmatičnih najdb. – *Arheološki vestnik* 54, 369–379.
- MIŠKEC, A. 2005, Some aspects of countermarked coins from the time of the Julio-Claudian dynasty in Pannonia. – In: C. Alfaro, C. Marcos, P. Otero (eds.), *XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid-2003*, 1005–1011, Madrid.
- MIŠKEC, A. 2007, Monetary circulation in the Posočje Region in the Antiquity. – In: M. Chiabà, P. Maggi, C. Magrini (eds.), *Le Valli del Natisone e dell'Isonzo tra Centroeuropa e Adriatico*, Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 20, 275–281.
- RIC I: C. H. V. Sutherland and R. A. G. Carson, *The Roman Imperial Coinage I* (revised edition). *From 31 BC to AD 69*. – London 1984.
- RPC I: A. M. Burnett, M. Amandry, P. P. Ripollès, *Roman Provincial Coinage I: From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC - AD 69), Part I: Introduction and Catalogue*. – London, Paris 1992.
- RRC: M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage I, II*. – Cambridge, 1973.
- SAUER, E. 2005, *Coins, cult and cultural identity. Augustan coins, hot springs and the early Roman baths at Bourbonnelles-Bains*. – Leicester Archaeology Monographs 10.
- SCHLÜTER, W. and R. WIEGELS (eds.) 1999, *Rom, Germanien und die Ausgrabungen von Kalkriese. Internationaler Kongress der Universität Osnabrück und des Landschaftsverbandes Osnabrücker Land e.V. vom 2. bis 5. September 1996*. – Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike-Rezeption 10.
- ŠAŠEL KOS, M. 1986, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu. / A Historical Outline of the Region between Aquileia, the Adriatic, and Sirmium in Cassius Dio and Herodian*. – Ljubljana.
- TURKE, P. et al. (eds.) 2009, *Ljubljana: kulturna dediščina reke*. – Ljubljana.
- WALLACE-HADRILL, A. 1986, Image and Authority in the Coinage of Augustus. – *Journal of Roman Studies* 76, 66–86.
- WIGG, D. G. 1997, Coin Supply and the Roman Army. – In: W. Groenman-van Waateringe et al. (eds.), *Proceedings of the XVIth International Congress of Roman Frontier Studies*, Roman frontier studies 1995. Oxbow Monograph 91, 281–288.
- WIGG, D. G. 1999, Die Rolle des Militärs bei der Münzversorgung und Münzwirtschaft am Rhein in der frühen Kaiserzeit. – In: W. Schlüter, R. Wiegels 1999, 327–346.
- WILKES, J. J. 1969, *Dalmatia*. – London, Boston.
- WOLTERS, R. 2000, Anmerkungen zur Münzdatierung spätaugusteischer Fundplätze. – In: R. Wiegels (ed.), *Die Fundmünzen von Kalkriese und die frühkaiserzeitliche Münzprägung: Akten des wissenschaftlichen Symposions in Kalkriese, 15.–16. April 1999*, Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike-Rezeption 3, 81–117.
- ZEHNACKER, H. 1984, La trouvaille de la Villeneuve-auchâtelot (Aube). – *Trésor Monétaires* 6, 9–92.

Avgustejska zasedba jugovzhodnoalpskega prostora in zahodne Panonije: posamične in zakladne novčne najdbe

Rimljani so željo po zasedbi območja jugovzhodnih Alp in zahodne Panonije nakazali že kmalu po ustanovitvi Akvileje,¹ do končne vzpostavitve rimske kontrole tega prostora pa je prišlo v avgustejski dobi. Odločilni sta bili zlasti dve vojaški etapi:

- panonska vojna v letih 14 do 8 pr. Kr.,²
- veliki panonsko-dalmatinski upor v letih 6–9.³

Analiza denarnega obtoka z območja jugovzhodnih Alp in zahodne Panonije jasno kaže v avgustejskem obdobju povečan porast količine denarja v obtoku, predvsem bronastega.⁴ Ker je bilo to obdobje relativno dolgo v primerjavi z obdobji drugih vladarjev in se pojavljajo vedno novi popravki datacij določenih emisij novcev, je potrebno biti pri interpretaciji novcev in analizi denarnega obtoka zelo previden.⁵ Še posebej pazljivo je treba obravnavati dejstvo, da v obdobju od leta 4 pr. Kr. do 10 cesar Avgust v kovnici v Rimu ni koval bronastega denarja. Avgustova denarna reforma, ki se je začela leta 23 pr. Kr. in je potekala postopoma, je prinesla popolnoma nov denarni sistem, sestercije in dupondije v medenini ter ase in kvadrans v bronu. Produkcija bronastega denarja je bila osredotočena v kovnici v Rimu, čeprav sta imeli v avgustejski dobi provincialni galski kovnici Lugdun in Nemavs precejšnji delež v proizvodnji bronastega denarja.

Za proučevanje in primerjavo denarnega obtoka v avgustejskem obdobju so primerni bronasti novci iz vojaških kontekstov, predvsem z najdišč ob Renu in reki Lippe. Med njimi sta najstarejša vojaški oporišči *Novaesium* (Neuss) in Nijmegen, ki ju je dal postaviti Druz I. 16. pr. Kr. Začetek tabora v Dangstettnu je postavljen okoli l. 15 pr. Kr. Obstoj vojaškega tabora v Oberadnu (v ta sklop sodijo tudi najdišča Beckinghausen, Asberg in Rödgen) lahko povežemo z vojaškim pohodom Druza med letoma 12 in 9/8 pr. Kr. Vojaški tabor Haltern pa z vojaškimi kampanjami Tiberija, Vara in drugih med 7/5 pr. Kr. – 9 po Kr. Najdišče Kalkriese je prostor, kjer se je l. 9 po Kr. domnevno zgodila znamenita bitka v Tevtoburškem gozdu

med Germani pod vodstvom Arminija in rimsko vojsko, ki jo je vodil Publij Kvintilij Var.⁶

Pomembni so predvsem štirje tipi bronastih novcev:

1. *Bronasti novci tipa Divus Iulius s prehoda iz republikanskega v imperialno obdobje*

Zaradi svoje lahko prepoznavne značilnosti – na obeh straneh ima namreč upodobitev glave (na sprednji je Oktavijan, na zadnji pa Cezar) – je ta tip v numizmatični literaturi pogosto imenovan tudi tip “dvojna glava”. Novce tega tipa so kovali okoli 38 pr. Kr. v do zdaj še ne identificirani kovnici na severu Italije. Množično so bili v uporabi v Italiji v tridesetih in dvajsetih letih pr. Kr.⁷

2. *Bronasti novci provincialne kovnice v Nemavsu, tip I–III (Nem. I–III) (sl. 1)*

Kovnica v Nemavsu (*Colonia Nemausus*, današnji Nîmes) v Galiji je v času Avgusta začela kovati znamenito serijo novcev z upodobitvijo krokodila. To serijo tvorijo tri osnovne skupine bronastih novcev.⁸ Ti imajo na sprednji strani napis IMP DIVI F (t. j. *imperator in divi filius*) z dvema glavama, ki sta obrnjeni stran druga od druge. Leva glava predstavlja Agripo in desna Avgusta. Na zadnji strani je upodobljen krokodil z verigo okoli vratu, pripeto na palmino vejo, ter napisom COL NEM.⁹ Skupine se razlikujejo v manjših stilnih in ikonografskih podrobnostih in po teži ter se po navadi označujejo z rimskimi številkami od I do III; tako so novci skupine Nem. I razdeljeni v dve seriji: novci serije 1 (*RPC I 522*)¹⁰ so datirani v leto 27 pr. Kr., novci serije 2 (*RPC I 523*) pa v čas od 16–10 pr. Kr.¹¹ Skupina Nem. II (*RPC I 524*) vsebuje novce, datirane v obdobje od 9–3 pr. Kr., Nem. III (*RPC I 525*) pa v čas od 10–14. Novci skupin Nem. I in II so bili geografsko zelo razširjeni. Novci Nem. I so bili prvi rimski novci, ki so v velikih količinah dosegli severozahodne province. Čeprav je bila kovnica v Nemavsu teoretično provincialna,¹² je

¹ Na podlagi novčnih najdb lahko predvidevamo zgodnje rimske aktivnosti na Notranjskem in na splošno v zahodnem delu Slovenije, gl. Kos, Šemrov 2003, Miškec 2003 in Miškec 2007.

² Wilkes 1969, 46–76; Domić-Kunić 2006; v obširnem članku, ki na koncu vključuje tudi vse obravnavane antične vire v izvirniku s prevodom, avtorica opozori, da je malo znanstvenih prispevkov o Tiberijevi vojni v Panoniji (*Bellum Pannonicum*), čeprav je imela ta vojna po njenem mnenju zelo pomembno vlogo, vsaj tolikšno kot Oktavijanov pohod dvajset let prej.

³ Šašel Kos 1986, 167–191.

⁴ V numizmatiki je izraz *bronasti denar* splošni pojem, ki se uporablja za označevanja bakrenih, bronastih in tudi medeninastih novcev.

⁵ Kljub splošno razširjenemu mnenju, da so novci načeloma dobro datacijsko orodje, to za Avgustove novce ne drži v celoti; prim. van Heesch 1999, 347.

⁶ Neuss (Chaintraine 1982), Dangstetten (Fingerlin 1986, 1998), Oberaden (Ilisch 1992), Haltern (*FMRD VI 4 4057*) in Kalkriese (Berger 1996).

⁷ *RRC 535, RPC I*, str. 161.

⁸ Delitev na tri skupine je najbolj uveljavljena, ni pa edina. Prav zaradi različnih delitev kovanja kovnice v Nemavsu je zelo težko delati primerjave med najdišči, kar pa seveda vodi v nerazumevanje in napačne sklepe.

⁹ *RPC I*, str. 152–154.

¹⁰ To so težji, semiuncialni asi, ki so bili kovani verjetno okoli 27 pr. Kr. med Avgustovim obiskom Galije (*RPC I*, str. 153; Doyen 2009, 48; Kemmers 2005, 29).

¹¹ Glede datacije te druge skupine še vedno teče diskusija; v *RIC* je datirana v čas od 20 do 10 pr. Kr. (*RIC 155–157*), Zehnacker jo datira v 18/19–9 pr. Kr. (1984, str. 74), van Heesch predlaga datum med 16/15 in 8 pr. Kr. (1996, 96).

¹² Provincialne kovnice so za razliko od imperialnih kovalce novce, ki so bili navadno v uporabi le na omejenem območju, večinoma za lokalne potrebe. Pod izrazom rimsko

nedvomno delovala kot imperialna, zlasti, ker je imela ugodno lego v bližini velike koncentracije vojske, ki je bila udeležena v osvajanju Germanije.¹³ Novci Nem. I naj bi bili prišli v denarni obtok kmalu potem, ko so bili skovani, prav tako so jih zelo hitro zamenjali novci serije Oltar I iz Lugduna: zaradi teh dveh dejstev so novci skupine Nem. I primerni za datiranje arheoloških kontekstov.¹⁴ Novci skupine Nem. II pa so prisotni v velikih količinah večinoma v osrednji Galiji.¹⁵

3. Bronasti kovničarski novci kovnice v Rimu¹⁶

Kovnica v Rimu je kovala več serij bronastih novcev z imeni različnih magistratov (*triumviri monetales*), za katere uporabljamo krajši in uveljavljen izraz *kovničarski novci* (angleško *moneyers' coins*, nemško *Münzmeisterprägung*). Obstaja kar nekaj različnih datacij, ki jih na tem mestu zelo na kratko povzemamo. Le novce kolegija (*triumviri monetalis*) Mescinija Rufa (*Mescinius Rufus*), Vinicija (*Viniccius*) in Antistija Veta (*Antistius Vetus*) lahko z gotovostjo datiramo v leto 16 pr. Kr., ker so na njih nazivi TRP (*tribunitia potestas*) VII in TRP VIII.¹⁷ Mattingly je l. 1923 postavil osnovo datacije, ki temelji na kronološki razvrstitvi kolegijev; od najstarejšega iz leta 23 pr. Kr. (kolegij *Calpurnius Piso*, *Naevius Surdinus* in *Plotius Rufus*) do zadnjega iz leta 4 pr. Kr. (kolegij *Betilienus Bassus*, *Naevius Capella*, *Rubellius Blandus* in *Valerius Catullus*).¹⁸ Kraft je leta 1951/52 prestavil začetek Avgustove denarne reforme iz leta 23 pr. Kr. v leto 19 pr. Kr.,¹⁹ poznejše študije Burnetta in Wallace-Hadrilla pa vračajo začetek reforme nazaj na leto 23 pr. Kr.²⁰ Tu smo uporabili Mattinglyjevo razdelitev in datacijo, ki jo je povzel tudi von Kaenel,²¹ ki prvo serijo postavlja v l. 23 pr. Kr., zadnji dve, 9. in 10., sestavljeni izključno iz kvadransov, pa v leti 5 in 4 pr. Kr.

4. Bronasti novci kovnice v Lugdunu, serija Oltar I

Kovnica v Lugdunu (*Lugdunum*, današnji Lyon) v Galiji je v času Avgusta kovala velike količine srebrnega denarja. Od vsega denarja, narejenega iz manj dragocenih kovin, pa sta pomembni zlasti dve seriji. Novci obeh serij nosijo na zadnji strani upodobitev znamenitega lugdunskega oltarja, zato ju imenujemo seriji Oltar I (v angleščini *First Altar* ali *Altar I*) in Oltar II. Serija Oltar I je datirana med letoma 15–10 pr. Kr., serija Oltar II pa v čas med 9–14.²² Giard datira serijo Oltar II v čas 10–14,²³ Heesch pa predlaga datacijo serije Oltar II v leto 10–12.²⁴

provincialno (tudi grško imperialno) kovanje razumemo kovanje v številnih kovnicah v imenu mest, kolonij in okrožij posameznih rimskih provinc, sprva na Iberskem polotoku in kasneje na vzhodu rimskega imperija (*RPC* I, xiii–xvii).

¹³ Kemmers 2006, 40.

¹⁴ Van Heesch, 1999, 349–351, Wigg 1999, 108–109.

¹⁵ Besombes 2004, 13.

¹⁶ *RIC* I, 31–34.

¹⁷ Kemmers 2006, 41.

¹⁸ Mattingly 1923.

¹⁹ Kraft 1951/52, 28–35.

²⁰ Burnett 1977, 48ss; Wallace-Hadrill 1986, 85–86.

²¹ Von Kaenel 1999, 367–369.

²² *RIC* I, str. 27–29 in 57–58.

²³ Giard 1983, 45–47.

²⁴ Heesch 2000, 154–156.

Podatke, ki so bili dobljeni s primerjavo vseh štirih tipov novcev z najdišč Neuss (*Novaesium*), Oberaden, Haltern in Kalkriese,²⁵ skupaj s podatki iz pisnih virov lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

– Neuss kot najstarejši tabor vsebuje manjši delež novcev Nem. I kot Oberaden, vsebuje pa republikanske uncialne ase, bronaste novce tipa “Copia/Vienna”²⁶ ter celo 8 novcev tipa Divos Iulius.

– Oberaden ima največji odstotek novcev iz kovnice v Nemavsu. Podobno kot v Oberadnu predstavljajo tudi na najdiščih Rödgen in Dangstetten²⁷ prav bronasti novci kovnice v Nemavsu, serije I in II, okoli 90 % vseh novcev²⁸ (gl. sl. 2).

– V Halternu in Kalkrieseju pa predstavljajo največji delež novci kovnice v Lugdunu, serije Oltar I, v Halternu znaša ta delež 80 %, v Kalkriesu celo 90 %. Ti novci so mlajši od novcev iz kovnice v Nemavsu in glede na to, da je v Halternu zastopanih še 9,5 % novcev iz kovnice v Nemavsu, v Kalkriesu pa skoraj nič, Berger domneva,²⁹ da je to dokaz, da je Kalkriese malo mlajši od Halterna (gl. sl. 2).

Na območju jugovzhodnih Alp in zahodne Panonije so novci iz kovnice v Nemavsu zastopani le v majhnih količinah,³⁰ kot je to razvidno z diagrama (sl. 3), kjer je prikazan procentualni delež bronastih novcev različnih kovnic v avgustejskem obdobju. Pri natančnem upoštevanju 4 različnih serij izdelave novcev te kovnice lahko skoraj 60 % novcev postavimo v obdobje od 27–3 pr. Kr. (serije Nem. I–II, *RPC* 522–524), kar je prikazano na diagramu (sl. 4).

Najdbe bronastih novcev kovnice v Nemavsu se koncentrirajo na zahodnem delu Slovenije, v Ljubljani, Celju in na Ptuju (gl. sl. 5). Bronasti novci kovnice v Lugdunu, serije Oltar I, so zelo redki, za razliko od srebrnega denarja imperialne kovnice v Lugdunu, ki predstavlja 68 %, kar je daleč največji delež vseh srebrnikov na ozemlju Slovenije iz avgustejskega obdobja (sl. 6). Razprostranjenost denarijev kovnice v Lugdunu, kovanih v obdobju 15 pr. Kr.–4, se skoraj v celoti pokriva z razprostranjenostjo bronastih novcev kovnice v Nemavsu.

Največji delež bronastih novcev iz avgustejskega obdobja v Sloveniji na splošno in na posamičnih najdiščih

²⁵ *Noavesium*: Chaintraine 1982; Oberaden: *FMRD* VI, 5, 5080–5081; Ilisch 1992; Haltern: *FMRD* VI, 4, 4054–4057; Kalkriese: Berger 1996, Berger 1999.

²⁶ Pri t. i. “Copia” in “Vienna” serijah gre za novce, kovane približno istočasno in s podobno upodobitvijo, zato se obravnavajo po navadi skupaj. Serijo “Copia” so kovali v Lugdunu v Galiji v letih 38 in 36 pr. Kr. (*RPC* I 514/515). Serijo “Vienna” pa l. 36 pr. Kr. v kovnici Vienne v Galiji (*RPC* I 517).

²⁷ Berger 1999, 274.

²⁸ Berger uporablja druge, starejše datacije: novci kovnice Nemausus I. serije so datirani 16–15 pr. Kr., II. serije pa od 7–3 pr. Kr., Berger 1996.

²⁹ Berger 1996, 41–44.

³⁰ Čeprav vemo, da je kovnica v Nemavsu izdelovala novce v velikih količinah in so bili ti zelo razširjeni (*RPC* I, str. 153).

predstavljajo kovničarski bronasti novci iz kovnice v Rimu. Prav kovanje in vloga teh novcev v obtoku v nemata po dosedanjih raziskavah še vedno polemike. Kot smo videli že pri datacijah teh novcev, naletimo na različne razlage, različni pa so tudi pogledi na njihovo uporabo in predvsem kako dolgo so bili v uporabi. Kovničarski bronasti novci iz kovnice v Rimu so dosegli Ren šele 15 do 25 let po njihovem kovanju. To dokazujejo van Heesch, Wolters in Wigg,³¹ predvsem na podlagi novcev z najdišč Haltern, Oberaden, Kalkriese, Mainz, Waldgirmes in Trebur-Geinsheim, kjer so zelo redki ali pa jih sploh ni, za razliko od zgodnje tiberijskega najdišča Vindonissa,³² kjer so številni. Von Kaenel, ki je obdeloval kovničarske novce rimske kovnice iz Tibere, ki bi lahko kazali novčne mehanizme v samem Rimu, je ugotovil naslednje:

– med vsemi novci prevladujeta 1. in 2. serija kovničarskih novcev rimske kovnice, ki so bili kovani od leta 23 in 22 pr. Kr.;

– noben novce ni polovičen;

– le 1 novce nosi kontramarko.

Kaj pa se je dogajalo v neposredni bližini Italije, na območju, kjer so Rimljani že od sredine 2. stoletja pr. Kr. izvajali vojaške akcije, na ozemlju jugovzhodnih Alp (današnje Slovenije)? Ali lahko primerjamo preskrbo in uporabo rimskega denarja na tem območju z denarnim obtokom v Rimu in ali so kakšne podobnosti z renškimi vojaškimi tabori in oporišči? V pomoč so nam nekatere v zadnjem času odkrite novčne najdbe iz avgustejskega obdobja na območju Slovenije kot tudi že poznane najdbe, ki zaradi zelo različnih najdiščnih kontekstov predstavljajo še dodaten izziv za interpretiranje. Te so naslednje:

1. posamične novčne najdbe iz avgustejskega vojaškega tabora na Obrežju na skrajnem vzhodnem delu Slovenije, na današnji meji Slovenije s Hrvaško;

2. manjša zakladna najdba iz Povirja pri Sežani, ki vsebuje 30 kovničarskih bronastih novcev;

3. številne posamične bronaste in sreberne najdbe v dveh urbanih območjih: Celje in Ljubljana.

V avgustejskem taboru Obrežje, ki je bilo odkrito pri arheoloških raziskavah med letoma 2001 in 2003,³³ je bilo najdenih skupaj 38 novcev.³⁴ Od tega je bilo 5 novcev (3 avgustejski asi, kovani med letoma 11–12, mali keltski srebrnik in denarij M. Antonija iz let 32–31 pr. Kr.) skupaj z noriško-panonsko fibulo najdenih v izoliranem grobu, ki ga moramo brez dvoma datirati po opustitvi vojaškega tabora. Zastopanost drugih, sicer zelo maloštevilnih novcev, je prikazana na *sliki 7*.

S 70 % prevladujejo kovničarski bronasti novci iz kovnice v Rimu (*sl. 7*), od katerih je polovica polovičenih. Republikanski asi, kovani do sredine 2. stoletja pr. Kr., so prav tako vsi polovičeni. Fenomen polovičenja sodi

predvsem v avgustejsko obdobje.³⁵ Novejše raziskave, ki temeljijo na raziskavah novcev iz do sedaj največje poznane najdbe avgustejskega denarja,³⁶ kažejo, da moramo pojav polovičenja avgustejskih novcev postaviti prej in ne šele v trideseta leta 1. stoletja, kot navaja Buttrey.³⁷ Vojaški tabor Obrežje je bil postavljen na strateško zelo pomembni legi, na liniji, kjer je pozneje potekala važna rimska cesta iz Italije preko Emone v Siscio. V pisnih virih sta izpričana dva dogodka, ki bi ju lahko povezali s postavitvijo tega tabora: vojaške akcije ob končni zasedbi Panonije v letih 14–8 pr. Kr. ali panonsko-dalmatinski upor v letih 6–9. Poznejša datacija ni mogoča, saj prav popolna odsotnost poznoavgustejskih in zgodnetiberijskih novcev govori v prid temu, da tabor ni mogel biti postavljen po letu 9. Novce z najdišča Obrežje lahko razporedimo v dve večji, skoraj enako veliki skupini (*sl. 8*). Prvo tvorijo novci, kovani do l. 15 pr. Kr., drugo novci iz let 16–6 pr. Kr. Prvo skupino novcev bi lahko povezali z rimskimi aktivnostmi med l. 14 in 9 pr. Kr., drugo pa z dogodki, ki so se dogajali več kot 15 let kasneje. Skoraj nemogoče je, da bi bil tabor toliko časa v uporabi, kvečjemu bi bilo možno, da je bil v uporabi dvakrat. Glede na to, da po svoji obliki najbolj spominja na vojaški tabor Haltern, za katerega vemo, da je bil opuščen po l. 9, lahko domnevamo, da je bil v uporabi predvsem ob Panonskem uporu 6–9. Ker je veliko novcev polovičenih in slabo ohranjenih, lahko nadalje domnevamo, da so dospeli v tabor postopoma, preko vsakodnevnega denarnega prometa, s trgovino in osebnostjo mobilnostjo nosilcev denarja.³⁸ Pri takšni distribuciji lahko pride do nekajletnih zamud. Ne smemo pa zanemariti tudi dejstva, da rimska kovnica ni kovala bronastih novcev od 4 pr. Kr. do 10, zato zopet ni presenetljivo, da so bili lahko isti novci v uporabi tako

³⁵ Fenomen polovičenja republikanskih in zg. imperikalnih asov je prvi obširneje analiziral T.V. Buttrey. Po njem je polovičenje rezultat nenadnega prevrednotenja novcev. Navaja teorijo, da so bronaste novce tipa "z dvojno glavo" (v literaturi tudi poimenovanje tip *Divos Iulius*; oz. *RRC* 535) ob uvedbi novih reformnih novcev (tj. kovničarskih novcev) prevrednotili v dupondije. Rezultat te reforme je bilo pomanjkanje asov, kar je pripeljalo k splošno razširjenemu polovičenju novcev tipa *Divos Iulius*, da bi zagotovili zadostno število asov. Buttrey je datiral ta pojav v pozno 1. stoletje pr. Kr. Predpostavljal je še drugo fazo polovičenja v poznih tridesetih 1. stoletja po Kr. (Buttrey 1972).

³⁶ Gre za največjo skupno najdbo avgustejskega denarja, sicer votivnega izvora, ki je bila odkrita v rimskih termah Bourbonne-les-Bains (département Haute-Marne) v Franciji. Najdba je bila odkrita davnega 1875 in že takrat delno objavljena, vendar je ostala širši strokovni javnosti (tako numizmatični kot arheološki) praktično popolnoma nepoznana, dokler je ni ponovno obdelal in objavil Sauer (2005).

³⁷ Sauer (2005, 58–68) namreč meni, da primerjava med najdiščem Bourbonne-les-Bains in tabori iz obdobja Halterna (opuščen l. 9) kaže, da je odstotek polovičenih novcev serije Oltar I narastel za desetkrat. To povečanje je v nasprotju s predpostavkami, da se je polovičenje avgustejskih asov začelo šele v tridesetih letih po Kr.

³⁸ Wolters 2000, 86; gre za enega od dveh modelov, drugi je model tipa "*Steinwurf*".

³¹ Van Heesch 1999, 349; Wolters 2000, 86–91, Wigg 1999, 333–335.

³² Kraay 1962.

³³ Mason 2008.

³⁴ Glede na primerjave z drugimi najdišči vojaškega karakterja je bilo na Obrežju odkritih premajhno število novcev, kar bi lahko kazalo na to, da je bilo najdišče že prej uničeno.

dolgo. V prid poznejši dataciji je tudi odsotnost bronastih novcev tipa Divos Iulius in kovnice Nemavs, ki bi lahko dokazovali zgodnejše datiranje. Četudi sta bila najdena dva novca kovnice v Lugdunu, tipa Oltar 1, ki sta sicer zgodnejša, sta oba polovična, kar zopet nakazuje njuno poznejšo uporabo.

Zakladne najdbe kovničarskih bronastih novcev so redke, zato je najdba, ki je bila odkrita že pred leti v Povirju pri Sežani,³⁹ v zahodnem delu Slovenije, še toliko bolj pomembna. Omogoča nam vpogled v to, kakšen denar je imel lastnik pri sebi ob času izgube in posledično seveda, kakšen denar je uporabljal. Na nek način gre za zamrznjen trenutek zgodovine kot v primeru Kalkrieseja, le da tam za zdaj še ni mogoče natančno ugotoviti, koliko vojakov je sodelovalo v bitki in koliko novcev je posedoval vsak vojak. Kaj nam torej pove naša najdba? Mošnjiček je vseboval 29 kovničarskih novcev iz kovnice v Rimu in 1 novce tipa CA (kratica nejasna) kovanja⁴⁰ iz Male Azije. Na diagramu (sl. 9) je prikazana vsebina mošnjička po emisijah kovanja. Z gotovostjo lahko trdimo, da je lastnik mošnjiček izgubil, torej v tem primeru ne gre za zakladno najdbo, v kateri bi bili shranjeni novci, ki bi jih bil lastnik zbiral daljše obdobje, temveč kup novcev, ki ga je nekdo slučajno izgubil. Ugotovimo lahko, da so bili istočasno v uporabi novci, ki obsegajo skoraj 20-letno obdobje. Več novcev izvira predvsem iz prvih dveh emisij, kar se natančno pokriva z denarnim obtokom v Rimu, ki je bil ugotovljen na podlagi novčnih najdb iz Tibere. Najštevilčnejša je brez dvoma 7. emisija iz leta 7 pr. Kr. Glede na sestavo novcev in na dejstvo, da trije novci nosijo kontramärke, bi lahko domnevali, da je mošnjiček pripadal vojaku. Mogoče bi bil to navsezadnje lahko eden od dokazov, da so vojaki vsaj del svoje plače dobivali tudi v bronu.⁴¹

Zakladna najdba iz Povirja skupaj z zakladnima najdbama iz Ljubljane (gl. op. 39) nam še dodatno pomaga razumeti novčni obtok kovničarskega denarja rimske kovnice na ozemlju jugovzhodnih Alp in so dokaz, da vsaj za zahodni del tega območja ne moremo pri obravnavi denarnega obtoka kovničarskega denarja uporabljati vzorcev, ki veljajo za najdišča ob germanskem limesu. Kovničarski novci so po dosedanem vedenju, ki temelji predvsem na raziskavah vojaških taborov, dospeli na germanski limes zelo pozno, saj so na najdiščih iz srednje avgustejske dobe zelo redki in dosežejo višek v denarnem obtoku v dvajsetih letih 1.

³⁹ Ohranil se je le popis novcev, ki pa je vseboval dovolj natančne opise, da je bilo mogoče večino novcev opredeliti. Obstajata še dve podobni, toda ne tako veliki najdbi. Obe sta bili odkriti v Ljubljani, natančneje na območju rimske Emone: najdba iz l. 1931 je bila odkrita na forumu in šteje 4 kovničarske sestercije in 1 bronasti novce CA kovanja (FMRSI I 155/38), druga najdba iz l. 1987, ki je bila odkrita v insuli XLIII, je vsebovala 3 republikanske srebrnike in 6 kovničarskih novcev (FMRSI III 83/16).

⁴⁰ CA kovanje se imenuje po istoimenskem napisu na zadnji strani novcev. Pomen izraza CA je nejasen.

⁴¹ Dokazoval Wigg (Wigg); Berger je na podlagi novcev z najdišča Kalkriese, kjer je razmerje med najdenimi bronastimi in srebrnimi novci skoraj 1 : 1, dokazoval nasprotno (Berger 1999, 275).

stoletja.⁴² Če bi to veljalo tudi za naš prostor, bi morala najdba iz Povirja vsebovati tudi poznejše avgustejske novce in zlasti zgodnje tiberijske. Najdba pa je homogena in zato moramo njen zakop postaviti v srednje avgustejsko obdobje. Prav tako z območja jugovzhodnih Alp ni poznana nobena zakladna najdba, ki bi vsebovala kovničarske novce skupaj z avgustejskimi, tiberijskimi ali celo poznejšimi novci.

Na koncu si oglejmo denarni obtok v Ljubljani, kjer se z gradivom, pridobljenim pri novejših izkopavanjih, potrjuje tudi v virih izpričan podatek, da sta bila tako Vrhnika kot Ljubljana v času panonsko-dalmatinske vojne (torej v obdobju 14–8 pr. Kr.) pomembna logistična centra. Že pregled kovničarskih novcev rimske kovnice (sl. 10) kaže, predvsem na podlagi prevladujočih novcev prvih dveh emisij, da moramo te novce vsekakor povezati z dogodki v letu 14 pr. Kr.

Pregled vseh srebrnih in bronastih novcev to trditev še dodatno potrjuje, zlasti veliko število bronastih novcev iz kovnice v Nemavsu (predvsem serij I in II) in novcev tipa Oltar I iz kovnice v Lugdunu. Sedma emisija kovničarskih novcev rimske kovnice, ki datira v leto 4 pr. Kr., je bila največja, kot je razvidno z diagrama (sl. 11), ki prikazuje prisotnost kovničarskih novcev različnih emisij z najdišč Emona, Carnuntum, Vindonissa in Rim. Novci te emisije niso kronološko zanesljivi, ker od 4 pr. Kr. do 10 ne lugdunska ne rimska kovnica nista kovali bronastih novcev, zato je morali biti v uporabi ti in starejši novci. To pa navsezadnje razloži, zakaj je novcev, ki so bili kovani med letoma 10–14, tako malo.

Na podlagi vseh v prispevku omenjenih analiz lahko za ozemlje današnje Slovenije v avgustejski dobi ugotovimo:

1. Zgodnjeavgustejske emisije bronastega denarja, predvsem novcev kovnic iz Nemavs serij I in II in serije novcev Oltar I kovnice v Lugdunu ter srebrnikov taiste kovnice, lahko povežemo z rimskimi vojaškimi aktivnostmi v letih 14–8 pr. Kr. in s pomembnimi strateškimi točkami, kot sta Vrhnika (*Nauportus*) in Ljubljana.

2. Kovničarski novci kovnice v Rimu so bili večinoma v uporabi daljše obdobje. Zlasti tisti, ki nosijo kontramärke⁴³ ali pa so polovičeni. Uporabo vojaškega tabora Obrežje moramo ob pomanjkanju bronastih novcev kovnice iz Nemavs in novcev serije Oltar I kovnice iz Lugduna datirati v poznejše obdobje, v čas panonsko-dalmatinskega upora v letih 6–9.

(Raziskava je bila izvedena v okviru projekta Trouvailles monétaires GDRE.)

Alenka Miškec
Narodni muzej Slovenije
Prešernova 20
SI-1000 Ljubljana
alenka.miscec@nms.si

⁴² Van Heesch 1999, 349; Berger 1989, 39.

⁴³ Več o uporabi kontramark na avgustejskih novcih na območju Panonije v Miškec 2005, 1005–1011.

Ljubljansko barje, problemi razlage virov

Anton VELUŠČEK

Izvleček

V prispevku je prikazana problematična razlaga podatkov raziskav na Ljubljanskem barju Mihaela Budje in Dimitrija Mlekuža.

Ključne besede: Ljubljansko barje, kolišča, metodološki problemi, okolje

V znanosti je vsekakor dobro, da se strokovna problematika razčiščuje in da se raziskovalcem omogoči, da na podlagi znanstvene metodologije predstavijo svoja mnenja, pa čeprav so sporna. V tej luči bom poskušal dati odgovor na nekatere trditve, ki jih v diskusiji o Ljubljanskem barju navajata Mihael Budja in Dimitrij Mlekuž.¹

Budja in Mlekuž (2008b) na str. 366 pišeta: “ocena o neznanem razvoju pokrajine pa posledica pojasnjevanja fragmentarnih in nekontekstualiziranih podatkovnih nizov, pridobljenih z neustreznim raziskovalnim pristopom.”

Da bi lahko razumeli to, moram spomniti na monografijo o izsledkih arheološko-dendrokronoloških raziskav na Resnikovem prekopu² ter jih primerjati z ugotovitvami, do katerih je prišel Budja leta 1994.³ Menim to, da se Budji in Mlekužu ne zdi vredno, da svoje trditve konfrontirata z ugotovitvami v naši objavi, temveč da iz nje navajata zgolj dva iztrgana citata, in sicer prvega iz

Abstract

This paper critically evaluates data and interpretations regarding researches conducted at the Ljubljansko barje, presented by Mihael Budja and Dimitrij Mlekuž.

Keywords: Ljubljansko barje, pile-dwellings, methodological problems, environment

poglavja *Spremna beseda in zahvala*,⁴ drugega pa iz poglavja o interpretaciji palinološkega profila,⁵ ter tako nekorektno, popolnoma iz konteksta iztrgano postavljata zgoraj omenjeno trditev.

Dejstvo je, da je sondiranje na Resnikovem prekopu potekalo povsem po načrtih projekta *Arheološke in dendrokronološke raziskave na Ljubljanskem barju*. Pričakovani rezultat pa žal ni bil povsem dosežen, ker dendrokronologom ni uspelo sestaviti ustrezne kronologije. Za slednje pa ne gre kriviti njih, temveč da je bilo lesa za analizo premalo oz. ni bil primeren.⁶ Kljub temu smo prišli do več pomembnih ugotovitev, ki jih je odslej treba upoštevati pri vseh raziskavah na Ljubljanskem barju oz. v podobnih okoljih, pa tudi širše. To sta kmalu zatem potrdili raziskavi na mezolitskem najdišču Zalog pri Verdu⁷ in bronastodobnem kolišču Mali Otavnik pri Bistri,⁸ kjer

⁴ Budja, Mlekuž 2008b, 361; prim. z Velušček 2006a, 9.

⁵ Budja, Mlekuž 2008b, 366; prim. z Andrič 2006, 109.

⁶ Čufar, Korenčič 2006, 123–127.

⁷ Gaspari 2006.

⁸ Gaspari 2008.

¹ Budja, Mlekuž 2008b, 359–370; prim. z Velušček 2007, 429–430.

² Velušček 2006a.

³ Budja 1994, 167–169.

smo se srečali s podobnim problemom odplavljanja kulturnih plasti. Neizpodbitno ostaja tudi dejstvo, da palinolog, ki opisuje profil in v njem naleti na sedimentacijski hiatus, o okoljskih razmerah iz obdobja, ki ga hiatus pokriva, zgolj na podlagi proučevanega profila ne more razpravljati nič več kot toliko, kot je zapisala Maja Andrič.⁹

O trditvi, da so izsledki raziskav inštitutske¹⁰ raziskovalne skupine “*posledica pojasnjevanja fragmentarnih in nekontekstualiziranih podatkovnih nizov*”,¹¹ pa naslednje. Najprej bi pričakoval z argumenti podkrepjeno trditev, ki pa žal ostaja brez njih. Zato moram spomniti na naslednje: leta 1994 Budja predstavi “*novo*”¹² teorijo o dogajanju na Ljubljanskem barju v bakreni dobi. Kot eno ključnih najdišč je v razlago vključil tudi Maharski prekop, ki ga je med letoma 1970 in 1977 raziskovala Tatjana Bregant.

Budja¹³ je na Maharskem prekoku prepoznal tri naselbinske faze: starejši dve opredeljuje kot plani naselbini ob reki, tretjo fazo pa kot kolišče na poplavnem področju. Na sicer pomanjkljivem načrtu iz obdobja 1970–1974, kvadranti iz izkopavalnih let 1976 in 1977 niso upoštevani, niti v študijo zajeti, Budja¹⁴ označi le območji, kjer je prepoznal strukture, karakteristične za mlajši dve fazi.

O dveh, v pomenu “*več*”, kulturno razvojnih fazah naj bi bil pisal tudi Hermann Parzinger,¹⁵ vendar Budja ne opozori, da Parzinger dejansko ugotavlja dva kulturna horizonta, ki ju uvršča v obdobje badenske kulture,¹⁶ torej okvirno v 2. polovico 4. tisočletja pr. Kr.¹⁷

O nesmiselnosti podajanja argumentov na takšen način se lahko prepričamo v nadaljevanju, ko Budja¹⁸ razvije tezo o treh naselbinskih fazah, a le zadnja bi lahko sovpadala z omenjenima Parzingerjevima horizontoma, prvi dve pa zagotovo ne.

Prvo fazo, ki je kronološko blizu Resnikovem prekoku Budja¹⁹ utemeljuje na sledeč način: “*Nada-*

*ljevanje poselitve, dokumentirano v arheološki stratigrafski sekvenci ob Maharskem prekoku, povezujemo s površjem plasti, ki je prekrila naselbinske strukture na Resnikovem prekoku. V masi stratifikacije je dokumentirana kot ‘gyttja pred gradnjo kolišč’, v kateri je razpršena keramika, tipološko primerljiva s keramiko ob Resnikovem prekoku.’³ S površjem omenjene plasti in artefaktnim zbirom objektiviramo prvo naselbinsko fazo (Sl.7-8. št.2-4).” Pri tem je treba omeniti, da je angleška verzija besedila nekoliko drugačna.²⁰ Bolj pomembna pa se zdi opomba 3,²¹ kjer avtor nazorno pokaže, kaj pomeni “*nefragmentarnost pojasnitve*” in “*kontekstualiziranost podatkovnih nizov*”: “*Naša rekonstrukcija temelji na podatkih, dokumentiranih v izkopnih poljih 17, 18 in 20 (Bregant 1975.43).*”*

Avtor pri citiranju ni natančen. Bregantova kvadranta 17 na str. 43 ne omenja, podatek za t. i. izkopno polje (oz. kvadrant) 20 pa ne ustreza zgornji razlagi (glej v nadaljevanju),²² kajti ni jasno, zakaj so navedeni le ti trije kvadranti. Ni morda iskati razlog v tem, da v primeru, če bi se navedlo vse, kar o t. i. resniških najdbah z Maharskega prekopa piše Bregantova, ne bi bilo mogoče trditi, da je keramika iz navedenih treh kvadrantov eden izmed argumentov za naselbino resniške oz. tako visoke starosti?

Podobno je tudi z navedkom iz opombe 8 v prispisku iz leta 2006,²³ kjer preberemo: “*The scatters of Resnikov prekop pottery type were found in this stratigraphical position (directly on the pre-settlement surface) on the site (Bregant 1974a.52; 1975.41; Velušček 2001.Sl. 29).*” Ob tem je pri sklicevanju na dva različna avtorja opaziti nekaj nedoslednosti. Avtor diskusije²⁴ o t. i. resniški keramiki piše na str. 93, kjer natančno predstavi vertikalnostratigrafsko lego posameznih fragmentov. Citirana sl. 29 pa v okviru obravnavane problematike prikazuje horizontalnostratigrafsko razporeditev teh najdb po najdišču. Bregantova omenjene najdbe navaja na str. 52,²⁵ kjer omenja en fragment, ki je bil najden

⁹ Andrič 2006, 109; prim. z Budja, Mlekuž 2008b, 366.

¹⁰ Gre za Inštitut za arheologijo ZRC SAZU iz Ljubljane (op. avtorja).

¹¹ Budja, Mlekuž 2008b, 366.

¹² Prim. s Stritar, Lobnik 1985, 70.

¹³ 1994, 167–175.

¹⁴ 1994, sl. 9.

¹⁵ Po Budja 1994, 169.

¹⁶ Glej Parzinger 1984, 36–40.

¹⁷ Glej npr. Raetzl-Fabian, Furholt 2006, sl. 4.

¹⁸ 1994, 169–175.

¹⁹ 1994, 169–170.

²⁰ Glej Budja 1994, 177 – zadnji stavek: “*The surface ... (Fig.7-8. Nr.3-6)*” in prim. s str. 170 – prvi stavek: “*S površjem ... (Sl.7-8. št.2-4).*”

²¹ Budja 1994, 170.

²² Tudi sicer je sklicevanje na podatke o t. i. resniški keramiki iz kv. 20 problematično. Bregant (1975) na str. 43 dejansko navaja t. i. resniški fragment iz kv. XX (t. IX: 6), v katalogu na str. 91 pa piše, da najdba izvira iz kv. XXI, kar se je kasneje, pri reviziji, izkazalo kot pravilno (glej Velušček 2001, 93, op. 51).

²³ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 261, op. 8.

²⁴ Velušček 2001.

²⁵ Bregant 1974b.

nad kulturno plastjo (!) v kvadrantu XIV, na str. 41²⁶ piše o ornamentu, **na navedeni** str. 43²⁷ pa podaja veliko pomembnejše stratigrafske podatke.

Zdi se pomembno, da ponovno citiram odlomek iz besedila Bregantove: "Omenjena je bila že najdba nekaj kosov, ki tako po oblikovni kot po dekorativni in tehnični plati sodijo k alpskemu faciesu lengyelske kulture²⁸ (T. IX, 3, 4, 5, 6; T. XII, 11; T. XIII, 6). Ti kosi se tudi po svoji stratigrafski legi oddvajajo od ostalega gradiva³⁷ [besedilo opombe 37: "Enako kot fragment istih značilnosti najden 1972. leta – Poročilo III (B), 52.]", tako da ležijo na plasti s kulturnimi ostalinami ali pod njo. Tako primera T. IX, 3 in T. XII, 11 ležita na dnu plasti svetlo sivo rumenkaste mastne glin, ki je izrazit naplavinški sediment. Prvi je iz kvadranta XIX in iz globine 50 cm, drugi pa iz kvadranta XXXIV in iz globine 40 cm. Isto lego ima fragment T. IX, 6, ki je iz kvadranta XX²⁹ in globine 50 cm, ter prav tako iz naplavljenе plasti, ki je na tem delu kolišča bolj rumena glina. Za ta fragment je še bolj značilna stratigrafsko ločena lega, saj ta fragment na tem mestu oddvaja od plasti s kulturnimi ostalinami debela plast gyttje. Dva fragmenta T. IX, 4, 5³⁰ pa sta bila najdena na dnu kulturne plasti, in sicer v plasti gyttje izpred gradnje kolišča, prvi v kvadrantu XVIII na globini 110 cm, drugi pa je iz kvadranta XIX in iz globine 100 cm. Le za šesti fragment T. XIII, 6, ki je iz kvadranta XXVII, nimamo točne lege, ..." ³¹

Skratka, na Maharskem prekopu se pojavlja majhno število fragmentov t. i. resniške keramike, ki so zelo razpršeni po najdišču.³² Če upoštevam še podatke, ki jih v letu 1974 navaja Bregantova³³ in kasneje tudi avtor te diskusije,³⁴ lahko zapišem, da je bilo vsaj pet fragmentov t. i. resniške keramike najdenih nad kulturno plastjo, do največ dva pa pod oz. na dnu kulturne plasti. Glede na število in stratigrafsko lego omenjene najdbe verjetno

ne kažejo na naselbino resniške starosti, ki bi naj obstajala na tem mestu, temveč je njihov izvor iskati drugje. Bregantova³⁵ meni, da so naplavljenе z območja neke naselbine resniške starosti, morda z Resnikovega prekopa ali pa s kakšne še neodkrite naselbine iste starosti, ki bi se naj nahajala bliže Maharskemu prekopu (sl. 1). Gre za logično sklepanje, ki se je kasneje izkazalo kot povsem realno. Pred kratkim smo namreč ugotovili, da je v prazgodovini čez arheološko najdišče Resnikov prekop nekaj časa tekla tekoča voda in odplavila koliščarsko kulturno plast.³⁶ Pri tem je treba poudariti, da se Maharski prekop nahaja nizvodno od Resnikovega prekopa (sl. 1).

Zanimivo je, da se Budja s takšno razlago očitno ne strinja. V njegovih besedilih ni najti pojasnila, zakaj ne. Morda dvomi o moči barjanskih rek in potokov? Skleпам, da ne, saj skupaj s soavtorjema predpostavlja, da so bile reke na Ljubljanskem barju celo tako erozivne, da bi lahko odnesle vertikalne kole (tiste, ki so zabiti v tla; op. avtorja) (sic), in da je iskati razloge za odsotnost najstarejših naselbinskih struktur na poplavnem območju Ižice (oz. Iščice) v tem, ker so uničene (domnevam, da odplavljenе; op. avtorja) ali zakopane.³⁷

Leta 2006 Mlekuž, Budja in Ogrinčeva ponovno obravnavajo Maharski prekop. Tokratna razlaga sloni na radiokarbonskih datacijah. Poleg zelo razpršenih radiokarbonskih datumov iz zagrebškega laboratorija,³⁸ nizu 5 datumov, ki kažejo na radiokarbonski čas okoli 4700 BP, povsem izstopa datacija kosti 6570 ± 40 BP iz kvadranta 34. Slednji datum, pa je bil, poleg ostalih argumentov,³⁹ ključen za sledečo trditev: "However, a radiocarbon datum for bone from grid square 34 obviously document earlier settlement of the area. The existence of earlier phase settlement was proposed on the basis of pottery scatters deposited on the pre-settlement surface (Budja 1995⁴⁰.170; 1997.82)."⁴¹ Pri tem niti besede, da se v citiranih prispevkih piše o keramiki resniškega tipa, ki je posredno preko Resnikovega prekopa datirana

²⁶ Bregant 1975.

²⁷ Bregant 1975.

²⁸ Gre za kulturo, v katero se je sprva uvrščalo naselbino Resnikov prekop (glej npr. Parzinger 1984, 31–33) (op. avtorja).

²⁹ Glej op. 22 (op. avtorja).

³⁰ Parzinger (1984, 37, t. 2: 7) omenjeni fragment povezuje z boleraško stopnjo badenske kulture in ga ne uvršča v skupino t. i. resniške keramike (op. avtorja).

³¹ Bregant 1975, 43.

³² Glej Bregant 1975, 43; Velušček 2001, 93, sl. 29.

³³ 1974b, 52.

³⁴ Glej Velušček 2001, 93, op. 51, kjer so navedeni stratigrafski podatki o t. i. resniških najdbah tudi za izkopavalni sezoni 1976 in 1977.

³⁵ 1974b, 52; 1975, 43.

³⁶ Velušček 2006b, 26; prim. s Turk 2006, 93–97; Toškan, Dirjec 2006, 148.

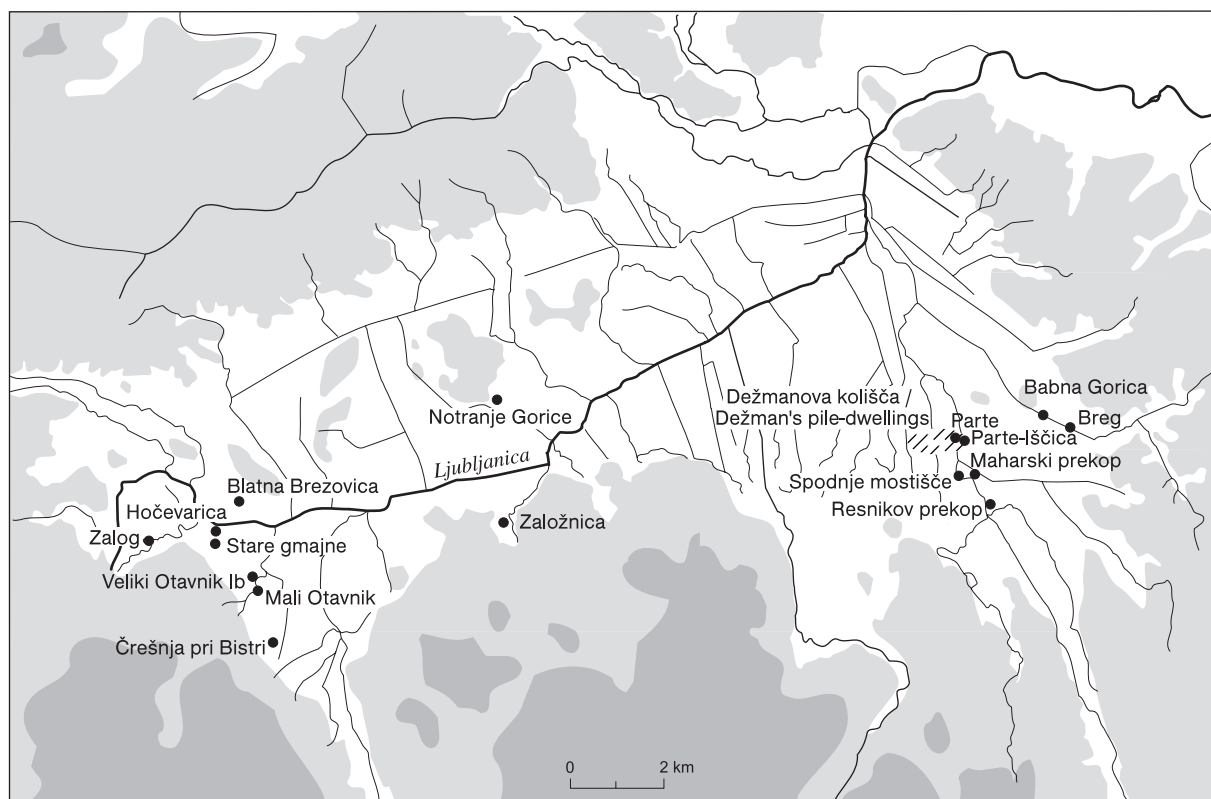
³⁷ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 257; prim. z Mlekuž 2001, 50.

³⁸ Kritično mnenje o interpretativni vrednosti zagrebških datumov sta podala Velušček in Čufar 2008, 39–40.

³⁹ Glej *Documenta Praehistorica* 33, 260–261 in prim. z Budja 1994, 169–170.

⁴⁰ Gre za prispevek iz letnika 1994, ki ga navajam kot Budja 1994, izšel pa je leta 1995 (op. avtorja).

⁴¹ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 261.

Sl. 1: Karta Ljubljanskega barja s koliščarskimi naselbinami in nekaterimi drugimi najdišči, ki so omenjena v besedilu.
Fig. 1: Map of the Ljubljansko barje with pile-dwelling settlements and some other sites, mentioned in text.

v radiokarbonski čas okoli 5700 BP⁴² in ne v čas okoli 6600 BP, kot je datirana omenjena kost!

Še skrivnostnejša pa je druga naselbinska faza Maharskega prekopa.⁴³ Poleg številnih "argumentov", ki naj bi fazo opredeljevali, naj bi bila zanjo karakteristična tudi velika količina lončenine oz. keramike,⁴⁴ ki v angleškem besedilu niti ni omenjena.⁴⁵ Zanimivo je predvsem to, da moremo *terminus ante quem* za drugo naselbinsko fazo postaviti v radiokarbonsko leto 5080 BP,⁴⁶ torej v obdobje med naselbino na Resnikovem prekopu in badensko kulturo. Zato menim, da gre najbrž za keramiko, ki spominja na najdbe iz t. i. prve eneolitske naselbinske faze v Moverni vasi,⁴⁷ ali iz druge naselbinske faze na Gradcu pri Mirni,⁴⁸ morda celo za keramiko z analogijami v obdobju pokopov v Ajdovski jami⁴⁹ itd. Maharski prekop pa

takšne vrste keramike ne pozna.⁵⁰ Morda se motim in je znana le Budji in Mlekužu? Zato je umestno pričakovati, da jo bosta objavila, če seveda obstaja. Podobno usodo je namreč doživelo arheološko najdišče Resnikov prekop in jo še danes doživljajo najdišča koliščarskih naselbin ob Iščici in Bistri, a keramične najdbe, vsaj večina, ostajajo.⁵¹

V prispevku iz leta 2006 na str. 258 avtorji v zvezi z Maharskim prekopom ugotavljajo: "Therefore, we can imagine Maharski prekop as a dispersed settlement with several settlement foci located on the channel levees and surrounded by fields. Some foci were settled for a very short time – less than 100 years in the case of Spodnje mostišče (Čufar et al. 1998:85–86) – but some (Maharski prekop) were occupied continuously for almost a millennium, or even two millennia, as recent radiocarbon data demonstrate (Tab. 1)." O kolišču ni več govora. Nekoč kvadratne hiše⁵² so postale pravokotne.⁵³

⁴² Glej Velušček 2006b, 36.

⁴³ Glej Budja 1994, 170–171.

⁴⁴ Budja 1994, 170.

⁴⁵ Budja 1994, 177–178.

⁴⁶ Budja 1994, 174.

⁴⁷ Glej Budja 1992, 104, sl. 4: faza 7; 1993, 20, sl. 5.

⁴⁸ Dular et al. 1991, 89.

⁴⁹ Horvat 1989; Bonsall et al. 2007, 727–740.

⁵⁰ Glej Parzinger 1984, 18–21; Velušček 2001, 52–72; 2004a, 184–212 in tam navedena literatura.

⁵¹ Npr. Velušček 2006b, 26.

⁵² Glej Budja 1994, sl. 9.

⁵³ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 259–260, sl. 7 in 8.

Zanimiv je način, kako utemeljujejo slednjo ugotovitev, in sicer na podlagi izsledkov raziskav inštitutske raziskovalne skupine in dendrokronologov na najdišču Parte-Iščica, enako torej kot avtor tega prispevka, le da on prvokrat pet let pred njimi in tudi še večkrat pred letom 2006.⁵⁴ Izgovor, da sta Budja in Mlekuž ugotovitev avtorja tega prispevka preprosto prezrla, pač ne vzdrži, ker je bil Budja član komisije na avtorjevi obrambi doktorske disertacije. V prispevku iz leta 2006 pa je avtorjeva disertacija⁵⁵ najmanj dvakrat citirana. Enkrat je citirana celo str. 77 iz poglavja, kjer je na str. 76 najti tudi odlomek posvečen tlorisom kolib na Maharskem prekopu.⁵⁶ Nekorektno je tudi zajemanje podatkov iz avtorjeve magistrske naloge⁵⁷ brez navajanja vira.

Da ne bo pomote, z razlagami, v katerih je najti natančno rekonstruirane tlorise kolib ter da na Maharskem prekopu pravokotni tlorisi predstavljajo kolibe, postavljene na suhem, z glinastim podom neposredno na tleh,⁵⁸ se pač ne morem strinjati.⁵⁹ Menim, da je šlo za kolišče. Argumentov je veliko, a o tem več v nadaljevanju.

Stalnica Budje in Mlekuža je tudi teza, da v holocenu na Ljubljanskem barju ni bilo (**trajnega (?)**) jezera. Seveda, tudi pri tem obstaja cel niz različnih interpretacij. Pri tem se avtorja sklicujeta na geografa in geomorfologa Milana Šifrerja, ki je objavil zelo problematičen članek o geomorfološkem razvoju Ljubljanskega barja v *Geografskem zborniku* za leto 1983.

Naj spomnim, da Šifrer⁶⁰ med zadnjo ledeno dobo in holocenom na Ljubljanskem barju ne predvideva nekega trajnega, obsežnejšega jezera. Še več, iz prispevka je razbrati, da jezerska kreda oz. ljudsko polžarica z Ljubljanskega barja ni sediment, ki bi se naj odlagal na jezerskem dnu, temveč da gre za sediment fluvialnega izvora (sic).⁶¹ Šifrer⁶² tudi meni, da naj bi do prvega zamočvirjanja na

Ljubljanskem barju bila prvotno bolj suha tla in da se je to začelo dogajati šele v času mostiščarjev (oz. koliščarjev).

Dejstvo je, da najdemo jezersko kreda (polžarico), ki je dokaz za obstoj jezera, pod arheološkimi ostanki na Resnikovem prekopu (5. tisočletje pr. Kr.), enako na Maharskem prekopu (4. tisočletje), na območju prvih Dežmanovih kolišč (3. in morda tudi 2. tisočletje) in tudi na drugem koncu Ljubljanskega barja pod ostanki koliščarskih naselbin Hočevarica, Stare gmajne in Blatna Brezovica (vse iz 4. tisočletja) ter tudi pod Malim Otavnikom (2. tisočletje) in celo pod ostanki mezolitskega lovskega tabora Zalog pri Verdu itd. (glej *sl. 1*).

Polžarico je npr. precej podrobno preučil Rudi Tancik,⁶³ ki ga seveda Šifrer ne citira. Če pa Šifrerja vendarle povzamem, si lahko laično predstavljam približen razvoj Ljubljanskega barja v holocenu na sledeč način:

1. V obdobju po ledeni dobi so na Ljubljansko barje reke prinašale sediment sive oz. svetlosive barve, t. i. polžarico. Lahko je prišlo do občasnih ojezeritev (tj. zastajanja poplavnih voda), a je bilo večinoma bolj suho. Rastlinje, ki je na bolj suhih tleh Barja najbrž dobro uspevalo, je po odmrtnju očitno sproti razpadalo, tako da njenih sledi v spodnjih razdelkih holocenskih profilov v glavnem ni najti (prim. s *sl. 2*).

2. Proces samosvojega rečnega nasipavanja površja Ljubljanskega barja pa se je očitno zaključil približno v koliščarski dobi (ki je trajala skoraj 3.000 let!), ko se reke in potoki zaradi takšnih ali drugačnih razlogov "odločijo", da na Barje ne bodo več prinašali polžarice in je bolje, da se območje zamočvirni (sic) itd.

Kakor koli že, leta 1994 to izredno problematično Šifrerjevo tezo o geomorfološkem razvoju Ljubljanskega barja v arheološke študije vpelje Budja,⁶⁴ ki povzema, da je bilo Ljubljansko barje sprva veliko bolj suho, zato tudi naselbine na suhem ob rekah,⁶⁵ kasneje pa veliko bolj vlažno in nestabilno, zato pride do gradnje kolišč.⁶⁶ Na podlagi te razlage nato sledijo druge, ki se med seboj delno razlikujejo. Pomenljivo je tudi, da čeprav se Budja, kasneje tudi Mlekuž, na Šifrerja vseskozi naslanja,⁶⁷ se od

⁵⁴ Velušček 2001, 76, sl. 23; 2004b, 77; 2005a, 202; zloženka in razstava *Dediščina Ostrorogega Jelena*, ki je bila odprta junija 2005; glej še Greif 1997, 23.

⁵⁵ Velušček 2001.

⁵⁶ Glej Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 260–261.

⁵⁷ Velušček 1997a; 1997b; prim. z Mlekuž 2001; Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006.

⁵⁸ Glej Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 259–261, sl. 7 in 8.

⁵⁹ Glej še Greif 1997, 23.

⁶⁰ 1983, 43.

⁶¹ Šifrer 1983, 41, 49; glej še Lovrenčak, Orožen Adamič 2001, 382.

⁶² 1983, 49.

⁶³ Tancik 1965, 67–69.

⁶⁴ 1994, 163–181.

⁶⁵ Resnikov prekop in zgodnji naselbinski fazi Maharskega prekopa.

⁶⁶ Pozni Maharski prekop in Parte oz. na Partih.

⁶⁷ Glej npr. Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 256; Budja, Mlekuž 2008b, 361.

Sl. 2: Arheološko najdišče Resnikov prekop. Profil segmenta holocenskih plasti z jugovzhodnega dela Ljubljanskega barja. Dobro je vidna kompaktna plast jezerske krede oz. polžarice (debela več kot 160 cm), ki dokazuje, da je bilo v obdobju pred pribl. 7400 BP območje kar nekaj časa stalno ojezerjeno. To je v nasprotju s tezo, ki jo zagovarja M. Šifrer. Organski ogljik iz zgornjega nivoja polžarice je datiran v radiokarbonsko leto 7430 ± 40 BP, datacija pribl. 10 cm globlje je 8330 ± 50 BP (Andrič 2006, 105, sl. 1). (Foto: M. Turk)

Fig. 2: Archaeological site Resnikov prekop. Cross-section of a segment of the Holocene layers from the south-eastern part of the Ljubljansko barje with a well visible, more than 160 cm thick compact layer of lake marl, which confirms that the area was incessantly submerged for quite some time in a period before c. 7400 BP (organic carbon from the upper level of lake marl was dated to radiocarbon year 7430 ± 40 BP; c. 10 cm deeper it was dated to 8330 ± 50 BP (Andrič 2006, 112, Fig. 1)), which does not support the thesis advocated by M. Šifrer. (Photo: M. Turk)

njegove teze postopoma vedno bolj odmika (glej v nadaljevanju).

Leta 2001 Mlekuž predstavi poizkusni profil, ki je bil zastavljen pri Babni Gorici na vzhodnem robu Ljubljanskega barja približno 2 km severovzhodno od kolišča Maharski prekop. Iz profila je razvidno, da je v obdobju okoli 6200 BP za kratek čas prišlo

do regresije jezera, kot on piše, poplavnega jezera oz. jezera na poplavni ravnici, in nato do ponovne transgresije, ki pa je trajala le malo časa, saj sledi sekvenca naplavinjskih sedimentov.⁶⁸

V prispevku iz leta 2006 je interpretacija očitno nekega drugega profila iz okolice Babne Gorice nekoliko drugačna: “*The sequence demonstrates intensive and complex fluvial and flood activity before 6700 cal BP, with a sequence of 'wet' and 'dry' episodes. In this case, even the presence of 'lacustrine' calcareous silt, traditionally an indicator of a stable lake, can be interpreted as a result of erosion and deposition by fluvial activity.*”⁶⁹

V naslednjem prispevku⁷⁰ o Ljubljanskem barju pa lahko preberemo: “*Radiocarbon dates place the first phase of the palaeochannels before 5725 calBP. Thus, at the latest at 3776 calBC this part of Ljubljana Marshes was an active floodplain and not a shallow lake, as the traditional view suggests,*”⁷¹ kar daje slutiti, da je bil jugovzhodni del Ljubljanskega barja vendarle, vsaj občasno (?), lahko tudi ojezerjen.

Podobno razlago najdemo tudi v poljudnem prispevku, ki ga je Budja napisal za časnik *Delo*, 8. maja 2008. Na str. 23 je v okviru tematike *Sodobne arheološke raziskave na Ljubljanskem barju* najti velik naslov *Mit o koliščarskem jezeru*, na podlagi katerega je mogoče razbrati, da t. i. mostiščarskega oz. koliščarskega (trajnega) jezera na Ljubljanskem barju nikoli ni bilo. Pri tem se avtor sklicuje na Šifrerja: “*Geograf Milan Šifrer je sredi osemdesetih let objavil študijo o geomorfološkem razvoju Ljubljanskega barja, kjer je prostor tektonske depresije na stiku med Alpami in Dinaridi predstavil kot holocensko poplavno ravnico, v katero so se ob pogostih poplavah in dolgotrajnih zastajanjih vode odlagali fluvialni sedimenti. Dotoki voda so bili pogojeni s količinami padavin in dinamikami hidrografskih mrež v Alpskem predgorju in na Dinarski kraški planoti. Da so nekatera naselja stala na suhih ali le malo zamočvirjenih tleh so v tem času opozarjali tudi paleobotaniki.*”

V zadnjem prispevku pa se celo dopušča možnost, da je neko, verjetno trajnejše jezero dejansko

⁶⁸ Mlekuž 2001, 44, sl. 3.

⁶⁹ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 257–258.

⁷⁰ Prispevek je bil predstavljen na 15. neolitskem seminarju, ki je v drugi polovici leta 2007 potekal na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (glej *Documenta Praehistorica* 35, str. III).

⁷¹ Budja, Mlekuž 2008a, 48; podobno tudi pri Budja, Mlekuž 2008b, 364.

obstajalo. Budja in Mlekuž⁷² z “veliko gotovostjo” namreč trdita, “da vsaj v času poselitve najdišča Maharski prekop ta del Ljubljanskega barja ni prekrivalo jezero”, in še, “Ljubljansko barje je bilo v prazgodovini kompleksen in dinamičen mozaik različnih okolij, ki je vključeval tako poplavne ravnice kot večja območja stoječih voda.”⁷³ Spreminjal se je v okviru letnega cikla in v kontekstu daljših ciklov globalnih klimatskih anomalij v holocenu (Budja, Mlekuž 2008⁷⁴).

Pustimo ob strani besedno igro, iz katere ni povsem razvidno, kaj naj bi na primeru Ljubljanskega barja lahko pomenili opisni izrazi, kot so: večje območje stoječe vode, dolgotrajno zastajanje vode itd., in se ustavimo pri naslednjem problemu, pri razlagi paleostrug, predvsem pri njihovem datiranju.⁷⁵ Moje mnenje je, da je pri tem predstavljen vzorčni primer nesmotrne uporabe sicer nedvomno koristne tehnologije, t. i. lidarja. Kot rečeno pa se bomo v nadaljevanju osredotočili na radiokarbonske datacije, ki jih tudi Budja in Mlekuž⁷⁶ štejeta za ključne.

Najprej pa se ustavimo pri fragmentu keramike, na katerega se je naletelo pri vrtnanju 6. vrtine: “To oceno potrjuje tudi fragment prazgodovinske lončenine, ki smo ga našli v globini 110 cm. Tako menimo, da datum 5110 ± 40 BP datira površino starejše terase.”⁷⁷ Kot je razvidno, ponovno govorimo o obdobju, ki se približuje Budjevi t. i. drugi naselbinski fazi Maharskega prekopa,⁷⁸ ki smo jo na podlagi radiokarbonskega datuma 5080 BP, ki naj bi predstavljal *terminus ante quem*, korelirali s prvo eneolitsko fazo v Moverni vasi, z Gradcem pri Mirni in Ajdovsko jamo (glej zgoraj).

Iz tega sledi nedvoumen sklep. Na Ljubljanskem barju imamo opravka s še nepoznano naselbinsko fazo. Objava takšnega fragmenta je zato več kot nujna! Morda pa gre le za eno izmed novih besednih iger, na katere smo v študijah o Ljubljanskem barju že naleteli. Ena izmed najzanimivejših govori o še **neobjavljenih** fragmentih keramike iz mezolitskega konteksta na najdišču Breg pri Škofljici, ki bi naj bili

tipološko primerljivi z **najzgodnejšo linearnotrakasto keramiko (sic)**.⁷⁹ Vredna omemba je tudi opomba 1,⁸⁰ s katero se ugotovitev zaključí: “Field surveys at known mesolithic sites have also revealed fragments of pottery, but there has been a general tendency to ignore them.” Temeljni vprašanji pa seveda ostajata: za katera najdišča gre in kakšna je omenjena keramika, ki naj bi trditev utemeljevala?⁸¹

V oči bode tudi dejstvo, da avtorja na območju, ki pokriva več kot 7 hektarjev (**več kot 70.000 m²**), operirata s petimi radiokarbonskimi datumi, ki naj bi, razen v primeru datuma iz 6. vrtine, predstavljali *terminus ante quem* za posamezno fazo aktivnosti paleostrug.

Za primerjavo vzemimo samo še primer najdišča Resnikov prekop,⁸² kjer smo se srečali s podobnim problemom paleostruge, njenim zapolnjevanjem in datiranjem. Bistveno pa je, da gre za neprimerljivo manjšo površino, ki je obsegala **vsega 33 m²**. S tega območja izvirajo tudi vsi radiokarbonsko datirani vzorci, **ki bi jih potencialno lahko pridobili z vrtnanjem**. Skratka, z Resnikovega prekopa je iz plasti tik nad polžarico na razpologo 5 radiokarbonskih datumov:⁸³

1. dva vzorca organskega ogljika iz sedimenta: 2120 ± 40 BP in 2220 ± 40 BP;⁸⁴
2. dva makrorastlinska vzorca: 1587 ± 30 BP in 1250 ± 30 BP;⁸⁵
3. vertikalni kol št. 33, katerega vrh je segel v plast tik nad polžarico: 5718 ± 23 BP.⁸⁶

Sklep je nedvoumen. Pet (5!) radiokarbonsko datiranih vzorcev z relativno majhnega območja izkazuje večtisočletni časovni razpon, kar daje dvomiti v interpretativno vrednost petih (5!), dejansko samo štirih (4!), radiokarbonskih datumov, pridobljenih na podlagi vzorcev z obsežnega območja severno od Resnikovega prekopa, kot to predlagata Budja in Mlekuž.⁸⁷ Nenavadno je tudi, da avtorji

⁷⁹ Mlekuž 2001, 47.

⁸⁰ Mlekuž 2001, 47, op. 1.

⁸¹ Primerljiva diskusija je v slovenski arheologiji že potekala, in sicer na primeru keramike iz “mezolitskega konteksta” v spodmolu Pod Črmukljo (Brodar 1992, 25; Velušček 1995, 331; 2007, 429–430, sl. 2–5; Budja 1996, 326; Mlekuž 2005, 22 itd.).

⁸² Velušček 2006a.

⁸³ Podatek velja za najdiščno območje, kjer je potekalo sondiranje leta 2002 (glej Velušček 2006b) (op. avtorja).

⁸⁴ Andrič 2006, 105, tab. 2.

⁸⁵ Culiberg 2006, 131, tab. 2.

⁸⁶ Čufar, Korenčič 2006, tab. 2; glej še Velušček 2006b, sl. 5: kol št. 33.

⁸⁷ 2008a; 2008b.

⁷² Budja, Mlekuž 2008b, 366.

⁷³ V zadnjem času podobno tezo zagovarja tudi Andrej Gaspari (2009, 37), čeprav zanjo, enako kot Budja in Mlekuž, nima dokazov (primerjaj Verbič, Horvat 2009, 13–19 z Velušček 2009b, 49–52 in Gaspari 2009, 36–41).

⁷⁴ Gre za prispevek Budja, Mlekuž 2008a (op. avtorja).

⁷⁵ Glej Budja, Mlekuž 2008a; 2008b.

⁷⁶ Prim. z Budja, Mlekuž 2008b, 362–364.

⁷⁷ Budja, Mlekuž 2008b, 364.

⁷⁸ Glej Budja 1994, 170.

na primeru Male Triglavce zagovarjajo diametralno nasprotno mnenje o radiokarbonskih datacijah in njihovi razlagi.⁸⁸ Kar velja za Malo Triglavco, torej naj bi ne veljalo za Ljubljansko barje!

Pr eden zaključim, opozarjam še na nekaj neskladij. Budja in Mlekuž, še posebno v zadnjih prispevkih, pišeta o naselbinah na suhih tleh postavljenih, na terasah ali neke vrste otokih ob rekah oz. ob strugah s tekočo vodo. Nekatero naselbine naj bi živele dolgo časa, celo eno tisočletje ali še več. V neposredni bližini naselbin pa so se nahajale tudi njive za poljedelsko dejavnost.

Najprej moti dejstvo, da avtorja s takšno lahkoto iz svojih razlag (po letu 1994 oz. 1999) izločata kolišča kot zastarelo "ikonografijo", ki naj bi jo bil v zadnjih letih ponovno vpeljal Velušček.⁸⁹ Vprašujem se namreč, kako je mogoče pojasniti trditve, da je bil npr. na Maharskem prekopu hišni pod iz gline postavljen neposredno na tla, in to v stalno vlažnem okolju, kjer so se organski ostanki odlično ohranili,⁹⁰ kar se na suhem zagotovo ne bi bilo zgodilo.⁹¹

Temelji iz gline in mokro oz. vlažno okolje pač ne greo skupaj! Z območij, kjer najdemo naselbine na vlažnih tleh, ne govorimo pa o koliščih, so za pode

oz. temelje hiš kot izolacijski material uporabljali dolge in ravne oblice, plohe itd. Klasičen primer te vrste gradnje je vsekakor Aichbühl v Nemčiji.⁹² Na Ljubljanskem barju česa podobnega (še) ne poznamo. Dvomim, da zato, ker so bili leseni temelji odplavljeni,⁹³ če pa so ostala npr. žitna zrna⁹⁴ in druge drobne najdbe organskega izvora.⁹⁵

Zaradi stalno mokrih tal se zastavlja tudi vprašanje, kje iskati terene, primerne za gojenje več vrst pšenice in ječmena.⁹⁶ Na mokrih tleh v neposredni bližini oz. okoli Maharskega prekopa zagotovo ne, kot to trdijo Mlekuž, Budja in Ogrinc.⁹⁷ Pač pa jih lahko najdemo na trdinskih (rudninskih) tleh vršaja, pribl. 800 m zahodno od kolišča.⁹⁸

V lanskem prispevku sva s Katarino Čufar⁹⁹ nazorno pokazala, da lahko na jugovzhodnem delu Ljubljanskega barja sledimo prestavljanju naselbin skozi čas, in sicer s skrajnega južnega roba v smeri

⁹² Schröter 2009; Črešnar 2007, sl. 19.

⁹³ Prim. z Mlekuž, Budja in Ogrinc (2006, 259).

⁹⁴ Podatki veljajo za obravnavano kolišče Maharski prekop (Tjaša Tolar, osebna komunikacija).

⁹⁵ Podatki veljajo za obravnavano kolišče Maharski prekop (glej npr. Šercelj 1974, 71).

⁹⁶ Na podlagi rezultatov izkopavanj Bregantove je znano, da so se koliščarji z Maharskega prekopa ukvarjali tudi s poljedelstvom, na kar, posredno, kažejo npr. žrmlje (npr. Bregant 1975, sl. 2). Raziskovalci pa so v kulturni plasti našli tudi na pelod žita (npr. Šercelj 1981–1982, 103).

Na Maharskem prekopu so bila zoglelena žitna zrna odkrita šele leta 2005 (Tolar, osebna komunikacija). Ker pa ti makrorastlinski ostanki še niso objavljeni, kot argument, ki kaže katere kulturne rastline gre pričakovati tudi na Maharskem prekopu, opozarjam na Hočevarico, ki je kronološko, verjetno manj kot stoletje, starejša od Maharskega prekopa (prim. Čufar, Kromer 2004, 281–285; Velušček, Čufar 2008, 40–41, sl. 7) in kjer je bilo najdenih več vrst pšenice in ječmen (po Jeraj 2004, 58–59).

⁹⁷ Glej Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 255–256, 258. Podobnega mnenja kot oni pa je tudi palinologinja Andričeva. V prispevku, kjer opisuje klimatske spremembe in barjansko rastlinstvo s konca pleistocena in v holocenu na Ljubljanskem barju, v odstavku o dogajanju v 5. tisočletju pr. Kr. piše: "Ko se je, domnevno zaradi bolj sušne klime, nivo vode v bazenu znižal, sta na novo izsušene površine, ki so verjetno privlačile prve poljedelce, začela poraščati jelša in hrast" (Andrič 2009, 21–22; glej še Andrič et al. 2008, 162).

Kakor koli že, gre za zelo nenavadno stališče, če se upošteva ekologija kulturnih rastlin (*Triticum* in *Hordeum*), ki so jih verjetno poznali in gojili koliščarji z Resnikovega prekopa (glej Culiberg 2006). Po Andričevi (glej zgoraj) naj bi očitno uspevale v vlažnem okolju, kjer so bili dobri pogoji za rast jelše in hrasta (prim. s Tancik 1965, 60–62, 78; Prus 2008, sl. 5).

⁹⁸ Glej Tancik 1965, 60, 72; Prus 2008, 33–34, sl. 5 in prim. z Budja 1994, sl. 2.

⁹⁹ Velušček, Čufar 2008, 31–48.

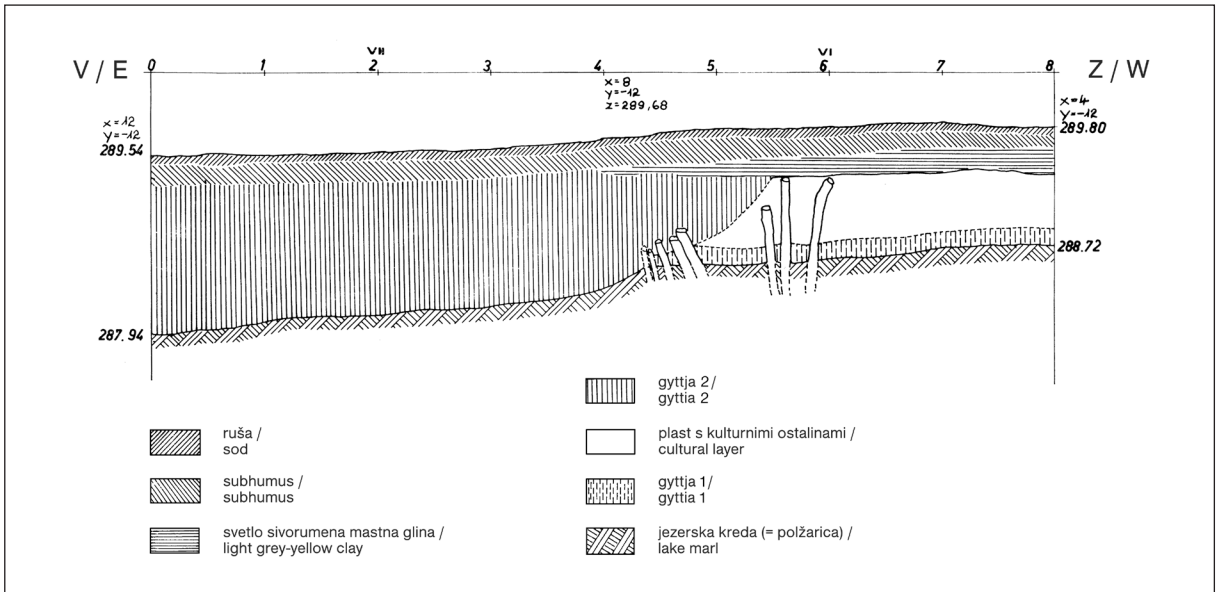
⁸⁸ "The work at Mala Triglavca underlines the fact that any stratigraphic or radiocarbon sequence may be a complex palimpsest, created and recreated through a series of interlinked processes. On the one hand, 'gaps' in the radiocarbon sequence do not necessarily represent periods of abandonment of a cave, but may reflect episodes of postdepositional disturbance and intensive modification and transformation of the cave sediments. They may also be created by having too few radiocarbon samples and by the selectivity of the sampling. Small scale excavation (typical for cave sites), failure to appreciate the effects of postdepositional processes, direct translation of series of radiocarbon dates into cultural sequences, and interpretative models that see the Neolithic as radically different from the Mesolithic, have all contributed to the creation of such gaps" (Mlekuž et al. 2008, 248).

⁸⁹ Budja, Mlekuž 2008b, 361.

⁹⁰ Tako npr. ugotavljajo tudi Mlekuž, Budja in Ogrinc 2006, 259.

⁹¹ Iz raziskave, ki je bila opravljena na koliščarskem lesu in je trajala manj kot mesec dni (Čufar, Tišler, Gorišek 2002, 69–75), je razvidno, da bi nekajletna osušitev območja, kjer so ohranjeni ostanki koliščarjev, pogubno vplivala na arheološke ostaline organskega izvora.

Na razlike v ohranjenosti gradiva, ki so posledica ležanja v različnem okolju, je na primeru kostnih najdb opozoril tudi Borut Toškan (2005, 94–95). In nenazadnje: največjo grožnjo arheološkemu ostankom na Ljubljanskem barju predstavlja znižanje nivoja podtalnice in izsušitev mokrih tal.

Sl. 3: Maharski prekop, južni profil kv. VII in VI (po Bregant 1974a, pril. 1). Na levi strani risbe je dobro vidna t. i. paleostruga.

Fig. 3: Maharski prekop, southern cross-section of quadrants VII and VI (after Bregant 1974a, app. 1), with a so-called palaeochannel well visible on the left side of the drawing.

proti severu, v smeri proti središču Ljubljanskega barja. Morda gre za naključje, da je bila najstarejša naselbina odkrita najjužneje, horizontalnostratigrafsko pa se je poselitev nato "nadaljevala" v smeri proti severu, najprej z naselbinami iz 4. tisočletja in nato iz 3. ter morda tudi 2. tisočletja. Ker pa ima vsako jezero svoj razvoj od nastanka do izgintja preko močvirja in barja,¹⁰⁰ sklepam, da so v obdobju, ki je trajalo skoraj tri tisoč let, koliščarji za gradnjo naselbin izbirali najprimernejše lokacije ob jezeru in pri tem pazili, da se niso preveč oddaljili od terenov, ugodnih za poljedelstvo in druge dejavnosti na suhem. V zaledju se je širilo močvirje oz. barje.

V primeru Maharskega prekopa je naselbino varovala dvojna lesena palisada.¹⁰¹ Za trditev, da gre za valobran oz. neke vrste škarpo,¹⁰² pač ni argumentov. Po 15 letih zato pričakujem **vsaj en citat (!)**, ki ne izhaja iz raziskav na Maharskem prekoku, ki tezo o valobranu oz. škarpi podpira. Kakor koli že, koliščarji so pred seboj imeli čisto jezero.

Problem predstavljajo reke in potoki. Izgleda, da so se kolišča nahajala v njihovi bližini. V kulturni plasti Starih gmajin in Blatne Brezovice je npr.

zaznati, da se je predhodnica današnje Ljubljance izlivala v jezero nedaleč proč.¹⁰³

Podobne, morda še bolj zapletene razmere si lahko predstavljamo na območju od Resnikovega prekopa do t. i. Dežmanovih kolišč, ki se nahajajo severno od Iga. Živahno prestavljanje naselbinskih lokacij v 4. tisočletju kaže, da so se lokalne okoljske spremembe očitno dogajale razmeroma hitro in da so se kasneje v 3. tisočletju morda ponovno umirile.¹⁰⁴ Nenazadnje, na pestro dogajanje na Maharskem prekoku kažejo najdbe tipološko resniške keramike, pa tudi kost iz kvadranta 34, ki je datirana v 6. tisočletje pr. Kr., in so na tem kolišču zagotovo tujek, torej naplavljen.

Podobno predvidevamo tudi za t. i. paleostrugo, ki obdaja Maharski prekop. Budja¹⁰⁵ jo razlaga kot dokaz, da je naselbina stala ob strugi s tekočo vodo. Pustimo ob strani palisado oz. t. i. valobran, pogledimo, kaj povedo arheološki podatki, predvsem vertikalna stratigrafija. Profili, ki jih objavlja Bregantova,¹⁰⁶ kažejo, da je bila struga aktivna po koncu obstoja naselbine (glej sl. 3). Temu ne nasprotuje niti radiokarbonska

¹⁰³ Turk, Horvat 2009a; 2009b.

¹⁰⁴ Prim. z Velušček, Čufar 2008, sl. 5.

¹⁰⁵ 1994, 172–173.

¹⁰⁶ Bregant 1974a, pril. 1: severni profil kv. 8, južni profil kv. 3 in 4 ter južni profil kv. 6 in 7; 1974b, pril. 1: severni in južni profil kv. 9; 1975, pril. 3: severni profil kv. 15.

¹⁰⁰ Pavšič 2008, 12.

¹⁰¹ Npr. Greif 1997, 26; Velušček 2001, 75–77; 2004b, 77 in tam navedena literatura.

¹⁰² Budja 1994, 172–173 itd.

datacija: 4020 ± 40 BP,¹⁰⁷ pa čeprav je izražen dvom v njeno interpretativno vrednost. Glede na objavljene profile lahko celo sklepam, da se je struga s tekočo vodo premaknila bližje k naselbini v obdobju, ko je naselbina morda še živela in je bila nato zaradi preteče nevarnosti tudi zapuščena. Kaže, da gre v zvezi z Maharskim prekopom za problematiko, ki jo bo težko zadovoljivo pojasniti, vsekakor težje kot v primeru Resnikovega prekopa.¹⁰⁸

Problem seveda ostaja tudi lega kolišč. Analiza, ki smo jo opravili na Starih gmajnah, kaže, da je kolišče stalo v barjanskem oz. v močvirnatem okolju, in to pribl. 700 m od trdinskega sveta, zato sklepamo, da je jezero moralo biti zelo blizu, če že ne tik ob naselbini oz. sondi, iz katere izvirajo preučevani vzorci.¹⁰⁹ Teza, da bi se koliščarji podali 700 m v notranjost močvirja oz. na barje, da bi živeli ob reki, se v tem trenutku namreč zdi nelogična. V prvi vrsti zaradi tega, ker na osrednjem delu Ljubljanskega barja, tj. na sredini jezera, ostankov kolišč (še) nismo našli. Po drugi strani pa tudi ugotavljamo, da se je po koliščarski dobi, ko se je območje Ljubljanskega barja v celoti zamočvirilo, poselitev premaknila na trdinsko obrobje.¹¹⁰ Kot smo videli, lahko na podoben način razložimo tudi dogajanje v okolici Maharskega prekopa.¹¹¹

¹⁰⁷ Budja, Mlekuž 2008b, 363, sl. 2.

¹⁰⁸ Glej Velušček 2006a.

¹⁰⁹ Velušček 2009a; Turk, Horvat 2009a.

¹¹⁰ Glej npr. Velušček 2005b.

¹¹¹ Prim. z Velušček, Čufar 2008, 31–48.

Za konec pa še nekaj besed o trajanju naselbin. Tezo o dolgem trajanju naselbin, ki jo na primeru Maharskega prekopa zagovarjata Budja in Mlekuž, je danes mogoče ovreči z dobrimi argumenti. Po desetletju in pol dendrokronoloških raziskav lahko namreč nekaj besed rečemo tudi o tej tematiki, še več, zdi se, da postajajo glede na ugotovitve inštitutske raziskave primerljive z izsledki na švicarskih, nemških in francoskih jezerih.¹¹² Kot je videti, so naselbine na Ljubljanskem barju živele razmeroma kratek čas, večinoma nekaj desetletij do največ stoletje,¹¹³ nekatere pa celo še manj.¹¹⁴ Ugotavljamo tudi, da je bilo Ljubljansko barje istočasno poseljeno na več koncih hkrati.¹¹⁵ Ne nazadnje, ugotovljeno je bilo, da so bile nekatere naselbinske lokacije večkrat poseljene v različnih obdobjih¹¹⁶ in da, kar se zdi tudi pomembno, v koliščarski dobi območje Ljubljanskega barja ni bilo kontinuirano poseljeno.¹¹⁷

¹¹² Glej npr. Menotti 2004a, 207–217; Schlichtherle 2004, 22–35; Pétrequin, Bailly 2004, 36–49.

¹¹³ Npr. Spodnje mostišče, Stare gmajne in Založnica.

¹¹⁴ Maharski prekop in Resnikov prekop.

¹¹⁵ Npr. Spodnje mostišče in Črešnja pri Bistri, Stare gmajne in Veliki Otavnik Ib, Založnica in Parte.

¹¹⁶ Npr. Stare gmajne, Notranje Gorice, sosednji najdišči Parte-Iščica in Parte.

¹¹⁷ Glej npr. Velušček, Čufar 2008, 38–41 in tam navedeno literaturo.

ANDRIČ, M. 2006, Ali lahko analiza pelodnega zapisa v kulturni plasti arheološkega najdišča pove, kakšna vegetacija je rasla v okolici? Primer: Resnikov prekop / Does Pollen Record in Archaeological "Cultural Layer" tell Us what Vegetation was growing around the Settlement? Case Study: "Resnikov Prekop". – V: Velušček 2006a, 103–113.

ANDRIČ, M. 2009, Klimatske spremembe in barjansko rastlinstvo koncem pleistocena in v holocenu. – V: Turk et al. 2009, 20–23.

ANDRIČ, M., B. KROFLIČ, M. J. TOMAN, N. OGRINC, T. DOLENEC, M. DOBNIKAR in B. ČERMELJ 2008, Late quaternary vegetation and hydrological change at Ljubljansko barje (Slovenia). – *Palaeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 270, 150–165.

BONSALL, C., M. HORVAT, K. McSWEENEY, M. MASSON, T. F. G. HIGHAM, C. PICKARD in G. T. COOK 2007, Chronological and dietary aspects of the human burials from Ajdovska Cave, Slovenia. – *Radiocarbon* 49/2, 727–740.

BREGANT, T. 1974a, Kolišče ob Maharskem prekopu pri Igu – raziskovanja leta 1970 (Der Pfahlbau am Maharski-Kanal bei Ig – Untersuchungen aus dem Jahre 1970). – *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 3, 7–35.

BREGANT, T. 1974b, Kolišče ob Maharskem prekopu pri Igu – raziskovanja leta 1972 (Der Pfahlbau am Maharski-Kanal bei Ig – Untersuchungen aus dem Jahre 1972). – *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 3, 39–68.

BREGANT, T. 1975, Kolišče ob Maharskem prekopu pri Igu – raziskovanja 1973. in 1974. leta (Der Pfahlbau am Maharski-Kanal – Forschungen aus dem Jahre 1973 und 1974). – *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 4, 7–114.

BRODAR, M. 1992, Mezolitško najdišče Pod Črmukljo pri Šembijah (Der mesolitische Fundort Pod Črmukljo bei Šembije). – *Arheološki vestnik* 43, 23–35.

BUDJA, M. 1992, Pečatniki v slovenskih neolitskih naselbinskih kontekstih (Lehmstempel in dem slowenischen

- neolitischen Siedlungskontexten). – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 20, 95–109.
- BUDJA, M. 1993, Neolithic studies in Slovenia: an overview. – *Atti della Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia* 8, 7–28.
- BUDJA, M. 1994, Spreminjanje naravne in kulturne krajine v neolitiku in eneolitiku na Ljubljanskem barju I / Landscape Changes in the Neolithic and Eneolithic in Slovenia. Case Study: Ljubljansko barje I. – *Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Sloveniji* 22, 163–181.
- BUDJA, M. 1996, Neolitizacija Evrope. Slovenska perspektiva. Prispevek k diskusiji / Neolithisation of Europe. Slovenian perspective. A contribution to discussion. – *Arheološki vestnik* 47, 323–329.
- BUDJA, M. in D. MLEKUŽ 2008a, Settlements, landscape and paleoclimate dynamics on the Ižica floodplain of the Ljubljana Marshes. – *Documenta Praehistorica* 35, 45–54.
- BUDJA, M. in D. MLEKUŽ 2008b, Poplavna ravnica Ižice in prazgodovinska kolišča / The Ižica floodplain and “pile-dwellings” in prehistory. – *Arheološki vestnik* 59, 359–370.
- CULIBERG, M. 2006, Rastlinski ostanki z arheološkega najdišča Resnikov prekop (Plant Remains from the Archaeological Site at Resnikov Prekop). – V: Velušček 2006a, 129–132.
- ČREŠNAR, M. 2007, Načini lesenih gradenj v času bronaste in starejše železne dobe v Sloveniji. – *Arheo* 24, 39–68.
- ČUFAR, K. in T. KORENČIČ 2006, Raziskave lesa z Resnikovega prekopa in radiokarbonsko datiranje / Investigations of Wood from Resnikov prekop and Radiocarbon Dating. – V: Velušček 2006a, 123–127.
- ČUFAR, K. in B. KROMER 2004, Radiokarbonsko datiranje kronologij širin branik s Hočevarice / Radiocarbon dating of tree-ring chronologies from Hočevarica. – V: A. Velušček (ur.), *Hočevarica – eneolitsko kolišče na Ljubljanskem barju / Hočevarica an eneolithic pile dwelling in the Ljubljansko barje*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 8, 281–285.
- ČUFAR, K., V. TIŠLER in Ž. GORIŠEK 2002, Arheološki les – njegove lastnosti in raziskovalni potencial (Archaeological wood – its properties and research potential). – *Arheološki vestnik* 53, 69–75.
- DULAR, J., B. KRIŽ, D. SVOLJŠAK in S. TECCO HVALA 1991, Utrjena prazgodovinska naselja v Mirenski in Temeniški dolini (Befestigte prähistorische Siedlungen in der Mirenska dolina und der Temeniška dolina). – *Arheološki vestnik* 42, 65–198.
- GASPARI, A. (ur.) 2006, *Zalog pri Verdu, tabor kameno-dobnih lovcev na zahodnem robu Ljubljanskega barja / Zalog near Verd – Stone Age hunters’ camp at the western edge of the Ljubljansko barje*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 11.
- GASPARI, A. 2008, Bronastodobno kolišče Mali Otavnik pri Bistri na Ljubljanskem barju / Bronze Age pile-dwelling site at Mali Otavnik near Bistra in the Ljubljansko barje. – *Arheološki vestnik* 59, 57–89.
- GASPARI, A. 2009, Ljubljanica v prazgodovini. – V: Turk et al. 2009, 36–41.
- GREIF, T. 1997, *Prazgodovinska kolišča Ljubljanskega barja. Arheološka interpretacija in poskus rekonstrukcije načina življenja (The prehistoric pile dwellings in the Ljubljansko barje. An archaeological interpretation and attempted reconstruction of the way of life)*. – *Arheo* 18.
- HORVAT, M. 1989, *Ajdovska jama pri Nemški vasi*. – Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana.
- JERAJ, M. 2004, Paleobotanične raziskave na kolišču Hočevarica / Palaeobotanical analyses of the Hočevarica pile dwelling. – V: A. Velušček (ur.), *Hočevarica – eneolitsko kolišče na Ljubljanskem barju / Hočevarica an eneolithic pile dwelling in the Ljubljansko barje*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 8, 56–64.
- LOVRENČAK, F. in M. OROŽEN ADAMIČ 2001, Ljubljansko barje. – V: D. Perko, M. Orožen Adamič (ur.), *Slovenija – pokrajine in ljudje*, 380–391, Ljubljana.
- MENOTTI, F. 2004a, Displacement, readaptation and cultural continuity. A lake-dwelling perspective. – V: Menotti 2004b, 207–217.
- MENOTTI, F. (ur.) 2004b, *Living on the lake in prehistoric Europe. 150 years of lake-dwelling research*. – London, New York.
- MLEKUŽ, D. 2001, Floods and fires: Landscape dynamics at Ljubljana Moor, Slovenia. – V: K. J. Fewster, M. Zvebil (ur.), *Ethnoarchaeology and Hunter-Gatherers: Pictures at an Exhibition*, British Archaeological Reports, International Series 955, 43–52.
- MLEKUŽ, D. 2005, *Trajektorije sprememb mezolitskih in neolitskih krajin dinarske Slovenije*. – Doktorsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- MLEKUŽ, D., M. BUDJA in N. OGRINC 2006, Complex settlement and the landscape dynamic of the Iščica floodplain (Ljubljana Marshes, Slovenia). – *Documenta Praehistorica* 33, 253–271.
- MLEKUŽ, D., M. BUDJA, R. PAYTON, C. BONSALE in A. ŽIBRAT GAŠPARIČ 2008, Reassessing the Mesolithic/Neolithic “gap” in Southeast European cave sequences. – *Documenta Praehistorica* 35, 237–251.
- PARZINGER, H. 1984, Die Stellung der Uferandsiedlungen bei Ljubljana im äneolitischen und frühbronzezeitlichen Kultursystem der mittleren Donauländer. – *Arheološki vestnik* 35, 13–75.
- PAVŠIČ, J. 2008, Geologija Barja in njegovega obrobja. – V: J. Pavšič (ur.), *Ljubljansko barje. Neživi svet, rastlinstvo, živalstvo, zgodovina in naravovarstvo*, 6–16, Ljubljana.
- PÉTREQUIN, P. in M. BAILLY 2004, Lake-dwelling research in France. From climate to demography. – V: Menotti 2004b, 36–49.
- PRUS, T. 2008, Barjanska tla. – V: J. Pavšič (ur.), *Ljubljansko barje. Neživi svet, rastlinstvo, živalstvo, zgodovina in naravovarstvo*, 32–39, Ljubljana.
- RAETZEL-FABIAN, D. in M. FURHOLT 2006, Frühbader Elemente im Neolithikum Mitteldeutschlands: “Die Schöninger Gruppe”. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 36, 347–358.
- SCHLICHTHERLE, H. 2004, Lake-dwellings in south-western Germany. History of research and contemporary perspectives. – V: Menotti 2004b, 22–35.
- SCHRÖTER, R. 2009, Die Ausgrabungen des Urgeschichtlichen Forschungsinstituts der Universität Tübingen

- (UFI) in Aichbühl und Riedschachen (1919–1930). – V: *Berichte zu Ufer- und Moorsiedlungen Südwestdeutschlands IV*, Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg 67.
- STRITAR, A. in F. LOBNIK 1985, Pedološke raziskave kolišča Parte pri Igu (Pedologische Erforschung des Pfahlbaus Parte bei Ig). – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 13, 67–73.
- ŠERCELJ, A. 1974, Nitka za ogrlico s kolišča ob Maharskem prekopu pri Igu – raziskovanja leta 1972 (Der Halsbandfaden vom Pfahlbau am Maharski-Kanal bei Ig – Grabung 1972). – *Poročilo o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji* 3, 71.
- ŠERCELJ, A. 1981–1982, Pomen botaničnih raziskav na koliščih Ljubljanskega barja (Die Bedeutung der botanischen Untersuchungen in den Pfahlbauten auf dem Moor von Ljubljana). – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 9–10, 101–106.
- ŠIFRER, M. 1983, Nova dognanja o geomorfološkem razvoju Ljubljanskega barja (New findings on the geomorphological development on the Ljubljansko barje). – *Geografski zbornik* 23, 7–52.
- TANCIK, R. 1965, Pedološke značilnosti Ljubljanskega Barja (Pedological features of the Ljubljana Moor). – *Geologija* 8, 58–79.
- TOŠKAN, B. 2005, Živalski ostanki iz bronastodobnih naselbin pri Iški Loki in Žlebiču (Animal remains from the Bronze Age settlements at Iška Loka and Žlebič). – *Arheološki vestnik* 56, 91–97.
- TOŠKAN, B. in J. DIRJEC 2006, Ostanki sesalske favne na Resnikovem prekopu, Ljubljansko barje (Remains of Mammal Fauna at Resnikov Prekop, Ljubljansko barje). – V: Velušček 2006a, 139–154.
- TURK, J. 2006, Ugotavljanje paleoekoloških sprememb na Ljubljanskem barju v holocenu na primeru sedimentov z Resnikovega prekopa (Determining the Palaeoecological Changes in the Ljubljansko barje during the Holocene. Case Study: Sediments from Resnikov Prekop). – V: Velušček 2006a, 93–98.
- TURK, J. in A. HORVAT 2009a, Sedimentološka metoda ugotavljanja paleoekoloških razmer na Ljubljanskem barju, primer Starih gmajn / Sedimentological method for determination of palaeoenvironmental conditions at the Ljubljansko barje. Case study; Stare gmajne. – V: Velušček 2009c, 35–48.
- TURK, J. in A. HORVAT 2009b, Sedimentološka analiza profila z najdišča Blatna Brezovica / Sedimentological analysis of the profile from the site Blatna Brezovica. – V: Velušček 2009c, 123–131.
- TURK, P., J. ISTENIČ, T. KNIFIC in T. NABERGOJ (ur.) 2009, *Ljubljana – kulturna dediščina reke*, katalog razstave. – Ljubljana.
- VELUŠČEK, A. 1995, Proces neolitizacije kot prehod h kmetovanju, prepoznan v mezolitskih kontekstih kraške Dinarske Slovenije? / The Transition to the Neolithic as a Process Towards Agriculture: Can It Be Recognized in Mesolithic Contexts in the Karst Dinaric Mountain Regions of Slovenia? – *Arheološki vestnik* 46, 327–337.
- VELUŠČEK, A. 1997a, *Metodologija naselbinskih raziskovanj na barjanskih tleh*, 1. del. – Magistrsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- VELUŠČEK, A. 1997b, *Metodologija naselbinskih raziskovanj na barjanskih tleh*, 2. del. – Magistrsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- VELUŠČEK, A. 2001, *Srednja bakrena doba v osrednji Sloveniji*. – Doktorsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- VELUŠČEK, A. 2004a, Hočevarica: keramične najdbe / Hočevarica: pottery. – V: A. Velušček (ur.), *Hočevarica – eneolitsko kolišče na Ljubljanskem barju / Hočevarica an eneolithic pile dwelling in the Ljubljansko barje*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 8, 169–212.
- VELUŠČEK, A. 2004b, Past and present lake-dwelling studies in Slovenia. Ljubljansko barje (the Ljubljana Marsh). – V: Menotti 2004b, 69–82.
- VELUŠČEK, A. 2005a, Ljubljansko barje v koliščarski dobi. – V: I. Slavec Gradišnik, H. Ložar-Podlogar (ur.), *Pretrgane korenine*, Opera ethnologica Slovenica, 191–216.
- VELUŠČEK, A. 2005b, Iška Loka – bronastodobno naselje na obrobju Ljubljanskega barja (Iška Loka – a Bronze Age settlement on the edge of the Ljubljansko barje). – *Arheološki vestnik* 56, 73–89.
- VELUŠČEK, A. (ur.) 2006a, *Resnikov prekop, najstarejša koliščarska naselbina na Ljubljanskem barju / Resnikov prekop, the oldest Pile-Dwelling Settlement in the Ljubljansko barje*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 10.
- VELUŠČEK, A. 2006b, Resnikov prekop: sondiranje, arheološke najdbe, kulturna opredelitev in časovna uvrstitev / Resnikov Prekop – Sample Trenching, Archaeological Finds, Cultural and Chronological Classification. – V: Velušček 2006a, 19–85.
- VELUŠČEK, A. 2007, Prispevek k diskusiji o procesu neolitizacije / A contribution to discussion of the process of Neolithization. – *Arheološki vestnik* 58, 425–434.
- VELUŠČEK, A. 2009a, Koliščarska naselbina Stare gmajne in njen čas / Stare gmajne pile-dwelling settlement and its era. – V: Velušček 2009c, 11–34.
- VELUŠČEK, A. 2009b, Barjanska kolišča in sočasne najdbe iz Ljubljanice. – V: Turk et al. 2009, 49–52.
- VELUŠČEK, A. (ur.) 2009c, *Koliščarska naselbina Stare gmajne in njen čas. Ljubljansko barje v 2. polovici 4. tisočletja pr. Kr. / Stare gmajne pile-dwelling settlement and its era. The Ljubljansko barje in the 2nd half of the 4th millennium BC*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 16.
- VELUŠČEK, A. in K. ČUFAR 2008, Novoopredeljeni najdišči keramike z brazdastim vrezom na Ljubljanskem barju / Newly determined sites with pottery with furrowed incisions from the Ljubljansko barje. – *Arheološki vestnik* 59, 31–48.
- VERBIČ, T. in A. HORVAT 2009, Geologija Ljubljanskega barja. – V: Turk et al. 2009, 13–19.

The Ljubljansko barje, problems of interpretation

Translation

It is definitely positive that professional problems be clarified in science, and that researchers are able to form their opinions based on scientific methodology, even if they are questionable. Consequently, I will try to provide an answer regarding certain statements presented in a discussion on the topic of the Ljubljansko barje, as noted by Mihael Budja and Dimitrij Mlekuž.¹

Budja and Mlekuž (2008b) on p. 369 state: “*and the hypothesised ‘unknown’ development of the site, its environs and landscape is an outcome of fragmentary and uncontextualized datasets that have been acquired within the unsuitable research approach.*”

In order to understand this argument, I suggest that we consider the monograph presenting the findings from archaeological-dendrochronological investigations at Resnikov prekop,² and compare and contrast them with the findings presented by Budja.³ In my opinion, there is nothing to add here, with the only possible remark being that it does not seem Budja and Mlekuž consider it to be worth confronting their own statements with the findings, which are discussed in several chapters of this monograph. Instead, they only list two quotations; the first from the chapter *Preface and Acknowledgements*,⁴ and the second from the chapter regarding interpretation of the palynological profile.⁵ They therefore inaccurately present the above argument, which, in addition, has been taken completely out of context.

It is a fact that the sample excavation at Resnikov prekop precisely followed the strategy of the *Archaeological and dendrochronological investigations in the Ljubljansko barje*. The expected result was unfortunately not entirely met, as the dendrochronologists did not manage to construct a useful chronology. The researchers, however, cannot be blamed for this. Moreover, little of the wood was suitable for analysis.⁶ Nevertheless, we achieved many valuable conclusions, which are now essential to consider as a part of all the research into the Ljubljansko barje or analogous environments, and beyond. This was soon confirmed, for example, by investigations into the Mesolithic site of Zalog near Verd⁷ and the Bronze Age pile-dwelling settlement of Mali Otavnik near Bistra,⁸ where we came upon an analogous problem of eroded cultural layers. Moreover, it is conclusive that any palynologist, when describing a profile and coming across a sedimentation hiatus, cannot, based on the investigated profile, discuss the environmental circumstances during a period covered by a hiatus, and

cannot give more information than that already given by Maja Andrič.⁹

The statement that the findings of the Institute’s¹⁰ research group are “*an outcome of fragmentary and uncontextualized datasets*,”¹¹ is discussed below.

First of all, I would expect the claim to be supported by evidence. In 1994 Budja, for example, introduced a “new”¹² theory about activities in the Ljubljansko barje during the Copper Age. The site of Maharski prekop, investigated by Tatjana Bregant between 1970 and 1977, is one of the key sites of his discussion.

Budja recognized three settlement phases at Maharski prekop:¹³ the earlier two were open settlements, located next to a river, and the latest one was a pile-dwelling settlement, situated on a floodplain. Budja marked areas with recognizable structures that are typical for the later two phases on an otherwise scant plan from 1970–1974 and without consideration of quadrants from the excavations in 1976 and 1977.¹⁴

Hermann Parzinger also discussed two phases (in fact meaning “several”) of development.¹⁵ However, Budja does not indicate that Parzinger actually discussed two cultural horizons, classified to a period of the Baden culture,¹⁶ i.e. the second half of the 4th millennium BC.¹⁷

The absurdity of discussing evidence in such a manner continued when Budja developed a thesis about three settlement phases of development.¹⁸ However, only the latest phase could be contemporary with Parzinger’s horizons; the earliest two definitely date to a different period.

The first phase, which is chronologically close to Resnikov prekop, is set forth by Budja as follows:¹⁹ “*A continuation of settlement, documented in archaeological stratigraphic sequences by Maharski prekop, can be connected with the surface layer that covered settlement structures at Resnikov prekop. It is documented in the stratification as ‘gyttia prior to construction of pile-dwellings’, containing scattered pottery, and typologically comparable with pottery from Resnikov prekop.³ With the surface of the mentioned layer and the artefact set we define the first settlement phase (Fig.7-8, nos.2-4).*” [translation A. V.]

¹ Budja, Mlekuž 2008b, 359–370; cf. Velušček 2007, 434.

² Velušček 2006a.

³ Budja 1994, 177.

⁴ Budja, Mlekuž 2008b, 368; cf. Velušček 2006a, 12.

⁵ Budja, Mlekuž 2008b, 369; cf. Andrič 2006, 113.

⁶ Čufar, Korenčič 2006, 123–127.

⁷ Gaspari 2006.

⁸ Gaspari 2008.

⁹ Andrič 2006, 113; cf. Budja, Mlekuž 2008b, 369.

¹⁰ The Institute of Archaeology, Scientific Research Centre, Slovenian Academy of Science and Art, Ljubljana (author’s note).

¹¹ Budja, Mlekuž 2008b, 369.

¹² Cf. Stritar, Lobnik 1985, 72–73.

¹³ Budja 1994, 177–179.

¹⁴ Budja 1994, fig. 9.

¹⁵ After Budja 1994, 177.

¹⁶ See Parzinger 1984, 36–40.

¹⁷ See e.g. Ratzel-Fabian, Furholt 2006, fig. 4.

¹⁸ 1994, 177–179.

¹⁹ 1994, 169–170; see also Budja 1994, 177.

We have to mention that the English version of the text is somewhat different.²⁰ However, note 3 seems more significant.²¹ There, the author clearly specifies the meaning of “un-fragmentation of description” and “contextualisation of data sets”: “Our reconstruction is based upon data documented in excavation areas 17, 18 and 20 (Bregant 1975,43).”

As the author is not accurate in quoting, Bregant's quadrant 17 is not mentioned on p. 43, and the information about the so-called excavation area (or quadrant) 20 does not correspond with the above interpretation (see below),²² and it is therefore incomprehensible why he listed the three quadrants. Could it be that if all Bregant's records about the so-called Resnikov prekop finds from Maharski prekop were in fact listed, it would not be possible to claim the pottery from the three listed quadrants as one of the arguments for the settlement being of the same age as Resnikov prekop?

A quotation from note 8, in a paper from 2006,²³ is similar: “The scatters of Resnikov prekop pottery type were found in this stratigraphical position (directly on the pre-settlement surface) on the site (Bregant 1974a.52; 1975.41; Velušček 2001.Sl. 29).” Certain inconsistency can be noticed in referring to the two different authors. I discussed the so-called Resnikov prekop pottery type on p. 93,²⁴ where I precisely established the locations of individual fragments in terms of the vertical stratigraphy. However, the quoted fig. 29 illustrates, in the framework of the considered problem, a less significant distribution of these finds across the site in terms of the horizontal stratigraphy. Moreover, Bregant mentioned the finds in question on p. 52,²⁵ where a single fragment of such type of pottery is described, found above the cultural layer (!) in quadrant no. XIV, while on p. 41 she presented ornamentation²⁶ and instead discussed the much more important stratigraphic data on the **non-cited** p. 43.²⁷

It is obviously important that I once more quote part of the text by Bregant: “We have already mentioned finding a few artefacts that can be, observing their form as well as decorative and technical aspects, categorised as the Alpine facies of the Lengyel culture (Pl. IX, 3, 4, 5, 6; Pl. XII, 11; Pl. XIII, 6).²⁸ These fragments differ from other objects also

²⁰ See Budja 1994, 177 – last sentence: “The surface ... (Fig.7–8. Nr.3–6)” and compare with p. 170 – first sentence: “S površjem (The surface ...) ... (Fig.7–8. Nr.2–4).”

²¹ Budja 1994, 170.

²² Referring to the so-called Resnikov prekop pottery type from quadrant 20 is problematic. Bregant (1975) mentions a so-called Resnikov prekop type fragment from quadrant XX (pl. IX: 6) on p. 43. However, in a catalogue on p. 91, the same find is ascribed to quadrant XXI, which was proven to be correct upon re-examination (see Velušček 2001, 93, note 51).

²³ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 261, note 8.

²⁴ Velušček 2001.

²⁵ Bregant 1974b, 52; p. 68 in German summary.

²⁶ Bregant 1975, 41; p. 111 in German summary.

²⁷ Bregant 1975, 43; p. 111 in German summary.

²⁸ This is a culture to which the Resnikov prekop settlement had previously been ascribed (see e.g. Parzinger 1984, 31–33).

in terms of their stratigraphic position³⁷ [translation A. V. of note 37: “The same as a fragment exhibiting identical features, found in 1972 – Report III (B), 52.”], as they lie on top or underneath the layer with cultural remains. Fragments Pl. IX, 3 and Pl. XII, 11 lay at the bottom of a fairly greyish-yellow greasy clay layer, which is a prominent alluvium. The first fragment originates from quadrant XIX, at a depth of 50 cm, and the other from quadrant XXXIV, at a depth of 40 cm. Fragment Pl. IX, 6 had a similar location and originated from quadrant XX and a depth of 50 cm,²⁹ and also from the eroded layer, which is represented as yellow clay in this part of the pile-dwelling settlement. An even more stratigraphically different position is characteristic for this fragment, as a thick layer of gyttia separates it from the cultural layer. Two fragments Pl. IX, 4, 5 were found at the bottom of the cultural layer,³⁰ in a layer of gyttia formed prior to construction of the pile-dwellings; the first one was found 110 cm deep in quadrant XVIII and the other 100 cm deep in quadrant XIX. The exact location remains unknown only in the case of the sixth fragment Pl. XIII, 6, which originates from quadrant XXVII, ... ”³¹ [translation A. V.]

To summarise, Maharski prekop contains a small number of fragments of the so-called Resnikov prekop pottery type, which are highly scattered across the site.³² If I furthermore consider the data listed by Bregant in 1974,³³ and later by the author of this discussion,³⁴ I can conclude that at least five fragments of the so-called Resnikov prekop pottery type were found above the cultural layer, and not more than two under or at the base of the cultural layer. Considering the amount and stratigraphical position of the mentioned finds, these probably do not indicate a settlement contemporary with Resnikov prekop; their origin has to be sought elsewhere. Bregant³⁵ believes that they were eroded from some settlement contemporaneous with Resnikov prekop, perhaps from Resnikov prekop itself or from a settlement – to this point undiscovered – dating to the same period, which was located closer to Maharski prekop (fig. 1). This was a logical reasoning, which later proved to be correct. Namely, we recently discovered that over the course of some time in prehistory, a watercourse traversed the site at Resnikov prekop and it washed away the settlement's cultural layer.³⁶ It should be emphasized again at this point that Maharski prekop lies downstream from Resnikov prekop (fig. 1).

It is interesting that Budja apparently disagrees with such an interpretation. There is no explanation for this in his publications. Does he perhaps have doubts about the strength of the rivers and streams in the Ljubljansko

²⁹ See note 22.

³⁰ Parzinger (1984, 37, pl. 2: 7) classified the fragment to the Boleráz group of the Baden culture and not to the so-called Resnikov prekop pottery type.

³¹ Bregant 1975, 43.

³² See Bregant 1975, 43, 111; Velušček 2001, 93, fig. 29.

³³ 1974b, 52, 68.

³⁴ See Velušček 2001, 93, note 51, with noted stratigraphic information for the so-called Resnikov prekop pottery type, also for the 1976 and 1977 excavations.

³⁵ 1974b, 68; 1975, 111.

³⁶ Velušček 2006b, 56–57; cf. Turk 2006, 98; Toškan, Dirjec 2006, 154.

barje? I believe this is not the case, because – together with his co-authors – he presumes that the rivers of the Ljubljansko barje were so erosive that they were able to remove vertical piles (i.e. piles driven into the ground; author's note). Moreover, they also believe that the oldest settlement structures are absent from the Ižica (or Iščica) floodplain because they were most likely destroyed (presumably washed away) or buried.³⁷

In 2006, Mlekuž, Budja and Ogrinc discussed Maharski prekop once more. The interpretation is this time based on radiocarbon dates. A bone from quadrant 34, dated to 6570 ± 40 BP, stands out from the highly dispersed radiocarbon dates from a laboratory in Zagreb,³⁸ and a set of 5 dates, dated to ca. 4700 BP. The oldest date was, beside other arguments,³⁹ the key element of the following statement: “However, a radiocarbon datum for bone from grid square 34 obviously document earlier settlement of the area. The existence of earlier phase settlement was proposed on the basis of pottery scatters deposited on the pre-settlement surface (Budja 1995, 170;⁴⁰ 1997.82).”⁴¹ Not even a word is mentioned that the Resnikov prekop pottery type is discussed in the quoted papers, which is indirectly, according to the dating of the Resnikov prekop pile-dwelling settlement, dated to **the radiocarbon period ca. 5700 BP⁴² and not to ca. 6600 BP**, which is the dating of the mentioned bone!

Budja's second settlement phase at Maharski prekop is even more mysterious.⁴³ Beside numerous “arguments” setting forth the characteristics of this phase, a large amount of pottery or ceramics⁴⁴ is also supposed to be distinctive. However, the latter is not even mentioned in the English translation.⁴⁵ It is particularly interesting that a *terminus ante quem* of the second settlement phase is the radiocarbon year 5080 BP,⁴⁶ which is a period between the settlement at Resnikov prekop and the Baden culture. That is why I believe that such a pottery would resemble finds from the so-called first Eneolithic settlement phase of Movernava,⁴⁷ or from the second settlement phase of Gradec near Mirna,⁴⁸ perhaps even pottery with analogies to the period of burials in Ajdovska jama,⁴⁹ etc. But the main problem is that such a type of pottery is unidentified at Maharski prekop.⁵⁰ Or am

I perhaps mistaken and is it known (only) to Budja and to Mlekuž? If so, I would expect it be published, if it actually exists. A similar situation existed at the site of Resnikov prekop, and pile-dwelling settlements in e.g. the Iščica and Bištra streams still experience the same conditions today, but the pottery finds, at least the majority of them, remain preserved.⁵¹

In a contribution from 2006, the authors discussed Maharski prekop and on p. 258 conclude: “Therefore, we can imagine Maharski prekop as a dispersed settlement with several settlement foci located on the channel levees and surrounded by fields. Some foci were settled for a very short time – less than 100 years in the case of Spodnje mostišče (Čufar et al. 1998.85–86) – but some (Maharski prekop) were occupied continuously for almost a millennium, or even two millennia, as recent radiocarbon data demonstrate (Tab. 1).” A pile-dwelling is no longer mentioned. Previously square-shaped houses⁵² became rectangular.⁵³

It is interesting to see how they substantiate the latter. It is based on research findings from the Institute's research group and dendrochronologists at the Parte-Iščica site, which is the exactly the same approach as that taken by the author of this paper. However, the author had introduced these findings for the first time five years earlier than Mlekuž, Budja and Ogrinc, and referred to them several times before 2006.⁵⁴ Any excuse that Budja and Mlekuž had accidentally overlooked the findings of the author of this paper is not appropriate here, because Budja was a member of the author's PhD oral examination committee. In a contribution from 2006, the author's dissertation⁵⁵ is quoted at least twice; once even on p. 77, in the chapter where p. 76 contains a section discussing the ground plans of houses from Maharski prekop.⁵⁶ An inaccurate citation of data from the author's master's thesis,⁵⁷ with no proper reference, also occurs.

To make myself quite clear, I cannot agree with the interpretations of precisely reconstructed ground plans of houses and a statement that the rectangular ground plans at Maharski prekop represent houses constructed on dry land with a clay floor being constructed directly on the ground.⁵⁸ I believe instead that we are dealing with a pile-dwelling.⁵⁹ Several arguments support this, but I will discuss these later.

The thesis that a (**permanent (?)**) lake did not cover the Ljubljansko barje during the Holocene recurs is recurring.

³⁷ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006; cf. Mlekuž 2001, 50.

³⁸ A critical opinion on the interpretative value of the Zagreb dates was presented by Velušček and Čufar 2008, 47.

³⁹ See *Documenta Praehistorica* 33, 260–261, and compare with Budja 1994, 169–170, 177.

⁴⁰ This is a paper from a 1994 periodical, which I cite as Budja 1994, but was published in 1995.

⁴¹ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 261.

⁴² See Velušček 2006b, 36.

⁴³ See Budja 1994, 177–178.

⁴⁴ Budja 1994, 170.

⁴⁵ Budja 1994, 177–178.

⁴⁶ Budja 1994, 178.

⁴⁷ See Budja 1992, 104, fig. 4: phase 7; 1993, 20, fig. 5.

⁴⁸ Dular et al. 1991, 141–142.

⁴⁹ Horvat 1989; Bonsall et al. 2007, 727–740.

⁵⁰ See Parzinger 1984, 18–21; Velušček 2001, 52–72; 2004a, 184–212, and the cited bibliography.

⁵¹ E.g. Velušček 2006b, 56–57.

⁵² See Budja 1994, fig. 9.

⁵³ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 259–260, figs. 7 and 8.

⁵⁴ Velušček 2001, 76, fig. 23; 2004b, 77; 2005a, 202; the brochure and exhibition *Dediščina Ostrorogega Jelena (The Heritage of Ostrorogi Jelen)*, opened in June 2005; see also Greif 1997, 74.

⁵⁵ Velušček 2001.

⁵⁶ See Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 260–261.

⁵⁷ Velušček 1997a; 1997b; compare with Mlekuž 2001; Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006.

⁵⁸ See Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 259–260, figs. 7 and 8.

⁵⁹ See also Greif 1997, 74.

There is, of course, a entire set of different interpretations available. Budja and Mlekuž refer to the geographer and geomorphologist Milan Šifrer, who presented a controversial article about a possible geomorphological development of the Ljubljansko barje in *Geografski zbornik* in 1983.

Let me reiterate that Šifrer did not foresee a permanent, extensive lake at the Ljubljansko barje between the last ice age and the Holocene.⁶⁰ Furthermore, his article stated that lake marl or the so-called *polžarica* from the Ljubljansko barje was not a sediment deposited in a lake environment; instead, it was a sediment of fluvial origin (sic).⁶¹ Šifrer also claimed that the Ljubljansko barje was primarily much drier and became marshy only as late as the pile-dwellers period.⁶²

It is a fact that lake marl is present under archaeological remains in the south-eastern part of the Ljubljansko barje at Resnikov prekop (5th millennium BC), at Maharski prekop (4th millennium), in the area of the first Dežman's pile-dwelling settlements (3rd and perhaps also 2nd millennium), and also on the opposite side of the Ljubljansko barje, i.e. beneath the remains of the pile-dwelling settlements of Hočevarica, Stare gmajne, and Blatna Brezovica (all dating to the 4th millennium) and also under Mali Otavnik (2nd millennium) and even below the remains of the Mesolithic hunting camp of Zalog near Verd, etc. (see fig. 1).

Rudi Tancik, for example, studied lake marl in detail.⁶³ However, Šifrer did not refer to his findings. If despite all the above, I summarise Šifrer's findings, I can imagine an approximate development of the Ljubljansko barje during the Holocene as follows:

1. During a period after the ice age, rivers were discharging a grey/light grey sediment, i.e. *polžarica*, on the Ljubljansko barje. A lake (or standing flood waters) could form occasionally, but the area was mostly dry. Vegetation that most probably flourished well on the drier Ljubljansko barje ground was obviously concurrently decaying and almost no traces of it exist in lower layers of the Holocene profiles (compare to fig. 2).

2. The process of the peculiar river discharge of material forming the surface of the Ljubljansko barje was apparently finished approximately in the pile-dwelling period (which lasted almost 3000 years!), when rivers and streams suddenly "decided" for some reason to stop depositing *polžarica* on the Ljubljansko barje and to transform the area into marshland (sic), etc.

Nonetheless, in 1994, Budja introduced Šifrer's thesis about the geomorphological development of the Ljubljansko barje to archaeological studies.⁶⁴ He summarised that the Ljubljansko barje was much drier at first, which resulted in settlements built on dry ground beside the rivers,⁶⁵ and became much damper and unstable later, which resulted in

the construction of pile-dwellings.⁶⁶ Based on the above, more interpretations followed, each slightly different from the other. It is also important that although Budja, and later also Mlekuž, refers to Šifrer the whole time,⁶⁷ he gradually distances himself from Šifrer's thesis (see below).

In 2001, Mlekuž presented a test profile, opened on the eastern edge of the Ljubljansko barje near Babna Gorica, ca. 2 km to the northeast from the Maharski prekop pile-dwelling settlement. From this, it is clear that for a short time around 6200 BP, a regression of the lake occurred or, as the author states, a floodplain lake, and later a short-term transgression occurred again, followed by a sequence of alluvia.⁶⁸

A paper from 2006 includes a somewhat different interpretation of obviously another profile from the surroundings of Babna Gorica: "*The sequence demonstrates intensive and complex fluvial and flood activity before 6700 cal BP, with a sequence of 'wet' and 'dry' episodes. In this case, even the presence of 'lacustrine' calcareous silt, traditionally an indicator of a stable lake, can be interpreted as a result of erosion and deposition by fluvial activity.*"⁶⁹

Another paper,⁷⁰ discussing the Ljubljansko barje, states: "*Radiocarbon dates place the first phase of the palaeochannels before 5725 calBP. Thus, at the latest at 3776 calBC this part of Ljubljana Marshes was an active floodplain and not a shallow lake, as the traditional view suggests,*"⁷¹ based on which we could suspect that the south-eastern part of the Ljubljansko barje could be, at least occasionally (?), submerged.

A similar interpretation can also be found in a popular contribution, published by Budja in the newspaper *Delo*, dated 8 May 2008. Discussion on the topic *Sodobne arheološke raziskave na Ljubljanskem barju* (Contemporary archaeological research at the Ljubljansko barje) includes a large sub-title *Mit o koliščarskem jezeru (The myth of a pile-dwelling lake)* on p. 23, which indicates that a so-called pile-dwelling (permanent) lake never existed on the Ljubljansko barje. The author refers to Šifrer to back up this statement: "*In the mid-eighties, the geographer Milan Šifrer published a study about the geomorphological development of the Ljubljansko barje, where the area of tectonic depression at the contact of the Alps and the Dinarides was presented as a Holocene floodplain, onto which fluvial sediments were deposited during frequent flooding and long-lasting stagnation of water. Inflows of water were dependent upon the amount of rainfall and the Alpine foothills and Dinaric Karst plateau hydrographical network dynamics. In addition, paleobotanists reported that, during this period, some of the settlements stood on dry or only slightly marshy ground.*" [translation A. V.]

⁶⁶ Late Maharski prekop and Parte or na Partih.

⁶⁷ See e.g. Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 256; Budja, Mlekuž 2008b, 368.

⁶⁸ Mlekuž 2001, 44, fig. 3.

⁶⁹ Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 257–258.

⁷⁰ The paper was discussed at the 15th Neolithic Seminar, held at the Department of Archaeology, Faculty of Arts, University of Ljubljana, during the second half of 2007 (see *Documenta Praehistorica* 35, p. III).

⁷¹ Budja, Mlekuž 2008a, 48; similar also Budja, Mlekuž 2008b, 369.

⁶⁰ Šifrer 1983, 49.

⁶¹ Šifrer 1983, 41, 49; see also Lovrenčak, Orožen Adamič 2001, 382.

⁶² Šifrer 1983, 49.

⁶³ Tancik 1965, 67–69.

⁶⁴ Budja 1994, 163–181.

⁶⁵ Resnikov prekop and two early settlement phases of Maharski prekop.

The most recent paper even allows a possibility that a long-term lake actually existed. Namely, Budja and Mlekuž claim with “great certainty” [translation A. V.],⁷² “that at least at the time of occupation (and probably even earlier) of the Maharski prekop site around 4000 cal BC, this part of the Ljubljana marshes was not covered by shallow lake”,⁷³ and, “We believe that the Ljubljana Marshes in prehistory was neither floodplain nor lake exclusively, but a dynamic mosaic of different environments, including floodplains and large bodies of standing water.⁷⁴ The mosaic was highly dynamic, both in seasonal as well as in long term temporal scales, in association with global and regional climatic anomalies in the Holocene (Budja, Mlekuž 2008⁷⁵).”⁷⁶

Let us leave aside this paronomasia, which makes us wonder at the exact meaning of vague descriptions of the Ljubljansko barje: large body of standing water, long-term stagnant water, etc., and let us stop at the next problem, i.e. the interpretations of palaeochannels and, above all, the dating of them.⁷⁷ In my opinion, an exemplary case of the incorrect utilization of otherwise doubtlessly useful technology, the so-called LiDAR, is presented here. As was said before, we will now focus on radiocarbon dates, which Budja and Mlekuž also consider a key element.⁷⁸

But let us first discuss a fragment of pottery, found at the drilling of borehole no. 6: “This is supported by the piece of prehistoric pottery, found in the borehole, indicating that we dated an undisturbed surface, We therefore suggest that 5110 ± 40 BP is the age of the terrace surface.”⁷⁹ As we can see, this is, again, a period close to Budja’s so-called second settlement phase at Maharski prekop,⁸⁰ which was, based on the radiocarbon date 5080 BP, a presumable *terminus ante quem*, correlated with the first Eneolithic phase at Movernava, Gradec near Mirna and Ajdovska jama (see above).

An unambiguous conclusion follows. A so far unknown settlement phase exists at the Ljubljansko barje. Publication of such a fragment is therefore imperative! However, we are perhaps dealing with another paronomasia; we have already come across them in studies of the Ljubljansko barje. One of the most interesting studies discusses **still unpublished** pottery fragments from the Mesolithic context of the Breg near Škofljica site, which are supposed **to be typologically comparable to the earliest Linear pottery (sic)**.⁸¹ Also worthy of mention is note 1,⁸² which brings the above claim

⁷² Budja, Mlekuž 2008b, 366.

⁷³ Budja, Mlekuž 2008b, 369.

⁷⁴ Also Andrej Gaspari (2009, 37) has recently followed this thesis, despite the fact that like Budja in Mlekuž, he does not offer any evidence to be able to confirm it (compare Verbič, Horvat 2009, 13–19, Velušček 2009b, 49–52, and Gaspari 2009, 36–41).

⁷⁵ This is a paper by Budja, Mlekuž 2008a (author’s note).

⁷⁶ Budja, Mlekuž 2008b, 370.

⁷⁷ See Budja, Mlekuž 2008a; 2008b.

⁷⁸ Cf. Budja, Mlekuž 2008b, 369.

⁷⁹ Budja, Mlekuž 2008b, 369.

⁸⁰ See Budja 1994, 177–178.

⁸¹ Mlekuž 2001, 47.

⁸² Mlekuž 2001, 47, note 1.

to a close: “Field surveys at known mesolithic sites have also revealed fragments of pottery, but there has been a general tendency to ignore them.” However, the most important questions remain unanswered: which excavation sites are these and what does the mentioned pottery – which would establish the above claim – look like?⁸³

Furthermore, it is conspicuously odd that the authors discuss five radiocarbon dates for an area covering more than 7 hectares (**over 70,000 m²**), which all – except for a date from borehole no. 6 – supposedly represent a *terminus ante quem* for an individual phase of activity of the palaeochannels.

Let us make a comparison with the site of Resnikov prekop,⁸⁴ where we dealt with an analogous problem of a palaeochannel, its filling and dating. It is essential to note that we are dealing with a smaller area here, comprising **as little as 33 m²**. All radiocarbon-dated samples, **which could potentially be gained by drilling**, originate from this area. To summarise, Resnikov prekop offers 5 radiocarbon dates from a layer just above lake marl:⁸⁵

1. Two samples of organic carbon from a sediment: 2120 ± 40 BP and 2220 ± 40 BP;⁸⁶

2. Two macro-plant samples: 1587 ± 30 BP and 1250 ± 30 BP;⁸⁷

3. Vertical pile no. 33, with its top reaching as far up as the layer just above lake marl: 5718 ± 23 BP.⁸⁸

The conclusion is obvious. Five (5!) radiocarbon-dated samples from a relatively small area represent a period stretching back thousands of years, which makes us doubt the interpretative value of five (5!), but in fact only four (4!), radiocarbon dates, gained on the basis of samples from an extensive area to the north of Resnikov prekop, as suggested by Budja and Mlekuž.⁸⁹ It is also unusual that, in the case of Mala Triglavca, the authors support a diametrically opposite opinion about the radiocarbon dates and their interpretation.⁹⁰ What applies to Mala Triglavca would thus not apply to the Ljubljansko barje!

⁸³ A similar discussion is already known in Slovenian archaeology, i.e. a discussion on pottery from the “Mesolithic context” of the Pod Črmukljo rock shelter (Brodar 1992, 25; Velušček 1995, 336; 2007, 434, figs. 2–5; Budja 1996, 329; Mlekuž 2005, 22, etc.).

⁸⁴ Velušček 2006a.

⁸⁵ The data is valid for the area where sample trenching was conducted in 2002 (see Velušček 2006b).

⁸⁶ Andrič 2006, 112, pl. 2.

⁸⁷ Culiberg 2006, 132, pl. 2.

⁸⁸ Čufar, Korenčič 2006, pl. 2; see also Velušček 2006b, fig. 5: pile no. 33.

⁸⁹ Budja, Mlekuž 2008a; 2008b.

⁹⁰ “The work at Mala Triglavca underlines the fact that any stratigraphic or radiocarbon sequence may be a complex palimpsest, created and recreated through a series of inter-linked processes. On the one hand, ‘gaps’ in the radiocarbon sequence do not necessarily represent periods of abandonment of a cave, but may reflect episodes of postdepositional disturbance and intensive modification and transformation of the cave sediments. They may also be created by having too few radiocarbon samples and by the selectivity of the. Small scale excavation (typical for cave sites), failure to appreciate

Before I finish, I have to mention a few more discrepancies. Budja and Mlekuž, particularly in recent papers, discuss settlements constructed on dry ground, located on terraces or some sort of islands next to rivers or next to beds of flowing water. Some of the settlements were supposedly long-term, existing for a millennium or longer. Moreover, fields for agricultural activity were located in the direct vicinity of the settlements.

It is disturbing that the authors effortlessly eliminate pile-dwellings from interpretations (after 1994 or 1999), the reason being an outdated “*iconography*” that was supposedly recently reintroduced by Velušček (the author of this discussion).⁹¹ The question remains: how to explain the statement that, at e.g. Maharski prekop, a clay house floor was laid directly onto the ground in a constantly damp environment, where organic remains are excellently preserved,⁹² which would definitely not occur on dry land?⁹³

Clay foundations and a wet or damp environment do not interconnect! In regions with settlements constructed on damp ground – but not pile-dwellings – long and straight planks were used to construct a floor or as an insulating material for house foundations. A classical example of this type of construction is Aichbühl in Germany.⁹⁴ Nothing similar has yet been found at the Ljubljansko barje. I sincerely doubt that the wooden foundations were washed away,⁹⁵ as cereal grains⁹⁶ and other small finds of organic origin were preserved.⁹⁷

Another question arises. Namely, where can we seek terrain suitable for the cultivation of several species of wheat and barley, when the ground was constantly wet?⁹⁸ Certainly not on wet ground in the immediate vicinity of

the effects of postdepositional processes, direct translation of series of radiocarbon dates into cultural sequences, and interpretative models that see the Neolithic as radically different from the Mesolithic, have all contributed to the creation of such gaps” (Mlekuž et al. 2008, 248).

⁹¹ Budja, Mlekuž 2008b, 368.

⁹² As has also been noted by Mlekuž, Budja and Ogrinc in 2006, 259.

⁹³ Analysis completed on the pile-dwelling wood, which lasted less than a month (Čufar, Tišler, Gorišek 2002, 69–75), showed that a few dry years in the area with preserved pile-dwelling remains perniciously influenced archaeological remains of organic origin. Borut Toškan (2005, 97) also emphasized differences in the preservation of material in a case of bone finds; the differences are a consequence of deposition in a different environment. And, last but not least, the reduction of the groundwater level and the drying of the wet bed represent the greatest threat to archaeological remains in the Ljubljansko barje.

⁹⁴ E.g. Schröter 2009; see also Črešnar 2007, fig. 19.

⁹⁵ Cf. Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 259.

⁹⁶ Data valid for the studied pile-dwelling settlement of Maharski prekop (Tjaša Tolar, personal com.).

⁹⁷ Data valid for the studied pile-dwelling settlement of Maharski prekop (see e.g. Šercelj 1974, 71).

⁹⁸ It is known, based on the results of excavations conducted by Bregant, that the pile-dwellers from Maharski prekop were also engaged in agriculture, which is indirectly shown by a quern (e.g. Bregant 1975, fig. 2). Researchers

Maharski prekop, as claimed by Mlekuž, Budja and Ogrinc.⁹⁹ Instead, it can be found on a fan of dry ground, ca. 800 m westwards from the pile-dwelling settlement.¹⁰⁰

In a paper from 2008, we clearly showed that settlements located in the south-eastern part of the Ljubljansko barje were shifting through time, i.e. from the utmost southern end towards the north, or the middle of the Ljubljansko barje.¹⁰¹ It is perhaps a coincidence that the earliest settlement was discovered on the far south and that settling then “continued” in northwardly direction in terms of horizontal stratigraphy, starting with settlements dating to the 4th millennium and then to the 3rd and perhaps even the 2nd millennium. However, every lake follows its own development from creation to disappearance, from swamp to moor.¹⁰² I therefore presume that during an almost three-thousand-year period, the pile-dwellers were searching for locations most suitable for the construction of settlements and were careful not to move too far away from areas that were favourable for agriculture and other activities on dry ground. Swamp or marsh would have been present in the hinterland.

The settlement at Maharski prekop was protected by a double wooden palisade.¹⁰³ No evidence exists to be able to conclude that this was a breakwater or some sort of a

also came across cereal pollen in the cultural layer (e.g. Šercelj 1981–1982, 103).

Charred cereal grains were discovered at Maharski prekop as late as in 2005 (Tolar, personal com.). As these macro-plant remains have not yet been published, I am emphasizing the finds from Hočevarica, which is chronologically probably less than a century older than Maharski prekop, as further evidence indicating which cultivated plants we can also expect to find at Maharski prekop, (e.g. Čufar, Kromer 2004, 281–285; Velušček, Čufar 2008, 40–41, fig. 7), and where several species of wheat and barley have been found (after Jeraj 2004, 58–59).

⁹⁹ See Mlekuž, Budja, Ogrinc 2006, 255–256, 258. The palynologist Andrič shares a similar opinion. In a contribution where she is describing climatic changes and flora of the Ljubljansko barje from the end of Pleistocene and during the Holocene, in a paragraph on the activities during the 5th millennium BC, she states: “*When, allegedly because of a drier climate, water level in a pool lowered, newly parched surfaces, which probably attracted the first farmers, started to be overgrown with alder and oak*” (Andrič 2009, 21–22; see also Andrič et al. 2008, 162) [translation A. V.].

Nevertheless, this is a very unusual point of view if we consider the ecology of cultivated plants (*Triticum* and *Hordeum*), which were probably known and cultivated by pile-dwellers from Resnikov prekop (see Culiberg 2006). According to Andrič (see above), they evidently flourished in a damp environment with good conditions for growth of alder and oak (e.g. Tancik 1965, 60–62, 78; Prus 2008, fig. 5).

¹⁰⁰ See Tancik 1965, 60, 72; Prus 2008, 33–34, fig. 5, and cf. Budja 1994, fig. 2.

¹⁰¹ Velušček, Čufar 2008, 31–48.

¹⁰² Pavšič 2008, 12.

¹⁰³ E.g. Greif 1997, 26; Velušček 2001, 75–77; 2004b, 77, and the cited bibliography.

scarp.¹⁰⁴ After 15 years (!), I would therefore expect **at least one quotation (!)** supporting a thesis about a breakwater/scarp, which does not derive from research at Maharski prekop. Nevertheless, pile-dwellers had the surface of the lake on their doorstep.

Rivers and streams represent a problem. It appears that pile-dwellings were located in their vicinity. Cultural layers at the Stare gmajne and Blatna Brezovica sites, for instance, indicate that the predecessor of the present-day Ljublanica was flowing into the lake not far away from the mentioned settlements.¹⁰⁵

A similar, but perhaps even more complicated situation was perhaps present in the area from Resnikov prekop to the so-called Dežman's pile-dwellings, located to the north of Ig. The constant shifting of settlement locations during the 4th millennium indicates fairly rapid local environmental changes, which perhaps slowed down again in the 3rd millennium.¹⁰⁶ Nonetheless, finds of the Resnikov prekop pottery type indicate dynamic activities at Maharski prekop. These, together with a bone from quadrant 34, dated to the 6th millennium BC, definitely do not originate from this pile-dwelling.

The same can also be claimed for a so-called palaeochannel that surrounds Maharski prekop. Budja¹⁰⁷ interprets it as evidence that the settlement stood next to a flowing-water channel. Let us put the palisade or a so-called breakwater aside, and discuss archaeological data, predominantly the vertical stratigraphy. Cross-sections, published by Bregant,¹⁰⁸ show that the riverbed was active after the inhabitation of the settlement terminated (see *fig. 3*). This could furthermore be confirmed with a radiocarbon date: 4020 ± 40 BP,¹⁰⁹ despite its doubtful interpretative value. I can even presume, considering the published cross-sections, that the channel of flowing water shifted closer to the settlement during the period when the settlement perhaps still existed. Moreover, the settlement perhaps may have then been abandoned because of an imminent danger, maybe caused by this water channel. All in all, the Maharski prekop site represents a complex problem that will be hard to solve satisfactorily, in any case harder than the Resnikov prekop site.¹¹⁰

Pile-dwelling locations remain another problem. Analysis, conducted at Stare gmajne, indicates that the pile-dwelling settlement stood in a marshy or swampy environment ca. 700 m from solid ground. We therefore assume that a lake had to be nearby, if not right next to the settlement or trench from which the investigated

samples were taken.¹¹¹ A thesis that pile-dwellers would settle 700 m into a swamp or a marsh in order to live next to a river does not seem logical at the moment. First of all, the central part of the Ljubljansko barje, i.e. the middle of the lake, has not (yet) yielded any pile-dwellings. Secondly, we discovered that after the pile-dwelling period, when the entire Ljubljansko barje became a marsh, the settlements shifted onto a solid fringe of the marsh.¹¹² As discussed above, activities near Maharski prekop can be explained in a similar way.¹¹³

Let me conclude with a few words on the duration of settlements. The thesis of long-term settlements, as argued by Budja and Mlekuž using the example of Maharski prekop, can now be rejected on the basis of the evidence. We can briefly discuss this theme after a decade and a half of dendrochronological research. Moreover, it further appears that the Institute investigations have become comparable with findings from Swiss, German and French lakes.¹¹⁴ It appears that the Ljubljansko barje settlements were comparatively short-lived, existing for a few decades or a century at most,¹¹⁵ some of them even less.¹¹⁶ We have also found that the Ljubljansko barje was contemporaneously populated at several locations.¹¹⁷ Last but not least, the data indicate that some settlement locations were repeatedly inhabited during different periods,¹¹⁸ and – which also seems important – the area of the Ljubljansko barje was not continuously populated during the pile-dwelling period.¹¹⁹

Translation: Nives Kokeza

Anton Velušček
Inštitut za arheologijo
Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
anton.veluscek@zrc-sazu.si

¹⁰⁴ Budja 1994, 178, etc.

¹⁰⁵ Turk, Horvat 2009a; 2009b.

¹⁰⁶ Cf. Velušček, Čufar 2008, *fig. 5*.

¹⁰⁷ 1994, 178.

¹⁰⁸ Bregant 1974a, appendix 1: northern cross-section of quadrant 8, southern cross-section of quadrants 3 and 4, and southern cross-section of quadrants 6 and 7; 1974b, appendix 1: northern and southern cross-sections of quadrant 9; 1975, appendix 3: northern cross-section of quadrant 15.

¹⁰⁹ Budja, Mlekuž 2008b, 369, *fig. 2*.

¹¹⁰ See Velušček 2006a.

¹¹¹ Velušček 2009a; Turk, Horvat 2009a.

¹¹² See e.g. Velušček 2005b.

¹¹³ Compare to Velušček, Čufar 2008, 31–48.

¹¹⁴ See e.g. Menotti 2004a, 207–217; Schlichtherle 2004, 22–35; Pétrequin, Bailly 2004, 36–49.

¹¹⁵ E.g. Spodnje mostišče, Stare gmajne and Založnica.

¹¹⁶ Maharski prekop and Resnikov prekop.

¹¹⁷ E.g. Spodnje mostišče and Črešnja pri Bistri, Stare gmajne and Veliki Otavnik Ib, Založnica and Parte.

¹¹⁸ E.g. Stare gmajne, Notranje Gorice, the neighbouring sites Parte-Iščica and Parte.

¹¹⁹ See e.g. Velušček, Čufar 2008, 46–48, and the cited bibliography.

Holocenske paleoekološke in paleohidrološke razmere na Ljubljanskem barju – prispevek k diskusiji

Maja ANDRIČ

Izvleček

Ljubljansko barje je izjemna pokrajina. Vlažne hidrološke razmere omogočajo dobro ohranjenost arheoloških najdišč in paleoekološkega zapisa. Vendar pa je Ljubljansko barje za paleoekološke raziskave hkrati tudi izjemno zahtevna regija. Razvoj holocenske pokrajine in vegetacije je bil namreč zelo dinamičen, posledica tega pa spremenljive tafonomske razmere in, zaradi kompleksne hidrološke mreže in človekovega vpliva (rezanje šote), pogosto fragmentiran paleoekološki zapis. Kljub številnim raziskavam v zadnjih desetletjih, podrobne raziskave nekdanje hidrologije niso bile opravljene, čeprav je za arheologijo in paleoekologijo to očitno pomembna tema, saj se je v zadnjih letih razvila živahna diskusija o tem, ali je območje Ljubljanskega barja nekoč pokrivalo jezero ali rečna poplavna ravnica. S tem prispevkom se želim vključiti v razpravo in predstaviti svoj pogled na hidrološko problematiko. Moje mnenje je, da so bile paleoekološke razmere na področju Ljubljanskega barja preveč kompleksne, da bi jih lahko zreducirali samo na polemiko "jezero ali poplavna ravnica?", moj glavni očitak raziskovalcem, ki so dozdej razpravljali o tej temi pa, da je njihova interpretacija hidrološkega dogajanja preveč ambiciozna, ker temelji na rezultatih premalo obsežnih paleoekoloških raziskav, pa najsi gre za rezultate njihovih lastnih raziskav ali interpretiranje rezultatov drugih raziskovalcev.

Ključne besede: paleohidrologija, Ljubljansko barje, holocen, paleoekologija, palinologija

UVOD

Paleoekologija je omejena na preučevanje zapisa preteklega dogajanja, ki je zaradi tafonomskih procesov pogosto fragmentiran in preoblikovan. Palinologi, na primer, analiziramo pelodne ostaline v jezerskih in močvirskih sedimentih, da bi lahko rekonstruirali zgodovino razvoja vegetacije, na razvoj vegetacije in hidrologijo v neki pokrajini pa,

Abstract

The Ljubljansko barje is a remarkable landscape. Due to wet hydrological conditions the palaeoecological record and archaeological sites in the area are very well preserved. Yet, it is also a very demanding landscape for studying the past environment. The environmental changes and vegetation development throughout the Holocene were very dynamic, which led to changeable taphonomic conditions and, because of the complex hydrological network and human impact (peat cutting), the palaeoecological record is often fragmented. Past hydrological conditions at Ljubljansko barje are a very important topic for archaeologists and palaeoecologists alike and in the last few years there has been an intensive debate about whether Ljubljansko barje was covered by a floodplain or a lake. However, despite intensive research in the area in the last decades, no detailed study of palaeohydrology was carried out. With this paper I would like to join the discussion and present my opinion regarding past hydrological conditions in the area. In my opinion this question is too complex to limit ourselves to the "lake or floodplain?" dilemma. In most studies to date of the past hydrology, the interpretation that has been suggested was too ambitious, because it was based on insufficient data, no matter whether researchers were presenting their own data or interpreting other researcher's results.

Key words: palaeohydrology, Ljubljansko barje, the Holocene, palaeoecology, palynology

poleg drugih dejavnikov, bistveno vplivata klima in človek. Vendar pa vpliva nekdanje klime ne moremo meriti neposredno; opazujemo lahko le spremembe zapisov v "paleoekoloških arhivih" (npr. v sedimentu). Čim več različnih paleoekoloških raziskav naredimo (z velikim številom analiziranih vzorcev, čim boljše kronološko kontrolo in koordinacijo med raziskovalci), tem podrobnejša bo naša informacija o nekdanjem okolju. Z na-

predovanjem raziskovalnega dela si interpretacije različnih raziskav pogosto med seboj navidezno nasprotujejo in odpira se vse več novih problemov, ampak nič hudega, to je davek, ki ga plačujemo za napredek in specializacijo paleoekoloških ved. Dobra paleoekologija je multidisciplinarna in osebno imam raje "diskusijo" kot pa "sintezo", s katero bi se vsi strinjali, kar bi nam dajalo navidezno varen občutek, da so vsi problemi rešeni (pa morda sploh niso bili odprti, ker smo jih varno "pometli pod preprogo").

Tudi tako zahtevnega raziskovalnega problema, kot je preučevanje nekdanjih hidroloških razmer v pokrajini, se lahko lotimo na več načinov. Raziskave, ki se ukvarjajo s preučevanjem nihanja vodne gladine v jezerih in močvirjih, pogosto vključujejo geomorfološke raziskave, analize sprememb fizičnih in kemičnih lastnosti sedimenta in proučevanje rastlinskih in živalskih mikro- in makrofosilov (Dearing, Foster 1986; Moore 1986). Vendar pa se je treba zavedati, da vse prej omenjene spremembe niso dobro vidne v vseh tipih bazenov (pomembno je, ali je jezero/močvirje majhno ali veliko, s površinskimi pritoki/odtoki vode ali brez njih) in niso nujno povezane z nihanjem višine vode. Lahko so povezane tudi z drugimi dogodki v okolju, kot so spremembe v povodju (npr. odlaganje debelejših frakcij minerogenega sedimenta zaradi erozije, ki jo je povzročilo izsekavanje gozda) ali naravno zasipavanje in sukcesijsko zaraščanje bazena (Digerfeldt 1986, 129–130). Skratka, "čarobne palčke" in samo ene "prave metode" za proučevanje hidrologije ni, analogije z dogajanjem v primerljivih modernih jezerih so lahko zavajajoče (Dearing, Foster 1986, 70), pogosto pa se je okolje do danes že tako močno spremenilo, da tudi moderne analogije niso več na voljo. Ko končno ugotovimo, kako se je višina vode v jezeru spreminjala skozi čas, se seveda odpre nov problem in postavi novo vprašanje: Zakaj je do teh sprememb okolja sploh prišlo? In tudi odgovor na to vprašanje ni enostaven: na nihanje gladine vode lahko vplivajo tektonika, geološka podlaga, klima (temperatura in količina padavin), dotok/odtok vode, okoliška vegetacija in človek (Dearing, Foster 1986, 68, 71). Vsako od omenjenih vprašanj pa potrebuje svojo, podrobno raziskavo. Skratka: preučevanje hidrologije je zapletena in dolgotrajna multidisciplinarna paleoekološka raziskava.

V hidrološko tako kompleksnih bazenih, kot je (bilo) Ljubljansko barje, so podrobne in dolgotrajne paleoekološke raziskave še toliko bolj pomembne. V preteklih letih je bilo na Ljubljanskem barju opravljenega kar nekaj raziskovalnega dela, ki

se posredno ali neposredno dotika hidrološke problematike. V tem prispevku bom najprej na kratko predstavila nekaj najbolj tipičnih pogledov na hidrologijo Ljubljanskega barja in se kritično opredelila do argumentacije posameznih raziskovalcev, na koncu pa predstavila še svoj pogled na hidrološko problematiko, ki temelji na rezultatih multidisciplinarnih paleoekoloških raziskav vrtine z vzhodnega dela Ljubljanskega barja. V razpravi se ne bom omejila samo na za arheologijo najzanimivejše obdobje prazgodovinske poselitve barja, ampak bom, zaradi lažjega razumevanja dogajanja v pokrajini, obravnavala celoten holocen (z izjemo zadnjih nekaj tisočletij, ko je bil paleoekološki zapis zaradi rezanja šote uničen).

JEZERO ALI POPLAVNA RAVNICA? Kritičen pregled argumentov, ki so bili uporabljeni v dosedanji polemiki

Jezero

Prvi model hidrološkega razvoja Ljubljanskega barja, ki temelji na geomorfoloških in sedimentoloških podatkih predvideva, da je področje Ljubljanskega barja v poznem glacialu ter zgodnjem in srednjem holocenu prekrivalo jezero (Melik 1946). Do ojezeritve naj bi bilo prišlo zaradi tektonike in mehanične zajezeritve zaradi rečnega zasipanja Save. Melik je na osnovi geomorfoloških podatkov (lega in nadmorske višine obrežnih teras) menil, da je bilo v prvi, poznoglacialni fazi jezero globoko 13–14 m, kasneje, ko je jezero postalo plitvejše (10–11 m), je zaradi nasipanja potokov obrežni pas že pogledal iz vode, medtem ko je bilo v zadnji fazi, ki jo postavlja v koliščarsko obdobje, jezero že zelo plitvo in le v najglobljih predelih globoko preko 3 m (Melik 1946, 60–66). Jezero naj bi v barje prešlo nekje v obdobju med "koliščarsko" in rimsko dobo; sredi šotne plasti za Babno Gorico pri Škofljici so namreč našli ostanke rimske ceste, ki je domnevno potekala na relaciji Škofljica–Ig–Bloke (Melik 1946, 99–100; Velušček 2006, 43, sl. 24).

Poleg geomorfološke Melik uporablja tudi sedimentološko argumentacijo. Svetlo siva karbonatna meljasta glina (polžarica), ki pokriva večji del Ljubljanskega barja, je bila opredeljena kot jezerski sediment na osnovi geokemičnih lastnosti sedimenta: vsebuje veliko karbonatov, ki so se odlagali tako s kemičnim kot biogenim izločanjem apnenca zaradi fotosinteze vodnih rastlin, in

vsebnosti vodnih polžev (konhilij). “Rjavo blato” in šoto nad polžarico je označil kot “močvirski sediment”, pri čemer naj bi bila črna šota značilna za nizko (travniško) barje, rjava šota pa za visoko barje (v katerem so prevladovali mahovi iz rodu *Sphagnum*), vendar pa Melik opisa okolja, v katerem naj bi se bile odlagale posamezne plasti, ni podrobno argumentiral, hkrati pa tudi opozarja na pomembne krajevne razlike glede razvoja močvirja in potrebo po nadaljnjem raziskovanju (Melik 1946, 51–52, 90–98). Melikovo argumentacijo so sprejeli in s svojimi raziskavami dopolnili tudi raziskovalci v naslednjih desetletjih. Tako je bila v naslednjih letih opravljena palinološka analiza sedimenta z opažanjem odtisov haracej v polžarici (Šercelj 1965; Šercelj 1966), analiza mehkužcev (Pavlovec 1967; Pavlovec 1982), kemična analiza, sedimentološki in pedološki opis polžarice in nad njo ležečih plasti (e. g. Grimšičar, Ocepek 1967; Tancik 1965; Turk 2006).

Kje so glavne prednosti in pomanjkljivosti “jezerske” razlage? Ena od prednosti zgoraj predstavljene hipoteze je kombinirana uporaba geomorfoloških in sedimentoloških podatkov, glavna pomanjkljivost pa odsotnost ustrezne kronološke kontrole, slaba resolucija vzorčenja in nenatančen opis preiskovanih profilov. Slabo je proučen tudi razvoj okolja v fazi izsuševanja jezera, pa čeprav se v literaturi že zelo dolgo pojavlja opis razvoja jezera, ki ga povzema sledeča trditev: “V obdobju vsaj od koliščarske dobe naprej je namreč dokazano, da je Ljubljansko barje prešlo več razvojnih stopenj – od umikanja jezera, sočasnega napredovanja močvirja, do rasti nizkega barja in na nekaterih območjih v visoko barje (glej in prim. npr. Šercelj, 1966, 443; Peterlin 1970–71; 1987; Pavšič 1989, 9; Mencej 1992, 264; Turk 2006, 94).” (Velušček 2007, 428). Na katerih podatkih temelji ta trditev? Melikov (Melik 1946, 91–92) opis sprememb vegetacije, do katerih običajno prihaja v plahnečem, zaraščajočem se jezeru – gre za splošen ekološki koncept naravnega razvoja jezera v nizko in visoko barje (Tansley 1939, “*hydroseral succession*” = hidrološka sukcesija) – so v prejšnjem stavku citirani avtorji le povzemali in ponavljali. Vendar pa, z izjemo nekaj zelo splošnih opisov šotnih plasti (brez predstavitve metodologije, točne lokacije in podrobnega opisa profilov, npr. Tancik 1965) in podatka iz 19. stoletja, ki v šotni plasti nad gyttjo omenja ostanke trsta (*Phragmites*) in različnih vrst iz rodov *Carex* (šas) in listnatih mahov *Hypnum* (Martinčič 1987), podrobna raziskava, ki bi ugotovila, kaj se je dejansko dogajalo in kako točno

je to sosledje potekalo, na Ljubljanskem barju ni bila opravljena. Velika večina šote je bila uničena, še preden je bilo mogoče opraviti ustrezne (paleo) ekološke raziskave (Martinčič 2003).

Osnovni koncept hidrološke sukcesije (Clements 1916; Tansley 1939; Charman 2002, 146, fig. 7.3a) predvideva postopno zaraščanje vseh jezer po vnaprej točno določenih vegetacijskih fazah. Na začetku hidrološke sukcesije prevladujejo vodne rastline globlje vode (*Myriophyllum*, *Potamogeton* – rmanec in dristavec), ki jih kasneje, ko voda zaradi zasipavanja bazena postaja vse plitvejša, nadomestijo rastline plitve vode (*Nymphaea*, *Nuphar*, lokvanj in blatnik), čemur sledi razširitev trstičja (*Phragmites*, pelod tipa “Poaceae”), šašev (Cyperaceae), v končni fazi pa področje prekrije visoko barje in/ali gozd. Vendar pa raziskave modernih rastlinskih združb kažejo, da je ta idealiziran koncept hidrološke sukcesije potrebno jemati z rezervo in le kot splošen koncept, ne pa kot “recept”, po katerem se bodo zaraščala vsa jezera (Charman 2002, 146).

Kaj o vegetacijskih sukcesijskih stopnjah zaraščajočega se jezera pravi paleoekologija? Na kakšen način so se zaraščala jezera v preteklosti? Primerjava modernega dogajanja s fosilnim zapisom kaže, da v različnih delih bazena lahko poteka različno vegetacijsko zaporedje, na katerega vplivajo tudi zunanji vplivi: klima, spremembe hidrologije, človek (Birks 1980, 29–30). Primerjava holocenskih zapisov na paleoekoloških najdiščih v Veliki Britaniji (Walker 1970) pa tudi kaže, da se klasična sukcesija ne pojavlja na vseh najdiščih, pogosto so nekatere faze izpuščene ali pa prihaja celo do razvoja v obratni smeri (Birks, Birks 1980, 59–60). Stratigrafske spremembe, ki kažejo tipično hidrološko sukcesijsko zaporedje, se običajno pojavljajo samo v jezerih, ki imajo dovolj majhno zaledje, da je nivo vode odvisen pretežno od talnice (Dearing, Foster 1986, 71). Ljubljansko barje je, v nasprotju s tem, velik bazen s številnimi pritoki in odtokom vode, zaradi česar lahko pričakujemo bolj zapleteno zaraščanje bazena in upoštevanje zgolj sukcesijskih razvojnih stopenj je verjetno preveč poenostavljen opis dogajanja. Zato ne preseneča, da pelodni diagram vrtine “na mahu” (Andrič et al. 2008), na primer, ne kaže klasične hidrološke sukcesije vodnih in močvirskih rastlin. Morda je bila na tem mestu kakšna sukcesijska faza izpuščena ali pa razvoj tako hiter, da ga pelodni diagram ne zazna. Vsekakor bi, kljub slabi ohranjenosti makrofosilov, nekaj več informacij o “in situ” hidrološki sukcesiji morda lahko dale podrobnejše analize rastlinskih makrofosilov.

Ali "jezerska" teorija predvideva, kdaj je jezero na celotnem Ljubljanskem barju prešlo v močvirje? Velušček (Velušček 2005, 77–78) na osnovi Šifrerjevega radiokarbonskega datuma za "*rjavo organogeno ilovico neposredno nad polžarico v Črni vasi*" (2850 ± 100 BP, Šifrer 1984, 43) domneva, da se je to zgodilo v 2. tisočletju pr. n. št. Verjetno res, vendar je škoda, da za področje pri Črni vasi nimamo podrobnejših paleokoloških podatkov (npr. podrobnega opisa celotnega profila, večjega števila radiokarbonskih datumov in drugih paleokoloških raziskav). Z organskimi snovmi bogat sediment se lahko odlaga v hidrološko zelo raznolikih okoljih, lahko tudi v plitvem jezeru (Birks, Birks 1980, 50) ali v hidrološko bolj suhih razmerah. Samo na osnovi barve in starosti organskih snovi, ki jih sediment vsebuje, si nekdanjih okoljskih razmer bolj podrobno nikakor ne bi upala interpretirati, pa čeprav se je v arheološki literaturi v zadnjem času precej razširilo interpretiranje okoljskih razmer na osnovi iz konteksta iztrganih radiokarbonskih datumov, tako pri zagovornikih "jezerske" kot "rečne" (npr. Budja, Mlekuž 2008a; Budja, Mlekuž 2008b) hipoteze, ampak več o tem nekoliko kasneje.

Poplavna ravnica

Drugi model hidrološkega razvoja Ljubljanskega barja, ki, podobno kot "jezerski" model, temelji na geomorfoloških in sedimentoloških podatkih, domneva, da na Ljubljanskem barju v holocenu nikoli ni bilo stalne ojezeritve (Šifrer 1984). Zaradi izdatnega fluvio-periglacialnega nasipanja potokov in rek naj bi na Ljubljanskem barju ne bilo pogojev za zastajanje vode, prav tako pa ni opaziti deltaste sedimentacije in debelejših plasti sedimenta, ki bi se morale odlagati ob izlivih potokov in rek v mirno stoječo vodo nekdanjega jezera. Šifrer (1984, 42–43) tudi domneva, da heterogenost polžarice kaže na to, da je nastajala v zelo raznolikem okolju in je verjetno fluvialnega porekla, velika količina apnenca, ki jo vsebuje, pa bolj klimatski (holocenska otoplitev) kot pa jezerski indikator. Do zastajanja vode, obsežnih poplav in zaraščanja z mahom naj bi bilo prišlo šele kasneje (v času koliščarjev) zaradi vlažnejše klime, izsekavanja gozda in erozije tal (Šifrer 1984, 40–41, 49).

Glavne prednosti in pomanjkljivosti "rečne" razlage so podobne kot pri prej omenjeni "jezerski" hipotezi: kombinirana uporaba geomorfoloških in sedimentoloških podatkov je vsekakor prednost,

pomanjkljivost pa odsotnost ustrezne kronološke kontrole in nenatančen opis preiskovanih profilov. Tudi trditev, da gre pri polžarici za "fluvialni" sediment, je vprašljiva. Ne glede na heterogenost tega sedimenta se svetlo siva karbonatna meljasta glina pojavlja skoraj povsod po Ljubljanskem barju, od Resnikovega prekopa na vzhodu (npr. Andrič 2006; Turk 2006) do Zaloga pri Verdu na zahodu (npr. Verbič 2006) in ni videti, da bi bila omejena samo na manjše kotanje. Veliko količino karbonatov, ki naj bi se bili odlagali v poplavni ravnici, Šifrer (1984, 42) utemeljuje z modernimi analogijami: kreda, ki se danes odlaga na Cerkniškem polju, je močno podobna tisti z Ljubljanskega barja. Vendar pa je ob tem treba dodati, da je bil na Cerkniškem jezeru analiziran sediment z najvlažnejšega dela polja (Zadnji kraj), kjer so poleg trstičja prisotne tudi alge, pa še tam vsi vzorci ne vsebujejo enake količine karbonatov (Tancik 1965, 68).

V zadnjih letih je bila na vzhodnem delu Ljubljanskega barja opravljena podrobnejša geomorfološka analiza (meritve LiDAR in izdelava digitalnih modelov površine), s katero so avtorji razpoznali nekdanje rečne struge, opazovali spremembe rečne mreže in te podatke primerjali z arheološkim poselitvenim vzorcem (Budja, Mlekuž 2001; Mlekuž et al. 2006). Na osnovi relativne stratigrafije opuščanih rečnih korit (dokumentirali so štiri faze paleokanalov) in radiokarbonskega datiranja lesenih kolov z arheološke naselbine Maharski prekop, ki leži neposredno ob rečnem kanalu iz prve faze rečnega preoblikovanja, je bila postavljena domneva, da so koliščarska naselja na Ljubljanskem barju ležala na poplavni ravnici (ki se je izoblikovala že v poznem mezolitiku), na obrežnih nasipih, ki so bili večinoma suhi in jih visoke poplavne vode niso dosegle (Budja, Mlekuž, 2001).

Glavna prednost zgoraj predstavljene hipoteze je zelo dobra in podrobna rekonstrukcija nekdanje hidrološke mreže, glavni problem pa predstavlja slaba kronološka kontrola, čeprav sta Budja in Mlekuž v zadnjem času opravila tudi radiokarbonsko datiranje organskega sedimenta v opuščanih rečnih koritih in tako odpravila glavno šibko točko svoje prvotne (Mlekuž et al. 2006) hipoteze (Budja, Mlekuž 2008a; Budja, Mlekuž 2008b). Na osnovi teh radiokarbonskih datumov poplavno ravnico datirata v čas pred pribl. 5500 cal. BP, zato sklepata, da so eneolitska in bronastodobna najdišča na tem delu Ljubljanskega barja stala na poplavni ravnici (Budja, Mlekuž 2008a). Vendar tudi v tem primeru ostaja moj

očitek podoben kot pri “jezerski” hipotezi – gre za iz konteksta iztrgane radiokarbonske datume in vse prej omenjene probleme v zvezi s tem. Previdnejši raziskovalni pristop in podrobnejši opis sedimenta z večjim številom radiokarbonskih datumov na vrtino bi bil koristen, še zlasti v tem delu Ljubljanskega barja, kjer lahko pričakujemo fragmentiran paleoekološki zapis (e. g. hiatuse in presedimentiranje sedimenta).

Moj drugi pomislek se nanaša na trditev, da so koliščarska naselja ležala na večinoma suhih obrežnih nasipih. Opis vlažnosti terena je vedno subjektiven in relativen, tudi na osnovi multidisciplinarnih raziskav (kot je npr. Andrič et al. 2008) se absolutne globine vode ne da točno določiti. Vseeno pa se je treba zavedati nečesa: pelod je v kulturnih plasteh arheoloških najdišč (npr. Maharski prekop, Blatna Brezovica, Stare Gmajne) ohranjen, kar pomeni, da hidrološke razmere niso mogle biti pretirano sušne, ampak moramo računati na visok nivo talnice ali stoječo vodo.

JEZERO IN POPLAVNA RAVNICA

Uvod

Skratka: dosedanje raziskave hidrologije na Ljubljanskem barju so bile usmerjene predvsem v sedimentološke in geomorfološke analize, močno pa nam manjkajo podrobne multidisciplinarne raziskave celotne holocenske sekvence, da bi lahko bolje razumeli, v kakšnem okolju so se odlagale posamezne vrste sedimenta. Menim namreč, da hidrološke problematike ne more reševati le ena stroka (npr. geologija), ampak morajo to biti usklajene, multidisciplinarne raziskave. Zato smo s kolegi opravili podrobno paleoekološko raziskavo (analiza diatomej, stabilnih izotopov, geokemičnega in pelodnega zapisa) vrtine “na mahu”, ki leži na vzhodnem delu Ljubljanskega barja. Vrtino smo leta 2003 zvrtili v bližini arheoloških najdišč (pribl. 1 km severno od Maharskega prekopa), vendar ne neposredno na arheološkem najdišču ali v bližini reke ali nekdanjega rečnega korita, ker smo se želeli izogniti premešanju sedimenta zaradi človekove dejavnosti ali delovanja tekoče vode in raziskavo opraviti v sedimentacijsko čim bolj mirnem okolju. Rezultati te raziskave so bili že objavljeni (Andrič et al. 2008), v tej razpravi pa jih želim postaviti v kontekst dosedanje hidrološke polemike in predstaviti svoj pogled na holocenske spremembe vegetacije in hidrologije.

Naj takoj na začetku poudarim, da si ne domišljamo, da smo dokazali, kakšne so bile nekdanje hidrološke razmere na Ljubljanskem barju, lotili smo se le “vršička ledene gore” celotnega hidrološkega problema, ki bi ga lahko bolje raziskal le team specialistov paleoekologov (ki ga nimamo) in ki bi v okviru dobro financiranega paleoekološkega inštituta (ki ga v Sloveniji najverjetneje ne bomo nikoli imeli) deloval več desetletij.

Jezero in poplavna ravnica

Vrnimo se k vprašanju, ki je bilo v dosednji diskusiji zelo izpostavljeno: Ali je bilo Ljubljansko barje nekoč jezero ali poplavna ravnica? To je pravzaprav zelo nenatančno vprašanje, ki hidrološke razmere reducira samo na dve možnosti, brez podrobnejše definicije razlik med obema hidrološkima režimoma. Enako se lahko vprašamo, ali je današnje Cerknjsko jezero jezero ali poplavna ravnica? Pa tega ne omenjam zato, ker bi hotela reči, da so bile hidrološke razmere na Ljubljanskem barju nekoč podobne tistim na Cerknjskem jezeru. Želim le opozoriti, da moderni človek v današnji hidrološko umetno regulirani pokrajini vidi le jezera in reke, ki skoraj ne poplavlajo več, pa mu je predstava, da bi arheološko naselje (npr. Maharski prekop) lahko stalo nekje ob jezeru, v bližini izliva reke v jezero (torej, če hočete, ob jezeru in na poplavni ravnici hkrati), očitno tuje. Zato, ker takega okolja danes v Sloveniji praktično ni več in si ga ne znamo predstavljati. Zato mislim, da je mnogo pomembnejše vprašanje, kdaj in kje je prišlo do sprememb okolja, kaj točno se je zgodilo in, seveda, zakaj. In na ta vprašanja bom poskusila odgovoriti v nadaljevanju. Podrobnejša utemeljitev je bila že predstavljena v prvotni objavi (Andrič et al. 2008) in je v tem tekstu ne bom v celoti ponavljala.

Pozni glacial (ca. 15000–11500 cal. BP)

Rezultati raziskav vrtine “na mahu” (Andrič et al. 2008) kažejo, da je bilo Ljubljansko barje v poznem glacialu verjetno prekrito z globokim, oligotrofnim jezerom (prisotnost planktonskih diatomej), v katero je dotekalo kar precej kopenskega materiala (stabilni izotopi, geokemizem), domnevno zaradi erozije tal ob hladni klimi in razmeroma odprti vegetaciji (pelod). Čisto na dnu (650 cm) je vrtina zadela na plast zbitega, organskega sedimenta, na osnovi

česar domnevamo, da je do ojezeritve verjetno res prišlo šele v poznem glacialu, medtem ko je bilo v najhladnejših obdobjih, na primer v zadnjem višku poledenitve (ca. 20000 cal. BP), Ljubljansko barje verjetno občasno poplavljen polje, kar je v skladu z rezultati dosedanjih raziskav (Šercelj 1965). Ti rezultati se tudi ujemajo z raziskavami na zahodnem delu Ljubljanskega barja (Zalog pri Verdu), kjer spodnji del profila pripada jezerski kredi, za katero Verbič (Verbič 2006) domneva, da ni holocenske, ampak pleistocenske starosti. Poznoglacialna jezerska kreda vsebuje nekoliko manj karbonatov kot holocenska, verjetno zaradi hladnejše klime in šibkejše bioprodukcije v oligotrofnem jezeru. Na razvoj okolja v poznem glacialu je močno vplivala klima. Nekoliko toplejša in vlažnejša klima v poznem glacialu je omogočila ojezeritev, o drugih, geomorfoloških vzrokih za ojezeritev (npr. rečno zasipavanje Save, tektonika) pa si ne bi upala soditi.

Zgodnji holocen (ca. 11500–6750 cal. BP)

Na prehodu poznega glaciala v holocen je količina hranilnih snovi v bazenu narasla, jezero pa je verjetno postalo plitvejše (diatomeje, stabilni izotopi). Avtohtona biogena produkcija v jezeru je narasla, alohtona pa upadla (geokemizem in stabilni izotopi), verjetno zaradi toplejše klime in stabiliziranja (manj erozije) z gostejšim gozdom pokrite pokrajine (pelod). Jezero, ki je verjetno prekrivalo večji del Ljubljanskega barja, je bilo obdano s pretežno bukovimi gozdovi, porast količine jelke okrog 9200 cal. BP, ki sovпада z dvigom nivoja jezera in erozijo tal, pa verjetno lahko povežemo z vlažnejšo klimo. Zakaj domnevam, da gre za večje jezero in ne več manjših jezerc, podobnih retjem? Seveda je treba priznati, da paleoekološki zapis v vrtini "na mahu" odraža tako lokalno dogajanje kot dogajanje v celotnem bazenu, zato je ločevanje, kdaj gre za lokalne in kdaj regionalne dogodke, lahko težavno. Vendar pa je polžarica – zgodnjeholocenski karbonatni sediment z visoko koncentracijo in zelo dobro ohranjenostjo peloda – prisoten tudi na drugih delih Ljubljanskega barja (Andrič, neobjavljeno) in zato domnevam, da gre v vseh primerih za jezerski sediment, vrtina "na mahu" pa beleži dogajanje v širši regiji, ne samo na mestu vrtanja. Na razvoj vegetacije in hidrologijo je v zgodnjem holocenu pomembno vplivala toplejša in vlažnejša klima.

Srednji holocen (ca. 6750–4600 cal. BP)

Hidrološke in vegetacijske razmere na Ljubljanskem barju med 6750–6000 cal. BP je najtežje razložiti. Diatomeje kažejo povratek oligotrofnih razmer, pojavljajo se vrste, značilne za tekoče in stoječe vode in močvirja, medtem ko stabilni izotopi nakazujejo večji dotok "kopenskih" snovi (erozija tal). Možno je, da je ta okoljska sprememba povezana z znižanjem gladine vode v celotnem bazenu in je mesto vrtine ležalo v bližini izliva reke v jezero, kar pojasnjuje prisotnost indikatorjev za bolj "pretočne" razmere. Zelo zanimivo je, da se hkrati s hidrološko spremembo pojavi tudi sprememba v sestavi vegetacije. Količina bukve in jelke upade, hrast, leska in jelša pa narastejo, kar bi lahko bila posledica človekovega vpliva na okolje (izsekavanje gozda in pašništvo) in bolj suhe klime ter znižanja gladine jezera (hrast in jelša zaraščajo na novo izsušene, ampak še vedno vlažne površine). Zelo kratko in zelo suho obdobje je datirano v čas okrog 6000 cal. BP, ko se je odlagal z organskimi snovmi bogat sediment, količina hranilnih snovi je spet narasla, kalcijevega oksida pa upadla.

V kasnejših stoletjih se je na mestu vzorčenja odlagal pretežno glinen sediment, z malo manj organskih snovi kot okrog 6000 cal. BP, količina jelke in bukve pa je spet začela naraščati okrog 5500 cal. BP, kar nakazuje vlažnejše klimatske (in verjetno tudi hidrološke) razmere. Hidrološke razmere v 6. tisočletju cal. BP je težko podrobneje opredeliti. Če bi imela možnost, da se usedem v "časovni stroj" in potujem nazaj na Ljubljansko barje, bi si prav gotovo izbrala 7. in 6. tisočletje in šla pogledat globino vode ter lego jezera, rek in arheoloških najdišč. Organska glina se lahko odlaga v različnih okoljih, takratna sestava gozda je bila podobna tisti v času odlaganja jezerske krede (med ca. 11500–6750 cal. BP), samo odprtih površin in erozije tal je bilo zaradi človekovega vpliva več. Voda je bila spet bogata s hranilnimi snovmi, vendar pa je sediment, ki se je odlagal, vseboval več organskih snovi in manj karbonatov kot med 11500 in 6750 cal. BP, vrednosti $\delta^{13}\text{C}$ pa so višje, kar govori za hidrološko plitvejše razmere.

Morda so paleoestrige, ki jih Budja in Mlekuž (Budja, Mlekuž 2008a) postavljata v čas pred 5500 cal. BP, nastale v kratki suhi fazi okrog 6000 cal. BP ali pa okrog 5200 cal. BP, ko se je "na mahu" začela odlagati šota, čeprav so bile hidrološke razmere pri Maharskem prekopu verjetno manj suhe kot "na mahu". Kaj pa se je dogajalo po nastanku paleostrug in kakšen material se je odlagal v njih?

Se je sediment odlagal v mrtvicah z visokim nivojem talnice? Ali pa je bilo poplavljanje samo občasno in razmere bolj suhe? Ali v spet vlažnejših razmerah, ker je morda prišlo do ponovnega dviga nivoja vode v celotnem bazenu? Ob trenutnem stanju raziskav si hidroloških razmer (pred poselitvijo lokacije, med njo in po njej) na arheološkem najdišču Maharski prekop ne bi upala podrobneje opredeliti. Gre za sedimentacijsko zelo nemiren del Ljubljanskega barja, kjer je paleoekološki zapis fragmentiran, tafonomski procesi izjemno kompleksni in slabo proučeni, podrobna kronološka kontrola pa težavna, zato nekdanjih hidroloških razmer verjetno ne bomo nikoli v celoti razumeli. Nekaj informacij, na osnovi katerih bi lahko sklepali o nekdanji hidrologiji, dajejo tudi rezultati palinoloških raziskav na Maharskem prekopu in v paleostrugi v neposredni bližini, ampak ker gre za še nedokončano raziskavo (Andrič, neobjavljeno), o tem le na kratko. Na arheološkem najdišču Maharski prekop vsebuje sediment neposredno pod kulturno plastjo ca. 30–38 % karbonatov, medtem ko kulturna plast samo še ca. 20 % (polnilo paleostruge v neposredni bližini vsebuje pribl. 9 % karbonatov), nad njo ležeče plasti pa manj kot ca. 8 % (Andrič, neobjavljeno). Pelodni in “loss-on-ignition” diagram (Andrič, neobjavljeno) kažeta, da so razmere na najdišču Maharski prekop po pribl. 6000 cal. BP postale malo bolj suhe (upad karbonatov in alg *Pediastrum*), kar je verjetno omogočilo naselitev človeka, vendar pa so bile razmere še vedno precej vlažne (še vedno 20 % karbonatov in dobra ohranjenost peloda). O tem, ali je bila na samem arheološkem najdišču stoječa voda ali pa gre le za zelo vlažen teren in visoko talnico, ob dosedanjem stanju raziskav ne morem soditi. A dovolj o teh preliminarnih rezultatih, na tem mestu ne morem podrobneje diskutirati o podatkih, iztrganih iz konteksta. Palinološke in druge raziskave so še v teku in več bo znanega, ko bodo rezultati izkopavanj na Maharskem prekopu v celoti objavljeni.

Vrnimo se k vrtini “na mahu”. V času po ca. 5200–5100 cal. BP odsotnost diatomej, porast organskih snovi in $\delta^{15}\text{N}$ in $\delta^{13}\text{C}$ vrednosti govorijo o tem, da se je na mestu vzorčenja začela odlagati šota. Paleoekološki zapis za zadnjih ca. 4500 let je bil uničen zaradi rezanja in požiganja šote v 18. in 19. stoletju (Andrič et al. 2008).

Paleoekološki zapis vrtine “na mahu” kaže, da so bile spremembe holocenskega okolja na Ljubljanskem barju, kjer je potekalo več ekoloških procesov hkrati, zelo dinamične. Osnovni proces predstavlja zasipanje bazena, vendar pa, čeprav je

bil ta proces pomemben, ne gre samo za preprosto, enakomerno hidrološko sukcesijo zaraščajočega se bazena. Pomembno vlogo pri uravnavanju ekoloških razmer v pokrajini sta igrala tudi klima in človek. Še zlasti nas je presenetilo, da je do sprememb vegetacije in hidrologije prihajalo sočasno, kar, poleg vpliva vegetacije na hidrologijo (in *vice versa*), lahko razložimo s tem, da je na vegetacijo in hidrologijo bistveno vplivala klima.

ARHEOLOGIJA IN PALEOEKOLOGIJA Kako naprej?

Cilj te razprave je bil opozoriti na to, da so bile holocenske paleoekološke razmere na Ljubljanskem barju kompleksne, zato iskanje odgovorov na raziskovalna vprašanja zahteva dolgotrajne raziskave. Zame znanost ni dokazovanje hipotez, ampak postavljanje raziskovalnih vprašanj in iskanje odgovorov nanje. Pri tem je dobro upoštevati dobro staro načelo: Bolj kot je raziskovalno vprašanje, ki si ga postavimo, ambiciozno, več raziskovalnega dela in podatkov potrebujemo za utemeljevanje trditev, ki jih postavljamo (Booth et al. 1995, 97–106), oziroma, z drugimi besedami, zelo podrobna interpretacija mora temeljiti na obsežnih podatkih. Tam, kjer je podatkov manj (in naravne danosti terena onemogočajo iskanje odgovorov na vsa vprašanja), naj bo interpretacija malo bolj zadržana. To velja za katerokoli raziskovalno področje, za paleoekologijo, ki je “delovno intenzivna panoga” in zato stalno v nevarnosti, da se razvije v “instant paleoekologijo” in “populizem”, pa še prav posebej.

Za nobeno znanost tudi ni dobro, če se zapira v svoje lastne okvire in deluje samo v okolju, kjer se z istim raziskovalnim področjem ukvarja le malo ljudi. V slovenskem raziskovalnem prostoru veliko večino paleoekoloških prispevkov objavljamo v slovenskih arheoloških publikacijah, ki za paleoekološka vprašanja niso specializirana in imajo zato mnogo nižje standarde od uveljavljenih tujih revij s področja paleoekologije (podobno velja tudi za objavljanje arheoloških prispevkov v paleoekoloških revijah). Raziskovalci velikokrat žal popustimo pod vsako leto večjim pritiskom po “hitrih rezultatih” in naredimo tisto, kar je lažje, dokončamo in objavimo manj obsežno raziskavo v slovenskem raziskovalnem prostoru, kjer je konkurenčni boj za dostop do objave manj krut in bo razpravo bralo manj parov kritičnih oči in manj specialistov za področje paleoekologije.

Polemika okrog paleohidroloških razmer se je po mojem mnenju razvila zato, ker je Ljubljansko barje ena najtežjih regij v Evropi, kjer paleoekolog in arheolog lahko opravljata svoje raziskovalno delo, Slovenija pa je država, kjer na mnogih področjih nimamo močne, v mednarodno raziskovalno okolje odprte paleoekološke raziskovalne tradicije, trenutne razmere za organiziranje multidisciplinarnih paleoekoloških raziskav pa so zelo težavne. Zato bi bilo hudo krivično, če bi bil glavni cilj tega prispevka kritiziranje raziskovalcev, ki so z dosedanjim dolgoletnim delom veliko prispevali k vse večjemu uveljavljanju paleoekoloških in drugih naravoslovnih raziskav v Sloveniji in si vsak dan prizadevajo za boljšo znanost in odpiranje novih raziskovalnih tem.

Polemike sicer običajno dvignejo veliko prahu, ampak mnogo bolj resne stvari se dogajajo drugje (na različnih ravneh, od raziskovalnega dela na terenu do raziskovalne politike v pisarnah) in čisto po tihem, ker se o tem ne piše. Na prvem mestu gre za vprašanje, kako dobro poteka sodelovanje med paleoekologijo in arheologijo, pri čemer paleoekologi arheologe premalo intenzivno obveščamo o svojem raziskovalnem delu, medtem ko arheologi na paleoekologe pogosto gledajo kot na podrejene tehnične sodelavce, ne pa kot na raziskovalce in enakopravne partnerje, s katerimi bi se bilo o poteku raziskave potrebno posvetovati in naša mnenja upoštevati. Koliko arheoloških terenov se prekoplje, ne da bi se opravilo ustrezno paleoekološko vzorčenje in analize (e. g. arheozoološke, arheobotanične, palinološke, ...), včasih pa si na terenu, kjer skušaš rešiti kakšne vzorce, celo nezaželen. A na srečo se razmere, sicer zelo počasi, pa vendarle, premikajo na bolje.

Drugi problem je mnogo bolj resen, zato ker se razmere ne premikajo na boljše, ampak na slabše. Gre za oblikovanje raziskovalne politike v Republiki Sloveniji in razvoj paleoekologije kot raziskovalne vede. Najprej je treba omeniti bibliografsko kvantiteto kot vstopnico za dostop do vira finančnih sredstev za raziskovalno dejavnost. To, da je znanstveni prispevek, objavljen v soavtorstvu v mednarodni reviji s področja paleoekologije, ki sodi v prvo četrtino SCI (npr. objave tipa Andrič et al., 2008), vreden trikrat manj kot članek enega avtorja v katerikoli slovenski reviji s spiska ARRS (kamor sodi tudi tale diskusija), ni samo neznanstveno in žaljivo, ampak tudi spodkopava možnosti za razvoj kvalitetne raziskovalne dejavnosti, vzpodbuja razvoj "instant paleoekologije" in "zaplankanost" v majhen slovenski raziskovalni prostor. Hkrati

pa se bibliografska kvantiteta palinologov stalno primerja z drugimi vedami, kjer je v eno objavo pogosto vložena mnogo manj dela. Različnih raziskovalnih področij se med seboj ne bi smelo primerjati (Sorčan et al. 2008, 70), vendar pa se v praksi to stalno počne, med drugim tudi zato, ker nas je v Sloveniji paleoekologov pač malo in nimamo niti vpliva niti "svoje" vede.

Problematično pa je tudi sodelovanje med raziskovalnimi inštitucijami. V Sloveniji nimamo posebne inštituta/raziskovalne skupine, ki bi se ukvarjala samo s paleoekološkimi raziskavami, in specialistov za številna področja holocenske paleoekologije enostavno ni. Če želimo prijaviti skupni raziskovalni projekt v sodelovanju z drugimi raziskovalnimi organizacijami, vsaka raziskovalna institucija dobi manj finančnih sredstev, kot pa bi jih dobila, če bi projekt prijavila sama, ker se enaka vsota denarja pač razdeli na več partnerjev. Zato je zanimanja za takšno multidisciplinarno raziskovanje malo, naravoslovne inštitucije pa so pod stalnim pritiskom, da si morajo denar služiti z delom za industrijo in druge zunanje uporabnike. Članki tipa (Andrič et al. 2008) in (Andrič et al. 2009) zato niso nastali zaradi multidisciplinarnim raziskavam naklonjenih razmer, ampak zaradi tega, ker so imeli soavtorji veliko srce in so bili, kljub preobremenjenosti z drugim delom, v raziskavo pripravljeni vlagati svoj čas in v nekaterih primerih tudi pridobiti kar nekaj svojega raziskovalnega denarja, nikakor pa to ni recept, ki bi lahko veljal tudi za bodoče raziskave. Kljub vsemu se ne bom nehala truditi, ker smo palinologi in palinologinje že zaradi narave svojega dela zelo trmasti in potrpežljivi in bi zato prispevek rada zaključila bolj pozitivno. Nastajanje tega prispevka sta vodili dve želji. Prva želja je bila, da hidrološko problematiko Ljubljanskega barja osvetlim še s tretjega, "multi-proxy" paleoekološkega zornega kota. Hkrati pa sem si želela v reviji, ki jo bere veliko arheologov, na malo bolj "poljuden" način predstaviti možnosti in omejitve paleoekoloških raziskav. V upanju, da boste, tudi če še nikoli niste sodelovali s paleoekologi, ob iztekajočem se letu razmislili, ali bi takšno sodelovanje morda začeli naslednje leto.

Zahvala

Petru Turku se zahvaljujem za kritične pripombe na prvotno verzijo besedila.

- ANDRIČ, M. 2006, Ali lahko analiza pelodnega zapisa v kulturni plasti arheološkega najdišča pove, kakšna vegetacija je rasla v okolici? Primer: Resnikov prekop (Does Pollen Record in Archaeological "Cultural Layer" tell Us what Vegetation was growing around the Settlement? Case Study: "Resnikov Prekop"). – V: A. Velušček (ur.), *Resnikov prekop. Najstarejša koliščarska naselbina na Ljubljanskem barju/Resnikov prekop, the oldest Pile-Dwelling Settlement in the Ljubljansko barje*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 10, 103–113.
- ANDRIČ, M., B. KROFLIČ, M. J. TOMAN, N. OGRINC, T. DOLENEC, M. DOBNIKAR in B. ČERMELJ 2008, Late quaternary vegetation and hydrological change at Ljubljansko barje (Slovenia). – *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 270, 150–165.
- ANDRIČ, M., J. MASSAFERRO, U. EICHER, B. AMMANN, M. C. LEUENBERGER, A. MARTINČIČ, E. MARINOVA in A. BRANCELJ 2009, A multi-proxy lateglacial palaeoenvironmental record from Lake Bled, Slovenia. – *Hydrobiologia* 631, 121–141.
- BIRKS, H. H. 1980, Plant macrofossils in Quaternary lake sediments. – *Archiv für Hydrobiologie* 15, 1–60.
- BIRKS, H. J. B in H. H. BIRKS 1980, *Quaternary palaeoecology*. – London.
- BOOTH, W. C., G. G. COLOMB in J. M. WILLIAMS 1995, *The craft of research*. – Chicago, London.
- BUDJA, M. in D. MLEKUŽ 2001, GIS support in reconstructing neolithic flood-plain dynamics. – V: B. Slapšak (ur.), *COST Action G2. Ancient landscapes and rural structures, Proceedings of the COST G2 WG2 Round Table, Ljubljana, 18 to 20 December 1998*, Luxembourg: European Communities, 117–126.
- BUDJA, M. in D. MLEKUŽ 2008a, Poplavna ravnica Ižice in prazgodovinska kolišča (The Ižica floodplain and "pile-dwellings" in prehistory). – *Arheološki vestnik* 59, 359–370.
- BUDJA, M. in D. MLEKUŽ 2008b, Settlements, landscape and palaeoclimate dynamics on the Ižica floodplain of the Ljubljana Marshes. – *Documenta Praehistorica* 35, 45–54.
- CHARMAN, D. 2002, *Peatlands and environmental change*. – Chichester.
- CLEMENTS, F. E. 1916, *Plant succession: an analysis of the development of vegetation*. – Publication 242, Carnegie Institute of Washington.
- DEARING, J. A. in I. D. L. FOSTER 1986, Lake sediments and palaeohydrological studies. – V: B. E. Berglund (ur.), *Handbook of holocene palaeoecology and palaeohydrology*, 67–90, New Jersey.
- DIGERFELDT, G. 1986, Studies on past lake-level fluctuations. – V: B. E. Berglund (ur.), *Handbook of holocene palaeoecology and palaeohydrology*, 127–143, New Jersey.
- GRIMŠIČAR, A. in V. OCEPEK 1967, Vrtini BV-1 in BV-2 na Ljubljanskem barju. – *Geologija* 10, 279–303.
- MARTINČIČ, A. 1987, Fragmenti visokega barja na Ljubljanskem barju. – *Scopolia* 14, 1–53.
- MARTINČIČ, A. 2003, Barje na Ljubljanskem barju – nekdanj, včeraj, danes in jutri. – *Proteus* 65, 246–256.
- MELIK, A. 1946, *Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem*. – Dela 1. razreda SAZU 5.
- MENCEJ, Z. 1992, Ljubljansko barje. *Geologija*. – V: *Enciklopedija Slovenije* 6, 263–264, Ljubljana.
- MLEKUŽ, D., M. BUDJA in N. OGRINC 2006, Complex settlement and landscape dynamics of the Iščica floodplain (Ljubljana Marshes, Slovenia). – *Documenta Praehistorica* 33, 253–271.
- MOORE, P. D. 1986, Hydrological changes in mires. – V: B. E. Berglund (ur.), *Handbook of holocene palaeoecology and palaeohydrology*, 91–107, New Jersey.
- PAVLOVEC, R. 1967, Mehkužci iz jezerske krede na Ljubljanskem barju. – *Geologija* 10, 167–187.
- PAVLOVEC, R. 1982, Subfosilni mehkužci z Ljubljanskega barja. – *Proteus* 44, 222–224.
- PAVŠIČ, J. 1989, *Ljubljansko barje v geoloških obdobjih*. – Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 169.
- PETERLIN, S. 1971, Nekoč je bilo Ljubljansko barje. – *Proteus* 33/9–10, 425–429.
- PETERLIN, S. 1987, Barje. – V: *Enciklopedija Slovenije* 1, 186–187, Ljubljana.
- SORČAN, S., F. DEMŠAR, in T. VALENCI 2008, *Znanstveno raziskovanje v Sloveniji. Primerjalna analiza*, Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, Ljubljana.
- ŠERCELJ, A. 1965, Paleobotanične raziskave in zgodovina Ljubljanskega barja. – *Geologija* 8, 5–28.
- ŠERCELJ, A. 1966, Pelodne analize pleistocenskih in holocenskih sedimentov Ljubljanskega barja. – *Razprave 4. razreda SAZU* 9, 429–469.
- ŠIFRER, M. 1984, Nova dognanja o geomorfološkem razvoju Ljubljanskega barja. – *Geografski zbornik* 23, 9–53.
- TANCIK, R. 1965, Pedološke značilnosti Ljubljanskega barja. – *Geologija* 8, 58–79.
- TANSLEY, A. G. 1939, *The British isles and their vegetation*. – Cambridge.
- TURK, J. 2006, Ugotavljanje paleoekoloških sprememb na Ljubljanskem barju v holocenu na primeru sedimentov z Resnikovega prekopa (Determining the Palaeoecological Changes in the Ljubljansko barje during the Holocene. Case Study: Sediments from Resnikov Prekop). – V: A. Velušček (ur.), *Resnikov prekop. Najstarejša koliščarska naselbina na Ljubljanskem barju/Resnikov prekop, the oldest Pile-Dwelling Settlement in the Ljubljansko barje*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 10, 93–98.
- VELUŠČEK, A. 2005, Iška Loka – bronastodobno naselje na obrobju Ljubljanskega barja (Iška Loka – a Bronze Age settlement on the edge of the Ljubljansko barje). – *Arheološki vestnik* 56, 73–89.
- VELUŠČEK, A. 2006, Resnikov prekop – sondiranje, arheološke najdbe, kulturna opredelitev in časovna uvrstitvev (Resnikov Prekop – Sample Trenching, Archaeological Finds, Cultural and Chronological Classification). – V: A. Velušček (ur.), *Resnikov prekop. Najstarejša koliščarska naselbina na Ljubljanskem barju/Resnikov prekop, the oldest Pile-Dwelling Settlement in the Ljubljansko barje*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 10, 19–85.
- VELUŠČEK, A. 2007, Prispevek k diskusiji o procesu neolitizacije (A contribution to discussion of the process of Neolithization). – *Arheološki vestnik* 58, 425–434.
- VERBIČ, T. 2006, Geološki in pedološki pregled sedimentov iz jedrnikov (Geological and pedological analysis of sediments from core samples). – V: A. Gaspari (ur.),

Zalog pri Verdu, tabor kamenodobnih lovcev na zahodnem robu Ljubljanskega barja/Zalog near Verd, Stone Age hunters' camp at the western edge of the Ljubljansko barje, 33–37.

WALKER, D. 1970, Direction and rate in some British post-glacial hydroseres. – V: D. Walker, R. G. West (ur.), *Studies of the vegetational history of the British Isles*, 117–139, Cambridge.

The Holocene palaeoecological and palaeohydrological conditions at Ljubljansko barje – a contribution to discussion

Translation

INTRODUCTION

Palaeoecologists study records of past environmental changes, which were altered by taphonomical processes and are very often incomplete. Palynologists, for example, analyse pollen grains, preserved in lake and marsh sediments, in order to reconstruct the vegetation history. The vegetation development in a landscape was affected by many factors, including climate and people. However, the impact of climate cannot be measured directly; we can only observe changes of “palaeoecological archives” (e.g. sediments). The more analyses of a different kind we perform (with high-resolution sampling, good chronological control and coordination among researchers), the more detailed will be our information about the past environment. With the advancement of science, many new research questions are opened and the explanations of different research disciplines often seem to contradict each other, but this is not a bad thing, it is a consequence of the progress and specialisation of palaeoecological research disciplines. Good palaeoecology is multidisciplinary palaeoecology and I like better “discussion” than “synthesis” that everyone would agree with, and which would give us the seemingly confident feeling that all problems had been solved (but in fact they were just avoided).

A research topic as demanding as past hydrology can be addressed by using several research techniques. Researchers studying past marsh or lake water level fluctuations very often study geomorphological features of the landscape or physical and chemical characteristics of sediments, as well as animal and plant micro- and macrofossils (Dearing, Foster 1986; Moore 1986). Yet, when we do this, we need to be aware of the fact that changes of all the above mentioned palaeoecological records cannot be seen in all types of basins (it is important whether we are studying a small or big lake/marsh, with or without water inflows/outflows) and were not always caused by water level fluctuations. Sometimes a change of the lake/marsh palaeoecological record can be associated also with other environmental events, for example changes in the catchment (e.g. deposition of more silty and sandy sediment due to soil erosion, which was triggered by forest cutting) or natural infilling of the basin and hydrosere succession (Digerfeldt 1986, 129–130). In short, there is no quick and just one “correct” method for studying past hydrology; comparisons with modern lakes can be misleading (Dearing, Foster 1986, 70) and very often the environment has changed so much

that modern analogues are not available any more. Finally, when we do reconstruct water level fluctuations through time, a new research question emerges: “What was the reason for the observed environmental changes?” And it is not easy to answer to this question: water levels can be influenced by tectonics, bedrock, climate (temperatures and the amount of precipitation), water inflow/outflow, vegetation and people. To conclude, palaeohydrological studies involve complex multidisciplinary palaeoecological research of long standing.

In hydrologically complicated basins, such as Ljubljansko barje, detailed and lasting palaeoecological research is even more important. Quite a few papers, directly or indirectly associated with the hydrology of Ljubljansko barje, were published over the years and in this paper a few most typical viewpoints will be reviewed. I will also present my opinion about this subject, which is based on the results of multi proxy analysis of the sedimentary core, collected in the eastern part of the basin. In order to better understand environmental changes, the entire Holocene sequence will be presented (but with the exception of the last few millennia, because the more recent pollen record was destroyed by peat cutting) and discussion will not be limited only to Prehistory, which is a most interesting time period for the archaeologists.

LAKE OR FLOODPLAIN?

A review of arguments, used in discussion hitherto

Lake

According to the first hydrological model, which is based on geomorphological and sedimentological data, the area of Ljubljansko barje was covered by a Lateglacial and early / middle Holocene freshwater lake (Melik 1946). The main reasons for the formation of a lake include tectonics and mechanical damming by alluvial sediments of the Sava river. Melik used geomorphological data (the position and altitude of lake terraces) to suggest that the first, Lateglacial lake at Ljubljansko barje, was ca. 13–14 m deep, later it became shallower (10–11 m) and the littoral belt was already rising above water level due to stream discharge, while in the last lake phase, which is dated to the archaeological pile-dwelling time period, the lake was already very shallow and only in deepest parts did water depth exceed 3 m (Melik 1946, 60–66). The transition of

a lake to a bog is dated in the time period between “pile-dwelling” and the Roman Age; a Roman road (presumably in Škofljica–Ig–Bloke direction) was, namely, discovered in the middle of a peat layer at Babna Gorica near Škofljica (Melik 1946, 99–100; Velušček 2006, 43, Sl. 24).

Melik uses also sedimentological argumentation. Light grey calcareous silty clay (“polžarica”), which covers most of the Ljubljansko barje, was declared as a lake sediment because of its geochemical characteristics: it contains a lot of carbonates, which were deposited by chemical and biogenic processes due to photosynthesis of water plants and it also contains shells of water snails (“konhilije”). “Brown mud” and “peat” lying above “polžarica” are presumably “marsh sediment”, with black peat being characteristic of minerotrophic peatlands (grassland), whereas brown peat belongs to an ombrotrophic peat bog (with *Sphagnum* mosses). However, description of environmental conditions in which different types of peat formed was not substantiated in much detail and, at the same time, Melik points out that there are significant differences between peat occurring in different parts of Ljubljansko barje and that further research is needed (Melik 1946, 51–52, 90–98). Melik’s model was accepted and complemented by other researchers in the subsequent decades. The following analyses have been carried out: pollen analysis with description of imprints of charophyte stems in “polžarica” (Šercelj 1965; Šercelj 1966), analysis of molluscs (Pavlovec 1967; Pavlovec 1982), chemical, sedimentological and pedological description of “polžarica” and the sediment above it (e.g. Grimšičar, Očepek 1967; Tancik 1965; Turk 2006).

What are the main advantages and drawbacks of the “lake” model? One of the advantages of the above presented hypothesis is a combined use of geomorphological and sedimentological data, whereas the main disadvantage is the lack of sufficient chronological control, low sampling resolution and inaccurate description of studied profiles. Environmental changes at the time of drying out of the lake are not precisely investigated, even though in the literature the following description of environmental changes is very common: “*In the period at least from the pile-dwelling age onwards it has been proven that the Ljubljansko barje passed through several developmental stages – from the withdrawal of the lake, the simultaneous advance of the swamp, to the formation of low marshes and in several regions high marshes (see and cf. e.g. Šercelj, 1966, 443; Peterlin 1970-71; 1987; Pavšič 1989, 9; Mencej 1992, 264; Turk 2006, 94).*” (Velušček 2007, 433). On what data is the above assumption based? Melik’s (Melik 1946, 91–92) description of vegetation changes, characteristic for an infilling lake, which follow the general ecological concept of natural lake development into minerotrophic marsh and peat bog (hydroseral succession, Tansley 1939) was only resumed and reiterated by the above cited authors. However, with the exception of a few very general descriptions of peat layers (without description of research methodology, exact location of studied sediments or detailed description of trench profiles, e.g. Tancik 1965) and the 19th century information, talking about the remains of reeds (*Phragmites*) and *Hypnum* mosses (Martinčič 1987), a detailed research was never carried out into what exactly happened and what type of hydroseral succession took place. Most of the peaty layers

were destroyed even before it was possible to perform proper (paleo)ecological research (Martinčič 2003).

The basic concept of hydroseral succession (Clements 1916; Tansley 1939; Charman 2002, 146, Fig. 7.3a) assumed that all lakes are overgrown gradually, following certain vegetation phases, which can be predicted in advance. At the beginning of the hydroseral succession, water plants growing in deeper water (*Myriophyllum*, *Potamogeton* – water milfoil and pondweed) prevail, whereas later, due to infilling of the basin, these are replaced by plants characteristic of shallower water (*Nymphaea*, *Nuphar*, water lily and yellow water lily), and later also the spread of reedswams (*Phragmites*, pollen type “Poaceae”), and sedges (Cyperaceae). In the last phase the area is covered by peat bog and/or woodland. However, in contrast to this original concept, the investigations of modern plant associations suggest that hydroseral succession should be considered only as a general concept and not as an example that all the lakes will follow (Charman 2002, 146).

What is the palaeoecological viewpoint about hydroseral succession? How were lakes overgrown in the past? The comparison of modern with fossil vegetation shows that, in different parts of the basin, vegetation succession can be very dissimilar and is influenced also by external drivers such as climate, hydrological changes and human impact (Birks 1980, 29–30). A comparison of the Holocene palaeoecological sites in Great Britain (Walker 1970) also suggests that classical succession does not occur on all study sites, very often some phases are missing or there was even a reverse vegetation development (Birks, Birks 1980, 59–60). Stratigraphic changes, characteristic of typical hydroseral succession, usually occur only in lakes with a small catchment, where the water level depends mostly on groundwater (Dearing, Foster 1986, 71). In contrast to this, Ljubljansko barje is a big basin, with numerous water inflows and an outflow, therefore it would be an oversimplification to expect classical hydroseral succession; vegetation development was most probably more complex. Therefore it is not a surprise that the pollen record of the “na mahu” core (Andrič et al. 2008) does not show a classical hydroseral succession of lake and marsh plants. Maybe, at this part of the basin, some successional phases are missing or vegetation development was very fast and not detected on the pollen diagram. Anyhow, despite poor preservation of plant macrofossils, such an analysis could give us more information regarding “in situ” plant succession.

Does the “lake” model anticipate when the lake in the entire Ljubljansko barje was replaced by a marshy area? Velušček (Velušček 2005, 77–78), on the basis of Šifrer’s radiocarbon date for “*brown organogenic loam above “polžarica” at Črna vas*” (2850 ± 100 BP, Šifrer 1984, 43) assumes that this happened in the 2nd millennium cal. BC. Probably this is true, but it is a pity that for the area near Črna vas village, no detailed paleoecological information is available (e.g. description of the entire profile, several radiocarbon dates and other paleoecological research). Sediment, rich in organic material can be deposited in hydrologically different environments, which include shallow lake (Birks, Birks 1980, 50) as well as hydrologically much drier conditions. Just on the basis of sediment colour and the age of the organic material it contains, I would not dare

to interpret past palaeoecological conditions in much detail. Despite the fact that recently in the archaeological literature it has become a habit to interpret palaeoenvironmental conditions just on the basis of radiocarbon dates without any palaeoecological context (e.g. additional analyses) by researchers in favour of the “lake” and “floodplain” model (e.g. Budja, Mlekuž 2008a; Budja, Mlekuž 2008b) alike. But I will talk more about this problem later.

Floodplain

The second model of hydrological development of Ljubljansko barje, which – similarly to the “lake” model – is based on geomorphological and sedimentological data, assumes that in the Holocene at Ljubljansko barje there was no permanent lake (Šifrer 1984). Due to intensive fluvio-periglacial discharge of streams and rivers, there were no conditions for stagnant water and in the area there is no deltaic sedimentation and thicker sediment layers, which are a characteristic geomorphological feature near river mouths, when river/stream water reaches stagnant water of a former lake. Šifrer (1984, 42–43) also assumes that “polžarica”, which is quite a heterogeneous sediment, probably formed in a fluvial environment and in very diverse environmental conditions. The reasons for huge amounts of carbonates are rather a “climatic” (the Holocene warming) than a “lake” indicator. Stagnant water, widespread flooding and overgrowing by mosses at Ljubljansko barje presumably occurred only later (at the time of pile-dwellings) due to wetter climate, forest clearance and soil erosion (Šifrer 1984, 40–41, 49).

The main advantages and disadvantages of the “floodplain” model resemble those of the “lake” model: combined use of geomorphological and sedimentological data is certainly an advantage, but the main drawback is an absence of sufficient chronological control and inaccurate description of the studied sediment profiles. Also the statement that “polžarica” is fluvial sediment is questionable. Despite its heterogeneity, light grey calcareous silty clay (“polžarica”) occurs almost everywhere at Ljubljansko barje, from Resnikov prekop in the east (e.g. Andrič 2006; Turk 2006) to Zalog pri Verdu in the west (e.g. Verbič 2006) and it does not seem that it would be limited only to smaller depressions. The significant amount of carbonates that were presumably deposited on a floodplain, Šifrer (1984, 42) explains by using modern analogues: marl, which is today deposited at Cerknjsko jezero intermittent lake is very similar to the marl from Ljubljansko barje. However, one needs to add that the sediment that was analysed at Cerknjsko jezero was collected in the wettest part of the polje (Zadnji kraj), where reeds and algae are present, and even these samples contain various amounts of carbonates (Tancik 1965, 68).

In recent years a detailed geomorphological study (LiDAR survey and development of digital surface models) was carried out in the eastern part of Ljubljansko barje in order to identify river palaeochannels, reconstruct changes of past hydrological networks and compare them with the archaeological settlement pattern (Budja, Mlekuž 2001; Mlekuž et al. 2006). On the basis of the relative stratigraphy

of abandoned river channels (four phases of palaeochannels were documented) and radiocarbon dating of wooden piles from the archaeological site of Maharski prekop, which is located next to a palaeochannel from the first phase of river transformation, it was suggested that pile-dwelling archaeological sites were located on a floodplain (which formed already in the late Mesolithic), on mostly dry riverbanks, which were not reached by floodplain water (Budja, Mlekuž, 2001).

The main advantage of the above hypothesis is the very good and detailed reconstruction of the past hydrological network, but the main problem is insufficient chronological control, although later organic sediment infill of palaeochannels was radiocarbon dated and so the main weak point of the original hypothesis (Mlekuž et al. 2006) was eliminated (Budja, Mlekuž 2008a; Budja, Mlekuž 2008b). On the basis of these radiocarbon dates, Budja and Mlekuž date the floodplain at Ljubljansko barje before about 5500 cal. BP, therefore they assume that Eneolithic and Bronze Age archaeological sites at this part of Ljubljansko barje were located on a floodplain (Budja, Mlekuž 2008a). However, also in this case, my reproach stays the same as for the “lake” model – the palaeoenvironmental explanation is based on individual radiocarbon dates, without a context and hence with all with this associated problems as already mentioned above. A more careful research approach including more detailed description of the sediment with more radiocarbon dates would be useful, especially in this part of Ljubljansko barje, where the palaeoecological record is often fragmented (e.g. hiatuses, resedimentation).

My second reproach is associated with the assumption that archaeological settlements were located on mostly dry riverbanks. Description of dryness/wetness is, of course, always subjective and relative, and even on the basis of multi proxy research (such as Andrič et al. 2008), water depth cannot be precisely established. Nevertheless, we need to be aware of the fact that pollen in cultural layers of archaeological sites (e.g. Maharski prekop, Blatna Brezovica, Stare Gmajne) is preserved, which means that hydrological conditions could not have been excessively dry, but we do need to reckon with high groundwater level or standing water.

LAKE AND FLOODPLAIN

Introduction

To summarise: to date, hydrological research at Ljubljansko barje was focused on sedimentological and geomorphological analyses, but there has been no detailed multidisciplinary research on the entire Holocene sequence in order to better understand in which environmental conditions different types of sediments were deposited. In my opinion, past hydrological conditions cannot be studied by one discipline (e.g. geology) alone; it needs to be a harmonized, multidisciplinary activity. Therefore my colleagues and I performed a detailed multidisciplinary research on the “na mahu” sedimentary core (diatom, stable isotope, geochemical and pollen analysis), which was collected in the eastern part of the Ljubljansko barje. The palynological

core, which was collected in 2003, is located in the vicinity of archaeological sites (ca. 1 km north of Maharski prekop), but not directly on an archaeological site or near a river or palaeochannel in order to avoid sediment mixing due to human activities or hydrological disturbance. The results of this research have already been published (Andrič et al. 2008), but in this paper I would like to put them in the context of the hydrological polemics to date, and present my opinion about the Holocene changes of vegetation and hydrology.

Let me right at the beginning emphasize that we do not fancy that we have “proved” what exactly past hydrological conditions at Ljubljansko barje looked like, we have just touched the “tip of the iceberg” of the entire hydrological problem, which could be investigated in more detail by a group of specialists – palaeoecologists (which we do not have in Slovenia), working at a well-financed palaeoecological institute (which, I am afraid, will never exist in Slovenia) for decades.

Lake and floodplain

Let us go back to the question, which was very much emphasized in discussion to date: “Was Ljubljansko barje once covered by a lake or a floodplain?” This is actually a very inaccurate question. It reduces hydrological conditions to only two options, without defining in detail what would be the main differences between both hydrological regimes. Similarly, we could ask ourselves, is today’s Cerknjsko polje (intermittent lake) a lake or a floodplain? But, I do not mention this to say that hydrological conditions at Ljubljansko barje were once similar to those at present-day Cerknjsko jezero. I would just like to stress that modern people in today’s landscape, where hydrology is artificially regulated, hardly see any natural lakes and rivers which still overflow, so the idea that an archaeological site (e.g. Maharski prekop) could stand near a lake, close to a river outlet (so, if you wish, near a lake and on a floodplain at the same time) seems unusual, because such an environment hardly exists in the modern Slovenian landscape and it is difficult to imagine such an environment. Therefore I think that it is much more important to ask when and where environmental changes took place, what exactly happened and, of course, why. I will address these questions in the subsequent text. More detailed argumentation was already presented in the original paper (Andrič et al. 2008).

Lateglacial (ca. 15000–11500 cal. BP)

The results of palaeoecological research at the “na mahu” core (Andrič et al. 2008) suggest that, in the Lateglacial, Ljubljansko barje was probably covered by a deep, oligotrophic lake (planctonic diatoms), with significant terrestrial input (stable isotopes, geochemistry), presumably because of soil erosion due to cold climate and rather open vegetation (pollen). At the bottom (650 cm) the core hit hard, organic sediment, which suggests that the lake probably formed only in the Lateglacial, whereas in the coldest time periods, such as the Last Glacial Maximum (ca. 20 000

cal. BP), Ljubljansko barje was probably an occasionally flooded field, as already suggested in previous research (Šercelj 1965). These results are also in accordance with the results of sedimentological research in the western part of Ljubljansko barje (Zalog pri Verdu), where the lower part of the sedimentological profile consists of lake marl, for which Verbič (Verbič 2006) suggests that it is not of the Holocene, but Pleistocene age. Lateglacial lake marl contains less carbonates than the Holocene one, probably because of the colder climate and thus weaker bioproduction in an oligotrophic lake. Climate had a significant impact on environmental changes. Slightly warmer and wetter climate in the Lateglacial led to formation of a permanent lake; in addition to this, the role of other, geomorphological factors (e.g. deposition of alluvial sediment of the Sava river, tectonics) was probably also important, but I would not dare to be more detailed about it.

Early Holocene (ca. 11500–6750 cal. BP)

At the Lateglacial/Holocene transition the lake probably became shallower and the amount of nutrients increased (diatoms, stable isotopes). Autohygenic, biogene production in the lake increased, whereas allochthonous declined (geochemistry and stable isotopes), probably due to the warmer climate and stabilisation (less erosion) of more wooded landscape (pollen). The lake, which probably covered most of the area, was surrounded by predominantly beech forests. An increase of fir trees at about 9200 cal. BP coincides with an increase in lake level and soil erosion, which can be most probably associated with a wetter climate. Why do I suggest that there was only one bigger lake and not several smaller lakes, similar to present-day “karst springs” (“retja”)? Of course, one needs to admit that the palaeoecological record of the “na mahu” core was affected by both local and wider, regional events, and very often it is difficult to tell whether palaeoecological change is a consequence of local or regional environmental changes. On the other hand, “polžarica” – early Holocene calcareous sediment with high concentrations of well preserved pollen grains (presumably lake sediment) – can be found also in other parts of Ljubljansko barje (Andrič, unpublished), therefore the “na mahu” pollen core probably reflects wider regional environmental conditions. Vegetation and hydrological conditions in the area were affected by the warmer and wetter early Holocene climate.

Middle Holocene (ca. 6750–4600 cal. BP)

Vegetation and hydrological conditions at Ljubljansko barje between 6750–6000 cal. BP are most difficult to understand. The diatom record suggests a return of oligotrophic conditions, taxa characteristic of running and standing water and marsh areas occur, whereas the stable isotope record suggests stronger “terrestrial” input (soil erosion). It is possible that this environmental change is associated with lowering of lake level in the entire basin and the sedimentary core being located in the vicinity of a river outlet, which would explain why indicators for running water are present. It

is very interesting that this hydrological change coincides with change in vegetation composition. The amount of beech and fir trees declines, whereas oak, hazel and alder increase, which could be a consequence of human impact on the environment (forest cutting and pasture) and drier climate and thus lowering of lake levels (oak and alder start to grow on newly dried out, but still damp surfaces). A very short and very dry time period is dated around 6000 cal. BP, when sediment, very rich in organic material was deposited, and the amount of nutrients increased again, whereas calcium oxide declined.

In the subsequent centuries mostly clay sediment with somewhat less organic material than at 6000 cal. BP was deposited, whereas fir and beech start to increase again around 5500 cal. BP, which indicates wetter climatic (probably also hydrological) conditions. Hydrological conditions in the 6th millennium cal. BP are difficult to describe. If I had a chance to sit into a “time machine” to travel back in time, I would certainly decide to visit the 7th and 6th millennium and have a look at water depth and the position of lake, river and archaeological settlements. Clay, rich in organic material could be deposited in different types of environments, forest composition was similar to forest composition at the time when lake marl (“polžarica”) was deposited (between ca. 11500–6750 cal. BP), but there were more open surfaces and soil erosion due to human impact. Water was rich in nutrients again, but the sediment contains more organic material and less carbonates than between 11500 and 7650 cal. BP, whereas $\delta^{13}\text{C}$ values are higher, which suggests hydrologically shallower conditions.

Maybe palaeochannels, which were dated by Budja and Mlekuž before 5500 cal. BP (Budja, Mlekuž 2008a) formed in a short dry period around ca. 6000 cal. BP or around 5200 cal. BP, when peat started to grow at the “na mahu” location, although hydrological conditions at Maharski prekop were probably wetter than at the “na mahu” location. However, what happened after the formation of palaeochannels and what kind of sediment was deposited? Were there oxbow lakes with high levels of groundwater? Or were hydrological conditions drier and flooding was only periodical? Or, were hydrological conditions in the entire basin wetter (again)? At the present state of research, I would not like to define more precisely hydrological conditions at Maharski prekop (before, during and after archaeological settlement). This part of Ljubljansko barje was sedimentologically very dynamic and the palaeoecological record can be fragmented; taphonomic processes were very complex and poorly investigated, consequently detailed chronological control is difficult to obtain, and it is possible that past hydrological conditions will never be completely understood. The results of palynological research at Maharski prekop and the palaeochannel in the vicinity (Andrič, unpublished) can give us some information about past hydrology, but, because this is still unfinished and unpublished research, I would present it only briefly. At Maharski prekop the sediment directly below the cultural layer contains ca. 30–38 % of carbonates, while in the cultural layer there is only 20 % of carbonates (infill of the palaeochannel nearby consists of 9 % of carbonates), whereas in the layers above cultural layer there is only 8 % of carbonates (Andrič, unpublished). Pollen and “loss-

on-ignition” diagrams (Andrič, unpublished) show that hydrological conditions at Maharski prekop after 6000 cal. BP became slightly drier (decrease of carbonates and *Pediastrum* algae), which probably enabled people to settle at the location, but conditions were probably still very wet (still 20 % of carbonates, good pollen preservation). At the present state of research, I would not wish to discuss the question of whether at the archaeological site of Maharski prekop there was permanently standing water or whether it was just wet soils with a high level of groundwater. Palynological and other research at Maharski prekop is still in progress (and the above palaeoecological information is without a wider context); more information will be available after the research is finished and published.

Let us go back to the “na mahu” palynological core. After ca. 5200–5100 cal. BP an absence of diatoms, an increase of organic material and $\delta^{15}\text{N}$ and $\delta^{13}\text{C}$ values suggest that peat started to grow at the coring location. The palaeoecological record for the last 4500 years was destroyed due to peat cutting and burning in the 18th and 19th century AD (Andrič et al. 2008).

To summarise, the palaeoecological record, preserved in the “na mahu” core, shows that changes to the Holocene environment at Ljubljansko barje, where several ecological processes took place at the same time, were very dynamic. Although the basic process – infilling of the basin – was important, we should not see it as a simple, gradual hydrological succession of infilling lake. Climatic fluctuations and human impact on the landscape were also important. In particular, we were surprised that changes of past vegetation and hydrology were synchronous. This can be – in addition to the interpretation that hydrological conditions in the basin were affected by vegetation composition (and *vice versa*) – explained by the suggestion that the climate was the main, most important driving force, affecting both vegetation and hydrology.

ARCHAEOLOGY AND PALAEOECOLOGY: HOW TO PROCEED?

The main aim of this discussion was to remind us that the Holocene palaeoecological conditions at Ljubljansko barje were complex, therefore long-term research is needed to address palaeoecological research questions. For me, science is not about “proving” anything, I see it as a discipline, which poses research questions and seeks answers to these questions. By doing this, it is advisable to stick to an old principle: The more ambitious the research question is, the more research and data are needed to substantiate the claims that we make (Booth et al. 1995, 97–106). Or, in other words, very detailed interpretation must be based on extensive data. When such an extensive dataset is not available (and natural environmental conditions do not allow one to address all research questions), interpretation of data must be more careful. This is true for any field of research, but especially for palaeoecology, where a huge amount of work is needed and researchers are under constant pressure to get quick results, which could lead to the development of “instant” palaeoecology and “populism”.

It is not a good practice when science is limited to its own field of research and operates in an environment where only few people are working within the same field of research. Within the Slovenian research community, most papers addressing palaeoecological issues are published in Slovenian archaeological publications. These are not specialised in publishing palaeoecological papers and therefore have much lower standards than foreign periodicals specialised in palaeoecology (the same is true also for publishing archaeological papers in paleoecological periodicals). The pressure for getting quick results is growing every year, and researchers very often give up and do the easiest thing: finish and publish less detailed research in the Slovenian research environment, where competition to publish is less severe and papers will be read by a smaller number of critical scientists and specialists in palaeoecology.

Discussion concerning past hydrological conditions at Ljubljansko barje is most probably a consequence of several factors. Firstly, Ljubljansko barje is one of the most difficult regions in Europe, where an archaeologist and palaeoecologist can do their research. At the same time, in Slovenia there is no strong tradition of internationally competitive, multidisciplinary palaeoecological research, and at the moment conditions for organising multidisciplinary palaeoecological research are very unfavourable. Therefore it would be unfair, if the main goal of this paper would be to criticise researchers, who, over the years, have significantly contributed to the development of palaeoecology and other natural sciences and are constantly opening up new research topics.

Polemics usually create a great sensation, but more serious events happen elsewhere (on several levels, from fieldwork to research policy in the office) and quietly, because nobody problematizes them. Firstly, it is a question of cooperation between palaeoecologists and archaeologists, when, on the one hand, archaeologists are very often insufficiently informed about palaeoecological research, whereas, on the other, archaeologists often treat palaeoecologists as subordinate “technical staff” and would not consider them as an equal partner, whom they should consult and whose opinion should be considered. How many archaeological sites were excavated without taking appropriate palaeoecological samples and without performing an analysis (e.g. archaeozoological, archaeobotanical, palynological, etc.)? Sometimes a palaeoecologist trying to rescue samples at an archaeological site can be even unwelcome. But luckily – although very slowly – circumstances are improving.

The second problem is much more serious, because the circumstances are not improving, but changing for the worse. This problem refers to research policy of the Republic of Slovenia and development of palaeoecological science. First, it must be mentioned that bibliographic quantity is one of the most important criteria for qualifying for research financial sources. These criteria include an estimation that a paper, published by several authors in an international palaeoecological periodical ranking among the best quarter according to SCI (e.g. papers like Andrič et al., 2008), gets three times less bibliographic points than a paper (e.g. also this discussion), published by a single author in any periodical from the list of the Slovenian Research Agency.

This criterion is not just unscientific and insulting, it undermines all the efforts to ensure development of high quality palaeoecological research and promotes “instant palaeoecology” and confinement to the small Slovenian research community. At the same time, the bibliographic quantity of palynologists is constantly compared with other fields of research, where very often it takes much less time to finish research and publish a paper. Different research disciplines should not be compared with each other (Sorčan et al. 2008, 70), but in practice it happens all the time; also, because there are not many palaeoecologists in Slovenia, we are not influential and do not have our own research discipline and evaluation panel.

Furthermore, cooperation between research institutions is very difficult. In Slovenia there is no special institute or research group which would be specialised for palaeoecological research, and there are no specialists for many research disciplines of the Holocene palaeoecology. If several research institutions would like to apply for a joint research project, the total amount of money would be divided between partners, so each research organisation would get less funding than if applying alone. Therefore, research institutes are not interested in applying for joint projects, and natural scientists are under constant pressure to earn money by working for industry or external, non-academic customers. Papers like “Andrič et al., 2008” and “Andrič et al., 2009” are therefore not a consequence of circumstances, which might be very favourable for multidisciplinary research. It was possible to publish these papers only because the co-authors were kindhearted and, despite, being overburdened with their own work, were willing to invest time and some research money; but this is not an example of how such multi-proxy research should be conducted also in the future. However, despite all these problems I will not give up on trying to fight for good palaeoecological research, because I am palynologist and we are, due to the nature of our activity, very patient and stubborn researchers. Therefore I would like to finish this discussion on a more positive note. My goals in writing this discussion were two-fold. Firstly, I wanted to present a third, multi-proxy palaeoecological point of view about palaeohydrological conditions at Ljubljansko barje. Secondly, I wanted to elucidate the possibilities and limitations of palaeoecological research also in a periodical which is read by many archaeologists. I hope that, even if you have never worked in cooperation with palaeoecologists, you will consider starting such a research project next year.

Acknowledgements

I would like to thank Peter Turk for critical comments on the first draft of this paper.

Maja Andrič
Inštitut za arheologijo
Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU
SI-1001 Ljubljana
maja.andric@zrc-sazu.si

Vera Kolšek – celjska arheologinja in muzealka (1930–2007)

V letu 2007 je arheološka stroka izgubila Vero Kolšek, predano arheologinjo, nekdanjo dolgoletno ravnateljico Pokrajinskega muzeja Celje in muzejsko svetovalko. Po rodu je bila iz Šmarja pri Jelšah, kjer se je že kot otrok prvič srečala s skrivnostnim svetom arheologije. Morda so jo prav z arheološko dediščino bogata pokrajina in pripovedi o izkopavanjih Franca Lorgerja usmerili v klasično gimnazijo v Mariboru in potem na študij arheologije v Ljubljano.

Delo kustosinje za antično arheologijo je začela leta 1955 v Celju in Pokrajinskemu muzeju Celje ostala zvesta do upokojitve leta 1991. Že na začetku muzejskega dela in raziskovanja dediščine Celeje ji je naključje prineslo na pot poseben dar – sodelovanje pri izkopavanjih rimske nekropole v Šempetru. Odkrivanje veličastnih marmornih grobnic, podobe zgodb antičnega sveta, ki so bile upodobljene na reliefih, in branje napisov o rimskih prebivalcih Celeje in rodovitne Savinjske doline so bili pravi izziv za arheološko stroko v Sloveniji; še posebej pa za mlado generacijo, ki je zrasla pod okriljem prof. Klemenca na Univerzi v Ljubljani. Spoprijeli so se z izzivom, ki za mnoge arheologe vse življenje ostane samo sen. Odkritje, rekonstrukcija in prezentacija rimskih grobnic v Šempetru je bil projekt, ki še danes pomeni enega največjih in v svetu najbolj znanih dosežkov slovenske arheologije.

Z delom v Šempetru in Celeji so bile postavljene smernice vsega nadaljnega dela Vere Kolšek – odkrivanje, raziskovanje in predstavitev arheološke dediščine rimske Celeje in njenega mestnega območja. Kot arheologinja se je najprej posvetila izkopavanjem, predvsem raziskavam v Celju, ter topografskim pregledom Savinjske doline. Šestdeseta in sedemdeseta leta so bila tudi obdobje največjih gradbenih aktivnosti v Celju. Kamorkoli so posegli gradbeni stroji, so naleteli na arheološke ostanke. O njihovem pomenu in pomembnosti za zgodovino Celja in tudi države pa je bilo mestne oblasti treba šele prepričati. Prvi arheološki posegi v Celju so pomenili le nadzor, tekmo s časom in gradbenimi stroji ter v najboljšem primeru deponiranje večjih

arheoloških najdb. Kakšna razlika v primerjavi z 19. stoletjem, ko so kustosi Mestnega muzeja že samostojno vodili arheološka izkopavanja in o njih poročali v strokovnih časopisih. Povojna generacija je morala vse začeti znova. Koliko energije in pregovarjanj je bilo potrebnih za organizacijo načrtnih izkopavanj pred pričetkom gradbenih del, vedo le tisti, ki so takrat orali ledino terenske arheologije.

Prva obsežnejša zaščitna arheološka izkopavanja so bila v mestu ustrezno organizirana šele konec šestdesetih let – v Gosposki in Gubčevi ulici. Skoraj vsa večja izkopavanja Celeje so poslej potekala pod vodstvom Vere Kolšek. Z vztrajnostjo, strokovnim delom in korektnim odnosom do sogovornikov si je pridobila ugled in spoštovanje pri občinskih možeh in tudi na strani gradbenikov in investitorjev. Vsi, ki so pri raziskovanjih Celeje kdaj sodelovali, vedo, da je bilo delo vse prej kot lahko. Več metrov debele arheološke plasti, včasih nemogoče vremenske razmere, premalo delavcev in denarja, na drugi strani pa interesi mesta, ki je raslo vse hitreje in skoraj ni imelo časa razmišljati o preteklosti.

Rezultati raziskav pa so vsemu navkljub vsako leto znova prinašali še nepoznana in pomembna dejstva o življenju rimskega mesta – in seveda o njegovi veličini in bogastvu. Raziskane so bile razkošne hiše s freskami in mozaiki, tlakovane mestne ulice in kloake, ostanke veličastnih marmornih grobnic, mestno obzidje iz pozne antike ...

Ker ni bilo posluha za prezentacijo odkritih ostalin na mestu odkritja, je stroka našla drugo pot. Vera Kolšek je z obnovo in širitvijo muzejskih zbirk postavila na ogled bogastvo in dediščino preteklosti, na kateri je zraslo moderno mesto. Najprej je bil v kleti stare grofije urejen lapidarij v desetih prostorih, ki ga je spremljal vodič v domačem in nemškem jeziku. Leta 1969 je bila odprta nova postavitve arheološke zbirke, ki sta jo pripravila s kolegom Lojzetom Bolto. Že naslednje leto je bil odprt še lapidarij na prostem in celoten kompleks še danes sodi med največje in najbogatejše zbirke epigrafskega in reliefnega gradiva pri nas.

Za prezentacijo arheološke dediščine in arheološke parke je bilo takrat več možnosti v občini Žalec. Leta 1960 odprti rimski nekropoli se je leta 1979 pridružil parkovno urejeni vzhodni del grobišča, ki ga je Kolškova raziskovala v letih 1964–1967. Rekonstruirane grobnice, obnovljena rimska cesta, temelji grobnic in manjših grobov še danes tvorijo Rimsko nekropolo v Šempetru, enega prvih arheoloških parkov v Sloveniji.

V Celju so se bili o predstavitvi bogate arheološke dediščine na mestu odkritja pripravljene pogovarjati šele konec osemdesetih let. V Savinovi ulici je bila odkrita več deset metrov dolga mestna ulica, odlično ohranjena in tlakovana z velikimi apnenčastimi ploščami; glavna prometna žila rimskega mesta, ki je tekla v smeri sever–jug. Delno obnovljen in dvignjen ulični tlak so prezentirali pred trgovsko hišo Rimljanka. Pogoji in kompromisi, na katere je morala pristati stroka v Celju, da je izbojevala to bitko, so bili preštevilni. Še danes sprehod po njej navdaja z grenkobo in zbuja misli na zamujene priložnosti ...

Vsem obveznostim in delu, ki ga je Vera Kolšek opravljala kot kustosinja, so se po letu 1971 pridružile še obveznosti ravnateljice muzeja. S tem je ožje strokovno delo morda nekoliko stopilo v ozadje in ga je bolj porazdelila med mlade kolege, muzej pa je zadihal s polnimi pljuči. Gospa Kolšek je energijo, ki je bila prej usmerjena samo v arheologijo, zdaj razširila na muzej v celoti. Začela se je obnova muzejske hiše – Stare grofije, preureditev razstavnih prostorov v prvem nadstropju in pritličju. Pokrajinski muzej Celje je leta 1982 praznoval 100-letnico svojega obstoja prenovljen in v vsem sijaju častitljivega naziva drugega najstarejšega muzeja v Sloveniji. Kot eden prvih slovenskih muzejev se je zaradi prenovljenih in novo postavljenih zbirk potegoval za prestižni naziv Evropski muzej leta.

Ob vsem muzejskem in terenskem delu Vere Kolšek pa seveda ne smemo mimo njenih številnih publikacij in strokovnih člankov, razstavnih projektov doma in v tujini ter organizacije mednarodnih znanstvenih sestankov.

Sodelovala je pri objavi antičnih grobnic v Šempetru, objavila izkopavanja vzhodnega dela te nekropole, najlepše grobove iz Celeje in Šempetra, napisala vodnik po šempetrski nekropoli, celjskem lapidariju in arheološki zbirki. V številnih znanstvenih in strokovnih člankih, objavljenih v domačih in tujih znanstvenih revijah, je objavila poročila o izkopavanjih, nove epigrafske spomenike in reliefe, freske, mozaike in bronasto plastiko. Za njeno široko razvejeno muzejsko delo jo je Slovensko muzejsko društvo nagradilo z Valvasorjevo nagrado za življenjsko delo.

Še po upokojitvi leta 1991 je nadaljevala s strokovnim delom. Posvetila se je predvsem svojemu najljubšemu področju – epigrafiki, ter objavi nekaterih izjemnih najdb z izkopavanj na dvorišču Knežjega dvora v Celju. Žal ji je bolezen, ki ji je skoraj vzela vid, kmalu onemogočila nadaljnje delo v stroki. Vendar jo je ves čas z zanimanjem spremljala. Tudi zato je leta 2004 podarila del svoje knjižnice novoustanovljenemu Inštitutu za dediščino Sredozemlja Univerze na Primorskem, za novo knjižnico in mlado generacijo študentov. Vesela je bila svežih novic o arheologiji in številnih kolegih, poročil o kongresih doma in na tujem, še vedno je bila neizčrpen vir podatkov za vse, ki njeno delo nadaljujemo.

Bila je zadnja iz skupine, ki je rekonstruirala šempetrske grobnice in s tem postavila Slovenijo na evropski in svetovni arheološki zemljevid. Antični spomeniki Šempetra in Celeje bodo zato vedno ostali delno tudi njeni ...

Irena LAZAR

Izbrana bibliografija Vere Kolšek

1956

(Vera Berce), Dva nagrobnika iz Brega v Celju. – *Arheološki vestnik* 7, 1956, str. 399–407.

1958

Ločica v okviru rimske vojaške dejavnosti na našem ozemlju. – *Celjski zbornik* 1958, str. 165–183. Soavtor Tone Kolšek.

1959

Nekaj prispevkov k topografiji rimske Celeje. – *Celjski zbornik* 1959, str. 230–258.

Savinjska dolina v rimski dobi. – *Savinjski zbornik* 1, 1959, str. 118–131.

1960

Celje – Breg. – *Varstvo spomenikov* 7, 1960, str. 284.

- Celje. – *Varstvo spomenikov* 7, 1960, 299, str. 329.
 Levec pri Petrovčah. – *Varstvo spomenikov* 7, 1960, str. 285–286.
- 1961**
 Dva miljnika iz Celja. – *Arheološki vestnik* 11–12, 1960–1961 (1961), str. 147–152.
 Celeia – Celjska grofija. – *Arheološki pregled* 3, 1961, str. 79.
- 1962**
 Iz numizmatične zbirke celjskega muzeja. – *Celjski zbornik* 1962, str. 273–275.
 Celje – vrt Mestnega muzeja. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 239.
 Škofja vas pri Celju. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 239.
- 1963**
 Dolga pot Euhodije. – *Arheološki vestnik* 13–14, 1962–1963 (1963), str. 487–490.
- 1965**
 Celje – Breg. – *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964 (1965), str. 142.
 Celje – Mestni muzej. – *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964 (1965), str. 177.
 Celje – Stari pisker. – *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964 (1965), str. 191.
- 1966**
 Keltski novci iz Celja. – *Arheološki vestnik* 17, 1966, str. 409–412.
- 1967**
 Celeia – *Kamniti spomeniki*. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 7). – Ljubljana 1967, 38 str.
 Celeia – *Steindenkmäler*. – (Kultur- und Naturdenkmäler in Slovenien 7). – Ljubljana 1967, 38 str.
 O zgodovini celjskega lapidarija. – *Celjski zbornik* 1967, str. 133–140.
- 1968**
 Iz lapidarija celjskega muzeja. – *Celjski zbornik* 1968, str. 227–233.
 Pregled antičnih kultov na slovenskem ozemlju. – *Arheološki vestnik* 19, 1968, str. 273–286.
- 1970**
 Celje – Zidanškova ul. – *Varstvo spomenikov* 13–14, 1968–1969 (1970), str. 160–161.
 Zaščitna arheološka izkopavanja na prostoru Gubčeve–Lilekove ul. – *Varstvo spomenikov* 13–14, 1968–1969 (1970), str. 186–188.
 Stalna arheološka razstava Pokrajinskega muzeja v Celju. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 22). – Maribor 1970, 34 str. Soavtor Lojze Bolta.
- 1972**
 Antične grobnice v Šempetru / *Antike Grabmonumente in Šempeter*. – (Katalogi in monografije 9). – Ljubljana 1972, 87 str., 77 tabel. Soavtorja Josip Klemenc in Peter Petru.
 Arheološka izkopavanja v Zidanškovi ulici v Celju. – *Celjski zbornik* 1971–1972 (1972), str. 357–368.
Les nécropoles de Celeia et de Šempeter. – (Inventaria archaeologica 16). – Celje 1972, 18. fol. Soavtorja Jože Kastelic in Milutin Garašanin.
 Celje – Miklošičeva ul. – *Varstvo spomenikov* 15, 1970 (1972), str. 146–147.
- 1974**
 Srebrn prstan z gemo. – *Situla* 14–15, 1974, str. 189–190.
- 1975**
 Celje. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 279–282.
- 1976**
 Vzhodni del antične nekropole v Šempetru. – (Katalogi in monografije 14). – Ljubljana 1976, 48 str., 49 tabel.
- 1977**
 Ostanke zahodne nekropole rimske Celeje. – *Celjski zbornik* 1975–1976 (1977), str. 403–407.
- 1978**
 Arheološke najdbe iz Gubčeve ulice v Celju. – Celje 1978, 24 str.
- 1979**
 Novi napisi in reliefi iz območja celejanskega municipija. – *Arheološki vestnik* 30, 1979, str. 167–172.
 Pokrajinski muzej v Celju. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* 15, 1979, str. 593.
- 1980**
 Zanimive najdbe iz Celja. – *Arheološki vestnik* 31, 1980, str. 171–174.
 Antična Celeia. – V: *Rešena arheološka dediščina Slovenije 1945–1980*. – Ljubljana 1980, str. 49–51.
- 1981**
 Odraz antičnega gledališča na kamnitih spomenikih Celeje in Šempetra v Savinjski dolini. – V: *Antički teatar na tlu Jugoslavije*. – Novi Sad 1981, str. 179–190.
 Še en relief iz rimske Celeje. – *Celjski zbornik* 1977–1981 (1981), str. 283–286.
 Celje – Antična Celeia. – V: *Spaseno arheološko blago Slovenije 1945–1980*. – Ljubljana 1981, str. 36–38.
- 1983**
 Municipium Claudium Celeia. – *Celjski zbornik* 1982–1983 (1983), str. 165–173.
 Nova arheološka odkritja v Šempetru v Savinjski dolini. – *Savinjski zbornik* 5, 1983, str. 83–88.
- 1984**
 Nekaj podatkov o zgodnjem krščanstvu v Celeji. – *Arheološki vestnik* 35, 1984, str. 342–345.

1986

Epigrafski in reliefni paberki na Celjskem. – *Arheološki vestnik* 37, 1986, str. 371–384.

Rimsko grobišče v Breznem pri Laškem. – *Celjski zbornik* 1986, str. 203–208.

Celje – Vogal Savinove, Gledališka u., Slomškov trg, vogal Stanetova-Miklošičeva u., Muzejski trg. – *Varstvo spomenikov* 28, 1986, str. 260–265.

1987

Die Figuralmotive der Wandmalerei aus Celeia. – V: *Pictores per Provincias, Cahiers d'archéologie romande* 43, Avenicum 5. – Avenches 1987, str. 227–232.

1988

Miš in Apolon Smintheus. – *Celjski zbornik* 1988, str. 145–148.

1989

Celje – Železniška postaja, Tomšičev trg. – *Varstvo spomenikov* 31, 1989, str. 221–223.

1990

Karakalin miljnik iz Celja. – *Arheološki vestnik* 41, 1990, str. 649–652.

Mala bronasta plastika iz Celja. – *Celjski zbornik* 1990, str. 7–26.

1991

Die Todesgenien im Stadtbereich von Celeia. – V: *Akten des 2. internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens*. – Veszprém 1991, str. 139–146.

Geniji smrti na reliefih mestnega območja Celeje. – *Celjski zbornik* 1991, str. 1–12.

Ein neues Relief aus Celeia. – *Römisches Österreich* 17–18, 1991, str. 143–146.

Klavdijski municipij Celeia in zgodovina njegovih raziskav. – V: *Celeia antiqua*, katalog razstave. – Celje 1991, str. 5–8.

1993

Die Bronzen aus Celeia. – V: *Actas del XI Congreso internacional de bronce antiguos (Madrid, mayo-junio 1990)*. – Madrid 1990, str. 262–265.

1994

Rimska plastika v oklepu. – *Celjski zbornik* 1994, str. 23–34.

1995

Napisi iz Celja in njegove okolice. – *Arheološki vestnik* 46, 1995, 279–289.

1996

Der Torso einer Panzerstatue aus Celeia. – V: *Akten des 3. internationalen Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens (Bonn 21.–24. April 1993)*. – Bonn 1996, str. 67–70.

1997

Rimska nekropola v Šempetru. *Vodnik / Römische nekropole in Šempeter. Führer*. – Celje 1997, 56 str., 63 slik.

Irena LAZAR

Ljudmila Plesničar Gec (1931–2008)

Vita mortuorum in memoria est posita vivorum.

(Življenje mrtvih je v spominu živih.)

Cicero, Philippicae 9,5,10

In Ljudmili Plesničar Gec je uspelo, da je vtakala v zavest osveščenega prebivalca Ljubljane zaokroženo podobo antične predhodnice današnjega mesta.

Minilo je že več kot leto dni, odkar je sklenila svojo življenjsko pot muzejska svetnica dr. Ljudmila Plesničar Gec, ključna oseba odkrivanja in raziskovanja Emone v zadnjih treh desetletjih prejšnjega stoletja. Čeravno jo je ovirala bolezen, ji je še dobro leto pred smrtjo uspelo izdati *Emonski forum*, rezultate o raziskavah rimskega središča mesta, in bila je še polna načrtov, da bo zaokrožila svoja spoznanja o biti in vlogi Emone v tistem času in prostoru.

Rojena je bila v kmečki družini v Sežani v času italijanske okupacije. Osnovno šolo in del gimnazije je obiskovala v Sežani in Trstu in slednjo je po vojni končala v Postojni. Vpisala se je na Arheološki oddelek Filozofske fakultete v času profesorjev Srečka Brodarja, Josipa Korošca in Josipa Klemenca.

Po diplomi je za kratek čas delala v Kopru: najprej v Pokrajinskem muzeju in nato v Arhivu.

Leta 1961 je dobila službo v Mestnem muzeju Ljubljana in začela se je njena "emonska" arheološka pot. Kajti ob gradnji Bavarskega dvora in podhoda pod železnico na Slovenski cesti je še isto in naslednje leto njena ekipa dobesedno izpod čeljusti bagrov trgala grobne najdbe iz tega dela severnega emonskega grobišča. Dokumentiranih je bilo skoraj tisoč grobov. Iz te izkušnje je pri naslednjem zaščitnem izkopavanju dveh antičnih stanovanjskih enot ob severnem obzidju na današnjem Trgu republike – čeravno se ni dalo ohraniti samega zidu – z vso skrbnostjo in s pomočjo takrat novih metod dokumentirala ostanke antične arhitekture in najdbe. Nato so sledila nadaljnja zaščitna izkopavanja. Pred gradnjo Strojne fakultete ob Aškerčevi cesti ter na Jakopičevem vrtu na Mirju so pod njenim vodstvom odkrivali ostanke stanovanjskih zgradb. Ob začetku Slovenske ceste je bil pred gradnjo Ferantovih blokov izkopan del emonskega foruma, kar je arhitekta E. Ravnikarja navdihovalo pri gradnji celostne podobe tega stanovanjsko-poslovnega kompleksa. Ob osnovni šoli Majde Vrhovnik med Gregorčičevo in Erjavčevo cesto so na prostoru za novo telovadnico

pod njenim vodstvom izkopali ostanke antičnega stanovanjskega predela, katerega del je bil tudi del verskega središča emonskih kristjanov. Pred gradnjo Kulturnega doma Ivana Cankarja je bilo raziskano stanovanjsko območje ob emonskem zahodnem obzidju. Zadnje terensko delo Ljudmile Plesničar Gec je bilo obsežno izkopavanje na področju presečišča štirih emonskih insul za gradnjo nove Narodne in univerzitetne knjižnice.

Že leta 1965 ji je uspelo, da so bili v urbanističnem in kasneje v dopolnjenem regulacijskem načrtu Ljubljane v okviru zakonodaje vneseni posamezni varstveni režimi za zavarovanje arheološkega terena pred gradbenim posegom, z dostavkom, da stroške izkopavanj krije investitor. Imela je izjemen posluš za antične arhitekturne ostanke, zato si je prizadevala, da bi jih čim več "in situ" ohranili kot našo nepremično kulturno dediščino. Tako je bil leta 1967 restavriran in za javnost odprt *Jakopičev vrt* (danes *Emonska hiša*) kot prvi arheološki park Mestnega muzeja Ljubljana. Razstavišče v restavriranih *severnih emonskih vratih* (danes *Bukvarna*) je bilo odprto za javnost 1974. leta, dve leti pozneje pa arhitekturni ostanki *zgodnjekrščanskega centra* ob Erjavčevi cesti, prav tako urejeni v *arheološki park*. Med Prešernovo cesto in Kulturnim domom Ivan Cankar je restavriran ostanek zahodnega emonskega obzidja. Leta 1979 je bilo pod njenim vodstvom z veliko razstavo Rešena arheološka dediščina Ljubljane odprto Razstavišče Rihard Jakopič, kjer je ohranjen in predstavljen del emonskega foruma. In prav simbolno: na dan njene smrti ga je dobil v upravljanje Mestni muzej (zdaj Galerija Jakopič v sestavi Muzeja in galerij mesta Ljubljane).

Ljudmila Plesničar Gec je v svoje terensko in muzejsko delo sčasoma vnesla vse elemente, ki so danes samostojne enote muzejskega dela: pedagoško in dokumentacijsko službo, muzejsko trgovino.

Ob množičnem številu izkopanega gradiva si je prizadevala, da so bili izsledki izkopavanj čim prej objavljeni. Tako je leta 1972 izšlo *Severno emonsko grobišče*, kataloška objava vseh izkopanih grobov pod njenim vodstvom do tistega obdobja. Skupaj z objavo starejšega emonskega gradiva, ki ga hrani Narodni muzej Slovenije in ga je tudi

isto leto objavila Sonja Petru, sta to deli, ki sta temelj za vrednotenje obsežnega antičnega gradiva, ki ga hranita obe muzejski ustanovi, in za primerjave ob novih izkopavanjih bodisi grobiščnih kot naselbinskih depozitov. Že pred to objavo je izbrala manjše število grobov, ki jih je objavila v *Inventarii Archaeologici*. Desetletje zatem je izšel *Zgodnjekrščanski center v Emoni* (s sodelavci). Za doktorat je analizirala *Keramiko iz emonskih nekropol*, in to objavila kot monografijo. Njen najljubši emonski predmet – *bronasta posoda*, izkopana pod Kulturnim domom Ivan Cankar – je izšla v Situli Narodnega muzeja leta 1982. Nove izsledke o njej je objavila v Suplementu *Journal of Roman Studies* dvajset let pozneje. S proučevanjem *antičnih fresk* se je ukvarjala skoraj ves čas svojega aktivnega dela v Mestnem muzeju in rezultati njenega dela in sodelavca Veljka Tomana so izšli v dveh delih v Katalogih in monografijah Narodnega muzeja Slovenije leta 1997 in 1998. V prvi knjigi je predstavljeno emonsko gradivo iz obeh muzejev, v drugem delu pa freske iz pokrajinskih muzejev Celja in Ptuja. Ob prelomu tisočletja je izšel *Urbanizem Emone*, njena sinteza urbanističnih spoznanj o tem antičnem mestu in pregled njenih izkopavanj z arhitekturnega aspekta. Njeno zadnje delo je timska objava *Emonskega foruma*. Skorajda je že zaključila pripravo za tisk z izkopavanj grobišč na Ajdovščini, ob Metalki ter ob Linhartovi cesti, a jo je smrt prehitela.

Pisala je strokovne članke v domača in tuja arheološka glasila in se aktivno udeleževala mednarodnih simpozijev s predstavljanjem emonske tematike. To nam zgovorno potrjuje njena bibliografija. Doma je organizirala mednarodne kolokvije v okviru Slovenskega arheološkega društva, katerega predsednica je bila v 70. letih 20. stoletja: *Emona – Ravenna*, *Zgodnjeresrednjeveški kolokvij v Kopru* leta 1974. Bila je tudi aktivna članica združenja *Rei Cretariae Romanae Favtorum* (proučevalcev antične keramike). Eno njihovih srečanj je bilo po njeni strokovni in organizacijski zaslugi leta 1973 v Ljubljani. Imela

je tudi mandat predsednice Muzejskega društva Slovenije in Ljubljanske kulturne skupnosti.

Močno si je prizadevala, da je bilo emonsko gradivo čim večkrat na ogled tako doma kot v tujini. Skupaj s sodelavci ji je uspelo pripraviti vrsto razstav: od Emonske freske v Arkadah 1973. leta, dvakrat je vodila stalno arheološko postavitev v samem Mestnem muzeju v Ljubljani, organizirala je in imela "levji delež" pri strokovnem delu odmevne razstave *Rešena arheološka dediščina Ljubljane*, do zadnje leta 1996 v Cankarjevem domu *Pozdravljeni, prednamci!* Z razstavami o arheološki preteklosti Ljubljane je utirala pot sodelovanju z muzeji v tujini, tako npr. v Pulju, Beogradu, Varšavi, Krakovu, Ogleju, Tolmezzu, Regensburgu.

Za svoje aktivno strokovno in družbeno politično delo je prejela vrsto priznanj: nagrado mesta Ljubljane, Župančičevo nagrado, najvišjo muzejsko priznanje – Valvasorjevo nagrado, nagrado Slovenskega arheološkega društva za življenjsko delo na področju arheologije in častni znak svobode republike Slovenije.

Že iz kratkega in nepopolnega pregleda njenega dela je razvidno, koliko pionirskega dela je opravila tako na arheološkem kot muzejskem področju in pri varovanju kulturne dediščine. Bila je močna osebnost, ki je znala združevati ljudi k skupnemu delu, a obenem trdno zagovarjati svoje poglede. Rada je poudarjala svoje kraške korenine, ki so se kazale v njenem značaju: z neomajno voljo in delavnostjo je sledila zastavljenim ciljem. Obenem pa je imela široko znanje, zanimala so jo raznolika področja umetnosti in znanosti, ki niso bila povezana zgolj z arheološko in muzejsko stroko. In imela je odprto srce in roke za sočloveka. Tisti, ki smo jo poznali, vemo, kako dragocen človek je odšel od nas. Strokovnjaki, ki se ali se bodo kakorkoli ukvarjali z Emono – arheologi, pa tudi raziskovalci iz drugih strok – ne bodo mogli mimo njenega dela.

Irena SIVEC

Bibliografija Ljudmile Plesničar Gec

1957

Svatbeni običaji v okolici Buzeta v prvi polovici XIX. stoletja. – *Kronika* 5, 1957, str. 95–97.

1961

Antična Emona v srcu moderne Ljubljane. – (Zbirka Spomeniški vodniki). – Ljubljana 1961, 14 str. Soavtorica Tatjana Bregant.

1962

- Agrotehnika, bivše dvorišče Titove ceste št. 29. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 297.
- Agrotehnika, dvorišče, Titova cesta št. 29. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 298.
- Dvoržakova ulica št. 3. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 276.
- Gospodarsko razstavišče - Litostroj, Titova cesta 48. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 302.
- Gospodarsko razstavišče, Titova 45. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 299, 302.
- Lekarna Bežigrad, Titova 55. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 302.
- Lokacija Inštituta za kemijo ob Rimskem zidu. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 293.
- Masarykova cesta med Titovo in novo pošto. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 292.
- Merkator, dvorišče bivšega Bavarskega dvora, Titova cesta št. 31. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 298.
- Prežihova 9. Klasična gimnazija – dvorišče. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 293.
- Sondažna izkopavanja na prostoru Tekstilnega inštituta v Snežniški ulici. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 296.
- Titova št. 29 (Agrotehnika). – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 297–298.
- Titova cesta 31 (Bavarski dvor). – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 298.
- Titova cesta št. 43. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 299.
- Titova cesta št. 50. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 302.
- Titova cesta št. 51. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 302.
- Titova št. 45. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 299.
- Vegova 4. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 307.
- Vogal Titove in Prešernove ceste. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 298.
- Vogal Tržaške in Oražmove. – *Varstvo spomenikov* 8, 1960–1961 (1962), str. 307.
- Arheološke pridobitve Mestnega muzeja v Ljubljani. – *Naši razgledi* 11, 1962, št. 9 (12. 5.), str. 169.
- Rimske izkopanine. – *Obzornik* 10, 1962, str. 731–735.

1963

- Bronasta statueta Venere iz emonske insule XXIX. – *Kronika* 11, 1963, str. 115–117.
- Emona, Ljubljana-rimska arhitektura i nalazi. – *Arheološki pregled* 5, 1963, str. 85–89.
- Arheologi izkopavajo v osrčju Ljubljane. – *Življenje in tehnika* 3, 1963, str. 232–235.
- Nova odkritja in arheološke najdbe pri gradnji nove Ljubljane. – *Turistični vestnik* 11, 1963, str. 328–333.
- Vprašanja Emone. – *Naši razgledi* 12, 1963, št.11 (8.6.), str. 216.
- Rimska vrata pod Titovo cesto v Ljubljani. – *Naši razgledi* 12, 1963, št.13 (6.7.), str. 267.

1964

- Severna emonska vrata pod traso Titove ceste v Ljubljani. – *Kronika* 12, 1964, str. 67–73.
- Emona, Ljubljana – rimska arhitektura i pojedinačni nalazi. – *Arheološki pregled* 6, 1964, str. 68–70.
- Arheološke pridobitve 1963: arheološki posegi ljubljanskega Mestnega muzeja in problem prezentacije spomenikov. – *Naši razgledi* 13, 1964, št. 4 (22.2.), str. 69.

1965

- Novo odkrita rimska plastika v Emoni. – *Kronika* 13, 1965, str. 98–101.
- Depojska najdba rimskih republiških in zgodnjecesarških novcev v Emoni. Arheološko poročilo. – *Situla* 8, 1965, str. 119–122.
- Emona, Ljubljana – rimska arhitektura i pojedini nalazi. – *Arheološki pregled* 7, 1965, str. 120–122.
- Ljubljana, Gorupova ulica. – *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964 (1965), str. 146.
- Ljubljana, Titova in Celovška cesta. – *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964 (1965), str. 147.
- Ljubljana, bodoči Trg revolucije, Titova cesta. – *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964 (1965), str. 179.
- Ljubljana, predel med Gorupovo, Aškerčevo in Cojzovo. – *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964 (1965), str. 180.

1966

- Nekaj zgodovinskih podatkov o Slovenskem Primorju v rimski dobi in antični situs Egide. – *Kronika* 14, 1966, str. 68–72.
- Zaščitno izkopavanje rimske stavbe ob Tržaški cesti v Ljubljani. – *Arheološki vestnik* 17, 1966, str. 453–467.
- Arheološki rezervat na Mirju. – *Varstvo spomenikov* 10, 1965 (1966), str. 150–153.
- Ljubljana-Drama, Trg mladinskih delovnih brigad. – *Varstvo spomenikov* 10, 1965 (1966), str. 200.
- Zgodovinski pregled arheoloških dob v Ljubljani. – *Naši razgledi* 15, 1966, št. 8 (13.4.), str.157.

1967

- La necropole Romaine a Emona*. – (Inventaria archaeologica 10). – Ljubljana 1967, 15 fol.
- Obeležje in kronologija antičnih grobov na Prešernovi in Celovski cesti v Ljubljani. – *Arheološki vestnik* 18, 1967, str. 137–151.
- Ljubljanske opekarne na Viču. – *Varstvo spomenikov* 11, 1966 (1967), str. 124.

1968

- Jakopičev vrt*. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 14). – Ljubljana 1968, 22 str.
- Rimski vodnjak ob ljubljanskih opekarnah v Ljubljani. – *Arheološki vestnik* 19, 1968, str. 403–414.
- Forum, središče Emone: ob izkopavanjih na Ferantovem vrtu v Ljubljani. – *Naši razgledi* 17, 1968, št. 16 (7.9.), str. 497.

1969

- Emona v luči najnovejših arheoloških odkritij. – *Sinteza* 13–14, 1969, str. 109–116.

Novo odkriti starokrščanski objekti pri osnovni šoli Majde Vrhovnik v Ljubljani. – *Sinteza* 15, 1969, str. 73–74.

1970

Ljubljana-Ferantov vrt, predel med Titovo cesto, Cigaletovo, Prežakovo in Trdinovo ulico, Bavarski dvor. – *Varstvo spomenikov* 13–14, 1968–1969 (1970), str. 162–163.

Ljubljana - OŠ Majde Vrhovnik. – *Varstvo spomenikov* 13–14, 1968–1969 (1970), str. 188–189.

Emona. – *Pionirski list*, leto 23, 1970, št. 26 (21.3.), str. 7–10.

1971

Emona v pozni antiki. – *Arheološki vestnik* 21–22, 1970–1971 (1971), str. 117–122.

Kronološka determinacija keramike tankih sten s severnega grobišča Emone. – *Materijali* 8, 1970 (1971), str. 115–124.

1972

Severno emonsko grobišče. – (Katalogi in monografije 8). – Ljubljana 1972, 272 str., 225 tabel.

La citta di Emona nel tardoantico e suoi ruderi paleocristiani. – *Arheološki vestnik* 23, 1972, str. 367–375.

Urban characteristics of Emona based on new discoveries. – *Archeologia Jugoslavica* 13, 1972, str. 42–50.

Simpozij Antično steklo v Jugoslaviji. – *Argo* 11, 1972, str. 37–38.

1973

Emonske freske. – Ljubljana 1973, 35 str.

Emona. – V: *Arheološka obdobja Ljubljane: pregled prazgodovine, antike in zgodnjega srednjega veka*. Katalog razstave. – Ljubljana 1973, str. 17–26.

1974

Kronološka in tipološka analiza lončenine emonskih grobišč. – Disertacija na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1974, 164 str.

Ljubljana-Ciril-Metodov trg, Streliška ulica, Igriška ulica. – *Varstvo spomenikov* 17–19, 1974, str. 132–133.

Ljubljana – Šumi, Dalmatinova ulica. – *Varstvo spomenikov* 17–19, 1974, str. 200.

Dr. Francè Stare. – *Dnevnik*, leto 23, 1974, št. 227 (22.8.), str. 5.

1975

Antične freske v slovenskem prostoru. Poročilo o raziskovalni nalogi. – Ljubljana 1975, 10 str.

Avber. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 134.

Barka. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.141.

Čipnje. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.141.

Dutovlje. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 134.

Erzelj. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.141.

Gabrovnica pri Komnu. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 136.

Gorjansko. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 137.

Gradišče pri Divači. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 131. Soavtor Franc Leben.

Gradišče pri Štjaku. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.141.

Hotičina. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 138.

Ivanji grad. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 137.

Kačiče - Pared. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 131.

Kastelec. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 129.

Komen. Gabrovnica pri Komnu. Gorjansko. Ivanji grad. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 137.

Kopriva. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 134.

Kreplje. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.135.

Laže. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 139.

Lukovec. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.141.

Markovščina. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 138.

Matavun. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 131.

Naklo. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 132.

Pečki. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 143.

Podbreže. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 140.

Podpeč. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 129.

Rakitovec. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 129.

Rožar. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 129.

Slivje. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.139. Soavtor Peter Petru.

Slope. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.139. Soavtor Peter Petru.

Senadole. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.140.

Sežana. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 140.

Skopo. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.135.

Sočerga. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 135.

Starod. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.139.

Štorje. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 140.

Vrhovlje. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str.141.

Zagrajec. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 138.

- Zanigrad. – V: *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana 1975, str. 129.
- Bicchieri vitrei tardoantichi di Emona. – V: *Srednjevekovno staklo na Balkanu (5-15 vek)*, Zbornik radova Balkanološkog instituta SANU. – Beograd 1975, str. 49–51.
- 1976**
- Vrči z emonskih grobišč. – *Arheološki vestnik* 26, 1975 (1976), str. 15–18.
- Steklene zajemalke iz severnega emonskega grobišča. – *Arheološki vestnik* 25, 1974 (1976), str. 35–38.
- Porta praetoria - severna emonska vrata. – *Arheološki vestnik* 25, 1974 (1976), str. 387–391.
- Poznoantična in starokrščanska Emona. – *Materijali* 12, 1972 (1976), str. 231–238.
- Frescoes from Emona. – *Archeologia Iugoslavica* 17, 1976, str. 29–36.
- Aquileia ed Emona. – *Antichità Altoadriatiche* 9, 1976, str. 119–140.
- Emona. – Separat iz ciklusa predavanj "Velika arheološka nalazišta u Sloveniji" na Kolarčevi narodni univerzi, Beograd 1976, str. 49–53.
- Poročilo o kolokviju zaton antike v Sloveniji. – *Raziskovalec* 6, 1976, str. 305–306.
- Arheološki muzej na prostem. – *Naši razgledi* 25, 1967, št.12 (18.6.), str. 331.
- 1977**
- Keramika emonskih nekropol*. – (Dissertationes et monographiae 20) . – Ljubljana 1977, 109 str., 12 tabel.
- Nova napisa iz Emone. – *Arheološki vestnik* 28, 1977, str. 117–118.
- Urbanistične značilnosti Emone – *Materijali* 13, 1977, str. 19–34.
- Starožytna Emona – archeologiczne skarby Ljubljany*. – Katalog razstave, Varšava 1977, 10 str.
- Maria Teresa Marabini Moevs: The Roman thin walled pottery from Cosa (1948–1954), Memoirs of the American Academy in Rome, Volume XXXII, Rim 1973. – *Arheološki vestnik* 27, 1976 (1977), str. 304.
- 1978**
- Arheološki muzej na prostem*, zloženka. – Ljubljana 1978, 18 str.
- Emona at the beginning of great migration period. – V: *Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini*. – Novi Sad 1978, str. 59–64. Soavtorica Irena Sivec.
- Kolokvij o zatonu antike (uvod). – *Arheološki vestnik* 29, 1978, str. 357–358.
- Najstarejši urbanistički koncept Emone. – *Materijali* 15, 1976 (1978), str. 103–110.
- Arheološke igre brez meja. – *Delo, sobotna priloga*, leto 20, 1978, št. 173 (29.7.).
- 1979**
- Varovanje arheoloških ostalin. – V: *Rešena arheološka dediščina Ljubljane*, katalog razstave. – Ljubljana 1979, str. 7–16. Soavtor Marijan Slabe.
- Antično obdobje. – V: *Rešena arheološka dediščina Ljubljane*, katalog razstave. – Ljubljana 1979, str. 37–54.
- Ljubljana – Erjavčeva cesta. – *Varstvo spomenikov* 22, 1979, str. 286–288. Soavtorica Irena Sivec.
- 1980**
- Rimski grob z Dolenske ceste. – *Situla* 20–21, 1980, str. 459–465.
- Tiski o arheologiji Ljubljane. – V: *Razstava publikacij o zgodovini mesta Ljubljana*. – Ljubljana 1980, str. 11–13.
- Ob likovnih prilogah. – V: *Rimska lirika*. – Ljubljana 1980, str. 133–135.
- Rešena arheološka dediščina Slovenije 1945–1980. – *Sinteza* 50, 51, 52, 1980, str. 83–85.
- Ljubljana. Ostaline antične Emone. – V: *Rešena arheološka dediščina Slovenije*, katalog razstave. – Ljubljana, 1980, str. 72–78.
- 1981**
- The problem of glass at Emona. – *Archeologia Iugoslavica* 20–21, 1980–1981, str. 136–142.
- Antička Emona. – V: *Spaseno arheološko blago Slovenije 1945–1980*, katalog razstave. – Ljubljana 1981, str. 52–55.
- Emona u svetlu očuvanih nalaza. – V: *Sačuvano arheološko nasleđe Ljubljane*, katalog razstave. – Beograd 1981, 3 str.
- Zaštita arheoloških ostataka. – V: *Sačuvano arheološko nasleđe Ljubljane*, katalog razstave. – Beograd 1981, 5 str. Soavtor Marijan Slabe.
- Arheološki predmeti z gledališko tematiko in nekaj podatkov o obstoju gledališča v Emoni. – V: *Antički teatar na tlu Jugoslavije*. – Novi Sad 1981, str. 263–272.
- Okrogla miza o novem Zakonu o varstvu naravne in kulturne dediščine. – *Arheo* 1, 1981, str. 17–25. Soavtorji Drago Svoljšak, Iva Curk, Marijan Slabe, Greta Hirschbäck-Merhar, Mehtilda Urleb, Bojan Djurić, Božidar Slapšak, Marjana Tomanič-Jevremov, Blagoje Jevremov, Janez Dular, Jože Oman, Matej Župančič, Andrej Pleterski, Peter Petru, Danilo Breščak.
- Vloga arheologije v našem kulturnem utripu. – *Arheološki vestnik* 32, 1981, str. 362–363.
- Miroslav Pahor: in memoriam. – *Naši razgledi* 30, 1981, št. 13 (10.7.), str. 385.
- Emona – okras Ljubljane. – *Slovenski koledar* 1981. – Ljubljana 1980, str. 103–106.
- 1982**
- Bronasta posoda iz Emone s figuralnim prizorom. – *Situla* 22/2, 1982, 22 str.
- Yugoslavia. – V: *Technologia nell'antichità* 2, Rivista di archeologia 6, 1982, str. 97–99. Soavtorica Iva Curk.
- Antična Emona. – V: *30 let Festivala Ljubljana*. – Ljubljana 1982, str. 55–56.
- 1983**
- Starokrščanski center v Emoni*. – (Katalogi in monografije 21). – Ljubljana 1983, 151 str., 63 tabel. Soavtorji Iva Curk, Peter Kos, Irena Sivec, Jaroslav Šašel.
- Trg revolucije v antiki. – V: *Trg revolucije nekoč in danes*. – Ljubljana 1983, str. 5–9.
- In memoriam: dr. Peter Petru. – *Archeologia Iugoslavica* 22–23, 1982–1983, str. 113–114.

Arheološke raziskave. Poročilo o raziskovalni nalogi. – Ljubljana 1983, 9. str. Soavtorji Marijan Slabe, Elica Boltin-Tome, Sonja Petru.

Izvajanje novega zakona o naravni in kulturni dediščini z zornega kota dejavnosti muzejev s posebnim poudarkom na arheološko dediščino. – *Arheo* 3, 1983, str. 32–33.

1984

Arheološka obdobja Ljubljane. – V: *Zgodovina Ljubljane, prispevki za monografijo.* – Ljubljana 1984, str. 11–21.

Arheološke raziskave. Raziskovalna naloga. – Ljubljana 1984, 9 str.

Antička Emona u svijetlu arheoloških nalaza. – V: *Arheološko nasleđe Ljubljane*, katalog razstave. – Pula 1984, 6 str.

Prikaz arheološke rimske baštine. – V: *Arheološko nasleđe Ljubljane*, katalog razstave. – Pula 1984, 1 str.

Zaštita arheološkega nasleđa. – V: *Arheološko nasleđe Ljubljane*, katalog razstave. – Pula 1984, 4 str. Soavtor Marijan Slabe.

1985

Mestni muzej I: arheološka dediščina Ljubljane in stalna arheološka razstava. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: zbirka vodnikov 152). – Maribor 1985, 51 str. Soavtorja Ivan Puš in Irena Sivec.

Proizvodnja lončenine v Emoni. – *Kronika* 33, 1985, str. 209–213.

Emonske nekropole, etnični in družbenoekonomski aspekti na podlagi pokopa in pridatkov. – *Materijali* 20, 1985, str. 151–168.

Rimska kuhinja: 40 izvornih rimskih kuharskih receptov. – Ljubljana 1985, 12 str. Soavtorica Alenka Možina.

Ohranjanje starih vrednot. O antičnih spomenikih v Ljubljani. – V: *Prešernov koledar* 1986. – Ljubljana 1985, str. 66–72.

1986

Arheološki del zbirke (Lavičkova zbirka) – *Kolektiv*, leto 28, št. 4, maj 1986, str. 12.

Archeological part of the collection. – V: *The Lavička collection*, zloženka. – Ljubljana 1986.

V zadovoljstvu in sreči (razmišljanja ob božiču). – *Dnevnik*, leto 35, 1986, št. 347 (24.12.), str. 4.

1987

Wall-Paintings in Roman Slovenia. – V: *Pictores per provincias, Cahiers d'archéologie Romaine.* – Avenches 1987, str. 219–260.

Raziskave za varstvo in predstavitev kulturne dediščine. Raziskovalna naloga. – Ljubljana 1987, 1. zv. (loč. pag.). Soavtorji Nace Šumi, Iva Curk, Anica Cevc, Boris Kuhar, Duša Krnel-Umek, Ada Vidovič-Muha-Muha, Matija Žargi, Jasna Horvat, Jože Kokole, Ema Umek.

Thin Walled Pottery from Slovenia. – *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 25–26, 1987, str. 451–464.

Arheološki spomeniki Ljubljane (ob 25. obletnici izkopavanja na Trgu revolucije). – *Varstvo spomenikov* 29, 1987, str. 45–48.

Ljubljana. – *Varstvo spomenikov* 29, 1987, str. 258.

1988

Il problema della stratigrafia e il suo coordinamento con la cronologia degli strati più antichi di Emona. – V: *Gomolava, Chronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauniederung und Südosteuropas.* – Novi sad 1988, str. 209–213.

Vegova – Turjaška nekoč in danes, zloženka. – Ljubljana 1988.

Soavtorji Irena Sivec, Martin Horvat, Janez Kos.

Navade v stari Emoni. – V: *Živeti z Ljubljano.* – Ljubljana 1988, str. 18–19.

Rimske izkopenine – Emona in situ. – V: *Živeti z Ljubljano.* – Ljubljana 1988, str. 85–86.

1989

Emona in età romana. – V: *Aquileia – Emona. Archeologia fra due regioni dalla preistoria al medioevo*, katalog razstave. – Udine 1989, str. 34–57.

Hrana in kuha v antični Emoni. – Ljubljana 1989, 45 str. Soavtor Boris Kuhar.

1990

Il problema urbanistico di Emona. – V: *La città nell'Italia settentrionale in età Romana.* Atti del convegno organizzato dal Dipartimento di scienze dell'Antichità dell'Università di Trieste e dall'École française de Rome, Trieste, 13.–15.3.1987. – Trieste-Roma 1990, str. 653–663. Soavtorica Milena Marega.

Emona nel IV. secolo. Problemi di collegamento con Milano e l'area Padana. – V: *Felix temporis reparatio*, Atti del convegno "Milano capitale dell'impero Romano". – Milano 1990, str. 219–226.

I rapporti tra Emona e la Venetia. – V: *La Venetia nell'area Padana-Danubiana.* – Padova 1990, str. 329–336.

The production of thin-walled pottery at Poetovio: new evidence. – *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 27–28, 1990, str. 149–154. Soavtorja Mira Strmčnik Gulič, Ivan Tušek.

1991

Einfluss der Terra Sigillata Chiara auf die Einheimischen Keramikformen in Emona. – *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 29–30, 1991, str. 109–117. Soavtorica Verena Vidrih Perko.

Some New data on the Production of Thin Walled Pottery from Poetovio. – *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 29–30, 1991, str. 149–151.

NUK II – antika. – V: *NUK II., Ljubljanski grad: arheološke raziskave v letu 1990*, zloženka. – Ljubljana 1991, 6 str.

Življenje v antični Emoni. – V: *Prešernov koledar* 1991. – Ljubljana 1990, str. 114–117.

Hiša Fructuosa – vladarskega blagajnika, danes Ljubljanska banka. – *Ljubljanska banka* (časopis banke) 1, januar 1991, str. 12.

1992

Bronasti statueti iz Emone. – *Vjesnik arheološkega muzeja u Zagrebu* 24–25, 1991–1992 (1992), str. 49–54.

Ljubljana. Arheologija. – V: *Enciklopedija Slovenije.* – Ljubljana 1992, str. 236–238.

- Ljubljana. Zgodovina. – V: *Enciklopedija Slovenije*. – Ljubljana 1992, str. 220–221.
- Antično obdobje. – V: *Rešena arheološka dediščina Ljubljane* (ponatis). – Ljubljana 1992, str. 40–119.
- Varovanje arheoloških ostalin. – V: *Rešena arheološka dediščina Ljubljane* (ponatis). – Ljubljana 1992, str. 7–15. Soavtor Marijan Slabe.
- Il vasellame tipo ACO. – *Rei Cretariae Romanae Favtorum Acta* 31–32, 1992, str. 383–390.
- 1993**
- La ceramica grezza negli strati d'insediamento più antichi di Emona. – V: *Archeometria della ceramica*. – Bologna 1993, str. 109–113. Soavtorica Verena Vidrih Perko.
- Emona von der Urgeschichte bis zum Mittelalter*, katalog razstave. – Ljubljana 1993, 46 str. Soavtorji Irena Sivec, Tatjana Bregant, Ivan Puš, Božena Dirjec.
- V Ljubljan'ci so pa take, ki imajo rinčke zlate. Šest tisoč let nakita iz arheoloških obdobj Ljubljane*, zloženska. – Ljubljana 1993, 8 str. Soavtorji Irena Sivec, Ivan Puš, Martin Horvat, Janez Kos.
- 1994**
- Emonski forum*. – Ljubljana 1994, 4 str.
- Oglej. Arheologija. – V: *Enciklopedija Slovenije*. – Ljubljana 1994, str. 100.
- 1995**
- Due bronzetti a figura umana (Emona). – V: *Acta of the 12th International Congress on Ancient Bronzes*, Nijmegen 1992. – *Nederlandse archeologische rapporten* 18, 1995, str. 313–315.
- 1996**
- Emona in rimska kuhinja: Apicijevi recepti za današnjo rabo*. – Ljubljana 1996, 83 str. Soavtor Boris Kuhar.
- Uvodni zgodovinski trak. – V: *Pozdravljeni, prednamci!*, katalog razstave. – Ljubljana 1996, str. 11–17. Soavtorica Irena Sivec.
- Emona. – V: *Pozdravljeni, prednamci!*, katalog razstave. – Ljubljana 1996, str. 64–93.
- 1997**
- Sinteza antične materialne kulture Emone: zaključno poročilo o rezultatih znanstveno-raziskovalnega dela na področju aplikativnega raziskovanja*. – Ljubljana, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1997, 56 str.
- Emona v pozni antiki v luči arhitekture. – *Arheološki vestnik* 48, 1997, str. 359–370.
- 1997, 1998**
- Antične freske v Sloveniji I, II*. – (Katalogi in monografije 31/1, 31/2). – Ljubljana 1997–1998, 2 zv., 359 str. Soavtor Veljko Toman.
- 1998**
- Town planning in Emona, the presentation and protection of archaeological monuments. – V: *The Roman Town in a Modern City*. Proceedings of the International Colloquium held on the occasion of the 100th Anniversary of the Aquincum Museum. Budapest 1994. Aquincum Nostrum II. – Budapest 1998, str. 110–115.
- Emona, vojaški tabor? – *Zgodovinski časopis* 52, 1998, str. 331–336.
- 1999**
- Emona*. – Ljubljana 1999, CD-ROM.
- Urbanizem Emone*. – Ljubljana 1999, 247 str.
- Zgodnjekrščanski center v Emoni*. – (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: zbirka vodnikov 198). – Ljubljana 1999, 48 str.
- Igre in tekmovanja, atlet iz Emone. – V: *Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem* (Šumijev zbornik). – Ljubljana 1999, str. 87–93.
- Neue Daten über Emona in der Übergangsperiode. – V: *Ancient metallurgy between Oriental Alps and Pannonian Plain* (uredila Alessandra Giumlia-Mair), Quaderni dell'Associazione Nazionale per Aquileia 8. – Trieste 2000, str. 121–127.
- Poslastica za humaniste in poznavalce. Iva Curk: "Arma virumque ...": ob tvarnih virih o rimski dobi na Slovenskem. – *Razgledi* 17, 1999, str. 19–20.
- 2001**
- Ivan Puš. – *Argo* 44, 2001, str. 117.
- A pottery kiln at Emona. – *Rei Cretariae Romanae Favtorum Acta* 37, 2001, str. 141–146. Soavtorica Janka Istenič.
- 2002**
- The figural vessel from Emona. – V: *From the parts to the whole*, Acta of the 13th International Bronze Congress held at Cambridge, Massachusetts, 1996. – Massachusetts 2002, str. 249–255.
- In memoriam Andrej Valič. 8. oktober 1931–27. marec 2003. – *Arheo* 22, 2002, str. 9–10.
- Antični spomeniki v Ljubljani. – *Ljubljana*, leto 7, št. 1–2, 2002, str. 14.
- Glavna severna vrata Emone. – *Ljubljana*, leto 7, št. 3–4, 2002, str. 17.
- Kip Emonca - začetek severnega grobišča. – *Ljubljana*, leto 7, št. 5–6, 2002, str. 16.
- Trg republike nekoč in danes: Fruktuosus, suženj iz vladarske hiše. – *Ljubljana*, leto 7, št. 7–8, 2002, str. 20.
- Forum, srce antičnega mesta. – *Ljubljana*, leto 7, št. 9–10, 2002, str. 20.
- Saturnalije – antični način praznovanja novega leta. – *Ljubljana*, leto 7, št. 11–12, 2002, str. 7–8.
- 2003**
- Antično obdobje. – V: *Dobrodošli v Furlaniji*, Furlansko filološko združenje, osemdeseti kongres, Ljubljana, 21. september 2003. – Udine 2003, str. 119–121.
- 2004**
- Arheološka Ljubljana / Ljubljana in Antiquity*. – Ljubljana 2004, 43 str.
- 2005**
- Arheološka Ljubljana / Ljubljana in Antiquity* (ponatis). – Ljubljana 2005, 43 str.

Emona in rimska kuhinja. – *Goriški letnik* 30–31, 2003–2004 (2005), str. 73–89.

2006

Emonski forum. – Koper 2006, 285 str. Soavtorji Peter Kos, Iva Mikl Curk, Verena Perko, Irena Lazar, Irena Sivec.

Uredništvo

Les mosaïques chrétienne en Yougoslavie / Ranohriščanski mozaïci u Jugoslaviji. – *Materijali* 18, 1980, 259 str.

Mentorstvo

V. Vidrih-Perko, *Poznoantične amfore v Sloveniji*. – Disertacija. Oddelek za Arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1994, 305 str. Somentor B. Slapšak.

M. Jezernik, N. Del Cott in T. Krajnc, *Antični napisi na fasadah ljubljanskih hiš*, (Osnovna šola Mirana Jarca). – Ljubljana 1996.

Intervjuji

Bogata arheološka dediščina: pogovor z arheologinjo Ljudmilo Plesničar. – *Slovenec* 19, 1992, (24. 1.), str. 5. (J. Kolarič).

S kraškega praga v Ljubljano k uspehu, ugledu. – *Kras* 5, 1998, št. 25, str. 10–12 (I. Vodopivec-Rebolj).

Skladnost, ki zrasla iz večstoletnih izkušenj. – *Gea* 11, 2001, št. 1, str. 68–70 (J. Sterle).

Kopališča in igralnice na tleh bodoče univerzitetne knjižnice. Nova odkritja o rimski Emoni. – Delo, leto 46, 2004, št. 110 (13. 5.), str. 20 (T. Švagelj).

Bernarda ŽUPANEK in Božena DIRJEC

Martina Blečić, Matija Črešnar, Bernhard Hänsel, Anja Hellmuth, Elke Kaiser and Carola Metzner-Nebelsick (eds.): *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan*. Situla 44. Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2007. ISBN 978-961-6169-53-0. 902pp., numerous figs.

Some years ago I was preparing a collection of essays for my former teacher, Stuart Piggott, described by a Cambridge contemporary as one of “the three wise men of British prehistoric studies”. When approached with an invitation to contribute, the same individual declined, stating that in his opinion such publications were an outmoded convention of dubious value. A few years later he was a co-editor of a *Festschrift* in honour of his own Professor. But far from becoming outmoded, it seems that hardly a day goes by but a *Festschrift* appears for someone, somewhere.

Biba Teržan, who has for much of her professional life commuted between Berlin and Ljubljana, has been honoured by something of a Guinness Book of Records of a volume – such a pity then that the binding probably will fail with use and that the paper stock and general quality of the offset printing has resulted in half-tone illustrations which in several cases surely cannot do justice to the originals. But let us not start with negatives, the more particularly since most contributions are concerned not just with description but with approaching their material in the holistic and analytical manner of what my Cambridge colleague has labelled “cognitive archaeology”.

As is only proper, the joint German, Slovene and Croatian editorial team, assisted by the finance from all three regions, without which so weighty a publication (3kg.) would not have been possible, have assembled some 70 authors from – in addition to all parts of the former Yugoslavia – Austria, the Czech Republic, Germany, Italy, Moldova, Slovakia, Switzerland and the United Kingdom, with only Hungary and Romania surprisingly not represented. On the other hand, a particularly pleasing feature is the number of the honorand's students as well as teachers who have contributed. The *European Journal of Archaeology* has recently devoted a whole issue to the topic of communication in archaeology (*EJA* 10:2-3, 2007); in a Europe rapidly becoming a linguistic closed shop, another plus with the volume under review is the fact that all articles are provided, if not with complete texts in English or German, then with abstracts in the main European languages. This will surely be welcomed by many of the present generation of scholars as it will be by all future generations.

To begin with, there are two introductions, the first in Slovene marking Biba's sixty years, by Stane Gabrovec, Biba's teacher and the Grand Old Man of Slovene Iron Age studies, and the second in German by Bernhard Hänsel, her senior colleague in Berlin. In what follows, the editors have obviously been at some pains to obtain contributions which in the main deal with aspects of the later Bronze and earlier Iron Age of Central Europe and the Balkans, and particularly the role of women in prehistory. These are Biba Teržan's own particular areas of interest concerning which some 120 publications offer evidence of her productivity over 35 years. Geographically the papers extend from Iran to Italy with the majority – as might be expected – being centred on the Balkans. The sequence of contributions

appears to be largely chronological and to a lesser degree topical, thus allowing the reader to dip into various themes often finding one's way down paths which one never knew existed – like the effects of Googling or rather of dipping into the best sort of encyclopaedia.

With so overflowing a cauldron of plenty as this volume provides, one cannot do justice to every single contribution. What follows is very much a personal selection which inevitably omits much of interest.

Beginning at the beginning, in the first of a trio of papers Darko Komšo relates changes in body ornaments from the Palaeolithic to the Neolithic in Istria, relating these to changes in subsistence patterns and belief systems (pp.31-40). This is followed by Mihael Budja on “The dawn of ceramics” (pp.41-55) in Europe and Asia in which it is suggested that, rather than forming part of “competitive feasting”, following the earliest uses of ceramics in the production of figurines as part of rituals associated with domestic and funerary activities, pot making correlates with the collapse of previous practices. Brunislav Marijanović describes the find of a fragmentary four-legged early Neolithic cult rhyton from Crno vrilo near Zadar and its possible cultic significance (pp.57-68). This is followed by “Who were the Cyclopes?”, an ingenious comparison by Dimitrij Mlekuž of archaeological evidence from the east Adriatic coast and the Dinaric Alps and Book 9 of *The Odyssey* as ethnography (pp.69-82). Mlekuž concludes that far better analogies for the specialised pastoralism found in the archaeological record occur in Homer than seeking them in contemporary pastoral practices.

The ever-active Paul Gleirscher introduces a number of studies dealing with early metal ages (pp.93-110). He discusses copper mining and copper production in the south-eastern Alpine and upper Italian regions, a topic which recalls Biba's own earlier work on the copper sulphide ores of north-eastern Slovenia. Gleirscher presents the evidence for the beginning of copper metallurgy as commencing already in the fifth millennium BC, a thousand years earlier than has been thought and coming via the Caput Adriae.

Elke Kaiser opens out the cultural horizons with a paper which would have certainly been approved of by my Edinburgh teacher, Stuart Piggott – an essay reviewing the current state of knowledge for wagons with disc wheels (pp.130-49). The 250 wagon graves clustered in seven regional groups are dated within the third millennium BC centred on the Yamnaya Culture spreading from the Urals and the lower Danube. Despite a lack of adequate publication, it remains clear that these are workers of high social status and as such commence a tradition which was to extend in Central and Western Europe into the early period of the Roman Empire.

Bernhard Hänsel, a moving light in this as in so many other publishing projects, discusses finds of Bronze Age moulds, mainly on the basis of those discovered over half-a-century ago in a settlement near Soltvadkert, Bács-Kiskun m. in southern Hungary (pp.169-81). Rather than the normal ascription to a founder's or merchant's hoard, this find – to be placed at the beginning of the Middle Bronze (BA B1 = MD II after Hänsel) – seems better interpreted as ritual offerings perhaps by the metalwork-

ers themselves. While the evocation of ritual practices is often overdone – usually when no better explanation can be thought of – Hänsel's argument seems to be a rule-proving one. Peter Turk, in one of several papers for which a complete English version is provided, discusses the chance discovery in a reservoir near the castle of Jablje of a complete Early Bronze age (BA A2) solid-hilted short sword. Rather than the Apa-Hajdusámson swords of the eastern Carpathians, the Jablje find seems to belong to a local but parallel tradition. And once more the deposition of what once more must be regarded as a high status object invites use of the "r" word – ritual. This theme is taken further in Anthony Harding's essay on weaponry deposition in the Balkans in the Later Bronze and earlier Iron Ages (pp.249-58). Using the finds from the Mušja jama, Škocjan in Slovenia as a test case, but mentioning other cave deposits from as far afield as the Trou de Han, Han-sur-Lesse in the Belgian Ardennes and Heathery Burn Cave in Co. Durham and the cave of Polis on Ithaca, Harding notes the contrast between hoarding – indeed hiding – of weapons in central and northern Europe with the careful placing of particularly swords in the Mycenaean area. Around 1200BC, however, smiths start producing local versions of Type II swords when, despite continuity of the varying depositional customs, there was a shift towards more functional weapons.

Gerhard Tomedi also covers a wide geographical range in picking another test case, that of the Late Bronze age hoard found at Moosbruckschrofen am Piller to return to Biba's systematic study of the true nature of "hoards", not least with regard to their chronology (pp.259-65), noting – as many more Continental colleagues might – Richard Bradley's discussion of the topic (Bradley 1998 is to be preferred to Bradley "1900" as cited here!). Tomedi's paper is followed by Louis Nebelsick on more ritual activity, this time the later Bronze Age in the Elbe-Saale region (pp.267-300). In what is termed "the highly organized as well as extremely unstable "Culture of Salt"" Nebelsick draws attention to the deposition of human remains in settlements and their boundary ditches – in one of the very few translation errors I have noted for "boarder" read "border" (p.268). Of course this is a theme which could be explored further in the Iron Age. The ritual theme continues – if with a more domestic flavour when Margarita Primas discusses the occurrence of spindle-whorls in graves notably in Italy, Croatia and Slovenia during the Bronze Age – Iron Age transition (pp.301-20). She suggests that, far from just being gender markers, spindle-whorls may have on occasion indicated high status and indeed the attributes of female deities.

Of several papers devoted to aspects of settlement archaeology, that by Matija Črešnar on wooden house construction types in Slovenia is a model of the kind of ethno-archaeology which can still be practised in much of Central Europe and the Balkans (pp.321-39). Phil Mason, that bastion of Englishness in Slovenia, widens the focus with a case study of how rescue excavations within present-day Črnomelj have revealed, that in addition to the Late Bronze and Iron Age cemetery sites surrounding the town, it is now clear that the historic town centre overlies an important major settlement (pp.357-68).

With Fritz Eckart Barth and Otto Urban's new take on the famous early La Tène sword and its engraved scabbard from Grave 994 of the eponymous Hallstatt cemetery we are in intriguing territory (pp.391-404). More recently the local affinities of both the weapon and its decoration – rather than evoking for the latter the art of the situla – has been persuasively argued (Egg, Hauschied and Schönfelder 2006). Here, Barth reads the iconography of the scabbard as representing the three aspects of Celtic warfare – chariotry, cavalry and infantry. Urban, more speculatively, in pointing to the groupings of four, cites the late Iron Age mass grave below the oppidum of Gondole (Puy-de-Dôme). Here were buried eight horses and eight men.

A more sure account is woven by Tereza Belanová, Radoslav Čambal and Susanne Stegmann-Rajtár (pp.419-34) in a contribution particularly well suited to Biba's concerns with the role of women in prehistory, as are several others in the second half of the book. Nové Košariská has long been known for its East Hallstatt burial mounds and the associated spectacular anthropomorphic pots; one of the barrows contained in addition to a woman's body that of several children and no less than 17 loom weights. Now, with the recent discovery of a settlement contemporary with the graves the question as to where the woman and her companions had lived can be answered since one pit-hut contained evidence of two warp-weighted looms. The high status of these weavers seems certain.

Alexandrine Eibner continues what has become an overlapping series of studies on Iron Age iconography – including spinning and the role of women (for example Eibner 2005) – with special attention to situla art, this time images of thrones and footstools (pp.434-51) (add to several bibliographies in this volume the excellent catalogue of situla art in Slovenia: Turk 2005). She argues that, together with sceptres, these formed part of a widespread pattern of gift-exchange.

Next is a sequence of no less than five papers from both sides of the Adriatic dealing with female ornaments and rich burials. These include offerings from what may be regarded as the home team. Mitja Guštin and Borut Križ consider what may be deduced as to status and ritual from the excavation of a rich woman's grave found near Družinska vas (pp.491-503). There follows a fascinating – and beautifully illustrated – article by Christiano Iaia on elements of female jewellery in Latium and southern Etruria (pp.519-31). Rastko Vasić strikes a male blow for women's rights in the Iron Age of the Central Balkans when he presents evidence not of "princely graves" but of those of high status women (pp.557-62), which is followed by Dragi Mitrevski on Iron Age priestess burials in Macedonia (pp.563-82). Jutta Kneisel presents a northern aspect of women's fashions through a reconstruction based on the well-known Pomeranian "face urns" (pp.583-96).

Macedonia – either side of that troubled modern border; Greek readers should be warned from looking at the map on p.658! – is well-served in this wide-ranging survey of current research. Sabine Pabst-Dörrer surveys spectacle brooches as found in the famous barrow cemetery of Vergina, and proposes four separate groupings of female dress reflecting both age and status (pp.643-56). Serena

Vitri and colleagues discuss the affinities of a sixth-century brooch with solar pendent found in women's grave 6 in a large cremation cemetery at Paularo-Misincinis; once again a symbolism, both religious and gender specific, is postulated (pp.695-706).

Brooches and gender-specific fashion are also centre stage in a major production by Carola Metzner-Nebelsick (pp.707-35) – no less than a thorough survey of Hallstatt/early La Tène horse fibulae (a minor addition to her bibliography is Megaw and Megaw 1988). Beginning in Italy in the eighth century, the horse brooch became a fashionable accompaniment of women's graves over a wide area from the Rhineland to the eastern Alps. Once more, associations with weaving and rich grave goods are noted, while the reference to horses suggests not just secular status but the association of women with horses in classical mythology.

The transalpine theme is at the centre of Otto-Herman Frey's essay on the art of Este and the early La Tène area (pp.777-88). A starting-point for the doyen of early Celtic art studies is of course to be found in his Marburg *Habilitationsschrift* published some 40 years ago (Frey 1969) A new impetus has come with the unparalleled discoveries of the rich LT A graves of the Glauberg-bei-Glauburg (Wetteraukreis) (Baitinger and Pinsker 2002). While, in the absence of any relevant imports, the direct influence of Este must remain likely rather than certain, there seems little doubt that, as with other influences, a link there may well have been; the how and why remain unanswered questions. Personally, I feel – particularly in the case of animals in early Celtic art – that the ability of local craftsmen to take themes from the natural world around them has been underrated, just even as the influence of situla art may have been over-emphasised as in the case of the sword from Hallstatt grave 994.

We are back in what might be termed main-stream La Tène territory with the republication by Nives Majnarić Pandžić of bronzes from an unknown location and the now destroyed group of women's graves at Vukovar (pp.797-811). Typical of the so-called "false" or "pseudo-filigree" cast bronze arm-and foot-rings and brooches dated to LT B2/C1 and studied over the years by Miklós Szabó, the Vukovar finds may indeed represent the finery of settlers from Central Europe.

In one of a number of contributions, which are in effect interim excavation reports, Petar Popović describes the Krševica site in south-eastern Serbia which reveals the remains of an urban settlement with an acropolis and defensive wall dating to the fourth- and early third-century BC (pp.813-20). Apart from typical "Thracian" brooches, there is a fragment of a glass *Gesichtspferle* that can be added to Popović's own survey of 1997 (see also Karwowski 2005, esp. 165-7 and List 4). Still further contributions on female ornaments are those by Boris Jovanović (pp.821-7) and Dragan Božić (pp.829-41) giving, respectively, a Serb what is termed an early La Tène and a Slovene Late La Tène slant, the latter involving a nice piece of antiquarian research that is otherwise missing from the volume. But it must be said that here as elsewhere the use of the term "La Tène" raises the old questions of identity, archaeology and ethnicity that might have had more of an airing even if not

to the extent taken by my old academic sparring partner, John Collis (see most recently Collis 2003).

Two articles on numismatics lead a final grouping of four on aspects of ancient Macedonia in the Hellenistic period. Ursula Brosseder has the last paper on whether foreign women can be identified in the large Late Iron Age cemetery of Ivolga in the trans-Baikal region of Russia on the northern periphery of the kingdom of Xiongu (pp.883-93). The final paper by Bojan Djurić is another study in iconography, this time a fragmentary Severian tombstone from Mrzlo Polje with a head which the author associates with the "têtes coupées" of the Celts (pp.895-902). I have to say that I find this a not entirely convincing thesis and the author fails to cite what might be regarded as some useful references (e.g. Lambrechts 1954; Megaw 2003). There are some object lessons in making too ready links between representations of the human head, ancient and modern. It is true that in the Lough Erne region of Northern Ireland "Celtic" heads, made today in concrete, continue a tradition extending back to the early centuries AD, due at least in part to geographical isolation (Hickey 1976). Whatever the cause, this is not the same as making a seemingly random selection of severed heads from across Europe.

It is natural that one may disagree in part or whole with the arguments presented by so widespread a selection of authors and topics; all the contributions to this major undertaking will be found to contain matters of interest. I have expressed some doubts as to the quality of the binding of *Scripta praehistorica*; after literally living with "Biba's book" for more than six months I am convinced that it will be frequently referred to, particularly wherever there is interest in the later prehistory of Central and Eastern Europe – which includes Australia. It is only a pity that, like many similar publications, it lacks an index which would greatly assist access to the many strands of information which this truly weighty tome contains.

The – unacknowledged – photo of Biba Teržan that forms the frontispiece shows her looking slightly askance, almost worried, as if she were contemplating both the past and the present of the Europe she has studied for so long. With research of the calibre demonstrated here she need have no such concerns. No, she should be smiling at the thought of how much of that research she herself has initiated and encouraged.

References:

- BAITINGER, H. and B. PINSKER (eds.) 2002, *Das Rätsel der Kelten vom Glauberg*. (Exhibition catalogue). – Stuttgart.
- BADLEY, R. 1998, *The passage of arms: an archaeological analysis of prehistoric hoard and votive deposits*. – Oxford (2ed.).
- EGG, M., M. HAUSCHIED and M. SCHÖNFELDER 2006, Zum frühlatènezeitlichen Grab 994 mit figuralverzierter Schwertscheide von Hallstatt (Oberösterreich). – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 53, 175–216.
- EIBNER, A. 2005, Wie wertvoll ist eine Frau? Gedenken zum Stellenwert der Spinnens und Webens in der Gesellschaft. – In: E. M. Feldinger (ed.), *Scherben bringen*

Glück: *Festschrift für Fritz Moosleitner zum 70. Geburtstag*, 31–38, Salzburg.

FREY, O.-H. 1969, *Die Entstehung der Situlenkunst*. – Römisch-Germanische Forschungen 31, Berlin.

HICKEY, H. 1976, *Images of Stone*. – Belfast.

KARWOWSKI, M. 2005, The earliest types of eastern-Celtic glass ornaments. – In: H. Dobrzanska, V. Megaw, P. Poleska (eds.), *Celts on the margin: Studies in European cultural interaction 7th century BC – 1st century AD dedicated to Zenon Wozniak*, 163–171, Kraków.

LAMBRECHTS, P. 1954, *L'exaltation de la tête dans la pensée et dans l'art des Celtes*. – *Dissertationes Archaeologicae Gandenses* 2, Brugge.

MEGAW, J. V. S. 2003, Where have all the warriors gone? Some aspects of stone sculpture from Britain to Bohemia. – *Madriider Mitteilungen* 44, 269–286.

MEGAW, R. and V. MEGAW 1988, Horse fibulae in the early La Tène period. – *Arqueologia* 19, 133–142.

TURK, P. 2005, *Images of Life and Myth*. (Exhibition catalogue). – Ljubljana.

J. V. S. MEGAW

Tudor Soroceanu: *Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien / Vasele de metal prescitate de pe actualul teritoriu al României*. Bronzefunde aus Rumänien / Descoperiri de Bronzuri din România 3. Cluj-Napoca 2008. ISBN 978-973-84445-81-9. 452 strani, 43 slik, 82 + 7 tabel, 6 kart.

Suhoparna statistika pove, da pretežno dvojezična monografija – nemškemu besedilu sledi romunsko – obsega 452 strani. Po prvih straneh, ki so namenjene predgovoru in uvodu, je v osrednjem, kataložnem delu na 234 straneh opredeljeno zbrano gradivo. Sledi štirijezični povzetek ugotovitev, kjer se osnovnima jezika pridružita madžarsčina in poljščina. Sklepni del prinaša večji del slikovnega gradiva, table in karte.

Pričujoča monografija, ki obravnava 396 bronastih in zlatih predmetov, od katerih je 172 tipološko določljivih, je bila že pred desetletji načrtovana v okviru serije *Prähistorische Bronzefunde* (PBF), vendar se po skupni odločitvi obeh strani to nazadnje ni izšlo. Kljub temu je publikacija podobno sestavljena in od znanega formata občutno ne odstopa.

Po predgovoru, v katerem avtor poda svoje videnje nastajanja monografije, v uvodu s krajšim miselnim tokom osveži naš spomin o različnem doemanju kovinskih posod pri raziskovalcih na eni in pri nekdanjih uporabnikih na drugi strani. Nadalje poda štiristopenjski pregled zgodovine raziskav romunskih kovinskih posod od začetkov v poznem 18. stoletju, ki je v enem izmed najstarejših primerov iz leta 1822 obogaten tudi s tedanjim pisnim zaznamkom, do današnjih dni. Prikaz pa je zanimiv tudi širše, saj ne našteva le objav gradiva, temveč komentira tudi splošne pregledne študije, ki so med drugim upoštevale in obdelovale tudi kovinsko posodje tega območja.

Pred kataložnim prikazom gradiva sledi krajši diskurz o tipološki razdelitvi posod, ki so, roko na srce, unikatni izdelki. Tudi zato se avtor postavi na stališče, ki ga je predlagal

že von Merhart, da bi raje kot o posameznih tipih govorili o »linijah« (npr. linija Kirkendrup), kar je po njegovem mnenju predvsem pri skodelah precej bolj ustrezno. V nadaljevanju kljub vsemu uporablja standardizirano izrazje, ki ga v katalogu poveže z njegovimi utemeljitelji, ob tem pa priporoča uporabo tudi alternativnih izrazov, kot so »linija, družina in tendenca«. Svoj predlog ob obravnavi skodel tipov Kirkendrup-Jenišovice, Friedrichsruhe in Fuchsstadt tudi ilustrativno predstavi.

Katalog je sestavljen jasno in pregledno, kot je značilno za zvezke serije PBF. Opisu vsakega tipa in njegovih predstavnikov tako sledi razprava o najdiščinskih okoliščinah in uporabi ter njegovi časovni in prostorski razprostranjenosti.

V sklepu oz. »interpretativnem destilatu«, kot ga imenuje avtor, ponovno načne problematiko percepcije posod v časovno in kulturno ločenih okoljih, ki pa je tudi tokrat ne razvija naprej.

Sledi sinteza, iz katere izhaja, da gre pri kovinskem posodju praviloma za predmete iz depojev, le redko najdene v grobnih in naselbinskih kontekstih, ki so ob tem pogosto nezanesljivo opredeljeni. Območje raziskave je moč razdeliti na dva svetova, zahodnega in vzhodnega, mejo med njima pa predstavljajo Karpati. Da so bili Karpati več kot le omembe vredna naravna ovira, je razvidno že iz študij drugega arheološkega gradiva (npr. PBF IV/8, X/4, XIV/6, XVIII/1), tudi v tem primeru je bila na njihovih vzhodnih in južnih obronkih odkrita le peščica izmed predstavljenih predmetov. Ob tem gre za unikate, ki naj ne bi bili izdelki lokalne obrti.

Sledi pregled časovne dinamike, iz katerega izhaja, da se ob izjemnih in po avtorjevih besedah vprašljivih primerkih iz časa Bd D na območju raziskave v naslednji stopnji Ha A pojavijo prvi zanesljivi uvoženi primerki kovinskih posod. To pa je čas, ko so v sosednjih pokrajinah na severozahodu in predvsem v vzhodnomediterranskem svetu izdelavo takšnih predmetov že dalj časa poznali, tudi območja na obeh straneh Karpatov so se takrat že lahko ozirala na dolgo tradicijo obvladovanja metalurgije. Neposredni vplivi iz metalurških centrov na tleh današnjih Češke, Slovaške in Madžarske so vplivali na oblikovanje lokalnih središč v zgornjem Potisju in na Sedmograškem. Slednje pa je tudi območje, kjer so nato začeli izdelovati vedra tipa Kurd, ki imajo po avtorjevem mnenju predloge v kretskomikenskem svetu. Karpatski bazen je takrat v najkrajšem času postal eden izmed glavnih izdelovalcev kovinskega posodja, predvsem veder. Čas Ha B prinaša številčni skok kovinskih posod v depojih. Najprej je v stopnji Ha B1 prišlo do poenotenja obeh glavnih regij, Potisja in Sedmograške, značilno pa postane izdelovanje trojčka: skodele tipa Kirkendrup, kotla z dvojnokrižnima atašama (tipa B1) in vedra tipa Hajdúböszörmény. Obdobje Ha B2 nato pripelje do razcveta in hkrati vrhunca samostojne izdelave kovinskih posod predvsem na območju Sedmograške. To potrjuje po eni strani število kotlov s paroma križnih ataš (tip B2a), saj tukaj evidentirani primerki presegajo njihovo število v preostalih delih Evrope, po drugi strani pa tudi nastanek novih originalnih oblik, kot so skodele tipa Sängeorgiu de Pădure, skleda tipa Fizeşul Gherlei itn. S stopnjo Ha C se spremeni način deponiranja, predvsem če imamo v mislih kovinske posode. Prenehanje izdelave posod, ki se v drugih

zahodnih regijah razvijajo dalje, je tako drastično, da si ga avtor razlaga s prilivom novega prebivalstva.

Orisom glavnih stopenj pojavljanja kovinskih posod sledi opredelitev njihove vloge v sklopu depojev. V stopnji Ha A gre predvsem za zelo fragmentirane najdbe, ki v depojih ne predstavljajo omembe vredne enote (0,08 %). Porast števila kovinskih posod v naslednjem obdobju Ha B pa dvigne tudi njihov pomen, saj je njihova ohranjenost v večini dobra in so v nekaterih primerih le poškodovane, s čimer naj bi na simbolni ravni izgubile uporabnost. Zanimivo je, da se v primerjavi s prejšnjim obdobjem skupno število kovinskih najdb zmanjša na tretjino, po drugi strani pa se število osnovnih tipov posod kot tudi njihovo absolutno število podvoji, še bolj pa potemtakem poskoči njihov delež (0,7 %). V stopnji Ha C, ki prinese prelom s tradicijo, se sicer še poveča delež kovinskih posod med depojskimi najdbami (2,8 %), a je njihovo število zaradi drastičnega upada deponiranja absolutno gledano štirikrat manjše.

V sklepnih mislih, ki jih avtor namenja gradivu, piše o številčnosti pomenov, od tehnoloških, gospodarskih, socialnih in predvsem religioznih, ki jih sočasno v sebi nosijo predmeti, ki smo jih mi poimenovali z izrazom »kovinske posode«, a tematiko tudi tokrat le nakaže.

Ker gre pri objavi v prvi vrsti za katalog, ki je namenjen bodisi iskanju primerjav določenemu predmetu ali skupini predmetov bodisi spoznavanju materialne kulture območja v določenem časovnem obdobju, bi kot uporabnik takšnega priročnika želel dobiti tudi kratak uvid v kulturno-zgodovinsko podobo obravnavanega prostora, kar mnoge podobne publikacije prinašajo. Morda bi kot pomanjkljivost označil tudi le dva objavljena konteksta, ki spremljata objavo 172 natančneje tipološko razvrščenih posod. Seveda bi bilo zaželeno, da bi avtor nekaterim nastavljenim mislim o pomembnosti in pomenu kovinskega posodja, njihove izdelave in obravnave tako v današnjem času kot nekoč v sklepu namenil nekoliko več prostora, a je osnovni namen publikacije, tj. informiranje bralca o določenem segmentu arheološkega gradiva na območju današnje Romunije, tudi brez tega nedvomno zadovoljen.

Matija ČREŠNAR

Shannon Lewis-Simpson (ur.): *Youth and age in the medieval North, The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400-1700. A.D. Peoples, Economies and Cultures* 42. Leiden, Boston 2008. ISBN 978-90-04-17073-5, 310 str.

V zborniku o mladosti in starosti na srednjeveškem Severu so zbrani prispevki arheologov, zgodovinarjev in literarnih zgodovinarjev. Kljub na prvi pogled prostorsko zelo oddaljeni in s tradicionalnega stališča nearheološki temi se nam je knjiga zdela zanimiva za slovensko javnost, saj so v njej predstavljeni sodelovanje med vedami in primeri interpretacije grobišč, kot bi si jih želeli tudi v slovenski arheologiji.

Po kratki predstavitvi avtorjev urednica Shannon Lewis-Simpson v uvodniku spregovori o izzivih opredeljevanja mladosti in starosti na srednjeveškem Severu, ki obsega anglosaksonsko Anglijo, vikinško Britanijo, železnodobno in srednjeveško Skandinavijo, Islandijo od zavzetja (pribl. 870) do pribl. 1400. Od preostale Evrope, ki je doživela

antično obdobje, se ta prostor razlikuje v počasnem prehodu iz nepismene germanske kulture v pismeno krščansko in posledično predstavlja zmes obeh kulturnih tradicij. Tudi opredelitev "star" ali "mlad" je tako odvisna od okoliščin in ne od dejanskih let kot v klasičnih in krščanskih okoljih. Lewis-Simpsonova se sprašuje, ali sploh lahko poimenujemo posamezna obdobja odrasčanja, če jih v obravnavanem obdobju ljudje sami niso poimenovali in je iz virov znano le, da je na Severu otrok odrasel nekje med 12 in 16 letom.

Pričujoči zbornik sicer nima posebnega sklepnega poglavja, vendar urednica že v uvodniku povzame in komentira glavne ugotovitve avtorjev. Za nas so najzanimivejši prvi trije prispevki, ki za ugotavljanje položaja ljudi v družbi uporabljajo arheološke vire. Ostali so zgodovinski ali literarnozgodovinski in prepoznavajo otroštvo in starost preko pisnih virov, zakonikov in sag.

Prvi prispevek Christine Lee "Forever Young: Child Burial in Anglo-Saxon England" podaja primere z anglosaksonskih grobišč in govori o tem, da pokopi otrok in odraslih z znaki bolezni ali poškodb kažejo, da so oboji potrebovali posebno zaščito za življenja in tudi po smrti, ter da so bili posledično pokopani drug ob drugem na skupnih delih grobišč. Imeli so torej očitno isti družbeni položaj, položaj članov, v veliki meri nesposobnih za delo.

V drugem prispevku Lotta Mejsholm "Construction of Early Childhood at the Syncretic Cemetery of Fjälkinge – a Case Study" opisuje švedsko grobišče Fjälkinge iz faze prehoda iz predkrščanskega obdobja v krščansko ter ugotavlja, da prdatki posodic in jantarnih jagod v otroških grobovih govorijo o otrokovem položaju v družini in družbi. Posodice za hranjenje nakazujejo predkrščanski ritual prvega hranjenja in pričajo, da je bil otrok pred smrtjo sprejet v družino, jantarni prdatki, ki se izjemoma najdejo tudi v grobovih odraslih z bolezenskimi znaki ali poškodbami, pa govorijo o želji po posebni zaščiti določene družbene skupine. Obenem usmerjenost pokopov vzhod-zahod, predvsem ko je šlo za najmlajše otroke, kaže na regulacijo obredov s prihajajočim krščanstvom, ki je pri pokopih otrok izražena močneje kot pri pokopih odraslih.

Berit J. Sellevold v prispevku "Child Burials and Child Status in Medieval Norway" razbira pomen otrok skozi pokope na samostanskem pokopališču 12. stoletja na otoku Selja na Norveškem. Ugotavlja, da posebno prestižna lega nekaterih otroških grobov dokazuje, da so staršem otroci bili pomembni – čeprav obdobje otroštva in otroci v družbi na srednjeveškem Severu sicer nimajo posebnega pomena.

Anna Hansen v članku "Fosterage and Dependency in Medieval Iceland and its Significance in Gísla saga" govori o varuhih in skrbnikih ter različnih položajih otrok na srednjeveški Islandiji in raziskuje kognitivni, funkcionalni in družbeni razvoj otroka po sagi Gísla v primerjavi z zakoniki in tako imenovanimi družinskimi sagami.

Bernardine McCreech v prispevku "The Birth, Childhood and Adolescence of the Early Icelandic Bishops" piše o tem, kako je otroštvo prikazano v tako imenovanih škofovskih sagah, in poskuša ugotoviti, ali so se opisi otroštva v sagah razvili iz islandske tradicije ali tujih evropskih vzorov.

Joanna A. Skórzewska v članku "Sveinn einn fell í sýruker": Medieval Icelandic Children in Vernacular Miracle stories" govori o tem, da so v zgodbah o čudežih,

povezanih s škofi, otroci prikazani kot ranljivi in potrebni posredovanja svetnikov, kar posredno sporoča, da sta skrb in ljubezen staršev do otrok primerni.

Nic Perciwall v članku "Teenage Angst: The Structures and Boundaries of Adolescence in Twelfth- and Thirteenth-Century Iceland" opisuje najstniško obdobje moških na Islandiji glede na sago Grágās in tako imenovane sodobne sage (contemporary sagas, samtíðarsögur).

Carolyne Larrington v prispevku "Awkward Adolescents: Male Maturation in Norse Literature" razmišlja o očetih in najstniških sinovih v času odraščanja v sagah in poudarja povezave z moderno psihologijo, problemi identitete, samostojnosti in dosežkov.

Philadelphia Ricketts v članku "Spoiling them Rotten?: Grandmothers and Familial Identity in Twelfth- and Thirteenth-Century Iceland" govori o pomenu babic in odnosu babice-vnuki na Islandiji v 12. in 13. stoletju. Raziskuje vlogo starejših pri vzgoji otrok in ugotavlja, da so bile trigeneracijske družine redke in da so bili pri vzgoji otrok glavni starši.

Jordi Sánchez-Martí v prispevku "Age Matters in Old English Literature" piše o tako imenovanih sodobnih sagah, pisanih kmalu po 13. stoletju, ki so zaradi bližine opisanim dogodkom pogosto upoštevané le kot historični in ne literarni vir. Poudarja pomen obdobja odraslosti, ko je človek polno sposoben, ne več otrok in ne še star.

Jon Vidar Sigurdsson v svojem članku "Becoming 'Old', Ageism and Taking Care of the Elderly in Iceland c. 900–1300" piše o skrbi za ostarele ter poudarja, da so sage negativno naravnane do starosti. Ko ljudje namreč ne morejo več opravljati dela, postanejo družbi v breme.

Shannon Lewis-Simpson v svojem prispevku "Old Age in Viking-Age Britain" poudarja, da je družba vikinške Britanije staro moško telo zasmehovala in da je bilo pomembno, da moški kljub letom še vedno ostajajo aktivni in na neki način za družbo uporabni.

Ármann Jakobsson v članku "The Patriarch: Myth and Reality" razbira iz islandskih družinskih sag, da so patriarhi lahko ohranili oblast dolgo v starost, če so bili še dovolj sposobni.

Yelena Sesselja Helgadóttir Yershova pa v prispevku "Egill Skalla-Grímsson: a Viking poet as a Child and an Old Man" opisuje, kako lahko iz pesnitev razberemo značilnosti razvoja avtorja v mladosti in starosti in sledimo odraščanju in staranju posameznika.

Skupen sklep vseh avtorjev je, da sta pojma otroštvo in starost opredeljena z zmožnostjo aktivnega dela in delovanja v družbi in da otroci in stari potrebujejo posebno zaščito ostalih članov družbe, v kateri sicer nimajo več vloge, vendar so cenjeni kot posamezniki.

Za slovenskega bralca je knjiga zanimiva kot uspešen prikaz sodelovanja arheologije in zgodovine. Videti je, da vedi ne tekmujeta, marveč se vsaka loteva tematike na podlagi svoje vrste virov. Arheologija preučuje otroštvo in mladost posredno, preko odnosa družbe do umrlih, prepoznavnega iz materialnih ostankov, zgodovina pa v sagah in drugih pisnih virih išče odsev odnosa do otrok, odraščajočih in ostarelih skozi oči odraslih. Vsaka veda tako piše svojo zgodbo preteklosti. Ni ju mogoče neposredno primerjati, vendar v srečnih primerih, katerih eden je tudi ta zbornik, vodita do primerljivih sklepov.

Tina MILAVEC

Bibliographia archaeologica Slovenica selecta

1. OBJAVE SLOVENSКИH AVTORJEV V TUJEM TISKU 2008 PUBLICATIONS BY SLOVENIAN AUTHORS ABROAD 2008

Predkovinske dobe / Stone Ages

Andrič, M., B. Kroflič, M. J. Toman, N. Ogrinc, T. Dolenec, M. Dobnikar, B. Čermelj, Late Quaternary vegetation and hydrological change at Ljubljansko barje (Slovenia). – *Palaeogeography, palaeoclimatology, palaeoecology* 1/2, 2008, 150–165.

Bernardini, F., A. Alberti, G. Demarchi, E. Montagnari Kokelj, F. Princivalle, A. Velušček, An archaeometric study of the prehistoric polished stone tools from the Ljubljanica River (Slovenia). – *Atti della Società per la preistoria e protostoria della regione Friuli-Venezia Giulia* 16, 2008, 53–73.

Mlekuž, D., M. Budja, R. Payton, C. Bonsall, »Mind the gap«: Caves, radiocarbon sequences, and the Meso-

lithic-Neolithic transition in Europe - lessons from the Mala Triglavca rockshelter site. – *Geoarchaeology* 23/3, 2008, 398–416.

Kovinske dobe / Metal Ages

Božič, D., Fibule di tipo Nova vas. – V / In: *Fibule antiche del Friuli*, Cataloghi e monografie archeologiche dei Civici musei di Udine 9 (Roma 2008) 19–21.

Gaspari, A., Bronze sword of the Arco type from the Sava river near Gornje Pijavško (Posavje, Slovenia). – V / In: *Proceedings of the 13th annual meeting of the European Association of Archaeologists* (Zagreb 2008) 267–280.

Guštin, M., I Taurisci: un popolo celtico tra l'Adriatico e la Pannonia. – V / In: *Taurini sul confine* (Torino 2008) 21–31.

Hänsel, B., B. Teržan, K. Mihovilić, Rezultati 10-godišnjeg istraživanja Monkodonje. – V / In: *I. porečki susret arheologa: rezultati arheoloških istraživanja na području Istre* (Poreč 2008) 17–24.

Hornák, M., S. Stegmann-Rajtár, Osídlenie stredného Ponitria v neskorej dobe bronzovej a včasnej dobe železnej: využitie GIS-analýz / Late bronze age and Early Iron age settlement in the Middle Nitra region: applicability of GIS analyses. – *Štúdijné Zvesti AÚ SAV* 43, 2008, 43–52.

Rimska doba / Roman Period

Djurić, B., Early stela from Poetovio and the marble studies. – V / In: *Thiasos, Veröffentlichungen des Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität Graz* 1 (Wien 2008) 159–165.

Djurić, B., J. Davidović, A. Maver, H. W. Müller, Stone use in Roman towns: resources, transport, products and clients: case study Sirmium: first report. – *Starinar* 56, 2008, 103–137.

Horvat, J., Early Roman horrea at Nauportus. – *Mélanges de l'Ecole française de Rome* 120/1, 2008, 111–121.

Istenič, J., Militaria césariens de la rivière Ljubljanka (Slovénie). – V / In: *Sur les traces de César: militaria tar-do-républicains en contexte gaulois*, Collection Bibracte 14 (Glux-en-Glenne 2008) 295–298.

Karinja, S., P. Čerče, The roman port at the St. Simon's bay, Izola: the 1994 rescue excavations. – V / In: *Proceedings of the 13th annual meeting of the European Association of Archaeologists* (Zagreb 2008) 196–206.

Lazar, I., New evidence about roman glass production in Celeia (Noricum). – *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte* 65, 1/2, 2008, 137–140.

Lazar, I., The interior decoration of the roman houses in Celeia. – V / In: *Domus, das Haus in den Städten der römischen Donauprovinzen*, Sonderschriften 44 (Wien 2008) 53–73.

Lazar, I., The roman glass bottle from Poetovio: a souvenir from Alexandria? – V / In: *Egypt and Austria IV: crossroads* (Praha 2008) 67–73.

Novšak, M., T. Žerjal, Školarice in Križišče, rimski najdišči. – V / In: *I. porečki susret arheologa: rezultati arheoloških istraživanja na području Istre* (Poreč 2008) 25–34.

Šašel Kos, M., The family of Romulus Augustulus. – V / In: *Antike Lebenswelten: Konstanz - Wandel - Wirkungsma-cht*, Philippika 25 (Wiesbaden 2008) 439–449.

Šašel Kos, M., Divinities, priests and dedicators at Emona. – V / In: *Atti della XVIe rencontre sur l'épigraphie*, Tituli 9/2 (Roma 2008) 687–710.

Šašel Kos, M., Intercultural communications in Greek myths and legends: some considerations. – V / In: *La comunicazione nella storia antica: fantasia e realtà*, Serta antiqua et mediaevalia 11, Storia antica 7 (Roma 2008) 3–22.

Pozna antika in zgodnji srednji vek Late Antiquity and Early Middle Ages

Ciglencečki, S., Castra und Höhensiedlungen vom 3. bis 6. Jahrhundert in Slowenien. – V / In: *Höhensiedlungen zwischen Antike und Mittelalter von den Ardennen bis zur Adria*, Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 58 (Berlin, New York 2008) 481–532.

Guštin, M., Die slavischen Migrationen von den Ostalpen bis zu den Ufern der nördlichen Adria. – V / In: *Die Bernsteinstraße, Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 123 (Eisenstadt 2008) 195–200.

Pleterski, A., Lauterhofen: Strukturen des Gräberfeldes und chronologisches Verhältnis zu Altenerding. – *Slovenská archeologia* 56/1, 2008, 61–80.

Pleterski, A., Mit vollem Magen lacht Man leichter? – V / In: *Alimentation et santé, Histoire des Alpes* 13 (Zürich 2008) 13–28.

Pleterski, A., Zgodnjesrednjeveški žgani grobovi v vzhodnih Alpah. – V / In: *Frühmittelalterarchäologie in der Steiermark*, Schild von Steier, Beiheft 4 (Graz 2008) 33–39.

Arheološka teorija in ostalo Archaeological theory and varia

De Laet, V., B. Mušič, E. Paulissen, Extracting archaeological features from very high resolution Quickbird-2 remote sensing imagery: a methodological approach based on the town of Sagalassos. – V / In: *Sagalassos VI: Geo- and Bio-archaeology at Sagalassos and its territory* (Leuven 2008) 157–171.

Erič, M., T. Verbič, Importance of early preparation for archaeological research of larger rivers: case of the lower Sava in Slovenia. – V / In: *Proceedings of the 13th annual meeting of the European Association of Archaeologists* (Zagreb 2008) 303–313.

Guštin, M., Na soli stoji grad. Koparske solane na Bonifiki kod Bertoka. – V / In: *I. porečki susret arheologa: rezultati arheoloških istraživanja na području Istre* (Poreč 2008) 163–168.

Novaković, P., Arheologija prostora i arheologija krajo-lika. – V / In: *Povijest u kršu, Alpium Illyricarum Studia* I (Zagreb 2008) 15–54.

Stokin, M., M. Novšak, A. Plestenjak, Archaeological heritage management in countries of transition: case study Slovenia. – V / In: *Managing archaeological resources*, One world archaeology series 58 (Walnut Creek 2008) 157–172.

Stokin, M., Carso e Istria slovena / Kras in Slovenska Istra. – V / In: *Coast to coast* (Ariano nel Polesine 2008) 85–111.

Šmit, Ž., J. Istenič, T. Knific, Plating of archaeological metallic objects - studies by differential PIXE. – *Nuclear instruments & methods in physics research. Section B, Beam interactions with materials and atoms* 10/266, 2008, 2329–2333.

Šprajc, I., Rescate de las estelas de Los Alacranes. – V / In: *Reconocimiento arqueológico en el sureste del estado de Campeche, México*, BAR international series 1742, Paris monographs in American archaeology 19 (Oxford 2008) 125–130.

Šprajc, I., Alineamientos astronómicos en la arquitectura. – V / In: *Reconocimiento arqueológico en el sureste del estado de Campeche, México*, BAR international series 1742, Paris monographs in American archaeology 19 (Oxford 2008) 233–242.

Štular, B., Prostorske analize Malega gradu v Kamniku (Slovenija). – V / In: *Sbornik příspěvků přednesených na 39. mezinárodní konferenci archeologie středověku s hlavním zameraním sídliská v středověkom rurálnim prostredí*, *Archaeologica historica* 33 (Brno 2008) 255–264.

Tolar, T., J. Jakše, Z. Korošec-Koruza, The oldest macro-remains of *Vitis* from Slovenia. – V / In: *Proceedings of the 14th Symposium of the International Work Group for Palaeoethnobotany, Vegetation history and archaeobotany* 17, Suppl. 1 (Berlin, Heidelberg 2008) S93–S102.

**2. IZBOR OBJAV TUJIH AVTORJEV
O SLOVENSKEM OZEMLJU IN GRADIVU 2008
SELECTED PUBLICATIONS BY FOREIGN AUTHORS
ABOUT THE SLOVENIAN TERRITORY
AND MATERIAL 2008**

**Pozna antika in zgodnji srednji vek
Late Antiquity and Early Middle Ages**

Bitenc, P., T. Knific, M. Buora, L. Villa, *Goti dall'oriente alle Alpi*. – *Archeologia di frontiera* 7 (Udine 2008).

**3. IZBOR OBJAV V SLOVENSKIH
NEARHEOLOŠKIH PUBLIKACIJAH 2008
SELECTED PUBLICATIONS IN SLOVENIAN
NON-ARCHAEOLOGICAL LITERATURE 2008**

Predkovinske dobe / Stone Ages

Tomaž, A., Prva dama: ob odkritju prazgodovinske ženske figurine na Slovenskem / First lady: the discovery of a prehistoric female figurine in Slovenia. – *Argo* 51/1, 2008, 139–144.

Kovinske dobe / Metal Ages

Dular, J., Južna Bela krajina v arheoloških dobah. – V / In: *Bela krajina in Krajinski park Lahinja* (Ljubljana 2008) 43–52.

Dular, J., Pogled na družbeno strukturo železnodobne Dolenjske. – *Kronika* 56/3, 2008, 425–434.

Ogrin, M., B. Križ, P. Stipančič, Železarstvo v starejši in mlajši železi dobi (8. stoletje pr. n. š.-1. stoletje n. š.). – V / In: *Tri tisočletja železarstva na Slovenskem, Slovenska pot kulture železa* (Ravne na Koroškem 2008) 5–7.

Teržan, B., Kraški Škocjan v davnini - kultni kraj evropskega slovesa: pomen Mušje jame v Sloveniji in v Evropi. – *Kras* 86/87, 2008, 71–75.

Toškan, B., Živalstvo v koliščarski dobi. – V / In: *Ljubljansko barje: neživi svet, rastlinstvo, živalstvo, zgodovina in naravovarstvo* (Ljubljana 2008) 153–158.

Velušček, A., Nekoč so na Ljubljanskem barju živeli koliščarji. – V / In: *Ljubljansko barje: neživi svet, rastlinstvo, živalstvo, zgodovina in naravovarstvo* (Ljubljana 2008) 159–169.

Rimska doba / Roman Period

Gaspari, A., J. Hrustel, R. Masaryk, M. Novšak, Gema z gravirano podobo moškega božanstva iz Emone, *Umetnostna kronika* 19, 2008, 2–10.

Lazar, I., Krščanstvo v Celeji. – V / In: *V soju zlatih zvezd* (Celje 2008) 17–27.

**Pozna antika in zgodnji srednji vek
Late Antiquity and Early Middle Ages**

Pleterski, A., The swinging of spacetime. – V / In: *Space and time in Europe: East and West, past and present*, Zbirka Zupaničeva knjižnica 25 (Ljubljana 2008) 293–393.

Pleterski, A., Starodavna načela urejanja prostora. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 27–32.

Pleterski, A., Police nad Idrijco. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 59–64.

Pleterski, A., Brezje pri Zrečah. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 65–68.

Pleterski, A., Pohansko. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 69–72.

Pleterski, A., Slovenj Gradec. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 73–76.

Pleterski, A., Praga. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 79–82.

Pleterski, A., Otok na Blejskem jezeru. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 83–84.

Pleterski, A., Bodešče. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 85–94.

Štular, B., Zasip in Mušje. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 217–220.

Štular, B., Kamnik. – V / In: *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura* (Ljubljana 2008) 77–78.

Srednji in novi vek / Middle and New Ages

Djura Jelenko, S., Grad Ravne - Streiteben: arheološke raziskave 2002. – *Kronika* 56/2, 2008, 207–232.

Mlinar M., J. Rupnik, Arheološke raziskave z območja cerkve sv. Barbare v Idriji. – *Idrijski razgledi* 2008, 2008, 96–117.

Štular, B., Analiza dostopnosti Malega gradu v Kamniku / Accessibility analysis of Mali grad Castle in Kamnik. – *Arhitektura raziskave* 1, 2008, 34–39.

**Epigrafika in numizmatika
Epigraphy and Numismatics**

Šemrov, A., Trubarjevo obdobje v odsevu numizmatičnih materialnih virov / The age of Trubar as reflected in the numismatic material. – V / In: *Primož Trubar: 1508-1586: ob petstoti obletnici rojstva / on the five-hundredth anniversary of his birth* (Ljubljana 2008) 127–141.

Šemrov, A., Le forme di pagamento tra i partigiani. – V / In: *La stampa partigiana* (Ljubljana 2008) 67–77.

Arheološka teorija in ostalo Archaeological theory and varia

Dimc, F., B. Mušič, R. Osredkar, An example of an integrated GPS and DR positioning system designed for archaeological prospecting / Primer integriranega lokacijskega sistema GPS in seštevne navigacije, namenjenega arheološkemu raziskovanju. – *Informacije MIDEEM* 38/2, 2008, 144–148.

Dimc, F., B. Mušič, R. Osredkar, Surveying for geophysical exploration, using a single-frequency global navigation satellite system receiver capable of 30 cm horizontal kinematical positioning uncertainty / uporaba enofrekvenčnega sprejemnika GNSS s 30 cm negotovostjo v kinematičnem načinu dela za terenske geofizikalne preiskave. – *RMZ – Materials and geoenvironment* 55/1, 2008, 85–109.

Gaspari, A., Pregled in perspektiva arheoloških raziskav Blejskega jezera / Archaeological research of lake Bled: review and perspective. – V / In: *Neznano Blejsko jezero*, Vestnik 20 (Ljubljana 2008), 12–31.

Gaspari, A., Preventivne arheološke raziskave Blejskega jezera pri Mlinem. – V / In: *Neznano Blejsko jezero*, Vestnik 20 (Ljubljana 2008), 46–65.

Gaspari, A., Votanov hram namesto otoške cerkve Marijinega Vnebovzeta stoletja: k pričevanju o nacističnih namerah o neopoganskem kulturnem središču na Bledu / Temple to Voltan as a replacement for the Church of the Assumption on the Bled Island: testimonies on Nazi intentions to build a Neopagan Cult Center in Bled. – *Vojaška zgodovina* 9, 1(14), 2008, 37–57.

Hornak, M., U. Stepišnik, Prispevek k razumevanju zgodovinske poselitve južnega dela Ribniške Male gore. – *Dela* 30, 2008, 39–49.

Kokalj, Ž., K. Oštir, K. Zakšek, Uporaba laserskega skeniranja za opazovanje preteklih pokrajin - primer okolice Kobarida. – V / In: *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2007-2008*, GIS v Sloveniji 9 (Ljubljana 2008) 321–329.

Kruh, A., M. Mlinar, Brezmejnost arheologij med Nadižjo in Sočo. – *Trinkov koledar*, 2008, 190–195.

Mlekuž, D., Preden so ovce jedle ljudi: predkapitalistične oblike pašništva. – V / In: *Prostori soočanja in srečevanja: spominski zbornik za Boruta Brumna*, Zbirka Zupaničeva knjižnica 26 (Ljubljana 2008) 205–225.

Mlinar, M., Od posoških kamenodobnih lovcev do starejšeželeznodobnih bojevnikov. – V / In: *Vojske, orožje in utrdbeni sistemi v Posočju*. Zbornik in katalog razstave (Tolmin 2008) 13–28.

Mlinar, M., B. Žbona Trkman, Banjška planota in Trnovski gozd v luči novejših arheoloških najdb. – *Goriški letnik* 32, 2008, 9–22.

Plestenjak, A., B. Županek, Communicating the heritage of Emona: what does public want? Potentials and strategies. – V / In: *Cultural heritage research meets practice* (Ljubljana 2008) 187–189.

Šašel Kos, M., The story of the grateful wolf and Venetic horses in Strabo's Geography. – *Studia mythologica Slavica* 11, 2008, 9–24.

Šavel, I., Arheološke raziskave v panonskem prostoru. – V / In: *Živeti z mejo, Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejih*, Narodne manjšine 6 (Ljubljana 2008) 96–108.

Štular, B., Vloga kulturne dediščine pri trajnostnem razvoju varovanih območij na primeru arheološke dediščine v Kamniško-Savinjskih Alpah. – V / In: *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2007-2008*, GIS v Sloveniji 9 (Ljubljana 2008) 341–353.

Štular, B., Srednjeveška in novoveška lončenina iz Blejskega jezera. – V / In: *Neznano Blejsko jezero*, Vestnik 20 (Ljubljana 2008) 73–105.

Toškan, B., Živalski ostanki iz Mlinarjevega stanu Za Koglom. – *Kamniški zbornik* 19, 2008, 277–278.

Tolar, T., K. Čufar, Les iz Mlinarjevega stanu Za Koglom in njegov raziskovalni potencial. – *Kamniški zbornik* 19, 2008, 273–275.

Županek, B., Podobi starodavne in slavne predhodnice: dediščina Emone in Ljubljana. – *Monitor ISH* 10/2, 2008, 45–58.

Županek, B., Zavest o omikani in slavni preteklosti: pomen dediščine Emone za identiteto Ljubljane. – V / In: *Etnologija in regije, Ljubljana, Urbana etnologija in identitete Ljubljane*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 42 (Ljubljana 2008) 147–157.

Županek, B., Barbarske gostije, rimsko posodje: potrošnja rimskih dobrin pred rimsko zasedbo slovenskega ozemlja. – V / In: *Prostori soočanja in srečevanja*, Zbirka Zupaničeva knjižnica 26 (Ljubljana 2008) 227–238.

4. NOVE SLOVENSKE ARHEOLOŠKE MONOGRAFIJE RECENTLY PUBLISHED SLOVENIAN ARCHAEOLOGICAL MONOGRAPHS

Aurimma, R., S. Karinja (ur.) *Terre di mare. L'archeologia dei paesaggi costieri e le variazioni climatiche*. – (Trieste, Piran 2008).

Bekić, L., M. Guštin (ur.), *Srednji vek: arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino / Mittelalter: archäologische Forschungen zwischen der Adria und der Pannonischen Tiefebene*. – (Ljubljana 2008).

Božič, D., *Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto: Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo: studies on fibulae and on the relative chronology of the Late La Tène period / Poznatolatsko-rimsko grobišče v Novem mestu: Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo: študije o fibulah in o relativni kronologiji pozne latenske dobe*. – Katalogi in monografije 39 (Ljubljana 2008).

Gregl, Z., I. Lazar, *Staklo iz rimske nekropole Bakar / The glass from the Roman cemetery Bakar*. – Katalogi i monografije Arheološkoga muzeja u Zagrebu 5 (Zagreb 2008).

Guštin, M., V. Bikić, Z. Mileusnić, *Ottoman times: the story of Stari Bar, Montenegro / Osmanska vremena: priča o Starom Baru, Crna Gora*. – *Annales Mediterranea* (Koper 2008).

Križ, B., P. Stipančić, A. Škedelj-Petrič, *Arheološka podoba Dolenjske. Vodnik po stalni arheološki razstavi Dolenjskega*

muzeja Novo mesto / *The archaeological image of Dolenjska. Guide to the permanent archaeological exhibition at the Dolenjski muzej, Novo mesto.* – (Novo mesto 2008).

Mason, P., M. Lovenjak, M. Kosi, B. Golec, A. Gaspari, J. Weiss (ur.), *Črnomaljski zbornik: zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta.* – (Črnomelj 2008).

Novaković, P., D. Grosman, R. Masaryk, M. Novšak, *Minimalni standardi izkopavalne dokumentacije: pregled stanja in predlogi standardov: študija.* – (Ljubljana 2007).

Petru, S., *Paleolitska umetnost: magija podobe ali podoba magije.* – (Ljubljana 2008).

Pleterski, A., *Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku / Küchenkultur im Frühen Mittelalter.* – (Ljubljana 2008).

Pleterski, A., *Zgodnjesrednjeveška naselbina na Blejski Pristavi: najdbe / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled: Funde.* – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 14 (Ljubljana 2008).

Predovnik, K. K., M. Dacar, M. Lavrinc, *Cerkev sv. Jerneja v Šentjerneju: arheološka izkopavanja v letih 1985 in 1986.* – Archaeologia historica Slovenica 6 (Ljubljana 2008).

Svoljšak, D., *Mrzlo Polje pri Ivančni Gorici.* – Zbirka Arheologija na avtocestah Slovenije 5 (Ljubljana 2008).

Šavel, I., B. Kerman, *Gornje njive pri Dolgi vasi (obvoznica Lendava).* – Zbirka Arheologija na avtocestah Slovenije 6 (Ljubljana 2008).

Šavel, I., S. Sankovič, *Pri Muri: razstava o arheološkem najdišču pri Lendavi: publikacija k razstavi.* – (Murska Sobota 2008).

Tomaž, A., *Prva dama: ob odkritju prazgodovinske ženske figurine na Slovenskem / First lady: the discovery of a prehistoric female figurine in Slovenia.* – Annales Mediterranea (Koper 2008).

Zdravkovski, D., E. Stojanova Kanzurova, A. Šemrov, P. Turk, *Neolitska umetnost na območju Republike Makedonije / Neolithic art in the region of the Republic of Macedonia.* – (Ljubljana 2008).

Župančič, M. (ur.), *Krkavčanski Kamen.* – Histria colloquium 1 (Koper 2008).

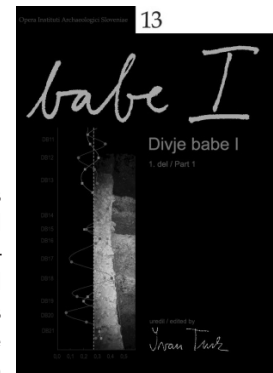
Opera Instituti Archaeologici Sloveniae

1. Janez Dular, Slavko Ciglencečki, Anja Dular, Kučar. Železnodobno naselje in zgodnjekrščanski stavbni kompleks na Kučarju pri Podzemlju / Eisenzeitliche Siedlung und frühchristlicher Gebäudekomplex auf dem Kučar bei Podzemelj, 1995. (EUR 14.60)
2. Ivan Turk (ed.), Moustérienska "koščena piščala" in druge najdbe iz Divjih bab I v Sloveniji / Mousterian "bone flute" and other finds from Divje Babe I cave site in Slovenia, 1996. (EUR 14.60)
3. Jana Horvat (with contributions by Vesna Svetličič, Meta Bole, Metka Culiberg, Draško Josipović, Marko Stokin, Nina Zupančič), Sermin. Prazgodovinska in zgodnjorimska naselbina v severozahodni Istri / A Prehistoric and Early Roman Settlement in Northwestern Istria, 1997. (EUR 14.60)
4. Slavko Ciglencečki (with contributions by Zvezdana Modrijan, Andreja Dolenc Vičič, Ivan Turk), Tinje nad Loko pri Žusmu. Poznoantična in zgodnjerednjeveška naselbina / Tinje oberhalb von Loka pri Žusmu. Spätantike und frühmittelalterliche Siedlung, 2000. (EUR 14.60)
5. Janez Dular, Irena Šavel, Sneža Tecco Hvala, Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu / Bronzezeitliche Siedlung Oloris bei Dolnji Lakoš, 2002. (EUR 14.60)
6. Janez Dular, Halštatske nekropole Dolenjske / Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko, 2003. (EUR 20.70)
7. Irena Lazar, Rimsko steklo Slovenije / The Roman glass of Slovenia, 2003. (EUR 27.40)
8. Anton Velušček (ed.), Hočevarica. Eneolitsko kolišče na Ljubljanskem barju / An eneolithic pile dwelling in the Ljubljansko barje, 2004. (EUR 52.40)
9. Ivan Turk (ed.), Viktorjev spodmol in / and Mala Triglavca. Prispevki k poznavanju mezolitskega obdobja v Sloveniji / Contributions to understanding the Mesolithic period in Slovenia, 2004. (EUR 42.40)
10. Anton Velušček (ed.), Resnikov prekop. Najstarejša koliščarska naselbina na Ljubljanskem barju / The oldest pile-dwelling settlement in the Ljubljansko barje, 2005. (EUR 40.00)
11. Andrej Gaspari (ed.), Zalog pri Verdu. Tabor kamenodobnih lovcev na zahodnem robu Ljubljanskega barja / Zalog near Verd. Stone Age hunters' camp at the western edge of the Ljubljansko barje, 2006. (EUR 43.00)
12. Janez Dular, Sneža Tecco Hvala, South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age. Settlement – Economy – Society / Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi. Poselitev – gospodarstvo – družba, 2007. (EUR 58.00)
13. Ivan Turk (ed.), Divje babe I. Paleolitsko najdišče mlajšega pleistocena v Sloveniji. I. del: Geologija in paleontologija / Divje babe I. Upper Pleistocene Palaeolithic site in Slovenia. Part I: Geology and Palaeontology, 2007. (EUR 82.00)
14. Andrej Pleterski (with Timotej Knific, Borut Toškan, Janez Dirjec, Benjamin Štular and Mateja Belak), Zgodnjerednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Najdbe / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde, 2008. (EUR 51.00)
15. Benjamin Štular, Mali grad. Visokorednjeveški grad v Kamniku / Mali grad. High Medieval Castle in Kamnik, 2008. (EUR 51.00)
16. Anton Velušček (ed.), Koliščarska naselbina Stare gmajne in njen čas. Ljubljansko barje v 2. polovici 4. tisočletja pr. Kr. / Stare gmajne pile-dwelling settlement and its era. The Ljubljansko barje in the 2nd half of the 4th millennium BC, 2009. (EUR 56.00)

Ivan Turk (ed.)

DIVJE BABE I. Paleolitsko najdišče mlajšega pleistocena v Sloveniji. I. del
DIVJE BABE I. Upper Pleistocene Palaeolithic site in Slovenia. Part I

In the first part of the Divje babe I monograph, data from the fields of the natural sciences presented, analysed and interpreted. This is primarily stratigraphic, sedimentological chronological data and data about the remains of flora and fauna. The latter included detailed analysis of charcoal from a number of hearths and the remains of small large mammals, with an emphasis on cave bear. The series of absolute ESR datings the climatogram of the site should be highlighted in particular, which shows the course temperature and humidity by layers in the chronozone of the Early and Middle Würm oxygen isotope stages OIS 5 and OIS 3. The remains of flora and fauna from OIS particular are analysed, which enables new insight into palaeo-environmental and climatic conditions of this poorly known chronological segment in Slovenia and neighbouring regions. Archaeological finds, including Mousterian bone artefacts, will be presented in the planned second part of the monograph.

are
and
des
and
and
of
or
3 in

2007, (Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 13), 480 pages, 10 colour photographs, 178 b-w drawings, photographs and maps, 89 tables and 38 annexes; 21 x 29,5 cm, hardcover, ISBN 978-961-254-019-7.

Andrej Pleterski

(Mit Beiträgen von Timotej Knific, Borut Toškan, Janez Dirjec, Benjamin Štular und von Matej Belak)

Zgodnj srednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Najdbe.
Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde

Pristava in Bled ist vielleicht die interessanteste Fundstelle im Ostalpenraum. Sie um die gegenseitig stratigraphisch verflochtene Siedlung und das Gräberfeld. Im Ort begneten sich die alteingesessenen Walchen und die neu angekommenen Slawen, die in frühmittelalterlichen Bewohnern von Bled zusammenwachsen. Diese doppelten Wurzeln in Gegenständen, Bestattungsarten und Hausformen ersichtlich. Das Buch stellt alle 1943 ausgegrabenen Siedlungsfunde vor und rekonstruiert slawische Brandgräber des Jahrhunderts. Es entwickelt neue Methoden der taphonomischen Analyse, zeigt Gebäudereste und führt augenblicklich die größte Sammlung der frühmittelalterlichen Keramik in Slowenien vor.

i a
fasst
ge-
den
sind
seit
7 .

2008, (Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 14), 276 Seiten, 52 Farbabbildungen, 140 s/w Abbildungen und Tabellen, 39 s/w Tafeln; 21 x 29,5 cm, feste Bindung, ISBN 978-961-254-072-2.

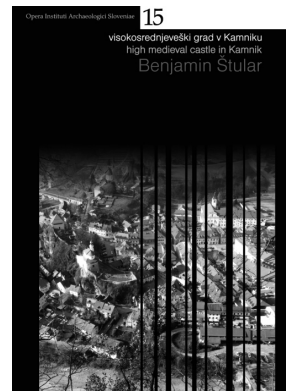
Benjamin Štular

MALI GRAD. Visokosrednjeveški grad v Kamniku
MALI GRAD. High Medieval Castle in Kamnik

This in-depth archaeological research of a High Medieval castle is a unique case in Slovenia and also one of only a few in this part of Central Europe. The book is based on the analysis of the archaeological data gathered during more than a decade of archaeological excavations in the 1980s and 1990s.

In the introductory chapters the written sources and interpretative models are presented, followed by the analysis of pictorial representations. The focus of the research is on the archaeological sources, above all on the analysis of the small finds, stratigraphy, the spatial analysis of the castle itself and its position within the landscape.

2009, (Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 15), 256 pages, b-w drawings, photos, tables, graphs and maps, 25 tabs, 21 x 29,5 cm, hardcover, ISBN 978-961-254-111-8.

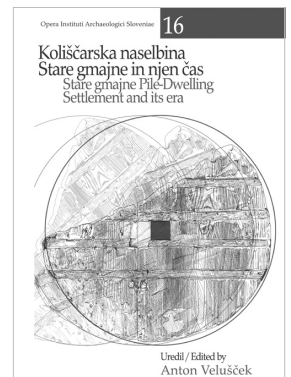
Anton Velušček (ed.)

KOLIŠČARSKA NASELBINA STARE GMAJNE IN NJEN ČAS.
Ljubljansko barje v 2. polovici 4. tisočletja pr. Kr.
STARE GMAJNE PILE-DWELLING SETTLEMENT AND ITS ERA.
The Ljubljansko barje in the 2nd half of the 4th millennium BC

In the collected papers, entitled Stare gmajne pile-dwelling settlement and its era. The Ljubljansko barje in the 2nd half of the 4th millennium BC, a presentation is given of the results of multi-disciplinary research into the pile-dwelling settlements of Stare gmajne, Otavnik Ib and Blatna Brezovica.

Special chapters are devoted to sedimentological and dendrochronological research studies, to archaeological finds – prominent among which are the wooden wheel with the axle, and the remains of yarn – and also to analysis of the raw materials used for smoothing stone tools and querns.

2009, (Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 16), 366 pages, 258 b-w drawings, photos, tables, graphs and maps, 45 plates, 3 appendices; 21 x 29,5 cm, hardcover, ISBN 978-961-254-155-2.

Andrej Pleterski
(Mit Beitrag von Helena Gorjup)

Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku **Die Küchenkultur im Frühmittelalter**

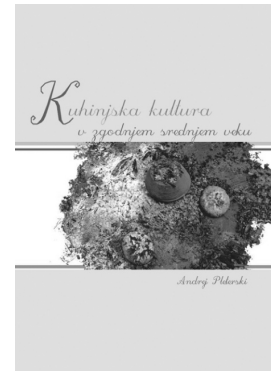
Die Küchenkultur im Frühmittelalter ist dieses bedeutende Segment des Lebens, das zahlreichsten archäologischen Reste hinterlassen hat. Dazu zählen Feuerstellen und Küchenkeramik. Falls man die Küchenverfahren kennt, kann man die Resultate dieser Verfahren verstehen.

Das Buch führt das Model der frühmittelalterlichen Küche auf. Dabei werden Sprach- und völkerkundlichen Quellen analysiert, mit archäologischen Quellen frontiert und experimentellarchäologisch überprüft. Da die slawischen Sprachen Ausgangspunkt darstellen, entsteht vor allem das Bild der altslawischen Küche. Das Resultat ist die Handbuchsammlung von Vehrverfahren, Beziehungen und Sachstrukturen, durch die man die Interpretationen der archäologischen Bestandteile der Küchenkultur gewinnen kann.

Man kann sie als Erläuterungen zu den archäologischen Funden zusammenstellen. Ein Musterbeispiel dafür wird vorgeführt.

Ljubljana 2008, 164 Seiten, 94 Farbfb., 25 s/w Abbildungen und Tabellen; 20 x 27 cm, feste Bindung, ISBN 978-961-254-073-9.

Preis: EUR 15,00

die

die

kon-

den

Oto Luthar (Ed.)

(Oto Luthar, Igor Grdina, Marjeta Šašel Kos, Petra Svoljšak, Dušan Kos, Peter Kos, Peter Štih, Alja Brglez, Martin Pogačar)

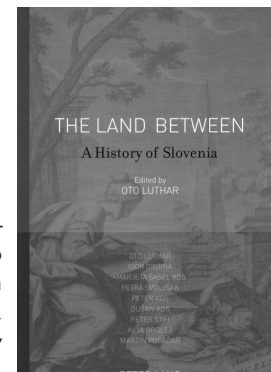
THE LAND BETWEEN **A History of Slovenia**

The purpose of this book is to present a concise history of Slovenia and Slove- In addition to the usual and rather rare texts of this kind, the authors take into consideration the history of the territory between the Eastrn Alps and the Pannonian plain, starting with the period that began long before the first Slavic settlements. Thus, wish to emphasize that the Slovenes' ancestors did not settle an empty territory rather coexisted with other peoples and cultures.

Peter Lang Publishing Group

2008, 563 pages, 15 × 21 cm, paperback, ISBN 978-3-631-57011-1.

Price: EUR 29,00

nes.

due

they

buth

Dragan Božič

Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto. Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo

Studies on fibulae and on the relative chronology of the Late La Tène period

Poznolatensko-rimsko grobišče v Novem mestu. Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo

Študije o fibulah in o relativni kronologiji pozne latenske dobe

The monograph contains a presentation of all preserved finds from the Late La Tène and Roman graves, discovered in Novo mesto in 1890 on part of a road that until 1993 was the initial part of Ljubljanska cesta (Ljubljana road) and in 1902 in the area of Okrajno glavarstvo (District board).

The finds, presented in the catalogue, on the plates and on some of the figures, are kept in the National Museum of Slovenia in Ljubljana.

The book also includes studies of fibulae devoted to the variants of the Nauheim type, appearing on the sites of the Mokronog Group in central and eastern Slovenia, to the Nova vas type fibulae and to the arched fibulae of the Idrija Ia type.

A special chapter is devoted to the relative chronology of the Late La Tène period in the south-eastern Alpine area (the Mokronog Group and Magdalensberg in the Austrian Carinthia) and in northern Italy (Lombardy and the Veneto).

2008, Katalogi in monografije 39, 240 pages, 91 colour and b-w photos, drawings, tables and maps, 33 plates; 24 x 32,8 cm, hardcover, ISBN 978-961-6169-60-8.

Price: EUR 45,00

Navodila avtorjem: <http://av.zrc-sazu.si/Si/navodila.html>
Guidelines to the contributors: <http://av.zrc-sazu.si/En/guidelines.html>

Priprava slikovnega gradiva: http://av.zrc-sazu.si/Si/AV_slike.html
Illustrations: http://av.zrc-sazu.si/En/AV_slike.html

Arheološki vestnik je vključen v naslednje indekse: / The Arheološki vestnik is included in:

AHCI – Arts and Humanities Citation Index® (Thomson Reuters)

AIO – Anthropological Index Online – Royal Anthropological Institute, Centre for Anthropology at the British Museum in London

Antiquité – Bulletin analytique d'histoire romaine (BAHR), CNRS/Marc Bloch University, Strasbourg

DYABOLA. Sachkatalog der Bibliothek – Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt a. Main

ERIH – European Reference Index for the Humanities – European Science Foundation –Strasbourg

EUROsources – RAABE Fachverlag für Wissenschaftsinformation, Bonn

Francis. Bulletin signalétique 525. Préhistoire et Protohistoire - Institut de l'Information Scientifique et Technique, Vandoeuvre-les-Nancy

IBR - International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature - Zeller Verlag, Osnabrück

IBZ - International Bibliography of Periodical Literature - Zeller Verlag, Osnabrück

Ulrich's international periodicals directory – R. R. Bowker, New Providence N. J.

Natisnjeno s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije.
Funded by the Slovenian Book Agency.